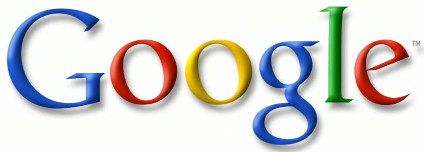



NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 07577746 0





Em Bærentzen & Co lith Inst.

H. F. J. Estrup

H. F. J. Estrups

Samlede Skrifter.

[illegible]

[illegible] Død.

[illegible] Bind,

[illegible]

Kjøbenhavn.

[illegible] Schubotheske Boghandling.

[illegible] Bianco Luno.

1851.



H. F. J. Estrups

Samlede Skrifter.

Udgivne

efter hans Død.

Første Bind,

med Forfatterens Portrait og tvende Kobberstik.

Kjøbenhavn.

I Commission i Schubothes Boghandling.

Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno.

1851.

Forord.

En Samling af Etatsraad **Estrups** deels enkeltviis udkomne, deels i forskjellige Tidsskrifter og Samlinger indlemmede historiske Skrifter tør gjøre Regning paa Interesse hos alle Venner af Historien og navnlig af Fædrelandets Historie. Hans efterlevende Hustrue har saameget hellere villet komme Ønsket om en saadan imøde, som hun intet skjønnere og varigere Minde kunde sætte den Afdøde end det, som han har sat sig selv i den danske Literatur. Hun overdrog derfor tvende af hans Venner, nu afdøde Conferentsraad L. Engelstoft og Justitsraad J. A. Bølling, efter deres Tilbud at besørge en samlet Udgave, som herved forelægges det danske Publicum. Udgiverne have imidlertid ikke troet at burde lægge an paa en aldeles fuldstændig Samling af Alt, hvad hans rige Productivitet har skjænket den historiske Literatur; navnlig have de forbigaaet hans Lærebog i den almindelige Verdenshistorie, som den, der ved sin store Udbredelse er saa let tilgjængelig, og ligeledes hans latinske Skrifter og endeel mindre Meddelelser, Recensioner, Breve, Artikler i Dagblade o. desl. Men for at nærværende Samling alligevel skal sætte Læseren istand til at oversee Alt, hvad der er trykt fra hans Haand, er der i den meddeelte Biographie

taget det fornødne Hensyn dertil, og Læserne vil navnlig finde Alt, hvad der ikke er optaget i Samlingen, angivet i Noterne 4, 6, 8, 9, 12, 14, 15, 20, 27, 30, 36, 42, 43, 46, 56, 58 og 64.

Det var i Planen, at den ene af Udgiverne vilde ledsage Samlingen med Forfatterens Biographie; men da Døden hindrede dette Forsæts Udførelse, har hans Søn, der i hans Sted er tiltraadt Udgivelsen, efter de forefundne Grundtræk og Optegnelser udarbeidet den Biographie, som nu forudskikkes Samlingen.

Kjøbenhavn i Juli 1851.

Indhold
af
Første Bind.

Første Afdeling,
af historisk, statistisk, statsretligt og statsoeconomisk Indhold.

Etatsraad,

Dr. H. F. J. Estrups

Levnet,

af

L. Engelstoft og C. T. Engelstoft.

Hector Frederik Janson Estrup blev født den 5te Jan. 1794 i Randers, hvor hans Fader Mag. Peder Estrup, en for hans Grundighed og Lærdom bekjendt Skolemand, dengang var Rector ved den lærde eller (som den da kaldtes) latinske Skole sammested [1]. Hans Moder var Gedske Cathrine Jungersen, Datter af Provst Jungersen paa Gjøl. Begge disse Ægtefolks Fædre grundlagde nye Familier; deres Mødre vare af de udbredte jydske Slægter Engelstoft og Thorning. Den tredie Søn af deres Ægteskab fik sit Fornavn efter den daværende Biskop over Aarhuus Stift Hector Frederik Janson, forhen Professor i Theologien og Procantzler ved Kjøbenhavns Universitet, i hvem Faderen have fundet en Velynder, og i hvis Navn han maaskee søgte et Varsel for Sønnens videnskabelige Fremtid. Dette Varsel syntes ogsaa forsaavidt at vinde Betydning, som den opvoxende Drengs Anlæg og Evner

---

[1] Sin Faders Levnet har H. Estrup skildret i korte Omrids i Flemmers Hist. Efterretninger om Randers lærde Skole, 2 Hefte S. 24—28. Optaget i nærværende Samling 3 Bd. S. 519.

snart viiste sig at være af den Beskaffenhed, at de ikke lode tvivle om hans fortrinlige Beqvemhed til Studeringer, og allerede Legekammeraterne betegnede den opvakte og modige Dreng med sit lyse krøllede Haar som den, der i Tiden vilde sætte sig høiere Formaal. I en Alder af 10 Aar blev han indsat i Randers lærde Skole, dengang under en anden Rectors Bestyrelse. Hans Fader havde nemlig formedelst Rectorembedets daværende ringe Indtægter og deres Utilstrækkelighed til hans voxende Families Fornødenheder seet sig nødsaget til at ombytte sin Stilling som Skolemand med den bedre Forsørgelse i geistlig Stilling; han blev kaldet til Sognepræst i Nykjøbing paa Falster, men efter en ganske kort Virksomhed paa dette Sted, var han saa heldig i lige Egenskab at komme tilbage til Randers, som han havde faaet kjær. I Randers Skole forberedtes Hector Estrup i noget over 6 Aar til Universitetet. Under hans Skolegang indtraadte Skolereformen i denne Læreanstalt i 1806; den forbedrede Underviisning gjorde ei mindre Fordringer til Disciplenes Flid og Evner; Estrup hævdede stedse sin Plads som Dux i alle Klasser og var sin Rectors Yndling. Hans daglige Pensa og Udarbeidelser vare stedse hans første Tanke; han havde den Sædvane at gjemme sine Bøger under sin Hovedpude, naar han gik tilsengs; men han stod derhos ikke tilbage i Drengenes Dyst paa Legepladsen og, efterhaanden som han voxede til, i det selskabelige Liv. Den kraftigt fremstræbende Aand anteciperer Fremtiden og udsættes derved for at gaae glip af den nærværende Tids Nydelse; saaledes ogsaa denne opvakte Yngling: hans Dannelse og Talenter

aabnede ham tidlig Adgang til det selskabelige Livs ædlere Forlystelser; han dyrkede Musiken og bevægede sig med Lethed i de selskabelige Kredse; men saavel derved som ved den Iver og Alvor, hvormed han arbeidede paa sin aandelige Uddannelse, afsluttedes hans Barndomsaar tidlig for ham: han var stedse nogle Aar forud for sin virkelige Alder. Confirmeret af sin Fader i Aaret 1808, indtraadte han i Skolens øverste Klasse, og to Aar efter blev han, allerede inden han fyldte sit 17de Aar, dimitteret som moden til Universitetet. Den Dannelse, hvormed han gik over til Universitetet, var ikke udelukkende Skolens Værk. Der viste sig tidlig hos ham en overveiende Interesse for Historie og de dermed i Forbindelse staaende geographiske, ethnographiske og naturbeskrivende Videnskaber, som Gjenstande, der især tiltalte hans opvakte Sjæl og levende Indbildningskraft; og da hans Faders ogsaa i disse Fag velforsynede Bogsamling ikke lidet kom hans Videbegjærlighed og Læselyst til Nytte, tjente Frugterne heraf til at supplere de Huller, som selv den reformerede, men dog i Udførelsen temmelig ufuldkomne, Skoleundervisning lod blive tilbage.

Ved sin første Universitetsexamen i October 1810 var den unge Estrup, som havde Professorerne Wolf, Sverdrup og J. Møller til Examinatorer, ogsaa den Eneste i sin Afdeling, som fik Udmærkelse i Geographie og Historie, hvilket han ogsaa opnaaede i et Par andre Fag, og det følgende Aar beviste han sin Modenhed til de nye academiske Studier, da han tog den philologisk-philosophiske Examen med Udmærkelse til Hovedcharacter.

Hans Ankomst til Universitetet faldt iøvrigt i en for dette og de academiske Studier høist ugunstig Periode, midt under Krigens Forstyrrelser, Pengevæsenets tiltagende Forvirring, de private Formuers Usikkerhed og Rystelse og næsten alle sædvanlige Forholds Forrykkelse med de utallige deraf flydende, ikke mindre paa Universitetet og dets Studerende tilbagevirkende Ulemper og Følger. Skjønt nu disse ei heller bleve uden forstyrrende eller hindrende Indflydelse paa Estrups Stilling som Studerende ved Universitetet, hvor allerede hans ene Broder befandt sig og den anden fulgte ham Aaret efter, henvendte han dog ikke med mindre Iver sin Opmærksomhed og Flid paa de Studier, som Pligt og Lyst betegnede ham som Øieblikkets Formaal. Brødrene deelte sig mellem de tre Facultetsstudier, og vor Estrup valgte efter anden Examen det theologiske Studium, deels for at betrygge sin Fremtid, deels ogsaa fordi dette Studium staaer i nærmest Forbindelse med de historiske; thi for Historien vedblev han at føle en overveiende Tilbøielighed, der efter hans Ankomst til Universitetet endmere blev næret ved de Foredrag over denne Videnskab, han hørte af L. Engelstoft, og ved hans hele Samliv med denne Mand, hvis aandrige Behandling af Historien han selv i sildigere Aar tilskrev en betydelig Indflydelse paa sig. Imidlertid dyrkede han sine Examensstudier med Iver og Selvstændighed og under Benyttelse af de academiske Docenters Veiledning, blandt hvilke han især med Taknemlighed erindrede B. Thorlacius, P. E. Müller og J. Møller, medens han tillige maatte anvende en ikke ringe Deel af sin Tid til at erhverve det Fornødne ved Underviisning. Thi

uagtet han som haabefuld Studerende snart opnaaede baade Communitetsstipendiet og en Plads paa Walkendorphs Collegium, kunde han ikke fritage sig for at supplere den offentlige Understøttelse ved et anstrængende Erhverv paa en Tid, da Pengeunderstøttelsen næsten var illusorisk. Som en Episode i sine theologiske Studier forsøgte han tillige sine Kræfter i den historiske Retning ved en Besvarelse af det i Aaret 1813 for de Studerende ved Universitetet udsatte Priisspørgsmaal om Trældommen blandt de gamle Skandinaver. Udfaldet lønnede hans vel anvendte Arbeide, idet Universitetets Guldmedaille tilkjendtes ham i Aaret 1814. Afhandlingen er senere, i forbedret Skikkelse, af ham selv udgivet i Trykken[2]), og tilsidst overført i den tydske Literatur[3]).

Medens Studierne vare hans fornemste Idræt, hindrede de ham dog ikke i at modtage mangfoldig Paavirkning af det academiske Samliv og af Hovedstaden. Boligen paa Walkendorphs Collegium knyttede ham til en Kreds af Venner, blandt hvilke vare M. Repholz, J. H. Bredsdorff, R. Giern, A. Olsen, P. Lemming, B. S. Ingemann og Chr. Zeise, og udenfor Collegiet sluttede han sig især til J. Jungersen, P. J. Holm, J. A. Bølling, H. N. Clausen og B. Münter; den sidste aabnede ham hans berømte Faders lærerige Huus og Bibliothek; med Clausen foretog han den første Udflugt over Fædre-

---

[2]) „Om Trældom i Norden, dens Udspring, Kilder, Beskaffenhed og Ophør; en archæologisk Undersøgelse". Kbhvn. 1823. Optaget i nærværende Samling 1 Bd. S. 222.

[3]) I Falcks Neues Staatsb. Mag. 5 Bd. 1837. S. 179—296.

landets Grændse til Skaane. Mange Familiekredse stode ham aabne; foruden andre Beslægtede havde han tvende Søstre gifte i Kjøbenhavn, af hvilke især den enes Huus, Professor L. Engelstofts, var Samlingsplads for mange haabefulde Ynglinge og Forbindelsesled med mange andre Huse i Staden og i Omegnen.

Hans academiske Forberedelsestid nærmede sig sin Afslutning, da han i Aaret 1814 blev angrebet af en heftig nerveus Sygdom, som efterlod sig en længe, maaskee bestandig, vedvarende Virkning paa hans Nervesystem; men dette hindrede ham dog ikke i velforberedt at underkaste sig den theologiske Embedsexamen i Begyndelsen af Aaret 1815, og han bestod dem med saadan Ære, at der tilkjendtes ham den usædvanlige Character Laudabilis et quidem imprimis egregie.

Han vendte nu for en kort Tid tilbage til sin Fødebye, hvor han deels i sin Faders Fraværelse udfyldte dennes Plads som Prædicant, deels overtog et Vicariat for en Adjunct ved den lærde Skole. Men hans Hu stod til Hovedstadens Bibliotheker og hans kjære Studier. Thi det heldige Udfald af hans Embedsexamen blev for ham kun en Ansporelse til ikke her at blive staaende og tjente kun til at forstærke hos ham en indre Drift, der syntes altid at stunde frem til et høiere Maal. I det han stedse med overveiende Tilbøielighed følte sig henbragen til de historiske Studier, blev det nu hans meest levende Ønske at aabne sig Udsigt til at besøge fremmede Lande, og navnlig higede hans historiske Aand efter at bane sig Veien til Historiens Hjerte, det gamle Rom, med hvis Verdensrolle hans første Studier af

Oldtid og Middelalder havde gjort ham fortroelig. I Forbindelse hermed stod nu ogsaa hans Beslutning at habilitere sig dertil ved en videnskabelig Udarbeidelse i denne Retning for den philosophiske Doctorgrad ved Kjøbenhavns Universitet. Dette udførte han, idet han i Aaret 1817 disputerede offentligen over et af ham forfattet Prøveskrift, som havde til Gjenstand at fremstille Billedet af det pavelige Hierarchie i Norden i det 13de Aarhundrede og oplyse samme med Historien af Cardinal Wilhelm af Sabinas Mission[4]). Hans Ven B. Münter var hans Respondens. Ogsaa var han nu saa lykkelig at faae i samme Aar en Understøttelse af 400 Rbd. Species paa 2 Aar, der siden forlængedes til 3 Aar, for ved Hjelp deraf at foretage en Reise i fremmede Lande til sine Kundskabers Udvidelse og sin videnskabelige Uddannelse i Almindelighed. Denne kongelige Understøttelse i Forbindelse med nogle private Bidrag satte ham istand til i Aarene 1817—20 at gjøre en Reise til Tydskland, Italien og Frankerig, hvilken han benyttede saaledes, at den baade for ham selv blev et frugtbart dannende Middel i videnskabelig og aandelig Henseende, og derhos berigede Historien og Literaturen med betydelige Bidrag til den fædrelandske og nordiske Historie overhoved.

I Foraaret 1817 forlod han Hjemmet. Efterat have seet Hamborg og Berlin, opholdt han sig 4 Maaneder i

---

[4]) *Idea hierarchiæ Romanæ*, qualis seculo XIII in Scandinavia præsertim exstiterit, gestis legationibusque Guillelmi Sabini illustrata. Hann. 1817. Om Anmeldelserne, hvori dette og hans andre Skrifters Værd er bedømt og erkjendt i indenlandske og udenlandske Tidender, henvises engang for alle til Erslevs Forfatterlexicon 1 Bd. 390—92 og det Tillæg til samme, der vil komme i Værkets Slutning.

Dresden, hvor Samlivet med Landsmændene Dr. Petersen og Maler Jensen samt den daværende Chargé d'Affaires Irgens Bergs Familie forøgede Nydelsernes Glæde, medens han ved alvorlige Studier stræbte at fuldstændiggjøre Grundlaget for en frugtbar Anvendelse af de forestaaende Aar. Han foresatte sig at vorde, hvad han følte, at Andre allerede holdt ham for at være. Han gjorde omfattende Studier i Historiens Kilder og Mesterværker og i de historiske Hjelpevidenskaber, hørte Forelæsninger over Kunsthistorien og benyttede tillige Adgangen til Dresdens historiske Archiver[5]. Fra Dresden gik Reisen til Wien over Leipzig og Halle. Paa sidstnævnte Sted samledes han med sine tvende Venner Bredsdorf og Lemming; i et begeistret Møde, som det kan finde Sted, naar de fortroligste Venner mødes langt borte fra Hjemmet, besluttede de at samles ad forskjellige Veie efter et Aar og da drage i Forening til Spanien, for at indsamle Udbytte i de tre forskjellige Retninger, hvortil deres Studier henviste dem; men Planen forandredes: han havde seet den Sidstnævnte for sidste Gang. I Wien tilbragte Estrup tre Maaneder, væsentligst med det samme Formaal for Øie som i Dresden; men tillige benyttede han de rige Manuskriptsamlinger og forberedte sig til at betræde Italien. Over Triest naaede han derefter Venedig i Februar 1818, hvor han forblev i længere Tid, for at gjøre det fuldstændige Bekjendtskab med Italiens Historie, som han ansaae for en Betingelse for et frugtbart Ophold i dette Land. Marcusbibliothe-

5) Et Bidrag til Kong Frederik den Fjerdes Udenlandsreise, som skyldes disse, har han saaledes meddeelt i Maanedsskrift for Literatur 3 Bd. S. 435 fg. Om hans Samlinger i Alm. see nedenfor S. XXII.

kets Skatte og dets ærværdige Bibliothekar Abbed Morelli fængslede og understøttede ham i denne Bestræbelse[6].

Saasnart han berørte Italiens Fastland, drog den nordiske Interesse hans Hu til de formeentlige Efterkommere af de gamle Cimbrer, hvilke han paa en Excursion fra Verona vilde opsøge i deres Alpedal: Eventyrets Frugt blev et Dagbogsblad, som han senere offentliggjorde[7]. Over Florents, Livorno og Pisa drog han til Rom.

Han kom til Verdens gamle Hovedstad paa en Tid, da Reactionen imod Revolutionens Frihedstanker havde taget et mægtigt Opsving; den gjenopreiste Pavestols Tjenere smigrede sig endog med en nærforestaaende Omvendelse af alle Kjætterne, blandt hvilke en stærk Trang til Catholicismen antoges at røre sig. Ikke faa Reisende bleve paa denne Tid hildede i de listige Omvenderes Garn. Estrups Breve fra Rom indeholde ofte Meddelelser derom[8]; paa ham selv gjorde de dog intet Forsøg; han meente, at de formærkede, at det vilde have været forgjæves; men han vovede dog ikke under saadanne Omstændigheder at byde Rogen sin Disputats, hvilken han hemmeligt havde bragt med sig til Rom selv. Hans Blik var meest henvendt paa et historisk Ud-

---

6) I et Brev til Hjemmet (trykt i Nyerups Magazin for Reiseiagttagelser 1 Bd. S. 279) har han sat denne de Danskes Ven et hæderligt Minde. Sit Udbytte af det venezianske Bibliothek havde han ofte senere Leilighed til at benytte, f. Ex. i Maanedsskr. for Litteratur 3 Bd. S. 439.

7) „En Dagsvandring i de veronesiske Bjergegne", i Nyerups Magaz. for Reiseiagttagelser II. S. 475—86, aftrykt i nærværende Samling 3 D. S. 125.

8) Navnlig de i Ny Theol. Bibliothek 8 Bd. S. 213 og 227 fgg. meddeelte til Professor J. Møller.

bytte af Roms Skatte; han var kommet med det Haab og det Forsæt at opsøge Anschars Dagbog; uagtet den Belvillie, han tildeels ved gode Forbindelser mødte, slog dette Haab feil saavel i Rom som paa de andre Steder, hvor han forefandt Manuskriptsamlinger. Men til andre Puncter af Nordens Kirkehistorie samlede han Bidrag, som han senere meddeelte[9]), og hans omhyggelige Søgen lod ham blandt Andet finde hos en Antiqvar en haandskreven hidtil ubenyttet Beretning af en pavelig Legat om en mærkelig Katastrophe i det 15de Aarhundrede, hvilken han senere i Aaret 1823 har benyttet til et lærdt historiskt Arbeide[10]). Tillige blev hans aabne Sands for det Store og Skjønne mægtigen berørt af den evige Stads Kunstskatte og Mindesmærker, saavelsom af Italiens fortryllende Natur og af dets Folkeliv. En stor Deel af Sommeren 1818 tilbragte han paa større og mindre Excursioner saavel i Roms som i Neapels Omgivelser, og de Minder, han bragte med sig fra disse og fra den paafølgende Vinter i Rom, indflettede sig med uudslettelige Træk iblandt hans kjæreste Ungdomserindringer. Dertil bidrog ogsaa gunstige Forhold, som forskjønnede hans italienske Liv: han traf Dr. F. C. Schouw og Dr. P. Hjort ved sin Ankomst til Rom; senere kom hans kjæ-

---

9) Symbolæ criticæ ad illustrandos locos nonnullos historiæ ecclesiasticæ septentrionalis" meddeelt i Nyt Theol. Bibl. 4 Bd. S. 1—48.

10) „Lüttichs Kamp med Hertugerne af Burgund og Stadens Undergang 1468. Efter Legaten Onufrius's Beretning". i Nordisk Tidsskr. for Hist. og Litt. udg. af C. Molbech 2 Bd. S. 169 og 329. Aftrykt i nærværende Samling 2 Bd. S. 405.

reste Ven B. S. Ingemann dertil, og et udsædvanligt Antal af Landsmænd var dengang samlet i Rom, hvoriblandt Provst F. Schmidt og Familien Bügel, foruden dem, der mere eller mindre havde hjemme i Italien, Thorvaldsen, Freund, Brøndsted, Schönberg, Schubart. Nordboernes Kreds udvidede sig derhos ved flere Norske og Svenske og Finlændere, blandt hvilke Digteren Atterbom. Men især fængslede Thorvaldsens Kunst og Personlighed den opvakte Yngling. Af den Fortroelighed, som den store Billedhugger skjænkede den unge Landsmand i denne Vinter, har Historien draget en Frugt: de første Grundtræk af Thorvaldsens Biographie; thi uagtet Thorvaldsen allerede 1810 var blevet Ridder af Dannebrog og som saadan skulde indsende sin Levnetsbeskrivelse til det kongelige Ordenscapitel, havde han dog i sin Ulyst til at dvæle ved sin Barndoms Minder bestandig udsat Opfyldelsen af denne Pligt, indtil Estrup nu bevægede ham til at fortælle og nedskrev det korte Omrids af hans Kunstnerliv, som blev indsendt til det danske Ordenscapitel [11]).

Sine Forskninger og vante Studier fortsatte han ogsaa uafbrudt i Italien, hvormeget der end drog hans Opmærksomhed til andre Sider; han udarbeidede endog i Neapel og Rom en latinsk Afhandling om det gamle Carthagos Topographie, hvortil han havde benyttet Landkorter og Værker,

---

[11]) Dette Levnetsløb findes der endnu, skrevet med Estrups Haand, i Thorvaldsens Navn, og omtales i Thieles Thorvaldsens Ungdomshistorie 1851. S. 5.

som kun udenlandske Bibliotheker havde tilbudt[12]), ligesom han beskjæftigede sig med en philosophisk Afhandling om Historieskrivningens Idee[13]) Men det glade Samliv i Rom blev pludselig afbrudt for Estrup ved det sørgeligste Budskab, han kunde modtage fra Hjemmet, Budskabet om hans Faders Død. Vennen Ingemann stod da trofast ved den sørgende Vens Side, og efter et Ophold i Ariccia, hvor han med denne samlede sig i sin Sorg, benyttede han sit Ophold i Kunstens Centrum til at besørge et Monument, ved hvilket han selv kunde afgive Model til sin Faders Billede.

Over et Aar havde han tilbragt i Italien, da han gjennem Schweitz begav sig til Frankerig. I Genf fandt han den protestantiske Kirke i en heftig Gjæring, om hvis Oprindelse og Udviklingsgang han meddeelte en interessant Skildring til en af de flere Universitetslærere hjemme, med hvilke han vedligeholdt en indholdsrig lærd Correspondance[14]). I Frankerig saae han atter den catholske Reaction af Hierarchie og Obscurantisme paa Kirkens Enemærker — et Syn, der stærkt frastødte hans aabne og frisindede Aand[15]). Selv vendte han sig til Historien, og som dansk Historiker følte han sig særligt hendraget til den Provinds af Frankerig, der

---

12) Den er senere, 1821, trykt i Biskop Münters Miscellanea Hauniensia t. 2. p. 3—54; „Lineæ Topographiæ Carthaginis Tyriæ secundum auctores veteres".

13) See nedenfor Note 22.

14) „Skildring af de nyeste Stridigheder i den genfiske Kirke", i Theologisk Bibliothek 17de Bind S. 189—209.

15) Et Brev af ham derom er aftrykt i Nyt Theol. Bibliothek 9de Bd. S. 158—61.

endnu bærer Navn efter dens Erobrere fra Norden. Fra Paris foretog han sig en Udflugt paa 4 Uger til Normandiet, hvor Levninger af Nordboernes Slægt, Sæder og Sprog traadte ham imøde som kjære Minder om Hjemmet. Med det friske Indtryk af sin Vandring bearbeidede han sit Udbytte i Paris[16], medens han tillige indsamlede vigtige Bidrag til Fædrenelandets Historie i det Tidspunct, da den franske Politik første Gang tog væsentligen Deel i Nordens Anliggender[17]. Fra Paris vendte han over Cassel, Göttingen og Hamborg tilbage til Hjemmet.

Efter tre Aars Fraværelse kom han i Aaret 1820 tilbage til Fædrenelandet. Han fandt nu sin Moder bosat i Kjøbenhavn, og her samledes han med ældre Venner og efterhaanden med de nye, som Udenlandsreisen havde tilført ham. Vennernes Kreds var imidlertid formindsket ved et for Estrup smerteligt Tab: hans Medstuderende paa Walkendorphs Collegium P. Lemming, der havde søgt til Spanien for at fremme sine orientalske Studier, saae ikke mere Fædrenelandet, men var død i Madrid 1819. De ældre Lærde,

16) Udgivet under Titel: „Bemærkninger paa en Reise i Normandiet i Efteraaret 1819. Kbhavn 1821," tilegnet „de Velyndere, som han skyldte en sorgfrie Reises Nydelse." Aftrykt i nærværende Samling 3die Bd. S. 1—124. Et Brudstykke var tidligere meddeelt i Nyerups Magazin for Reiseiagttagelser 2det Bd. S. 193—217, og denne Reise har ogsaa havt sin Andeel i hans Skrift: „Bidrag til Normandiets Culturhistorie fra 10de til 13de Aarh.", som er optaget i Skandinavisk Literaturselskabs Skrifter 17de Bd. S. 285—330 og aftrykt i nærværende Samling 2 D. S. 481.

17) Deraf udom som Program 1823: „Bidrag til Kundskab om Frankerigs, Danmarks og Sverrigs indbyrdes politiske Forhold mellem Aarene 1663 og 1689 efter franske Legationsberetninger. Kbhavn 1823." 4to. Optaget i nærværende Samling 2det Bd. S. 29.

med hvilke han i Udlandet havde vedligeholdt videnskabelig Forbindelse, optoge nu den unge Mand mere og mere som Ven, og navnlig udviklede sig fra denne Tid det tidligere fortrolige Forhold, hvori han alt længe havde staaet til sin Svoger Engelstoft, hans ældste Søsters Mand og hans Ungdoms Raadgiver, til et friere Venskab som mellem Jevnlige, hvem fælleds videnskabelige Interesser og gjensidig Høiagtelse stedse knyttede fastere og fastere til hinanden. Estrup tilegnede ham det første lærde Arbeide, som han havde udarbeidet paa sin Reise[18]), og til sit Livs sidste Øieblikke vedligeholdt han en aldrig afbrudt fortrolig Tankeudvexling med ham.

I Hjemmet saae han snart sit Ønske at forblive i Hovedstaden sikkret ved et fordeelagtigt Tilbud af en anseet Underviisningsanstalt (Borgerdydskolen i Kjøbenhavn), hvis Bestyrer stedse vidste at samle de bedste Kræfter, og ved anden privat Underviisning. Han virkede i dette Kald med en Dygtighed, som mindes af mange hengivne Disciple[19]), og det foranledigede ham til at forfatte det Grundrids til Underviisning i den gamle Geographie, som siden stedse er blevet benyttet i Skolerne[20]), ligesom han ogsaa ved sin Virksomhed i Borgerdydskolen lagde Grunden til den Lærebog i

---

[18]) Den i Note 12 anførte Undersøgelse om det gamle Carthago.

[19]) Blandt disse være det hans Biograph tilladt at nævne tvende, i hvis private Underviisning han allerede før sin Udenlandsreise havde taget Deel, og med hvem han paa denne Tid atter læste nogle Timer, nemlig nuværende Stiftamtmand C. F. Holsten og Professor C. T. Engelstoft.

[20]) „Grundlinier af den gamle Geographie, til Brug ved Underviisningen i de lærde Skoler. Kbhavn 1821".

Verdenshistorien, som han senere udarbeidede. Han benyttede derhos sit Ophold i Hovedstaden til at udgive adskillige videnskabelige Arbeider, der tillige kunde betragtes som fremlagte Frugter af den ved offentlig Understyttelse udførte Reise [21]) og som Beviser paa, at han agtede at habilitere sig som Docent i det historiske Videnskabsfag, et Kald, hvortil han ansaae sig hverken af Naturen uskikket eller nu utilstrækkelig forberedt. Imidlertid var det neppe hans egen faste Attraa at søge sin Fremtidsbane i Lærerfaget; thi han havde endnu bevaret Tanken om geistligt Embede som det givne Maal, og han vedblev stedse at ansee en Præsts, navnlig Landsbypræstens, Stilling for den lykkeligste i Live.. Men han fulgte villig, hvor Forsynet og Omstændighederne anviste ham en hæderlig Virksomhed. Videnskabsmændene droge ham til sig; han blev Medlem af det da bestaaende lærde skandinaviske Selskab, og udarbeidede for dets Skrifter tvende Afhandlinger om Normandiets Culturforhold i Middelalderen og om den historiske Kunst og Videnskab, begge Frugter af Studier i Udlandet, det sidste tillige et Vidnesbyrd om den Klarhed og Dybde, hvormed han opfattede sin Videnskabs Idee i den evige Sandheds Tjeneste [22]). Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab tilkjendte ham dets Sølvmedaille for en indsendt historisk-critisk Undersøgelse om Ægt-

---

21) Nogle ere anførte ovenfor Note 7, 9, 12 og 16, flere nævnes nedenfor Note 22 og 23.

22) Skandinavisk Litteraturselskabs Skrifter 17de Bd. S. 285 og 18de Bd. S. 165, begge optagne i nærværende Samling 2det Bd. S. 481 og 1ste Bd. S. 1.

heden af Sanchuniathons Fragmenter, hvilken han senere udgav [23]).

Uagtet hans Sundhedstilstand, som ogsaa havde lidt paa Udenlandsreisen ved en Sygdom i Neapel, paalagde ham Varsomhed under saamegen forskjelligartet Beskjæftigelse og en ustandselig Arbeidslyst, optraadte han til samme Tid som Docent ved Universitetet, idet han i Vinteren 1820—21 holdt offentlige Forelæsninger for et udvalgt Auditorium over Dele af den ældre Historie, hvilke han udførte saaledes, at han paa den fordeelagtigste Maade godtgjorde sin Lærdom, Smag, Aand og Talent. Uden Tvivl vilde ogsaa, uagtet Omstændighederne for Øieblikket just ikke vare de meest gunstige for en extraordinair Docents Ansættelse i det historiske Fag, den haabefulde unge Lærde være blevet vundet for Universitetet, dersom ikke til samme Tid en beqvem Leilighed til at benytte hans Duelighed og Talent i tilsvarende Retning var indtraadt, og derved for ham selv en fremtidig mere tilfredsstillende Udsigt havde aabnet sig.

Det var just paa denne Tid, at Læreanstalten i Sorøe, efter i lang Tid at have hvilet, igjen blev kaldet til Virksomhed og nu gjenoprettet som en Combination af Skole og academisk Institut, og den første tillige som Opdragelsesanstalt. Og da nu ifølge det nye Instituts Plan og Indretning her blandt Andet skulde ansættes en Lector i det historisk-statistiske Fag, havde den offentlige Mening allerede betegnet Dr. Estrup som Den, der fremfor Andre vilde

---

23) C. Molbech Vidensk. Selsk. Hist. S. 463. Jfr. Note 24.

være qvalificeret til denne Post, da han i Febr. 1822 af Kongen allernaadigst blev beskikket til Lector i Geographie, Historie og Statistik ved Sorøe Academie, i hvilken Egenskab han efter den daværende Indretning deels skulde ved Skolen besørge den geographisk-historiske Underviisning i den øverste Klasse, deels ved den academiske Læreanstalt holde historisk-statistiske Forelæsninger for Academisterne.

Imidlertid havde han ogsaa lagt Grunden til sin huuslige Lykke ved efter sin Hjemkomst at have indgaaet Forbindelse med Frøken Jacobine Scavenius, Datter af Etatsraad Scavenius til Gjorsløv, som selv var en Barndoms Ven af hans Fader, og efter sin Ansættelse fuldbyrdede han denne Forbindelse ved Ægteskab den 1ste Juni 1822. Desværre skulde siden en tung Skjæbne afbryde denne hans Lykke, saaat han efter 7 Aars Forløb maatte begræde Tabet af en kjær Hustrue, og to Sønner Tabet af en elsket Moder.

Med hans Ansættelse som Lector i Sorøe begynder en ny Epoche i Estrups Liv. Hans Bane syntes nu saa meget lysere, jo mere denne Embedsstilling svarede til hans Ønske og Retningen af hans Studier, og jo behageligere de øvrige Forhold vare, i hvilke han fandt sig, med flere af sine nærmeste Venner omkring sig. Stedets bekjendte Naturskjønhed, dets historiske Minder og Erindringen om den Rolle, det under vexlende Forhold havde spillet i Fædrenelandets og Nationalculturens Historie, den friske Interesse af det fornyede aandelige Liv og dertil knyttede Forventninger og Udsigter, i Forening med hans oeconomiske Stilling, der var gunstig nok til at forskaffe ham og Familie en beqvem og

ud over den simple Fornødenheds Fordringer tilfredsstillende Existents — alt dette forenede sig til at gjøre ham den ham anviste Embedsstilling opmuntrende og behagelig. I de første 8 Aar virkede han her som Lector, det vil sige deels fra Begyndelsen af som Lærer i Skolens øverste Klasse, deels, efterat den academiske Læreanstalt var traadt i Virksomhed, hvilket skete noget sildigere, som Docent ved denne, og var saa heldig i begge Egenskaber at vinde baade sine Foresattes Tilfredshed og Bifald og sine Collegers Agtelse og Venskab, ligesom han vidste at fængsle de academiske Tilhøreres Interesse for de historisk-statistiske Fag. Imidlertid vedblev han ved Siden af disse Embedspligters Udførelse at sysselsætte sig med literaire Arbeider, deels saadanne som stode i nærmere Forbindelse med hans Embedsstilling og de ham betroede Lærefags Tarv og Emne, deels saadanne som uafhængig deraf vare Frugt af hans tidligere eller fortsatte Studier og Forskninger. Saaledes var han Forfatter af de tvende første Programmer, der udgaves fra det nye Academie: i det ene i Anledning af Kongens Fødselsdag 1823 offentliggjorde han den ovennævnte Afhandling om Fragmenterne af Sanchuniathon tilligemed en Undersøgelse om den carthaginensiske Statsforfatning;[24]) det andet i Anledning af den første Hovedexamen 1823 indeholdt en Fremstilling af det politiske Forhold mellem Frankrig og Norden i en Deel af

---

[24]) „Historisk-critiske Undersøgelser angaaende Fragmenterne af Sanchuniathon og om Carthagos Statsforfatning efter Aristoteles i Sammenhold med andre den græske og romerske Oldtids Skribenter. Kbhavn 1823.“ 4to. Begge optagne i nærværende Samling 1ste Bd. S. 80 og S. 108.

Ludvig den Fjortendes Tid[25]). Ogsaa faldt det i hans Lod at holde Talen ved den første af disse Høitideligheder[26]). Desuden arbeidede han stadigen paa det større Værk, hvortil hans Embedsvirksomhed og udtrykkelig Opfordring af Academiets Overbestyrelse foranledigede ham, en Lærebog i den almindelige Verdenshistorie. Den udkom 1826, og maa ansees for et af de meest vellykkede Forsøg af dette Slags[27]); den blev indført ved Sorøe Skole og i dette Øiemed tillige oversat paa Fransk af Lector A. Rothe, og siden den Tid er den ved frit Valg, skjønt den ikke blev autoriseret, stedse blevet meget benyttet ved den historiske Underviisning i offentlige og private Skoler, hvorved dens Værd formedelst en fri og ædel Verdensanskuelse bestandig mere er blevet erkjendt[28]). Den er ogsaa i Aaret 1833 blevet oversat paa Svensk af Lindegreen.

I disse hans første Aar i Sorøe udgav han ogsaa i forbedret Form sit Priisskrift om Trældom i Norden[29]), og forskjellige andre lærde Arbeider, som vidne om den levende Interesse, hvormed han fulgte det, der skete i hans Videnskabs Omraade: han drøftede fra et historisk Standpunct

---

25) See Note 17 og nærværende Samling 2det Bd. S. 29.

26) „Tale, holdt ved Sorøe Academie i Anledning af Hs. Maj. Kongens Fødselsfest 1823", i Rahbek's Læsning i blandede Æmner IV. Bd. S. 97—110; optaget i nærværende Saml. 3die Bd. S. 465.

27) Lærebog i den almindelige Verdenshistorie. Sorøe 1826.

28) Efter 20 Aars Forløb er der givet denne Lærebog det Vidnesbyrd: „Den har bidraget uendelig meget til at danne den nuværende yngre Slægt og indgive den en ædel verdenshistorisk Bevidsthed og politisk Indsigt, et frit og uhildet Blik over Begivenhederne." Tillægsblad til Loll. Falst. Stiftstidende 1847 Nr. 1—2.

29) See ovenf. Note 2 og 3.

Resultaterne af den foretagne Opdagelsesreise til Grønlands Østkyst[30]) og gav tvende Bidrag til det i Aaret 1827 begyndende Nordiske Tidsskrift for Historie[31]). Flere af disse Arbeider antydede en indtrædende Overgang i hans Studier fra den almindelige Verdenshistorie til Fædrenelandets speciellere Kreds, hvortil han ogsaa fik et ydre Kald, idet han allerede i Aaret 1824 optoges som Medlem i det kongelige danske Selskab for Fædrenelandets Historie og Sprog, i hvis Archiv han har nedlagt de Samlinger af udenlandske Archiver, som han havde gjort paa sin Reise og ikke selv udgav. Navnlig skjænkede han nu det classiske Sted selv, hvor hans Virkekreds var ham anviist, og de historiske Erindringer, som knytte sig dertil, en fortrinlig Opmærksomhed. Det laae overhoved i hans Natur, særdeles at agte paa de ham nærmest omgivende Forhold, og den levende Sands, hvormed han altid opfattede enhver interessant Side deraf, saavelsom den Tænksomhed, med hvilken han stedse vidste at sætte det Jagttagne i Forbindelse med de almindelige Forhold, hvortil det refererede sig, gav hans enkelte Undersøgelser en videre Betydning. Af saadan Interesse og Paavirkning af de forøeste Minder blev det Skrift til, i hvilket han under Titelen: Absalon som Helt, Statsmand og Biskop[32]), fremstil-

---

30) „Nogle Bemærkninger angaaende Grønlands Østerbygde" i Skandinavisk Litt. Selskabs Skrifter 20de Bd. S. 243—300.

31) „Om de danske Kongers Høihed over Østersøen i det 17de Aarh." i Nordisk Tidsskr. for Historie, Literatur og Kunst udg. af C. Molbech 1ste Bd. S. 240, (optaget i nærværende Samling 2. Bd. S. 209) og „Lüttichs Kamp mod Hertugen af Burgund" (jfr. Note 10).

32) Udgivet i Soröe 1826. Oversat paa Tydsk og forøget med 4 Tillæg af G. Mohnike i Illgens Zeitschrift für die historische Theol. 2det Bd.

lede en ogsaa i Sorøes Aarbøger fremragende Personlighed i hans mangesidige Virksomhed og Betydning, og oplyste hans og Stedets Historie med ukjendte og bestemte Data. Om denne Opmærksomhed og Interesse for Sorøes Omgivelser vidne ogsaa flere der og i Omegnen paa hans Bekostning foretagne Opgravninger og Undersøgelser, ligesom han ogsaa havde Deel i den paa kongelig Befaling 1827 foretagne Undersøgelse af Absalons Grav[33]). Ved hans Omhu blev ogsaa i en senere Periode af hans Liv den af en haabefuld ung Studerende forfattede, desværre langtfra fuldstændige, Beskrivelse af Mindesmærkerne i Sorøe Kirke udgivet, og han selv føiede dertil en historisk Indledning om den gamle Klosterkirke[34]).

Hans Embedsvirksomhed leed imidlertid efter 6 lykkelige Aars Forløb en sørgelig Afbrydelse. Hans Hustrue, hvis Sundhedstilstand blev undergravet ved et kjært Barns Død, blev angrebet af en Brystsvaghed, der snart udviklede sig i saadan Grad og med saadan Hurtighed, at Lægerne troede at øine det sidste Redningsmiddel kun i et temporairt Ophold i et mildere Clima. At forsøge dette sidste Middel, ansaae hans Ømhed saameget mere for Pligt, som den fælleds Formue satte ham istand til at bringe det magtpaaliggende Øiemed saa kostbart et Offer. Efterat have erholdt

og særskilt aftrykt, Leipzig 1832. Optaget i nærværende Samling 1ste Bd. S. 332.

[33]) Nye danske Mag. 6te Bd. S. 88.

[34]) „Beskrivelse af Mindesmærker i Sorøe Academies Kirke ved F. F. Wendelboe, udgiven med hist. Indl. om den gamle Klosterkirke af Dr. H. F. J. Estrup. Indbydelsesskrift til Reformationsfesten ved Sorøe Academie 1836. Kbhavn 4to." Optaget i nærværende Saml. 2det Bd. S. 372.

som kun udenlandske Bibliotheker havde tilbudt [12]), ligesom han beskjæftigede sig med en philosophisk Afhandling om Historieskrivningens Idee [13]) Men det glade Samliv i Rom blev pludselig afbrudt for Estrup ved det sørgeligste Budskab, han kunde modtage fra Hjemmet, Budskabet om hans Faders Død. Vennen Ingemann stod da trofast ved den sørgende Vens Side, og efter et Ophold i Ariccia, hvor han med denne samlede sig i sin Sorg, benyttede han sit Ophold i Kunstens Centrum til at besørge et Monument, ved hvilket han selv kunde afgive Model til sin Faders Billede.

Over et Aar havde han tilbragt i Italien, da han gjennem Schweitz begav sig til Frankerig. I Genf fandt han den protestantiske Kirke i en heftig Gjæring, om hvis Oprindelse og Udviklingsgang han meddeelte en interessant Skildring til en af de flere Universitetslærere hjemme, med hvilke han vedligeholdt en indholdsrig lærd Correspondance [14]). I Frankerig saae han atter den catholske Reaction af Hierarchie og Obscurantisme paa Kirkens Enemærker — et Syn, der stærkt frastødte hans aabne og frisindede Aand [15]). Selv vendte han sig til Historien, og som dansk Historiker følte han sig særligt hendraget til den Provinds af Frankerig, der

---

...nere, 1821, trykt i Bisk op Münters Miscellanea Hauniensia ...—54; „Lineæ Topographiæ Carthaginis Tyriæ secundum veteres".
...for Note 22.
...af de nyeste Stridigheder i den genfiske Kirke", i Theolo...liothek 17de Bind S. 189—209.
...af ham derom er aftrykt i Nyt Theol. Bibliothek 9de Bd.

endnu bærer Navn efter dens Erobrere fra Norden. Fra Paris foretog han sig en Udflugt paa 4 Uger til Normandiet, hvor Levninger af Nordboernes Slægt, Sæder og Sprog traadte ham imøde som kjære Minder om Hjemmet. Med det friske Indtryk af sin Vandring bearbeidede han sit Udbytte i Paris [16]), medens han tillige indsamlede vigtige Bidrag til Fædrenelandets Historie i det Tidspunct, da den franske Politik første Gang tog væsentligen Deel i Nordens Anliggender [17]). Fra Paris vendte han over Cassel, Göttingen og Hamborg tilbage til Hjemmet.

Efter tre Aars Fraværelse kom han i Aaret 1820 tilbage til Fædrenelandet. Han fandt nu sin Moder bosat i Kjøbenhavn, og her samledes han med ældre Venner og efterhaanden med de nye, som Udenlandsreisen havde tilført ham. Vennernes Kreds var imidlertid formindsket ved et for Estrup smerteligt Tab: hans Medstuderende paa Walkendorphs Collegium P. Lemming, der havde søgt til Spanien for at fremme sine orientalske Studier, saae ikke mere Fædrenelandet, men var død i Madrid 1819. De ældre Lærde,

---

16) Udgivet under Titel: „Bemærkninger paa en Reise i Normandiet i Efteraaret 1819. Kbhavn 1821," tilegnet „de Velyndere, som han skyldte en sorgfrie Reises Nydelse." Aftrykt i nærværende Samling 3die Bd. S. 1—124. Et Brudstykke var tidligere meddeelt i Nyerups Magazin for Reiseiagttagelser 2det Bd. S. 193—217, og denne Reise har ogsaa havt sin Andeel i hans Skrift: „Bidrag til Normandiets Culturhistorie fra 10de til 13de Aarh.", som er optaget i Skandinavisk Literaturselskabs Skrifter 17de Bd. S. 285—330 og aftrykt i nærværende Samling 2 D. S. 481.

17) Deraf udkom som Program 1823: „Bidrag til Kundskab om Frankerigs, Danmarks og Sverrigs indbyrdes politiske Forhold mellem Aarene 1663 og 1689 efter franske Legationsberetninger. Kbhavn 1823." 4to. Optaget i nærværende Samling 2det Bd. S. 29.

som kun udenlandske Bibliotheker havde tilbudt[12]), ligesom han beskjæftigede sig med en philosophisk Afhandling om Historieskrivningens Idee[13]) Men det glade Samliv i Rom blev pludselig afbrudt for Estrup ved det sørgeligste Budskab, han kunde modtage fra Hjemmet, Budskabet om hans Faders Død. Vennen Ingemann stod da trofast ved den sørgende Vens Side, og efter et Ophold i Ariccia, hvor han med denne samlede sig i sin Sorg, benyttede han sit Ophold i Kunstens Centrum til at besørge et Monument, ved hvilket han selv kunde afgive Model til sin Faders Billede.

Over et Aar havde han tilbragt i Italien, da han gjennem Schweitz begav sig til Frankerig. I Genf fandt han den protestantiske Kirke i en heftig Gjæring, om hvis Oprindelse og Udviklingsgang han meddeelte en interessant Skildring til en af de flere Universitetslærere hjemme, med hvilke han vedligeholdt en indholdsriig lærd Correspondance[14]). I Frankerig saae han atter den catholske Reaction af Hierarchie og Obscurantisme paa Kirkens Enemærker — et Syn, der stærkt frastødte hans aabne og frisindede Aand[15]). Selv vendte han sig til Historien, og som dansk Historiker følte han sig særligt hendraget til den Provinds af Frankerig, der

---

12) Den er senere, 1821, trykt i Biskop Münters Miscellanea Hauniensia t. 2. p. 3—54; „Lineæ Topographiæ Carthaginis Tyriæ secundum auctores veteres".

13) See nedenfor Note 22.

14) „Skildring af de nyeste Stridigheder i den genfiske Kirke", i Theologisk Bibliothek 17de Bind S. 189—209.

15) Et Brev af ham derom er aftrykt i Nyt Theol. Bibliothek 9de Bd. S. 158—61.

endnu bærer Navn efter dens Erobrere fra Norden. Fra Paris foretog han sig en Udflugt paa 4 Uger til Normandiet, hvor Levninger af Nordboernes Slægt, Sæder og Sprog traadte ham imøde som kjære Minder om Hjemmet. Med det friske Indtryk af sin Vandring bearbeidede han sit Udbytte i Paris[16]), medens han tillige indsamlede vigtige Bidrag til Fædrenelandets Historie i det Tidspunct, da den franske Politik første Gang tog væsentligen Deel i Nordens Anliggender[17]). Fra Paris vendte han over Cassel, Göttingen og Hamborg tilbage til Hjemmet.

Efter tre Aars Fraværelse kom han i Aaret 1820 tilbage til Fædrenelandet. Han fandt nu sin Moder bosat i Kjøbenhavn, og her samledes han med ældre Venner og efterhaanden med de nye, som Udenlandsreisen havde tilført ham. Vennernes Kreds var imidlertid formindsket ved et for Estrup smerteligt Tab: hans Medstuderende paa Walkendorphs Collegium P. Lemming, der havde søgt til Spanien for at fremme sine orientalske Studier, saae ikke mere Fædrenelandet, men var død i Madrid 1819. De ældre Lærde,

---

[16]) Udgivet under Titel: „Bemærkninger paa en Reise i Normandiet i Efteraaret 1819. Kbhavn 1821," tilegnet „de Velyndere, som han skyldte en sorgfrie Reises Nydelse." Aftrykt i nærværende Samling 3die Bd. S. 1—124. Et Brudstykke var tidligere meddeelt i Nyerups Magazin for Reiseiagttagelser 2det Bd. S. 193—217, og denne Reise har ogsaa havt sin Andeel i hans Skrift: „Bidrag til Normandiets Culturhistorie fra 10de til 13de Aarh.", som er optaget i Skandinavisk Literaturselskabs Skrifter 17de Bd. S. 285—330 og aftrykt i nærværende Samling 2 D. S. 481.

[17]) Deraf udom som Program 1823: „Bidrag til Kundskab om Frankerigs, Danmarks og Sverrigs indbyrdes politiske Forhold mellem Aarene 1663 og 1689 efter franske Legationsberetninger. Kbhavn 1823." 4to. Optaget i nærværende Samling 2det Bd. S. 29.

heden af Sanchuniathons Fragmenter, hvilken han senere udgav[23]).

Uagtet hans Sundhedstilstand, som ogsaa havde lidt paa Udenlandsreisen ved en Sygdom i Neapel, paalagde ham Varsomhed under saamegen forskjelligartet Beskjæftigelse og en ustandselig Arbeidslyst, optraadte han til samme Tid som Docent ved Universitetet, idet han i Vinteren 1820—21 holdt offentlige Forelæsninger for et udvalgt Auditorium over Dele af den ældre Historie, hvilke han udførte saaledes, at han paa den fordeelagtigste Maade godtgjorde sin Lærdom, Smag, Aand og Talent. Uden Tvivl vilde ogsaa, uagtet Omstændighederne for Øieblikket just ikke vare de meest gunstige for en extraordinair Docents Ansættelse i det historiske Fag, den haabefulde unge Lærde være blevet vundet for Universitetet, dersom ikke til samme Tid en beqvem Leilighed til at benytte hans Duelighed og Talent i tilsvarende Retning var indtraadt, og derved for ham selv en fremtidig mere tilfredsstillende Udsigt havde aabnet sig.

Det var just paa denne Tid, at Læreanstalten i Sorøe, efter i lang Tid at have hvilet, igjen blev kaldet til Virksomhed og nu gjenoprettet som en Combination af Skole og academisk Institut, og den første tillige som Opdragelsesanstalt. Og da nu ifølge det nye Instituts Plan og Indretning her blandt Andet skulde ansættes en Lector i det historisk-statistiske Fag, havde den offentlige Mening allerede betegnet Dr. Estrup som Den, der fremfor Andre vilde

---

23) C. Molbech Vidensk. Selsk. Hist. S. 463. Jfr. Note 24.

som Sagen tog i Directionen, og den under 3die Juni 1836 paafulgte Nedsættelse af en Commission til at gjøre Forslag om Realskolers Oprettelse, af hvilken Estrup ikke blev Medlem, tilintetgjorde væsentligen hans Forhaabning for Sorøe; ligesom der ei heller lod sig tilveiebringe nogen Special-Høiskole med Embedsexamen ved Sorøe Academie, da den til Ordningen af det cameralistiske Studium udnævnte Commission ikke lod vente, at dette Studium vilde blive adskilt fra Hovedstaden, saalidet som Forststudiet.

Under saadanne Forhold var det naturligt, at Estrups Tilfredshed led betydeligt Skaar, og selv i Henseende til den bestaaende Lære-Anstalts Anliggender saae han oftere sine Ønsker uopfyldte. Han stræbte saaledes forgjæves at skaffe Sorøe sin gamle Ret til et academisk Bogtrykkeri; det strandede paa et senere erhvervet Privilegium. Han androg paa en friere Stilling under Overbestyrelsen i Henseende til den indre Bestyrelse, paa en ny Disciplinarlov som Betingelse for Hævdelsen af en tilfredsstillende Orden; han ønskede en Forandring af Bolig, for at kunne træde i nærmere Samliv med Eleverne paa Opdragelsesanstalten, foreslog den Adskillelse af Skole og Academie, som efter hans Tid blev sat i Værk, og en hensigtsmæssigere Deling af Skolens Klasser o. m. Men ethvert Andragende om Afvigelser fra det Bestaaende fandt liden Indgang, saaat kun enkelte, men vistnok ogsaa heldbringende Forandringer bleve satte igjennem ved ham; navnlig blev Opdragelsen overgivet til en enkelt Mand under Directors umiddelbare Overtilsyn. I sine Bestræbelser for Skoleunderviisningens hensigtsmæssige Ordning stødte han ogsaa paa Modstand, hvor han ikke havde ventet den, og Opdra-

gelses-Anstalten, som han omfattede med en stor Kjærlighed, forvoldte den ømtfølende og samvittighedsfulde Mand Fortrædeligheder og Ubehageligheder, ligesom det efter hans egen Formening ikke heller lykkedes ham, paa Grund af Directors Stilling som Disciplinens Haandthæver, at træde i det Forhold, han ønskede, til Eleverne som en kjær Fader; i dette Kald følte han desuden stedse, hvorledes de mange forskjelligartede Forretninger, Betænkninger og Correspondancer, som Directorembedet paalagde ham, og som han stedse udførte med den punctligste Nøiagtighed, ikke tillode ham at samleve med dem som en Fader med sine Børn. Han var nemlig ikke af dem, der ved Udsættelse kunde samle sig Tid; thi det laae i hans Natur, at ethvert Krav maatte tilfredsstilles strax: i det offentlige som i det private Liv lod han ingensinde vente paa sig.

Det var ikke en tilstrækkelig Modvægt mod disse Skuffelser, at hans Medlærere sluttede sig til ham med Høiagtelse og mange af dem med Kjærlighed, at den almindelige Mening fra alle Sider erkjendte hans Dygtighed, at hans Konge gav ham Beviis paa sin Tilfredshed ved i Aaret 1832 at udnævne ham til Ridder af Dannebrogen, at der i Aaret 1834, ved en Personalforandring i Universitets-directionen, var paatænkt at kalde ham til denne høie Stilling, dersom han havde kunnet erstattes i Sorøe o. m. desl. Men Skuffelserne og det dybt følte Ansvar, som hans Stilling medførte, angreb hans allerede svækkede Helbred mere og mere, og dette blev nu en stadig medvirkende Grund til, at det Ønske om Entledigelse fra Director-Embedet, som han allerede i Aaret 1832 havde yttret for Overbestyrelsen og i

mismodige Øieblik oftere gjentog, efterhaanden gik over til Beslutning. Hvad der endnu i nogle Aar holdt ham tilbage i Sorøe, var deels Overbestyrelsens indstændige Ønske, deels den Kjærlighed, hvormed han var bundet til Venner og til Stedet selv.

I Aaret 1833 fik denne Kjærlighed en ny Næring, da hans Huus i Sorøe atter blev et Hjem for huuslig Lykke. Han ægtede i dette Aar Frøken Anna Christine Scavenius, Søster til hans første Hustrue, i hvem Forsynet skjænkede ham for hans øvrige Dage en trofast Deeltagerinde i Glæder og Sorger. De gave kort efter deres Forening det kjære Opholdssted et varigt og velgjørende Minde om sig, da de under 4de Mai 1833 stiftede en Fribolig for tvende Enker under Navn af „Scavenius's Stiftelse for Lærer-Enker ved Sorøe Academie[39]). I sin huuslige Kreds, som dengang tillige bestod af en Søster og tvende Sønner af første Ægteskab og en Brodersøn, som var født i Rusland og som Estrup havde taget til sig efter Broderens Død, fandt han vel nu Lægedom for mangen Ubehagelighed i det offentlige Liv saavelsom Adspredelse i selskabeligt Samqvem. Men destomere vaagnede et andet Savn, som de forandrede Embedsforhold havde medført; han savnede den roligere Embeds-Stilling, der forhen havde tilladt ham at forbinde Videnskabsmandens Glæder med Familiefaderens. Den administrative Virksomhed spredte hans Fritid, selv Beskjæftigelsen med de forskjelligartede Underviisningsfag i Sko-

---

[39]) Fundatsen findes i Blandinger fra Sorøe 5te Hefte S. 142.

len afdrog ham fra hans kjæreste Videnskab, og dette blev ogsaa efterhaanden et betydeligt Moment, der bidrog til at nære Længselen efter en anden og friere Stilling.

Imidlertid var det kun ham selv, hvem hans Virksomhed i Videnskabens Tjeneste kunde synes mindre tilfredsstillende; thi ligesom det Danske Videnskabernes Selskab erkjendte denne ved at optage ham 1833 til Medlem af dets historiske Classe, saaledes gav han ogsaa, selv under Directorembedets Adspredelser og Spænding, Videnskaben Frugter af sine historiske Studier, der endog paa denne Tid førte ham til et nyt og practisk Formaal for hans Skribentvirksomhed. Thi medens han fulgte den Anledning, som hans Embede gav ham, til at udarbeide Leilighedsskrivter[40] og Taler[41], saavelsom Beretninger om Læreanstalten[42], og medens flere andre Smaaskrivter og Meddelelser fremkaldtes ved hans videnskabelige Forbindelser[43] og Interessen for det af de foranske Lærere i Aaret 1832 ei uden hans Tilskyndelse paabegyndte literaire Tidsskrift „Blandinger fra Sorøe"[44]; var det navnlig paa

---

40) „Om Underviisning og Opdragelse ved Sorøe Academie" Kbhvn. 1832 4to (Indbydelsesskrift til Aarsexamen), optaget i nærværende Samling 3 Bd. S. 377, og den ovenfor (Not. 34) nævnte „Historiske Efterretning om den gamle Klosterkirke i Sorøe" som Indledning til Wendelboes Beskrivelse af dens Mindesmærker, (Indbydelsesskrift til Reformationsfesten 1836).

41) Af disse ere trykte tvende Taler ved Festen for Kongens Fødselsdag 1832 og 1836 i Blandinger fra Sorøe 3 Hef. S. 1 og 8 Hef. S. 1; optagne i nærværende Saml. 3 Bd. S. 474 og 587.

42) I Blandinger fra Sorøe 1, 2, 4, 6 og 8 Hefte.

43) Saaledes en Meddelelse til den holstenske Adels Historie, som Falck har offentliggjort i Neues Staatsbürgerliches Magazin 2 Bd. S. 883—84, og hans Faders Biographie til Rector Flemmers Program for Randers Skole 1834, jfr. Not. 1.

44) Navnlig den aandrige Fremstilling af Statistikens videnskabelige Betyd-

denne Tid, at hans Øie aabnedes for de grundløse historiske Paastande, som fra en vis Side bleve opstillede for en statsretlig Forbindelse mellem de tvende Hertugdømmer Holsten og Slesvig. „Da saagodtsom Ingen hos os", siges der i et Mindeblad ved hans Død, „var blevet opmærksom paa den slesvigske Sag, eller idetmindste ahnede nogen Fare, fremtraadte Estrup, og han er den eneste af alle vore Historikere, der ligetil den seneste Tid (1847) har givet Bidrag fra dansk Side"[45]. I Aaret 1832 udgav Estrup sin Afhandling „om Slesvigs og Holstens Uadskillelighed efter Forsikkringsacterne af 1460"[46], hvilken ogsaa snart efter omarbeidet og i udvidet Skikkelse blev gjenudgivet i Blandinger fra Sorøe[47], styrket og skjærpet med en Omhu og Lærdom, som det af Modstanderne strax opløftede Raab maatte fordre. Og det var i denne Sag ikke Historiens eller den blotte Sandhedens Interesse, der satte hans Pen i Bevægelse; men en levende Fædrelandskjærlighed opfyldte hans Sjæl og lod ham forudsee de ulykkelige Partiekampe, der

ning: „Ideer til Statistikens videnskabelige Behandling", Bl. fra Sorøe 5 Hef. S. 93, optaget i nærværende Samling 1 Bd. S. 33, og „om Liighedsprincipet ved Rigsdagen i Kjøbenhavn 1660", Bl. fra Sorøe 6 Hef. S. 114, optaget i nærværende Samling 2 Bd. S. 17, foruden den Afhandling, som skal nævnes i Not. 47 og flere fra en tidligere Tid.

45) Tillægsblad til Lollands-Falsters Stiftstidende 1847 Nr. 1—2. De sammestedes paaberaabte Artikler i Maanedsskrift for Litteratur, som skulde være de første Yttringer af denne Bestræbelse, har Forf. af denne Biographie ikke forefundet. Der menes formodentlig Blandinger fra Sorøe.

46) Udkom i Kbhvn. 1842.

47) „Historisk Undersøgelse af Acterne angaaende Hertugdømmet Slesvigs Forhold til det danske Rige og dets politiske Forbindelse med Hertugdømmet Holsten". Bl. fra Sorøe 3 Hef. S. 75. Optaget i nærværende Samling 2 Bd. S. 132.

det endog snarere forøgedes, idet han overtog den omfattende og mærkelige Opgave at følge Underviisningens Gang ved ugentlige Examinationstimer i samtlige Skolefag giennem alle Klasser, foruden den stadige Deeltagelse i Opdragelses-anstaltens Anliggender.

Ved den Tillid, der fulgte ham i denne Stilling, og de store Gaver, han var i Besiddelse af til en saadan Virksomhed, lykkedes det ham ogsaa for en Tid at bringe nyt Liv og bedre Orden i den hele Læreanstalt ved en lykkelig Samling af de tilstedeværende Kræfter og ved en fornyet Tiltro til Anstaltens Værd i den offentlige Mening. Men hans Ønsker og Bestræbelser gik ud over de snævre Grændser for den forøeste Stiftelses daværende Bestemmelse. Med videre udstrakte Forhaabninger modtog han den ham tilbudte Overstyrelse, og hengav sig med Liv og Lyst til at virke for deres Realisation. Det blev hans Livs Formaal at forskaffe det hele kostbare Institut en betydningsfuldere Virksomhed i Rækken af Fædrenelandets Dannelses-Anstalter; thi det var ham en trykkende Tanke, at saa store Midler bleve anvendte til at danne nogle faa Studerende, og at den hele Frugt af saamange begavede academiske Læreres Foredrag skulde være indskrænket til det lille Antal af Academister, som Sorøe Skole alene kunde afgive. Han holdt sig overbeviist om, at selv den bestaaende Institutions Vedvaren var betinget af Udvidelsen af dens Formaal; lykkedes ikke en saadan, forudsaae han, at den ikke kunde hæve sig over et sygnende Liv, og at dens store Midler vilde friste til Anvendelse paa andet Sted og

paa andre Maader, hvori han saae Indgreb i det, der burde være helligt.

Man kan deraf let forklare sig den rastløse, næsten urolige Iver, hvormed han i en lang Række af Andragender og Forslag arbeidede for Udvidelser af den forøeske Stiftelse, saavelsom ogsaa det Indtryk, som det Frugtesløse i alle disse Bestræbelser maatte gjøre paa ham. Allerede i det første Aar, efterat Directorembedet var ham betroet, androg han saaledes paa den Forandring, at det maatte tilstedes Privatister at lade sig dimittere til Sorøe Academie, for der at studere til Anden Examen efter den betydeligt vidtere Plan for den almindelige (humane) Dannelse, som der blev fulgt; og senere gjentog han oftere, i forskjellig Forbindelse med andre Planer, det Forslag, at der skulde tilstedes Alle frit Valg mellem Sorøe og Kjøbenhavn ved Dimission. Men det lykkedes ham ikke engang at udvirke Tilladelse for et Par Enkelte, som selv ansøgte om at maatte tage Anden Examen i Sorøe[37]). Ligeledes sluttede han sig tidligen til dem, der dengang talte for Nødvendigheden af en høiere Realdannelse; det syntes ham at være ligesom givet i Sorøe Academies Idee, at den fuldstændigere Underviisning i denne Retning allernaturligst kunde knyttes til en Skole, der allerede gik videre end de almindelige lærde Skoler i denne Henseende. Han omfattede med Kjærlighed Ideen om en Normal- og Høiskole for Real-Studier i Sorøe, og efterat han allerede strax havde sat denne Idee i Bevægelse, udarbeidede han i

---

[37]) Selmers Academiske Tidender 1833 S. 500.

Aaret 1834 et detailleret Forslag, hvorefter et Realinstituts Forbindelse med Sorøe Skole formedelst nogle fælleds og nogle divergerende Klasser gjennemførtes paa en Maade, som kun fare lidet vilde forøge Udgifterne ved Lære-Anstalten, uagtet der derved opnaaedes baade en Realskole og et Realacademie[38]). Ligeledes foreslog han Oprettelsen af et Forst- og Landvæsens-Academie i Forbindelse med Sorøe, hvortil Stedet syntes ham fortrinlig egnet ved dets Omgivelser og udstrakte Jordegods; og saavel i Erkjendelsen af Vigtigheden af at vinde et Embedsstudium og en Embedsexamen for Academiet som i Erkjendelsen af den følelige Mangel i Danmarks Dannelsesanstalter foreslog han Organisationen af et cameralistisk Studium i Sorøe, hvorved der med ringe Udvidelse af Academiets Lærekræfter kunde tilbydes en fuldstændig Dannelse til vigtige Grene af Borgerlivet og Statstjenesten.

Men alle disse Forslag, som overgaves til Overbestyrelsen, stødte paa Betænkeligheder og Fastholdelse af Academiets oprindelige Plan. Først da hans Forslag om Realunderviisningen i Aaret 1834 var som privat Meddelelse, dog af Universitetsdirectionens daværende Præsident, blevet overgivet i Kongens egne Hænder, syntes det omsider, at Regjeringen vilde agte paa disse Ønsker, da det ved Kgl. Rescript af 11te Juli 1835 blev paalagt Universitetsdirectionen at indkomme med Betænkning og Forslag angaaende en Realskoles Oprettelse i Sorøe. Men den langsomme Gang,

---

38) Det er med liden Forandring optaget i den senere i Aaret 1836 af Estrup afgivne Betænkning, som er trykt i Blandinger fra Soree 10de H. S. 3—17 og i nærværende Samling 3die Bd. S. 443.

som Sagen tog i Directionen, og den under 3die Juni 1836 paafulgte Nedsættelse af en Commission til at gjøre Forslag om Realskolers Oprettelse, af hvilken Estrup ikke blev Medlem, tilintetgjorde væsentligen hans Forhaabning for Sorøe; ligesom der ei heller lod sig tilveiebringe nogen Special-Høiskole med Embedsexamen ved Sorøe Academie, da den til Ordningen af det cameralistiske Studium udnævnte Commission ikke lod vente, at dette Studium vilde blive adskilt fra Hovedstaden, saalidet som Forststudiet.

Under saadanne Forhold var det naturligt, at Estrups Tilfredshed led betydeligt Skaar, og selv i Henseende til den bestaaende Lære-Anstalts Anliggender saae han oftere sine Ønsker uopfyldte. Han stræbte saaledes forgjæves at skaffe Sorøe sin gamle Ret til et academisk Bogtrykkeri; det strandede paa et senere erhvervet Privilegium. Han androg paa en friere Stilling under Overbestyrelsen i Henseende til den indre Bestyrelse, paa en ny Disciplinarlov som Betingelse for Hævdelsen af en tilfredsstillende Orden; han ønskede en Forandring af Bolig, for at kunne træde i nærmere Samliv med Eleverne paa Opdragelsesanstalten, foreslog den Adskillelse af Skole og Academie, som efter hans Tid blev sat i Værk, og en hensigtsmæssigere Deling af Skolens Klasser o. m. Men ethvert Andragende om Afvigelser fra det Bestaaende fandt liden Indgang, saaat kun enkelte, men vistnok ogsaa heldbringende Forandringer bleve satte igjennem ved ham; navnlig blev Opdragelsen overgivet til en enkelt Mand under Directors umiddelbare Overtilsyn. I sine Bestræbelser for Skoleunderviisningens hensigtsmæssige Ordning stødte han ogsaa paa Modstand, hvor han ikke havde ventet den, og Opdra-

gelses-Anstalten, som han omfattede med en stor Kjærlighed, forvoldte den ømtfølende og samvittighedsfulde Mand Fortrædeligheder og Ubehageligheder, ligesom det efter hans egen Formening ikke heller lykkedes ham, paa Grund af Directors Stilling som Disciplinens Haandthæver, at træde i det Forhold, han ønskede, til Eleverne som en kjær Fader; i dette Kald følte han desuden stedse, hvorledes de mange forskjelligartede Forretninger, Betænkninger og Correspondancer, som Directorembedet paalagde ham, og som han stedse udførte med den punctligste Nøiagtighed, ikke tillode ham at samleve med dem som en Fader med sine Børn. Han var nemlig ikke af dem, der ved Udsættelse kunde samle sig Tid; thi det laae i hans Natur, at ethvert Krav maatte tilfredsstilles strax: i det offentlige som i det private Liv lod han ingensinde vente paa sig.

Det var ikke en tilstrækkelig Modvægt mod disse Skuffelser, at hans Medlærere sluttede sig til ham med Høiagtelse og mange af dem med Kjærlighed, at den almindelige Mening fra alle Sider erkjendte hans Dygtighed, at hans Konge gav ham Beviis paa sin Tilfredshed ved i Aaret 1832 at udnævne ham til Ridder af Dannebrogen, at der i Aaret 1834, ved en Personalforandring i Universitets-directionen, var paatænkt at kalde ham til denne høie Stilling, dersom han havde kunnet erstattes i Sorøe o. m. desl. Men Skuffelserne og det dybt følte Ansvar, som hans Stilling medførte, angreb hans allerede svækkede Helbred mere og mere, og dette blev nu en stadig medvirkende Grund til, at det Ønske om Entledigelse fra Director-Embedet, som han allerede i Aaret 1832 havde yttret for Overbestyrelsen og i

mismodige Øieblik oftere gjentog, efterhaanden gik over til Beslutning. Hvad der endnu i nogle Aar holdt ham tilbage i Sorøe, var deels Overbestyrelsens indstændige Ønske, deels den Kjærlighed, hvormed han var bundet til Venner og til Stedet selv.

I Aaret 1833 fik denne Kjærlighed en ny Næring, da hans Huus i Sorøe atter blev et Hjem for huuslig Lykke. Han ægtede i dette Aar Frøken Anna Christine Scavenius, Søster til hans første Hustrue, i hvem Forsynet skjænkede ham for hans øvrige Dage en trofast Deeltagerinde i Glæder og Sorger. De gave kort efter deres Forening det kjære Opholdssted et varigt og velgjørende Minde om sig, da de under 4de Mai 1833 stiftede en Fribolig for tvende Enker under Navn af „Scavenius's Stiftelse for Lærer-Enker ved Sorøe Academie [39]). I sin huuslige Kreds, som dengang tillige bestod af en Søster og tvende Sønner af første Ægteskab og en Brodersøn, som var født i Rusland og som Estrup havde taget til sig efter Broderens Død, fandt han vel nu Lægedom for mangen Ubehagelighed i det offentlige Liv saavelsom Adspredelse i selskabeligt Samqvem. Men destomere vaagnede et andet Savn, som de forandrede Embedsforhold havde medført; han savnede den roligere Embeds-Stilling, der forhen havde tilladt ham at forbinde Videnskabsmandens Glæder med Familiefaderens. Den administrative Virksomhed spredte hans Fritid, selv Beskjæftigelsen med de forskjelligartede Underviisningsfag i Sko-

[39]) Fundatsen findes i Blandinger fra Sorøe 5te Hefte S. 142.

len afdrog ham fra hans kjæreste Videnskab, og dette blev ogsaa efterhaanden et betydeligt Moment, der bidrog til at nære Længselen efter en anden og friere Stilling.

Imidlertid var det kun ham selv, hvem hans Virksomhed i Videnskabens Tjeneste kunde synes mindre tilfredsstillende; thi ligesom det Danske Videnskabernes Selskab erkjendte denne ved at optage ham 1833 til Medlem af dets historiske Classe, saaledes gav han ogsaa, selv under Directorembedets Adspredelser og Spænding, Videnskaben Frugter af sine historiske Studier, der endog paa denne Tid førte ham til et nyt og practisk Formaal for hans Skribentvirksomhed. Thi medens han fulgte den Anledning, som hans Embede gav ham, til at udarbeide Leilighedsskrivter[40]) og Taler[41]), saavelsom Beretninger om Læreanstalten[42]), og medens flere andre Smaaskrivter og Meddelelser fremkaldtes ved hans videnskabelige Forbindelser[43]) og Interessen for det af de foranske Lærere i Aaret 1832 ei uden hans Tilskyndelse paabegyndte literaire Tidsskrift „Blandinger fra Sorøe“[44]); var det navnlig paa

---

40) „Om Underviisning og Opdragelse ved Sorøe Academie“ Kbhvn. 1832 4to (Indbydelsesskrift til Aarsexamen), optaget i nærværende Samling 3 Bd. S. 377, og den ovenfor (Not. 34) nævnte „Historiske Efterretning om den gamle Klosterkirke i Sorøe“ som Indledning til Wendelboes Beskrivelse af dens Mindesmærker, (Indbydelsesskrift til Reformationsfesten 1836).

41) Af disse ere trykte tvende Taler ved Festen for Kongens Fødselsdag 1832 og 1836 i Blandinger fra Sorøe 3 Hef. S. 1 og 8 Hef. S. 1; optagne i nærværende Saml. 3 Bd. S. 474 og 587.

42) I Blandinger fra Sorøe 1, 2, 4, 6 og 8 Hefte.

43) Saaledes en Meddelelse til den holstenske Adels Historie, som Falck har offentliggjort i Neues Staatsbürgerliches Magazin 2 Bd. S. 883—84, og hans Faders Biographie til Rector Flemmers Program for Randers Skole 1834, jfr. Not. 1.

44) Navnlig den aandrige Fremstilling af Statistikens videnskabelige Betyd-

denne Tid, at hans Øie aabnedes for de grundløse historiske Paastande, som fra en vis Side bleve opstillede for en statsretlig Forbindelse mellem de tvende Hertugdømmer Holsten og Slesvig. „Da saagodtsom Ingen hos os", siges der i et Mindeblad ved hans Død, „var blevet opmærksom paa den slesvigske Sag, eller idetmindste ahnede nogen Fare, fremtraadte Estrup, og han er den eneste af alle vore Historikere, der ligetil den seneste Tid (1847) har givet Bidrag fra dansk Side"[45]). I Aaret 1832 udgav Estrup sin Afhandling „om Slesvigs og Holstens Uadskillelighed efter Forsikkringsacterne af 1460"[46]), hvilken ogsaa snart efter omarbeidet og i udvidet Skikkelse blev gjenudgivet i Blandinger fra Sorøe[47]), styrket og skjærpet med en Omhu og Lærdom, som det af Modstanderne strax opløftede Raab maatte fordre. Og det var i denne Sag ikke Historiens eller den blotte Sandhedens Interesse, der satte hans Pen i Bevægelse; men en levende Fædrelandskjærlighed opfyldte hans Sjæl og lod ham forudsee de ulykkelige Partiekampe, der

---

ning: „Ideer til Statistikens videnskabelige Behandling", Bl. fra Sorøe 5 Hef. S. 93, optaget i nærværende Samling 1 Bd. S. 33, og „om Liighedsprincipet ved Rigsdagen i Kjøbenhavn 1660", Bl. fra Sorøe 6 Hef. S. 114, optaget i nærværende Samling 2 Bd. S. 17, foruden den Afhandling, som skal nævnes i Not. 47 og flere fra en silddigere Tid.

45) Tillægsblad til Lollands-Falsters Stiftstidende 1847 Nr. 1—2. De sammesteds paaberaabte Artikler i Maanedsskrift for Litteratur, som skulde være de første Yttringer af denne Bestræbelse, har Forf. af denne Biographie ikke forefundet. Der menes formodentlig Blandinger fra Sorøe.

46) Udkom i Kbhvn. 1842.

47) „Historisk Undersøgelse af Acterne angaaende Hertugdømmet Slesvigs Forhold til det danske Rige og dets politiske Forbindelse med Hertugdømmet Holsten". Bl. fra Sorøe 3 Hef. S. 75. Optaget i nærværende Samling 2 Bd. S. 132.

forberedtes til Fordærvelse for Fædrelandet og Forhaanelse af dansk Nationalitet. Med dyb Bekymring saae han derfor Regjeringsforanstaltningen af 1834, hvis farlige Virkninger stode klare for hans skarpseende Öie[48]); men desto mere erkjendte han det ogsaa for hver dens Pligt, som formaaede det, at kjæmpe i Ord og Gjerning for Danmarks Ret og Interesse, og han selv tog sin Andeel i denne Pligt til sit Livs sidste Time. Det var et Kald, han førte med sig over i den sidste Epoche af hans Liv, og vi skulle nedenfor see ham fortsætte Kampen.

Inden Estrup forlod Sorøe, hvor den ovenfor omtalte Stiftelse for Enker vil bringe hans Families Minde til Efterverden, grundede han ligeledes tvende Stiftelser paa to andre Steder, i taknemlig Erkjendelse af det Gode, Forsynet paa disse Steder havde ladet ham tilflyde, og af den Evne til at gjøre vel, som det havde forundt ham. Han skjænkede 1833 et Legat af 600 Rbd. til Randers Skole, „hvorfra han selv var dimitteret, og hvis Rector hans afdøde Fader havde været i 15 for ham og Skolen lykkelige Aar“. Dette „estrupske Legats“ Rente skal efter den af Skolens Rector med hans Samtykke forfattede Fundats af 30te Januar 1834, naar dets Capital er voxet til 750 Rbd., tildeles trængende Enker efter Rectorer ved Skolen, eller, naar ingen saadan forefindes, anvendes til Forøgelse af Skolens Bibliothek, alene med Fradrag af saameget, som der

48) Wegener Actmæssige Bidrag til Danmarks Historie i det nittende Aarhundrede 1ste Deel. S. 247 Not. 492.

maatte medgaae til at holde det Marmormonument, som han tidligere havde ladet opsætte i Stadens Kirke over sin afdøde Fader, reent afpudset og i god Stand[49]. Det andet Sted, han ihukom, var Walkendorfs Collegium; i Aaret 1836 skjænkede han dette en Gave af 1000 Rbd., hvortil han senere endnu tilbød at føie 100 Rbd.; af denne betydelige Gave blev, efterat en paatænkt Anvendelse til nye Pladsers Oprettelse var opgivet, omsider i Aaret 1846 grundet et voxende Legat af 1000 Rbd. under Navn af „det estrupske Legat ved Walkendorphs Collegium“, af hvis Rente een Alumnus nyder 30 Rbd. aarlig, hvorimod det i de forløbne Aar opsamlede Rentebeløb blev forbrugt til en Hovedforbedring af Boligerne[50]. Ved Siden af disse offentlige Beviser paa en ædel Drift til Velgjørenhed er det overflødigt at bemærke, at hans Haand ogsaa stedse var redebon til at hjælpe i det private Liv, hvor Talent og Stræbsomhed eller særlige Forhold lode ham erkjende, at Hjelpen baade var vel anvendt og fornøden. Kun de, som modtoge den, vide derom; men de ere ikke faa. Han ydede den gjerne under nærmere Bestemmelser, hvorved han tilsigtede at betrygge Øiemedet.

49) Fundatsen findes i Rector Flemmers Historiske Efterretninger om Randers lærde Skole 2det Hefte (Progr. 1834) S. 58 fgg. og i Selmers academiske Tidender 2den Aarg. S. 112 fgg. Monumentet er et Basrelief udført af Freund i Rom, forestillende den Afdøde knælende for Alteret.

50) Fundatsen af 26de Mai 1847 findes i Selmers Universitetets Aarbog 1847 S. 81. Jfr. iøvrigt om de forudgaaende Forhandlinger Aarbogen f. 1840 S. 33; 1843 S. 65, og 1846 S. 54 fgg.

Men med hvert Aar, som gik, formindskedes hans Haab om at udrette det, som var hans Bestræbelsers Maal med Hensyn til Sorøe Academie; hans Følsomhed for ubehagelige Berørelser baade med Foresatte og Underordnede tiltog med den voxende Sygelighed, og hvad der i sig selv var uadskilleligt fra de objective Forhold, fremstillte sig ofte for ham i en mere personlig Betydning og i et fjendtligere Lys, end det roligere Sind vilde have seet det. Det var derhos naturligt, at ogsaa hans nye Deeltagelse i Fædrelandets politiske Livsspørgsmaal kunde forstærke hans Længsel efter en Stilling, i hvilken han kunde fordybe sig i sin Videnskab og navnlig den nyeste Tids Historie, og da en saadan Stilling ikke tilbød sig for ham i noget andet Embede, hvortil han kunde gaae over, var han betænkt paa at søge den i det private Liv; hans Formue tillod ham i denne Henseende det frieste Valg og satte ham istand til at søge sit Opholdssted, hvor Forholdene maatte befindes mere gavnlige for hans Helbred end i Sorøe, der mere og mere forekom ham skadeligt for dette. Han beredte sig paa et saadant Skridt ved i Efteraaret 1835 at kjøbe Herregaarden Kongsdal i Holbeks Amt, tre Miil fra Sorøe; hans nye Bane var dermed bestemt. Vel syntes der omsider at aabne sig nogen Udsigt til idetmindste en partiel Udvidelse af Sorøe Academie i den af ham paapegede Retning, da nu hans Betænkning om et Realinstituts Oprettelse i Sorøe i Aaret 1836 blev ham officielt afforbret[51]; men han var nu træt af at vente og mistviv-

---

[51]) Denne ovenfor (Not. 38) nævnte Betænkning af 12te August 1836 er trykt

lede endnu saameget om sin Hovedidees Realisation og om sit Helbreds Tilstand, at han i Slutningen af samme Aar 1836 indgav den definitive Ansøgning om sin Entledigelse og modtog under 17de Januar 1837 sin Afsked i Naade fra 1ste April uden Pension og blev udnævnt til virkelig Etatsraad.

Ved hans Bortgang sagde Academiets Ungdom og Lærere „dets ædle og vennehulde Director" et taknemligt og kjærligt Farvel[52], og flere af de Venner, som Livet i Sorøe havde knyttet til ham, navnlig hans Ungdomsven Ingemann og hans bedste Ven fra ældre Aar A. Rothe, vedligeholdt en opmuntrende Forbindelse med ham, ligesom ogsaa han selv vedblev at følge Sorøes Anliggender med levende Interesse. Han var sig bevidst at have udrettet ei lidet i de ham betroede Embeder, og mange ere baade de Colleger, som med Venskab stedse ville minbes ham, og de Disciple, som i de forskjelligste Livets Stillinger ville bevare Mindet om hans Indflydelse paa deres Dannelse og om hans elskværdige Personlighed. Academiet gik den Skjæbne imøde, som han havde forudseet: han troede ikke paa den Freqvents, der kjøbtes ved en overordentlig Nedsættelse af Betalingen for Pladserne i Opdragelsesanstalten, som han af Hensyn til huusholderisk Anvendelse af offentlige Midler aldrig havde tilraadet; han ventede kun Frugt af en Udvidelse af Planen og kjæmpede endnu engang i sildigere Aar for sin Yndlingsidees Realisation; men han oplevede hverken at see denne sit Maal nær formedelst den Konges Interesse for Sorøe, der

i Blandinger fra Sorøe 10 Hf. S. 1 og i nærværende Saml. 3 Bd. S. 433.

[52]) Blandinger fra Sorøe 9 Hef. S. 92.

allerede som Prinds havde understøttet Estrups Bestræbelser, eller at see den academiske Deel af Læreanstalten ophævet og Sorøes Midler indskrænkede til Vedligeholdelsen af en blot Skole- og Opdragelsesanstalt paa Stedet selv og benyttede som Supplement til lignende Øiemeds Fremme paa andre Steder.

Hovedgaarden Kongsdal, til hvilken Estrup i Foraaret 1837 begav sig, ligger mellem Sorøe og Holbek, to Miil fra sidstnævnte Sted, i en Dal mellem høie, meest skovrige Bakker, fra hvilke hist og her en videre Udsigt aabner sig mod Syd og Øst, medens Dalen selv frembyder mange vexlende Landskaber, i hvilke det gamle Herresæde med sit Taarn i et indre Hjørne og med sine mange Avlsbygninger i Almindelighed danner Hovedpunctet. Stedet mangler kun Søe for at forene Sjællands og Jyllands Naturskjønhed. Borggaarden er omgivet med Grave; Bygningen er fra det 16de Aarhundrede og blev i det syttende indrettet til kongelig Brug, da Kong Frederik den Tredie beboede den og forandrede det gamle Navn paa Reedtzernes Herresæde, Thygestrup, til det nuværende. Der vare ei mange Spor af disse Tider tilbage, da Estrup drog ind paa Kongsdal; men hvad der forefandtes, blev omhyggelig bevaret, og i den største Sal, som endnu var tilovers, fik den nye Borgherres store og udsøgte Bibliothek nu sin Plads.

Det var ikke Estrups Hensigt at søge Hvile paa sit Herresæde; han vilde vedblive at være virksom for sin Videnskab, for sit Fædreneland, sine Medborgere, og dermed forbinde Virksomheden i det nye Livskald som Godseier og

Jordbruger. Endnu engang skulde han her følge sin Naturs ædle Drift til med Liv og Lyst at gaae ind paa det, som var det nærmest anviste Formaal. Han havde søgt en sund, behagelig og nyttig Virkekreds paa eengang, og nærede det Haab, at han skulde som en Fader for sit Gods skabe Lykke, Velstand og Glæde, og knytte erkjendtlige Hjerter til sig.

Hans første Handling som Godsbesidder, allerede inden han selv havde taget Bolig paa Gaarden, var at foranstalte Hoveriets Afløsning paa Vilkaar, som alle Gaardmændene strax modtog, idet de tillige forbandt sig til en bestemt Drifts-plan for deres Jorder. Dernæst henvendte han sin Omsorg paa Hovedgaardens Drift, som han selv forestod i de første 7 Aar: det interesserede ham at forøge dens Værdi ved bekostelige Forbedringer, og at prøve Agerdyrkningens Theorier. En Mose paa 50 Td. Land blev udjevnet og forvandlet til Eng; næsten ⅙ af Gaardens Marker bleve først af ham ind-tagne til Dyrkning, Skovene bleve forbedrede ved Plantninger og Fredning, Gaardens Bygninger istandsatte og flere nye opførte, og dens Besætning blev snart forøget med en Halv-deel. Den betydelige Capital, som han anbragte paa denne Maade, forrentede sig allerede efter 6 Aars Forløb, og først, da alt dette var fuldbragt, bortforpagtede han Hovedgaarden. Ved alt dette havde han ikke sin egen Interesse alene for Øie; men Gaardens Drift skulde være et Mønster for God-set. Han ønskede at vise Fæsterne paa Godset Veien til alt det, som tjente til deres Vel, og han antog sig dem paa enhver Maade. Dertil sigtede den ovennævnte Forskrift for Gaardenes Drift; Huusmændenes efter hans Anskuelse ulyk-

kelige Vilkaar søgte han at forbedre: saaledes gjorde han sig til Regel at skaffe Enhver Arbeide, som attraaede det, og tvende Gange tilbød han alle Leie-Huusmænd at gjøre deres Leiecontract uopsigelig fra Eierens Side; kun kunde han ikke overbevise sig om, at deres Pligtarbeides Omsætning til Pengeafgift vilde være i deres sande Interesse. Tilsidst tilbød han i Aaret 1845 samtlige Gaardmænd og Huusmænd arveligt Fæste paa Vilkaar, der vel ikke vare de almindelige, men i høi Grad vilde have forringet Godsets Værdi ved at bortskjænke Gaardenes stigende Værd, nemlig for den ogsaa for det simple Fæste bestemte Indfæstning og Landgilde. Det skulde imidlertid ikke heller lykkes ham her at vinde, hvad hans kjærlige Hjerte meest attraaede: Kongsdal laae i en Egn, hvor Bondestanden allermindst var tilbøielig til at troe paa en Godseiers Uegennyttighed og sande Velvillie; ikke een Huusmand modtog det førstnævnte Tilbud, og kun een Gaardmand og een Huusmand modtog det arvelige Fæste. Det smertede ham dybt at see sine Hensigter miskjendte og sine Bestræbelser for at fremme Huusmændenes Vel frugtesløse; han beholdt kun en almindelig Ærefrygt blandt samtlige Godsbeboere, og trak sig snart forsætlig tilbage fra Sogneforstanderskaber o. desl., uagtet han saae den i Aaret 1840 udkomne Communallov med ublandet Glæde.

Godsets Beboere kunde ogsaa saameget mindre nægte ham deres Agtelse og Ærefrygt, som de saae ham arbeide for Godsets Vel paa Maader, der ikke kunde tilstede nogen Mistro: han stiftede et Sognebibliothek i Hovedsognet, oprettede en Haandgjerningsskole og paatænkte Indretningen af

en Aftenskole, som dog ikke kom til Udførelse. Til Haandgjerningsskolen og dens Forstanderinde bestemte han Locale og Lønning i Forbindelse med en større Stiftelse, som han ligeledes grundede, nemlig et Enkesæde for Præste- og Skolelærerenker af Pastoratet, hvortil han skjænkede en i Landsbyen Ondløse opført anseelig Bygning, hvis Vedligeholdelse er paalagt Eieren af Kongsdals Hovedgaard.

Estrups nye Virksomhed paa Kongsdal har ogsaa baaret Frugter for Videnskaben. Historiske Minder knyttede sig til Gaarden og den nærliggende Ondløse Kirke, hvilke endog vare af mere end almindelig Interesse. En Deel Efterretninger vare opbevarede i Gaardens Archiv og i en utrykt Samling af Actstykker fra en Præsts Haand i det 17de Aarhundrede, og flere kunde samles af den almindelige Historie. Estrup følte sig naturligviis som Historiker hendraget til disse, og allerede Aaret efter sin Ankomst til Stedet udgav han den historisk-topographiske Beskrivelse af Gaard og Gods, som indtager en betydningsfuld Plads blandt deslige Monographier, og som desuden ved de dertil knyttede Undersøgelser om Hoveriets Historie og aftrykte Documenter vinder en videre Interesse[53]. Ligeledes foranledigede hans Beskjæftigelse med Landboforholdene det Skrift, han udgav om Livsfæste i Danmark, hvori han baade historisk forfulgte dets Udviklingsgang og drøvtede Grundsætningerne for dette Forhold[54]; den historiske Deel deraf omarbeidede han senere som et Bidrag

---

[53]) „Tygestrup, som det var og som det er. En historisk-statistisk Beskrivelse. Kbh. 1838", optaget i nærværende Samling 2 Bd. S. 241.

[54]) „Om Livsfæste i Danmark. Et Bidrag til Retshistorie og Agerdyrkningspolitik. Kbhvn 1842", optaget i nærværende Samling 3 Bd. S. 236.

til Historisk Tidsskrift[55]). Og selv i hans sidste større Arbeide havde hans Livsstilling sin Andeel, da han i Aaret 1845 forfattede en historisk-politisk Afhandling om Majorater i Danmark[56]), hvilken han snart efter forbedrede i den af en en Anden besørgede tydske Oversættelse[57]). Var han end i sine Anskuelser om Landboforholdene ikke aldeles enig med dem, som dengang fordrede Selveiendom og den frieste Udstykning som høieste Lov, saa vandt dog hans frisindede og ædle Anskuelser udbredt Bifald hos alle besindige Venner af Fremskridning, og kun fra det stræng aristocratiske Parties Side fandt det sidste Skrift efter et Aars Forløb en Modsigelse, hvis historiske Paastande han fandt det fornødent at møde i et Dagblad[58]); han sluttede da med det Ønske, at en kraftigere Haand end hans egen vilde optage Kampen idetmindste for „den statsborgerlige Lighedsgode og sunde Principer fra 1660: de ere for danske Mænd dyrekjøbte og dyrebare Frugter, hvis Conservation behøver stadig Opmærksomhed og Omhu". Det var de sidste Ord, hvori han udtalte sig om de politiske Samfundsforhold. Hans Haand sank snart, og han oplevede ikke at see disse Goder sikkrede i Danmarks Riges Grundlov; men han blev ogsaa fritaget for den Bekymring, som andre Bestemmelser i samme vilde have vakt hos ham.

---

55) „Den historiske Udvikling af Livsfæstet i Danmark" i Historisk Tidsskr. udg. af Molbech 6 Bd S. 259.

56) „De danske Majorater. En historisk-politisk Betragtning. Kbh. 1845."

57) „Die dänischen Majorate. Eine historisch-politische Betrachtung. Uebersetzt von Theod. Schorn. 2te vermehrte Ausg. Kopenh. 1846", optaget i nærværende Samling 3 Bd. S. 297.

58) „Om Majorater og Jordfideicommisser" i Dansk Folkeblad 1846 Nr. 5, hvoraf en Deel er optaget i nærværende Samling 3 Bd. S. 359.

Ved Siden af disse Arbeider beskjæftigede Kongsdals Eier sig stadigen med sine almindelige historiske Studier: hans Bibliothek forøgedes med de betydeligste historiske Frembringelser i den udenlandske saavelsom den hele indenlandske Literatur; han gjenoptog Studiet af de gamle græske Historiker ved Siden af specielle politisk-statistiske Studier, hvortil Øieblikkets Forhold opfordrede ham. Enkelte mindre Arbeider bleve meddeelte af ham i det nu ophørende forøeske Tidsskrifts sidste Hefte [59]). Resultater af lærde Granskninger nedlagde han i en Afhandling om de makariske Øer, som han indsendte til Videnskabernes Selskab, og som blev forelæst og trykt i dets Skrifter [60]). Derhos fulgte han med uafbrudt Opmærksomhed, hvad der foregik og bevægede sig omkring ham i det politiske og sociale Liv, og en Række af Meningsyttringer og Indlæg i forskjellige Anliggender vidner derom. I det af Etatsraad Schouw paabegyndte danske Ugeskrift, Anden Række, til hvilket han af Udgiveren var indbudt til at være Medarbeider, yttrede han sig saaledes over Ideen om almindelig Værnepligt, om Aagerlove, om Nødvendigheden af landoeconomisk Dannelse [61]), om en ved Sorøe Academie og Skole paatænkt Forandring og om dette Steds Ret til de det engang tillagte Eiendomme [62]). Det var naturligt, at hans Interesse

59) „Om Zigeunerne" et Brev til Dr. Bredsdorff, og „Den sorte Død i Danmark" i Bl. fra Sorøe 10 Hf. S. 28 og 35, begge optagne i nærværende Samling 2 Bd. S. 508 og S. 1.

60) „De makariske Øer og Elisa. Et Bidrag til Phoeniciernes Handelshistorie;" i Vid. Selsk. philos. og hist. Afhdl. 7de D. S. 105—27. Særskilt aftrykt Kbhvn. 1843 og optaget i nærværende Saml. 1 Bd. S. 126.

61) Dansk Ugeskrift, 2den Række 1842 Nr. 8, 14, 15, optagne i nærværende Samling 3 Bd. S. 216, 226 og 363. (Jfr. nedenf. Note 63).

62) Smstd. Nr. 43—44 og 47.

forberedtes til Fordærvelse for Fædrelandet og Forhaanelse af dansk Nationalitet. Med dyb Bekymring saae han derfor Regjeringsforanstaltningen af 1834, hvis farlige Virkninger stode klare for hans skarpseende Øie[48]); men destomere erkjendte han det ogsaa for hver dens Pligt, som formaaede det, at kjæmpe i Ord og Gjerning for Danmarks Ret og Interesse, og han selv tog sin Andeel i denne Pligt til sit Livs sidste Time. Det var et Kald, han førte med sig over i den sidste Epoche af hans Liv, og vi skulle nedenfor see ham fortsætte Kampen.

Inden Estrup forlod Sorøe, hvor den ovenfor omtalte Stiftelse for Enker vil bringe hans Families Minde til Efterverden, grundede han ligeledes tvende Stiftelser paa to andre Steder, i taknemlig Erkjendelse af det Gode, Forsynet paa disse Steder havde ladet ham tilflyde, og af den Evne til at gjøre vel, som det havde forundt ham. Han skjænkede 1833 et Legat af 600 Rbd. til Randers Skole, „hvorfra han selv var dimitteret, og hvis Rector hans afdøde Fader havde været i 15 for ham og Skolen lykkelige Aar“. Dette „estrupske Legats“ Rente skal efter den af Skolens Rector med hans Samtykke forfattede Fundats af 30te Januar 1834, naar dets Capital er voxet til 750 Rbd., tildeles trængende Enker efter Rectorer ved Skolen, eller, naar ingen saadan forefindes, anvendes til Forøgelse af Skolens Bibliothek, alene med Fradrag af saameget, som der

48) Wegener Actmæssige Bidrag til Danmarks Historie i det nittende Aarhundrede 1ste Deel. S. 247 Not. 492.

maatte medgaae til at holde det Marmormonument, som han tidligere havde ladet opsætte i Stadens Kirke over sin afdøde Fader, reent afpudset og i god Stand[49]. Det andet Sted, han ihukom, var Walkendorfs Collegium; i Aaret 1836 skjænkede han dette en Gave af 1000 Rbd., hvortil han senere endnu tilbød at føie 100 Rbd.; af denne betydelige Gave blev, efterat en paatænkt Anvendelse til nye Pladsers Oprettelse var opgivet, omsider i Aaret 1846 grundet et voxende Legat af 1000 Rbd. under Navn af „det estrupske Legat ved Walkendorphs Collegium", af hvis Rente een Alumnus nyder 30 Rbd. aarlig, hvorimod det i de forløbne Aar opsamlede Rentebeløb blev forbrugt til en Hovedforbedring af Boligerne[50]. Ved Siden af disse offentlige Beviser paa en ædel Drift til Belgjørenhed er det overflødigt at bemærke, at hans Haand ogsaa stedse var redebon til at hjælpe i det private Liv, hvor Talent og Stræbsomhed eller særlige Forhold lode ham erkjende, at Hjelpen baade var vel anvendt og fornøden. Kun de, som modtoge den, vide derom; men de ere ikke faa. Han ydede den gjerne under nærmere Bestemmelser, hvorved han tilsigtede at betrygge Øiemedet.

---

49) Fundatsen findes i Rector Flemmers Historiske Efterretninger om Randers lærde Skole 2det Hefte (Progr. 1834) S. 58 fgg. og i Selmers academiske Tidender 2den Aarg. S. 112 fgg. Monumentet er et Basrelief udført af Freund i Rom, forestillende den Afdøde knælende for Alteret.

50) Fundatsen af 26de Mai 1847 findes i Selmers Universitetets Aarbog 1847 S. 81. Jfr. iøvrigt om de forudgaaende Forhandlinger Aarbogen f. 1840 S. 33; 1843 S. 65, og 1846 S. 54 fgg.

Men med hvert Aar, som gik, formindskedes hans Haab om at udrette det, som var hans Bestræbelsers Maal med Hensyn til Sorøe Academie; hans Følsomhed for ubehagelige Berørelser baade med Foresatte og Underordnede tiltog med den voxende Sygelighed, og hvad der i sig selv var uadskilleligt fra de objective Forhold, fremstilte sig ofte for ham i en mere personlig Betydning og i et fjendtligere Lys, end det roligere Sind vilde have seet det. Det var derhos naturligt, at ogsaa hans nye Deeltagelse i Fædrelandets politiske Livsspørgsmaal kunde forstærke hans Længsel efter en Stilling, i hvilken han kunde fordybe sig i sin Videnskab og navnlig den nyeste Tids Historie, og da en saadan Stilling ikke tilbød sig for ham i noget andet Embede, hvortil han kunde gaae over, var han betænkt paa at søge den i det private Liv; hans Formue tillod ham i denne Henseende det frieste Valg og satte ham istand til at søge sit Opholdssted, hvor Forholdene maatte befindes mere gavnlige for hans Helbred end i Sorøe, der mere og mere forekom ham skadeligt for dette. Han beredte sig paa et saadant Skridt ved i Efteraaret 1835 at kjøbe Herregaarden Kongsdal i Holbeks Amt, tre Miil fra Sorøe; hans nye Bane var dermed bestemt. Vel syntes der omsider at aabne sig nogen Udsigt til idetmindste en partiel Udvidelse af Sorøe Academie i den af ham paapegede Retning, da nu hans Betænkning om et Realinstituts Oprettelse i Sorøe i Aaret 1836 blev ham officielt affordret[51]; men han var nu træt af at vente og mistviv-

---

51) Denne ovenfor (Not. 38) nævnte Betænkning af 12te August 1836 er trykt

lede endnu saameget om sin Hovedidees Realisation og om sit Helbreds Tilstand, at han i Slutningen af samme Aar 1836 indgav den definitive Ansøgning om sin Entledigelse og modtog under 17de Januar 1837 sin Afsked i Naade fra 1ste April uden Pension og blev udnævnt til virkelig Etatsraad.

Ved hans Bortgang sagde Academiets Ungdom og Lærere „dets ædle og vennehulde Director“ et taknemligt og kjærligt Farvel[52]), og flere af de Venner, som Livet i Sorøe havde knyttet til ham, navnlig hans Ungdomsven Ingemann og hans bedste Ven fra ældre Aar A. Rothe, vedligeholdt en opmuntrende Forbindelse med ham, ligesom ogsaa han selv vedblev at følge Sorøes Anliggender med levende Interesse. Han var sig bevidst at have udrettet ei lidet i de ham betroede Embeder, og mange ere baade de Colleger, som med Venskab stedse ville minde ham, og de Disciple, som i de forskjelligste Livets Stillinger ville bevare Mindet om hans Indflydelse paa deres Dannelse og om hans elskværdige Personlighed. Academiet gik den Skjæbne imøde, som han havde forudseet: han troede ikke paa den Freqvents, der kjøbtes ved en overordentlig Nedsættelse af Betalingen for Pladserne i Opdragelsesanstalten, som han af Hensyn til huusholderisk Anvendelse af offentlige Midler aldrig havde tilraadet; han ventede kun Frugt af en Udvidelse af Planen og kjæmpede endnu engang i sildigere Aar for sin Yndlingsidees Realisation; men han oplevede hverken at see denne sit Maal nær formedelst den Konges Interesse for Sorøe, der

i Blandinger fra Sorøe 10 Hf. S. 1 og i nærværende Saml. 3 Bd. S. 433.

52) Blandinger fra Sorøe 9 Hef. S. 92.

allerede som Prinds havde understøttet Estrups Bestræbelser, eller at see den academiske Deel af Læreanstalten ophævet og Sorøes Midler indskrænkede til Vedligeholdelsen af en blot Skole- og Opdragelsesanstalt paa Stedet selv og benyttede som Supplement til lignende Øiemeds Fremme paa andre Steder.

Hovedgaarden Kongsdal, til hvilken Estrup i Foraaret 1837 begav sig, ligger mellem Sorøe og Holbek, to Miil fra sidstnævnte Sted, i en Dal mellem høie, meest skovrige Bakker, fra hvilke hist og her en videre Udsigt aabner sig mod Syd og Øst, medens Dalen selv frembyder mange vexlende Landskaber, i hvilke det gamle Herresæde med sit Taarn i et indre Hjørne og med sine mange Avlsbygninger i Almindelighed danner Hovedpunctet. Stedet mangler kun Søe for at forene Sjællands og Jyllands Naturskjønhed. Borggaarden er omgivet med Grave; Bygningen er fra det 16de Aarhundrede og blev i det syttende indrettet til kongelig Brug, da Kong Frederik den Tredie beboede den og forandrede det gamle Navn paa Reedtzernes Herresæde, Thygestrup, til det nuværende. Der vare ei mange Spor af disse Tider tilbage, da Estrup drog ind paa Kongsdal; men hvad der forefandtes, blev omhyggelig bevaret, og i den største Sal, som endnu var tilovers, fik den nye Borgherres store og udsøgte Bibliothek nu sin Plads.

Det var ikke Estrups Hensigt at søge Hvile paa sit Herresæde; han vilde vedblive at være virksom for sin Videnskab, for sit Fædreneland, sine Medborgere, og dermed forbinde Virksomheden i det nye Livskald som Godseier og

Jordbruger. Endnu eengang skulde han her følge sin Naturs ædle Drift til med Liv og Lyst at gaae ind paa det, som var det nærmest anviste Formaal. Han havde søgt en sund, behagelig og nyttig Virkekreds paa eengang, og nærede det Haab, at han skulde som en Fader for sit Gods skabe Lykke, Velstand og Glæde, og knytte erkjendtlige Hjerter til sig.

Hans første Handling som Godsbesidder, allerede inden han selv havde taget Bolig paa Gaarden, var at foranstalte Hoveriets Afløsning paa Vilkaar, som alle Gaardmændene strax modtog, idet de tillige forbandt sig til en bestemt Drifts-plan for deres Jorder. Dernæst henvendte han sin Omsorg paa Hovedgaardens Drift, som han selv forestod i de første 7 Aar: det interesserede ham at forøge dens Værdi ved bekostelige Forbedringer, og at prøve Agerdyrkningens Theorier. En Mose paa 50 Td. Land blev udjevnet og forvandlet til Eng; næsten ⅛ af Gaardens Marker bleve først af ham ind-tagne til Dyrkning, Skovene bleve forbedrede ved Plantninger og Fredning, Gaardens Bygninger istandsatte og flere nye opførte, og dens Besætning blev snart forøget med en Halv-deel. Den betydelige Capital, som han anbragte paa denne Maade, forrentede sig allerede efter 6 Aars Forløb, og først, da alt dette var fuldbragt, bortforpagtede han Hovedgaarden. Ved alt dette havde han ikke sin egen Interesse alene for Øie; men Gaardens Drift skulde være et Mønster for God-set. Han ønskede at vise Fæsterne paa Godset Veien til alt det, som tjente til deres Vel, og han antog sig dem paa enhver Maade. Dertil sigtede den ovennævnte Forskrift for Gaardenes Drift; Huusmændenes efter hans Anskuelse ulyk-

af den Afdøde for Dagen, var ogsaa en Indskrift over Indgangen til Kirkegaarden, der indeholdt en Hilsen fra det ligeoverfor liggende Enkesæde; dens simple Ord tolkede Øieblikkets Stemning:

Hist henne staaer et Minde
Som uddøer ingensinde;
Dets Stifter er den Herre,
De her nu monne bære:
Han evig salig være!

Flere Taler bleve holdte af Venner og Disciple, og Flere havde ønsket at tale[70]). De offentlige Blade beklagede Fædrelandets Tab, og dvælede ved Mindet om hans virksomme og betydningsfulde Liv[71]). Hans ældste Ven og Svoger forelæste et Mindeskrift over ham i Videnskabernes Selskab, af hvilket for en Deel nærværende Biographie er udarbeidet; han sluttede med de Ord: „Humaniteten tabte i ham et ædelt Menneske, Fædrenelandet en oplyst, virksom, redelig og patriotisk Borger, Videnskaberne en ivrig, hengiven, trofast og heldig Dyrker, og dette Selskab et Medlem, hvis Navn det vil skrive som en Hæder i dets Historie, hvis Minde det vil bevare i dyrebar Erindring"; — vi tilføie her, at Fædrenelandet vil bevare hans Navn i et skjønsomt Minde baade for det, han udrettede i sit Livs Dage, og for det, han grundede for kommende Slægter.

---

70) Syv Taler og Sange af Ingemann og Flere tilligemed Mere angaaende Bisættelsen findes samlet i „Etatsraad Estrups Minde Kongsdal den 7de Jan. 1847. Kbhvn 1847." En af Talerne er derhos særskilt trykt under Titlen: „Estrups Minde af Dr. ph. Bloch Suhr."

71) Berl. Avis 1847 Nr. 5. Tillægsblad til Lollands-Falsters Stiftstidende 1847 Nr. 1—2 og Almuevennen 1847 Nr. 18—19. Fædrelandet 1847 Nr. 1.

Første Afdeling.

Af historisk, statistisk, statsretligt og statsoeconomisk Indhold.

I.

Theoremer om historisk Konst, Historieforskning og Historieskrivning, som betingede af det rette Begreb om historisk Sandhed.

(Skand. Litt. Selskabs Skrifter, 18de Bd. S. 165 fg.).

„Sans doute, avec ce qu'on nomme de l'esprit, il est possible de tout soutenir et de tout contester; mais en histoire l'esprit n'est que l'art d'apercevoir la verité ou de la faire ressortir." Volney recherches nouvelles sur l'histoire ancienne II. p. 215.

Nærværende Betragtninger over de i Titelen nævnede Begreber, i deres indbyrdes Forbindelse og fælleds Udledelse af Begrebet om historisk Sandhed, ere egentlig foranledigede ved den skarpsindige Roths vergleichende Betrachtungen über Thucydides und Tacitus (München 1812 8). Det forekom mig, som om denne Bayerns Tacitus ikke saa ganske nøie havde bestemt hine Begreber, at jo det ene hos ham flod ind i det andet. Jeg er langt fra at troe, at mine Bemærkninger overalt ere rigtige, eller mene, at der i det Rigtige, som i dem maatte findes, skulde være noget nyt; men da jeg i mine historiske Studier saameget muligt har vogtet mig for Theorier og skyet theoretiske og tildeels aprioriske Behandlinger af en Disciplin, som ganske er aposteriorisk, saa kan jeg paa den anden Side forsikkre, at mine Anskuelser af Historien ganske ere mine egne, og udgaaede fra Betragtningen af Facta selv og fra Læsningen af historiske Mynstere. Det blev mig tidlig indprentet, at man maa vide, hvad der

er skeet, før man tør raisonnere over det Skete, og at man selv med hiin Kundskab maa vogte sig for at gjøre Historien til en Kjæde af philosophiske Deductioner eller til en forlystende Roman. Denne Regel har bevaret mig fra mange af de Afveie, hvorpaa Tidens poetisk-philosophiske Tendents truede at føre mig, som hver anden Elsker af det historiske Studium.

Man indlemmer uden Tvivl i Konstens Gebet, hvad ikke hører derunder, naar Historieforskning ikke blot gjøres til en Betingelse for, men til en Deel af den historiske Konst. At samle, kritisk og pragmatisk at behandle og ordne det historiske Stof forarer Flid, Skarpsind, Skjønsomhed, ja vel ofte en vis Intuition, en egen Færdighed, der letter og forkorter Historieforskerens sædvanlige Vei; men det er dog ikke hine Egenskaber, som gjøre Konstneren, ikke heller er denne Færdighed ofte andet for Historikeren, end en sikker og øvet Haand for Maleren. Hvis Konsten laae i Forskningen, saa vilde den undertiden ligge i noget udenfor Konstneren, istedet for at udvikle sig af ham paa en fri og eiendommelig Maade; enhver Grandsker maatte være en Mand af Konstner-Aand, derimod mangen, der hellere levede i sine Ideer og Anskuelser, end blandt Bøger, tabte Konstner-Navnet, han ellers havde fortjent. Hvor f. E. ingen historisk Kritik kunde anvendes, og det er vel — hvis der ellers gives nogen historisk Vished — Tilfældet, hvor Historieskriveren selv er Øienvidne med sunde Sandser, og hvor altsaa Begivenhederne ligge for ham med den muligste Klarhed; der kunde altsaa ikke Talen være om historisk Konst, om end ellers Fremstillingen af disse Begivenheder fyldestgjorde alle Fordringer, man har til et Konstproduct. Her yttrede sig ingen Samlerflid, ingen Kritik; Tilfældet, Styrelse, — eller hvad man vil kalde Foranledningen — paanødte alt, maaskee Disposi-

tionen selv, og dog kunde Konsten træde frem i en levende Opfattelse af Begivenheden og mesterlig Fremstilling af samme. Der gives mange Phantasie-Mennesker med de skjønneste Malerier i Sjelen, hvem Naturen eller Skjebnen have betaget Evne til ved Penselen at udtrykke Billedet, der lever i deres Sjele; de kunne derfor intet Krav gjøre paa Konstnernavnet. Der er paa den anden Side mangen Maler, som man ikke torde nægte hint Navn, ihvorvel han kuns havde været heldig i at fremstille en laant Idee. Da altsaa Konst viser sig i Fremstillingen, saa vilde Historikeren kunne tilegne sig Fortjenesten af historisk Konst, om han end havde ladet en anden forske i sit Sted. Konst bør man finde i enhver Fortælling, hvori det Fortalte staaer saa virkeligt og levende for Læseren, som Maleriet for Beskueren, og hvor dette Liv, denne Virkelighed maatte skyldes Fortælleren mere end Læserens Indbildningskraft. Om Historikeren kan øve denne Konst i Fremstillingen af det, hvis Sandhed hverken han selv eller andre tilstrækkeligen have undersøgt, bliver et andet Spørgsmaal. Det Opdigtede kan vist nok skildres med Konst, ligesaavel som det Givne og Virkelige, og Konsten maa dømmes at være saameget desto større, fordi Fremstillingen stræber at give det subjectiv Virkelighed for andre, hvilket ikkuns existerede i Fortællerens Phantasie.

Spørgsmaalet om Begrebet og Omfanget af den historiske Konst synes at beroe paa Ordet: historisk. Dette Tillægsord maa da tjene til noget mere, end blot at pege paa den Gjenstand, hvorpaa Konsten gaaer ud, det maa derhos udtales med særeget Eftertryk ved Siden af Hovedordet Konst, for i Begrebet tillige at indeslutte det, som er Historiens Væsen. Er Historie en simpel Fortælling om Ting, Personer og Begivenheder, hvilken ligefrem forelægges til Antagelse eller Forkastelse efter Troens Maal og Maade hos Tilhører

eller Læser, uden at den Fortællende paanøder sin egen Overbeviisning (saaledes som f. Ex. Tilfældet er med Herodots Historie), saa er Historieforskning for en stor Deel udenfor den historiske Konsts Gebet. Vil man derimod tage Ordet Historie i strængere Betydning og kuns benævne saaledes en Fortælling om Ting, Personer og Begivenheder, som forlanges antagne for virkelige, fordi den Fortællende efter forudskikket Prøvelse har erkjendt dem som saadanne; saa er man i Begrebet af historisk Konst ogsaa berettiget til at lægge særdeles Vægt paa Ordet historisk, og Historieforskning maa i dens hele Omfang indbefattes derunder, dog mere som et Tillæg for at bestemme Konstens Stof, end Konsten selv.

Ligesom Etymon til Ordet Historie anbefaler den sidste Definition, idet derved forudsættes hos Fortælleren den størst muelige Overtydning om Virkeligheden af det, der berettes, saaledes kunde den i modsat Tilfælde ikke hævde dens Plads blandt de alvorlige Discipliner eller opnaae dens relative Øiemed; den vilde i dens Væsen og Brug smelte sammen med Poesien, med hvilken den kuns tildeels og i dens Form er beslægtet. Personer, Ting, Handlinger og Begivenheder ere historisk sande, ikke naar de subjectiv synes virkelige, men naar de objectiv ere det; Fortælleren er ikke Historiker, naar han ikke stræber efter at gribe og udtrykke det objectiv virkelige, eller Tingen i sig selv. Men da man i Grunden ikke kjender noget i sig selv, men ikkuns den ydre Side deraf, saadant, som det viser sig for os, saa følger deraf, at man er nødt til at indskrænke Begrebet af historisk Sandhed efter de almindelige Love for menneskelig Viden. Hvad Historikeren selv har bemærket med sunde Sandser, eller efter nøiagtig Prøvelse af Vidners Troværdighed har erfaret af andre, det er han beføiet til at erkjende for virkeligt og i høieste Maade tilladeligt at fremsætte som Factum. Vil han derhos

gribe ind i Tingenes indre Sammenhæng, opleде Aarsager og Motiver og deraf vise Virkninger og paafølgende Ytringer, vil han trænge ind i de menneskelige Charakterer, see Guds Finger i Verdens ikke blot almindelige, men særdeles Bestyrelse, kort sagt, gjennem det, der er unddraget menneskeligt Blik; saa bliver Visheden blot en større eller mindre Grad af Sandsynlighed, Viden bliver Troe og Menen, og Sandheden bestaaer i, at Fortællingen stemmer overeens med hans egen Overtydning. Her er Punctet, hvor Historikeren med Hensyn til Stoffet staaer nærmest ved den episke og dramatiske Digter. Begge sætte de sig ind i Forholdene og opfatte Motiverne, men denne tillader sig i Stoffets Behandling en større Frihed, forandrer, lægger til og tager fra, hvor hiin er strængere bundet ved Facta selv. Ogsaa er begges Øiemed forskjelligt. Digteren maa efter Begeistringens Natur forestille sig som virkeligt og nærværende, hvad han vil skildre, og hvad han dog efter rolig Overveielse og Drøftning knap vilde tillægge en udvortes Sandsynlighed. Dernæst maa han vide den Konst at meddele Læseren hans Indbildningskraft om det Opdigtedes Virkelighed, det Dødes Liv. o. s. v. Historieskriverens Sandfærdighed derimod taaler ingen saadan Henrivelse, intet Selvbedrag, ingen Skuffen. Hvad der kuns er sandsynligt, det vil han heller ikke fremstille uden som sandsynligt, og stræber snarere efter, at Læseren ikke skal erkjende det for mere end sandsynligt. Ligesom der ikke maa hos ham selv findes nogen Grad af Manie og intet Selvbedrag, ligesaa lidt maa han ville bibringe andre nogen falsk Forestilling ved at give dem et mindre sandt Billede. Men har han engang forsket og efter moden Prøvelse troet at have grebet det Rette, saa træder hos ham en levende Interesse istedetfor Digterens Begeistring, og han maler med sande Farver det Sande. Det er den

historiske Konst. Digteren maler ogsaa med sande Farver den Egn, hvori han befinder sig; men Egnen selv ligger ofte udenfor den historiske Sandheds Grændser. Historikeren holder den bevingede Phantasie tilbage, og han lader den reproductive Indbildningskraft levendegjøre det i Virkeligheden givne Stof.

Historikeren omfatter det Forbigangne og Nærværende, det Virkelige eller i høi Grad Sandsynlige tilligemed de Resultater, som den modne Aand, der formaaer at opfatte Tingene, ikke blot i deres eventuelle, men causale Sammenhæng, Personernes Characterer og Charactererernes Ytringer i Handlingerne, uddrager af den givne historiske Materie. Hvorvidt det blot Muelige og Vidunderlige bør have Plads i Historien, er en anden Undersøgelse. Som Opdigtning af Fortælleren selv ligger det ganske uden for denne Videnskab, eftersom den alene befatter sig med Gesta og Facta. Mueligheder kunne antydes som Mueligheder og deres Fremsættelser ledsages med Indskrænkninger og Tvivl, uden at den historiske Sandhed derved lider. Det Vidunderlige, der som afvigende fra Tingenes sædvanlige Gang indeholder indvortes Vanskeligheder, men hverken er Fornuften contradictorisk modsat, eller efter den udvortes Kritiks Love kan omstødes, er det vist nok Historikeren tilladt at berette. Hvo har vel kjendt Naturen og alle dens Kræfter, eller seet Kræfterne arbeide i deres Værksted? Hvo har vovet at sætte Grændserne, hertil og ikke videre? Selv den meest fornuftstridige Fabel kan fortjene Omtale i Historien, ikke som noget i sig selv, men som fremvirkende een eller anden Hændelse. En Spøgelseshistorie kan f. E. afgive et vigtigt Moment til at bestemme en Tids eller en Persons Characteer, et foregivet Under vældig gribe ind i og forandre de virkelige Begivenheders ellers forudseelige Gang. I ethvert Tilfælde har

Historikeren et: „der siges" eller „man troer" for at holde Sandheden uskadt.

I Begrebet af Ting pleier man at skjelne imellem Materie og Form, saa uadskillelige end begge ere i Sagen selv og i Tanken. Man kan vel ligesaalidt tænke sig en Materie uden Form, som en Form uden Materie. Men kan man ikke tænke sig Materien uden Form, saa kan man dog forestille sig den under en vis Form givne Materie under en ganske anden, hvilken Form man altsaa meget vel kan adskille fra den første. En saadan ved Menneskekløgt og Menneskefærdighed omformelig Materie kalder jeg Stof, og den Skikkelse, hvori Materien er omformet, Stoffets Behandling, naar man nemlig ved Behandling forstaaer ikke blot Bearbeidelsen, men ogsaa det herved fremvirkede Product. Enhver Frembringelse af den menneskelige Aand eller af menneskelig Færdighed er egentlig kuns Behandling af et laant Stof, og Ordet Skabelse misbruges sikkert, selv naar det anvendes paa Phantasiens vilkaarligste Frembringelser. De største Monstra ere jo kuns Phantomer, sammenstykkede af sandselige Gjenstande ligesom alt, hvad der hører hjemme i den ideale Mulighedes Rige. Som enhver Videnskab, har Historien sit anviste Stof, nemlig Personer og Ting i deres Ytringer og Forbindelser, Handlinger og Tildragelser (gesta et facta), og med dette Stof har baade Historieforskeren og Historieskriveren at gjøre. Hiin gaaer til Kilden selv eller i det mindste til dem, som have øst af samme; han prøver begge baade efter den indvortes og udvortes Kritiks Regler. Er Virkningen ham given, saa leder han efter Aarsagen; er Aarsagen given, saa eftersporer han Virkningen, og forfølger Grund og Følge saavidt mueligt eller nødvendigt. Ere Personer givne, saa stræber han at udfinde Characterer og Motiverne til Handlingerne; ere Ting ham givne, saa

undersøger han deres Egenskaber og Væsen, ikke saameget for at kjende dem i sig selv, som for at oversee dem i deres relative Forbindelser. Der er i Grunden intet Tilværende, som er Historieforskeren uvedkommende, intet ham ligegyldigt, intet uden Betydning. Selv den mindste Tildragelse, der i Meddelelse i og for sig selv vilde synes smaalig eller intetsigende, kan undertiden berigtige Forskerens Synsmaade eller udvide hans Synskreds. Men Stoffets Værd er ham dog saare forskjelligt efter det Øiemed, hvori han forsker. Ligesom Bien overflagrer alle Blomster, men kuns samler sin Honning af enkelte, saaledes vælger han blandt de indsamlede Materialier, hvad der er ham tjenligst til det Værk, han vil opføre. Historieforskeren er ikke blot Materialsamler eller Kritiker; hvad man kalder Pragmatismus og Valg er ogsaa hans Sag. Man kan ikke vel tænke sig en af en Historieforskers Egenskaber i dens fulde Omfang, uden at den jo maa indbefatte de øvrige. Hvori bestaaer vel den historiske Disposition uden deri, at enhver Bedrivt eller Begivenhed staaer paa den rette Plads, enten i Tidernes eller Tingenes Række, eller som Aarsag og Virkning, Grund og Følge, naar saadant af Historikeren tilsigtes, eller endelig i begge Øiemeders Forening? Man vilde dog giøre en Historieforsker stor Uret og misbruge denne Benævnelse, naar man ansaae det for nok, at det historiske Stof laae hos ham udstykket i løse Lemmada uden at være sammenføiet. Uden historisk Disposition vilde han ikke kunne oversee Begivenhedernes Sammenhæng, hvilket man dog billigen forudsætter. Hvad end mere er, han vilde ikke kunne anvende den indvortes eller udvortes Kritik, ja ikke engang samle med Forstand, hvis man satte den historiske Disposition udenfor hans Kreds. Det er vist nok, at en uforanderlig Disposition af Stoffet først bliver Resultatet af en kritisk Material-

samling; men vil man ikke arbeide i Blinde, saa maa dog en vis Disposition som et ledende Lys være gaaet forud. En Tildragelses Virkelighed og et Vidnesbyrds Sandhed skjønnes ikke sjelden af en Række af foregaaende Tildragelser, og vil man med Frugt samle Efterretningerne om en paafølgende Begivenhed, saa maa man kjende den foregaaende. I Historieforskerens Kald er den ene Pligt betinget af den anden; ligesom ogsaa enhver af hans Egenskaber i dens hele Udstrækning nødvendig bringer den anden med sig. Historieforskerens Stræben og Virksomhed er ikke sluttet, førend de historiske Billeder staae i deres fulde Størrelse, sande og rene, i hinanden indgribende, forbundne og ordnede for hans Sjel. Men Historieforskning behøver ikke at træde frem i Tale eller Skrivt, thi Forskning er blot en indre Virksomhed, en dybere Undersøgelse og Anskuelse af en historisk Materie.

Men skulle hine historiske Billeder troe bevares for Historieforskeren selv imod Forglemmelsens tyranniske Lov, og skulle de være til Lyst og Nytte for andre, saa maa de legemliggjøres og iføres Ordenes Klædemon. Saaledes bliver Historieforskeren Historieskriver. Historieskrivning er Fremstilling af de historiske Billeder og Ideer, og Historieskriverens Konst viser sig i at beskrive med Sandhed og i et passende Foredrag det, som lever i hans Indre, ligesom det er Malerens Konst med Farver at sandseliggjøre de Ideer og Billeder, som staae malede for hans indre Øie. I Historien kan Forskningen betragtes som den aandelige Deel og Historieskrivning som det mechaniske og legemlige, naar man endelig vil iværksætte den vanskelige Operation at abstrahere Aanden fra Legemet og Formen fra Materien. I Historien at fremstille med sand historisk Konst, hvad ikke er Frugten af egen forskende Selvvirksomhed, er ikke umueligt, men lige-

saa vanskeligt, som det er for Maleren at fremstille et laant Sujet med malerisk Konst. Er Historieforskeren derimod, som han bør, staae Billeder og Ideer levende, klare, rene og ordnede for hans Sjel, saa kan det vel saare sjelden fattes ham paa Ord og passende Foredrag til at lægge dem for Dagen. Den mechaniske Færdighed, som Skribenten har behov, er ham i en vis Henseende ligesom medfødt og altid lettere at forhverve sig og bruge, end anden Konstnerfærdighed. Tanker svøbe sig strax ved deres Fødsel ind i Ord; Ord ere lettere at vælge og behandle end Farver. Det mechaniske Talent er ikke altid selv den ideefuldeste Maler egent og ligesom medgivet fra Barndommen af, saaledes som Sprog og Ord ere det. Endogsaa med et saadant mechaniskt Talent, kræver dog Udøvelsen af Malerens Konst en længere Tid, Forberedelse og kostbarere Midler, end dem, Skribentens kræver.

Historieforskerens og Historieskriverens Kald og Egenskaber, ikke blot Grandskningen, men den hele historiske Konst udvikler sig af Begrebet om historisk Sandhed. At vide, hvilke Kilderne ere, hvoraf Stoffet hentes, at kjende og sammenligne dem alle, undersøge deres Beskaffenhed, deres forskjellige Værd og Rigdom, med eet Ord: en fuldstændig kritisk Materialsamling følger nødvendigen af Historieforskerens Stræben efter at kjende Ting, Personer og Begivenheder saaledes, som de virkelig ere. Sandhedskjærlighed kan vist nok heri føre en Kritiker for vidt, saa at han, miskjendende Grændserne for den menneskelige Viden, forkaster Phænomenerne, hvor de ikke i strængeste Maade ere begrundede. Sandhedskjærlighed har ført mange fra en fornuftig historisk Kriticismus til en fordærvelig historisk Skepticismus, der omstøder uden at opbygge, tvivler for at tvivle eller stundom for at glimre. Man vil forjage de blotte Skygger, og til-

sidst bliver det Virkelige selv ligt et Skyggeværk. Historien geraader i den meest aabenbare og skadelige Forvirring, taber dens Ynde og dens Nytte, naar ved ethvert Factum randt i Tankerne et: „det var maaskee ikke saa!“ Ofte gjør man sig slet fortjent ved at bortjage en Taage af Menneskelivet for at fremtvinge noget absolut virkeligt, der staaer koldt og nedslaaende tilbage. Man har ikke forsyndet sig mod Sandheden ved at lade sandsynligt blive sandsynligt, men der, hvor Grundene for og imod et Factums Optagelse i den virkelige Historie ere lige; man forsynder sig ved at slutte saaledes: det er ligesaa sandsynligt, at dette eller hiint ikke har tildraget sig, som at det har tildraget sig; altsaa antaget, at det ikke har tildraget sig. Et Motiv mere bliver der dog stedse til at antage end til at forkaste, der hvor Grunde og Modgrunde ellers ere lige, det nemlig: at saaledes er der fortalt, saaledes læse vi. Til deslige Slutninger ledes Tvivleren lettelig, og fremsætter han dem end ikke, saa ere de dog grundede hos ham selv. Derfor have de historiske Traditioner ubilligen tabt saameget af deres Anseelse. Lad dem staae i Krøniken, hvorsomhelst de ikke vidne om øiensynligt Bedragerie. Er der Sandsynlighed for dem, saa fremsættes de som sandsynlige. Sandheden er ligefuldt i Behold. Naar Historikeren ikke kan komme til fuld Vished, om noget er sandt eller falsk, er den Tanke ham vist nok fordrageligere, at noget ikke virkeligt maaskee er bleven tilbage i Historien, end den, at noget virkeligt maaskee er bleven udslettet af den. Er det første Tilfældet, da kan Tiden maaskee kaste Lys paa Sagen, og det Falske blive blottet. Men er det sidste Tilfældet, kan noget sandt og virkeligt historisk tilintetgjøres, og der begaaes en Synd mod Historiens Muse, som i dens Følger kan være uberegnelig.

I enhver factisk Udvikling er der vel mere eller mindre

af det, man kalder Pragmatismus; men den kan være mere eller mindre givet af Begivenhederne selv i deres chronologiske Orden, eller ogsaa mere eller mindre tilsigtet af Forskeren i den videnskabelige Disposition af Stoffet. Vist er det, at naar denne Pragmatismus altfor ængstelig attraaes og eftersjages, saa forvirrer den de historiske Billeder, giver meget og overflødigt Draperie og lidt Natur, og endelig i Fremstillingen berøver den tænkende Læser Selvvirksomhed, hvorved Aanden indskrænkes i dens Nydelse og i dens intellectuelle og moralske Afbenyttelse af Historiens Frugter. Imidlertid kan Pragmatismus selv i dens Overdrivelse ret vel bestaae med Sandheden, naar Raisonnementet ikke er ulogiskt og feilfuldt, og naar der af Facta ikke udledes andet eller mere, end hvad der ligger i dem. Dens rette Maal og Maade maa Stoffet og det foresatte Øiemed bestemme. Den er en naturlig Følge af Sandhedens Efterforskning. Historieforskeren kan i Grunden ikke dadles for at være altfor pragmatisk; men han kan det som Historieskriver.

Igjennem Sandserne virker Konsten og sysselsætter harmonisk Sjelens Evner; den er en aandelig Syssel, der selv i de sandseligste Frembringelser har et høiere Maal end blot at forlyste Sandserne. De buntede, pralende, sandhedsløse Former, der ikke komme videre end paa Sandsernes Flade, stride mod den Sandhed, som den tænkende Beskuer maa erkjende i ethvert ægte Konstproduct. Farverne maae netop drage Ideen for Lyset og ikke begrave den. Saaledes gaaer det ogsaa med den historiske Konst i Foredraget. Fremstillingen i Ord maa være sand, ligesom det Fremstillede er sandt. Ordene, deres Stilling og Sammenføining, maae i Overeensstemmelse med de særegne Skriftsprogs Natur være aldeles afpassede efter det, som fortælles, undersøges eller

skildres. Udtrykkene bør hverken være for høie eller for lave; hverken for gammeldags eller for nymodens, hverken for gemene eller for usædvanlige, hverken for faa eller for mange; alt af Sprogets Malm, alt i Sprogets Aand, alt efter Begivenhedens Natur, ikke efter den Skrivendes Natur; thi Historikeren maa ikke ville male sit eget Væsen, men Objecterne, og Læseren maa ikke kaldes fra disse til det Subjective. Fortællingen være det Fortalte værdigt, og Fortælleren gjøre ikke et Skridt for selv at træde frem af Fortællingen med hans egen Persønlighed, med mindre han som Thucydides eller Tacitus selv skulde være pars rerum. Det kan heller ikke være andet, end at den sandhedskjærlige, grundige, med en levende Aand begavede Historiker maa kunne finde de sande Farver til at fremstille hans Billede; thi han lever jo i dette og glemmer sig selv. Han vil skildre Begivenheder saaledes, som de ere tilgaaede, og Personer saaledes, som de ere fremtraadte. Jagen efter tomme Billeder, pralende Svulst, blomstende Udtryk, sjeldne Vendinger, slæbende Ordstrøm og trættende Sammentrængthed forkaster den sandhedskjærlige Historieskriver, fordi Sandheden vil stilles til Skue og ikke staae i Skygge. Det er ikke til klingende Ord eller til Udtryk, der beskjæftige ved deres Vanskelighed eller Uforstaaelighed, at Læserens Opmærksomhed skal hendrages. Et saadant sandhedsstridigt Foredrag udtrykker, naar det endelig er lykket at pille Kjærnen ud af Skallen, aldrig egentligen og netop hvad det skal udtrykke; men enten mere eller mindre eller noget ganske andet. Den ædle Simplicitet er den historiske Fortællings værdigste Smykke; den røber Fortællerens Konst og Sanddruhed. Sandhed er den høieste Dyd i en historisk Fortælling; af den flyder saaledes naturlig den historiske Konst og alt hvad man iøvrigt fordrer af en Historieforsker og af en Historieskriver. Det er ikke igjen-

nem Lærdommens Dieglas at et historisk Konstværk viser sig, eller efter æsthetiske og grammatiske Systemer at Formen behager og rigtig bedømmes. Naar der er Sandhed i det Fremstillede og i Fremstillingen, vil Fortællingen altid behage hver den, som læser den med en naturlig historisk Sands og ufordærvet Smag. Den bedømmer rigtigst et Konstværk, som kjender bedst den Natur, der er fremstillet. Hestehandlere satte engang deres Approbatum paa de berømte Heste, der pryde S. Marco i Venedig, og denne Dom høres endnu den Dag i Dag, og anbefaler dem mere end lærde Konstdommeres Kjendelser. Til alle Tider og for alle Stænder var Historien en kjær og nyttig Videnskab, og vil fremdeles blive det, naar Historieskriverne altid havde Sandhedens Lov for Øie, forskede efter Sandheden og skreve med Sandhed og Natur.

II.

Om Epocher og deres Anvendelse i Historiens videnskabelige Behandling.

(H. J. F. Estrups Historiske Blandinger. Kiøbenh. 1830. S. 118 ff.)

De sandselige Former, som de Gamle iførte det Oversandselige, og hvorved de baade droge Himmelen ned til Jorden og løftede Jorden mod Himmelen, anvendtes af dem ogsaa paa Begrebet af Tid og Tidsløb. Himmelbuen var dem som et stort Stadium, begrændset af Oceanets Rand, der havde sine Carceres og Meta, Begyndelses-, Ende- og Hvilepunkter. Paa denne Bane fore Sol og Maane i deres gyldne Vogne. Den utrættelige Sol standsede ogsaa sine Heste og sænkede dem i Oceanet; i dette badede Maanen sit skjønne Legeme og spændte de skinnende Heste for Karmen, før hun begyndte sit Løb. Dette synes idetmindste at være Ideen i de homeriske Hymner til Solen og Maanen. Himmellegemerne havde saaledes deres naturlige Standsepuncter (ἐποχάς), ligesom Vognstyrerne paa Stadium deres carceres og retinacula. Det evige aldrig hvilende Kredsløb var for de Gamle et ufatteligt Begreb. Alt maatte paa menneskelig Viis have Begyndelse, Ende og Hvile for atter at begynde.

Tiden maaltes efter de regelmæssige Forandringer, man blev vaer i Himmellegemernes Bevægelser og Stilling mod Jorden, og Tiden fik som Stjernerne ogsaa sine Epocher. Aar, Maaneder og Dage bleve derefter bestemte og inddeelte.

Den astronomiske Tid med dens Successioner bandt sig saaledes til Himmelen og dennes Phænomener, efter de evige Naturlove, og blev altid den samme til stadig Norm og Anvendelse i det borgerlige Liv, dog med de Forskjelligheder, som fulgte af en forskjellig Indretning af Kalenderen.

Den historiske Tidsregning blev derimod bygget paa en mere foranderlig Grund, nemlig Jagttagelserne af Succession eller Simultaneitet i de Ting, der foregik paa Jorden, og i de historiske Tildragelser. Tvende Tidsrum, astronomisk betragtede lige lange, maatte historisk opfattede forekomme at være af meget ulige Udstrækning; thi jo flere successive Forandringer der bemærkedes, desto længere maatte Tidsløbet synes at være. For at tælle eller maale Successionerne — hvad enten denne Beregning var en mere ubevidst og dunkel Fornemmelse eller ogsaa en ordentlig Calcul — maatte man gaae ud fra et bestemt Punct paa samme Maade, som man maalte Udstrækninger i Rummet. Dette Punct var selvvalgt. En saadan Chronologie bruge de fleste Mennesker; de udmærke visse Begyndelsespuncter eller Epocher, hvorefter de regne Optrinene i Livet; de udvælge disse Epocher ikke blot i Rækken af egne Hændelser, men ogsaa blandt de Tildragelser, der nærmest have indvirket paa det Samfund, hvortil de høre. Disse historiske Epocher ere altsaa vilkaarlige og ubestemte, forsaavidt de grunde sig paa subjective Anskuelser af visse Begivenheders Vigtighed. Men, skjøndt Fornemmelsen af Tidens Længde hængte af den Maade, Styrke og Fylde, med hvilken Sjelen afficeredes ved Successionen, saa maatte dog de almindelige Solemærker, den mathematiske Chronologie altid give Formelen for Calculens Udtryk. Ligesom Individet fandt deslige Standpuncter, hvorfra han overskuede sit Livsløb og beregnede dets Extensioner, saaledes fandt ogsaa hele Samfund, Folk og

Stater, Epocher i deres Liv; men de maatte vanskeligere kunne finde Epocher, fordi en Stat bestaaer af saamange heterogene, kuns efter visse Hovedøiemed sammenfældede Dele, at en enkelt Tidspunct eller Begivenhed neppe rører eller ryster alle Delene lige stærkt, om den end maatte være af største Vigtighed for det Hele. Individet er derimod et mere sluttet Heelt, hvis hele Væsen kan forandres ved enkelte stærke Indtryk og Affectioner. Jo mere Kredsen udvides, jo større, saa at sige, Horizonten bliver, desto vanskeligere er det at træffe Standpuncterne; altsaa vanskeligst for den, der vil eller troer at kunne oversee hele Menneskehedens historiske Liv og i dets Løb oplede Epocherne.

Det vil allerede af Ovenstaaende være klart, om det ikke var bekjendt nok, at Ordet Epoche er afvegen fra sin oprindelige Bemærkelse af Stand- eller Standse-Punct i Tiden, og at det har antaget tvende andre Begreber, efter en i Sprogbrug meget sædvanlig Metonymie: det betegner ikke blot Punctet, hvorfra der gaaes ud, men ogsaa hele Tidsløbet fra dette Punct af, og endelig Begivenheden selv, hvorfra man har begyndt at regne Successionerne eller mærke sig Rækken af Aarsager og Virkninger.

Tid er i og for sig selv et aldeles metaphysisk Begreb, en Tankeform, et Intet, der kuns ifølge menneskelig Indskrænkethed bliver til Noget. Var den menneskelige Aand saa fri og stærk, at den kunde omfatte alt og paa een Gang, da vilde alt i Grunden være simultant, og Begrebet tilligemed Fornemmelsen af Tid falde bort, eftersom det alene opstaaer ved en sandselig Jagttagelse af successive Forandringer i trende Afdelinger: det Forbigangne, det Nærværende og det Tilkommende. Alt ligger i Grunden i een Kjærne, hvoraf alt for vore Sandser udvikler sig. Tiden selv er for Menneskene et saa ufatteligt og flygtigt Begreb, at de ikke

kunne holde fast derved; naar de tænke paa eller tale om Tid, tænke de sig egentlig ikke eller tale om Tiden, men om Tingene, som bestaae i Tiden, Begivenheder og Forandringer. Tiden har, da den i og for sig selv er uden Realitet, aldeles ingen Indflydelse paa Tingene og forandrer dem aldeles ikke. Enhver Talemaade, hvori Tiden forekommer som noget virkeligt, der forandrer eller forandres, er derfore tom, eller rettere den hører til det arvede Billedsprog, der i Barndommen indpoder mange vildfarende Begreber, som i en modnere Alder vige for det klarere Lys; det er den nødvendige Udvikling af Tildragelser og de nødvendige Forandringer i en Tilstand, som i hine Talemaader faae Tidens Navn og Attributer. Tiden forandrer ikke os og Tingene; men vi og Tingene forandres i Tiden. Om Ordet Epoche, forsaavidt det er et Tidsbegreb, gjelder det samme; Tanken hæfter sig ikke ved Tiden, men ved Begivenheden, som gjør Epoche.

Heraf følger: at én Tidspunct, astronomisk eller mathematisk taget, aldrig kan gjøre Epoche i Historien eller gribe sønderlemmende ind i Begivenhedernes Kjæde. Hverken Aar, Decennal- eller Secular-Aar ere historiske Epocher og kunne ikke være Inddelingsgrund, naar man vil fremstille Historien i Perioder. Her er naturligviis ikke Talen om Diarier, Annaler og Krøniker, i hvilke en Mængde Facta ere kastede imellem hinanden uden indre Sammenhæng og blot ere ordnede efter Tidsfølgen. Disse ere kuns historiske Tavler, paa hvilke alle Navne og alle Begivenheder staae med lige Farver eller lige farveløse og lige isolerede. Men Talen er om historiske Fremstillinger, der give et Billede af Tildragelser i deres indre Sammenhæng. Den nødvendige Orden i den physiske Verden er ikke i en saadan umiddelbar nær Forbindelse med den mere vilkaarlige Følge af Aarsag og

Virkning og den tilsyneladende Uorden i den moralske Verden, at Stjerner, deres Stilling, Bane og Perioder skulde kunne have nogen heel gjennemgribende Indflydelse paa den egentlige Historie, eller at man fra Begyndelsen eller Enden af et Seculum skulde kunne bemærke en heel Forandring i Tingenes Tilstand, medmindre tilfældigviis en Hovedbegivenhed aabnede eller sluttede Aarhundredet. Uden at lege med et Udtryk, der i Historien daglig misbruges, tør man vel her kalde Tilfælde, hvad der ikke staaer i mindste causale Forbindelse med Begivenhederne. Naar Rækkerne af Begivenheder og Forandringer ere de samme, saa er det med Hensyn til Tingen ligegyldigt, i hvilket Aarstal de ere hensatte. Historiske Centurier, der hyppigst ere brugte, medføre den Ulempe, at Rækken af Begivenheder, som hænge nøie sammen, afbrydes for en Inddelingsgrunds Skyld, der er Historiens Væsen uvedkommende, og at ikke sjelden Personer, som høre tvende Secler til, parteres, skjøndt de i deres virkelige Fremtræden høre aldeles til eet Old. Det er omtrent, som om man vilde overskjære et Malerie og ophænge Delene deraf hver i sit Naboværelse.

Tiden i og for sig selv kan ikke gjøre Epoche i Historien, men kun forsaavidt den er Udtrykket for en Begivenhed af universel Vigtighed, som i høi Grad har forandret Forholdene i det menneskelige og borgerlige Liv, være sig den hele Menneskehed eller enkelte Nationer eller Individer, hele Stater eller enkelte Dele af samme. Dog ogsaa her møde store Vanskeligheder. Det er ikke let, end ikke i Specialhistorier og Monographier, at afgjøre, hvilke Begivenheder der er af størst Vigtighed. Ligesom Bølgen forplanter i umærkelige Kredse sine Bevægelser fra den ene Bredde til den anden, saaledes turde man vel paastaae, at enhver stor Begivenhed eller Omvæltning maatte i sine fjerneste Følger inden

kortere eller længere Tid berøre de fjerneste Yderlinier af Jorden og noget forandre de menneskelige Forhold. Men det er ikke saa svage og usikkre Virkninger, der kunne hjemle Aarsagen Ret til at gjøre Epoche. Disse Yderlinier af en Begivenheds Virkninger kunne ikke forfølges. Det Særegne forsvinder i det Almindelige. Man kan ikke skjelne, om Virkningen hidrørte just fra hiin Aarsag eller fra en beslægtet eller flere samvirkende. Al Analyse maa vige deels for Svagheden i det menneskelige Blik, deels for Mangelen af historiske Efterretninger; enten tier Historien eller den taler igjennem Organer, som fattedes den fornødne Nøiagtighed, Jagttagelsesaand og Skarpsindighed. Polybius's Klage I. c. 4 gjelder i de fleste Historiographiens Perioder: at det nemlig ikke fattes paa Optegnelser om Tildragelser, men paa sande Forskere, der have oplyst Begivenhedernes Gang i det Hele; naar og hvorfra de toge deres Begyndelse, og til hvilken Ende de have ført. Undersøgelsen falder vanskeligst og er vel endogsaa umuelig i de historiske Tider, i hvilke ikke blot hver Verdensdeel, men næsten ethvert Folk stod isoleret for sig uden politisk Forbindelse. Den, der under saadanne Betingelser vilde skabe Epocher, maatte miskjende Historiens rette Character; den er en factisk Erfaringsvidenskab; hvad der aprioriskt forudsættes og ikke af Facta kan bevises at gjøre Epoche i Verdenshistorien, tør ikke tages til Basis for en Inddeling af Stoffet efter Epocher. Naar af mærkværdige Verdensbegivenheder de mærkværdigste udhæves som Epocher i den Hensigt at danne Perioder i Verdenshistorien, f. Ex.: det græsk-macedoniske Hegemonie, det romerske saakaldte Verdensherredømme, Christi Fødsel, Folkevandringerne, Muhameds Fremtrædelse, det frankiske Monarchies Culmination, Gregor VII, Hierarchie og Korstoge, Videnskabernes Gjenfødelse, de store Opdagelser, Reformationen, den vestphälske

Fred, Ludvig XIV, den franske Revolution o. s. v.; saa ville vi finde: deels at disse Begivenheder ikke ere Epocher i Ordets rette Betydning, fordi de ikke ere eenslige Tildragelser, hvorfra man gaaer ud, men hele Rækker af Tildragelser, der ikke give noget Begyndelsespunct — dog derom mere siden — deels at disse Begivenheder ikke have gjort Epoche uden i mere eller mindre affondrede Dele af den bekjendte Verden, hvilke til en enkelt Tid meest tildroge sig Historieforskerens Opmærksomhed. Europæeren gik ud fra sin Verdensdeel som Centrum for alt; Asiateren vilde vælge ganske andre Epocher. Denne Erkjendelse paanøder sig i vore Dage ogsaa dem, der efter Epocher alene beskrive det europæiske Statssystems Historie. Aldrig have vel Staterne været nøiere politisk sammenfældede i hinanden, og dog grupperes de i to eller tre Systemer (det sydlige, nordlige og østlige) med forskjellige Epocher. Ingen Begivenhed har tilsyneladende rystet den hele Jord eller engang havt en afgjørende Indflydelse paa alle menneskelige og borgerlige Forhold i de Egne af Jorden, som den har rystet.

Jevnligere træde Epocher frem i enkelte Staters, Nationers, Provindsers, Byers, Individers Historie, kort sagt, hvor Kredsen er snevrere, og Stoffet mindre sammensat. Naar der i et Lands Historie maatte indtræffe en Begivenhed af den Vigtighed, at den virker paa Folk og Stat i sammes dybeste Rod, omstemmer Folkets Character, forandrer Statens Væsen, bringer hele Samfundet nærmere til eller længere fra det, som maa ansees for Samfundets Formaal, forhøier eller formindsker Statens Grundkræfter og Folkets Cultur, forbedrer eller fordærver Statens hele Organismus; da gjør en saadan Begivenhed Epoche i Folkets og Statens Historie. Hvad her er sagt om de større Statslegemer, deres Gjenfødelse eller Nedbrydelse ved enkelte Tildragelsers

Sammenstød, gjelder endnu meget mere om Individet. Som oftest var der i alle mærkelige Mænds Liv Begivenheder, der fremfor andre vakte de slumrende Kræfter og gave dem deres Retning; ofte vare Begivenhederne af dem, vi pleie at kalde Bagateller. Dog deres Vigtighed laae i deres Virkninger, og de gjorde med Rette Epoche i Biographierne. Det er en Dadel, som træffer selv ypperlige Historieskrivere, men ogsaa kuns en formel Udsættelse: at de ikke have med Skjønsomhed bestemt Inddelingsgrunden eller Epocherne, ihvor mesterligt de iøvrigt end have fremhævet og skildret, hvad der egentligt er Stat og Folk, hvad der er væsentligt og ikke væsentligt. Det er gammel Skik at lade nye Fyrster og Dynastier gjøre Epoche. Ogsaa er det vist ikke sjeldent, at nye Fyrster og Dynastier bringe en anden Form og Aand ind i Regjeringen. Det Nye behager; Erfaring og Cultur kaste Lys paa Manglerne i det Gamle og paa de forældede Former; i alt Fald vil den ene Styrer synes bedre end den anden, eller vise sig selvstændig som en anden, og fattes sjelden Tjenere, der benytte nye Ideer og Tilbøieligheder som Midler til at give sig Indflydelse. Men ere deslige Forandringer, som Dynastieskifte medfører, rigtig beregnede, saa ere de ikke pludselige eller kuldkaste det Bestaaende. Klogt forberedede Reformationer, som en Fyrste maatte finde det tjenligt at iværksætte, hverken ere eller blive saa indgribende i Folkets Character eller Statens Væsen, at jo en Efterfølger i Regjeringen kan modificere eller ophæve Virkningen. Den, der fra vor Christian II's Historie gaaer over til Frederik I's eller fra den preussiske Konge Fredrik II's Regjering til hans Efterfølgers, vil ikke fattes historiske Beviser herpaa. Enhver total Forandring hos et heelt Folk maa udgaae fra Folket selv og kan ikke fødes i een Mands Hjerne eller trives under hans Haand. Det er derfor, at Omvæltninger

ere sjeldnere i repræsentative Stater, men deres Virkninger ogsaa varigere end i rene Monarchier. Det er derfor, at Revolutioner i Staternes Organismus ere sjeldnere under Collegial- end under Bureausystemet. Den gamle Praxis gaaer saa at sige i Arv, og nye Ideer electrisere ikke saa let mange Hoveder som eet. Hvor Folket selv forandrer, skeer Forandringen ikke hurtig, medmindre det selv er forandret. Demagoger udspille snart deres Rolle. En enkelt Mand kan ligesaalidt revolutionere — i dette Ords rette Betydning — som en useet Stjernes Tilsynekomst forandrer Universet. Fyrsternes Historie er sjelden Staternes og Folkenes Historie, ofte end ikke engang Regjeringens Historie. Det er derfor sjeldent, at deres Regjerings Tiltrædelse kan gjøre Epoche.

Det er det characteristiske ved en Revolution, at den kuldkaster det Bestaaende og substituerer noget, værre eller bedre, hvilket dog pleier relativt til Tidens og Folkets Aand at være slet eller unyttigt, fordi det strider mod hiin Genius og overspringer de forberedende Mellemled i Civilisationens Kjæde. Enhver egentlig Revolution er momentan i sin Oprindelse og glimrende i Oprindelsens Øieblik; den synes derfor fortrinlig skikket til at gjøre Epoche. Men den er ikke og kan ikke være varig i sine Virkninger; den er et Stjerneskud, som svinder; den kan ikke gjøre Epoche i Folkenes Historie. Mon en tilkommende Spaniens Historieskriver vilde lade Aaret 1820 gjøre Epoche i dette Lands Historie? Det er kuns de egentlige Reformationer — ofte ved Misbrug kaldte Revolutioner — eller langsomt og klogt forberedede, med Tidens og Folkets Aand fremskridende Forandringer, der med Rette gjøre Epoche. Dog ogsaa her møde Hindringer for Epochebygningen. Hvor er Begyndelses-, Culminations- og Ende-Punctet for en Reformation? Alle Begiven-

heder, som forberede eller rettere tilsammen udgjøre Reformationen, ere nøie sammenkjædede; det er en umaalelig Række af Aarsager og Virkninger, en gordisk Knude, hvis Begyndelse og Ende skjuler sig for det granskende Øie. Christus selv kom i Tidens Fylde, og hvor er Begyndelsen af de aandelige Forandringer, der forberedede hans Komme. Ingen Begivenhed er strax i dens Udspring epochegjørende, og det synes vist nok rimeligere at lade den gjøre Afsnittet i den historiske Fremstilling, naar den ret udfolder sine Virkninger, end naar den netop viser sig i sin Fødsel og Fremtiden endnu ligger tilsløret. Culminationspunctet synes at maatte være det afgjørende, fremherskende og afdelende i Fortællingen. Men dette er ligesaa vanskeligt at ramme. Der er Begivenheder, som gaae mangfoldige Secler tilbage i Tiden, om hvilke vel den skarpsindigste Forsker knap tør afgjøre, om de have culmineret endnu. En Begivenheds Virkninger skyde ud i mange Grene; Kraften synes omsider svag, hentæret eller borte, Virkningerne ophørte, og dog ere de virkelig tilstede i fuldeste Maade, kuns at de ere for os umærkelig fordeelte. En anden Tildragelse kan støde til og blive Anledningen til, at de ligesom hendøende Virkninger vende tilbage til nyt Liv og ydre concentreret Kraft. Den gamle græske Literatur var i mange mørke Aarhundreder forglemt og næsten som udslettet af Jorden; dens herlige Frugter henvisnede under nordiske Barbarers og snæverhjertede Hierarchers Herredømme; Codices hensmulrede i Støv eller rescriberedes til Missaler og Bønnebøger. Tyrkerne kom til vor Verdensdeel og adspredte over de vestlige Lande en sørgelig Rest af Platos og Aristoteles's Skole; Bogtrykkerkonsten fremdrog og mangfoldiggjorde de foragtede Volumina. Saaledes begyndte under andre heldige Auspicier et nyt classisk Old, og de gamle Grækere udbredte deres Lys over en langt større Deel af Verden

end i Perikles's Dage, og beforbrede kraftig den hele aandelige og borgerlige Gjenfødelse i 15de og 16de Aarhundrede. Hvis Ting, som i Virkeligheden ikke kunne maales eller beregnes, kunde være Gjenstand for en historisk Calcul, da turde det blive tvivlsomt, om Culminationspunctet for den græske Literatur, med Hensyn til den historiske Indflydelse og Virkninger, er at finde i hine Aarhundreder eller i Alexander den Stores og Ptolemæernes Tidsalder.

En Bemærkning endnu turde ikke være aldeles overflødig her, hvor vi tale om Usikkerheden i at danne Epocher. En Begivenhed eller Handling gjør Epoche som Aarsag til store Virkninger. Men hverken iagttages altid i Undersøgelser desangaaende og Fremstillinger deraf den logiske Forskjel mellem Aarsag, og en Handlings Grund eller blot Foranledning, hvad der var en Begivenheds og Handlings Virkninger eller blot dens Følger. Anledningen til, at noget skete, viser sig gjerne strax, men Aarsagen er fjernere og skjult. Anledningen lil den saakaldte Revolution i England 1688 var en Kronprindses Fødsel, men Aarsagen var Stuarternes Uforligelighed med de Principer, hvori deres Undersaatter havde været opdragede i flere end 400 Aar. Ligeledes viser sig gjerne Anledningen til en historisk Persons Handlemaade, men dens Grund ligger ofte skjult i Gemyttets fine Folder; og hvorledes og naar lagdes disse Folder? Ofte kan Individet selv ikke forklare sig Grunden til sin Handlemaade, andre endnu mindre, medens Anledningen ligger klart for Dagen. Det er en Klippe, mod hvilken Historieskriveren daglig tørner. Han har sine egne Synsmaader, sin egen Character, sin egen moralske Maalestok, sit eget Fædreland o. s. v.; det Subjective og Nærværende behersker ham og styrer hans Pen, ofte ham selv ubevidst. Objectet træder saaledes frem i et mere eller mindre falsk Lys for ham selv

og reproduceres ikke for Læseren, saaledes som det virkelig var i dets Integritet og til dets egen Tid. Paa lige Maade gaaer det med Følger og Virkninger af Begivenheder. En Række af Tildragelser kan følge paa en Begivenhed og synes at være foraarsaget deraf, uden at disse Tildragelser ere Begivenhedens Virkninger. Post hoc, ergo propter hoc er en altfor almindelig Slutning. Naar man f. Ex. gjør Luthers Reformation til Epoche, da tænker man sig blandt andet ogsaa Nederlændernes Frihedskrig, Trediveaarskrigen og flere politiske Begivenheder og Forhold som Virkninger af samme, endskjøndt de meest kuns vare Følger. Politiken skjulte sig kuns under Religionens Kappe; Idolet, som man tilbad, var noget ganske andet, end Spøgelset, man lod Mængden forfølge.

Epocher og Historiens Inddeling efter samme er saaledes meget ofte stridende mod Historiens Natur og oftest vanskelige at bestemme. Men enhver Videnskab kræver i Fremstillingen en egen Anordning af Materien, en Form, som ikke væsentlig er grundet i Stoffet selv, men som vælges efter andre Hensyn. Hovedgrundene, hvorfor man pleier at inddele Historien i større eller mindre Afsnit efter Epocher, ere: deels at man har villet udmærke visse Begivenheder eller paapege deres Vigtighed, deels at man har villet give Læseren Hvilepunkter, lette ham Oversynet og komme Hukommelsen til Hjelp.

Hvad den første Grund angaaer, da viser enhver Begivenhed af særdeles Betydenhed sig som saadan for den forstandige Læser og behøver intet Fingermærke, forudsat at Historieskriveren har fremstillet den med Sandhed og Klarhed, og at dens hele Vigtighed, dens Aarsager, Virkninger og Følger ligge udfoldede for Læseren. Vil Historikeren af andre Hensyn, som ere Historiens virkelige Object fremmede eller Sand-

heden imod, udmærke en Handling, Tildragelse eller Person, der ikke fortjener denne Udmærkelse; saa er Epochen ikke blot forfeilet i og for sig selv, men den villeder ogsaa Læseren, der i Almindelighed er tilbøielig til at tillægge det Vigtighed, som Skribenten forstaaer at give Vigtighed. Hvor et nyt Afsnit begynder i en Historie, der venter Læseren sig en ny Tingenes Orden og vænner sig let til at betragte som nyt eller en Udvikling af nyt Stof, hvad der dog kuns er en Fortsættelse af noget foregaaende.

Hvad angaaer den anden Hovedgrund for Epochebygninger, da staaer det i enhver Læsers Magt og bør ham overlades selv at søge sine Hvilepuncter. Han kan selv lægge Mærket i sin Bog, hvor han støder paa en Begivenhed, der fordrer hans Opmærksomhed og giver Stof til Betragtninger, til hvilke han ønsker at overlade sig, og derfor lægge Bogen til Side for atter at gribe den, naar han har fuldendt sine Betragtninger og samlet Sindet paa ny. Disse selvvalgte og selvstændig valgte Hvilepuncter ere ogsaa de, der medføre det rigtigste, klareste og letteste Oversyn. Den Begivenhed, der i sit Omfang og i sin hele Betydenhed, med sine Aarsager, samtidige og samvirkende Tildragelser, Virkninger og Følger spænder Opmærksomheden, den Begivenhed foranlediger ogsaa af sig selv og paa en naturlig Maade Oversynet, og dette bliver klarere, fordi det er Frugten af aandelig Selvvirksomhed. Skribentens Epocher derimod, om de end ere vel grundede, føre i Ledebaand, der ligesaameget binde Tænkningen, som give den Retning.

Det er upaatvivleligt, at Hukommelsen understøttes ved Hvile- og Oversynspuncter og ved at dele Historiens udstrakte Gebet i mindre Synskredse. Ogsaa er Hukommelsen en aldeles nødvendig Betingelse for Historiens Studium. Om end den formelle Aandsdannelse, det blivende Dannelsespræg,

som Historiens sunde Læsning paatrykker Sjelen, kunde vindes uden synderlig Anvendelse af denne Evne, saa kan dog Frugten deraf for Aanden og Livet aldrig blive saa stor, naar man ikke beholder eller formaaer at tilbagekalde det Materielle i Erindringen. Ethvert Middel til at understøtte denne Evne fortjener derfor at anprises Historiens Dyrker. Men for rigtigt at vurdere hiint angivne Hjelpemiddel, bør vi gjøre Forskjel paa tvende Arter eller Yttringer af Hukommelse, hvis ellers den ene og udelelige Sjel kan analyseres og divideres. Den reale Hukommelse hæfter sig til Sagen selv, til Begivenhederne; den ene Begivenhed fremkalder den anden, det ene Indtryk det andet, hvor alt staaer eller synes at staae i virkelig Sammenhæng. Rækken af Begivenheder bliver en Række af Erindrings-Associationer. Den reale Hukommelse synes derfor ikke at behøve Historieskriverens Epoche-Mærke. Langt vigtigere ere her de selvstændig mærkede Hvile- og Oversynspuncter; thi de have fæstet ret egentlig Læserens Opmærksomhed og fæstet sig i Hukommelsen. De danne, ligesaavel som Skribentens Epocher, mindre Kredse til Lettelse for Erindringen. Den locale Hukommelse, hvorved Facta og Personer reproduceres, fordi de knytte sig til noget udvortes, noget tilfældigt i Formen, f. Ex. en vis Side i Bogen, et Afsnit paa denne eller hiin Side, behøver endnu mindre Epocherne til sin Understøttelse; thi Bogen har sine Sider, brudte Linier, Puncter o. s v., og den Begivenhed, som Læseren selv mærker sig, har sin bestemte Plads paa Siden. Nye Udgaver have for den ene som for den anden den samme destruerende Indflydelse. Hvorfor man ogsaa ved Ungdommens Underviisning vel bør vogte sig for at skifte historiske Lærebøger eller gaae over fra den ene Udgave af samme Bog til en nyere, forbi denne monne have nogle færre Feil eller flere Tillæg; den sidste Fordeel (Rettelser og

Tillæg) kan det mundtlige Foredrag og Pennestrøg i Marginen tilveiebringe, og Fordelen opveier ikke Afbrækket i den locale Hukommelse, som var bygget paa den første Udgave.

Den naturligste Fremstilling eller Anordning af Historiens Masse er den, som Stoffet selv medfører. Stoffet har udviklet sig successiv i Tid og Rum, i Rækker af Aarsager og Virkninger. Det synes naturligt at optegne det paa en analog Maade, det ér at sige, saaledes at Fortællingen skrider chronologisk og realiter frem baade efter Tidernes Løb og efter Begivenhedernes indre Sammenhæng — en skjønsom Forening af annalistisk og pragmatisk Fremstilling, hvorved Tider og Begivenheder hverken udstykkes og sønderlemmes eller kastes i Hob og forvirres. Historien bliver saaledes et heelt, udfoldet Malerie, hvori alle Personer og Handlinger træde frem i naturlige Rækker og Grupper. Epocher og Perioder ere ligesom Rammer, hvilke Maleren gjerne undværer. Der er vist nok i Historien, selv i de specielle Dele af samme, adskillige parallel løbende Linier, der ikke synes at berøre den lige Række af Tildragelser, som danne Hovedfortællingen, og dog have Mærkværdighed nok til ikke at burde udelades, f. Ex. Grene af et Folks Culturhistorie, et Lands physiske Historie i Relation til de ethnologiske og politiske Forhold o. s. v. Disse gjøre et Tableau for sig selv. Men man behøver ikke desaarsag særegne Afsnit eller Perioder, ligesom det overhoved er meget unaturligt at gjemme saadanne Skildringer, ligesom Excurser ved en Autor, til Slutningen af Perioderne; thi i Nationernes foranderlige Liv gjelder ingen Skildring af Sæder og Cultur for hele Perioder og er træffende til enhver Tid af Perioden. Sædvanlig slutter denne med en Hob fragmentariske Vink og Bemærkninger, der i al Fald snarere burde skikkes forud som veiledende under Fortællingen til bedre Indsigt i Begiven-

som Historiens sunde Læsning paatrykker Sjelen, kunde vindes uden synderlig Anvendelse af denne Evne, saa kan dog Frugten deraf for Aanden og Livet aldrig blive saa stor, naar man ikke beholder eller formaaer at tilbagekalde det Materielle i Erindringen. Ethvert Middel til at understøtte denne Evne fortjener derfor at anprises Historiens Dyrker. Men for rigtigt at vurdere hiint angivne Hjelpemiddel, bør vi gjøre Forskjel paa tvende Arter eller Yttringer af Hukommelse, hvis ellers den ene og udelelige Sjel kan analyseres og divideres. Den reale Hukommelse hæfter sig til Sagen selv, til Begivenhederne; den ene Begivenhed fremkalder den anden, det ene Indtryk det andet, hvor alt staaer eller synes at staae i virkelig Sammenhæng. Rækken af Begivenheder bliver en Række af Erindrings-Associationer. Den reale Hukommelse synes derfor ikke at behøve Historieskriverens Epoche-Mærke. Langt vigtigere ere her de selvstændig mærkede Hvile- og Oversynspuncter; thi de have fæstet ret egentlig Læserens Opmærksomhed og fæstet sig i Hukommelsen. De danne, ligesaavel som Skribentens Epocher, mindre Kredse til Lettelse for Erindringen. Den locale Hukommelse, hvorved Facta og Personer reproduceres, fordi de knytte sig til noget udvortes, noget tilfældigt i Formen, f. Ex. en vis Side i Bogen, et Afsnit paa denne eller hiin Side, behøver endnu mindre Epocherne til sin Understøttelse; thi Bogen har sine Sider, brudte Linier, Puncter o. s. v., og den Begivenhed, som Læseren selv mærker sig, har sin bestemte Plads paa Siden. Nye Udgaver have for den ene som for den anden den samme destruerende Indflydelse. Hvorfor man ogsaa ved Ungdommens Underviisning vel bør vogte sig for at skifte historiske Lærebøger eller gaae over fra den ene Udgave af samme Bog til en nyere, fordi denne monne have nogle færre Feil eller flere Tillæg; den sidste Fordeel (Rettelser og

Tillæg) kan det mundtlige Foredrag og Pennestrøg i Marginen tilveiebringe, og Fordelen opveier ikke Afbrækket i den locale Hukommelse, som var bygget paa den første Udgave.

Den naturligste Fremstilling eller Anordning af Historiens Masse er den, som Stoffet selv medfører. Stoffet har udviklet sig successiv i Tid og Rum, i Rækker af Aarsager og Virkninger. Det synes naturligt at optegne det paa en analog Maade, det er at sige, saaledes at Fortællingen skrider chronologisk og realiter frem baade efter Tidernes Løb og efter Begivenhedernes indre Sammenhæng — en skjønsom Forening af annalistisk og pragmatisk Fremstilling, hvorved Tider og Begivenheder hverken udstykkes og sønderlemmes eller kastes i Hob og forvirres. Historien bliver saaledes et heelt, udfoldet Malerie, hvori alle Personer og Handlinger træde frem i naturlige Rækker og Grupper. Epocher og Perioder ere ligesom Rammer, hvilke Maleren gjerne undværer. Der er vist nok i Historien, selv i de specielle Dele af samme, adskillige parallel løbende Linier, der ikke synes at berøre den lige Række af Tildragelser, som danne Hovedfortællingen, og dog have Mærkværdighed nok til ikke at burde udelades, f. Ex. Grene af et Folks Culturhistorie, et Lands physiske Historie i Relation til de ethnologiske og politiske Forhold o. s. v. Disse gjøre et Tableau for sig selv. Men man behøver ikke desaarsag særegne Afsnit eller Perioder, ligesom det overhoved er meget unaturligt at gjemme saadanne Skildringer, ligesom Excurser ved en Autor, til Slutningen af Perioderne; thi i Nationernes foranderlige Liv gjelder ingen Skildring af Sæder og Cultur for hele Perioder og er træffende til enhver Tid af Perioden. Sædvanlig slutter denne med en Hob fragmentariske Vink og Bemærkninger, der i al Fald snarere burde skikkes forud som veiledende under Fortællingen til bedre Indsigt i Begiven-

hedernes Gang. Disse Bifortællinger ere desuden mere i Skinnet end i Virkeligheden at ligne med parallelløbende Linier; thi de høre ind under Hovedtildragelsernes og de handlende Personers Rækker; de oplyse om Tidens Aand og Folkets Character, hvori saamange Gjerninger have sin Rod; de vise de physiske Momenters Indflydelse paa Tingenes Udvikling i Folk og Stat; de underrette om de tilværende Kræfter og Midler til at udføre offentlige og private Beslutninger, være sig physiske, intellectuelle eller moralske Kræfter; de kaste Lys over de mangehaande Forhold, hvorunder og hvorefter der handles o. s. v. Det ene betinger og motiverer det andet i det store Drama. Historieskriveren, som er Mester over sit Thema og Mester i sin Konst, vil det ikke fattes passende Leiligheder til at lade deslige Skildringer indflyde til rette Tid og paa rette Sted. Ligesom deslige Episoder oplyse, saaledes variere de ogsaa Foredraget paa en behagelig Maade. De oplive Fortællingen, som Landskabet i et Historiemalerie; de adsprede og lade dog Tankerne med fornyet Styrke vende tilbage til Hovedsagen. Heri træffer og Historieskriverens Konst sammen med den episke Digters.

Mange maatte vel savne Perioderne og Kapitlerne med deres Overskrifter for let at kunne orientere sig i Indholdet af en historisk Bog og for let at kunne finde, hvad de søge. Dette Savn maa et godt Register afhjelpe, og Aarstallene i Fronten eller Marginen af Columnerne iøvrigt tilstrækkeligt veilede den, der leder efter et bestemt Factum.

III.

Ideer til Statistikens videnskabelige Behandling.

(Af Blandinger fra Sorøe. 5te Hefte. S. 93—141.)

Statistiken giver et troe Billede af Staten, som denne virkelig er til en vis given Tid. Denne Videnskab kan derfor hverken i Indhold eller Form blive staaende ved Samlingen af Tal og Navne eller blandede Efterretninger om Statens enkelte Dele, ligesaalidt som isolerede Personer og Gjenstande uden indre Forbindelse danne et sammenhængende Malerie. Den maa forbinde Delene til et Heelt og til et Resultat; Gienstandene maae i deres Mangfoldighed ordne sig under visse Synspuncter, og en Hovedidee give Eenheden i denne Mangfoldighed. Staten er Billedets Stof. Den samme Idee, det samme Formaal, hvorefter Staten er bygget, træder frem i Videnskabens Bygning. Den høiest muelige physiske, intellectuelle og moralske Velværen, med andre Ord: Rettens Herredømme og Velfærd er Maalet for Folk og Stat, ligesom for Individet. Derved er angivet den Idee, som i Statens Beskrivelse eller Skildring bør være den ledende. Statistiken paaviser factisk, under hvilke Betingelser, efter hvilke Love og med hvilken Fremgang Folk og Stat stræbe frem mod hiint Formaal. Alle Stater ere eensdannede ikke blot i deres Hovedøiemed, men ogsaa i deres Grundform; thi ethvert moralsk-politisk Samfund forudsætter Regjerede og Regjering, Love og Lydighed. Iøvrigt ere de meget forskjellige i Modificationen af Øiemed og Form. Da Statistiken er en Erfaringsvidenskab, hvis Kreds den givne

eller nærværende Tid bestemmer, saa er det ikke saameget de aprioriske Ideer om Øiemed og Form som den i Statens Bygning selv givne Idee, hvorunder den ordner Stoffet. Den understøttes af og understøtter de philosophiske og historiske Statsvidenskaber: den er selv en historisk Statsvidenskab, men dog selvstændig og forskjellig baade fra Statshistorie og fra Geographie og Ethnographie. Statistiken er, for at bruge Schlözers Udtryk, „en stillestaaende Historie," i det den beskriver Statens Liv i den nærværende Tid og fremstiller en nærværende Tilstand og de simultane Phænomener i Staten, hvorimod Historien er en fortløbende Statistik, idet den fortæller Successioner og Forandringer i Tilstande til forskjellige Tider. Historiens Pragmatismus viser sig i factisk at oplyse, hvorledes og hvorfor den ene Forandring er udgaaet af den anden. Statistikens Pragmatismus viser sig i factisk at oplyse, hvorledes den nærværende Tilstand svarer til Statens Idee. Undertiden kalder den, ikke uden Held, men altid med Overtrædelse af dens bestemte Gebet, den politiske Arithmetik til Hjelp for at kunne vise, hvordan Statens Tilstand og Forhold under lige Omstændigheder og lige virkende Aarsager vil blive i kommende Tider. Endnu mere selvstændig og uafhængig bør Statistiken ansees med Hensyn til Geographie og Ethnographie, af hvilke den ofte kuns har gjeldet som en Deel. Geographie og Ethnographie beskrive Land og Folk uden Hensyn til, om Landet og Folket høre til en Stat. For disse Videnskaber i deres Reenhed er Statens Idee fremmed; hvorimod Statistiken betragter Land og Folk som integrerende Dele af en Stat. Geographien følger overalt det Locale og omtaler Mærkværdigheder under de Steder, hvor de findes; Statistiken derimod forbinder det Ligeartede under almindelige Synspunkter med Hensyn til Staten, men uden bestemt Hensyn til Stederne.

Statistiken laaner vel sine Data af en Mængde historiske og geographiske Discipliner, Statsvidenskaber, physiske, techniske og oekonomiske Videnskaber, den er paa en Maade et Aggregat af Laanesætninger; men den er dog en selvstændig beskrivende Videnskab ifølge den ledende Idee, Plan og Anordning. Den giver mange af dens Hjelpevidenskaber selv Liv og Holdning, idet den factisk viser Vigtigheden af deres Resultater for det indre og ydre Statsliv. Der er neppe nogen Videnskab af mere almindelig practisk Interesse saavel for Borgeren i Almindelighed som for Embedsmanden i Særdeleshed; een af de første Betingelser for Liv og Virksomhed er Bekiendtskab med den Kreds, hvori der leves og virkes.

Staten er et Samfund af frie Væsener, der i Besiddelse af Jord og Ting, de have tilegnet sig og bruge, ere komne overeens om at følge visse Love og under disses Beskyttelse at virke til et bestemt Øiemed. Stat forudsætter altsaa Kræfter, disses Anvendelse i et bestemt Øiemed, og en saadan selskabelig Orden, at Kræfterne kunne virke frit i den foresatte Retning.

Jorden indeholder i dens Dybder, paa dens Flade og i dens Atmosphære alle Betingelser for det vegetabilske, animalske og menneskelige Liv. Fra den udgaaer alt, og til den vender alt tilbage. Det er dens Frembringelser, som Menneskeslægten tilegner sig, fortærer, benytter, forædler og omsætter. Den er Tumlepladsen for de menneskelige Kræfter. Der er ingen Næringsvei og ingen Syssel, som jo umiddelbar eller middelbar staaer i Forbindelse med Jordens Brug, og ingen Rigdom, som jo fjern og nær har sin Rod i Jorden. Jorden maatte være til, før Mennesket kunde existere;

den maatte i en vis Grad være Mennesket underlagt og benyttet, før Stater kunde blive til. Arealet er saaledes med Føie at ansee som Statens første Grundkraft, og som saadan maa det betragtes og behandles i Statistiken eller den videnskabelige Beskrivelse af Staten. En Stat er saaledes ikke blot et Samfund af Borgere; den er ogsaa en Masse af physiske Ting, som frie, fornuftige Væsener tilegnede sig som Basis, og før de kunde danne et borgerligt Selskab. Staten forudsætter Folk, dog ikke eet Folk; thi efter det Amalgam og den Sammensmeltning af Individualiteter og Nationaliteter, som Culturens almindelige og eensartede Gang har medført, ere de forskjellige Folke-Elementer til at danne eet Samfund ikke saa uforenelige, som de vare det i en mindre kosmopolitisk Tidsalder. Enhver Ting har vel sin Hensigt og sin Betydning i de skabte Tings Række; men med Hensyn til det høiere moralske Formaal for alle Tings Tilværelse og den Idee, som Staten udtrykker og stræber at virkeliggjøre, faae de physiske Ting og Arealet først Værd ved den Brug, som Mennesket eller Borgeren gjør deraf. Den frugtbareste Jord med de fortrinligste Betingelser for Vegetation, men paa en Klippe, som intet Menneske kan bestige, er en død Masse. Det ædleste Metal i en Dybde, hvortil menneskelig Kraft og Færdighed ikke kan naae, er en unyttig Skat. Arealet maa kunne benyttes og dyrkes; det behøver Brugere og Dyrkere. Den anden Statens Grundkraft er saaledes Folket.

Til Beskaffenheden af disse Grundkræfter har Statistiken først og fornemmelig at tage Hensyn i Beskrivelsen af en Stat. Baade Fortiden og Nutiden afgive Beviser paa, at Masse af Land ikke altid forlener Besidderen Styrke. Der maa agtes paa Landets Beskaffenhed i physisk og politisk Henseende: dets naturlige Beliggenhed, Clima, orogra-

phiske og hydrographiske Forhold, Jordbundens Beskaffenhed, dets politiske Beliggenhed, Begrændsning, Omfang og Skikkelse; den physiske Beskaffenhed med Hensyn til den Kraft, Staten er istand til at udvikle i sit Indre; den politiske Beskaffenhed med Hensyn til den Kraft, hvormed Staten er istand til at bevare sin Integritet og Selvstændighed og virke med eller mod andre Stater. Dog flyde disse Betragtninger i hinanden; thi de physiske Betingelser, som have statsoekonomisk Vigtighed, betinge tillige den politiske Kraftyttring, og hvad der er af politisk Betydning har ogsaa statsoekonomisk Vigtighed.

Det tilkommer den saakaldte physiske Geographie, rettere den geographiske Physik, at paavise, hvorledes et Lands Clima bestemmes eller modificeres ved Beliggenhed under nordlig eller sydlig Bredde, østlig eller vestlig Længde og ved dets Høide over eller Nærmelse til Havets Flade; hvilken Indflydelse det har paa Clima, om Bjergkjæder i et Land have en Retning fra Nord mod Syd eller fra Øst mod Vest, og hvordan deres Aftakning er, brat eller jevn, og mod hvilken Himmelegn; om et Land ligger nært eller fjernt fra Havet og er modtageligt for dettes Temperatur; om Landet er aabent for Solens Paavirkning, opfyldt med Skove, Søer, Floder, Moradser, Sand- og Saltstepper; om Jorden kan modtage Paavirkningen af en varmere Luft og gjengive denne den modtagne Varme i frie Uddunstninger; hvordanne Jordarterne ere og deres Blandinger o. s. v. Statistiken optager heri kun Naturvidenskabens Resultater for den Stat, den beskriver, og viser, hvilke af hine naturlige Betingelser findes i den givne Stat, og hvilket Clima som det virkelige Resultat deraf.

Den naturlige Beskrivelse af Bjerge og Vande i et Land hører Geographien til; men af denne Beskrivelse laaner

Statistiken Data til at vise de orographiske og hydrographiske Forhold i Staten eller disses Forbindelser med Statens Interesser. Bjergsystemet modificerer ikke blot Clima og derved for en stor Deel Producter og Naturproductionen; Bjergene, deres Masse, Høide, Form og Bestanddele give meget ofte enkelte Provindser eller hele Stater en eiendommelig Charakter, som viser sig i Næringsveie, i Cultur, Levemaade og Sæder. Ved de orographiske Forhold vanskeliggjøres ikke sjelden Forbindelserne mellem Statens enkelte Dele, Benyttelsen af de naturlige Kræfter og inden- og udenlandsk Handel. Dog beroe disse Virkninger meget paa Bjergenes Retning og den derved bestemte Retning af Vandene. Bjergsystemet betinger Vandsystemet; i Bjergene have Floderne deres Kilder, i Dalene deres Seng. Vandene have ikke blot Indflydelse paa Clima og Jordbund og derved paa Naturproduction, men Indflydelse baade paa Natur- og Konstproduction, forsaavidt de lette Communicationer og Producternes Afsætning eller Omtuskning, og forsaavidt de hydrauliske Kræfter komme Industrien til Hjelp. Om end ikke de hydrographiske Forhold med samme Vælde som de orographiske indvirke paa Folkets Charakter, saa er dog deres middelbare Indvirkning paa Næringsveie, Cultur og Levemaade ikke mindre. Statistiken har derfor at agte paa disse Forhold i Staten, saavel paa det naturlige som paa det konstige Vandsystem.

Men en Hovedgjenstand for Statistikerens Opmærksomhed bliver Jordbundens egen Beskaffenhed; thi af denne afhænger Naturproducternes Mængde og Mangfoldighed, Arter og Qvalitet ligesaa meget som af Clima, Luft og Vand. Statistikeren betragter ikke Landet fra den naturvidenskabelige Synspunkt, men Arealet fra den statsoekonomiske. Det er Staten, dens Kræfter, disses Udvikling og Resulta-

terne for Statsformaalet, han har for Øie. Det er ham vigtigt at vide, hvilke Mineralier Landet gjemmer i dets tilgjængelige Skjød, hvilke Planter og Dyr finde Næring paa dets Flade, og hvorvidt Betingelserne for det vegetabilske og animalske Liv ere gunstige. Paa disse Betingelser beroer aldeles Naturproductionen og for en Deel Konstproductionen, og paa Natur- og Konstproduction beroer Statens Kraft og Velstand.

Da det for Statens Formaal er vigtigt, at dens Kræfter kunne ledes vel og udvikle sig frit og selvstændigt, ikke blot i Statens Indre, men ogsaa i Relationer til andre Lande, saa bliver ved Arealet tillige at tage Hensyn til dets Beliggenhed i politisk Henseende. Tilstæder Arealet en indgribende, concentreret og omfattende Administration? Har Arealet gode naturlige Grændser? Disse ere Hovedspørgsmaal for Statistikeren. Qvadratmilene imponere, men give intet Maal for en Stats virkelige Kraft, der ofte staaer i omvendt Forhold til Omfanget. Et vidt udstrakt Rige fattes gjerne Eenhed i dets Bestanddele; Udstrækningen er til Hinder for en indgribende, concentreret og eensformig Administration; Angrebspunkterne ere mange, og Forsvarsmidlerne, om end betydelige, dog adspredte og fraværende, hvor de i Øieblikket behøvedes. Lykke og Talent bragte mod Naturens Lov under eet Scepter forhen selvstændige Lande og Nationer; Naturen kræver og vinder sin Ret tilbage, naar Lykken sviger Talentet, eller Talentet Lykken. Et mindre, men passende, vel arronderet Areal, hvor Delene slutte sig til et Middelpunkt, hvor der er Eenhed, og i Have, Søer, Floder og Bjerge, gode Grændser, har de bedste Areal-Betingelser for dets Selvstændighed. I dette Punkt ere Statistikerens Betragtninger meget forskjellige fra Geographens; denne seer hen til et Lands naturlige Grændser og anviser

Landet dets Plads i Grupperne af et naturligt System; hiin seer hen til Statens Grændser og Beliggenhed i industriel, commerciel og politisk Henseende. Spørgsmaalet, om en Stat har gode Naboer, bliver Geographen uvedkommende. Dersom en Stats Kraft for en stor Deel beroer paa Arealets Skikkelse, dets Omfang, Udstrækning, Arrondering og Begrændsning, saa er dermed givet, fra hvilke Synspunkter Statistikeren har at betragte Colonier og Besiddelser i andre Verdensdele. Colonier ere kostbare og vanskelige at administrere og forsvare; de administreres gjerne slet; de ansees kun som Appendix til Staten; de forøge Angrebspunkterne og Stoffet til fiendtlige Sammenstød med Fremmede. De formere ikke umiddelbar Statens politiske Kraft, men middelbar, forsaavidt de give Producter, Arbeidsproduct og Handelsproduct, skabe Virksomhed, Værdier og Velstand i Staten. Colonier høre derfor under et andet Hovedstykke i Statistiken end det om Statens Grundkræfter.

Den anden Statens Grundkraft er Folket. Arealet har ingen Betydning i Staten, naar det ikke benyttes. Brugerne ere Folket. Men om disse Brugere bidrage væsentlig til Statens Kraft, beroer paa Folkemængdens Beskaffenhed. En stor Folkemængde eller tæt Befolkning er ikke altid en Grundkraft. Forraad af Arbeidere og Forraad af Arbeide betinge hinanden. Hvor Næringskilderne ere mange og rige, der flokkes Arbeidere og Nærende; det er i Naturens Orden, ligesom Planterne komme frem, hvor Bund og Clima befordre deres Fremvæxt. Mange Arbeidere og megen Arbeidskraft fremkalde meget Arbeide, naar ikke Arbeidsstof aldeles fattes. Meget Arbeide giver mange Varer, og hvis der ikke er Overmaal af Forbrugere hjemme, tillige et Overskud til at afsætte eller bortbytte mod andre Varer. Mange Varer af Bytteværdie, som ere tilovers fra Forbrug og kunne afsættes,

give Nationalformue eller et Overskud for Nationen, efterat dennes Fornødenheder ere tilfredsstillede, og af Nationalformuen opstaaer Statsformuen, som kun er en passelig Deel af hin, tilegnet Statens Tarv i det Hele. Ethvert Menneske tærer i visse Aldere og under visse Forhold paa Nationalformuen. Livet begynder og ender med en hjelpeløs Alder. Opdragelse og Opfostring, Sygdom og Armod have Krav paa Nationens Overskud. Culturen har fine Fordringer, der gaae videre end til Tilfredsstillelsen af den yderste Trang og Nødtørft. Regieringen maa anvise paa Nationalformuen for at have Midler til at opretholde Ret, Frihed og Sikkerhed og til at befordre Cultur, Velstand og Velvære i Staten. Til disse Øiemed kunne talløse afmægtige Hænder intet bidrage. En Folkemængde paa Grændsen af Armod maa betragtes som et tærende Onde for Staten i samme Grad, som en med Frugt arbeidende Folkemængde er Statens Marv. Tab af National- og Statsformue, Armod, Betlerie, Forbrydelser, offentlig Misfornøielse, borgerlige Uroeligheder og Udvandringer ere de naturlige Følger af Overbefolkning. Sjelden have derfor de konstige Midler til at fremskynde Populationens Tilvært viist sig at være hensigtsmæssige, hvor ikke Befolkningens Svaghed stod i Misforhold til Næringskildernes Rigdom, og hvor man ikke vidste samtidig at anvise den fremlokkede Folkemængde Arbeide og Næring. Overbefolkning er et relativt Begreb; det retter sig ikke efter Arealets Udstrækning, men det retter sig efter Næringskilderne i Staten, efter Tid og Omstændigheder. Overbefolkning indtræder sjelden under en naturlig Tingenes Gang. Paa disse statsoekonomiske Sandheder har Statistikeren meget at agte i Fremstillingen af Populationsforholdene i en Stat. De numeriske Angivelser af Folketallet høre upaatvivlelig til en fuldstændig Beskrivelse af

Staten. Men til disse numeriske Angivelser maae knytte sig statsoekonomiske Betragtninger af en høiere Natur. Det er af den yderste Vigtighed at vise, i hvilket Forhold den tilværende Folkemængde staaer til Næringen; hvorledes den er fordeelt mellem Stæderne og det aabne Land; hvorledes den er fordeelt imellem Næringsveiene, med Hensyn til Stand, Herkomst og Troe; i hvilket Forhold den er voxet i en Række af Aar. Det ligger udenfor Statistikens Kreds tilnærmelsesviis at afsløre Fremtiden og at afgjøre de vigtige Spørgsmaal, hvorledes Populationsforholdene ville vise sig i kommende Tid; thi Videnskaben angaaer kun det Nærværende og det nærmest Forbigangne Men vist er det, at den politiske Arithmetik, usikker nok, bliver endnu usikkrere, hvor den ikke tilfulde støtter sig til Statistiken.

Ifølge dette bliver i Statistiken, videnskabelig behandlet, under Populationen først at tage Hensyn til de numeriske Forhold. Ikke omtrentlige Beregninger af Folketallet, f. Ex. efter Huse, Familier, Consumtion, kunne tilfredsstille Videnskabens Fordringer til Nøiagtighed, men de sikkre Beregninger efter en paalidelig Folketælling og aarlige Lister over Fødte og Døde, hvis Resultater, Plus eller Minus, sammenlignes med Folketællingens Beløb. Foruden Forholdet mellem Fødsler, Dødsfald og Folkemængdens Total mærker Statistikeren sig gjerne de uægte Fødslers Forhold til de ægte, ikke blot for de moralske Conseqventsers Skyld, men fordi Børn fødte udenfor Ægteskab, som Erfaring viser, af let begribelige Grunde, sjelden blive i Borgersamfundet, hvad de ellers vilde være blevne. De fødes med Kummer; deres Pleie og Opdragelse forsømmes; de arve uforskyldt Skam og ikke Rettigheder lige med andre. Han mærker sig Ægteskabernes Forhold til Populationen; thi dette Forhold er en temmelig paalidelig Maalestok, hvorefter Nationalvel-

standen kan bedømmes; Coelibat, naturlige, umoralske og ulovlige Forbindelser indtræde oftest, hvor Midlerne til at ernære en Familie tilstrækkelig, d. e. overeensstemmende med Naturens og Culturens Fordringer, ikke ere tilstede. Han agter paa Forholdet mellem Fødsler og Ægteskaber; den menneskelige Productivitet afhænger ikke som Planternes af physiske Aarsager alene, men af moralske, oekonomiske og borgerlige Betingelser, der fortjene Statistikerens Opmærksomhed. Saaledes som Kjønnene og Staterne ere organiserede, og efter den Plads, hvert Kjøn for sig indtager i Borgersamfundet, bliver det dernæst vigtigt at agte paa Forholdet mellem Fødslerne af Mandkjøn og Qvindekjøn. Endelig Mortalitetsforholdene saavel til den hele Folkemængde som til Alder, Kjøn og Stand. Fra Virkningen gaaer Statistikeren tilbage til Aarsagerne; han viser, hvilken Indflydelse de climatiske Momenter, Befolkningens Tæthed, Sysler og Levemaade, Velstand eller Armod, Fattig- og Syge-Politie, endemiske eller epidemiske Sygdomme, Krig o. s. v. have havt paa Mortaliteten i et givet eller i en Række af Aar.

Statistikeren agter dernæst paa Folkemængdens Fordeling mellem Stæderne og det aabne Land, fordi Erfaring godtgjør, at stærkt befolkede Stæder baade ere Følger af Nationalvelstand og Aarsager til samme; de ere et Beviis paa, at Naturproductionen har naaet en saadan Høide, at Konstproduction og Handel kunne finde Sted i høiere Potents, og at Culturen skrider frem. En stor Menneskemasse, samlet paa eet Sted, har mange Fornødenheder og maa anstrænge sig for at erhverve og kunne tilfredsstille alle disse ogsaa af Exempel og Mode dicterede Fornødenheder; Leiligheden til at erhverve fattes ikke, idetmindste ikke i en vis Grad. Store og tæt befolkede Stæder udbrede Næring og Velstand i en viid Omkreds; i dem finde Naturproducter

det bedste Marked, og Stæderne finde atter i en velhavende Omegn, hvis Fornødenheder stige med Velstanden, et godt Marked for Afsætningen af Konstproducter og Handelsartikler. Hvor mange Stæderne ere i et Land, hvor stor deres Folkemængde, i hvilket Forhold Stæderne til Fladeindholdet og deres Befolkning til hele Folkemængden? hvorledes Stæderne ere fordeelte i Landet? — disse ere vigtige statistiske Spørgsmaale, og med disse staae i nær Forbindelse Hensynene til Folkets Fordeling efter Næringsveiene, (Natur- og Konstproduction i Særdeleshed) Classer og Stænder. Tærende Borgere i en Stat ere kun de, der bestaae ved Bidrag af Nationalformuen og intet Bidrag give til samme. Denne Classe af Borgere er lykkeligviis meget ringe i enhver Stat. Antallet af dens Lemmer fortjener vist nok vor Opmærksomhed. Men Modsætningen af Nærende og Tærende, naar man til de sidste vilde henregne ogsaa Videnskabsmænd, Konstnere, Lærere, Embedsmænd, Capitalister, kort sagt enhver Borger, som ikke umiddelbar forøger Nationalformuen, er aldeles ubeføiet; de middelbare Bidrag ved en middelbar Virksomhed ere ofte betydeligere end de umiddelbare. Derimod er Modsætningen mellem privilegerede Stænder af større Betydning, fordi ethvert Standsprivilegium er en Skat paa eller Præmie af det Offentlige eller et Brud paa Frihed og Lighed, ihvorvel det ikke derfor altid er skadeligt eller ubilligt. Det beroer meget paa Statens Organisme, hvorvidt Standsprivilegier ere nyttige eller nødvendige. Antallet af de privilegerede Personer i en Stat danner derfor ikke en otiøs Rubrik paa en statistisk Tabelle, og Slutningen: jo større Folketal i privilegerede Stænder, desto mindre Nationalrigdom og borgerligt Velvære, feiler sjeldent. Det er ogsaa en temmelig sikker Erfaring, at Interessen for det Offentlige, Kjærligheden til den bestaaende Forfatning og borgerlig Am-

dition aftage i samme Grad hos et heelt Folk, som enkelte Stænder eller Classer komme i Besiddelse af Indflydelsen paa offentlige Anliggender. Da saadanne Uligheder ere af den Art, at de ved eet Stød kunne jevnes, og Ligevægten gjenoprettes, saa pleie de ogsaa, naar de ved et stigende Tryk og en stigende Oplysning blive ret følelige, at føre til de saakaldte Revolutioner; hvorimod Misbrug i Staten af anden Art gjerne ere Gjenstanden for Reformer.

Da Folket er den anden Grundkraft, det andet Element i Staten, saa er det ligesaameget Statistikerens som Historieforskerens Sag at kjende dette Elements oprindelige Beskaffenhed, forsaavidt den oprindelige Beskaffenhed har bestemt og endnu viser sig i den nærværende Beskaffenhed. Man maa vistnok tilstaae, at den stigende Civilisation, mere udvidet Communication og tættere Sammenslyngning af Statsselskaberne mere og mere jevne alt og ophæve Forskjellighederne mellem forhen forskjellige Nationer og Stammer. Det ene Folk meddeler det andet sine Opdagelser og Opfindelser, sin Cultur, Love, Sæder, Moder, Klædedragt o. s. v. Ikke sjelden gaae Stammernes Dialecter over i hinanden, og Sprogene selv enten vige for hinanden eller forandre sig i det, der i samme er foranderligt, efter Magtens eller Culturens Fordringer. Ved Erobringer og politiske Omvæltninger kastes hele Nationer ind i Massen af andre. Regieringer stræbe efterhaanden at bringe disse oprindelige Dissonancer i Harmonie og at sammensmelte Delene, der skulle udgjøre et Heelt. Det Nationale forsvinder saaledes i det Almindelige; Nationalitet bliver Universalitet: national Charakter og national Cultur bliver almindelig europæisk Character og Cultur. Men denne Sammensmeltningsproces er ikke fuldendt. Der viser sig i det Physiske og i det Aandelige en virkelig Forskjellighed mellem forskjellige Stammer og

Folk. Mange Nationer blive, hvad de vare ved Indflydelsen af Clima og Jordbund; ved disse Momenter og ved den historiske Opdragelse og Udvikling af Forandringer og Tilstande i Nationens Liv bestemtes eller modificeredes dens Charakter, physiske og aandelige Væsen, Troe og Overtroe, Love, Sæder og Levemaade, kort sagt dens hele Habitus. Men upaatvivlelig er der noget eiendommeligt, en arvelig Charakter, Arvedyd eller Arveonde, som er at tilskrive Herkomst og Stammefædre. Forskiellen i Qvantitet og Qvalitet af physisk og aandelig Kraft hos et Folk yttrer en forskiellig Indflydelse paa det hele Statslegeme. Indflydelsen er saameget større, jo flere Folk og Stammer der ere tvungne under eet Scepter eller leve i een Stat. Hvor Statskonst befinder sig i en saa unaturlig Strid med Naturen selv; hvor eensdanne Love ikke kunne gives; hvor det er vanskeligt at forene alle Stammers Interesser, overvinde de Enkeltes Fordomme og Antipathier og at lede alt mod et fælleds Formaal, der fordrer Statsinteressen overordentlige Anstrængelser af Regjeringskonsten. Ifølge dette bliver det af høi Vigtighed i Statistiken at tage Hensyn til Folkets Herkomst og, hvis Folket bestaaer af flere Nationer og Stammer, til dets Inddeling i Nationer og Stammer af forskiellig Herkomst, med forskjellige Sprog og Mundarter, Religion, Sæder, Charakter o. s. v. Iøvrigt høre neppe Sprogene og endnu mindre Religion, Sæder og Nationalcharakter under dette Hovedstykke af Statistiken, der blot omhandler de første Elementer eller Grundkræfter og deres naturlige Beskaffenhed. Sprogenes nærværende Tilstand beroer paa Cultur, Litteratur og Communicationer med Fremmede, om end deres første Typus er givet i et Stammesprog. Troe og Overtroe, Religion og Sæder have for en Deel deres Rod i naturlige og oprindelige Forhold, men forme sig dog meget mere efter

Culturen. Folkecharakteren endelig er et Product af de forskjelligste naturlige, oprindelige, konstige og historiske Momenter; den afhænger endnu mere af Culturen. Fremstillingen af disse mere tilkomne end oprindelige Egenskaber eller Beskaffenheder hos Folket forbeholdes derfor bedre det andet Hovedstykke i Statistiken, der handler om Grundkræfternes Anvendelse i Staten til et vist Øiemed eller om de forskjellige Arter af Cultur.

Da Statistiken ikke er en mathematisk eller ren philosophisk Videnskab, i hvis System alt efterhaanden udvikler sig af eller bygges paa en Grundsætning, men meget mere er en Erfaringsvidenskab, en Beskrivelse af Statslivet, hvori de enkelte Partier baade paa naturlig og paa vilkaarlig Maade gribe ind i hinanden: saa kan ikke den skarpeste Analyse eller forstandigste Disposition af Stoffet forebygge Anticipationer, Gjentagelser og Hysteronproteron. Den, som vil beskrive det menneskelige Legeme, maa forudsætte enkelte Dele at være bekjendte, idet han beskriver andre, eller ogsaa han maa forudskikke et Begreb af det endnu ubekjendte, eftersom alle Dele staae i den nøieste Forbindelse med hinanden, som Lem og Ledemod, Grund og Virkning, Aarsag og Følge. Saaledes gaaer det ogsaa med Beskrivelsen af Statslegemet.

Grundkræfterne i og for sig selv — Ting, som ikke benyttes, og Personer, som ikke benytte Tingene — ere ufrugtbare for Staten. Objectet og Subjectet maae sætte sig i Forbindelse og Vexelvirkning med hinanden, Folket maa udvikle og uddanne den Masse af legemlige og aandelige Kræfter, som det forener i sig, og paa den med Naturen og Statens Formaal meest overeensstemmende Maade; det maa derefter eller samtidig bringe til Udvikling de Kræfter, der

ligge i Naturen og Tingene, som det benytter. Denne Udvikling og Uddannelse af Anlæg og Kræfter er Cultur. Begrebet af Cultur tages her dobbelt, nemlig Cultur hos Subjectet og Cultur af Objectet; de tilværende Naturkræfter baade i de physiske Ting og i de moralske Personer bringes i Virksomhed, benyttes, uddannes videre og forædles. Tingene modtage den Cultur, som Personen, der indvirker paa dem, besidder, og Tingenes Cultur virker atter paa Personen. Ligesaamange som Arterne af Kræfter, der udvikles og benyttes, ligesaamange ere Maaderne, paa hvilke de udvikles og benyttes, og Graderne af deres Udvikling og Benyttelse; med andre Ord: ligesaamange ere Culturens Arter. I Beskrivelsen af Staten og med Hensyn til Statens Formaal gruppere sig disse Arter bedst saaledes: den physiske, den techniske, den intellectuelle og den æsthetiske, den moralsk-religiøse og den borgerlige Cultur.

Den physiske Cultur, som Jorden modtager, er Frugten af den Flid og Konst, hvormed Mennesket anvender sine legemlige og aandelige Kræfter paa Jordens Benyttelse. Den er Frugten ikke blot af legemligt Arbeide og Færdighed, men af en Dannelse og Viden, som skyldes Opmærksomhed paa Naturphænomener, Erfaring og Videnskab. Den omfatter Agerbrug og hvad dermed staaer i nærmest Forbindelse, saasom Forstbrug, Haugedyrkning, Frugtavl, Viinavl o. s. v., dernæst Dyreavl (Heste, Esler, Hornqvæg, Faar, Geder, Sviin, Bier, Silkeorme o. s. v.) Jagt og Fiskerie, Bjergværksdrift o. a., d. e. den hele Naturproduction og alt det Arbeide, hvorved raae Producter vindes eller gives deres første Form, for at de kunne opholde det physiske Liv og blive Varer af Værdie. Det raae Materiale maa være tilstede, før det kan gives en anden Form; den lavere og den høiere Virken med Naturtingene maa adskilles og i den rette

Orden følge paa hinanden, for at Færdighed kan erholdes, og Tid og Kræfter ikke skulle spildes. Naturproduction maa gaae forud for Konstproduction; iøvrigt træde de let over i hinanden, og det er vanskeligt at drage en bestemt Grændse mellem physisk og technisk Cultur. Metallet ansees ikke som Konstproduct, fordi det er renset, smeltet og forvandlet til Stænger og Plader, skjøndt Naturproductets Særkjende bestaaer deri, at dets Form ligger bestemt i Naturen og ikke bestemmes ved en vilkaarlig Idee.

Det maa naturligviis beroe paa ethvert Lands naturlige Beskaffenhed, hvilken Art Naturproduction i samme maa ansees i oekonomisk Henseende for den vigtigste og som saadan indtage den første Plads i Beskrivelsen af den physiske Cultur; i eet Land er Agerbrug den vigtigste Syssel, i et andet Qvægavl og i et tredie Bjergværksdrift Men i Almindelighed fortjener Agerbruget den første Plads. Ved det vindes, hvad der er den første Betingelse for Menneskets Existence; det er saaledes Basis for al Næring. Kuns det Folk, der af egne Agre fremtvinger de første Fornødenheder, er fuldkommen selvstændigt. Agerbrug er den ædleste Syssel, staaer i nærmest Forbindelse med Naturen, giver Sundhed og Styrke, nærer den sunde Sands og gode Sæder. Det yder, som Naturproduction overhoved, sjelden Rigdom, men lønner den driftige og kyndige Arbeider med Velstand. I en statistisk Udsigt over et Lands Agerbrug fordres ikke blot Angivelsen af Størrelsen af Pløieland, Eng og Græsgange, Haugeland, Viinland, Skove o. s. v., det dyrkelige og ikkedyrkelige, det dyrkede og ikkedyrkede Areal, Producterne, deres Beskaffenhed og Qvantitet, Minus eller Overskud til Udførsel, men ogsaa en Fremstilling af andre Culturforhold og af Dyrkningsmaader, samt af de Omstændigheder, som fremme eller hindre Agerbruget, ihvorvel Statistikeren ogsaa

her staaer Fare for af anticipere, hvad nærmest vedrører Statens Organisme og Forvaltningen i Særdeleshed, ligesom han ogsaa, ifølge den inderlige Forening af alle Arter Cultur i en Stat, ikke undgaaer at tage Hensyn til Konstproduction, Handel, Oplysning o. s. v. Qvægavlen staaer i nærmest Forbindelse med Agerbruget, som den væsentlig understøtter deels ved Arbeidskræfter deels ved Midler til at holde Jorden ved Kraft; det er derfor ikke uvigtigt at vide, i hvilket Forhold den staaer i Staten til Agerbruget, hvormange Heste, hvormeget Horn- og smaat Qvæg der gives paa Qvadratmilen.

Fra Qvægstandens Beskaffenhed drages en temmelig sikker Slutning til Agerbrugets Tilstand. Qvægavlen yder desforuden Næringsmidler og Varer af Bytteværdie. Jagt er vist nok en Syssel i Staten af underordnet Vigtighed, som oftest kun en Tidsfordriv og Luxus; men ofte og for enkelte Nationer er den en væsentlig Nærings- og Velstands-Kilde. En høiere Plads indtage Fiskerierne, baade fordi de afgive endnu flere Næringsmidler og Varer af Bytteværdie, og fordi de sysselsætte en endnu større Deel af Folkemængden og danne en Mængde Mennesker for Skibsfarten og Marinen. Ved Fremstillingen af enhver af disse Næringsveie kommer fornemmelig i Betragtning, hvorvidt og hvorledes Folket derved bestaaer, hvilket Bidrag de yde Nationalformuen, og hvorledes de iøvrigt befordre anden Cultur hos Folket.

Bjergværksdrift tages her, i Mangel af en mere passende Benævnelse, i den videste Betydning om enhver Kraftanvendelse, hvorved ikke blot Metaller, men ogsaa Steen-, Leer- og Jordarter, Salter og alle af Jorden hentede brændbare Stoffer fremdrages. Bjergværksdriften er af høi statsoekonomisk og financiel Vigtighed. Ved den tilfredsstilles

umiddelbar nogle af Livets første Fornødenheder; ved den skabes Capitaler og sættes i Omløb; ved det første Arbeide beskjæftiges allerede paa en nyttig Maade en Deel af Folkemængden, og Bearbeidelsen og Forædlingen af de raae Mineralier foranlediger en endnu større og fordeelagtigere Virksomhed. Hvilke Mineralier der vindes i en Stat, i hvilken Mængde og af hvilken Beskaffenhed? Hvormange Mennesker derved sysselsættes og ernæres? af hvilken Værdie, ansat i Penge, Udbyttet monne være, og hvorledes denne Pengeværdie fordeler sig paa Qvadratmilen eller bedre paa Folkemængden? disse Spørgsmaale ere derfor vigtige Opgaver for Statistikeren.

Den technifke Cultur viser sig i Realisationen af en Konstidee, der udtrykkes i Naturproductets vilkaarlige Omdannelse. Denne Art Cultur forudsætter om ikke større physisk Kraft hos Subjectet, saa dog større Færdighed, Dannelse og Kjendskab til Naturens Kræfter. Ved Omforming og Forædling af raae Producter, det omformede Products Omsætning mod andre og den gjentagne Forædling af disse vinde Varerne i Bytteværdie; det er et Tillæg af Menneskets Konstflid, og en Belønning for Arbeide og Konst, som derved erhverves. Konstproductionen ee ligesaa mangfoldig som Geniets Retninger, Ideerne og Behag; den kjender ikke som Naturproductionen, hvilken Naturen selv sætter Maalet, nogen Begrændsning. Konstproducterne have i Almindelighed større Varighed end de vegetabilske og animalske Naturproducter, og den beleiligste Tid til deres Afsætning kan derfor afventes. Konstproductionen befordrer Naturproductionen, idet den anviser et mere udvidet Brug af Materialet end til Livets første Fornødenheder og saaledes opmuntrer til en mere extensiv og intensiv Production; den sysselsætter Hænder, som kunne undværes fra Naturproductionen; den be-

gunstiger Tilværten af en nærsom Folkemængde; den udbreder Behageligheder over Livet, er Yttringen af et høiere physisk og aandeligt Liv, følger Videnskaberne i deres Fremgang, befordres af dem og befordrer dem. Den har saaledes en meget betydelig Andeel i borgerligt Velvære og i Udviklingen af de Kræfter, der gjøre Stat og Folk riig og mægtig. Disse Fordele opveie langt dens Mangler: Fare for Sundhed og Sæder, Concurrence og Rivninger med Fremmede. Den største Fare for Sundhed, Moralitet og Selvstændighed reiser sig af Armod, og dersom Konstfliden forebygger Armod hos et Folk, neutraliserer den Faren selv, hvilken den foraarsagede. For Statistikeren er derfor den techniske Cultur et meget væsentligt Element i Beskrivelsen af en Stat.

Under technisk Cultur beskriver han deels Haandværkerne, som ved Haands Kraft og simplere Midler forarbeide raae Producter og Fabricata til umiddelbart Brug, deels Fabrikker og Manufacturer, som mere ved Hjelp af mechanisk-dynamiske Kræfter end ved Menneskehænder, altsaa ved konstigere Midler, ved større Kraft, med mindre Kraftspilde og i større Masse forarbeide raae Producter eller Fabricata, deels endelig Handelen og den dermed forbundne Virksomhed, der gaaer ud paa at ombytte og afsætte Natur- og Konstproducter. Handelen er vel ikke en umiddelbar Production af Varer, men en middelbar Production af Værdier og forudsætter en Udvikling af de Kræfter, der indbefattes under physisk og technisk Cultur. Den kommer den techniske Cultur nærmest, fordi den sætter flere aandelige end legemlige Kræfter i Bevægelse.

Hvad angaaer Ordenen i den statistiske Fremstilling af Konstproductionen i en Stat, følges enten den naturlige Inddeling efter Materialet, som forarbeides, eftersom dette laanes af Plante- eller Dyre- eller Mineralriget; eller ogsaa

følges den techniske Inddeling, ifølge hvilken den Konstproduction sættes øverst, i hvilken Geniet træder meest frem, og i hvilken menneskelig og dyrisk Kraft meest spares, medens andre Naturkræfter arbeide; eller endelig følges den statsoekonomiske Inddeling, ifølge hvilken Konstproductionerne ordnes, eftersom de med mindst Kraft og Bekostning skabe den største Mangfoldighed af afsættelige og kostbare Varer, og altsaa give det største Bidrag til National- og Statsformuen. Den sidste Inddelingsgrund er i nøiest Forbindelse med Statsformaalet og maa derfor ansees for den rigtigste. Det beroer naturligviis paa det Factiske, hvilken Konstproduction i en given Stat er af høiest statsoekonomisk Interesse; i een Stat monne det være Bomulds-, i en anden Uld-Manufactur, i en tredie Metalfabrication, o. s. v.

Statistikeren agte vel og gjøre opmærksom paa Betingelserne for Konstproduction i den Stat, han vil beskrive. Erfaringen lærer, hvad Theorien bekræfter: at Naturproductionen maa bringes til en vis Høide, inden Konstproduction kan finde Sted. Først, naar Stof og Arbeidere kunne undværes fra hiin, træder denne til. Overgangen maa være naturlig og jevn fra de simpleste Haandværker til de konstigste Fabricationer. Konstproductionens Høide beroer paa en Mængde Omstændigheder, over hvilke Folket ikke altid raader: paa den Frihed, som nydes i Staten, paa Folkets Character, Landets naturlige Beskaffenhed, Communicationsmidler, Beliggenhed for Handel, Capitaler, Tilstedeværelsen af Materialier og Arbeidere, Administrationen, et engang vundet Rygte, Levemaade, Cultur, politisk Anseelse og Magt o. s. v. Han agte dernæst paa de Midler, naturlige og konstige, som i Staten ere anvendte for at hæve Konstproductionen. Virkeligheden maa vise ham, hvorvidt et konstigt Industriesystem har ført til Maalet eller meget mere ned-

brudt i een Retning, hvad det opførte i en anden. Næringstvang, Forbud, Told, Monopolier, Laug, Patenter, Præmier, Taxter, Laan og Forskud af det Offentlige, Varemagasiner, Haller, Luxusforordninger o. s. v.; intet af alt dette, hverken Beførdringsmidler eller Hindringer, er ham uvedkommende. Men vistnok er i dette Hovedstykke Skildringen af den techniske Culturs nærværende Tilstand Hovedthema; hvorimod Fremstillingen af Aarsagerne til denne Tilstand mest falder under Fremstillingen af Statens Organisme. Det følger af Konstproductionens Betydning i Staten og af Vigtigheden af dens Regulering i Forhold til Naturproductionen, at Statistiken bør indeholde Angivelse deels af Massen af de Varer, som produceres, og af deres Pengeværdie, deels af Qvantiteterne af det Materiale, som dertil er forbrugt, deels endelig af det Antal Mennesker, som derved finde Arbeide og Næring, helst en speciel Angivelse af Haandværkernes og Fabrikarbeidernes Antal i Staten, fordeelt efter deres Classer. Jo større Konstproducenternes Tal er i Forhold til Naturproducenternes, og jo større atter Massen af Konstproducter i Forhold til Konstproducenternes Tal, desto større pleier National- og Statsformue at være.

Baade Naturproduction og Konstproduction forudsætte Handel, hvis de skulle være frugtbringende. Handelen bringer Arbeidets Frugter til Forbrugeren; den er Drivefjederen til og giver Lønnen for Flid og Konst; den bringer overflødige Varer fra det Sted, hvor de ingen Værdie have, fordi de ikke behøves der, til det Sted, hvor Mangel og Brug give dem Værdie; den er saaledes middelbar productiv; den leder Flidens Retning, i det den underretter Arbeideren om, hvad han skal frembringe og af hvilken Beskaffenhed, for at han kan faae Betaling for sit Arbeide. Handelen forudsætter Kjendskab til Productionerne, deres

Beskaffenhed og Resultater, Kjendskab til Forbrug og Trang i Staten selv og i fremmede Lande og til de commmercielle og politiske Forholde. Handelens Fremgang er saaledes betinget ved en høi Grad af Cultur.

Statistikeren har i sin Fremstilling af Handelsforholdene i en Stat at tage Hensyn til de forskjellige Arter af Handel: den directe og indirecte, Propre- og Mellemhandelen, Transit-Commissions- og Speditions-Handel, den active og den passive, den indenlandske og den udenlandske Handel, Colonialhandel, o. s. v., forsaavidt disse Handelsgrene have udbredt sig i Staten. Han anfører Indførsels- og Udførsels-Artiklerne efter deres Qvantiteter og Værdier. Men at inddele Handelen efter dens Artikler vilde føre til en altfor stor Udstykning i Fremstillingen. Det kommer ikke an paa Handelsvirksomhed med enkelte Artikler, men paa Handelens Resultat i det Hele for National-Cultur og National-Formue. Hovedsagen er, at en stor Mængde af Varer, ligemeget af hvilken Art, naar de blot have Værdie, omsættes i Staten, give Stof og Anledning til frugtbringende Arbeide og Nydelse og faae Bytteværdie. Penge er en Vare eller repræsenterer Værdier. Er der Overflod af andre Varer og Værdier, da indløses lettelig den Vare, som forestiller enhver Værdie. Ikke Theorier, men kuns Statistikens factiske Beviser afgjøre Spørgsmaalet om, hvilken Handel for en given Stat er den vigtigste. Theorien dømmer f. Ex., at den active Handel er den fordeelagtigste, fordi denne Handel tilstæder et bedre Valg af Varer, vinder Fragten, udbreder Søenæringsvirksomhed o. s. v.; men Erfaringen lærer, at enkelte Stater drive med større Fordeel og mindre Risque den passive Handel, beholde til Handelens Drift de Capitaler, som andre sætte i Skibe, og ofte have de tilførte Varer for bedre Kjøb, end om de skulde have hentet dem i Skibe,

udrustede for egen Regning. I nogle Stater udjevner en levende Transit-Commissions- og Speditionshandel Tabet ved den virkelige Handel. Den Art Handel, som under visse Conjuncturer bringer Tab, kan under en Forandring i Conjuncturerne blive den meest indbringende. Men neppe ere nogensinde Theorie og Erfaring uenige i at erklære den indenlandske Handel for den betydeligste og første af alle. Denne tilkommer den første Plads i Handelsstatistiken. Den bringer Varerne tilveie paa de Punkter af en Stat, hvor de behøves til at dække Fornødenheder hjemme, og den opdynger paa de til Udførsel beqvemme Steder, hvad der kan udføres. Alle indenlandske Varer maae være fordeelte mellem indenlandske Forbrugere, før man kan vide, om der er Overskud til Udførsel, eller om der behøves Indførsel. Hertil kommer, at den indenlandske Handel er mindre Risque underkastet end den udenlandske, fordrer mindre Kyndighed og mindre Capital og bringer ikke som udenlandsk Handel Staten i Collision med andre Stater og den Handlende i Concurrence med andre Handlende. En Sammenligning mellem Værdien af den indenlandske Handel og Værdien af den udenlandske Handel, begge ansatte i Penge, forsaavidt Beregningen lader sig gjøre, viser, at den indenlandske Handel har den største Pengeværdie.

Handelsstatistiken fremstiller dernæst de tilværende Betingelser for Handelens Liv eller Undergang, og Befordringsmidlerne for Handelen i Staten. Rigdom af Natur- og Konstproducter, mange og velhavende Forbrugere, Frihed og Sikkerhed ere de væsentligste Betingelser for en levende Handel. De to første Betingelser ere Frugten af en langsom Proces i Tidernes Løb; de tvende sidste kan en god Handelslovgivning tilveiebringe som oftest til enhver Tid. Et betryggende og understøttende Handelspolitie, et fast og godt

Pengevæsen, et forstandigt Toldsystem have den største Indflydelse paa en Stats Handel; hvad der iøvrigt indvirker paa Natur- og Konstproduction, indvirker ogsaa enten befordrende eller hæmmende paa Handelen. Endvidere kommer i Betragtning en Stats Beliggenhed for Handelen og dens politiske Forhold. Disse og andre Betingelser fordre Statistikerens Opmærksomhed. Ere disse Betingelser tilstede til Fordeel for Handelen, da indfinder sig af sig selv, hvad man kunde kalde Handelens udvortes Beforbringsmidler, hvortil hører: Landeveie, Canaler, vel fordeelte Kjøbsteder, Havne, Fyr, Assurancer, Messer, Børser, Handelscompagnier, Handelstractater, Anstalter til Handelsmænds Dannelse o. s. v., altsom Statens Handel fordrer slige Hjelpemidler. Hvis en Stat har Colonier, da bliver ogsaa her Stedet at beskrive deres Beskaffenhed i mercantilsk Henseende og Beskaffenheden af den Handel, som drives med dem. Coloniehandelens Flor afhænger af de samme Betingelser som Moderstatens Handel; men disse Betingelser ere sjeldnere her end i Moderstaten, fordi Colonier almindelig betragtes og behandles som tilværende for dennes Skyld, ikke som en integrerende Deel af Staten, men som et Anhang.

Statistiken pleier ogsaa at angive Handelsbalancen for en Stat, grundet paa en Sammenligning mellem Indførsels- og Udførselsværdierne, ansatte i Penge efter Varernes Værdie. Denne Sammenligning giver da et Plus eller Minus eller Ligevægt. Men Beregningerne over denne Balance for en heel Stat ere af yderste Vanskelighed, deels fordi Qvantiteten af indførte eller udførte Varer sjelden angives nøiagtig for Auctoriteterne, deels fordi Varernes Værdie tillige beroer paa deres Qvalitet og paa de efter Stederne forskiellige Priser, deels fordi Pengenes Værdie er forskjellig og vaklende. Dernæst er Beregningen selv tom. En enkelt

Handelsmand kan ved Aarets Ende have Underbalance; en heel Stat har det sjeldent og idetmindste ikke gjennem en Række af Aar. Plus og Minus maa dække og hæve hinanden. En vedvarende Underbalance forbyder sig selv. Ingen sælger, naar han ikke faaer Værdier til Bytte; Crediten ophører, og Udtømmelsen sætter Grændse. Underbalancens Talstørrelse tør stundom være mindre skrækkende end Overbalancens opmuntrende. En indført Varemasse, som har voldet Minus, kan efter flere Aars Forløb, naar den er bragt i en anden kostbarere Form, og paa andre Veie, tilveiebringe et meget betydeligere Plus. En Handelsgreen kan udtømme i en vis Retning og berige i en anden.

Med ligesaaliden Grund tillægger Statistiken Skibsfartens Beskaffenhed, Angivelsen af Skibenes Tal, Drægtighed og Bemanding megen Vægt i Fremstillingen af Handelsforholdene. Med samme Grund burde angives alle de Vogne, Lastdyr og Hænder, som bringe Varer fra et Sted til et andet. Skibsfart er vel Vehikel for Handel, en Handelen underordnet Syssel, som nyttig sysselsætter en Mængde Mennesker, og som saadan productiv. Men af Skibes Tal og Drægtighed kan man ikke slutte til Handelens virkelige Værdie. Den active udenlandske Handel er ikke altid den fordeelagtigste.

Skal iøvrigt Statistikeren kunne nøiagtigt meddele og benytte de Data, som Skildringen af Areal- og Populationsforholdene, den physiske og techniske Cultur i en Stat udfordrer, maa han have den frieste Adgang til alle Kilder. Ikke blot for Videnskaben, men for Statshuusholdningen selv var det ønskeligt, at disse Kilder fløde sammen i et tilgængeligt statistisk Bureau.

Penge kunne betragtes baade som Natur- og Konstproduct, og hvad enten de ere Metalmynt eller Vare af reel

Værdie efter Vægt og Gehalt, eller blot Repræsentativer, som forestille og lyde paa Værdier, have de den største Indflydelse paa Naturproduction, Konstproduction og Handel. Tuskhandel med Vare mod Vare fører ofte og især i den mindre Handel til Vanskeligheder, fordi Sælgeren eller Kiøberen ikke altid trænger til de Varer, der bydes, og fordi Varerne ikke altid ere delelige. Handelen behøver som Betalingsmiddel en Vare, som er almindelig, ligeagtet og brugt, beqvem i Masse, varig og let delelig. En saadan Vare er Metallet, Guld og Sølv i Særdeleshed, stemplet til en vis Værdie efter Vægt og Gehalt. Men den større Handel omsætter saa store Værdier, at de ofte ikke kunne indløses ved Metalmynt, og saadan Mynt er i store Masser et ubeqvemt Betalingsmiddel; derfor maae Repræsentativer af forskjellig Art komme til Hjelp. Crediten eller den Vished eller Troe, at der for disse forestilte Værdier kan indløses virkelige Værdier, Guld, Sølv eller Varer, er Repræsentativernes Basis. De i Staten tilværende Circulationsmidlers Qvantitet, Værdie og Arter, Repræsentativernes Forhold til Mynt baade i numerisk og qvalitativ Henseende, Stadigheden eller Vaklen i disse Forhold, Crediten o. s. v. ere Gjenstande, der gribe saa vældig ind i Handelen og desaarsag i Natur- og Konstproductionens Liv, at Statistiken helst under Fremstillingen af en Stats Handel stiller Undersøgelser og Angivelser desangaaende. Maal og Vægt ere ligeledes Gjenstande i den nærmeste Forbindelse med Natur- og Konstproduction og Handel.

Den physiske og den techniske Cultur angaae meest Naturtingene, som findes i Staten. Den aandelige Cultur derimod viser sig meest hos Folket selv, og dernæst i Tingene, forsaavidt Aanden præger sig i Tingene. Efter en Analyse af denne Cultur paa samme Maade, som man

pleier at analysere Sjelen selv, vilde den vise sig: deels i en Udvikling af Forstandens og Fornuftens Kræfter, og Yttringen deraf i videnskabelig Henseende, d. e. den intellectuelle Cultur; deels i Udviklingen af Indbildningskraft, Følelse og Sands for det Skjønne og Yttringen deraf med Hensyn til de skjønne Konster, d. e. æsthetisk Cultur; eller i Udvikling af Villiens Kraft og Sandsen for det Rette, og Yttringen deraf i Sæder og Sædelighed, d. e. moralsk Cultur; eller i Udviklingen af religiøse Forestillinger og Følelser, Sandsen for det Oversandselige, d. e. religiøs Cultur. Der er endnu en Art Cultur, som er at agte paa i Staten, ikke som et Supplement for at fuldstændiggjøre Skildringen af Folkets Cultur, men som en meget væsentlig Deel af Folkets Dannelse. Den er i sit Væsen aandelig, men hænger dog nøie sammen med det Materielle i Staten og med Statens Organisme. Den findes ikke lettelig isoleret fra de andre Arter Cultur; den forudsætter Begreb derom og Sands derfor; den beroer meest paa den offentlige og statsborgerlige Opdragelse og paa Forfatningen. Man kunde kalde den borgerlig eller politisk Cultur. Den viser sig i Interesse for og Deeltagelse i Statens almindelige Anliggender. Den hviler baade paa Begreber og Følelser, Begrebet om Staten og dens Vel og Kjærlighed til Fædreland og Medborgere. Den ene Art af Cultur er inderlig forenet med, betinges af og betinger den anden. Statens endelige Formaal er aldeles moralsk; den aandelige Cultur maa derfor have en høi Betydning i Staten. Selv om man tænker sig Statens Formaal mere materielt som Borgernes Velvære, vil den aandelige Cultur dog indtage en overordnet Plads i Statistiken. Det physiske Velvære forudsætter aandelig Udvikling. Borgernes Trang til og Stræben efter et ved de physiske Ting betinget gemytligt Velbe-

findende, videnskabelige Opfindelser og Opdagelser, en forstandig Bestyrelse af de materielle Anliggender, Kundskab og Kløgt have fremvirket og ledet, lettet og beforbret Menneskenes Arbeide og Syslen i Natur og Konst; og Frugten blev Velvære. Det tildeels ved aandelig Kraft bevirkede physiske Velbefindende fødte atter aandeligt Velbefindende, Legalitet og Moralitet. Enhver Nydelse hænger af Subjectet, som fornemmer; den ligger ikke i Gjenstanden; ikke denne, men Maaden, hvorpaa den fornemmes, vækker Følelse af Lyst. Sjælen maa være modtagelig for Indtrykket i dets hele Kraft. Sandsen maa være vækket og dannet, Sjælens Kræfter udviklede; der maa være Roe, Harmonie og Tilfredshed i det Indre for at kunne nyde i fuld Maade; og beroer ikke denne Roe og Harmonie paa aandelig Cultur, paa sunde, klare og rigtige Begreber om Tingen og Verden, om Mennesket og det Overmenneskelige? — Mennesket har i sig en Drift til aandeligt Velvære; han stræber at bringe Eenhed i sit aandelige Væsen, at forske, samle Kundskaber, Begreber og Erfaringer og at bringe disse Begreber og Erfaringer i Harmonie med hinanden. Han vil kjende Tingenes sidste Aarsag. Han ahner og stræber efter en Forening med noget Høiere end det Jordiske, til hvilket Veien gaaer over Jorden og gjennem Staten. Denne Drift, Trang og Stræben er af ligesaa megen Betydning som Driften til Existence og physisk Velvære. Det er saaledes Statistikens Sag at vide: hvorledes de aandelige Kræfter yttre sig og virke i Staten og ved hvilke Hjelpemidler; hvorledes den høiere aandelige Trang hos Folket aabenbarer sig og tilfredsstilles.

De Aarsager, som i Folk og Stat have født en vis Culturtilstand, ere mangfoldige. Deres Udvikling hører Historien og ikke Statistiken til. I denne Videnskab er Talen kun om det Nærværende og nærmest Forbigangne og om de

Aarsager, som nu virke. De Befordringsmidler, der i Staten ere anvendte og endnu anvendes i et saa stort Diemed, ere ligesaa mangfoldige. Paa een Aarsag eller eet Befordringsmiddel har Statistikeren først at være opmærksom; det gjælder alle Stater. Denne Aarsag er Frihed. Her menes den velordnede og forstandige Frihed, ikke Tøilesløsheden, som spotter alle Baand, selv de klogeste, der skulle gjøre Alles Frihed muelig, sikker og heldbringende, og som krænker Statens bedste Love og Indretninger, Religion, gode Sæder og Medborgeres Ære. Mennesket har i sig en Stræben, som gjør, at dets Aand udvikler sig selv og derefter former det Udvortes i enhver Retning, saafremt den ikke hindres. Frihed er det rette Element, hvori alt Godt, Ædelt, Stort, Skjønt og Ophøiet finder Næring. Mennesket er født frit; ingen kan binde Tankerne; Borgeren forlanger en Frihed i hans Tænkning, der er hans naturligste Ret; han forlanger Frihed i at kunne og turde prøve alt og at turde søge al den Hjelp, han behøver i sin Tragten og sine Undersøgelser. Læreren, hvad enten Tunge eller Pen er hans Organ, forlanger Frihed til at kunne meddele Resultaterne af hans Undersøgelser og Erfaringer. Under disse Betingelser vil den aandelige Cultur fremskride, og dens Hjelpemidler ville af sig selv indfinde sig. Den ene Undersøgelse og Opdagelse fremhjelper den anden; Lys spredes paa alle Punkter. Og hvad tabes der ved at tilstaae en forstandig Frihed? Muelig at den kunde blive farlig i en enkelt bevæget Tid. Maaskee en Tvang da kan blive nødvendig. Men Svindelen er forbigaaende. Vildfarelserne møde Modstand. Sandhed og Ret vil seire med dobbelt Kraft, først med den, den har i sig selv, dernæst med Kraften af en sørgelig Erfarings Beviser. For Misforstaaelsers og Misbrugs Skyld er Verden ikke tjent med at vises tilbage paa et lavere Trin og fordem-

mes til en Stillestand i det Ydre, der er i Strid med Impulsen i det Indre. Hvad Frihed formaaer, viser Culturens Tilstand i de protestantiske Lande, sammenlignede med de streng katholske, og den deraf flydende Tilstand i hele Statslegemet i hine Lande.

Den intellectuelle Cultur i en Stat kan ikke maales efter Enkeltes Lærdom, men skal maales efter Oplysningen hos den hele Masse af Folket. Snarere Antallet af lavere og høiere Læreanstalter og disses Freqvents end Litteraturens Frembringelser give en Maalestok for Folkets Oplysning, ihvorvel en riig Litteratur forudsætter et talrigt og dannet Publicum. Men en endnu sikkrere Maalestok for Folkeoplysningen er Statens Tilstand i det Hele. Ingen Green af Litteraturen er Staten uvigtig, men vigtigste og bedste de Grene, som skyde frem af Statens egen Rod og Stamme, af Folkets Charakter og Statens Eiendommelighed, og derfor ogsaa gjengive Stammen Næring, og slutte sig til Folkets og Statens Væsen. Hvad der ligger i Folket og Staten maa først udvikles af Kjærnen. Fra de Videnskaber, som læres og dyrkes meest og med størst Held, lader sig ikke sielden slutte til Folkets og Statens Charakter. En fuldstændig Statistik tager Hensyn til disse Momenter, og indskrænker sig ikke til de blotte Angivelser af Skrifters Antal, som udkomme aarlig, af Læreanstalter ligefra de laveste Almueskoler indtil Høiskolerne og deres Freqvents, af lærde Selskaber og Foreninger i Oplysningsøiemed, af Bibliotheker, Museer, botaniske Hauger o. s. v. Ogsaa efterspører Oplysningsstatistiken de tilværende Aarsager til Frem- og Tilbagegang i Oplysningsprocessen.

Under æsthetisk Cultur fremstiller Statistiken de skjønne Konsters Vilkaar i Staten. Den viser, hvilken Fremgang navnlig Digtekonst og Veltalenhed, Musik, Bygnings-, Ma-

ler- og Billedhuggerkonst, Skuespilkonst o. s. v., have gjort; ved hvilke Anstalter og Befordringsmidler de skride frem; hvilken Sands for Formen og det Skjønne ved dem er vækket hos Folket; hvilke Resultaterne deraf for Folkets øvrige Dannelse. Nogle Konster have en indgribende Indflydelse paa Nationens Aand og Sæder; andre staae i en nær Forbindelse med og understøtte den techniske Cultur; alle udbrede Behagelighed over Livet. De kunne alle, saa at sige, træde i Statens Tjeneste. Heller ikke nøies Statistikeren med den tørre Angivelse af Konstværker og Konstnere, Konstacademier, Konstforeninger, Konstsamlinger, Theatre o. s. v.

Det er sagt, hvad der forstaaes ved den moralske og religieuse Cultur i Staten. Vistnok afhænger ikke den moralske Cultur alene af Troe og Kirke. De Momenter, som indvirke paa et Folks Sæder, ere mangfoldige; de findes saavel i det Oprindelige og Eiendommelige i Land og Folk som i det senere Tilkomne og Erhvervede, hvilket Skjebnen medførte eller Folket villkaarlig udviklede. Moraliteten beroer paa Statens hele Complexion. Staten er et moralskt Samfund; hvor Immoralitet griber om sig, der geraader Staten i en Kamp med sig selv, med sit eget Væsen og Øiemed, som maa nedbryde den. Staten har derfor ved Tvang at haandhæve Legalitet og i alle Dele, hvor det er muligt, directe og indirecte, i alle dens Indretninger at befordre Moralitet. Den finder i sidste Øiemed ingen bedre Støtte, end Religionen. Kirken indslutter det samme Samfund som Staten; den høiere Lov, som i Kirken gives Borgeren, stemmer med Statens Formaal og Love, understøtter disse, overtaler og overbeviser, bevæger og skrækker, hvor Staten ikke ved andre Midler kan lede eller twinge. Det er vel saa, at Individerne af den oplyste Deel i et Folk have hver sin egen Troe og ikke følge regelret den af Staten almindelig antagne

Typus; dette ligger i Tænkningens egen Natur. Men i alle Hovedpunkter ere de som oftest enige. Massen af Folket binder sig derimod til den overantvordede og auctoriserede Kirketroe, og denne Troe indvirker afgjørende paa Folkets Sæder. I den ene Religion fremhersker Phantasie og Følelse, i den anden Forstanden; den ene begunstiger Overtroe og et Halvmørke, den anden elsker Lyset og klare Begreber; den ene sætter Grændse for Tanken og dens Frihed, den anden indrømmer en forstandig Tænkefrihed; den ene opfordrer til lade Contemplationer, anordner en Mængde Fest- og Fastedage og en pragtfuld, sandselig Gudstjeneste, som Folket offrer sin Tid og Formue, gjør Klosterliv til et Gud velbehageligt Offer og anbefaler Almisse isleng som en Kjærlighedsgjerning, den anden anbefaler og befordrer Virksomhed og en rask og nyttig Udvikling af Sjæls- og Legemskræfter; den ene gjør Syndsforladelse afhængig af udvortes Handlinger, den anden af Troe og Villie; den ene begrunder Hierarchie, den anden sammenbinder Stat og Kirke til en Eenhed; den ene begunstiger Udviklingen af æsthetisk Cultur, den anden Udviklingen af enhver Art Cultur; den ene understøtter Despotismen, den anden borgerlig Frihed; den ene anspænder for Kirkens Øiemed, den anden for Statens; den ene har et geistligt Overhoved, i den anden hører Geistligheden til Embedsmændenes Classe og adlyder et verdsligt Overhoved o. s. v. Paralleler og Modsætninger tør ikke udstrækkes videre; de gaae allerede over i Undersøgelserne om Statens Organisme. De ere antydede for at vise, med hvormegen Ret Statistiken forbinder Fremstillingen af den moralske Cultur i Forbindelse med den af den religiøse, og skjænker den i Staten herskende Troe og gjældende Kirkeforfatning fortrinlig Opmærksomhed, saavel i og for sig selv som med Hensyn til dens Indflydelse paa Moralitet og

Sæder. For Massen eller Styrken af Moralitet er der ingen særlig Maalestok uden Statens hele Velbefindende. Antallet og Beskaffenheden af de Forbrydelser, som i eet eller flere Aars Løb ere begaaede og straffede i Staten, beviser meest Legalitetens Tilstand og de positive Loves Virksomhed. Saadanne Angivelser bør ikke savnes i Statistiken, ikke heller Beskrivelsen af offentlige og private Foranstaltninger, som sigte til Moralitetens Opretholdelse eller til Forebyggelse af Immoralitet. Ligesaalidet gives nogen sikker Maalestok for Massen eller Styrken af virkelig Religiøsitet hos Folket. Statistikeren nøies her med at nævne Tallet af den eller de i Staten tilværende Religioners Bekjendere, den Plads, de indtage i Staten, Kirkens Forfatning, Gleresiets Forhold i Staten, dets Virksomhed og Rettigheder o. s. v. Han beskriver de Indretninger, offentlige og private Foranstaltninger og Foreninger, som have Opretholdelse og Udbredelse af Kirketroen og Religiøsitet til Formaal, og de Pietetsstiftelser, som skyldes den religiøse Stræben.

Fremstillingen af den politiske Cultur i Staten hænger nøie sammen med Fremstillingen af Statens Forfatning og Forvaltning; thi den viser sig i Behandlingen af offentlige Anliggender; den kan ikke gives her uden at anticipere et følgende Hovedstykke om Statens Organisme. Et Folks politiske Myndighed er betinget ved dets Cultur. Det Folk, som ikke til en vis Grad besidder physisk, technisk og aandelig Cultur, en paa saadan Cultur grundet Kjærlighed til Fædreland og Stat og Attraae efter en fast Grundvold for det borgerlige Liv i en til Culturen svarende Forfatning og Lovgivning, et saadant Folk har ikke politisk Myndighed. At holde et Folk tilbage i en Mindreaarigheds Tilstand, er at standse Culturen og at overskjære et Folks Sener og Aarer. Men politisk Myndighed er sjelden eller aldrig et heelt Folks Lod.

Kuns den mindste Deel af Folket har den Modenhed, at der kan indrømmes samme umiddelbar Indflydelse paa Statsanliggender, ihvorvel en vis Interesse for disse Anliggender monne røre sig hos Alle.

Ligesom Individet har sin bestemte Charakter, saaledes kunde man vel ogsaa hos ethvert Folk forudsætte en bestemt Charakter, en Nationalcharakter, som den totale Virkning deels af historiske Tildragelser, af Herkomst, geographisk Beliggenhed, Clima, Jordbund, Sprog, deels af de forskjellige Arter Cultur og Culturforholde, deels af Statens Organisme. Og vist nok bør Statistikeren ikke forsømme at opfatte og gjengive de mærkelige Træk af Folkets Charakter. Men han behøver her den største Forsigtighed, og ofte vil det ikke lykkes ham. Historien er hans sikkreste Veileder, og hvor ofte forleder eller bedrager den ham ikke? Historiens Billeder ere blendende, foranderlige og flygtige. Individets Charakter skjuler sig i tusinde Folder; hvormeget mere hele Nationers Charakter. Hertil kommer, som forhen er bemærket, at Culturen i dens almindelige og eensartede Gang virker paa lige Maade paa alle Nationer, der ere i Forbindelse med hinanden, og efterhaanden udjevner alle eller de betydeligste Forskjelligheder i Nationernes Charakter.

Folksideen, om man tør bruge dette Navn, er Drivefjederen hos hele Nationer, ligesom Individualitetsideen er det hos Individet. Folkenes Charakter være nok saa forskjellig, denne Idee lever i dem alle, naar Individerne have lært at betragte sig som henhørende til een Nation og som sammenhængende Dele af eet Heelt. Men Ideen har efter Folkets Charakter og dets indre og ydre Liv en forskjellig Styrke hos forskjellige Nationer. Dersom der ikke hos Individet levede en Idee, der lod ham føle sig som Noget af det Hele, der bestaaer ved og i ham, hvorfor da frivillig

opoffre sig selv for det Hele ofte uden mindste Haab om at redde sig selv? Ideen om Opholdelsen af Folkelivet viser sig her som en Selvopholdelsesdrift, endogsaa hvor den er dunkel og ikke hviler paa en moralsk Grund og et tydeligt Begreb om Betydningen af Folkets Liv og Opholdelse. Enhver ægte Kjærlighed beroer paa en Idee, ogsaa Kjærligheden til Folk, Føde- og Fædreland. Ideerne have virket mere og i længere Tid end de materielle Kræfter. Folksideen er især skikket til at opretholde Folk og Stat tillige, forsaavidt Staten er et naturligt og virkeligt Folkesamfund. Denne Idee opstaaer, næres og blusser stærkest, hvor Folket selv raader for dets Anliggender. Enevoldsmagt er meest skikket til at sætte i Bevægelse, ordne og lede Kræfter, som skulle arbeide videre, end Individualiseringen kræver. Folkeregjeringen eller Folkets Deeltagelse i Regjeringen er derimod Selvstændigheden gunstigst, fordi Folksideen deri er Sjælen. Det er Statistikeren magtpaaliggende at vide og vise, hvorledes denne Idee træder frem i Nationens og Statens Væsen, i dens indre og ydre Liv, og hvorvidt Forholdene ere dens Udvikling gunstige.

Folkets Aand maa saa at sige iføre sig et Legeme, have en udvortes Form og et Redskab, der synes den passende til at realisere Ideen af et Folkesamfund. En saadan Form er Statens Organisme, dens Forfatning og dens Forvaltning. Under en vis Grad af Frihed vil Folket af sig selv og efterhaanden ordne Forfatning og Forvaltning saaledes, at Statens Øiemed vil kunne opnaaes. Staten vil til enhver Tid forme sig efter Folkets Trang, og denne Trang bestemmes i naturlig og moralsk Tilstand ved Folkets Cultur. Kun meget faa Love kunne tænkes evige; en Grundlov kan

bestemme det Almindelige i Forfatning og Forvaltning som gjældende for bestandigt; men det Enkelte maa forandre sig efter Culturens vexlende Fordringer, ikke at tale om de tilfældige Begivenheder, som kunne tilraade eller byde Forandringer i Organismen. Naar Forfatning og Forvaltning ere enten over eller under Folkets Cultur, saa er man i Almindelighed beføiet til at antage, at det er en unaturlig Tilstand. Hvor en fremadstræbende Kraft hos Folket staaer i en stærk Modsætning til en forældet Statsorganisation, indtræde Revolutionerne, under en mindre stærk Modsætning blot Reformerne. En Stat kan ikke forlade sin historiske Basis. Nutiden er et Foster af Fortiden; det Nærværende knytter sig nødvendig til det Forbigangne. Alt Bestaaende kan omstyrtes eller Staten organisere sig som et nyt Heelt uden alt Hensyn til en foregaaende Forfatning. Saa voveslige Forsøg, grundede paa Theorier om den bedste Regjeringsform, men løste fra den historisk-statistiske Basis, ere aldrig gjorte uden at ryste Almeenvellet i dets dybeste Grundvolde. Reactionerne udebleve ikke og bragte til en ligesaa farlig Extremitet i modsat Retning af den foregaaende Omvæltning. Ligesom den enkelte Stats Organisme, som betinget ved Begivenheder og en afvexlende Culturtilstand, maa blive forskjellig til forskjellige Tider, saaledes maa af samme Grunde Organismen blive forskjellig hos forskjellige Folk og i forskjellige Stater. Een Typus kan ikke gjennemføres overalt.

Organismen forener Folkets Kræfter og leder dem mod et bestemt Maal; Individernes Kræfter maae centraliseres, ordnes og ledes saaledes, at de ikke komme i Strid med hinanden og derved ophæve hinanden. Regjering er ikke Folk og Stat; men det beroer dog for en stor Deel paa Organismen, hvorledes Folket bestaaer og udvikler dets Kræfter.

Vistnok er det mere Forvaltningen end Forfatningen, der virker beforbrende eller hæmmende paa denne Udvikling af Kræfter. Endogsaa et slet Redskab kan blive brugbart i en Mesters Haand. Men Forfatningen er det mere blivende og bestandige; hvorimod Regjeringen er foranderlig efter Personerne og deres Egenskaber. En god Forfatning alene borger for en varig god Forvaltning, fordi denne i det Væsentlige er bestemt ved og afhænger af hiin. Forfatningen hviler paa Grundlove, Forvaltningen hviler meest paa Maximer.

Statistiken har intet at gjøre med Theorien om den bedste Forfatning; den holder sig til det Factiske; men da dette ogsaa udstrækker sig til Resultaterne af den tilværende Statsforfatning for Statens indre og ydre Liv, kan ikke enhver Undersøgelse om Forfatningens Natur bortvises af Statistikens Kreds. Statistiken skal give noget mere end referere Grundlovene og deres Indhold; den skal give et sammenhængende Billede, og et saadant opstaaer først, naar Grundlovenes Bestemmelser fremstilles i en naturlig og indvortes nødvendig Orden med deres Motiver, Aarsager og Virkninger.

For at forstaae det Nærværende maa man erkjende det Forbigangne. En Stats Forfatning hviler paa en historisk Grund; thi er den end ikke bygget paa en foregaaende Forfatning, saa er den dog gjerne foranlediget ved en foregaaende Tilstand. Det er derfor ønskeligt, at Statistikeren, om han end derved noget overskrider Videnskabens nøiagtige Grændse, forudskikker en historisk Indledning, hvori han viser, hvorledes den nærværende Forfatning har udviklet sig af eller er foranlediget ved en foregaaende, og hvorledes dette Foregaaende gjorde det Nærværende muligt eller ønskeligt eller endogsaa nødvendigt. Da fremdeles meget faa Stater ere

i Virkeligheden selvstændige, men forme sig ikke blot efter fremmed Mynster og Indflydelse eller formes i Begivenhedernes Maskinerie, saa omfatter den historiske Indledning tillige de udvortes Forhold, som indvirkede paa den indvortes Forfatning.

Statsforfatningen hviler paa Grundlove eller paa Sædvaner, der have faaet Lovskraft. Disse Grundlove ere den Hovedkilde, hvoraf den statistiske Fremstilling flyder. De behandles efter deres Oprindelse, Aand og Indhold. I første Henseende gjør Statistikeren opmærksom paa, om Grundloven er octroyeret af Regenten, som en Emanation af hans egen Magtfylde, eller udkastet alene af Folkets Repræsentanter eller endelig givet af Regenten og Folkets Repræsentanter i Forening. Tiderne have viist, at denne Distinction ikke er overflødig, og at det tilsigtede Gode ikke har været opnaaet, naar ikke Regent og Folk vare enige i Grundlovens Affattelse.

Hvad angaaer Grundlovens Indhold, deler Fremstillingen sig efter visse Hovedsynspunkter. Den første er Forholdet mellem den lovgivende, udøvende og dømmende Magt i Staten. Har Regenten eller Folkets Repræsentanter udelukkende den lovgivende Magt, eller dele de den, saaledes, at begge have Initiativet? Har Regenten et absolut eller blot et suspenderende veto at modsætte Folkets Beslutninger? Deler Folkerepræsentationen den udøvende Magt med Regenten, eller er samme den sidste overladt? Hvilken Control fører Repræsentationen med Administrationen? Er den dømmende Magt uafhængig? Disse ere Hovedspørgsmaale for Statistikeren. Han har dernæst at fremstille Repræsentationens egen og Repræsentantvalgenes Beskaffenhed. Repræsentanterne vælges enten efter Stænder eller ogsaa af hele Folkets Masse i et vist Forhold til Folkemængden. Retten

til at vælge og Valget selv beroer enten paa Formue og derefter ydet Bidrag til Statsformuen, fast eller bevægelig Eiendom, eller Cultur og Intelligents. Theorierne ere Statistiken uvedkommende; men det er den ikke uvedkommende at paavise Grunden til den ene eller anden Regel i den givne Stat, forsaavidt denne Grund er betinget ved Statens Tilstand. Det samme gjælder om Repræsentanternes Antal. Statistikeren har derefter at beskrive Repræsentationen efter dens Inddeling i Kamre, Forholdet mellem Kamrene og Sagernes Behandling i Kamrene, endelig ogsaa Repræsentanternes Pligter og Rettigheder.

Hvor Grundlove have lagt en uindskrænket Magt i Regjeringens Haand, er Forfatning egentlig kun Forvaltning. Derimod lade sig hine Hensyn ligesaavel anvende paa Republiker som paa constitutionelle Monarchier. I Republiker maae ligesom i disse den lovgivende og udøvende Magt tænkes limiterede og affondrede. I Republiken er Regenten en moralsk Person, der fører Regjeringen som et overdraget Statsembede, sjelden paa Livstid og aldrig uden Ansvar. I Monarchiet derimod er Regenten en Souverain, der regjerer paa Livstid og uden Ansvar. Dersom Grundlovene, der i Beskrivelsen af en Stats Forfatning ere Hovedkilden, intet bestemme i det Enkelte om de statsborgerlige Forhold og den kirkelige Forfatning, maae andre Love og Anordninger, Vedtægter o. s. v., der have faaet lige Kraft med Grundlove, oplyse om de enkelte Stænders Forfatning, Rettigheder og Stilling i Staten og om Kirkens og Geistlighedens Forhold til Staten, forsaavidt der mellem disse eenslige Corporationer er en fastere Grændse eller Skillevæg, end at Forvaltningen uden den lovgivende Magts Indskriden vilkaarlig kan gjøre Forandringer deri. Analysen af Statsrettens Begreber ligger vistnok udenfor Statistikens Gebet, men

ikke deres factiske Anvendelse i Staterne. Den positive Statsret er en Deel af Statistiken. Statistikeren betragter Statens Form ikke blot med Hensyn til Regenten og hans Huus. Han bliver ikke staaende ved den blotte Angivelse af Monarchiets Natur, om det er indskrænket eller uindskrænket, arveligt eller Valgmonarchie; men han viser tillige, hvorvidt de tilværende Grundlove, som bestemme Regjeringsformen og lægge en indskrænket eller uindskrænket, arvelig eller temporair Magt i Regentens Haand, i Virkeligheden ere hensigtsmæssige. Paa samme Maade, som han distingverer mellem de forskjellige Arter af Monarchier, paaviser han Republikens Natur, om den er aristokratisk, demokratisk eller blandet. Han drager angaaende foederative Stater den nøiagtige Grændse mellem Statsforbund og Forbundsstater i Beskrivelsen af det Hele og de forbundne Dele.

Regent-Titel, Vaaben, Ordener o. s. v., forsaavidt de ikke ved Grundlovene ere anordnede, kunne betragtes som et Anhang til Beskrivelsen af Statsforfatning og Regjeringsform. De ere Attributer uden væsentlig Indflydelse paa Statens Væsen; men de individualisere dog Staten og give den sit udvortes Særkjende og Symbol. De bør derfor ikke forbigaaes i Fremstillingen.

Statsforvaltningen hænger deels af Statsforfatningen, forsaavidt denne medfører en vis bestemt Administration, deels og nærmest af den udøvende Magt alene, eftersom det beroer paa denne at bringe Lovene i Udøvelse og ordne i Lovenes Aand. Den høieste udøvende Magt forener sig i Regentens Person eller i Regjeringen, men udgrener sig fra denne Rod og Stamme i flere Administrationer med Ansvar underlagte hiin og betroede overordnede og underordnede Embedsmænd. Disse Hovedgrene af Forvaltningen ere: Retfærdspleien, Politiet, Finantsvæsenet, den væbnede Magt

til at vælge og Valget selv beroer enten paa Formue og derefter ydet Bidrag til Statsformuen, fast eller bevægelig Eiendom, eller Cultur og Intelligents. Theorierne ere Statistiken uvedkommende; men det er den ikke uvedkommende at paavise Grunden til den ene eller anden Regel i den givne Stat, forsaavidt denne Grund er betinget ved Statens Tilstand. Det samme gjælder om Repræsentanternes Antal. Statistikeren har derefter at beskrive Repræsentationen efter dens Inddeling i Kamre, Forholdet mellem Kamrene og Sagernes Behandling i Kamrene, endelig ogsaa Repræsentanternes Pligter og Rettigheder.

Hvor Grundlove have lagt en uindskrænket Magt i Regjeringens Haand, er Forfatning egentlig kun Forvaltning. Derimod lade sig hine Hensyn ligesaavel anvende paa Republiker som paa constitutionelle Monarchier. I Republiker maae ligesom i disse den lovgivende og udøvende Magt tænkes limiterede og afsondrede. I Republiken er Regenten en moralsk Person, der fører Regjeringen som et overdraget Statsembede, sjelden paa Livstid og aldrig uden Ansvar. I Monarchiet derimod er Regenten en Souverain, der regjerer paa Livstid og uden Ansvar. Dersom Grundlovene, der i Beskrivelsen af en Stats Forfatning ere Hovedkilden, intet bestemme i det Enkelte om de statsborgerlige Forhold og den kirkelige Forfatning, maae andre Love og Anordninger, Vedtægter o. s. v., der have faaet lige Kraft med Grundlove, oplyse om de enkelte Stænders Forfatning, Rettigheder og Stilling i Staten og om Kirkens og Geistlighedens Forhold til Staten, forsaavidt der mellem disse eendlige Corporationer er en fastere Grændse eller Skillevæg, end at Forvaltningen uden den lovgivende Magts Indskriden vilkaarlig kan gjøre Forandringer deri. Analysen af Statsrettens Begreber ligger vistnok udenfor Statistikens Gebet, men

ikke deres factiske Anvendelse i Staterne. Den positive Statsret er en Deel af Statistiken. Statistikeren betragter Statens Form ikke blot med Hensyn til Regenten og hans Huus. Han bliver ikke staaende ved den blotte Angivelse af Monarchiets Natur, om det er indskrænket eller uindskrænket, arveligt eller Valgmonarchie; men han viser tillige, hvorvidt de tilværende Grundlove, som bestemme Regjeringsformen og lægge en indskrænket eller uindskrænket, arvelig eller temporair Magt i Regentens Haand, i Virkeligheden ere hensigtsmæssige. Paa samme Maade, som han distingverer mellem de forskjellige Arter af Monarchier, paaviser han Republikens Natur, om den er aristokratisk, demokratisk eller blandet. Han drager angaaende foederative Stater den nøiagtige Grændse mellem Statsforbund og Forbundsstater i Beskrivelsen af det Hele og de forbundne Dele.

Regent-Titel, Vaaben, Ordener o. s. v., forsaavidt de ikke ved Grundlovene ere anordnede, kunne betragtes som et Anhang til Beskrivelsen af Statsforfatning og Regjeringsform. De ere Attributer uden væsentlig Indflydelse paa Statens Væsen; men de individualisere dog Staten og give den sit udvortes Særkjende og Symbol. De bør derfor ikke forbigaaes i Fremstillingen.

Statsforvaltningen hænger deels af Statsforfatningen, forsaavidt denne medfører en vis bestemt Administration, deels og nærmest af den udøvende Magt alene, eftersom det beroer paa denne at bringe Lovene i Udøvelse og ordne i Lovenes Aand. Den høieste udøvende Magt forener sig i Regentens Person eller i Regjeringen, men udgrener sig fra denne Rod og Stamme i flere Administrationer med Ansvar underlagte hiin og betroede overordnede og underordnede Embedsmænd. Disse Hovedgrene af Forvaltningen ere: Retfærdsplejen, Politiet, Finantsvæsenet, den væbnede Magt

og de udvortes Forhold. Hvorvel disse Grene i alle Stater ifølge den indvortes Sammenhæng i Statens Dele ere slyngede i hinanden, og ihvorvel der i de fleste Stater er en Forvikling og Sammenblanding af de forskjellige Grene, hvilken kunde og burde undgaaes, saa bevarer dog Statistiken bedst dens videnskabelige Holdning ved at beskrive Forvaltningen efter dens naturlige Afdelinger. Oversigten og Betragtningen bliver ved denne Behandling klarere og mere frugtbringende; Tingen træder frem. En Nomenclatur over Collegier, Embeder o. s. v. med deres Attributer kan i et Anhang let erstatte, hvad der ved hiin Behandling tabes i Oversigten af Administrationens mere tilfældige end naturlige Anordning i den givne Stat. Der er ikke Talen om en Afvigelse i Tingen fra Statistikens beskrivende Natur, men kun om en videnskabelig Disposition af Beskrivelsens Stof.

Statistikeren beskriver iøvrigt Statens Forvaltning efter det System, som i samme er gjældende, være sig Provindsialsystemet, eller Realsystemet, Bureau- eller Collegialsystemet. Resultaterne ville vise ham bedre end Theorierne, om Staten befinder sig bedre ved dette end ved hiint System; de vise ham, om ikke Provindsialforvaltning under en Centralforvaltning og en klog Forbindelse af Collegialsystem med Eenheds- eller Bureausystem bedst svarer til Hensigten at lade Provindsens Interesse skride frem i Ening med hele Statens, og at forebygge Misbrug af det saakaldte Bureaukratie. Hvilket System eller hvilken Blanding af Systemerne der end maatte herske i den givne Stat, behøver Regenten en umiddelbar Hjelp til at lade sig referere, raadslaae om og udfærdige alle de Sager, der egne sig til hans Afgjørelse i sidste Instants. Denne overordnede Medhjelp for den høieste Magt (Cabinetsraad, Ministerraad, Statsraad og

hvilket anden Navn den maatte føre) dens Beskaffenhed, Indretning og Indflydelse paa Sagernes Gang tilkommer det Statistiken at oplyse, saameget mere som disse Auctoriteter, ifølge Principet om Regentens egen Inviolabilitet, have Ansvaret for Regjeringens Handlinger, hvad enten de have for Regenten selv eller for Folket at aflægge Regnskab for deres Raad og Administration. I dette Punkt ere disse Auctoriteter hinanden lige i alle Stater. Derimod er deres øvrige Virkekreds noget forskjellig: i nogle Stater bestaaer et Cabinetsraad og Cabinetssecretariat med forskjellige Functioner ved Siden af et Statsraad og Ministerium; Grændserne for Statsraadets Indflydelse og dets indre Organisation ere ligeledes forskjellige; i enkelte Stater gives særegne Statscontroler; Ministrene udgjøre undertiden Statsraadet, undertiden have de blot Referatet i samme; i Stater, hvor Bureausystemet fremhersker, ere Ministrene Chefer, ene raadige for et bestemt Departement; i andre, hvor Collegialsystemet hersker, ere de kun Præsidenter for Collegier med en indskrænket Indflydelse paa Sagerne og disses Behandling. Paa disse og andre Varieteter, der samtlig have til Formaal sikkrest og bedst at concentrere og lede Forvaltningen i sidste Instants, har Statistiken først at agte, fordi alt det Øvrige udgaaer derfra som Radier fra Centrum. Under hine Auctoriteter ordne sig Mellemledene og de lavere Organer for Forvaltningens og Statslegemets enkelte Dele.

Hvad Retspleien angaaer, undersøger og fremstiller Statistiken: hvorvidt den i den givne Stat svarer til dens Formaal, Rettens Herredømme og det derved betingede borgerlige Velfærd; hvorvidt alle Borgere ere lige for Loven, og ingen unddraget sin naturlige Dommer; hvorvidt Lovene ere gode, brugbare og fuldstændige nok til at forebygge Vilkaarlighed; hvorvidt Domstolene ere uafhængige, men dog ikke

uden Control; hvordan Gangen er i Sagernes Behandling; hvilke de forskjellige Instantser; hvorledes og ved hvilke Midler man har stræbt at forebygge unødvendige Retsstridigheder, forkorte Processer, komme til en klar Indsigt i Sagen, før den optages til Dom, undgaae Undersøgelsesmidler, der stride mod Menneskets naturlige Rettigheder, og Straffe, der stride mod Straffenes Hensigt o. s. v. Statistiken kan ikke lade det beroe ved en Opregning af Tribunaler og Dommere eller ved en Angivelse af de Sager, som ere paakjendte, og de Forbrydelser, som ere straffede i Staten.

Hvad angaaer Politiet, staaer det egentlige Tvangspolitie, som sørger for Orden, Sikkerhed og retlig Frihed i nær Forbindelse med Retspleien, og Beskrivelsen af dets Beskaffenhed i Staten, de derunder sorterende Indretninger og Embedsmænd, følger i Statistiken naturlig paa Beskrivelsen af Retspleien i den givne Stat. Anderledes forholder det sig med det saakaldte Cultur- og Velfærdspolitie. Dette arbeider vel til det samme Endemaal, som hiint; men er dog i dets Aand, dets nærmeste Gjenstand og de Midler, som anvendes, yderst forskjelligt fra Tvangspolitiet og kan derfor neppe ligge under samme Administration. Staten kan og bør haandhæve Ret, Orden, Sikkerhed og lovlig Frihed; den kan ikke være forpligtet til at befordre paa anden Maade og ligefrem borgerlig Lyksalighed, uden forsaavidt den blot stræber at bortrydde enhver Hindring og stræber at tilveiebringe ethvert Befordringsmiddel. Det er en Tvangspligt at gjøre Ret efter Loven, men ikke at gjøre lykkelig efter Moralens og Religionens Bydende. Velfærdspolitiet understøtter Culturen og støtter sig til Culturen; men Culturen ligger i dens Grund og tildeels i dens Yttringer udenfor Lovenes Kreds. Under Cultur- og Velfærdspolitiet ligger Opsynet med og Bestyrelsen af alle offentlige Anliggender, som

angaaae Naturproduction, Konstproduction, Handel, Opdragelse og Underviisning, Videnskaber og Konster, Sæder og Religion, Kirke og Cultus, Fattigvæsen, Omsorg for Borgernes Gods og Formue og Beqvemmelighed. Ligesaa omfattende som Politiet er, ligesaa omfattende er Beskrivelsen af dets Virksomhed, Midler og Virkninger i den givne Stat. Det fortjener fortrinlig Opmærksomhed, hvorvidt et vel ordnet Communevæsen, som griber ind i Politiets Forvaltning, vaager og controlerer, gjør denne Deel af den offentlige Administration, i hvilken Love og Tvang ere mindst virksomme, baade lettere, mere indtrængende og mindre bekostelig. De Interesser, som henhøre under Velfærdspolitiet, ligge Borgeren nærmest; de rette sig meget efter det Locale, og det kommer ved deres Bestyrelse meget an paa en speciel og local Indsigt og en god og liberal Borgeraand. I mange og de fleste Stater, hvor Massen af Borgerne ikke griber ind i det offentlige Liv, er en saadan Communeforvaltning af høieste Vigtighed til Beforbring af den Art Cultur, som vi forhen have benævnet den statsborgerlige.

Hvad angaaer Finantsvæsenet, som mere end nogen anden Forvaltningsgreen griber ind i de borgerlige Interesser, da understøttes dets Bestyrelse væsentlig ved statistiske Oplysninger. Finantsvæsenet indbefatter Forvaltningen af Statens Formue, hvilken kun er et passeligt Bidrag af Nationalformuen. Statistiken paaviser Nationalindkomstens Kilder i Grund og Arbeide, Naturproduction, Konstproduction og Handel; den stræber at udfinde saavel Totalindkomsten som den rene Indtægt; kuns den rene Indtægt er disponibel, og kuns af den kan Staten tilegne sig sin Deel til at dække sine Fornødenheder, forsaavidt Statens egen Eiendom eller Indtægterne af Domainer og Regalier ikke ere tilstrækkelige. Statistiken forelægger Budgetten over Statens Udgifter og

Indtægter; den viser i det Enkelte, hvilke Summer det Offentlige behøver og kræver for at afholde Udgifterne; hvilke Indtægter af Domainer, Regalier, directe og indirecte Skatter o. s. v. ere anviste til disse Udgiftsposter; hvorvidt Indtægten har været i Misforhold til Udgiften, overordentlige Contributioner eller Statslaan have maattet komme til Hjelp. Den viser endvidere, hvilken Indflydelse det i Staten gjældende Skattesystem og Statslaanene have havt paa Næringsveiene og Crediten. Den udvikler endelig det Mechaniske i Finantsbestyrelsen med de under samme sorterende Indretninger og Embedsmænd, Oppebørsel, Kassevæsen og Controler.

Hvad Krigsvæsenet i Staten angaaer, bliver Statistiken ikke staaende ved de simple Angivelser af Krigsmagtens Styrke og Dele, og Beskrivelsen af de militaire Indretninger og den militaire Administration; men den undersøger tillige, i hvilket Forhold Krigsmagten staaer til Populationen og Staten til Finantserne, og hvorvidt de militaire Kraftanvendelser og Indretninger ere tilstrækkelige, eller mere end tiltilstrækkelige, og hensigtsmæssige til Forsvar af Staten og dens Interesser. Recruterings- og Besoldnings-, Øvelses- og Garnisons-Systemet, Krigslovene o. s. v. ere ikke Statistiken uvedkommende.

Endelig fremstiller Statistiken Bestyrelsen af de udenlandske Anliggender i dens forskjellige Grene og finder her en passende Plads til at beskrive Statens ydre Liv, forsaavidt denne Beskrivelse ikke hører til Historiens Gebet. Den viser, hvilken Plads Staten indtager i det politiske Statssystem, og dens Forhold til fremmede Magter. Tvende Dele af de Skildringer, som her falde i Statistikens Kreds, ere egentlig kun Resultater af den statistiske Fremstilling af Statens Grundkræfter, Cultur og Forfatning, nemlig: Skildrin-

gen af den Indflydelse, som Grundkræfterne, Cultur og Forfatning have paa de politiske Forhold; og den derved betingede Statsinteresse, eller det særegne Øiemed, som Staten har foruden dens almindelige Formaal, der er fælleds for alle Stater. En tredie Gjenstand for Fremstillingen af Statens ydre Liv er endelig reen historisk; det er nemlig de for den enkelte Stat gjældende Tractater med fremmede Magter, Fredsslutninger, defensive og offensive Forbund, Handelstractater, specielle Conventioner o. s. v., som ere Basis for Statens politiske Stilling i Staternes System, og derved tillige betinge Statens indre Liv; thi, som forhen er bemærket, hvad der giver en Stat udvortes Anseelse og Indflydelse, bidrager som oftest og i naturlig Orden til at hæve indre Liv og Kraft, og hvad der giver Staten indre Liv, Kraft og Velstand, det giver altid politisk Betydning i Vexelvirkningen med Fremmede.

Statistiken hævder ikke sin Plads i Videnskabernes Kreds eller bliver frugtbar for Statslivet, naar den ikke af de philosophiske, positive og historiske Videnskaber optager i sig, hvad der behøves til Oplysning af det Bestaaende og Factiske i dets Grund og Anordning; og Statsvidenskaberne vildlede ikke sjelden, naar ikke Statistiken kaster Lys over Theorierne og viser, hvorvidt Ideerne staae deres Prøve i en Verden, der er, som den er, og ikke, som den skal være. Historie og Statistik ere Statsstyrelsens Compas. I Statsvidenskaberne ligger Historikernes og Statistikernes Philosophie. Det er Physiken og Metaphysiken i de menneskelige Ting. Det statistiske Foredrag bør være statsvidenskabeligt og det statsvidenskabelige Foredrag statistisk; saaledes ordnet virker det meest, sikkrest og bedst til Ungdommens Dannelse for Statslivet.

IV.

Historisk-kritiske Undersøgelser angaaende Fragmenterne af Sanchoniathon.

Indbydelsesskrift
ved Sorøe-Academies Skole,
Kjøbenhavn, 1824 4to.

Forerindring.

Dersom jeg var den første, der angreb Ægtheden af de Fragmenter, som tillægges den phoeniciske Mythograph Sanchoniathon, og som ere os opbevarede af Eusebius [1]; saa vilde jeg maaskee være mere varsom i at bestride en Forfatter, hvis Levealder efter Sagnet berører de mosaiske Tider; og som ved Vigtigheden af det, der er os levnet af hans Historie eller rettere Cosmogonie, er bleven Oldgrandskeren ligesaa hellig som hans Alder. I hine Fragmenter læses nemlig de blandt de gamle Phoenicier gjeldende Forestillinger om Verdens, Gudernes og Menneskenes Oprindelse og første Historie; her ligger altsaa for Dagen den Kilde, hvorfra en Strøm af Myther ved Phoeniciernes Handelstoge udbredte sig over Middelhavets og maaskee flere af Atlanterhavets Kyster; her er et Mindesmærke ældre end Hesiodus og Homerus, og jevntidigt maaskee med Jødernes ældste Skrivter, i det mindste omtalt som saadant af flere Kirkefædre. Der maatte en Ursinus [2]) til, først og med den ham

[1]) Præparat. evangel. I. 1. c. 10 p. 30 sqq. ed. Colon.

[2]) Henricus Ursinus: de Zoroastre, Trismegisto et Sanchoniathono III exercit. famil. Norimbergæ 1661.

egne Ironie at forgribe sig paa et Monument, der igjennem saa mange Aarhundreder havde uantastet gjeldt for det, som det bar Navn af. I Ursins Fodspor traadte en Skare af dristige Critikere: Dodwell, Anton van Dalen, Stillingfleet, Witsius, Jurieu, Richard Simon, Brucker, Meiners o. A. Sanchoniathon har havt ligesaa mange og ligesaa berømte Forsvarere; og det er derfor ikke Auctoritet, som bevægede mig til at træde paa Modstandernes Side.

Det er ikke min Hensigt, i denne Undersøgelse at gjentage de gamle Indvendinger mod Ægtheden af Fragmenterne, uden forsaavidt Tydelighed fordrer det. Jeg forudsætter dem som bekjendte; jeg forudsætter da tillige som bekjendt: at Parterne meer have angrebet end stredet imod eller for Sanchoniathon; at deres Grunde langt fra ikke ere fremsatte med den Bestemthed, som de kunde og burde: at de ikke berøre det Væsentlige, og at endelig Undersøgelserne om Sanchoniathon ere foretagne i omvendt Orden. Man havde nemlig benyttet disse mærkelige Fragmenter som Auctoritet i den ældste Culturhistorie, og hellere end lade sig berøve en saa herlig Grundvold for et allerede opført System, vilde man dristigen hævde Skribentens Anseelse, om man end skulde træde Sandheden for nær. Skulde ikke mange Oldgranskere, saavel ældre som nyere (hvoriblandt jeg nævner Goguet) [1]) have giort sig skyldige i den Slags petitio principii? —

Jeg har troet med mere Styrke at kunne vende mine Vaaben mod Sanchoniathon ved at slippe mindre vægtige Modgrunde, holde fast paa de væsentlige, gjøre Beviserne mere stringente og føie flere til, som nyere Undersøgelser

1) Von dem Ursprung der Gesetze (Hambergers Oversættelse) 1 p. 374. sqq.

have forskaffet mig. Endelig troede jeg, efterat have godtgjort min Overbeviisning om, at Sanchoniathons Historie skyldtes et lærdt Bedragerie, at være kommen paa Spor efter Gjerningsmanden.

§ 1.

Indvortes Grunde mod Ægtheden af Sanchoniathons Fragmenter.

Der findes mange Modsigelser og Usandsynligheder hos Sanchoniathon, hvilke man vist ikke kan skrive alle paa Oversætterens Philo Byblii Regning. Jeg vil af disse udhæve nogle i samme Orden, som jeg forefinder dem i Fragmenterne hos Eusebius. Først kaldes S. phoenicisk Historieskriver; dernæst nævnes han i denne Egenskab som en troværdig Fortæller af Jødernes Historie [1], og nogle Linier nedenfor som Forfatter af én gammel Historie (παλαια ἱϛορια)

Hvad angaaer Kilderne til disse historiske Arbeider, da skal han have faaet sine Efterretninger — (ikke nogle, men alle; ikke ὑπομνηματα, men τα ὑπομνηματα) — af en Jova's Præst, Jerubaal, hvilken Huet, Bochart og andre Sanchoniathons Forsvarere stræbe at gjøre til den samme Person som Jerubbaal, ellers kaldet Gideon, den berømte jødiske Suffet [2]. Strax derefter siger han

1) Præp. ev. I. 1. c. 10 p. 40 B.

2) Dommern. c. 7, 1 c. 8, 35. Men kunde vel den Gideon, som opstillede Ephod, kaldes en Jehovas eller Jowas Præst? — Vil man med Bochart (Canaan. I. 2. c. 17) undgaae denne Vanskelighed ved at antage ἱερευς som en urigtig Oversættelse af כֹּהֵן, hvilket Ord i det Hebraiske betyder ikke blot Præst men ogsaa Fyrste; saa maatte man dog betænke, at Porphyrius, af hvis fjerde Bog κατα χριϛιαν. hint Vidnesbyrd er hentet (Præp. ev. I. 1 p. 31), var Phoenicier af Fødsel, neie bekjendt ikke

at have affattet sin Historie efter Stads- og Tempel-Archiver (*των κατα πολιν ὑπομνηματων και των εν τοις ἱεροις ἀναγραφων*). Lidt længere nede (p. 34 A) vises vi hen til en Thauts Skrivter, som den Kilde, hvoraf Sanchoniathon skulde have øset, og hertil føies endnu nogle Ammoniske Skrivter, hvorom vi siden skulle handle. Beretningen om de jødiske Hypomnemata, om Stads- og Tempel-Archiverne, hvilke S. skal have benyttet, giver Porphyrius; de tvende andre Kilder, nemlig Thauts og de Ammoniske Skrivter, nævner os den foregivne Oversætter Philo Byblius, der endnu omtaler andre Skrivter af Sanchoniathon, f. Ex det *περι των φοινικικων ςοιχειων* [1]).

Hvis vi end ikke kunne bygge paa denne Forskjellighed i Angivelser, hvad skulle vi dog tænke om en saa vidtløftig Litteratur før den trojanske og nær den mosaiske Tid — thi da skal jo Sanchoniathon have levet? — i et Old følgeligen, i hvilket Sagn og Digtninger pleie at være den eneste historiske Kilde? — hvad om jødiske Hypomnemata [2]) til en Tid, da Dommernes Historie røber den fuldkomneste Mangel paa hellige Skrivter hos Jøderne og snarere Uvidenhed om end Forglemmelse af Mosis Love? — Spørgsmaalet om Authentien af de hermetiske eller thautiske Skrifter har Critiken allerede for længe siden afgjort. Den mythiske eller

---

blot med sit Fødelands Skrivtsprog, men ogsaa med Jødernes Litteratur, og vel istand til en rigtig Oversættelse af כֹּהֵן. Men nyere Sproggrandskere ere desuden enige i, at Bemærkelsen af Fyrste i Ordet כֹּהֵן langt fra ikke er sikker. De Wettes Beyträge zur Einleitung ins A. Testament 1 p. 81 sqq. Gesenii Handwörterb. d. hebr. Sprache, ad voc. כֹּהֵן.

1) Præp. ev. 1 p. 40 D.

2) Thi det er vel upaatvivleligt, at Porphyrius ved den *ιερευς Θεου του Ιευω* (eller *Ιαω*, som Theodoret. de curand. Græc. affect. serm. II p. serm. III p. 493 kalder ham) forstaaer en Jehovas Præst.

symbolske Thauts Navn var, ligesom Pythagoras's for Pythagoræerne [1]), ret beqvemt til dermed at stemple og falbyde egne Ideer om en uforkastelig Hedenolds-Viisdom [2])

Jeg vil ikke opholde mig ved de Indvendinger, som grunde sig paa de afvigende Beretninger om Sanchoniathons Fødebye (Porphyrius kalder ham en Berytier, Suidas derimod en tyrisk Philosoph), eller paa den historiske Modsigelse hos Porphyrius selv, da denne paa eengang lader Sanchoniathon leve under Dronning Semiramis og nær de trojanske og mosaiske Tider [3]). Ogsaa den forskjellige Angivelse af Antallet og Navnet paa Sanchoniathons Bøger lader jeg gjelde meer som et Beviis paa Vidners Ukyndighed end paa deres Uredelighed. Scaligers Indvending, at Den Tyrus forekommer i Fragmentet af Sanchoniathon [4]), endskjøndt det insulariske Tyrus maatte være anlagt kort før Trojas Undergang, er det maaskee ogsaa lykket Bochart [5]) at bort-

1) Pythagoras's Disciple tilskreve Pythagoras selv alle deres egne Opfindelser og lærde Arbeider. Jamblichi vit. Pythagoræ c. 29 p. 333 l. c. 31 p. 407 ed. Kiessling.

2) See Thom. Galei not. in Jamblich. de mysteriis Ægyptior. sect I. c. 1. cfr. Henrici Dodwell Epistol. duæ de susceptione sacrorum ordinum etc. unacum append. de historia Phoen. Sanchon. Londini, 1691. 8.

3) Præp. ev. l. 1 p. 31 cp. l. 10 p. 483 sq. Porphyrius περι αποχης ed. Rhoer. l. 2 § 56 p. 201. Volney (recherches nouvelles sur l'histoire ancienne t. III p. 91 not.) lægger vel ifølge Beviser, som det ikke er Stedet her at prøve, Semiramis's Regjering mellem Aar 1195 og 1180 f. C. og finder sin Beregning blandt andet stadfæstet ved hine Porphyrii Udsagn om Simultaneiteten af Semiramis's (og Sanchoniathons) Levetid og af Epochen fra Trojas Indtagelse A. 1184, efter Grækernes Chronologie. Volney er her i aabenbar Modsigelse med sig selv; thi (Recherches t. II p. 157 sqq.) har han efter assyriske og tyriske Annaler fastsat Aar 1022 f. C. F. som Tidspunktet for Trojas Indtagelse. Endnu mindre vil Moses kunne henflyttes til samme Tidsalder.

4) Præp. evang. 1 p. 35. A.

5) Canaan l. c. cfr. Stillingfleet. Orig. S. 3, l. 1 c. 2.

rydde, tildeels i det mindste; thi kunde der end ikke paa hint Sted menes den Klippe Zor, hvilken nævnes i Josvæ Bog [1]), saa kunde dog Øen Tyrus, som Klippe i Havet, gjerne have baaret Navnet ... før Stadens Anlæg [2]).

For den egentlige Historie ere disse Fragmenter af Sanchoniathon vist nok kuns af ringe Betydenhed; de handle om Phoeniciernes Kosmogonie og Theogonie, og den eneste reen historiske Undersøgelse, hvortil de gave Stof, er den om Phoeniciernes Herkomst og Stamfolkets oprindelige Boeliger. Men just heri synes de mig ikke mindst at forraade deres Opdigtelse. Man kan nemlig antage det for afgjort, at Phoenicierne vare et indvandret Folkefærd, i hvor vanskeligen det end, ifølge det hos de Gamle ustadige Begreb om ἐρυθρα θαλασσα, lader sig bestemme, hvor deres første Boepæle vare. De Sagn, som Herodot har overleveret os angaaende Phoeniciernes Indvandring, fører han selv tilbage til de persiske Lærde [3]); og disse Sagn saavelsom de ligelydende, der vare i Omløb blandt Indbyggerne paa Øerne Tylos og Aradus i den persiske Havbugt og paa Øen Erythia ved Gades [4]), mener jeg, vare phoeniciske, følgeligen ansaae Phoenicierne sig vist ikke selv for Aboriginer ved Middelhavets Kyst. Derimod den foregivne Sanchoniathon, som ikke vil fremsætte sine egne Meninger, men støtte sig paa Folkets Stads- og Tempel-Archiver, henflytter Scenen for Phoeniciernes Theogonie og allerældste Historie til Phoenicien selv. *Γενος*, en Søn af *Αιων* og *Πρωτογονος* de første Dødelige, avler de dødelige Sønner, *Φως*, *Πυρ*, og *Φλοξ*, hvilke gave Bjer-

1) c. 19. 29.
2) Herod. l. 20. 44 gr. Arrian. de exped. Alexandri t. 2 c. 16 sq.
3) *οἱ λογιοι των Περσων* Herod. 1. c. 1. 7 c. 89 cfr. Justin. 1, 18 c. 3.
4) Strabon. Geogr. l. 16 p. 766 ed. Casaubon. Plinii hist. n. l. 4. 22: „Tyrii aborigines eorum orti ab erythræo mari ferebantur."

gene Libanus, Antilibanus og Casius, deres Navne, og den af dem avlede Hypsuranius fæster sin Bolig paa Øen Tyrus [1]. Saturnus selv anlægger Staden Byblus, [2]) og skjenker Neptunus og Cabirerne Staden Berytus [3]). Astarte indvier en Stjerne paa Tyrus's hellige Øe [4]); Sidon kaldes Neptuni Broder, og endelig nævnes Chna som den første, der bar Navnet Phoenix. [5]) Sanchoniathon er altsaa i Strid med den phoeniciske Sagnhistorie. Og hvis vi ikke troe os beføiede til at antage mere end een Konge Abibal i Phoeniciernes ældste Historie, er der i Indledningen til Fragmenterne en Uovereensstemmelse med Josephus, der ligesaa fuldt som Sanchoniathon benyttede de phoeniciske Archiver. [6]) Denne anfører efter disse en Abibal som Tyriernes Konge henved Aar 1050; men ifølge Porphyrii Udsagn helligede Sanchoniathon en vis Abibal, Berytiernes Konge, sin Historie.

Hvad endelig den Sanchoniathon tilskrevne Cosmogonie og Theogonie angaaer, er Undersøgelsen forbunden med store Vanskeligheder og, saamange paafaldende Usandsynligheder end det deri indeholdte System frembyder, synes mig dog neppe een eller to tilstrækkelige til at fælde en afgjørende Fordømmelsesdom. Det hele Fragment i Eusebius περι φοινικων θεολογιας er sammenflikket af Sanchoniathons egne Ord og af Oversætterens Philos og Referentens Eusebii Bemærkninger, og det er næsten ikke mueligt at afsondre hine fra disse. Men om man end var istand til

1) Præp. ev. I. p. 34 sq.
2) Ibid. p. 37.
3) Ibid. p. 39.
4) Ibid. p. 38.
5) Ibid. p. 39.
6) Contra Apion. 1. 17. Antiqq. l. 1 c. 2 og l. 8 c. 5.

at uddrage Sanchoniathons Philosophemer, saa tillader dog Oversættelsen ikke at udfinde hans egne Udtryk, i hvis Sted Philo har sat sine, og paa de forfængelige Grækeres Viis endogsaa ombyttet mange phoeniciske Egennavne med Græske. Naar derfor i disse Fragmenter forekomme philosophiske Termini, der synes henhørende til en meget senere Tidsalder (f. Ex. Aion og Protogonos, de første Dødelige og Fostere af Vinden, Kolpia, og Natten, Baau, Uraandens πoϑoς eller Elskov til dens egne Grund-Elementer eller αρχαι); saa vilde en saadan tilsyneladende Gnosticisme dog neppe afgive noget gyldigt Beviis mod Ægtheden af det Hele. Hvor vanskeligt er det desuden i Philosophiens Historie, efterat de gamle og rene Kilder have ophørt at flyde, og i Ideernes ubegrændsede Rige, hvor saamangen Forestilling synes ny, der maaskee længe har levet skjult eller for Aartusinder var født og atter ligesom begravet for paa ny at gjenfødes, — hvor vanskeligt, siger jeg, her at bestemme ikke alene de philosophiske Terminers første Forekommen, men ogsaa Lærdommens Alder og Ophav.

Derimod vilde det vel være et Falskheds Criterium, hvis der i Sanchoniathons Theologie fandtes forbigaaet et eller andet Hovedprincip i Phoeniciernes Gudelære, eller hvis deri indeholdtes en saadan Modsigelse, der maatte ophæve een eller anden almindelig antaget og erkjendt Hovedlære i deres Religion. Det er netop den Side, hvilken under syncretistiske Forsøg snarest gives blot, naar uligeartede Bestanddele skulle sammensmeltes, støbes i een Form og gjelde for et vel sammenhængende Ur-System. Dette synes mig netop at være Tilfældet med Sanchoniathons Theologie. Saaledes f. Ex. er Adonis-Mythen ikke ret udviklet. Den Sanchoniathon, som af Suidas kaldes en tyrisk Philosoph, om-

taler knap med et Par Ord [1]) den tyriske Herkules, Melkarth, Tyriernes Stadkonge og Skytsgud.

Eusebius forsikkrer i Overeensstemmelse med de øvrige Oldtidens Skribenter, der have givet os Bidrag til Kundskab om Phoeniciernes Religion, at dette Folks Naturphilosopher (φοινικων οἱ πρωτοι φυσικοι) alene erkjendte Soel, Maane, Planeter, Elementer og hvad dermed stod i Forbindelse, for Guder [2]). Dette var ogsaa fuldkommen Philo Byblii Mening, og i Sanchoniathons Mythus-Kreds viser sig Solen som den høieste Guddom, som Beelsamin (בעלשמין, μονος ὀρανε κυριος). [3]) — Havde derfor end ikke de phoeniciske Vise antaget Himmelguddommene for evige, Altings Ophav og primi motores; havde end Sanchoniathon kunnet hælde til Meningen om et evigt Chaos og en Uraande (πνοην ἀερος ζοφωδες) og lade dennes Kjerlighed til dens egne Elementer begynde Skabelsesprocessen; saa er det dog ikke troeligt, at de første Skabninger, der fremgik af Uraandens Forbindelse (συμπλοκη) funde være andre end Himmelguddommene. Dog nei! Først lader S. Urdyndet (Mωτ, ἰλυς) blive til. I Mot laae Sæden til Dyr uden Fornemmelse (ζωα ὀκ ἐχοντα αἰσθησιν); af disse fremkom besjelede Dyr (ζωα νοερα), kaldte Ζωφασημιν eller Himmelens Beskuere. Endelig fremskinnede Sol, Maane og Stjerner af Urdyndet. Dersom der ved Zophasemin kunde forstaaes de Himmellegemerne iboende Aander eller deres Sjele, saa vilde Himmelguderne dog endnu kunne gjelde for Skabningens første og øverste Væsener. Men det er ikke saa; — da nemlig Himmellegemerne gjen-

---

1) Præp. ev. I p. 38. A.
2) Præp. ev. 1 c. 9 p. 28. A.
3) Ibid. p. 33 A. et p. 34. C.

nemglødede Jord og Hav, reiste sig Vinde, Skyer og Regnskyl, og da nu Naturkræfterne rasede imellem hinanden og stødte sammen ved Solens Paavirkning, saa brød Torden og Lynild frem, ved hvis Brag hine Zophasemin bleve opjagede af deres Søvn, og begyndte at røre sig af begge Kjøn baade i Havet og paa Jorden. Det er altsaa klart, baade at Zophasemin vare til før de tilbedede Himmellegemer, og at de ikke vare ligesom disses Sjele. Hvorledes kunde ellers Zophasemin være vakte og satte i Bevægelse af Himmellegemerne? De kunde jo ikke paa eengang være Skabere og Skabning, Aarsag og Virkning. Var det Zophasemin, der virkede igjennem Solen eller Beelsamen, saa maatte hine snarere være en Gjenstand for den høieste Tilbedelse end denne. Det var jo Princip i Phoeniciernes Religion, at der vistes de Væsener guddommelig Dyrkelse, som man skyldte Livet, og dernæst dem, som Menneskene havde at takke for een eller anden for Livet nyttig Opfindelse eller Velgjerning. [1]) Disse og andre Urimeligheder i denne Cosmogonie ahnede maaskee Eusebius allerede, da han med al den Agtelse, han synes at bære for Sanchoniathon, fra den historiske Side betragtet, [2]) dog ikke kunde tilbageholde den Formening: at han aabenbart udelukkede al Guddom. [3])

Mod mange af disse indvortes Grunde mod Ægtheden af Sanchoniathons Historie vil man i Almindelighed være beføiede til at gjøre den Bemærkning, at, da Sanchoniathon skulle være den eneste phoeniciske Skribent, af hvem noget

---

1) Præp. ev. p. 34 B. cfr. p. 32 (D) sq.

2) Præp. ev. 1. p. 42 C, D.

3) Ibid. p. 33. D. *Τοιαυτη μεν ἀυτων κοσμογονια ἀντικρυς ἀθεοτητα ἐισαγουσα.*

mere end Navnet har naaet vore Tider; og da han altsaa ikke kan sammenholdes i hans Beretninger med nogen hjemfødt og efter Forudsætning ligesaa vel underrettet Auctor; saa kunne ikke enkelte Uovereensstemmelser med andre ikke-phoeniciske Skribenter være afgjørende Beviser mod ham, fordi en mindre Troværdighed er at forudsætte hos fremmede Vidner. Det er derfor saameget mere nødvendigt at kalde de udvortes Grunde til Hjelp. Dog maa jeg bemærke, at man til Forsvar for Sanchoniathon ikke kan lade den gamle Jagttagelse gjelde: at de gamle Philosophers Speculationer ofte afvige fra Folkets mythiske Sagn. Thi Sanchoniathon var jo Historieskriver og benyttede historiske Mindesmærker.

§ 2.

Udvortes Grunde imod Ægtheden af Sanchoniathons Fragmenter.

Hvad der især synes mig at tale mod Authentien af Sanchoniathon, det er den fuldkomne Tavshed om ham gjennem den hele græske Oltid indtil tredie Aarhundrede efter Christi Fødsel. Grækerne pleiede stadigt Samqvem med Phoenicien ikke blot i commerciel men ogsaa i videnskabelig Henseende. Dette Samqvem blev yderst levende, da Alexandrien, Centret for græsk Cultur som for Verdenshandelen, forenedes med Tyrus og Sidon under eet Scepter, Ptolemæernes.*) Theodotus, Hypsicrates og deres Over-

*) Mange menne muligen finde disse Beviser ex silentio, som Critiken i Almindelighed tillægger mindre Vægt, endnu mere svækkede ved den Bemærkning: at Alexandriens berømte Bibliotheker efter fleres Mening (smlgn. Reinhard über die jüngsten Schicksale der alexandrinischen Bibliothek. Gött. 1792) vare tilintetgjorte længe før den omtvistede Forbrændelse paa Omars Befaling, og at Sanchoniathon desaarsag kunde være de paaberaabte Auterers ubekjendt. Imidlertid er det endnu ubeviist,

sætter Chætus, Hieronymus den Ægyptier, Histiæus, Philostratus, Asklepiades, Teucer fra Cyzicus, Claudius Julus, og fremfor Alle Dius og Menander fra Ephesus skjenkede Grækerne phoeniciske Historier. [1] Af Dius og Menander optog Josephus [2] Fragmenterne om Hiram og Kong Salomon, mellem hvilke og den foregivne Sanchoniathon der knap laae tvende Aarhundreder. Menander selv havde ikkuns oversat, hvad han havde fundet i Phoeniciernes Archiver; [3] og dog nævner hverken han eller nogen anden af de ovenanførte Historieskrivere, saavidt vides, den Sanchoniathon, som ifølge Forerindringen hos Eusebius skulde have øst sine Efterretninger af samme Archiver. Josephus, som ikke blot kjendte og benyttede de fleste af hine Historieskrivere, men ogsaa selv havde Adgang til de phoeniciske Archiver, navnlig til dem i Tyrus, [4] hvortil han henviser Læserne, iagttager den fuldkomneste Tavshed om Sanchoniathon, saa ofte han end maatte have Anledning til at omtale, benytte eller meget mere gjendrive ham. S. skulde have hentet sin Kundskab om det jødiske Folk af en Jehovas Præst; han nævner en Saturnus, kaldet Israel, der med en Nymphe Anobret avlede en Søn Jeud, det er: den Eenbaarne, hvilken han i en Krigsfare offrede paa et af ham oprettet Altar. [5]

---

at den alexandrinske Krig voldte mere end den Bruchiske Bogsamlings Ødelæggelse, og det er kuns en Gisning, at Biblintheket i Serapeon under de senere Uroligheder i Alexandrien er bleven ødelagt. Endnu ved Josephi Tid lod Keiser Domitian (Sveton. Domit. c. 20.) Bøger afskrive i Alexandrien for at supplere sine brændte Bogsamlinger, og endskjøndt Serapeon Aar 391 forstyrredes paa Theodosii Befaling, blev der dog anselige Bogsamlinger tilbage i Staden (Orosii histor. l. 17 c. 15).

1) Vossius de hist. Græc. 1, 3.

2) I. 1 contra Apion.

3) Josephi antiqq. l. 7 c. 5.

4) Contra Apion. 1, 17. Antiqq. 1, 2. 7, 5.

5) Eusebii præp. evang. l. 1 p 40 C. D.

Hvem seer ikke her Hentydningen til og Forvanskning af Abrahams Historie? Josephus kunde ligesaa lidt have overseet denne og andre Fabler som iøvrigt forene sin Mening om det jødiske Folks Ælde og Nedstammelse [1]) med Sanchoniathons phoeniciske Historie. Josephi Tavshed omstøder ganske min Troe paa Sanchoniathons Ægthed.

Dog — denne phæniciske Historie skulde først noget senere — (det synes som om Pseudo-Sanchoniathon klogelig har villet undgaae hiin Klippe) — være bleven oversat af Philo Byblius, der levede paa Hadrians [2]) Tid. Og det vilde følgelig ikke være umueligt, at Originalen kunde have været Josephus ubekjendt. Men ogsaa mod Philo Byblii Arbeide reiser sig Tvivl: — Om end ikke Chronologien tillader at lægge megen Vægt paa, at Suidas ikke bestemt nævner Philo Byblius som Forfatter af denne Oversættelse, saa er det dog ikke troeligt, at Justinus Martyr, en Samaritaner af Fødsel, og Tatianus, en Assyrier, begge, baade hvad Alder og Fødested angaaer, nær den foregivne Oversætter Philo Byblius, hverken skulde have omtalt denne eller hans Original. Begge hine Kirkefædre stræbte at godtgjøre Kristendommens Fortrin for den hedenske Philosophie, og at fremstille Ordet som den evige Viisdoms Rest, langt ældre end al hedensk Religionsphilosophie; og dog skulde ingen af begge have taget Hensyn til en phoenicisk Lærd, hvis Levealder grændsede nær til Mose Tid, og hvis Cosmogonie, uagtet enkelte Ordligheder, i det Væsentlige er den ældste jødiske og kristelige Skabelseslære modsat. Det er først af Porphyrius og Eusebius mod Slutningen af tredie og Begyndelsen af fjerde Aarhundrede, at Philo Byblii Over-

1) I Bøgerne mod Manetho, Apion og andre.
2) Suidas sub φιλων Βυβλιος.

sættelse har været fuldkommen bekjendt. Men for Sanchoniathon findes i tredie Aarhundrede et Par Vidnesbyrd, hvilke fortjene en nøiere Undersøgelse.

Cyrillus har i Bogen mod Julianus [1]) anført et Sted af Clemens den Alexandriners Stromata, hvori Sanchoniathon korteligen omtales. Men dette Sted forekommer ikke i det, som er tilbage af Stromata, og vilde man end heri stole paa Cyrilli Troskab, saa røber Clemens i det mindste, at han aldrig har havt enten Sanchoniathon selv eller Philos Oversættelse for sig. Kunde han allene, han en alexandrinsk Lærd, begaae den Feil at tilskrive Josephus selv Oversættelsen af Sanchoniathon? — kunde han endvidere paastaae, at Sanchoniathon var fuld af græsk Overtroe (ἑλληνικης δεισιδαιμονιας ἐπιμεστος), og at han talte om de gamle Grækers Anthropolatrie? Dersom virkelig S. har berørt denne Side af Grækernes Religion, saa maatte vel dette selv stride mod den af Porphyrius og Eusebius antagne Mening om den phoeniciske Philosophs Levealder. Hvad var vel Grækernes Religion imellem Mosis og Priami Tid? — Grækernes Heroer vare neppe dengang traadte ind i Gudernes Kreds.

Athenæus nævner ved Siden af Mochus (hvilken nogle bibelske Critiker have holdt for den samme som Moses) en vis Suniaithon blandt de phoeniciske Historieskrivere. [2]) Casaubonus har ikke taget i Betænkning at rette Σουνιαιθων til Σαγχωνιαθων, endskjøndt denne Emendation slet ingen Hjemmel finder i Haandskrivterne. Sæt endogsaa, at Athe-

1) l. c. p. 205 ed. Lips. 1696.

2) Deipnosoph. l. 3 c. 100 p. 126 ed Casaub. Casaubonus begaaer her den utilgivelige Feil at fremkalde baade Philo og Josephus som Vidner for Sanchoniathon.

næus virkelig har meent vor Sanchoniathon, saa røber dog denne Navnefeil, at han ikke har kjendt ham nøie. Men det er ikke engang rimeligt, at et saa vigtigt Værk til Athenæus's Tid skulde have existeret og dog kuns været anbefalet af en Curiositetssamler, og dertil blot benyttet af ham for at indbyde een af Gjesterne Ulpianus til at mætte sig i den Ret Χεβροδλαψον, hvilken Suniaithon netop skulde have omtalt. Man indseer ikke letteligt, hvorledes denne Ret finder sin Priis i en phoenicisk Gudelære og Historie. Suniaithon er neppe den samme som Sanchoniathon.*)

Det er overhoved besynderligt, at der af hele Sanchoniathons for den ældste Religions- og Statshistorie saa vigtige Værk i aatte eller ni Bøger (thi Tallet angives forskjelligt) ikke skulde være os levnet uden det ubetydelige Brudstykke hos Eusebius. Det er denne Kirkehistoriens Fader, som næst Porphyrius [1]) giver det første bestemte Vidnesbyrd om Sanchoniathon og hans Oversætter, Philo Byblius. Eusebius røber tydelig nok, at han i det Bibliographiske om begge meest bygger paa Porphyrii Udsagn, og derfor disputerer ex concessis med denne angaaende Sanchoniathons

---

*) Athenæus nævner paa anførte Sted Suniaithon ved Siden af Mochus. Denne Mochus antages med Rette for den samme Mochus som Naturphilosophen (φυσιολογος), med hvis Efterkommere og Disciple Pythagoras i langt paafølgende Tid havde lærerige Underholdninger i Sidon (Jamblichi vit. Pythagoræ c. 3 p. 37 ed. Kiessling). Jeg mener derfor, det er høist besynderligt, at Jamblichus, hvor han fortæller dette saavelsom andet om Pythagoras's Indvielse i de Bybliske og Tyriske Hierophanters Mysterier, ikke ogsaa nævner Sanchoniathon ved Siden af Mochus. Skulde han vel have undladt det, hvis han havde antaget Athenæus's Suniaithon for den samme som den gamle Philosoph Sanchoniathon? Mon denne ikke havde af Jamblichus endnu bedre fortjent en Omtale som Pythagoras's Lærer? —

1) *Περι ἀποχης* l. 2 §. 56 p. 201 ed. Rhoer.

Alder og andre Gjenstande. [1]) Porphyrius er altsaa den egentlige Støtte for Troen paa en Sanchoniathons Existents og Authentien af hans Skrivter. Selv Tilværelsen af en Philos Oversættelse staaer og falder med Porphyrii Auctoritet. Hvorvidt nu Eusebius har fundet eller burdet finde denne Auctoritet gyldig, beroer paa en Undersøgelse om hans historiske Troværdighed. Men vist er det, at Eusebius ellers gaaer ud paa at omstøde den samme Christusfjendes Paastande, paa hvem han her beraaber sig som Vidne for Sanchoniathon.

Theodoret, Biskop af Cyrus, afgiver det tredie Hovedvidnesbyrd om Sanchoniathon. [2]) Men han levede et heelt Aarhundrede efter hine, og følger i hans Omtale af S. meest Porphyrius, hvilken han kalder en stor Beundrer af denne Phoenicier [3]). Det var altsaa Porphyrius, som bragte Sanchoniathon paa Bane. Dermed vil jeg ikke paastaae, at Porphyrius selv var Forfatteren af vore Fragmenter under Sanchoniathons Navn; thi da maatte man aldeles forkaste Clemens den Alexandriners og Athenæus's Vidnesbyrd, eftersom begge disse Skribenter levede før Porphyrius. Derimod holder jeg mig af ovenanførte indvortes og udvortes Argumenter for overbeviist om, at Sanchoniathons Historie, saaledes som vi kjende den, maa være opdigtet. Flere Grunde for denne Mening vil den følgende Paragraph

---

1) Præp. ev. l. p. 30, 59 l. 10 p. 485, 59. L. Iv p. 156 D. nævner Eusebius Philo selv som Forfatter til den samme Phoeniciske Historie, af hvilken han forhen blot havde kaldet ham Oversætter (*ἐκ τȣ πρωτȣ συγγραμματος της φιλωνος φοινικικης ἱςοριας*). En saadan Ustadighed i Angivelsen af Forfatter, af Bøgernes Tal etc. lader sig lettest forklare, naar vi antage, at Eusebius ikkuns middelbart har kjendt den omtalte Historie.

2) De curand. Græc. affect. serm. n. p. m. p. 493. serm. 3.

3) *Τον Σαγχονιαθονα λιαν τεθαυμακεν ὁ Πορφυριος.*

angive, hvori vi nærmere ville efterspore Pseudo-Sanchoniathon og hans Alder.

§ 3.

Om den virkelige Forfatter til den phoeniciske Sagnhistorie under Sanchoniathons Navn.

Philo Biblius selv vil man ikke lettelig kunne tillægge Bedraget; thi da han levede imellem Nero og Hadrian [1], saa kunde neppe et Værk, hvilket han selv antager for saa vigtigt, [2] være bleven hans Samtidige og efterlevende Lærde ubekjendt lige indtil Begyndelsen af tredie Aarhundrede. Her møder os det første Vidne, Clemens Alexandrinus, der dog neppe har havt Philos Oversættelse for sig, siden han nævner Josephus som Oversætteren. Existerede altsaa slig Oversættelse til Clemens's Tid, maa den have været meget ny; thi den fandtes jo ikke i Alexandriens lærde Skatkammere. Desuden omtaler Suidas ikke bestemt denne Oversættelse blandt Philo den Bybliers Arbeider. Derimod borger hint Vidnesbyrd af Clemens og maaskee det af Athenæus for, at Porphyrius (som er den næste, der omtaler Sanchoniathon og Philo, og som døde i Begyndelsen af fjerde Aarhundrede) heller ikke kan være Pseudo-Sanchoniathon. Ifølge Bestemmelserne af Philos og Porphyrii Levealder maatte altsaa Digtets Fødsel ligge imellem Slutningen af andet og Slutningen af tredie Aarhundrede e. C. F., og vi skulle nu see, om Critiken i dette Rum tilstæder os nogen nærmere Bestemmelse.

Det var netop dette Aarhundrede, hvori Gnostikerne havde givet Lysten til at grandske i østerlandsk Religionsphi-

1) Suidas sub φιλων Βυβλιος.
2) Euseb i præp. ev. 1 p. 32. C. D.

losophie Næring. Det var en Tidsalder, hvori den aandelige Kamp mellem den endnu ikke herskende Kristendom og dens endnu ikke forfulgte Fjender opmuntrede alle Partier til at søge en Stadfæstelse, hvert for sin Mening, i de ældgamle Vises Skrivter; kunde man ikke bevise, at den angrebne Tro var den ældste og ærværdigste, saa var dog meget vundet ved at godtgjøre dens Overeensstemmelse eller Lighed med et eller andet ældgammelt Religionssystem. Kunde en saadan Overeensstemmelse ikke redelig bevises, saa blev den fremtvunget; man opdigtede, hvad ikke existerede, for at finde, hvad ellers ikke var at finde. Det andet og tredie kristelige Aarhundrede var netop frugtbarest paa saadanne Opdigtelser. Skrivter af en Orpheus, Pythagoras, Hermes, Zoroaster o. A. vare da i Omløb [1]; hvorfor da ikke tillige en Sanchoniathons? — De Kristne betjente sig af slige litteraire Paafund; hvorfor skulde deres Modstandere ikke betræde samme Vei? — Critiken var saa langt tilbage, at man ikke lettelig stod Fare for, altfor snart at beskjæmmes. Eusebius var sikkert een af hans Tids dueligste og lærdeste Mænd, og dog har han stemplet mangen Fabel med Sandheds Præg.*)

Planen med Opdigtelsen af Sanchoniathons Værk var saa fiint lagt og saa vel udført, at ikke alene Eusebius og Theodoretus intet ψεῦδος ahnede, men at 1300 Aar medgik, inden der yttredes nogen grundet Tvivl mod det

1) Porphyrius (vit. Plotini c. 16) omtaler disse Apocrypher, for saa vidt de skyldtes de Kristne. Selv havde han beviist, at Zoroasters Skrivter vare uægte. cfr. Valckenaer Diatribe de Aristobulo Iudæo § XXIV–XXVIII.

*) Et Resultat, som træder frem af J. Møllers lærde Undersøgelse de fide Eusebii, og hvad Skrivtet Præparatio Evangelica angaaer, endnu tydeligere af L. C. Valckenaer Diatribe de Aristobulo Iudæo. Lugduni 1806. 4.

Eusebianske Fragments Ægthed. Naar man opmærksom gjennemlæser dette Fragment, da vil man finde, at den nævnte Oversætter, Philo den Byblier, udgiver sig for en Tilhænger af Euhemerus's System; at han altsaa var en Hader af Allegoristerne, og vilde bringe Mythologien tilbage til den historiske Standpunkt. Man vil finde, at Sanchoniathon stræber at tilegne Phoenicierne alle Folks Guder, berømte Mænd og Opfindelser, som hørende hjemme i deres Verden. Dette System var altsaa ligesaameget dem imod, der gjorde Guderne til blotte Naturkræfter og derved opløste den gamle Folketroe, som det ellers i mangen anden Sætning stemmede overeens med græske (Stoikernes) Philosophumena, f. Ex. i Meningen om en Verdenssjel, der ordnede Chaos ved en indvortes, nødvendig Bevægelse. Det er Principet i Sanchoniathons Theogonie som i Hesiodi [1]), at Materien er Moder til Guder, Mennesker og Dyr, og det eneste uendelige og evige Væsen.*) End flere Foreningspunkter havde S's Cosmogonie med Ægypternes Skabelseslære. Ogsaa siger jo Forfatteren sig at have øst af Thauts Skrivter, og Suidas [2]) opregner blandt hans philosophiske Arbeider en φυσιολογια Ερμȣ og Αιγυπτιακη θεογονια. Endvidere: om de jødiske Sagn vidste Sanchoniathon Besked, levede nær Mose Tid, var underrettet af en Jehovas Præst, og anvender, som vi ovenfor have bemærket, adskillige af de hellige Myther paa phoeniciske Guder; ja hans Cosmogonie har ved første Diekast en vis Lighed med den mo-

1) Theog. v. 115 sqq.

*) I det sidste Led af Sanchoniathons Mythologie vise sig endnu flere Ligheder med den græske Theogonie. Mythen f. Ex. om Tidens Kamp og Seier over alle Væsener er, skjøndt anderledes udmalet, den samme som den græske. Hesiodi Theog. v. 460 sqq.

2) Sub v. Σαγχωνιαθων.

faiske, som i den Grad har bestukket adskillige Lærde, hvoriblandt Huetius, [1] at de troede, at Moses laae skjult under Thauts Navn, og at de ikke et Dieblik tvivlede om Ægtheden af denne phoenicifke Philosophie.

Sanchoniathon blandede saaledes phoenicifke, græske, jødiske, ægyptiske og flere østerlandske*) Mythær og Philosophemer i Hob for at tilveiebringe et Slags Ur-System, der kunde have noget Tillokkende for hver især. Eusebius vil af ham bevise, at Grækerne ikke selv havde opfundet den Religion. Han slutter Fragmentet med den Bemærkning: at han formodede, det var enhver klart, at denne phoeniciske Theologie ikke var poetisk Hjernespind og Allegorie, men indeholdt gamle Vises Vidnesbyrd. [2] Eusebius selv synes da ligesom at indslutte flere Viismænd under Sanchoniathons Navn og at have en Ahnelse om, at dette var mythisk. Han føier til: at hine Vidnesbyrd vare ældre end alle Dig-

1) Demonstr. evang. Pr. IV p. 50 sq. p. 70 sq. cfr. Grotius de verit. rel. christ. I. 1 § 16 p. 58 ed. Elzevir. & comment. ad evang. Matthæi c. V, 31 og Anton van Dale in append. ad dissertat. super Aristea p. 477 et p 497 sqq. Thaut skulde være Moses; Jerombaal Gideon; Jao Jehova; Saturnus Abraham; Anobret Sarah; Natten *Βααυ* skulde være Moses's בֹּהוּ; og Vinden *Κολπια* sammes קוֹל־פִּי־יָהּ ɔ: Guds Munds Stemme.

*) Link die Urwelt und das Alterthum 1 p. 316 finder ogsaa Buddha-Lærens Aand i den første Skabelsesmythus hos Sanchoniathon. I Sanchoniathons Cosmogonie er Vinden et vigtigt cosmogonisk Middel ligesom i Zendbøgerne Horn, en Forfægter af Sanchoniathons Ægthed, antager selv Sanchoniathons Philosophie at stamme fra Ægypten af (Biblische Gnosis p. 318 sq.).

2) *Σοφων δε και παλαιων, ὡς ὢν ἀυτοι φασιν, θεολογων αληθεις μαρτυριαι.* Naar man opmærksom gjennemlæser denne Cosmogonie og Theogonie, vil man ogsaa finde den sammenstykket af Mythær, der i deres Aand og Væsen ere noget uovereensstemmende og røbe forskjellige Forfattere: først en aldeles materialistisk Fremstilling af Altings chaotiske Udvikling; dernæst en symbolsk Fremstilling af Verdens og Menneskets Skabelseshistorie; endelig en lignende med græsk Tilsnit.

tere og Fabelskrivere, og laante Troe af de endnu i de phoeniciske Byer gjeldende Guders Benævnelser og Gudehistorier og af de Mysterier, der holdtes i hver især [1]). Ifølge disse Bemærkninger hos Eusebius bør man vist nok bibeholde disse Fragmenter af Sanchoniathon som en Kundskabskilde, hvad den phoeniciske Mythologie angaaer, fordi ægte phoeniciske Sagn her ere samlede; men dermed er ikke Sanchoniathons Alder afgjort, kuns Opdigterens Konst og Kyndighed. Heller ikke tør man benytte denne Mythe-Samling uden med stor Forsigtighed, fordi det ikke er let at rense det Ægte fra det Uægte, det Gamle fra det Nye.

Paa den Tid, vi antage Sanchoniathons Skrivter at være opdigtede, var Alexandrien, formedelst Confluxen af Jøder, Perser og Græker, Platoniker, Pythagoræer og Kristne, Syncretismens Hovedsæde. Her blev ogsaa Ammonius Sallos til samme Tid Stifter af den eclectiske, saakaldte nye platonske, Philosophie. [2]) Han bragte Platos og Aristoteles's Systemer i Harmonie. [3]) Plotinus, der meget nøie fulgte sin Lærer Ammonius, indblandede i sit Foredrag ogsaa stoiske, persiske og indiske Philosophemer [4]). Porphyrius, Plotinus's Discipel, havede allegoriske Fortolkninger, i det mindste dadlede han Origines derfor [5]), og af Porphyrii Brev til den ægyptiske Præst Anebo [6]) er det aabenbart, at han ikke betragtede Guderne som allegoriske Væsener, men som virkelig existerende. Forsaavidt

---

1) Præp. evang. 1 p. 42 sub finem cap. 10.
2) Bruckeri hist. philos. t. 2 p. 205.
3) Hierocles ap. Photium. cod. 214 p. 283 cod. 251 p. 579.
4) Porphyrii vit. Plotini c. 3 sq. et c. 14. *Και τα Στοικα λανθανοντα δογματα.*
5) Euseb. hist. eccles. l. 6 c. 19.
6) Foran i Thom. Gales Udgave af Jamblichus de mysteriis Ægyptiorum.

er Aanden i Sanchoniathons Philosophie overeensstemmende med disse Eclectikers, og der kunde vel lade sig tænke en Hensigt, de kunde have havt med at opdigte Bøger under Sanchoniathons Navn. Hensigten var vel ikke blot at tilfredsstille en gjængs Digtesyge eller at fælde Allegoristerne, men ogsaa den, at have et gammelt ærværdigt Religionssystem at sætte imod Jøderne og de Kristne, der byggede saameget paa deres hellige Bøgers Ælde. Thauts Skrivter, som Sanchoniathon skulde have benyttet, ere blandt Grækerne især blevne anpriste af disse nyplatonske Philosopher, fornemmelig af Porphyrius og Jamblichus. [1]

Af Eusebius [2] vide vi, at Porphyrius i hans Bog *κατα Χριςιανους* især gik ud paa at angribe den hellige Skrivts Auctoritet, og det er klart, at han ved flere Henvdninger til jødiske Sagn hos Sanchoniathon har villet sætte dennes phoeniciske Philosophie i Forbindelse med hans egne Skrivter mod de Kristne og Jøderne. Efter de tilsyneladende Ligheder, hvilke S's Cosmogonie havde med den Mosaiske*), kunde man vente, at et saadant *ψευδος* blandt de Kristne ikke vilde finde mange Modstandere. Hvormegen Umage gjør ikke Porphyrius sig for at anbefale de Kristne Bogen? han gjør dem opmærksomme paa, at Sanchoniathon

---

1) Ursini exercit. II de Trismegisto, sect. 5 p. 118 sq. Den ældste Auctoritet for Thauts Existence ere Selenius Alexandrinus og Manetho, hvilke Jamblichus støtter sig paa ibid. sect. 1 p. 76.

2) Præp. ev. l. 10 c. 9 p. 485.

*) Det er bekjendt nok, at Jødernes hellige Skrivter fandt Læsere blandt de hedenske Philosopher. Jeg vil ikke undersøge den gamle Paastand, at Pythagoras, Plato o. a., skulde have benyttet Mosaiske Ideer (Eusebii præp. evang. VIII p. 376 C. cfr. XIII p. 664 C. efter Aristobuli Udsagn); men Jødernes Lovgiver havde jo selv i en nyplatonsk Philosoph af dette Old, Dionysius Longinus, en Beundrer. (*περι ὑψους* c. IX 19 ed. Mori.)

ogsaa omhandler Jødernes Historie „paa en sandfærdig og med dette Folks Egennavn overeensstemmende Maade“ [1]). Ja Porphyrius bruger endog Sanchoniathons Navn som en Anbefaling af hans eget historiske Værk; men han har derved selv antydet, at Forfatterens Navn er mythisk. Hos Eusebius lyde Porphyrii Ord: „at Sanchoniathon skrev den gamle Historie „Φιλαληθως.“ Derimod beretter Theodoretus ligefrem efter Porphyrius, at Sanchoniathons Navn i det phoeniciske Sprog bemærker „den sandhedselskende“ (Φιλαληθης), og den lærde Bochart har med megen Rimelighed opløst Sanchoniathons Navn og udfundet denne Betydning: nemlig Σαγχωνιαθον = Sankineatheo = סנקנאתו (ɔ: סַן סְנָה lex s. veritas og קִנְאָתוֹ zelus ejus) ɔ: Sandheden hans Lyst. [2])

Det er vist nok ikke min Mening, at Porphyrius selv er Pseudo-Sanchoniathon; thi forkaste vi ikke aldeles Clementis Alexandrini eller rettere Cyrilli Vidnesbyrd, maa jo Sanchoniathons Historie have existeret i Begyndelsen af 3die Aarhundrede efter Christi Fødsel. Skulde nogen af hine eclektiske Philosopher have sammensmeddet Værket, saa maatte det ifølge den Tidsbestemmelse, vi ovenfor have sat for dets Affattelse, være enten Ammonius Saccas selv eller hans allernærmeste Disciple.

Fabricius [3]) og Brucker [4]) mene, at Ammonius intet har skrevet, og de støtte sig paa en Yttring af Longi-

1) Euseb. præp. ev. 1 p. 31. A & R.
2) Bochart. Canaan. l. 2 c. 17. Andre Opløsninger af dette Navn hos Ursinus (exercit. III de Sanchon. p. 189 sq.). Men Porphyrius maatte vel være den bedste Fortolker af Navnet, som Tyrier og som Medvider idetmindste i Bedraget; og det er hans Fortolkning, Bochart har fulgt.
3) Bibl. Græc. l. 4 part. 2 p. 160.
4) Hist. philos. t. 2 p. 207.

nus hos Porphyrius [1]. Men de have ganske misforstaaet Longinus, der ikke paastaaer, at Ammonius intet har skrevet, men blot, at han ikke gjorde det til sin Hovedsag at skrive, da han foretrak det egentlige Lære-Embede. Af Origenes og Eubulus, om hvem det samme Udsagn af Longinus maatte gjelde, anføres meget mere strax efter et Par Skrivter: *περι δαιμονων, περι τȣ φιληβȣ και τȣ Γοργιȣ και των Ἀριϛοτελει προς τὴν πλατωνος πολιτειας ἀντειρημενων.* Derimod synes det vel, at Ammonius har forbeholdt sine Disciple visse Lærdoms-Mysterier. Porphyrius fortæller nemlig [2]: at Plotinus, Herennius og Origenes, Ammonii Disciple, vare komne overeens om, intet at aabenbare af Ammonii Lærdomme (*ἅ δη ἐν ταις ακροασεσιν ἀυτοις ἀνεκεκαϑαρτο*), men at Herennius først brød Pacten, og blev efterfulgt af de andre.

Endelig mener jeg, at der i Philo Byblii Indledning til de os levnede Fragmenter af Sanchoniathon forekommer et Sted, som ikke utydelig peger hen til Ammonius og hans nærmeste Lærlinge, som Skabere af dette Philo-Sanchoniathons Værk. Der siges nemlig [3]: „at S. havde sammenlignet sin Historie med adskillige i Tempelhelligdommene fundne Bøger, affattede med Ammoniernes hemmelige Skrivt, der ikke var alle bekjendt, og at han saaledes prøvede alles Mening.“ Disse ammoniske Skrivter*) have modtaget forskjellige Udtydnin-

1) Vit. Plotini. c. 20.

2) Vit. Plotini. c. 3.

3) Euseb. præp. ev. 1 p. 32 B. *Ὁ δε συμβαλων τοις ἀπο των ἀδυτων ἑυρεϑεισιν ἀποκρυφοις Αμμȣνεων γραμμασιν συγκειμενοις, ἅ δη ȣ̓κ εν πασι γνωριμα, την μαϑησιν ἁπαντων ἤσκησε.*

*) Horn biblische Gnosis p. 318 sq. antager Thots Skrivter, de Ammoniske og Jao's for et og samme. Han vil nemlig (cfr. ibid. p. 305)

ger. Nogle have uden al historisk Grund tænkt paa Ammoniterne. Den lærde Bochart derimod sammenligner *Αμμουνεων* med det Hebraiske חַמָּנִים, d. e. Soleus Templer, og tænker som en Følge heraf paa den hellige Tempelskrivt hos Ægypter og Æthioper, hvilken Diodorus og Heliodorus omtale. [1]) Jeg har kuns een Hovedindvending mod denne Fortolkning, at det nemlig ikke er let at begribe, hvorfor den græske Oversætter ikke skulde have givet dette Appellativum paa Græsk, da han dog selv saa ofte overfører græske Gudenavne paa de phoeniciske. LXX oversætte חַמָּנִים ved *τεμενη* [2]), en Auctoritet, som Sanchoniathons Oversætter vel kunde føie sig efter.

Skulde ifølge hiin Bemærkning om Ammonii hemmelige Lærdomme denne Philosophs Navn ikke kunne ligge skjult i

---

bevise af Platos Phædrus Vol. X. p. 379, at Thot og Jupiter Ammon er een og samme Gud og Symbolet paa den høieste Intelligents og Viisdom i Verdens Styrelse; og Jao anseer han for at være et bekjendt Ammons-Navn. Dog — om Identiteten af Thot og Ammon kunde der vel tvivles. De nævnes upaatvivlelig som affondrede hos Herodot (II c. 42 cfr. c. 138 *Ζευς* og *Ερμης*), og Horn selv beviser p. 302, at Ægypterne talte om Thot som om et Menneske. At Sanchoniathons Jao ikke er Ægypternes Ammon, viser nokfom Contexten. Desforuden tales ikke hos Sanchoniathon om Ammons Skrivter som om Thots, (hvilke begge distingueres); men om Ammonjernes. Vi vide vel, at et Folk har heddet saa, men ingenlunde, at Ammons Præster kaldtes med dette Navn. Ikke heller omtaler Alderdommen Skrivter af disse Ammons Præster. Plato kan man ikke bygge paa; thi hverken han eller andre Grækere havde en reen Anskuelse af den ægyptiske Religion. De fire Steder hos Herodot (l. 2 c. 52. l. 3 c. 25 sq. l. 4 c. 181), som omtale Ammonierne i Afrikas Ørk, hentyde ikke til nogen Literatur hos dette Folk, og Sanchoniathons Gudelære er saa lidet ægyptisk, at den ikke kan tillægges en ægyptisk-ammonisk Præstekaste.

1) Canaan l. 2 c. 17.

2) Ezech. c. 6, 4. 6. Ellers betyder חַמָּנִים Gudestøtter og ikke Gude-Templer, og ikke engang Bemærkelsen af Solens Støtter antager Gesenius for sikker.

Αμμωνεων? Forfatteren vilde maaskee igjennem den foregivne Oversætter Philo ved dette Ord paa en dunkel Maade tilkjendegive den Skole, hvorfra dette aandelige Product var udgaaet, men ogsaa kuns paa en dunkel Maade, og valgte derfor en Benævnelse, som kunde modtage andre Forklaringer. Til Slutningen vil jeg gjøre opmærksom paa et Par Steder hos Jamblichus, der hørte til samme philosophiske Skole; maaskee Valget af hiint Udtryk af dem bliver mere begribeligt. Han siger: at den Skaberaand (*δημιουργικος νους*), som bevarede Sandhed og Viisdom, saavidt den berører Skabelsen, og drager de skjulte Aarsagers ubekjendte Betydning (*την αφανη των κεκρυμμενων λογων δυναμιν*) for Lyset, i Ægypternes Sprog kaldtes *Αμων*. [1] Som bekjendt skrev Jamblichus sin Bog om Ægypternes Mysterier med Hensyn til Porphyrii Brev til den ægyptiske Præst Anebo; og Jamblichus lader en endnu mere navnkundig ægyptisk Prophet eller Præst, under Navn af Ab-Ammon, besvare Porphyrius.

Det synes altsaa, som om den Skole, Ammonius var Stifter af, gjerne frembød cosmogonisk Viisdom under Titel af Ammoniske Mysterier (*αποκρυφα Αμμωνεων γραμματα*), og at man saameget hellere udkaarede sig denne tessera, som den foruden den engang antagne Betydning af Skaber-Viisdom indsluttede en stor Lærers Navn, der selv havde foredraget sin Lære som et Mysterium. Sanchoniathon skal have skrevet en fuldstændig Historie, men vi have imidlertid ikkuns det cosmogoniske Fragment. Maaskee der aldrig har existeret mere end denne saakaldte første Bog. Maaskee Eusebius i det mindste aldrig har kjendt mere deraf;

---

1) De mysteriis Ægypt. ed. Thom. Gale, sect. 8 c. 3 cfr. ejusdem Galei not. in Jamblichum p. 302 l. 9.

thi hvorfor skulde han ellers ikke have benyttet flere af de følgende Bøger i hans forskjellige historiske Skrivter? Var altsaa Sanchoniathons Historie kuns en phoenicisk Genesis, saa kunde Forfatteren med saamegen mere Grund angive *γραμματα Αμμυνεων* som Værkets Kilde.

Det bliver altsaa Resultatet af denne Undersøgelse, at Pseudo-Sanchoniathons Historie er et Foster af Ammoniansk Syncretismus. Dog er det langt fra, at jeg i den sidste Deel af Undersøgelsen skulde troe at have bragt det videre end til Probabilitet.

Jeg maa til Slutning gjøre opmærksom paa, at, da jeg antager en Eclectiker af Ammonii Skole at være Forfatteren af vore Fragmenter til en Tid og i et Øiemed, hvori det græske eller hellenistiske Sprog alene kunde være det gjeldende, saa er det ogsaa min Mening, at vi i hine Fragmenter ikke have nogen Oversættelse for os, men en græsk Original. Jeg maa da herved gaae en Indvending imøde, som man maaskee vilde gjøre mig: at nemlig Indklædningen og Sproget røber en phoenicisk Typus og tale for Authentien af Sanchoniathons Historie. [1]) For det første synes mig, selv i Tilfældet af en phoenicisk Originals Existents, Fragmenterne i den Skikkelse, hvori de findes hos Eusebius, meget mere at bære Præg af en Paraphrase end af en reen Oversættelse. Perioderne og Parentheserne ere undertiden temmelig lange, og Referentens Interpolationer temmelig aabenbare. Græsken er i det Hele meget mindre af østerlandsk Tilsnit end den er det f. Ex. i Septuagintaviral-Oversættelsen. Der er i Sanchoniathons Fragmenter

---

1) Dette Beviis for denne Cosmogonies phoeniciske Ophav er senest fremsat af Link i „Die Urwelt und das Alterthum". Berlin 1821, 8. 1 p. 315 cfr. p. 338.

upaatvivleligen mange phoeniciske Ord (som Bochart har opløst), og tildeels med græske Forklaringer. Men dette beviser hverken, at Sanchoniathon er Forfatteren, eller at der engang har ligget en phoenicisk Original til Grund. Det beviser høiest, at saadanne Benævnelser vare gjeldende, som Eusebius siger [1], i Phoenicien til den Tid, Bogen affattedes. Bedrageren var klog nok til at opdage dem og kyndig nok til at benytte dem og forklare dem. Jo mere phoenicisk Digtet var baade i Materie og Form, desto sikkrere var han paa at gjelde for den, hvis Navn han havde givet sig — den gamle Philaleth, Sanchoniathon fra Tyrus.

1) Præp. ev. 1 p. 42 sub coll. cap. 10.

V.

Om Carthagos Statsforfatning efter Aristoteles, i Sammenhold med andre den græske og romerske Oldtids Skribenter.

Indbydelsesskrift

ved Sorøe-Academies Skole,

Kjøbenhavn, 1823. 4.

Indledning.

Aristoteles's Politik er vist nok det ypperste statsvidenskabelige Skrivt fra Oldtiden, udstyret med Lærdoms Fylde, gjennemtrængt af Forfatterens skarpsindige Aand og befrugtet af hans lyse Ideer. Kunde Ægtheden af dette Værk nogensinde kaldes i Tvivl, da maatte Grækenland have eiet tvende ligestore Mænd med Aristoteles's Aand, og indvortes Grunde vilde endda lettelig godtgjøre, at Forfatteren netop maatte have levet i Aristoteles's Aarhundrede [1]). Jo mere

---

1) Saaledes beskriver f. Ex. Forf. Carthago, at Beskrivelsen kuns passer til Republikens meest blomstrende Periode, da den med Syracusa beilede om Herredømmet over Sicilien. Endnu et Beviis i det Enkelte; Forf. omtaler Centumviral-Collegiet som et fuldkommen udbannet Regjeringscollegium. Dette blev indstiftet omtrent Aar 500 f. C. F. (Justin. l. XIX c. 5). Hans Berømmelse over Statens rolige og mod Tyrannie betryggede Forfatning viser, at han levede før Hanno og før Bomilcar i Krigen med Agathokles vendte sine Vaaben mod Fædrelandet (Justin. l. XIX c. 4 Diodor. l. XX c. 20.)

vi lære af og beundre det Overblevne af Stagiritens politiske Skrivter, desto mere føle vi Savnet af dem, som ere tabte. Flere end 100 gamle Staters Forfatninger skal han have kjendt, undersøgt og beskrevet, og nu kjende vi kuns tre af disse, nemlig Spartas, Cretas og Carthagos Statsforfatninger, efter de trende Capitler i hans Politik. Af disse trende Capitler synes mig det [1]), som handler om Carthago, at fortjene meest Opmærksomhed, fordi det giver den eneste sammenhængende Fremstilling af denne mærkværdige Republiks indre Tilstand, som er os levnet, med mindre man vilde undtage det lidet og ubetydelige, der findes hos Polybius [2]), Theodorus Metochita [3]) o. A. Aristoteles har kjendt Carthago nøiere end maaskee Polybius selv, og jeg formoder, at Alexander den Stores vidtudseende Planer med Tyrus's stolte Datter har foranlediget hans Lærer til saameget hellere at undersøge Gjenstanden*).

Det er ikke min Hensigt at levere en ordret Oversættelse, men en troe og fri Bearbeidelse af hint Capitel angaaende Carthago, og dertil føie de Forklaringer, Tillæg og Berigtigelser, som andre gamle Skribenter, skjøndt sparsomme

---

1) l. II c. II (t. II p. 422 edit. Aureliæ Allobrog. 1606, interprete Leonardo Aretino). Ved Siden af denne Udgave har jeg benyttet Schneiders (t. II p. 138 sqq.)

2) Polyb. hist. l. 17 c. 41 sqq., hvor han sammenligner den romerske Stat med den puniske.

3) *Υπομνηματισμ.* ed. Müller et Kiessling, Lipsiæ 1821. 8 og Specimina Theod. Metoch. ed. Jan. Bloch. Havniæ 1790. 8. p. 151 sqq. Man skjønner letteligt, at denne yngre Forfatter meest har øst af Aristoteles.

*) Efter Diogenes Laertius vare de bekjendte Philosopher Clitomachus, Herillus og Taleren Demetrius, Carthagere af Fødsel. Efter noget uvisse Sagn (Meiners Gesch. der Wissensch. in Griechenl. 1 p. 403) udbredte sig den pythagoreiske Orden endogsaa til Carthago. Carthago var ikke uden videnskabelig, politisk og commerciel Forbindelse med Grækenland.

i deres Efterretninger om den forhadte, hemmelighedsfulde Bye, give Anledning og Materie til at meddele. Men førend jeg gaaer over til paa denne Maade at behandle Aristoteles's Text, være det mig tilladt at fremsætte nogle ledende Ideer efter min Anskuelse af den puniske Stat i dens Udvikling før den Periode, som vor Philosoph berører.

Den lærde Historiegransker Heeren mener, at Carthagos Aristokrater ikke vare Kjøbmænd, fordi de i Historien ikke nævnes som saadanne, og at derimod Agerdyrkning og Bjergværker vare Aristokratiets Næringskilder [1]. Jeg kan ikke forestille mig Carthago anderledes end som en Handelsrepublik, der i sin Tilblivelse, Fremvært og Forfatning havde ofte en saa paafaldende Lighed med den Venetianske, at man kunde falde paa at troe, at hiin har været Forbilledet for denne. Fortællingen om Carthagos Anlæg leder til den naturlige Slutning, at de tyriske Nybyggere medbragte Moderstatens Handelsfæder, og at Handelsaristokratiet maatte være det ældste og engang grundfæstet blive det varigste i Colonien. Aarhundreder medgik, inden Carthaginenserne gjorde sig til Herrer over Byzaciums frugtbare Agre og Spaniens rige Sølvbjerge. Deres Politik havde beviisligen til Formaal at sikkre og udvide Statens Handel og Handelsgebet Da Romerne vilde lamme Medbeilerindens sidste Kræfter, bøde de Poenerne at flytte bort fra Havet [2]. Efter Ari:

1) Ideen B. II Afd. I p. 120 3die Udgave.

2) Appian. Pun. c. 86 sq., hvor den romerske Feldtherres Censorini Tale netop beviser, hvad Handelen var for Carth. Blandt andre disse Udtryk: Ἡ θαλασσα ἀδικειν ἐπαιρει και απο τυδε ες συμφορας περιφερει. Ευςαθεστερος, ὠ Καρχηδονιοι, ὁ ἐν ἠπειρῳ βιος, γεωργιᾳ και ἠρεμιᾳ πρὸς πονων, και σμικροτερα μεν ἰσως τα κερδη, βεβαιοτερα δε και ἀκινδυνοτερα καθαπαξ τα της γεωργιας των ἐμπορων. Ciceron de republica l. II c. 4 (ed. Majus): Nec vero

stoteles's Forestilling vare Carthagos fleste Optimater saadanne, som skyldte Rigdomme deres Magt og Anseelse; Rigdom gav Duelighed og Statens Embeder selv betragtedes som en Handelsvare, endog før Staten forfaldt med Sæderne. Saadanne af Lovene selv stadfæstede Sædvaner opstaae ikke let i Stater, hvor Adel hæfter til Jordeiendomme. Den Rigdoms Masse, hvilken Carthagos Nobili havde at raade over, yder ikke Agerbrug, der pleier at gjøre Folk og Individer velhavende og mægtige, men ikke rige, naar ikke Agerdyrkerne tillige ere Handelsmænd.

Som Handelsstat dannede Carthago sig efterhaanden den Regjeringsform, som er Handelsstater naturlig og fordeelagtig. Phoeniciens Stæder havde en monarchisk Forfatning, men Kongernes Magt var meget indskrænket [1]. Dido synes ogsaa, hvis hun kan ansees for en historisk Person, at have havt kongelig Anseelse i Carthago, dog ikke uden at have maattet overlade de fornemme Tyrier, hun førte med sig, nogen Indflydelse [2]. Maaskee arvede hendes Broder Barca og Søster Anna Stifterindens Magt. Det Tidsrum i Carthagos Historie, som følger paa Didos med Myther og Digt indvævede Liv og Regjering, er aldeles dunkelt. Kuns dette vide vi af Justinus, at Staten var fuld af indvortes Gjæringer; den fødte af sig den aristokratiske Forfatning, som den havde idetmindste fra 400 f. C. F, og som Aristoteles skildrer.

I Almindelighed tør man vel paastaae, at den Aand og de Sysler, som Handelslivet i Carthago førte med sig, ikke

ulla res magis labefactatam diu Carthaginem pervertit quam hic error et dissipatio civium, quod mercandi cupiditate et navigandi agrorum et armorum cultum reliquerant.

1) Heerens Ideen B. 1 Afd. 2 p. 19 sq.

2) Justin l. XVIII c. 6 sp

vel kunde lade sig forene med et uindskrænket Kongedømme. Hvor en Monarch kunde raade over Privates Formue, vilkaarligt beskatte, indskrænke Næringsveiene eller give dem en unaturlig Retning, handle efter egen Interesse og offre Handelsinteressen for egne politiske Øiemed, der maatte Driften og Lysten til at erhverve tabe sig, det Erhvervede ikke kunne betragtes som en egen frie Eiendom, Handelen omsider berøves sit egentlige Liv og lide under mangfoldige borgerlige og politiske Hindringer, Tyngder og Indskrænkninger. Handelsspekulationer og Søemandslivet udbredte Frihedsaand, og Virksomhed grændsede til Rastløshed og Uroe, fordi den deelte sig imellem Lyst til at vove og Lyst til at vinde. Carthaginenserne maatte foretrække en republikansk Forfatning for Monarchiet; og Handelsvæsenet maatte atter bestemme Republikens Form. I Handelsstater blive de lavere Classer af Folket let afhængige af den høiere Handelsclasse, fordi dennes udbredte Glands giver Arbeide og Næring til de Øvrige. Handelsmænd iagttage sikkerst deres egen Fordeel, og deres Interesse er Statens som Handelsrepublik betragtet. Derfor blev Handelsstanden eller, hvad der betyder det samme, de Rige det regjerende Partie i Carthago. Adelen grundede sig paa Rigdom, og den Rigeste gjaldt for den ypperste og høist betroede Borger. Og hvorfor skulde han ikke gjelde derfor? Rigdoms- og Handels-Stoltheden løftede ham i egne Øine, og Folket deelte Formeningen og Fordelen med ham. Carthago maatte efter sin Oprindelse, sin Beliggenhed, sine Omgivelser blive en Handelsstat, som saadan adoptere en aristokratisk-oligarchisk Regjeringsform, antage de Sæder og følge den Politik, der omsider bestemte dens Skjebne, da den kom i Conflict med en bedre grundet Krigerstat. Man pleier at finde de virkende Aarsager til Carthagos Fald i de politiske Factioners Kamp og i de leiede

Hære. Men den første Aarsag ligger meget dybere; den ligger i en Handelsrepubliks eget Væsen, dens Begreb om Dyd, Ære og Adel, og dens ved Handelen bestemte Sæder, Stræben og Politik*).

Aristoteles finder Spartas, Cretas og Carthagos Statsforfatninger af alle ham bekjendte at komme hinanden nærmest [1], men Carthagos dog at have Fortrinet. Det var et Beviis paa, at denne Stat var vel ordnet, at Folket var tilfreds [2] med den det anviste Lod og Andeel i Regjerin-

---

*) Cicero har i sine Bøger de republica (l. II c. 4) med særligt Hensyn til Carthago fremstillet de Virkninger, som Handelslivet har paa Handelsstaters Skjebne.

1) Polybius (l. 6 c. 51) finder samme Lighed mellem Carthagos, Roms og Spartas Forfatning (καθολȣ τὴν ὅλων ἁρμογην εἰχε παραπλησιαν τη Ρομαιων και Λακεδαιμονιων). Han dømmer den puniske Stat oprindelig (ἀνεκαθεν) at have været vel indrettet; men den passende Ligevægt mellem Stænderne og Statens Lemmer at være ophævet under den anden puniske Krig ved det barcinske Parties og Ochlokratiets Overlegenhed. Theodorus Metochita (ed. Müller p. 683) bemærker ligeledes: at Carthaginenserne, skjøndt de forresten slet intet havde tilfælleds med Grækerne, dog levede under en Regjeringsform, meget liig den Spartanske og Cretensiske. Om dette Lovgivnings-Slægtskab kunde have sin Grund i en fælleds østerlandsk Oprindelse, som Maccabæernes c. 12, 5 sqq. cfr. Zonaræ χρονικον l. IV c. 24 l. V c. 21 synes at antyde, vil ikke lettelig kunne bevises. Det Minoisk-Lycurgiske Lovsystem kunde som det Puniske for en Deel skyldes de samme Phoenicier, som tidligere bebyggede og civiliserede Grækenland end Zeugitana.

2) Aristoteles bliver os Beviset skyldig for denne Paastand; dog kan Tiden, da han skrev sin Politik, retfærdiggjøre ham. Folkets Misfornøielse med

gen og at Staten ikke kjendte til Uroligheder, som vare værd at tale om, eller til Tyranner [1]. Carthaginenserne havde offentlige fælleds Maaltider, der lignede Spartanernes Phiditier. De hundrede og fire Mænd svarede til Spartas Ephorer [2]; men denne Øvrighed var i Carthago saameget bedre

Regjeringen slog senere ud i stærke Luer (cfr. Polyb. l. III c. 8). Saaledes f. Ex. var det Folket, som uagtet Senatets Trudsler egenmægtig brød den med den ældre Scipio sluttede Vaabenstilstand, i sin Misforneielse kaldte Hannibal tilbage fra Italien, og nødte denne dets Yndling selv til at ophæve Stilstanden og levere Slaget ved Zama (Appian. Pun. c. 34–37 cfr. c. 55) Almuen anmasßede sig en skadelig Indflydelse ἐν τοῖς διαβουλίοις (Polyb. l. 6 c. 51). Ved Pøbelgunst bleve Hamilcar og Asdrubal befriede fer at aflægge det Regnskab for deres Commando, som ellers efter Loven var Strategerne strængt paalagt (Appian. Hisp. c. 4. Theod. Met. p. 139 ed. Bloch).

1) Denne Paastand taaler mange Undtagelser. Carthago straffede med megen Haardhed dets mindre lykkelige Feldtherrer, og denne Haardhed bragte omtrent A. 530 f. C. F. Machæus til at føre Vaaben mod sit Fædreland (Justin. l. XVIII c. 7). Endogsaa efter en hæderlig tilkjæmpet Fred forfulgtes af Had og Misundelse de fortjente Strateger, og de nødtes derved til enten at forlade Statens Tjeneste eller at stræbe efter Enevoldsmagt. Omtrent paa Aristoteles's Tid fattede Hanno Planer mod Republikens Frihed (Justin. l. XXI c. 4), og kort efter søgte Bomilcar under Krigen med Agathokles sin Frelse i et lignende Anslag (Diodor. l. XX c. 20. Justin. l. XXII c. 7). Fabius Pictor beskylder Asdrubal for at have villet forvandle Republiken til et Monarchie; og vist nok regjerede baade denne og Hannibal ved det Barcinske Folkepartie autokratisk en Tidlang (Polyb. l. III c. 8). Endogsaa Statens sidste Forsvarer Asdrubal tragtede efter Enevoldsmagt (Appian. Pun. c. 118). Dertil omtaler Theodorus Metochita (p. 151 ed. Bloch) et lignende uheldigt Forsøg af en vis Damocles. Theodorus følger Aristoteles's Autoritet, og gjentager, hvad denne yttrer om Carthagos uanfægtede Borgerfred; men kan Aristoteles undskyldes med Tidsalderen, Theodorus kan det ikke; thi han maatte have kjendt hine Facta; han maatte have kjendt den Kamp mellem det aristokratiske (Hannos) og det demokratiske (Barcas's) Partie, som bragte den Sæd til Borgerkrig, hvis Spire Aristoteles allerede havde opdaget, til at bryde frem.

2) Aristoteles skriver, at Centumvirerne lignede Spartas Ephorer, og nøiere bestemmer han ikke denne Øvrigheds Natur. Men af Justinus erfare vi (l. XIX c. 2), baade naar og i hvilken Hensigt den blev indstiftet. Ma-

organiseret, som den her toges af Optimaterne (ἀριςινδην), men i Sparta af hvilkensomhelst (ἐκ των τυχοντων), Cartha-

gos Feldtherreslægt syntes omtrent 500 Aar f. C. F. at kunne blive farlig for Statens Frihed ifølge den Anseelse, som Fortjenester, arvet Navn og Værdighed under Krigene havde givet den. Desaarsag valgte man blandt Senatorerne 100 Mænd, der, som Dommere, kunde affordre Feldtherrerne Regnskab, naar de vendte tilbage fra Krigen, og derved i Feldten selv alvorlig minde dem om Fædrelandets Love. De skulde vaage over den ved Lovene tilsigtede Ligevægt mellem den civile og militaire Magt. De toges af Raadsherrerne, men valgtes af Pentarcherne, og forbi disse hørte med til eller præsiderede i Centumviral-Collegiet, kunde muligen den Talforskjellighed finde Sted mellem Aristoteles og Justinus; den ene nævner 104 Mand, den anden ikkuns 100. Centumvirernes Dommermagt strakte sig kuns til enkelte Sager, og jeg troer desaarsag ikke, at Livius (l. XXXIII c. 46) forstaaer dem ved ordo judicum uden forsaavidt de vare en Afdeling under Pentarcherne, som vare den egentlige ordo judicum efter Livii Forestilling; Pentarcherne udgjorde nemlig det øverste Dommer-Collegium, hvilket desuden bestyrede mange andre og vigtige Statsanliggender; det synes endogsaa efter Aristoteles, at de efter deres Fratrædelse (ἐξεληλυθοτες) fra Pentarchiet i Carthago fortsatte i Provindserne deres Virksomhed. Det er Skade, at andre Skribenter ikke engang nævne dem, eller iøvrigt udbrede Lys over denne dunkle Gjenstand. Dommerstanden vidste efterhaanden at skaffe sig Embedet paa Livstid, og da en Dommer, som er inappellabel og bestandig, ikke kan drages til Ansvar, saa kunde Pentarcherne uhævnet ydmyge og forfølge deres Fiender, og ustraffet begunstige utroe Embedsmænd og Oppebørselsbetjente, der vilde dele Byttet med dem. Hvis præfectus morum, som jeg formoder, hørte til Dommercollegiet (C. Nepot. vit. Hamilcar. c. 3 cfr. Liv. l. XXI c. 1-4), saa vare de mægtige Pentarcher i det Hannonisk-aristokratiske Parties Interesse. Hannibal, den barcinsk-demokratiske Factions Høvding, følte deres Overmod og indsaae deres Skadelighed. I Folkets Forsamling udvirkede han, at Dommerne d. e. Pentarcherne for Fremtiden ikke maatte beholde deres Embede længere end eet Aar, og ved denne Indskrænkning af deres Magt blev det ham muligt saavel at ophæve andre oligarchiske Misbrug, som at bringe Orden i Finantserne, en Reform, der ved det Hannoniske Parties Cabaler snart berøvede ham hans Fædreland (Liv. XXXIII c. 46). Om denne Stand kunde Livius med Rette bruge det Udtryk: Judicum ordo Carthagine ea tempestate dominabatur — præ quorum superbia atque opibus nec leges quæquam erant nec magistratus. En lignende Rolle spillede de romerske equites, da de havde faaet judicia og vare blevne publicani (Flori hist. l. III c. 12-17).

ginenserne havde ogsaa deres Konger [1]) og Oldings-

1) Det har været en alminbelig Mening, at der ved de puniske Suffetes maa forstaaes Konger, hvilken Benævnelse oftere forekommer hos Auctores. Jeg indseer ikke rettere, end at Suffetes, Pentarcher og ordo judicum ere synonyme Udtryk for een og samme Værdighed, forskjellig fra Kongedømmet: a) Suffetes er det samme Ord som שופטים ɔ: Dommere. b) Carthaginensernes Suffeter nævnes bestandig i Fleertallet (Liv. l. XXX c. 7, l. XXXIV c. 61, cfr. l. XXVIII c. 37); hvorimod jeg sjelden finder, at der hos dem omtales flere end een Konge til samme Tid (Diodor l. XIII c. 43, hvor der nævnes een eneste πρωτευων l. XIV c. 54. Polyb. l. III c. 33 ὁ δε βασιλευς των Καρχ. Justin. l. XXI c. 4 Hanno princeps Carthaginens. l. XXII c. 7, og Hovedstedet i Zonaræ Χρόν. l. VIII p. 381 ed. Paris. τον γαρ βασιλεα ἑαυτοις κλησιν ἐτησιυ ἀρχης, ἀλλ' ὐκ ἐπι χρονιῳ δυναςειᾳ πρυβαλλοντο). c) Livius, der synes fremfor alle at have adopteret Benævnelsen Suffetes, maatte, hvis han derved forstod Konger, have gjort sig skyldig i en Ustadighed, da han udtrykkelig kalder f. Ex. Hamilcar Barcas Rex (l. XXI c. 3). d) Til samme Tid som Hannibal efter Corn. Nepos's Beretning (vit. Hannib. c. 7) skal have været Konge, omtaler Livius Suffetes i Carthago (l. XXX c. 7). Heraf følger, enten at Hannibal ikke var Konge, eller at man i det mindste maa antage tre Konger paa een og samme Tid, eller ogsaa at Suffetes ikke er synonym med Rex. e) Vi vide, at den dømmende Magt i Carthago tilhørte Pentarcherne og ikke Kongen. Suffetes dømte i Sagen mod Tyrieren Aristo, ved hvem Hannibal vilde ophidse sine Landsmænd til Krig mod Romerne (Liv. l. XXXIV c. 61, cum Suffetes ad ius dicendum consedissent). Jeg slutter altsaa, at Suffetes vare Pentarcher. f) Efter Inscriptioner i Afrika har Isaak Vossius (vid. Bochart Canaan l. 1 c. 24) beviist, at flere puniske Stæder, som formodentlig vare Carthago underlagte, have havt deres egne Suffeter: Gades i Spanien havde i det mindste sine (Liv. l. XXVIII c. 37). Vare nu disse Suffeter en Art Konger, kan jeg ikke troe, at Carthago skulde have ladet en i Navnet saa betydningsfuld Værdighed bestaae i deres Provindsstæder, hvilke de saavel af Rovgjerrighed og Magtsyge som ifølge deres Krigs- og Handels-System maatte undertrykke. De gave egne Statholdere (ςρατηγοι) Befalingen i Provindserne (Polyb. l. 1 c. 72), og disse Strateger kunde muligen være kaldte Suffeter, forsaavidt de fratraadte Pentarcher (ἐξεληλυθοτες) bleve udseete dertil. Jeg tilstaaer, at der lader sig anføre adskillige Grunde imod min Mening, og jeg vil ikke fortie dem: α) Kongerne nævnes hos Aristoteles i Fleertallet; men da Aristoteles raisonnerer i Almindelighed om Regjeringsformen og ikke archæologisk vil beskrive den, saa kan βασιλεις hos ham udtrykke det samme som την βασιλειαν, ligesom han bruger τας πενταρχιας i Stedet for την πενταρχιαν. β) Cornelius Nepos siger, at der aarlig valgtes to

raad (Γερουσιαν), ligesom Spartanerne deres [1]). Men og=

Konger i Carthago (vit. Hannib. c. 7. Hannibal prætor factus est, postqvam rex fuerat anno secundo et vicesimo. Ut enim Romæ consules, sic Carthagine quotannis bini reges annui creabantur). Men Nepos røber netop ved denne Yttring, at han ikke er at støle paa; thi valgtes der nye Konger hvert Aar, just fordi Carthaginenserne efter Zonaras's udtrykkelige Vidnesbyrd (l. c.) frygtede for en Χρονιον δυναςειαν, hvorledes kunde da Hannibal være Konge i 22 Aar? — Desuden, som ovenfor er godtgjort, omtaler Livius flere Suffeter i Carthago samtidig med Hannibal som Konge. γ) Livius (l. XXX c. 7) ligner Suffetes ved Roms Consuler (quasi consulare imperium); de sammenkaldte Senatet og refererede i Senatet (Calibius hos Bochart l. c.) Men paa den anden Side kan man ogsaa uden Modsigelse tillægge Pentarcherne en consularisk Myndighed. En Sammenligning udtrykker kuns Lighed og ingen Identitet. Carthagos Konger vare virkelig noget forskjellige fra Roms Consuler. Aristoteles har kuns halv Ret i at paastaae, at Carthagos Konger ikke toges af samme Slægt: thi endskjøndt Kongeværdigheden aarlig skiftede og efter Loven ikke var arvelig, saa er det dog vist, at Sønner ofte succederede Faderen ifølge Valg (Justin. l. XIX c. 1 Diodor. l. XV c. 16). Carthagos Konger toges af de aristokratiske Familielemmer, som havde Sæde i Senatet, og af disse blev gjerne den Rigeste og Høistbydende foretrukket for den fattige Optimat. Det er derfor ikke troeligt, at Kongerne bleve valgte i Folkets comitia, men af Geronterne. Kongedømmet og Feldtherreposten stilles af Aristoteles ved Siden af hinanden; blev denne i ældre Tider besat i Senatet (som det synes efter (Justin. l. XVIII c. 7. Appian. Pun. c. 93), saa gjælder det samme vel om hiint. Kongen havde Forsædet i Senatet, sammenkaldte Senatet, kundgjorde Senatets Beslutninger (Diodor. l. XIII c. 43 Αννιβαλ κατα νομους βασιλευων και ἐν τῃ γερουσια πρωτευων cfr. l. XIV c. 54 Polyb. l. III c. 33). Carthagos Konger paatoge sig ofte Anførselen af Republikens Krigshær og Flaade, endskjøndt Konge- og Feldtherre-Værdighederne vare særskilte Statsembeder. Hanno, bekjendt ved sin Opdagelses-Expedition paa Africas Vestkyst, kaldes i Rapporten desangaaende (Hudson geogr. minor. t. 1) βασιλευς, og flere didhørende Exempler læses hos Justinus (l. XXII c. 7 cfr. Diodor. l. XX c. 10), Herodotus (l. VII c. 185), Diodorus (l. XIV c. 54. l. XV c. 15. l. XX c. 33) o. A. Undertiden ophøiede man Strategerne selv paa Thronen, for at de kunde virke med mere Kraft. Naar Feldtherren tillige blev princeps Senatus et civitatis, kunde Aristokraternes og Demagogernes Cabaler vanskeligere lamme Operationerne. Saaledes blev under Krigen med den ældre Dionysius Strategen Himilco beskikket til Konge, fordi kraftigere Udrustninger gjordes fornødne. Han tog sig med megen Iver og Myndighed af Tingene og ledede i egen Person Krigens Gang (Diodor. l. XIV

saa i denne Henseende vare hine bedre faren, fordi deres

---

c. 54). Det er formodentlig denne øverste civile og militaire Magt forenet hos een Mand, hvilken Justinus kalder dictatura. Elleve Dictaturer gjorde Asdrubal, den store Magos store Søn, navnkundig. Magos Feldtherreslægt syntes nu at kunne blive Staten saa farlig, at man bestikkede et eget Ephorat for at holde Øie med Strategerne, der forhen alene skyldte Senatet Regnskab (Justin. l. XIX c. 159 cfr. l. XVIII c. 7. Isocrat. ad Nicoclem orat. III p. 61 ed. 1621 *Καρχηδονιυς οἰκοι ὀλιγαρχυμενυς, παρα τον πολεμον βασιλευομενυς*).

1) Carthagos Senat benævnedes af Grækerne paa forskjellige Maader: snart *Γερυσια* (Diodor. l. XIII c. 43 l. XX c. 59. Polyb. l. VII c. 9 l. X c. 18 l. XV c. 19. Appian. Pun. c. 34 sq. c. 80 etc. 91), snart *Γεροντιον* (Polyb. l. VI c. 51), snart *Συνεδριον* (Diodor. l. XX c. 59. Polyb. l. I c. 31 l. III c. 8 etc. 20, 59 etc. 33), snart *Συγκλητος* (Polyb. l. X c. 18 l. XV c. 1), snart *Βυλη* og *Βυλευτηρια* (Appian. Hisp. c. 9. Pun. c. 93. Theod. Metoch. p. 155 etc. 159 ed. Bloch). Af disse Benævnelser mener jeg *βυλη* at have været almindelig for det hele Senat, og derimod *γερυσια* s. *γεροντιον* og *συνεδριον* vel at maatte adskilles fra *συγκλητος*. Denne Forskjel iagttager idetmindste Polybius (l. X c. 18 cfr. l. XV c. 1), naar han fortæller, at Scipio i Carthago Nova tog tvende Gerusiaster til Fange og femten Medlemmer af Synkletet. Paa flere Steder gjøres der Forskjel mellem *ἡ γερυσια* og *ὁι ἀριςοι* (Appian. Pun. c. 55 etc. 80). Carthaginensernes Gerusie lignede efter Aristoteles Spartanernes Geronter, og saavel Geronternes Tal som Egenskaber lade formode, at Livius (l. XXX c. 16; i Parallel-Stederne hos Polybius og Appianus staaer *γερυσια*) mener Carthaginensernes høiere Oldingsraad, hvor han omtaler de tredive seniorum principes, som bleve skikkede til Scipio for at bede om Fred. Deres Magt betegnes l. c. ved det tilføiede: quod erat sanctius apud illos consilium et maxima ad ipsum senatum regendnm vis. Gerusiet var altsaa en Elite, som ledede Synkletets Raadslagninger. Medlemmer af Gerusiet sendtes med Hærene for at controllere Feldtherren, raade, slutte Forbund og bringe Senatets Mandater i Udførelse; selv den egenraadige Hannibal taalte en saadan Auctoritet i sin Hær (Polyb. l. VII c. 9). Gerusiaster toge stundom selv imod Commandoposter (Polyb. l. I c. 21) og Statholderskaber i Provindserne (Polyb. l. X c. 18). Synkleternes Tal kan ikke bestemmes, men de vare talrige, eftersom Centumvirerne toges af dem, og Scipio blot i Carthagos Navn kunde gjøre 15 til Fange. Efter en rimelig Proportion (2: 30 = 15: x) maatte Synkletet bestaae af 225 Medlemmer. Kongerne og Suffeterne havde Ret til at sammenkalde Senatet (Liv. XXX c. 24), der sædvanlig holdt sine Forsamlinger om Aftenen og Natten (Theodor. Met. ed. Bloch p. 159) i forskjellige curiæ og senacula, hvis Steder ikke neiere kunne angives; maa-

Konger ikke vare af den samme Slægt, eller af ringe Æt, eller af en Stand være sig ypperligere eller ringere end Raadsherrernes (Geronternes); de udvalgtes snarere end de succederede ifølge udvortes tilfældige Egenskaber [1]; „thi dersom de, blevne Herrer over Meget, ere lidet værd, saa skade de meget og have skadet Lacedæmon.“ Med Hensyn til Aristokratiets og Statens Grundbetingelser (ὑποθεσιν), hældede nogle Ting til et Demokratie, andre derimod til et Oligarchie. Kongerne tilligemed Geronterne [2] (at sige,

---

skee efter en Analogie at slutte i Æsculaps (Esmuns) og Saturns (Baals) Templer. Senatet holdtes for lukte Døre, og Folket maatte blive udenfor (Appian. Pun. c. 91). Undertiden voteredes der skriftlig, og Vota forsegledes og gjemtes i en Urne, naar man f. Ex. ikke vilde bekjendtgjøre en Beslutning angaaende en Hærfører, forend man havde en anden Feldtherre at sætte i hans Sted; hvilken Forsigtighed synes at antyde, at Uvedkommende (maaskee οἱ ἀριςοι eller et Oppositionspartie) havde Adgang til Senatet og muligen kunde for tidlig røbe den tagne Beslutning. Saaledes forstaaer jeg et mærkeligt Sted hos Justinus (l. XX c. 4 cfr. c. 8): quoniam Hamilcar, qui Agathoclem socium illis facere quam hostem maluerit, in imperio esset, tacita de eo suffragia tulerunt et sententias, priusqvam recitarentur, obsignari jusserunt, dum alter Hamilcar a Sicilia reverteretur. Senatet kunde i dette Tilfælde have en dømmende Magt, fordi Centumvirerne og Pentarcherne blot vare en Afdeling eller et Udvalg af Raadet.

1) Saaledes forklarer jeg dette vanskelige Sted: βελτιον δε τους βασιλεις μητε κατα το αυτο ειναι γενος μηδε τουτο το τυχον ειτε διαφερον εκ τουτων αἱρετους μαλλον ἠ καθ' ἡλικιαν.

2) De følgende Bestemmelser hos Aristoteles give Anledning for historisk at oplyse det puniske Senats Forhold til Staten og Folket. Senatet raadede for alle Statens udvortes Anliggender, (Polyb. l. III c. 20), for Krig og Fred (ibid. c. 33. Appian. Pun. c. 93) Intet Forlig eller Forbund, som Republikkens Feldtherrer maatte have indgaaet, var gyldigt uden Senatets Minde (ἀνευ της γνωμης του συνεδριου Polyb. III c. 21). Enkelte Hærførere gjorde sig vel uafhængige af Senatet; men saadant var at ansee for en demagogisk Anmasselse (f. Ex. Asdrubal; Polyb. l. III c. 8 cfr. l. X c. 10). Hannibal vovede endogsaa at støde en Geront fra hans Plads, forbi han gjorde Indvendinger mod de efter Slaget ved Zama forelagte Betingelser (Polyb. l. XV c. 19). Senatet tog imod og afhørte fremmede Gesandter (Polyb. l. XV c. 1), hvilke synes først at have af-

hvis de Alle vare enige) raadede for, om noget skulde forelægges Folket eller ikke; men, hvis de ikke vare enige, havde Folket den afgjørende Stemme. Naar Kongerne og Geron-

---

givet Gerusia deres Erklæringer (Diodor. l. XIII c. 43. Appian. Pun. c. 91) og derefter at være stædte for Synkletos og Folket (Polyb. XV c. 1). Senatet udnævnede Hærførere, og naar Hæren selv eller Folket uden Senatets Minde tillod sig Valget, betragtedes det som en lovstridig Usurpation (Appian. Hispan. c. 9 sq.) Senatet sendte Feldtherrerne, ja Hannibal selv, Befalinger (Appian. Hispan. c. 9), udkastede Planen for Feldtogene og ordnede Rustningerne (Diodor. l. XX c. 59); skikkede sine Medlemmer som Procuratores med Hæren (Polyb. l. XII c. 9) og kunde affordre saavel Generaler som andre Øvrighedspersoner Regnskab for deres Embedsførelse (Theodor. Metoch. ed. Bloch p. 159. Appian. Hispan. c. 4). Da Senatet Intet egentligen var forpligtet til at forelægge Folket, var det naturligt, at Aristokraternes Vælde og Overmod steg til det Yderste. Valerius Maximus (l. IX c. 5, 4)) anfører som et Beviis herpaa, at Carthagos Raadsherrer brugte Badehuse affondrede fra Folkets Badestuer. Et stærkere Beviis giver Almuens opstandsmæssige Misnøie med Regjeringen efter den første puniske Krigs Tider. Spændingen frembragte Strid imellem det aristokratiske og demokratiske Partie og Usikkerhed i Statsstyrelsen. Da Ligevægten aldeles var ophævet, maatte Republiken falde (Polyb. l. VI c. 51. Appian. Syriac. c. 8 *της πολιτειας ὄυδεν βεβαιον ουδ᾽ ἰυςαθες ἐχυσης. ἁ και μετ᾽ ὀλιγον ἀνετρεψε την Καρχηδονα*). Vi finde vel, saalangt Historien gaaer tilbage, Folkeforsamlinger at have fundet Sted i Carthago (Justin. l. XVIII c. 7), men ikke saadanne tumultuariske, som truede Senatet til at bryde den med Scipio Afric. den Ældre sluttede Vaabenstilstand og egenmægtig bød Hannibal at vende tilbage (Appian. Pun. c. 34, 35 etc. 50). Senatet maatte undertiden indremme Folket Indflydelse i Statens Anliggender. Gesandter, som vare afhørte i Senatet, stædtes for Folket (*ὁι πολλοι* Polyb. l. XV c. 1). Senatet sammenkaldte Folket og raadte til at antage de af Scipio paa nye foreslagne Betingelser, men Folket vilde det atter ikke og befalede Hannibal at vove Slaget ved Zama (Appian. Pun. c. 37); de efter dette Slag forelagte Vilkaar bleve ogsaa overveiede i Folkeforsamling, i hvilken *ὁι ἀριςτοι* erklærede sig for Freden, men *το ἀγοραιον πληθος* forkastede den (ibid. c. 45). Et mærkeligt Sted, som antyder at Folkeforsamlingen var deelt i et patriciskt og plebeiiskt Partie. Til Hannibals Tid kunde Lovforslag gjøres og antages i Folkeforsamlingen; thi paa denne Vei kuede Folkets Helt Aristokraterne til at indskrænke Dommercollegiets Embeds-Tid og skaffede sine nyttige Finantsforslag Lovskraft (Liv. l. XXXIII c. 46: legem promulgavit

terne forelagde Folket noget, da havde dette Lov ikke blot til at afgive sin Betænkning, men ogsaa til at være Dommer i Sagen, og Enhver, som vilde, kunde da modsige Forslaget. Paa den anden Side dannedes et Oligarchie derved, at Kongerne og Geronterne udnævnede de fem Mænd (τας πενταρχιας) og disse atter de hundrede Mænd, som vare den vigtigste Øvrighed i Republiken. Pentarcherne raadede over mange og store Statsanliggender, og beholdt deres Indflydelse længere end andre Øvrighedspersoner; thi, hvad enten de vedbleve at være Pentarcher [1]) eller de efter deres Fratrædelse fik Bestyrelsen af Provindserne, var deres Magt og Anseelse stor. At de tjente uden Løn [2]), og ikke ved Lodkastning fik deres Embede, røbede et Aristokratie, ligesom ogsaa det, at alle Sager paakjendtes af denne Øvrighed, og ikke den ene Sag af Een, den anden af en Anden [3]). Aristokratiet i Carthago udskeiede til et Oligarchie ifølge en Forestilling, som Mængden endogsaa deelte: at Øvrighedspersoner burde vælges ikke blot efter Adel og Byrd, men ogsaa efter Formue, saasom man ansaae det for umuligt, at en trængende Mand kunde være god og retskaffen i høiere Statsembeder og ikke stifte Uroligheder. Til Adel og

---

pertulitque in concione.) Med Hensyn til Folkets Magt tager Theodorus Metochita (p. 156 ed. Bloch) ikke i Betænkning at kalde den puniske Stat en κοινοπολιτειαν.

1) Jeg læser hos Schneider μενοντες istedetfor vulg. μελλοντες.

2) De oppebar ikke som i Athenen δικαςικον og ἐκκλησιαςικον.

3) Schneider, som ikke kan forene dette Sted med et Parallelsted (Polit. l. III c. 1, 7), foreslaaer at kaste den nægtende Partikel bort, da Aristoteles netop mener, at judicia vare beskafne i Carthago som i Sparta. Men S. har upaatvivlelig forfeilet den rette Fortolkning. Aristoteles mener (l. III c. 1), at den dømmende Magt ikke var i Folkets Hænder i Carthago ligesaa lidt som i Sparta; men her paa dette Sted staaer καθαπερ εν Λακεδαιμονι i Modsætning til noget andet, nemlig til ἀλλας ὑπ' αλλων. I Sparta sorterede forskjellige Sager under forskjellige Tribuna-

Rigdom toge altsaa Carthaginenserne fornemmelig Hensyn, naar de besatte de høiere Poster i Staten, i Særdeleshed Kongeværdigheden og Anførselen af Republikens Krigshær og Flaade. Hvis den fattige Optimat kunde misbruge en høi Embedsstilling til at forstyrre den offentlige Rolighed af privat Lidenskab, saa mener Aristoteles, at Skylden var Lovgiverens, som fra Begyndelsen af havde maattet sørge for, at Optimaterne kunde saavel i deres offentlige som i deres private Liv iagttage et anstændigt borgerligt Forhold. Dersom man for den offentlige Roligheds Skyld ogsaa havde at tage Hensyn til Velstand (ἐυποριαν), saa var det daarligt, at hine høie Poster i Carthago, nemlig Konge- og Feldtherre-Værdigheden solgtes [1]; thi ifølge denne Lov skattedes Rigdom høiere end Dyd, og alle Borgeres Attraae blev Penge-Interesse; hvad der nemlig var Principet hos Regjeringen, kunde ikke andet end træde frem hos den private Borger. Men der, hvor ikke Dyden agtedes høist af Alt, hvilede ikke Aristokratiet paa nogen fast Grundvold [2]. Det var

ler, men i Carthago alle under eet Tribunal, nemlig Centumvirerne og Pentarcherne, der begge synes at have været Comitteer af det alt organiserende Senat.

1) Polybius (l. VI c. 56) erklærer ligeledes, at Carthaginenserne Intet ansaae for skammeligt, som bragte Fordeel, og at de aabenbart kjøbte høie Embeder (δωρα φανερως διδοντες λαμβανουσι τας αρχας). Ligesom Ærespøster vare tilfals, saaledes kjøbte Feldtherrerne sig Partier i Staten. Hvad Hamilcar Barcas gjorde til Bytte i Spanien, det deelte han imellem Soldaterne og den ham hengivne demokratiske Faction i Carthago (Appian. Hispan. c. 5 cfr. Nepot. vit. Hamilcar. c. 3).

2) For at forebygge de for Moraliteten farlige Følger, som Rigdoms-Afgudeiet og Kjøbmandslivet førte med sig, havde Carthaginenserne egne Sædeligheds Love; saaledes kunde f. Ex. den, som forødede sin Fædrene-Formue, offentlig anklages (Theod. Metoch. p. 159 sq.) De havde ogsaa egne præfecti morum eller Censorer med en saa udstrakt Magt, at Een af dem kunde forbyde Hamilcar Barcas at leve i Selskab med den unge Asdrubal (quem nonnulli diligi turpius quam par erat ab Hamilcare

paa den anden Side ogsaa naturligt, at de, som havde kjøbt deres Værdigheder, vilde høste Vinding af dem, for med Renter at erstatte sig Omkostningerne. Skulde den fattige og mere retsindige Borger ikke ville søge den Fordeel, og den slette Borger ikke ville aagre med den Capital, for hvilken han havde kjøbt sig sin Post? I deres Hænder, som

---

loquebantur. Nepot. vit. Hamilc. c. 3). Dette Embedes Natur gjør det rimeligt, at censura morum i Carthago var een af Centumvirernes eller Pentarchernes Bestillinger; thi disse vare jo ligesom Carthagos Ephorer og skulde vaage over Love og Sæder, i Særdeleshed over deres Forhold, som beklædte de høiere Embeder. En Opsynsmand over Sæderne har altid den ønskeligste Leilighed til at blive Despot. Man seer af Livius, hvad Roms Censorer efterhaanden kom til at betyde: „censura deinde tanto incremento aucta est, ut morum disciplinæque penes eam regimen, senatus, equitumqne centuriæ, decoris dedecorisque discrimen sub ditione ejus magistratus, publicorum jus privatorumque locorum et vectigalia populi Romani sub nutu atque arbitrio essent" (Liv. l. IV c. 8). Hvo troer ikke her at læse en Beskrivelse af samme Stand, som Livius kalder ordo judicum i Carthago? — I ovenanførte Tilfælde synes det, som Censoren brugtes som et Redskab af Hannos Partie til at ydmyge Barcinerne og betage Hamilcar og Asdrubal Evne til at danne Feldtherrer og Partiehøvdinger i deres Skole og af deres Stamme. Hanno reiste sig i Senatet ikke længe efter Hamilcars Død og meente, at den unge Hannibal ikke burde træde under Asdrubals Fane; „florem ætatis Asdrubal, quem ipse patri Annibalis fruendum præbuit, justo jure eum a filio repeti censet. Nos tamen minime decet juventutem nostram pro militari rudimento assuefacere libidini imperatorum. An hoc timemus, ne Hamilcaris filius nimis sero immodica imperia et regni paterni speciem videat? et, cujus regis genero hæreditarii sint relicti exercitus nostri, ejus filio parum mature serviamns? ego istum juvenem domi tenendum sub legibus, sub magistratibus docendum vivere æquo jure cum cæteris censeo, ne quando parvus hic ignis incendium ingens exsuscitet (Liv, l. XXI c. 3). Heraf lader sig ogsaa Striden mellem Hannibal og ordo judicum tildeels forklare.

1) „Vectigalia publica partim negligentia dilabebantur, partim divisui et prædæ principum quibusdam et magistratibus erant; qvin et pecunia, quæ in stipendium Romanis suo quoque anno penderetur, deerat, tributumque grave privatis imminere videbatur (Liv. l. XXXIII c. 46). Saaledes vansmægtede denne rige Stat midt i al sin

som kunde og vilde regjere vel (τοις δυναμενοις αριςαρχειν), burde Regjeringen være. Lovgiveren [1]) havde handlet visere, om han end ikke havde brydt sig om de retskafne Borgeres Fattigdom og meget mere sørget for, at de som Embedsmænd ikke bleve Uroestiftere. Det kunde ligeledes synes daarligt, at det i Carthago var een Mand tilladt at beklæde flere Øvrighedsposter, og at dette ansaaes for hæderligt. Lovgiveren havde burdet indsee, at een Gjerning bedst bestrides af een Mand, og ikke befale den Samme at være baade Fløitespiller og Skoemager. „Naar en Stat ikke er altfor liden, handler man mere baade efter Borgernes og

Fylde under aristokratiske Misbrug, og Provindserne følte Trykket af de Mægtiges Havesyge (cfr. Polyb. l. I c. 72). Carthaginenserne, kunde som Erfaringen viste i Krigene mod Agathokles, med deres egne Leietropper og med Romerne aldrig stole paa deres Bundsforvandte i Afrika selv, og de carthaginensiske Borgere selv vare for faa til baade at bemande Flaaden og at udrede den Landmagt, som en uklog Politik og altfor dristige og omfattende Planer krævede. Naar Flaaden ikke kunde afholde en fremmed Fiende fra Afrikas Kyster, saa havde Carthago Intet at stole paa uden sine egne tredobbelte Mure. Den Embedsmand, som i Særdeleshed havde Leilighed til at berige sig, var Republikens Qvæstor eller Skatmester (Liv. I. XXX c. 46), og da han fra Qvæsturen af traadte ind i ordo judicum, saa fandt han gjerne billige, gunstige Dommere, der som delagtige i Byttet ikke nægtede en tilkommende Embedsbroder deres Beskyttelse. Statsforfatningen selv begunstigede Underslæb, indtil Hannibal rettede Feilen ved at svække Dommercollegiets Magt. Hvad der iøvrigt skal forstaaes ved prætura hos Carthaginenserne, som var det Embede, i hvilket Hannibal foretog sig hine Reformer (Nepot. vit. Hamilc. c. 7, cfr. Livius l. c.), det veed jeg ikke; kuns seer man, at prætura var forskjellig fra Kongeværdigheden og ikke varede længere end eet Aar.

1) Aristoteles nævner paa flere Steder i dette Capitel en carthaginensisk Lovgiver eller Lovgivning. Love omtales endnu paa flere Steder (Diodor. l. XIII c. 43 l. XIV c. 54. Liv. l. XXI c. 3. Theod. Metoch. p. 151 sqq.). Bestod desuden nogen Republik i Oldtiden uden Love, endsige en Handelsrepublik, i hvilken Forholdene pleie at være mere indviklede? Jeg kan desaarsag ikke give Heeren Ret (Ideen 2 B. 1 Abth. p. 121), naar han mener, at Carthago ingen egentlig Lovgivning havde, men at Sædvaner havde bestemt Statens Forfatning. Jeg tilstaaer

Almuens Sind (*πολιτικωτερον ἐςι και δημοτικωτερον*) ved at lade Flere tage Deel i Statsstyrelsen. Ligesom i Feldten, hvor Alle enten adlyde eller befale, saaledes gaaer det ogsaa i Staten bedre og hurtigere, naar Alle ere i gjensidig Virksomhed." Men da nu ved hiin Feil Oligarchiet blev mere forhadt, saa søgte man at raade Bod herpaa ved at berige Almuen, idet man jevnligen skikkede en Deel af samme ud i Provindsstæderne [1]. Men Aristoteles bemærker rigtig, at Lykken bød denne Hjelp til at opretholde den bestaaende Forfatning, men at det egentlig tilkom Lovgivningen at hindre Oprør og Udbrud af Misnøie. Naar Ulykker indtraf, og Almuen faldt fra sin Øvrighed, saa var der i Loven intet Middel til at tilveiebringe Roelighed i Staten.

---

gjerne, at Udtrykkene leges og *νομοι* ikke altid betegne en Lovcodex, men jeg mener, at Carthago som en aristokratisk Handelsrepublik tidligere maatte føle Nødvendigheden af en saadan end et agerdyrkende Folk som Romerne.

1) Dette forklares ved Parallelstedet l. VI c. 3, 5: *τοιυτον δε τινα τροπον Καρχηδονιοι πολιτευομενοι φιλον κεκτηνται τον δημον; ἀει γαρ τινας ἐκπεμποντες προς τας περιοικιδ..ς ποιυσιν ἐυπορυς.* Formodentlig menes her de rige libyphoeniciske Stæder paa Østkysten af Africa propria og de metagonitiske paa Kysten af Mauritanien. Hannos Opdagelsesreise giver et factisk Beviis for Sagen; thi han alene førte 30,000 carthaginensiske Nybyggere med sig paa sin Flaade. Den puniske Almues Tilfredsstillelse og Velvære var afhængig af Korntilførsel fra Provindserne, naar Staden selv helst i Krigsnød ikke ydede Midler til at underholde en talrig Hob af fattige, næringsløse og derfor uroelige Borgere (cfr. Appian. Pun. c. 56).

VI.

De Makariske Øer og Elisa.

Et Bidrag til Phoeniciernes Handelshistorie.

(Af det kongl. danske Videnskabernes Selskabs historiske og philosophiske Afhandlinger. 7 D. Kjøbenh. 1845. S. 105 ff.).

Det ubekjendte Hiinsides var og vil stedse blive et Maal for den høitstræbende Aands Anelser og Forskninger, hvad enten den henflytter sig fra Tiden i Evigheden eller i denne Tingenes Verden fra denne til hiin Side af Hav og Bjerge. Geographien har til alle Tider havt sine Fabellande og fra det Givne sluttet til det Ikke-Givne; men ingensinde syslede Phantasien mere i Geographiens Kreds, end da Grækerne begyndte at løfte det Slør, som Phoenicier og Carthager havde kastet over de rige Handelslande i Vesten, og senere i Middelalderen, da det middelbare og utilfredsstillende Kjendskab til det rige og underfulde Indien og Katai fristede Europæerne til fortsatte Opdagelser. I den første Periode var Occidenten og i den anden Orienten den priste og besungne Trylleverden. Det har sin Grund i en ved physiske Momenter betinget Culturs Udvikling, at ligesom Asiens og Afrikas Centralbjerge siden bleve Skjellet mellem det Bekjendte og det Ubekjendte og tildeels ere vedblevne at være det, saaledes var det i den fjerne Oldtid det vestlige Ocean, som begrændsede den geographiske Viden. I Østen oprandt den første klare Dag; der laae Menneskeslægtens og Culturens Udspring. Ligesom følgende Solens Gang udbredte sig Folkenes Strømme fra Østen mod Vesten i Forgreninger rundt

om Middelhavets Kyster mellem Atlas og Alper [1]) i et Jorddeelte, som fremfor alle egner sig for det humane Liv, indtil de omsider naaede Herkules's Støtter, saae Landene at udfolde sig i lange Linier paa begge Sider og Solen at sænke sig i det umaadelige Ocean. Her vare de synlige *πειρατα γαιης*, udenfor hvilke den dristige Sømand længe ikke vovede sig, men — ingen Grændse for Anelsen og den udsvævende Tanke, der hæver sig over Tiden og Rummet. En saadan Tanke udtaler Choret i Senecas Medea v. 374 fgd.

> Venient annis
> Secula seris, quibus Oceanus
> Vincula rerum laxet et ingens
> Pateat tellus, Thetysque novos
> Detegat orbes, nec sit terris ultima Thule.

Det er lignende Anelser og Phantasier, grundede deels paa physiske Jagttagelser og Reflexion, deels paa historiske Traditioner, som udtale sig i Mytherne om Hesperidernes Haver, Atlantis og Meropis, endelig ogsaa i de af Digtere og Geographer overleverede Sagn om *Μακαρων νησοι* og Øerne Elisa (*Ηλυσιον πεδιον*), hvis phoeniciske Herkomst er Gjenstanden for nærværende Undersøgelse, som efter sin Natur maa blive baade mythologisk og historisk, idet Mythen opløser sig i Historie, og Historien opløser Mythen.

For at Undersøgelsen kan hvile paa en sikker Grundvold, er det nødvendigt at gaae imøde nogle Tvivl, som

1) Et Resultat, hvortil Undersøgelser om Sprogenes og Religionsideernes Herkomst og Udbredelse samt Traditioner for længe siden have ført.

den historiske Critik har opkastet med Hensyn til Sidoniernes og Tyriernes Farter og Opdagelser udenfor Hercules's Støtter [1]). Man har i Carthagerne Hannos og Himilcos Reiseberetninger troet at finde afgjørende Beviser for den Mening, at disse Sømænd vare de egentlige Opdagere af Søveien langs Afrikas Vestkyst og til Britannien, og at de Gamle sigtede til Carthagerne, naar de talte om Phoeniciernes Farter og Colonier udenfor Hercules's Støtter. Men hine Reiseberetninger af en uvis Tidsalder ere ufuldstændige og paa anden Haand komne til os [2]). Hanno og Himilco vare udsendte fra Carthago, ikke for at opdage hidtil ukjendte Lande, men for at anlægge Colonier. Det vilde have været uklogt, om Carthagos Senat virkelig havde udrustet Hanno med 30,000 Mand paa 60 Skibe for at gjøre Opdagelser, men derimod hensigtsmæssigt at bekoste Udrustningen for at colonisere en bekjendt Kyst. Vistnok er der hverken i Hannos eller Himilcos Relationer Tale om nogen ældre phoenicisk Colonie paa Vestkysten af Afrika eller i Britannien. Det synes endog, som Beboerne af Cassiteriderne umiddelbart handlede paa Tartessus, før Himilco banede Carthagerne Veien for en activ Handel. Men hvad angaaer Tyriernes Colonier paa Afrikas Vestkyst, vare disse, efter Strabos Beretning [3]) 300 i Tallet, ødelagte af Pharusier

---

1) Efter Camden, Dodwell, Voss, i Særdeleshed Lelewel: Die Entdeckungen der Carthager und Griechen auf dem atlantischen Ocean. Berlin 1831.

2) Hannos Relation nemlig i en græsk Oversættelse af et Udtog, og Efterretningen om Himilcos Reise endnu kortere i Avieni descr. oræ marit. fra det fjerde Aarhundrede efter Chr. F. cfr. Lelewel S. 10 fgd og S. 81 fgd.

3) Geogr. 1. 17 c. 3 ed. Tauchn. III p. 479. cfr. p. 483, hvor Strabo anfører den ældre Artemidors Efterretninger om phoeniciske Stæder i Mauritanien.

og Nigriter. Tyrus, bøiet under asiatiske Erobreres Aag, tabte efterhaanden sit Handelsherredømme i Occidenten, og overgav navnlig Tinhandelen til Karthagerne og Massilienserne [1]). Det er meget rimeligt, at Tartessus og Cassiteriderne have fortsat den af Phoenicierne begyndte Handel, hvilken disse havde ført netop fra Tartessus [2]) og Gabirs Havn. Hertil kommer en positiv og og uforkastelig Auctoritet for Phoeniciernes atlantiske Expeditioner. Strabo, den troværdigste Referent af Oldtidens geographiske Kundskab, som skrev sit Mesterværk efter 40 Aars Reiser og Studier, antager: at Phoenicierne kort efter den trojanske Krigs Tider (altsaa før Karthagos Anlæg) beseilede Oceanet og byggede Stæder udenfor Hercules's Støtter og paa Kysten af Afrika; at Tyrierne paa Vestkysten af Afrika havde 300 Colonier; at Phoenicierne i den ældste Tid ene og alene beseilede de cassiteridiske Øer, og at Homer skylder dem sine Efterretninger om Egnene ved Jordens Grændser [3]). Han er ikke blandt de Forfattere, som forvexle Phoenicier med Karthager; paa sidst anførte Sted (l. 3 c. 3) staae netop Karthagerne som Phoeniciernes Efterfølgere i Iberien. Det vilde nu ogsaa være i og for sig selv utroligt, at et Folk skulde hengive sig til Søehandelen uden at fare frem paa Opdagel-

1) Diodor. bibl. hist. l. 5 c. 22 og 38.

2) Ezechiel c. 27. 12 og 24: „Tarschisch var din Handelskunde, Tyrus, med Fylde af alt Godt; med Sølv, Jern, Tin og Bly fyldte det dine Torve“ — „Tarschisch-Skibene fyldte Dig og gjorde Dig prægtfuld.“

3) Strabo l. 1 c. 3; l. 17 c. 3; l. 3 c. 5; l, 3 c. 3 ed. Tauchn. I p. 76; III p. 479; I p. 282 og 241. Paa samme Maade skjelner Diodor mellem Φοινικες og Καρχηδονιοι paa det bekjendte Sted (l. 5 c. 20), hvor han taler om Anlæget af Gabir (som var ældre end Karthago) og Phoeniciernes ældgamle Handelsreiser udenfor Hercules's Støtter og deres Colonier saavel i Europa (ἐν τοις προς δυσιν κεκλιμενοις μερεσι) som i Afrika.

fernes Vei; at navnlig Phoenicierne, de ældste, dristigste og kyndigste Søemænd, skulde komme til Tartessus og blive staaende; skulde anlægge det lovende Gadir [1]) som et Udgangspunkt for tilkommende Expeditioner, og ikke benytte det; at de skulde høre om Farter mellem Iberien og Cassiteriderne uden selv at forsøge Farten; eller at Karavaner skulde føre Tinøernes Producter gjennem Gallien, uden at Phoenicierne prøvede, hvad Havets Ryg kunde bære. Er det en rigtig Bemærkning af Tacitus [2]), at Silurerne, som beboede det metalrige Land ved Mundingen af Floden Severn, nedstammede fra spanske Iberer, som vare satte over Havet, og er den Lighed, man i nyere Tid har opdaget mellem det irske og det gamle phoeniciske Sprog, mere end tilfældig, saa maa Forbindelsen mellem Spanien og Britannien i ældste Tid have været meget levende. Himilcos Expedition var neppe nogen Opdagelsesreise. Men ligesom Karthago efter Sidons og Tyrus's Fald bemægtigede sig efterhaanden Moderlandets Afbyggerstæder i Afrika og dernæst i Spanien, saaledes vilde det ogsaa tilegne sig den Handel, som Phoenicierne fra Spanien af havde drevet i den atlantiske Verden. I samme Hensigt udsendte Romerne efter Karthagos Undergang Polybius til Afrikas Vestkyst, og senere Publius Crassus til Britannien [3]).

Dersom Grækerne tilskreve Phoenicierne de første Opdagelser i Vesten og Sagnene derom, saa maae ogsaa de os af Grækerne tilligemed Sagnene overleverede locale Benævnelser med megen Grund antages at være af phoenicisk

1) Gadir var anlagt omtrent 1100 Aar f. Chr. Fødsel, og altsaa tidligere end Carthago. Vellejus Paterc. l. 1 c. 20. cfr. Mela l. 3 c. 6. Aristoteles de mirab. 146.
2) Vita Agricolæ c. II.
3) Plinii hist nat. l. 5 c. l. Strabo l. 3 c. 5 ed. Tauchn. I p. 282.

Nod. Samieren Kolæus og Phocæerne vare de første Grækere, som, omtrent 600 Aar f. Chr. F., saae det store Verdenshav [1]), hvilket Digterne længe forhen havde foreviget under Navn af Okeanos. Dette Navn blev i ældste Tider skrevet Ωγην og Ωγηνος [2]) og synes beslægtet med det hebraiske חוג, hvilket i Digtersproget betyder Himmelens og Jordens Ring [3]), ligesom Homer og Hesiod lagde Oceanet som en Flodring rundt om den yderste Rand af Achilles's og Hercules's Skjolde [4]). Navnet skal forekomme paa phoeniciske Mynter [5]), og Diodor synes at erklære det for et phoenicisk Egennavn [6]).

Om dette Ocean udbredte de phoeniciske Skippere sælsomme og afskrækkende Forestillinger, som deels havde en virkelig physisk Grund i tilværende Skjær, Havtaager og en Mængde Vandplanter, deels vare beregnede paa at sikkre Monopolet. De skjulte deres Seiladser fra Gades for alle Andre, og bragte i Udraab, at hiinsides Herakles's Støtter var Havets og Jordens Ende [7]). Paa Solons eller maaskee paa Platos Tid hed det endnu, at Vandene udenfor Middelhavets Munding ikke kunde befares formedelst de Grunde,

1) Herodot I. 4 c. 153; I. 1 c. 163. Men Grækerne vare dog ikke komne til Cassiteriderne i Herodots Tid, eftersom Tinnets Hjem var denne Historieforsker ubekjendt. I. 3 c. 115.

2) Bochart Canaan I. 36 p. 708 sq. og Münter Religion d. Karthager S. 100.

3) Esaias 40, 22. Proverb. 8, 27. Job 22, 14. 26, 10.

4) Iliad. 18, 607. Scut. Herc. v. 314.

5) Eckhel syllog. tab. VI n. 5 p. 58.

6) Bibl. l. 5 c. 20 — *ἐπεβαλλοντο πλειν την ἐκτος Ἡρακληεων ςηλων, ἣν ὠκεανον ὀνομαζυσι* — nemlig Phoenicierne; det synes, at være en meget overflødig Bemærkning af Diodor, dersom det var hans Mening, at „man til hans Tid kaldte dette Hav Oceanet"; det vidste Alverden paa Augusts Tid.

7) Strabo. l. 3 c. 5 ed. Tauchn. I p. 274 og 282.

der vare en Levning af det sunkne Atlantis [1]), og Perseren Sataspes turde for Xerxes som Undskyldning for, at han ikke fuldendte den ham paalagte Fart omkring Afrika, beraabe sig paa, at Skibet ikke kunde drives frem, men holdtes tilbage [2]). Lignende Forestillinger vare i Omløb om Vanskeligheden med at gjennembryde de nordlige Egne af Oceanet [3]).

I samme mystiske Taage laae νῆσοι μακάρων, der, efter at have i flere hundrede Aar svævet for Digternes Phantasie uden at kunne naaes af det sunde Øie, først efter Karthagos Fald og Romernes Erobring af puniske Skrifter og puniske Colonier ved Oceanet gik over i den græsk-romerske Geographie som virkelig tilværende Lande. Vi ville vove et Forsøg paa at tyde deres Navn og bestemme deres Beliggenhed i Phoeniciernes gamle Verden, men først tage Hensyn til en sindrig Hypothese af den grundlærde Movers i hans nylig udkomne Untersuchungen über die Religion und die Gottheiten der Phoenicier (Bonn 1841 S. 417-424.) Efter at have viist, hvorledes den phoeniciske Naturreligion med dens sideriske Elementer og i Særdeleshed Baals Cultus udbredte sig fra Østen mod Vesten, kommer Movers ogsaa til det Resultat, at Makar, Baal-Makar er et Navn for den libyske Herkules. Han finder Hovedbeviserne for denne Mening i tre afrikanske Indskrifter, i adskillige Steders Navne og endelig i et Par Efterretninger hos Pausanias og Diodor. Den første [4]) omtaler en Ma-

1) Platon. Timæus ed. Bipont. t. 9 p. 296 sq.
2) Herodot. 4, 43, grundet paa puniske Efterretninger.
3) Strabon. l. I c. 4 ed. Tauchn. I p. 164. End flere fabelagtige Oldtidssagn om Oceanet har Lelewel samlet S. 17—27.
4) Phocic. l. 10, c. 17, 2.

kæris, af Ægyptierne og Libyerne kaldet Herakles. Diodor [1] fortæller, at adskillige Øer i Ægæerhavet efter Nogles Mening ere kaldte μακαρων νησοι efter en Konge Makarius og hans Sønner, der paa Deukalions Tid bebyggede Lesbos med flere Øer; „ihvorvel, tilføier han, det var de Flestes Mening, at Øerne skyldte eiendommelige Herligheder hiint Salighedes-Navn". Det synes derefter at være Movers's Tanke, i Øernes Navn at finde Solgudens Epitheton Makar og Antydningen af hans Cultus. Navnet oversatte Grækerne i deres Sprog efter dets Klang og ikke efter dets rette Betydning, og Digterne grundede herpaa Mythen om de Saliges Øer og Chronos's Rige. Dog — om end Baals Tilnavn Makar kunde ansees som godtgjort ved Indskrifterne, er Beviset for Baal-Makars Identitet med Pausanias's Makæris og Diodors Makarius kun svagt. En Makæris, kaldet Herakles, „hvis Vei, som Pausanias lægger til, gik til Delphi", vilde Grækeren neppe erkjende som en libysk Guddom [2]; ikke heller vilde han i en Konge Makarius, Søn af Krinakos og først i andet Led nedstammende fra Zeus, finde en Herakles eller Baal. Det er ikke rimeligt, at Mythen skulde henflytte libyske Guddomme under saadanne Personificationer i Hjertet af Grækenland og paa Øer lige under Lille-Asiens Kyst. Det var i Oldtiden sædvanligere, at Guder fik Tilnavne efter de Steder, hvor de fortrinlig dyrkedes, end at Stederne optoge Gudernes Navne. Efter

---

1) Bibl. l. 5 c. 81 fgd.

2) Maaskee har Pausanias (tilligemed Silius Italicus, Solinus, Isidor cfr. Vossius de idolol. gent. l. S. 287) blot commenteret over det bekjendte phoeniciske Navn Maharbal ɔ: Mahar-Baal. Det var meget sædvanligt, at Mands-Navne fik Tillæget Bal, f. Ex. Eth-Bal, Mastana-Bal, Abdher-Bal, Asdru-Bal, Hanni-Bal. Makæris er saaledes kun en libysk Heros, ligesom hans Søn Sardus (Sardopater), eller en Repræsentant for en maurisk Stamme.

Analogien vilde en Baal snarere have Tilnavnet Makar efter et Stednavn Makar, Makaron eller Makaria, end Steder skulde være opkaldte efter ham og hans Cultus. Vi forlade saaledes den paa Gudenavnet Makar byggede Analyse af νησοι μακαρων.

Hesperia (ɔ: Vestland eller Aftenland, Landet mod Solens Nedgang, paa Grændsen af Dag og Mørke, derfor hos Digterne paa Grændsen af Liv og Død) var i Oldtiden et Navn fælles for flere Lande. Altsom den geographiske Kundskab rykkede frem mod Vesten, og flere Lande bleve indbragne i dens Kreds, rykkede Navnet Hesperien efter. I Europa var Italien det første Hesperien (naar ikke lægges nogen Vægt paa Myther om Hesperiderne i Epirus) [1]. Spanien blev det andet Hesperien, og maaskee Navnet i det phoeniciske Sprog bemærker Aftenlandet [2]. Endelig ere ogsaa de britiske Tinøer blevne kaldte Hesperider [3]. Gaaer man over til den sydlige Side af Middelhavet, skride paa lige Maade de hesperiske Benævnelser frem med den geographiske Kundskab. Først de lykkelige Hesperier (Εὐεσπερῖται), Hesperidernes Stad, Flod, Havn, Sø og berømte Haver lige paa Skjellet mellem det græske og puniske Afrika [4]; Andre søgte

---

1) Virgilii Æneid. I, 530, 2, 781 og 3, 163. Est locus, Hesperiam Graji cognomine dicunt.

2) Hesperia ultima Horatii Od. I, 36. 4. Det er Hamakers Mening i Miscellan. phoen. p. 313, at Hispania (med Tilsidesættelse af det ældre Etymon שָׁפָן, Kanin) har i det phoeniciske Sprog heddet צְפָנִיָּה ɔ: det mørke Land, Aftenlandet, Hesperia. Ogsaa Homer sætter (f. Ex. Odyss. 10, 190) ζοφος (Mørke ɔ: Vesten) mod ἠως.

3) Dionys. Perieg. v. 62 og Citaterne i Bocharts Canaan I, 39 S. 723. Disse Tinøers Navn Oestrymnis (hos Himilko og Avienus) udleder Lelewel S. 16 af עשתרה grex, divitiæ, og יָם mare, occidens, saa at det skulde betyde „rige Øer" eller „rige Vestlande".

4) Diodor. bibl. l. 4 c. 56. Plin. hist. nat. l. 5 c. 5. Strabon. l. 17 c. 3 ed. Tauchn. l. 3 p. 496.

Hesperidernes Haver endnu dybere inde i Libyen. De forlagdes derefter til Mauretaniens Kyster, ved Atlas eller paa en Øe ved Staden Lixus, hvor der fandtes et Herkules's Tempel ældre end det i Gadir [1]. En Stamme Æthioper noget sydligere paa Afrikas Vestkyst kaldtes Hesperier [2], og det hesperiske Navn hørtes ligesaavel Syd som Nord for Herkules's Stræde [3]. Hesperidernes gyldne Haver forflyttedes, altsom der hørtes om nye Lande med en riig og skjøn Natur. De yderste Hesperider vare fjerne Øer i Atlanterhavet [4]. Endnu i forrige Aarhundrede hedte Beboerne af Marokko i Strøget mellem Telemsen og Asfi Morgrebi, det er: Vestboerne; Spanierne kaldte dem Algarbes af Elgarb, ɔ: Vesten [5]. Nyere Undersøgelser om Folkenes, Sprogenes og Religionsideernes Udbredelse have stadfæstet de gamle Efterretninger om Nordafrikas Befolkning ved Østerlændere, som ere vandrede over Landtungen ved Suez, den store Folkebroe mellem Middelhavet og den arabiske Bugt. Pharusier (Perorser) paa Mauretaniens Sydgrændse sagdes at være Perser, der havde ledsaget Hercules paa hans Tog til Hesperiderne [6]. Efter andre Beretninger vare Maurerne (Maurusierne) Inder, paa lige Maade indvandrede med Hercules [7]. Maurerne selv tillagde sig en kanaanæisk Herkomst og talte et Sprog, der lignede det phoeniciske [8]. Da ende-

---

1) Plin. l. 5 c. 1 og l. 19, 4. Solini polyh. c. 24. Virgil. Æn. 4, 480 sq.

2) Strabon. l. I c. 1 ed. Tauchn. p. 3. Plin. l. 6 c. 30.

3) Ovid. Metam. 4, 627. 2, 142. II, 258.

4) Plin. l. 6 c. 31. Solin. c. 56. Mela l. 3 c. 10. Hesiodi theog. v. 215, 275 ʽΕσπεριδες, ἁις μηλα περην κλυτε ʼΩκεανοιο.

5) Høst's Efterretninger om Marokko S. 95.

6) Plin. l. 5 c. 8.

7) Strabon. l. 17 c. 3 ed. Tauchn. vol. 3 p. 283.

8) Procop. bell. Vand. l. 2 c. 10.

lig Sallustius, som har benyttet gamle for os tabte afrikanske Forfattere, antyder, at Navnet Maurer er bleven de i hine Egne indvandrede Asiater til Deel efter Indvandringen [1]): saa har Bocharts Conjectur om dette Folkenavns Etymon meget for sig [2]); han antager nemlig Maur = Mahur, Machorin, Mauharin, at bemærke de yderst boende Vestlændere, etym. אחור, som betyder baade det Yderste og Vesten. Altsaa synes ogsaa i Mauretaniens Navn at ligge Hesperiens. Vilde man efter denne Etymologie forsøge at oplyse Mythen om Makæris [3]) paa samme Maade som andre genealogiske Myther, der stille Personer istedetfor Folkefærd, saa vilde Analysen give: at en phoenicisk Colonie (symboliseret ved Herakles) fra Machur eller Mauritanien (symboliseret ved Makæris) bebyggede Sardinien (symboliseret ved Sardus, en Søn af Makæris)."

Ligesom Benævnelserne Hesperien, Hesperier, Hesperider, saaledes findes ogsaa Μακάρων νῆσοι paa Phoeniciernes Veie mod Vesten. Saaledes kaldtes de nærmest Vesten for Asien beliggende Øer [4]); saaledes kaldtes (Herodot tilføier: „i det græske Sprog") Oaser i Ørkenen Vesten for det ægyptiske Theben [5]); saaledes fremdeles frugtbare Egne

1) Bell. Jurguth. c. 18. Libyes nomen corrupere, barbara lingua Mauros pro Medis appellantes.

2) Canaan I, 25 p. 544. Hamaker misc. p. 238 & 250 antager ligeledes, at Phoenicierne ere Skabere af Navnet Afrika, etym. עֲרָב o: Vestlandet; cfr. Ezechiel c. 30, 5,

3) Pausan. Phocic. l. 10 c. 17, 2. Det hele Capitel er en sardinsk Folkegenealogie.

4) Diodor. l. 5 c. 81. Mela l. 2 c. 7.

5) Herodot l. 3 c. 26. Det er ikke Ordet ὄασις eller αὔασις, som oversættes saaledes paa Græsk; thi dette Ord var ægyptisk efter Strabon. l. 2 c. 5 ed. Tauchn. p. 208 og betyder Boliger, omringede af øde og tørt Land; hvorfor Oaserne ogsaa kaldtes Øer. Det maa derfor være et andet Navn, hvortil Herodot sigter.

ved Oceanet [1]; endelig Øer i Atlanterhavet, deels i digteriske Sagn uden bestemt Kjendskab eller Hensyn til nogen bestemt Øe [2], deels ogsaa i mere bestemte geographiske Efterretninger. Til den sidste Classe hørte ifølge Himilkos Reiseberetninger Tinøerne i den østrymniske Havbugt, den hellige af Hiberneme beboede Øe og det store Albion [3], maaskee de samme Makarier, der ogsaa kaldtes Gudernes Øer, sex i Tallet, som Plinius anviser Plads ud for Cap Finisterre [4], og som Eusebius omtaler under Navn af Dæmonernes og Heroernes Øer [5]. I den geographiske Classe komme endelig begge Grupper af canariske Øer, paa hvilke Romerne i Særdeleshed anvendte Skildringen af μακάρων νησοι og Navnet insulæ fortunatæ [6].

Ligesom Strabo med ældre Forfattere er enig i at give Sagnet om det store ideale Atlantis udenfor Herkules's Støtter en ægyptisk Herkomst [7], saaledes fører han tilbage

1) Hesiodi oper. v. 169: Ἐν μακαρων νησοισι παρ' Ὠκεανον βαθυδινην.

2) Fremfor alle Pindar. Olymp. 2, 127 sqq. om Kronos's Borg, hvor Oceanets Vinde omvifte μακαρων νᾶσον, altsaa een Øe liig den i Sagnene om Atlantis, Meropis, Aristoteles's og Diodors maaskee virkelige, men poetisk skildrede Øe.

3) Fest. Avieni descript. or. marit. v. 94—116; cfr. Lelewel die Entdeckungen d. Karth. S. 14 fg. og 126.

4) Hist. nat. l. 4 c. 22 (Solin. c. 23, 10). Ex adverso Celtiberiæ complures sunt insulæ, Cassiterides dictæ Græcis, a fertilitate plumbi, et e regione Arrotrebatum promontorii Deorum sex, qvas aliqui fortunatas appellavere.

5) Præp. evang. l. 5 c. 17 p. 297, ligesom hos Hesiod μακαρων νησοι vare Heroernes Øer; cfr. Werlauffs Forsøg til at oplyse Procops Efterretninger om nordiske Lande S. 33.

6) Strabon. l. I og 3, 2 ed. Tauchn. I p. 4 og 241. Plin. l. 6 c. 32. Mela l. 3 c. 10. Ptolem. 4, 6. Plutarchi Sertorius c. 8.

7) Strabon. l. 2 c. 3. l. 3 c. 2 ed. Tauchn. I p. 161 og 241. Platon. Timæus & Critias ed. Bipont. t. 9 p. 296. t. 10 p. 39 sq. Plutarchi Solon. c. 26. Ammian. Marcell. l. 17 c. 7. Har man overhoved

til phoeniciske Kilder Digternes Sagn og Sange om *μακαρων νησοι*, hvilke Opdagerne lode ligge i en mystisk Aftenskumring, og i dunkle Hentydninger alene Grækerne ahne det salige Liv, som maatte kunne leves i de skjønne og yppige Vestlande, hvis gyldne Frugter ved Handelen vare blevne bekjendte [1]. Det er rimeligt, at Navnet er phoenicisk, men gjengivet i det græske Sprog efter Lyden og i Samklang med Forestillingen om Heroernes salige Hjem, men ogsaa oversat efter den egentlige Bemærkelse ved Hesperien. Det er forhen viist, at Grækerne kaldte Hesperien og hesperidiske Øer Egne, hvor de ogsaa henlagde *νησοι μακαρων*. Naar Pindar smykker sin af Oceanets Luftninger omviftede *μακαρων νασον* med gyldne Blomster og Træfrugt [2], saa synes hans Billede identisk med det af Hesperidernes nemus auriferum. Vi tale om Vestfarere, og uden nærmere at betegne det specielle Land, som er Fartens Maal, mene vi Amerika. Saaledes kunde ogsaa en Phoenicier tale om en ny opdaget Handelsverden i Vesten, maaskee ikke uden den Hensigt at fordølge det specielle Lands-Navn, der kunde lede fremmede Sømænd paa Sporet. Betydningen af Occident, Hesperien,

---

Grund til at formode en historisk Kjærne i enhver Mythe, som binder sig til et bestemt Sted, saa har man endnu mindre Grund til ganske at forkaste Sagnet om det ved Jordskjælv undergaaede Atlantis. Guancherne paa de canariske Øer havde en Tradition om, at de nedstammede fra et stort og mægtigt Folk. Den lige fra Afrikas Vestkyst indtil Nye-Foundland fortsatte Række af Klippegrunde, Sandrevler og Øegrupper, der tildeels forraade en vulkansk Natur, kunne vel være Levninger af et Atlantis. Men det er vist nok, at Historien ingensinde vil kunne ganske skille Skallen fra Kjærnen i den platoniske Fremstilling.

1) Cfr. Diodor. l. 5 c. 20.

2) Pindar. Olymp. 2. 129. *Ἐνθα μακαρων Νᾶσον ὠκεανιδες Ἀυραι περιπνευσιν· ἀνθεμαδε χρυσυ φλεγει, τα μεν χερσοθεν, ἀπ᾿ ἀγλαων δενδρεων, ὑδωρ δ᾿ ἀλλα φερβει. Ὁρμοισι των χερας ἀναπλεκοντι και στεφανοις.*

have Sprogforskerne fundet, som forhen viist, i flere Landes Navne, f. Ex. Hispania, Oestrymnis, Africa, Mauretania. Den ligger maaskee endnu sikkrere i *Μακαρων* og *Μακαρ*, der i Lyden er ganske det samme som מַאֲהֲרוֹן og מַאֲחוֹר, hvilket i det hebraiske Sprog bemærker det yderste Vesten [1]. אִי מַאֲהֲרוֹן bleve Grækerens *νησοι μακαρων*; han holdt fast ved Genitivet, idet han holdt fast ved Digterens *τον των ἐυσεβων χωρον*. Romerne derimod, der virkelig saae Phoeniciernes Makarier, men ikke paa dem de henfarne Heroer, kaldte dem insulæ fortunatæ s. dites [2].

Ikke mindre beføiet er man til at udlede Homers *'Ηλυσιον* af phoenicisk Rod. Digteren [3]) lader i Ægypten Proteus forudsige Menelaus: „at han ikke skulde døe i Argos; men de Udødelige vilde sende ham til den elysiske Slette og Jordens Grændser, hvor Rhadamanthus boer og Menneskene føre et sorgfrit Liv; hvor der ikke er Snee eller Vinterstorm og Skylregn, men Okeanos udsender de susende Vinde for at forfriske Menneskene — eftersom Menelaos var en Svigersøn af Zeus“. Hvad angaaer Kilderne til

---

1) Jesai. 9, 11. Deut. 34, 2. Joel 2, 20 Zachar. 14, 8; hvor det østlige Hav modsættes הַיָּם הָאַחֲרוֹן ɔ: det yderste eller vestlige Hav.

2) cfr. Horatii Od. 4, 8, 27. Epod. 16, 41.

3) Odyss. 4, 561 fgd. Naar man med denne og andre digteriske Beskrivelser af den elysiske Slette og Eng og af de Saliges Øer sammenligner Alcaforados Skildring af Madeira, da Macham kom dertil, skulde man troe, at Digterne have skildret efter Naturen: „Skovene“, beretter han, „prangede i yppig Vært; der var Træer med kostelige Frugter, andre med sødt duftende Blomster. Vandene vare kølige og klare, Himmelen venlig og Luften fuld af balsamisk Vellugt“. Dyrene, som mødte Macham, yttrede intet Tegn til Frygt eller Vildhed, hvoraf han sluttede, at Øen var ubeboet. Da Europæerne trængte dybere ind, fandt de en skjøn bebygget Eng (*λειμων*, hvorpaa Heltene hvile), indfattet af Laubærtræer og vandet af en Bjergbæk, der rasledе hen over Kisel. Midt paa Engen stod et majestætisk Træ, hvis lange Grene skyggede mod Solens Straaler. Washington-Irwings Columbus. Tydsk Overs. B. 12 S. 214 og 415.

denne Digtermythe, vare efter Strabo Phoenicierne Homers Sagnsmænd. Hvordan man end oplöser Fabelen om Proteus, saa hersker han som Havgud eller Konge i en Deel af Aegypten, hvor Phoenicierne færdedes; hans Helligdom laae i en Deel af Memphis, som kaldtes Tyriernes Leir og var beboet af Tyrier; han sagdes at være en Søn af Poseidon og Phoenike[1]. Hvad angaaer Beliggenheden af Homers Elysium, var det ikke, som hos andre Digtere[2]), en Egn under Jorden, men over Jorden og ved dennes yderste Grændser, hvorhen Menelaos i levende Live skulde henflyttes. Naar man med den homeriske Mythe sammenholder Hesiods og Pindars digteriske Skildringer af Heroernes Ophold paa Makarerne under Chronos's, Rheas og Rhadamanthos's Scepter: saa har Eustathius Ret til at forklare Digterens Elysium som en Slette ved Jordens Ende i Vesten, „hvilken af yngre Forfattere kaldes νησοι μακαρων[3]); ligeledes Lucian[4]), der henlægger Ἠλυσιος λειμων til samme Øer. Men man vil neppe indrømme Scholiasterne, at Elysium havde sit Navn af et ιλυς paa Aegyptens Delta, eller af den gudfrygtige Mand Elysius fra Eleuther, eller deraf, at Sjælene tilbringe Livet der ἀλυσσας, ὁ ἐςι χαιρουσας ἡ λελυμενας σωματων, ikke heller af ἠλυθειν. Ordets Rod er phoenicisk ligesom Sagnets.

Ἠλυσιος er et Adjectiv, hvortil føies snart λειμων snart πεδιον, og Intet er til Hinder for deraf at danne Substantivet Ἠλυσα, der findes som Lands eller Øers Navn, אֱלִישָׁה hos Propheten Ezechiel c. 27, 7 i det for Tyrus's

---

1) Strabon. l. 3 c. 2 p. 241, Herodot. l. 2 c. 112. cfr. Diodor. l. I c. 62, Tzetzis chil. 2 hist. 44.

2) F. Ex. Virgilii Æneid. l. 5 v. 734 l. 6, 637 sq. 744 o. a.

3) Homers Odyss. ed. Baumgarten Crusius v. I, I p. 247 not.

4) Jupiter confut. p. 185 ed. Salm. 1619.

Handelshistorie meget vigtige Capitel, der indeholder en Klagesang over Tyrus's Fald. Det hedder her: „Dine Dækker ere af blaat Stof og Purpur fra Elisas Øer.“ Kunde man ønske en Derivation af dette Ord svarende til den Forestilling, Grækerne forbandt med Elysium og de Saliges Øer, Heroernes evige Hjem, da ligger temmelig nær Derivationen af אֵלִים ɔ: de Stærke, Kjække, Guderne, og יֶשַׁע ɔ: Frelse eller Frelsens Ophav. Men det er paa en sikkrere Vei end Etymologiens, vi ønske at finde Beviset for Elisas Identitet med Elysium og de vestlige eller makariske Øer.

Romerne og Grækerne arvede eller bemægtigede sig Arven af Phoeniciernes og Karthagernes Opdagelser. Det er aldeles vist, at de beseilede de canariske Øer i Aarhundredet før Christi Fødsel. I Anledning af Sertorius's Plan paa disse Øer at finde et lykkeligt Fristed yttrer Plutarch [1]): „at det lige fra Barbarernes (μεχρι των βαρβαρων d. e. fra Phoeniciernes og Karthagernes) Tid var en vel grundet Tro, at her var den af Homer besjungne Elysiske Slette og de Saliges Hjem.“ Sertorius's lykkelige Øer vare uden Tvivl Madeira og Porto Santo; thi de angives at være to i Tallet, og den lidet tillokkende Beskrivelse, som Statius Sebosus og Kong Juba paa Keiser Augusts Tid gave af de sydlige Canarier [2]), forbyder at tænke paa disse. Ihvorvel Fortællingen er kjendelig udsmykket, saa passer dog i det Væsentlige paa Madeira og Sertorius's Øe den Beskrivelse,

---

1) Sertorius c. 8 cfr. Strabon l. 3 c. 2 p. 241.: „Makarernes Øer, som ogsaa vi nu kunne paapege, ikke langt fra Maurusiens Forbjerg ligeoverfor Gadir“.

2) Plinius l. 6 c. 32. Solinus c. 56 § 14 sq. cfr. c. 30 § 8. De skildres som temmelig øde; men maaskee de dengang (cfr. Sertorius l. c.) ligesom gjennem Middelalderen bleve hjemsøgte af Fribyttere.

som Aristoteles og Diodor [1]) give af en Øe, „ligere et Gudernes end Menneskers Land“, beliggende udenfor Herkules's Støtter. Denne Øe kiendte Phoenicier og Karthager, og de sidste afskare Fremmede og navnlig Tyrrhenerne Veien dertil i den samme Tanke (som siden Sertorius) at berede sig et Tilflugtssted i Tilfælde af Karthagos Undergang [2]). Det beroede paa mere end en Gisning, at Romerne kaldte de canariske Øer fortunatæ eller makariske. Ikke saasnart havde Europæerne i fiortende Aarhundrede gjenfundet dem, før de atter betegnedes med det gamle Navn af de „lykkelige Øer“; og det er ret mærkelig, at Øen Teneriffa paa Fra-Mauros Kaart benævnes isola del Inferno [3]). Det fiortende og femtende Aarhundredes Opdagelser synes fremdeles ethnographisk at stadfæste Oldtidens Sagn om Makarierne. De canariske Øer vare dengang beboede af de ædle Guancher, hvis legemlige Skjønhed, Mod, livlige Aand, milde Charakter, sædelige og lykkelige Liv og sociale Institutioner de spanske Skribenter ikke kunne nøksom berømme [4]). Guanchernes Forestillinger om et høieste Væsen og et Liv efter dette, deres Mumier i Klippegrave o. s. v. synes at vise hen til en østerlandsk Herkomst og til en Tidsalder og

1) Aristoteles de mirabil. ed. Aureliani t. 2 p. 1093. Diodor. bibl. l. 5 c. 19—20.

2) Ret mærkeiigt, at Anelsen om Statens Fald var saa stærk i Karthago, netop da Republikken nærmede sig Culminationen. Hvad Aristoteles fortæller, maa nemlig have tildraget sig, før Tyrrhenerne ophørte at være Sømagt, altsaa før A. 450 f. Ch. F.

3) Il mappamondo di Fra Mauro descritto da Zurla. Venezia 1805, p. 63 og 142. Vulkanen har vel nærmest foranlediget Navnet.

4) Golberrys Reise i det vestlige Afrika. Tydsk Oversættelse af Bergk. B. I S. 34—41. Schlosser: Geschichte der alten Welt und ihrer Cultur l. I S. 61 not. Münter Religion der Karthager S. 61. Humboldt und Bonpland: Reise in die Aequinoctial-Gegenden; Stuttgart und Tübingen 1815. I S. 283 fgd. og overhovedet hele 1ste Bogs Cap. 2.

en Egn, da og hvor den ældgamle phoeniciske Religionsidee om en El-Chronos, hans lykkelige Alder og Rige var ligesom realiseret [1]).

Skriftfortolkere og Historieforskere [2]) have oversat אֱלִישָׁה hos Ezechiel c. 27, 7 ved Hellas, Aeolis eller Elis paa Peloponnes, eller forstaaet derved Øer i Aegæerhavet, deels formedelst Navneligheden, deels ogsaa fordi Purpursnekken faldt i Aegæerhavet og i Særdeleshed ved Kysterne af Lakonien. Men der var ingen Øe i Aegæerhavet, hvis Navn har Lighed med Elisa, og Lakonien hverken hørte til Hellas, Aeolis og Elis eller kunde kaldes saaledes. I Folke-Genealogien Genes. c. 10 v. 4 forekomme som Sønner af Javan: Elisa, Tarschisch, Chitim og Dodanim (hvilket sidste maaskee bør læses Rhodanim) [3]). Efter en Sammenstilling af de mange Steder i den hellige Skrift, hvor Tarschisch forekommer, med de profane Skribenters Tartessus, Tarseion, Tarsiter o. s. v. kan der neppe blive nogen Tvivl tilbage om, at Tarschisch er en Deel af Spanien [4]), ligesom det er antaget, at Chitim betyder Italien og de store Øer i Middelhavet, og Dodanim Gallien. Forfatteren

1) Cfr. Movers Untersuchungen über die Religion der Phoenicier. S. 312 fgd.

2) Ogsaa Heeren i hans Ideen I, 2 S. 128 Udg. 1815; cfr. Bochart Phaleg. l. 4 c. 38 p. 356 & p. 176.

3) Bochart Phaleg. l. 3 c. 6 ab in.

4) Ihvorvel Tartessus af græske og romerske Skribenter holdes i en saadan Almindelighed (som en Benævnelse snart for en Øe i Bætisfloden, snart for Bætisfloden selv, snart for hele Turdulernes Land, snart for Stæderne Carteca og Gadir, snart for en egen Stad, som ikke var mere, snart for Carpesiernes Bye og Land cf. Appiani Hispan. c. 2), at det maa antages i Almindelighed for en Benævnelse paa et phoenicisk Colonieland i Spanien, saa er der dog ingen af de gamle Efterretninger, der berettiger til at antage det for et Navn paa hele Spanien. Tartessis var en Deel af Sydspanien.

synes altsaa paa sin ethnogeographiske Tavle at være gaaet fra Vesten mod Østen og ved Elisa at have meent Øelande vestligere end Spanien. Elisa var hos Ezechiel Øer, og i Psalmen 72 v. 10 staae netop Fyrsterne fra Tarschisch og Øerne [1]) ligeoverfor Fyrsterne fra Saba, som Repræsentanter for de yderste Egne mod Vesten og Østen. Fremdeles agtedes i Oldtiden det lakoniske Purpur for ringere end det tyriske [2]), hvorfor Ezechiel neppe vilde have i Særdeleshed udmærket lakonisk Purpur som Smykke for Tyrus. Endelig levede og skrev denne Prophet sin Klagesang over Tyrus til en Tid, da Grækerne allerede havde fortrængt Tyrierne fra Archipelaget og de Grækenland omgivende Lande til de fjernere Egne af Middelhavet og Oceanet, og netop i en Periode, til hvilken hører Phoeniciernes dristige og med liden Grund omtvistede Omseiling af Afrika. Plinius giver det dunkle Purpur Fortrinet for alle andre [3]); det var det meest søgte. Men netop det mørkeste Purpur var det saakaldte Gætuliske fra Oceanet. Her fandtes Purpursnekken i stor Mængde ved de canariske Øer, hvor Kong Juba desaarsag anlagde Purpurfarverier, som kaldtes gætuliske. Noget nord for insulæ fortunatæ laae purpurariæ [4]), der neppe vare andre end Madeira og Porto Santo eller Diodors og Sertorius's Makarier. Det synes altsaa meget rimeligt at forlægge Elisa med sit Purpur fra Ægæerhavet til Oceanet og det fjerne Vesten, hvor Homer tænkte sig Elysium.

---

1) איים staaer der absolut istedetfor de fjerne Øer hiinsides Tarschisch eller i Forbindelse med Tarschisch.

2) Ovidii remed. amor. v. 707.

3) Hist. nat. l. 9 c. 38 o. a. St. Laus ei summa in colore sangvinis concreti-nigrantis rosæ colore sublucens-rubeus color nigrante deterior.

4) Plin. l. 6 c. 31 sq.

Men ogsaa ved Kysterne af Britannien faldt Purpursnekker [1]), og den anden Handelsvare fra Øerne Elisa, som Ezechiel nævner, fører os endnu nærmere til de britiske Øer. Ogsaa disse Øer vare Makarier (מְאַחֲרוֹן); de kaldtes af Nogle fortunatæ (som forhen er bemærket) og hellige [2]) Øer, vistnok ikke priste ligemed Makarierne, der laae Syden for Chronos's hellige Forbjerg (Cap Vincent), som et jordisk Elysium, men dog vel anseete for deres kostbare Producter, milde Clima og Frugtbarhed [3]). Til Sammenligning med Digternes Forherligelse af νησοι μακαρων ville vi anføre en Talers Beskrivelse af Britannien [4]): Britanniam omnibus coeli ac soli bonis natura donavit; in qva nec rigor est nimius hiemis, nec ardor æstatis; in qva segetum foecunditas tanta, ut muneribus utrisque sufficiat Cereris et Liberi; in qva nemora sine immanibus bestiis, terra sine serpentibus noxiis; contra pecorum mitium innumerabilis multitudo, lacte distenta et onusta velleribus. Cornwall, netop den Deel af Britannien, som Phoenicierne fornemmelig besøgte, har paa 50°—51° N. B. saa milde Vintre, at Myrther og Laurbær groe paa frit Land [5]).

---

1) Heerens Ideen I. 2 S. 99. Goguet: Ursprung d. Gesetze, Hambergers Oversættelse B. 2 S. 90.

2) Det er rimeligt, at Druidernes mystiske Cultus, der især fremherskede paa Øen Mona (Anglesey; cfr. Mela l. 3 c. 2. Tacit. Annal. l. 14 c. 29 sq.), har bragt disse Øer i Helligheds Rye og tillige udbredt de besynderlige Forestillinger om Britannien som det hemmelighedsfulde Land, hvortil Afdødes Sjele overførtes; cfr. Werlauffs Procops Efterretninger S. 31—34.

3) Strabon. l. 4 c. 5 ed.Tauchn. I p. 322. Taciti Agric. c. 12. Cæsar. bell. Gall. l. 5 c. 12. sub fin. Diodor. bibl. l. 5 c. 21 sub fin.

4) Eumenius, der skrev sin Lovtale over Constantin i Slutningen af tredie Aarhundrede e. Chr. F. Panegyr. Const. c. 9 (in Panegyr. vett. ed. Jäger. t. 1 p. 384).

5) Schouws Europa S. 30.

אַרְגָּמָן (Purpur) og תְּכֵלֶת (det Blaae) bemærke efter en meget sædvanlig Metonymie ogsaa de farvede Tøier. Men Phoenicierne vare fra ældste Tid saa gode Bævermestere [1]), at Ezechiel nærmest har tænkt paa Farvematerialet som Product for Elisa. Fortolkerne [2]) antage, at Techeleth er den mørkeblaae Baidfarve, som hos Romerne hedte glastum eller vitrum [3]). Med denne Farve sminkede og tatoverede sig de gamle Briter, baade Mænd og Qvinder, som Plinius [4]) tilføier, efterlignende Æthiopernes Hudfarve. Det samme beretter Cæsar [5]), og benævner Farvestoffet vitrum, som gav colorem cæruleum. „Brit" (hvormed kan sammenlignes Folkenavnet Picti) betyder i det gamle celtiske Sprog „malet" [6]), og P. Mela feiler neppe i sin Mening, at Britannerne kaldtes saa, fordi de vare vitro corpora infecti [7]), Hvorledes iøvrigt denne mørkeblaa Plantefarve har kunnet komme til Navnet vitrum (eller Glasfarve), oplyser maaskee et andet Sted hos Plinius [8]), hvor han regner den mørke æthiopiske Obsidian (der ogsaa fandtes i det vestlige Europa) til Slægten vitrum (ὕαλος), hvilken han kalder en antiquior materiæ origo, nunc vitri similitudine interpolata, idet

1) Iliad 6, 29. Odyss. 15. 424.

2) Simonis Lexicon hebraicum et chald. sub. voc. תְּכֵלֶת Talmud giver Ordet ved הַלְוֹן chalasdon ɔ: glastum.

3) Plin. l. 29 c. 7; dermed at sammenligne Ordet glessum (Bernsteen, Glas) l. 37 c. 3. Hvad angaaer Planten, som kaldtes Isatis, voxer den endnu vild i Mellem-Europa,

4) Hist. nat. l. 22 c. 1.

5) Bell. Gall. l. 5 c. 14.

6) Cannegieter de Brittenburgo p. 5.

7) Sit. orb. l. 3 c. 6. Britannorum stigmata vare bekjendte i Oldtiden; Rapin Thoyras Hist. d'Angleterre I p. 7. Woltmanns Geschichte Großbritanniens I p. 10.

8) Hist. nat. l. 36 c. 26. Selv det ufarvede Glas synes hos de Gamle at have havt et havblaat Skær, idet Digterne tale om pontus vitreus, antra vitrea oceani. Horatii od. l. 4, 2. Silii Ital. Pun. l. 7, 413.

man nemlig konstig farvede Glasset. Vaidplanten benyttedes fortrinlig til at farve Uld [1]), hvormed ogsaa det qvægrige Britannien har kunnet forsyne de vindskibelige Phoenicier. Altsaa Vaiden, hvilken Ezechiel omtaler som Artikel fra Øerne Elisa, og dens Brug til Farve var de britiske Øer saa eiendommelig, at den foranledigede Navnet Briter [2]); hvorimod dette Farvestof ingensinde var særlig bekjendt som en græsk Handelsvare.

Det skulde da blive det endelige Resultat af denne Undersøgelse, i hvilken Sagn og Sange have ført ind paa Historiens Gebeet: at Makaron og Elisa vare generelle phoeniciske Benævnelser paa Øer i det vestlige Ocean; at Grækerne have i deres Sprog gjengivet disse i den virkelige Geographie hjemhørende Navne ved *νησοι μακαρων* og *Ἠλυσιον* og paa disse Navne og dunkle Sagn om de fjerne Vestlandes herlige Natur construeret Mytherne om de Saliges Øer og Heroernes Elysium udenfor den bekjendte Verdens Grændser. Paa Sandhedens Vegne ønsker Forfatteren, at hans Hypothese maa være noget mere end en historisk Phantasie. Spanieren Villalpando [3]) synes efter Bochart Phaleg. l. 4 c. 3 ab init. at have opstillet en lignende Hypothese.

1) Plin. l. 20 c. 7.

2) Hvad enten Folket havde givet sig selv dette Navn, eller det var givet af Fremmede. Rapin Hist. d'Angl. I p. 4.

3) Formodentlig Jesuiten I. B. Villalpando (fra 16 Aarhundrede), hvis Commentar over Ezechiel ikke har været Forfatteren tilgængelig.

VII.

Kleomenes III.

Konge af Sparta.

(H. J. F. Estrups Historiske Blandinger. Kiøbenh. 1830. S 135 ff.).

Det var med Lykurgs Lovgivning som med ethvert menneskeligt Værk, der er anlagt for Evigheden og synes betrygget ved en Forpligtelse til Efterslægten, evig at bevare det i den gamle Stiil; er det mere end de nøgne Grundstene, hvorpaa der kan bygges efter Tidernes Tarv, da bryder Tiden selv mod Værket, og den menneskelige Kraft, som anstrænger sig for at bevare det, misledes eller faaer i Kampen mellem det Gamle og det Nye en ubestemt og vaklende Retning, der omsider tilintetgjør Kraften selv. Den spartanske Lovgiver vilde for evig befæste Frihed, Selvstændighed og borgerlig Enighed i Staten; han vilde qvæle enhver Spire til Misundelse og Had, selv Skinsyge hos Mændene som Materie til Tvist mellem Borgere; han vilde opdrage Spartanerne til at leve alene i og for Staten; han vilde forebygge Havesyge, Umaadelighed og Laster, der allerede i hans Tid viste sig som Udvæxter paa det unge Kundskabstræe. Derfor gjorde han Jordlodderne lige og til Statens Eiendom, og vilde ikke tillade, at de ved Kjøb og Salg bleve færre, større eller mindre; derfor maatte Borgernes Tal aldrig overstige Tallet af Lodderne; enhver Spartaner skulde nøies med sit lidet Grundstykke, og af denne hængte hans hele Anseelse i Staten, hans Selvstændighed og Fødelandskjerlighed. Derfor udryddede Lovgiveren sædelig Blufærdighed hos det andet Kjøn; derfor forordnede han en offentlig Opdragelse og en fælleds lige og simpel Levemaade for alle, og

bandlyste Sølv og Guld, Handel og Konster. Legemlige Øvelser og Hærdelser, der grændsede til unaturligt Barbarie, skulde skabe en sund og kraftfuld Natur hos Folket. Den Statsforfatning, Lykurg indførte, var en Blanding af Monarchie, Aristokratie og Demokratie; hverken Tyrannie eller Oligarchie eller Ochlokratie syntes at kunne fæste Rod, hvor Konger, Geronter og frie Borgere gjensidig frygtede og agtede, indskrænkede og understøttede hinanden, og alt var i passelig Ligevægt [1]).

Disse Love maatte synes meget hensigtsmæssige for et udannet Old; men de røbede, at deres Giver ikke kjendte den menneskelige Natur; de kunde i ethvert Tilfælde ikke haabe Varighed uden i en aldeles isoleret Stat, og Lakonien havde altfor mange Berøringspuncter med det øvrige Peloponnes og Hellas til at være isoleret. Veiene over Taygetus, Havet og Isthmen selv vare banede, da endnu ikke fulde firehundrede Aar vare forløbne, efterat Lykurg havde ladet sin Aske sprede i Havet. Det ligger i den menneskelige Natur at stræbe efter det høieste Maal af legemligt og aandeligt Velbefindende. Borgeren vil øve sine Kræfter, arbeide, erhverve og nyde, og i samme Grad, han føler sin Kraft, vil han udvikle den i enhver Retning. Denne Stræben hos den Enkelte meddeler sig til det hele Samfund. Udvikling af Kraft hos Individet kan ikke tænkes uden fiendtlig og venskabelig Berørelse med andre Individer, som have samme Attraae; Udviklingen af Kraft i et heelt Statslegeme er ligesaalidt tænkelig uden lignende Berørelser med andre Stater. Enhver Lov, som vil paatvinge Lighed og Inhumanitet, er et unaturligt Baand, som maa briste, og enhver Statskonst, som gaaer ud paa at isolere Stat fra Stat, begynder en

---

1) Polyb. l. VI. c. 10.

frugtesløs Kamp mod Civilisationen. Det var aabenbart Lykurgs Hensigt at give hele Staten den samme Aand som den enkelte Borger, den nemlig at nøies med sit eget. Polybius [1]) bebreider ham, at han ikke gav nogen Lov, der kunde forebygge Spartanernes Anmasselser paa fremmed Grund og overmodig Tragten efter Hegemoniet over de frie Hellener. Han gav vist nok Love, som sigtede dertil. Idet han bestemte, at Borgernes Tal ikke maatte overskride Loddernes, havde han med det samme forbudt Udrustningen af betydelige Hære. Hvor Sølv og Guld ikke taaltes, kunde Hære ikke leies eller underholdes længe og langt borte fra Hjemmet. Det var ikke Spartanerne tilladt at beleire eller befæste Stæder, at føre Krig bestandig mod eet og samme Folkeslag eller feide til Søes. Men ingen Lov kunde her raade Bod. Den Lovgiver, som vidste at opdynge physiske Kræfter hos sit Folk, maatte vide, at disse Kræfter ikke kunde holdes sammenpressede indenfor det snevre Lakoniens Bjerge; ethvert kraftfuldt Folk bliver gjerne endogsaa kun i Kampen for sin Selvstændighed et erobrende Folk; det møder og overvinder Modstand; Actioner og Reactioner føre bestandig videre. Spartanerne bleve angrebne af Messenierne og gjengjeldte Angrebet; Messenierne endte med at blive deres Slaver. Dette var det første Brud paa Lykurgs Love, som Sparta tillod sig. Kongerne levede kun for Krig; thi i Krig formaaede de alt, i Fred lidet. Men da deres Fraværelse i Feldten deels gjorde det umueligt for dem at pleie deres Kald hjemme, og deres Magt i Krig og Aristokraternes i Fred syntes farlig for borgerlig Frihed; saa opstod og udviklede sig i Tidens Længde Ephorernes Myndighed. Denne Øvrighed, der oprindelig egnede sig til at holde den Ligevægt

1) l. VI c, 48 seq.

i Statslegemet, som Konger og Optimater truede at ophæve, misbrugte omsider sin Dommermagt til at tyrannisere baade Konger og Folk, og undergrov af egennyttige Hensigter Lykurgs Lighedssystem.

De lykkelige Krige med Messenier, Arkader og Argiver forhøiede Meningen om Spartas Vælde, og i Begyndelsen af Perserkrigen turde ingen græsk Stat gjøre det Overanførselen stridig. Snart beilede Athen til denne Ære, men laae under i Kampen, og spartanske Tyranner og Harmoster raadede over Hellas. Saalænge Spartanerne ikke skrede over Isthmen, kunde Lakonien endnu forsyne deres Tropper med alle Fornødenheder; men da de begyndte at sende Hære udenfor Peloponnes og Flaader over Havet, saa kunde hverken Lykurgs Jernpenge eller Lakoniens Frugter dække Forbruget. Man behøvede Guld og leiet Krigsmagt, og derfor maatte man trygle om Subsidier ved den store Konges Hof, og afpresse Grækerne Penge og Mandskab. Krigene bragte Guld til Sparta, og Guldet ophævede Ligheden mellem de forhen lige Borgere. Tragten efter Rigdom og Nydelser traadte istedetfor Nøisomhed og Tarvelighed, Misundelse og Tvedragt istedetfor borgerlig Enighed. Lysander arbeidede med Flid paa at forandre Lykurgs Forfatning og sendte til Sparta de umaadelige Skatte, han havde samlet under den peloponnesiske Krig. Han vilde give Sparta ikke blot Hegemoniet, men Herredømmet over Grækenland. Maaskee havde han Ret. Lykurgs Lovgivning var forældet og i Virkelighed uvirksom. Enten maatte Spartanerne med deres Lykurg vende tilbage til de oprindelige Statsvilkaar, eller ogsaa skride frem uden ham. Længe havde de været i det Fald at maatte føre Krig og undertvinge efter en naturlig Politiks Bydende, og dog afskrækkes derfra af deres Lovgivers Skygge. Det vaklende System gjorde, at de aldrig kunde vinde noget varigt Herre-

dømme over Grækenland; de gjorde ikke egentlige Erobringer eller skabte sig Undersaatter, end ikke efter Athens Fald. Og dog forenede Sparta de samme Betingelser til at vorde Grækerlands som Rom til at vorde Italiens Herskerinde. Grækerne hadede kuns Lacedæmonierne som overmodige Aristokrater; de frygtede intet Scepter. Saaledes kunde da Epaminondas trodse et saa slet ordnet Herskesystem, og Philip af Macedonien flytte Hegemoniet fra Eurotas til Bredderne af Arius. Spartas Glands var fordunklet, og dets Kraft havde fortæret sig selv; men Erindringen blev tilbage tilligemed Ærefrygten for de gamle Institutioner, under hvilke den henfarne Helteslægt var opvoxet. Disse Erindringer levede endnu, førend de fremkaldte en Kleomenes. Ikke bør Historien fortie, at det var Spartas Agis II, som vovede efter Slaget ved Arbela at begynde en Kamp for Grækenlands Frihed, [1]) og Arius, som med større Mod end Lykke i samme Øiemed stred mod sin Tids største Feldtherrer, Pyrrhus og Demetrius Poliorcetes [2]). Spartanerne følte sig bestandig som det ypperste Folk i Grækenland. De historiske Erindringer have stor Magt over en Nations Charakter. Æren er et reelt Gode for en Nation. Store Erindringer begrunde Nationens som en Families Existence, og føde den høieste Patriotisme. Lykurgs Aand hvilede endnu over den bedre skjøndt mindre Deel af Folket; men hans Love udslettedes, og hans Indretninger gik til Grunde. Forfatningens sidste Pille blev omstyrtet af den mægtige Ephor Epitadeus.

De spartanske Borgerfamilier bevarede længe i Arvesuccession det Antal af Jordlodder, som Lovgiveren havde fastsat. Faderen efterlod Sønnen sin Lod. Familiernes og de egentlige Borgeres Tal var dog allerede ved de idelige

---

1) Diodor. l. XVII. c. 63. 2) Pausan. l. I. c. 13. l. III. c. 6.

Krige betydelig formindsket. Epitadeus havde sin egen Søn og ønskede at gjøre ham arveløs. Han satte derfor den Lov igjennem, at enhver Lodseier kunde ved Testamente efterlade sit Huus og sine Jorder til hvem han vilde. Følgerne udebleve ikke. Man benyttede uden Skaansomhed den Eiendom, som man ikke agtede at efterlade sine Egne. Jorder og Gods opdyngedes i Enkeltes Hænder, og Hoben sukkede i Armod. Ligegyldighed for Ret og Orden, Had, Misundelse og Tvedragt toge overhaand. Der blev tilsidst kuns 700 Spartanere tilbage af oprindelig 9000 Familier, og af disse besadde maaskee hundrede Jorder og Eiendom; de øvrige vare forarmede og foragtede, førte Sværdet uden Lyst, Kraft og Mod; deres eneste Haab var en Revolution [1]).

Deres Haab fik Liv, da den ædle Agis III, en Ven af det undertrykte Folk, blev Spartas Konge. Efter en haard Kamp af Modpartiet, for hvilket han ikke havde været klog nok til at skjule sin Plan, bragte Agis det derhen, at hans Ven Lysander indlemmedes i Ephorernes Collegium. Lysander bragte for Gerusiet det Forslag: at Gjelden skulde tilintetgjøres, Jorderne paa nye udskiftes, saaledes at der blev 4,500 Lodder for egentlig spartanske Borgere og 15,000 for vaabenføre lacedæmoniske Landboere; Spartanernes Tal skulde udfyldes ved at optage blandt Borgerne et Udvalg af Perioeker og Fremmede; den gamle Forfædrenes Levemaade endelig skulde igjen indføres. Gerusiet kunde ikke blive enigt om at antage Loven. Den bragtes for Folkeforsamlingen. Agis traadte frem og understøttede den med sin Veltalenhed og frivillig Opoffrelse af sin egen betydelige Formue. Men hans Medkonge Leonidas var de Riges Talsmand, og Agis's Forslag blev forkastet af Geronterne. Dog Folket var vun-

Aar 243 f. Ch. Fødsel.

---

1) Plutarch. Agis c. 5.

242. det, og Lysander syntes ikke at vove meget ved at lade Leonidas afsætte fra Kongedømmet. Imidlertid udløb Tiden for Lysanders Ephorat, og de nye Ephorer, som vare vundne for Leonidas og de Rige, lagde Proces an mod Lysander, fordi han mod Loven havde foreslaaet at ophæve Gjeld og dele Jorder. Lysander øinede kuns eet Middel til Frelse. Han overtalte Agis og den nye Konge Kleombrotus til at styrte de daværende Ephorer og indsætte andre. Dette skete. Men een af de nye valgte Ephorer, ved Navn Agesilaus, forspildte af Egennytte alt. Han havde vidtudstrakte Jorder, men ogsaa megen Gjeld. Derfor forestillede han Agis og Lysander, at man vilde vinde Grundeierne ved at udslette Gjelden, og siden ville man saameget lettere bringe dem til en Fordeling af Jorderne; at ville udføre begge Dele paa een Gang, maatte sætte Partierne i Bevægelse og Staten i Oprør. Man lod sig føre bag Lyset. Gjeldsbeviserne brændtes, og Udskiftningen vidste Agesilaus at forhale, især da Agis tilligemed de unge Spartanere, der gjerne fulgte hans Fane i Haab om de lovede Jorder, af Ephorerne sendtes bort Aratus og Achæerne til Hjelp mod Ætolerne. Folket yttrede sin Misfornøielse med, at Agerfordelingen ikke fandt Sted, og den havesyge Agesilaus føiede til sit snedige Raad saamange Udsugelser, at de Rige paa deres Side torde vove et afgjørende Skridt. De kaldte den forbrevne Konge Leonidas tilbage fra Tegea. Agis og Kleombrotus maatte
243. flygte. Den første blev lokket ud fra hans Fristed og henrettet uden at forhøres af Folket. Spartanerne taalte dette, og at Hævnen udstraktes til Agis's uskyldige Slægt. [1]) Den hele Reform gik tilbage, og, som det pleier at gaae med saadanne politiske Reactioner, de gamle Saar kom dobbelt

1) Plutarch. Agis c. 8—18. Plut. Arat. c. 31.

til at bløde; thi det seirende Parti havde nu ikke blot formeente Rettigheder at kræve tilbage, men Opreisning og Hævn for lidt Uret.

Spartas Stilling blev saameget beklageligere, som det achæiske Forbund omslyngede flere og flere af de peloponnesiske Stater og truede med at ville indflette Lakonien i samme Kjæde. Aanden i dette Forbund var aldeles demokratisk; Lighed, Humanitet og Agtelse for menneskelige og borgerlige Rettigheder [1] vare de herskende Principer saavel i hver enkelt af de forbundne Stæder som mellem disse indbyrdes; Forbundets forenede Kræfter vare rettede mod alle Tyranner, og dets Tendents navnlig den, ved en mægtig Forbindelse mellem frie Stater at afkaste Macedoniernes og ethvert fremmed Aag og tilbagekalde det gamle helleniske Frihedsold. Forbundet fattedes vel Eenhed som alle foederative Republiker; det havde at kjæmpe ikke blot mod Tyranner og mod Macedoniens Herskere, der betragtede Grækenland som en Arvedeel efter Philip og Alexander, men ogsaa mod Skinsyge i græske Stater, der engang havde været alt og nu ikke vilde være en Deel af det Hele. Lacedæmonier, Eleer, Ætoler, selv Messenier og Athenienser misundte og modarbeidede Forbundet. Men den skinsyge Politik, hvormed Ptolemæerne og Demetrius Poliorcetes's Dynastie vaagede over hinanden, svækkede Macedonernes Indflydelse. Mangelen af Eenhed erstattedes længe ved den ene Mand, Aratus, der uden Hersker-Navn, end ikke altid med Strategens Myndighed, men alene ved sin Statsklogskab og personlige Anseelse længe forstod at lede Forbundsforsamlingen og Forbundets Kræfter mod eet Maal. Den helleniske Aand, hvori han og Achæerne handlede, skaffede dem Venner overalt, og nogle misundelige Fienders Angreb

---

1) *Ισοτης και Φιλανθρωπια* Polyb. l. II. c. 38.

befæstede meget mere Baandet mellem de achæiske Stæder under fælles Fare og vakkede Kræfter, der ellers vilde være indslumrede. Et saadant Forbund kunde til den Tid ikke andet end true Spartas Selvstændighed. Her var den modsatte Aand; et Oligarchie, der grændsede til Tyrannie og ophævede Lighed i Staten og Agtelse for borgerlige Rettigheder, og en Tendents til at ville byde over frie Grækere. De undertrykte Borgeres Misfornøielse efter Agis's Fald gjorde dem en Forbindelse med Achæerne ønskelig. Det var ogsaa netop denne Tidspunct, Aratus vilde benytte for at drage Lacedæmonerne over til Achæernes Forbund [1]).

Saadan var Spartas borgerlige og politiske Stilling, da Kleomenes, Leonidas's Søn, kom til Verden. Under saadanne Gjæringer pleie store Charakterer at udvikle sig; Fædrelandet, dets Bedste, Frelse og Glands, Friheds og Ligheds Ideer, det Gode og Store, og de store Navne fra Fortiden, som knytte sig til disse Ideer, træde just da levende frem i unge, opvakte Hoveder. Partierne i Staten drage dem til forskjellige Sider, og under Partiernes Rivning udvikle sig Charaktererne. Kleomenes's Opdragelse var ikke den gamle spartanske; thi, da Agis var styrtet, turde ingen tale om Ungdommens gymnastiske Øvelser, Afholdenhed, Haardførhed og Lighed, endsige anvende Lykurgs Regler i Opdragelsen. Men Ynglingens Sind var af Naturen stemt for Maadehold og Tarvelighed, og han havde i Borystheniden Sphærus (Discipel af Zeno fra Citium) en Lærer, hvis Philosophie nærede mandige Forsætter. Den stoiske Philosophie var for store Charakterer, der havde Styrke nok til ikke at lade sig henrive uden af Ideen om det bedste; og dette var allerede dengang for Kleomenes Æren, hans egen og Fædrelandets.

---

1) Plutarch. Cleom. c. 3.

Det var ikke lykket Leonidas under Forfølgelsen mod Agis's Familie at gribe dennes Broder Archidamus. Agiatis, den henrettede Konges Gemalinde, tvang han til at ægte Kleomenes, som endnu ikke var voxen; thi hun havde arvet Rigdom efter hendes Fader, Gylippus, var den skjønneste Qvinde og elskværdig af Charakter. Det var et Misgreb af Leonidas; thi hun meddeelte Kleomenes hendes Beundring og Kjærlighed for Agis og hendes Had til dennes Forfølgere. Hun var ham en god og øm Hustrue, hvem han gierne hørte fortælle om Agis, dennes Tanker og Hensigter. Han ønskede allerede at blive en anden Agis og turde love sig større Fremgang, fordi han var mindre sagtmodig end hans Forgænger; han vilde helst vinde frivillige Hjerter, men undsaae sig heller ikke for raske og haarde Forholdsregler [1].

Denne Attraae kom til Modenhed, da han efter sin
Fader Leonidas's Død tiltraadte Regjeringen og med Re- 236.
gentens Øine saae Fordærvelsen blandt Høie og Lave. Borgerne vare blødagtige og uvirksomme og tænkte kuns paa egen Fordeel, uden Sands for det offentlige Bedste. Kongemagt var til blot i Navnet; thi Leonidas havde været ligegyldig for alt, undtagen sine egne Nydelser. Ephorerne besadde al Magten. Kleomenes fortroede sig først til en Ven Xenares, der maatte fortælle ham omstændelig, hvorledes Agis havde baaret sig ad; men siden indviede han ikke Nogen i sin Revolutions-Plan, før Værket egnede sig til Udførelse, eftersom Xenares betragtede hans Lidenskab som en Afsindighed og afbrød al Forbindelse med ham, dog uden at forraade til Nogen Aarsagen til deres Misforstaaelse. Kleomenes dømte rigtig, at Krig var den rette Tid og det rette Middel for en spartansk Konge til at overvinde Modstand hjemme; i

---

1) Plut. Cleom. c. 1—3.

Spidsen for en Hær var han uindskrænket Herre, kunde vinde Navn og Anseelse og blandt dem, som førte Vaaben, det mægtigste Partie; han kunde i Feldten stemme, begeistre og danne spartanske Helte og Borgere efter sit Sind.

Anledning til Krig fattedes ikke, ikke heller Fortrøstning til et lykkeligt Udfald af samme. Det var ikke ubekjendt, at Aratus's Bestræbelser gik ud paa at indlemme hele Peloponnes i det achæiske Forbund: kuns Eleerne, Lacedæmonierne og de med disse forbundne Arkader stode tilbage. Snart efter Leonidas's Død foruroligede han Arkaderne og gjorde Forsøg mod Sparta; han kjendte ikke Kleomenes, foragtede hans Ungdom og forsømte maaskee Tiden, inden Kløerne voxede ud paa paa den unge Løve. For det første besluttede Ephorerne blot at besætte Passerne, der førte til Lakonien:
226. de udsendte Kleomenes med en Hær for at bemægtige sig og befæste Minervas Tempel ved Belbina [1], hvis Besiddelse blev gjort dem stridig af Megalopolitanerne, Achæernes Medforbundne. Kleomenes udførte dristig og lykkelig dette Tog, og der viste sig Udsigter til videre Foretagender. Antigonus Doson, der med Kongenavn var Formynder for den unge Philip III af Macedonien, kunde ikke glemme Tabet af Akrokorinth, som Aratus havde fravendt ham, og af Piræus, som den samme Achæer havde tilvendt Athenienserne. Ætolerne, som Aratus dog høimodig havde givet Fred og Bistand efter en for dem mindre heldig Krig, misundte Achæerne deres Lykke og arbeidede paa en Alliance med Antigonus og Kleomenes for at adsplitte Forbundet. De undsaae sig endnu for at begynde en aabenbar Krig, men de hyklede og tryglede i den Grad til Spartanernes Venskab,

---

1) Plutarch. Cleom. c. 4. Maaskee rettere Belmena ved Eurotas. Det er denne nye Fæstning, som Polyb. l. II. c. 46. kalder Athenæum.

at de ikke viste nogen Fortrydelse, da Kleomenes borttog Tegea, Mantinea og Orchomenus, der dengang hørte til det ætoliske Forbund; de opmuntrede ham meget mere til videre Foretagender [1]). Rimeligviis er Kleomenes's Angreb paa disse Stæder endnu kuns at ansee som Nødværge; thi de beherskede Veien til Lakonien og vare farlige Puncter i Achæernes og de dengang med disse forbundne Ætolers Hænder. Han troede aldrig Ætolerne [2]). Aratus gjennemskuede Ætolernes Politik; men var forsigtig nok til ikke at forøge sine erklærede Fjenders Tal ved en Krigserklæring. Han stræbte blot at møde Kleomenes's Planer. Paa et natligt Tog, som syntes begunstiget ved hemmelige Forbindelser med Borgere i Orchomemis og Tegea, haabede han at bemestre sig disse tvende Stæder; men Forræderne tabte Modet, og Aratus maatte trække sig tilbage. Kleomenes skrev ham da til: hvorlunde han af en Ven havde hørt, at Aratus færdedes ved Nattetid. Denne svarede: at han var draget ud for at hindre Spartanerne i at befæste Belmina. Kleomenes meente, at han ikke dertil behøvede Fakler og Stiger. Det var en Hovedforskjel mellem disse tvende Medbeilere: at Kleomenes søgte aaben Mark, og Aratus de skjulte Veie; denne var den dygtigere i Kabinettet, hiin i Feldten. Endnu stode Achæerne ene, og havde ikke udsonet sig med Macedonierne; de vilde bevare Venskabet med Ptolemæus Euergetes og derfor ikke udstrække Hænderne efter anden fremmed Hjelp [3]). Kleomenes gjorde med nogle Ryttere og 300 Fodfolk et Tog ind i Arkadien; men Ephorerne, der endnu raadede for Krigen og foretrak de defensive Forholds-

---

1) Polyb. l. II. c. 45. Der er Grund til at formode, at Polybius lader disse Stæders Indtagelse gaae forud for Belbinas Erobring.

2) Cfr. Plutarch. Cleom. c. 10.

3) Polyb. l. II. c. 47, Plut. Cleom. c. 4.

regler, faldte ham tilbage. Efter hans Tilbagetog bemægtigede Aratus sig Kaphya (ved Orchomenus). Kleomenes fik altsaa atter Ordre at drage ud; han tog Methydrium, en achæiskfindet Stad, nordvest for Mantinea, og streifede ind i Argolis.

Dette Foretagende mindede Achæerne om at ruste sig til alvorlig Kamp. Aristomachus, forhen Enevoldsherre i Argos, havde bragt Argiverne over til det achæiske Forbund, og var fra den Tid Achæernes Strateg. Kleomenes's Indfald paa hans gamle Herskergrund satte ham i Harnisk, og han stemte Achæerne for at gjøre Gjengjeld i Lakonien. Aratus fraraadte et Tog mod den dristige Kleomenes, udrettede intet og lod sig overtale til at følge Hæren. Aristomachus gik med 20,000 Mand Fodfolk og 1,000 Ryttere Kleomenes imøde ved Pallantium (Vesten for Tegea). Denne talte kuns 5,000 Mand i sin Hær, men ønskede dog et Slag. Han spurgte paa gammel spartansk Viis ikke: hvormange Fjenderne vare? men, hvor de vare? Ogsaa Aristomachus var begjerlig efter at maale sig med den unge Helt; men den forsigtige eller frygtsomme Aratus, for hvem Achæerne bare en ubegribelig Ærefrygt, selv naar han blottede sine svage Sider, vilde ikke tillade noget Slag. Han trak sig tilbage, foragtet af Lacedæmonierne, og gav Kleomenes's allerede høie Mod nye Tilvært [1]). Ikke destomindre beilede Aratus tolvte Gang til Strategværdigheden og fik i Achæernes Forbundsforsamling flere Stemmer end hans Rival den kjække Lysiades. Hans Maade at føre Krig paa og hans Lykke blev uforandret.

Eleerne modsatte sig Achæernes Unionsforsøg, ligesom de forhen havde nægtet Lacedæmonierne Principatet. Det

---

1) Plutarch. Arat. c. 35. Plut. Cleom. c. 4.

var ikke saameget Kjærlighed til Frihed, som en vis hierarchisk Følelse af at beboe et helligt Land og være Skytsherrer over Grækenlands ypperste Helligdom Olympia, der nu forenede dem med Achæernes Fiender. Aratus angreb dem; men Kleomenes ilede til Hjelp og tilføiede ham et fuldkomment Nederlag ved Lycæus. Rygtet, at Achæernes Strateg selv var falden i Slaget, og Nattens Mørke bragte dog denne en større Fordeel end en vunden Seir; thi uden at Nogen ahnede det, samlede han de adspredte Achæer, overrumplede og besatte paa Retiraden Mantinea, [1]) og optog dets Borgere i det achæiske Forbund.

Kleomenes troede nu sin Anseelse befæstet nok til at kunne udføre større Planer. Man havde siden Agis's Død ladet den ene Kongestol ubesat. Kleomenes meente, at Ephorernes Magt vilde svækkes, naar Kongedømmet blev fuldstændigt, og der kom Ligevægt i samme [2]); han meente maaskee ogsaa at oplive Agis's undertrykte Partie, hvilket han kunde benytte, naar han gjorde en Agide deelagtig i Regjeringen. Han kaldte derfor Archidamus, Agis's Broder, tilbage fra Messene og tilbød ham den ene ledige Throne. Nikagoras, den Gjesteven, hos hvem Archidamus havde havt et Fristed, sluttede Underhandlingen, og paa hans Ord stolede Flygtningen, da han vendte tilbage. Men Agis's Mordere frygtede for Archidamus's Hævn og ombragte ham enten mod Kleomenes's Villie, som Historieskriveren Phylarchus antog, eller med hans nødtvungne Samtykke, fordi han ikke vovede at støde den mægtige Faction i Staten. Denne Handling kaster megen Skygge paa Kleomenes's Cha-

---

1) Plutarch. Arat. c. 37. Plut. Cleomen. c. 5. Polyb. l. 2. c. 5. 8. Mantineas Indtagelse gik fire Aar forud for Antigonus Dosons Tog til Peloponnes; altsaa Aar 227.

2) Dette er Plutarchs Formodning om hans Motiver. Plut. Cleom. c. 5.

rakter, og Historien kan ikke stille den i bedre Lys end ved at gjøre opmærksom paa Historieskrivernes Uovereensstemmelse i dette Punkt. Phylarchus frikjender Kleomenes for al Andeel i Archidamus's Mord, og Plutarch hælder til hans Mening [1]. Plutarch kjendte ogsaa og vidste at vurdere Aratus's efterladte Erindringsskrifter om den Tids Begivenheder, hvorpaa formodentlig Polybius [2] byggede sin bestemte Erklæring, at Kleomenes lod Archidamus dræbe. Polybius fortæller endvidere, at dette Brud paa givet Ord var Aarsag til det dybe Nag, som Nikagoras bar til Kleomenes, og som siden voldte dennes Fængsling i Alexandria og tragiske Endeligt. Men Plutarch [3] anfører (hvilket vi siden ville erfare) ikke Archidamus's Drab, men en ganske anden Fornærmelse, som Aarsag til Nikagoras's Hævn. Endelig bør vi gjøre opmærksom paa den forvirrede Fremstilling af en yngre Skribent, der røber et hadefuldt Sind mod Kleomenes, Pausanias nemlig [4]. Han lader Kongen, hvem han i hans Tragten sammenligner med den berygtede Pausanias, ombringe ved Gift sin Medkonge af den anden Linie, ved Navn Eurydamidas, medens denne endnu var et Barn, og overføre dennes Værdighed paa sin egen Broder Epiklides, for at al Kongemagten kunde beroe hos hans egen Linie. Agis's Gemalinde havde vist nok et nyefødt Barn, da hun ægtede Kleomenes [5], og maaskee dette Barn heed Eurydamidas [6]. Men hverken nævnes dette Barn af Plutarch som Kleomenes's fødte Medkonge; ikke heller omtales dets Drab af Polybius eller af nogen Skribent ældre end Pausanias; ikke heller er det troeligt, at Agis's ædle Ægtefælle kunde elske og agte sit Barns Morder eller denne saaledes

1) Plutarch. Cleom. c. 5. 2) l. 5. c. 37. 3) Plut. Cleom. c. 35. 4) l. 2. c. 5. 5) Plut. Cleom. c. 1. 6) Pausan. l. 3. c. 10.

kunne hemmes Kjærlighed. Kleomenes's Planer maatte være udførte eller mislykkede, inden de kunde befrygte nogen Modstand af et Barn. Rimeligviis har Pausanias paa anførte Sted forvexlet Eurydamidas med Archidamus, ligesom han urigtig kalder Kleomenes's Broder Epiklides istedetfor Euklides. Dette er saa meget sandsynligere, som Euklides netop kort efter Archidamus's Drab forekommer i Historien som Kleomenes's Medregent. Har Kleomenes virkelig ladet Archidamus rydde af Veien, da synes hans Handling at være et Offer, han bragte en høiere Politik, for at kunne omdanne Staten efter sine Ideer, en udtænkt List, der iøvrigt lidet stemmede med hans aabne og ærlige Character, alene for at kunne concentrere al Magten i sine Hænder. Han havde allerede vundet mange af Aristokraterne; flere vandt han ved sin Moder, den høihjertede Kratesikleia, der efter sin Søns Ønske ægtede een af de mægtigste og meest ansete Mænd i Sparta, ved Navn Megistonus. Til end større Held for ham drømte Ephorerne endnu intet om det Uveir, som truede dem; de lode sig bestikke til at decretere ham et nyt Feldttog.

Dette var rettet mod Megalopolis. Kleomenes bemægtigede sig Leuctra, en Bye i det Megalopolitanske, og lagde sin Hær for Megalopolis selv. Achæerne ilede til Hjelp. Aratus var Overfeldtherre; men den forhen omtalte Lysiades [1]) anførte det achæiske Rytterie. Aratus vilde undvige et Slag med Kleomenes, hvem han ikke troede sig voxen. Lysiades derimod var mindre forsigtig. Han havde engang været Eenevoldsherre i Megalopolis, men var en Mand af Ære og ikke lykkelig ved Tyranniets Byrder og Farer; han vilde hellere være sin Fædrenestats Velgjører; nedlagde derfor sin

1) Polybius l. 2. c. 44. kalder ham Lydiades.

Værdighed og indlemmede Megalopolis i Achæernes Forbund [1]. Han havde alle stærke Achæer paa sin Side og Megalopolitanernes farefulde Stilling for Øie. Han anbefalede et Slag. De letbevæbnede Achæer angrebe Lacedæmonierne og sloge dem med et lidet Tab tilbage til deres Leir. Men Achæerne forbød de Tungtbevæbnede at sætte over en dyb Grav, som han havde kastet mellem sig og Fienderne, og at understøtte de vundne Fordele. Lysiades saae i Aratus's Forbud kuns et nyt Beviis paa Strategens Feighed og opmuntrede Rytteriet til at følge sig og ikke lade deres seirende Landsmænd i Stikken. Han styrtede frem mod Spartanernes høire Fløi og kastede den overende. Men henreven af sit Mod lod han sig lokke hen paa ujevne Steder, fulde af Buskværk og Grave, hvor han pludselig angreben af Kleomenes's Leietropper fra Tarent og Creta fandt den skjønneste Død i Kampen for sin Fødestad og ligefor dennes Porte. Achæerne flygtede efter Lysiades's Fald og bragte ogsaa de Tungtbevæbnede, som Aratus havde tilbageholdt, i Forvirring. Kleomenes vandt en fuldstændig Seier. Polybius [2] lader dette Slag staae ved Ladokia i det Megalopolitanske. Kleomenes ærede Tapperhed selv hos en Fiende. Han lod Lysiades's Liig bringe for sig, bedækkede det med Krandse og et Purpurklæde og nedlagde det foran Megalopolis's Porte. Han havde endnu den Fordeel af sin Seir, at hans Fiende Aratus blev af sine egne Krigsfolk ført for Forbundsforsamlingen i Ægium og anklaget for et feigt og nedrigt Forhold mod Lysiades. Forsamlingen nægtede Strategen Penge til at betale hans Leietropper; „han maatte selv finde Udveie, hvis han vilde fortsætte Krigen" [3]. Strategen følte saa dybt denne

1) Plutarch. Arat. c. 30. 36. seq. Plut. Cleom. c. 6.

2) l. 2. c. 51. εν τοις Λαδοκειοις

3) 'Ει δεοιτο πολεμειν. Arat. c. 37. Et mærkeligt Sted, der viser,

Fornærmelse, at han i Begyndelsen var bestemt for at ville afgive Seglet og nedlægge sin Værdighed. Imidlertid Hensyn til Fædrelandets Tarv seirede ogsaa denne Gang over hans personlige Følelse, og han blev.

Kleomenes tvivlede under disse Omstændigheder aldeles ikke om, at han jo ved at fortsætte Krigen mod Achæerne maatte snart naae sit store Maal: Spartanerne i Spidsen for alle Grækere, han selv i Spidsen for alle Spartanere. Jo videre Krigsluen udbredte sig, desto flere leiede Tropper behøvede Ephorerne. De brugte helst Tarentinere og Kretensere, som Lacedæmoniernes Stammeforvandte. Men Tarentineren kjendte efter Tabet af egen Frihed og Fædreland ingen Frihed uden Krigerens, der efter Behag valgte Herre, og intet Fædreland uden det, som gav høiest Sold. Kretenseren havde endnu en Rest af Sands for de Sæder og Love, Lykurg havde hentet fra Kreta. Begge hængte mere ved en kjæk Feldtherre af en foretagende Aand og Soldaternes Ven end ved det brøstfældige Statsiegeme, de vare kaldte til at understøtte. Erfaringen viste ogsaa, at det var disse Leietropper, der udgjorde Kjærnen af Kleomenes's Hær, og dem, paa hvilke han under Revolutionen byggede sit Haab. [1])

Efter Seiren ved Ladokia betroede Kleomenes sin Stedfader Megistonus og to eller tre andre Venner sin Plan at ville befrie sig for Ephorerne, udskifte Jordlodderne mellem Borgerne og føre Sparta til Hegemoniet over Grækenland. De erklærede sig for hans Ønsker. Næsten troede han til samme Tid sine Anslag forraadte. Een af Ephorerne drømte, at han i Collegiets Forsamlingssal saae een af Ephor-Stolene

---

at Achæernes Strateg vel kunde raade over Krig, men ikke over Midlerne til at føre den; disse bevilgede Folket.

1) Plutarch. Cleom. c. 6. 7. og Polyb. l. 2. c. 65. seq.

kastet overende og fire sønderslagne, og at en Stemme fra Frygtens Tempel, der grændsede til Salen, tilraabte ham: at det saaledes var bedre for Sparta [1]. Ephoren fortalte sin Drøm til Kleomenes, som blev forvirret og fattede Mistanke om, at Drømmen blev ham sagt for at udforske ham. Han blev dog snart overtydet om Drømmerens Ærlighed, og ilede nu mere end forhen med at lægge den sidste Haand paa Værket. Han gjorde et nyt Tog, paa hvilket han erobrede Heræa og Asæa, tvende achæiske Stæder i Arkadien, provianterede Orchomenus og slog Leir for Mantinea. Paa dette Tog brugte han dem af de spartanske Borgere, hvilke han formodede at ville blive hans Plan meest fiendske; han trættede dem saaledes ved lange Marscher frem og tilbage, at mange af dem begjerede at blive tilbage i Arkadien. Det var just det, Kleomenes ønskede. Med Leietropperne derimod drog han til Sparta og meddeelte undervejs de troeste blandt dem sine Anslag. Han marscherede forsigtig frem; thi det var hans Hensigt at overfalde Ephorerne under deres fælles Maaltid. Da han var kommen nær til Sparta, sendte han Eurykleidas forud til Ephorerne som for at bringe dem et Budskab fra Hæren. Therikion, Phoebis og tvende af Kleomenes's egne Fosterbrødre [2] fulgte efter med nogle faa Soldater. Disse overrumplede Ephorerne, medens Eurykleidas aflagde sin Beretning. Fire Ephorer myrdedes; den femte, Agesilaus, troedes myrdet, men krøb saaret ind i Frygtens Tempel, der ellers pleiede at være lukket, men nu hændelsesviis stod aabent. Den følgende Dag vovede han sig udenfor Templet og fandt

1) Ephorernes Forsamlingssal kaldtes Συσσιτιον. Ved Frygten, hvis Tempel stødte til Salen, forstodes Frygt for Dadel, Vanære og Lovens Overtrædelser. Dets Nærhed altsaa et vel varslende, men i Virkeligheden betydningsløst Sindbillede paa Ephorernes Embeds-Charakter. Plutarch. Cleom. c. 9.

2) μοθακες. Plut. Cleom. c. 8.

Raade. Iøvrigt kostede denne Revolution kuns ti Mennesters Liv, der vilde komme Ephorerne til Hjelp. Man dræbte ingen, som forholdt sig rolig, og lod drage bort med Fred alle, som hellere vilde skifte Jordbund end Statsforfatning. Kleomenes optog Navnene paa 80 Borgere, der i ethvert Tilfælde skulde forlade Staden, og borttog Ephorernes Sæder paa eet nær, hvilket han forbeholdt sig selv til et Tegn paa, at han tilegnede sig Ephoratets Myndighed. Det er 225.
denne Statsforandring, som Polybius [1]) betegnede med de faa Ord og altfor ubetingede Udtryk: at Kleomenes forandrede det lovmæssige Kongedømme til et Tyrannie. Lykkeligviis sætter Plutarch [2]) os i Stand til at vurdere den republikanskfindede Achæers Dom. Vi ville først høre Kleomenes's egen Forsvarstale, hvilken han paa Revolutionens Dag fremsagde for det forsamlede Folk.

Han lod Historien tale til sit Forsvar: „Efter Lykurgs Bestemmelse havde Geronterne fra ældste Tid virket i Samfund med Spartas tvende Konger og disse regjeret uden anden Over-Øvrigheds Hjelp. Men da Kongerne i de langvarige Krige mod Messenierne ikke kunde formedelst deres hyppige Fraværelse paa Krigstog beklæde Dommersædet hjemme, saa satte de nogle Venner paa deres Plads, hville kaldtes Ephorer. Disse vare først kuns Kongernes Tjenere, siden bleve de uformærkt en egen Øvrighed og tilvendte sig Magten. Beviis paa Kongernes oprindelige Uafhængighed var den Sædvane, som gjaldt endnu, at Kongen, naar Ephorerne kaldte ham for sig, tvende Gange vægrede sig for at adlyde, men tredie Gang stævnet staaer op og møder. Ephorerne

1) l. 2. c. 47. Livius l. 34. c. 26. følger kuns Polybius, naar han kalder Kleomenes den første Tyran i Lacedæmon.
2) Plutarch. Cleom. c. 13. seq.

overdreve deres Myndighed, forjoge nogle af Kongerne, dræbte andre udømte og brugte Trusler mod dem, der yttrede Længsel efter Spartas gamle og skjønne Forfatning. Dersom det nu var muligt uden Blodsudgydelse at befrie Sparta fra det paaførte Onde, fra Overdaadighed og Svælgerie, Laan og Pant, og borgerlige Onder ældre end disse, nemlig Armod og Rigdom; saa vilde han holde sig for den lykkeligste af alle Konger, en Læge, der uden at volde Smerte, lukkede sit Fædrelands Saar. Dersom han for denne Sag havde blottet Sværdet, kunde han retfærdiggjøre sig ved Lykurgs Exempel. Denne var hverken Konge eller Archont, men traadte dog frem paa Torvet; Kongen, Charilaus, tog af Frygt sin Tilflugt til Alteret; men da han var god og Fædrelandets Ven, deelte han snart Synsmaaden med Lykurg og antog Forandringerne i Statsforfatningen. Han (Kleomenes) havde blot landsforviist dem, der modsatte sig Lacedæmons Frelse. Mellem alle de tilbageblevne vilde han udskifte Jorderne; han vilde befrie Skyldnerne fra deres Gjeld, og udfylde Borgernes Tal ved et Udvalg af Fremmede [1]. De Tappreste skulde føre Vaaben for Fædrelandet, og Lakonien maatte ikke af Mangel paa Forsvarere blive et Bytte for Ætoler og Illyrier."

Kleomenes appellerer til Historien, en Dommer, han neppe turde overlade Prøvelsen af sin Handlemaade, naar han ikke kunde tale i Medfør af Sandheden, men ogsaa under denne Betingelse den sikkreste Forsvarer. Han skildrer det lovmæssige Kongedømme og den lovmæssige Forfatning efter Lykurgs Idee og Indstiftelse, og saadant vilde

---

1) Cleom. c. 10. At han ved ξενοι forstod ikke Leietropper eller Folk uden for Lakonien, viser Parallelstedet i følgende Kapitel, hvor der bruges Udtrykket περιοικοι.

han bringe tilbage. Ephorerne vare neppe indsatte af Lykurg; de havde (som Dommerordenen i Karthago og Aristokraterne i Venedig og enhver uafhængig Control med den øverste Magt) misbrugt deres Embede og udøvet et ulovligt Tyrannie. En Konge havde neppe indstiftet et saadant Collegium, hvis det havde været dets oprindelige Bestemmelse at dømme Kongen selv; men han kunde vel sætte Embedsmænd i sit Sted, der burde deels varetage hans Forretninger hjemme, deels hindre, at ikke Aristokraterne gjorde Indgreb i hans og Folkets lovlige Rettigheder [1]). I denne Betydning kaldtes de Ephorer (Kongernes Fogeder eller Tilsynsmænd) og kunde siges at være bestemt til at holde Ligevægt i Staten. Kleomenes troede ikke at behøve saadanne Medhjelpere, og han afskaffede dem. Han satte i deres Sted Patronomer, der skulde vaage over de fædrene Love og Sædvaner; thi at han skulde have opløst Gerusiet og sat Patronomerne i Stedet for Geronterne, som Pausanias fortæller [2]), stemmer hverken med Planen at gjenoprette Lykurgs Forfatning eller med Kleomenes's egne Ord; ikke heller findes i Historien noget Spor til denne Forandring. Kleomenes blev i Virkeligheden uindskrænket Konge, ikke ved at tilintetgjøre eller hæve sig over de lovmæssige Former, men ved det Herredømme, som

---

1) Derfor kunde Kongen Theopompus med Rette sige: at Ephorernes Collegium gjorde Kongedømmet varigere. De vare Demokratiets Støtte og Folkets Advokater mod de spartanske Optimater (καλοι κἀγαθοι), der vilde tilegne sig Kongernes Magt og undertrykke de øvrige Lacedæmonier.

2) l. 2. c. 5. En Mening, hvortil Meursius de regno laconico og vor Cragius de republica Laced. i Gronovii Thesaur. t. V. begge hælde efter Pausanias's Auctoritet. Patronomerne nævnes ogsaa i Philostrati vita Apollonii Tyanei l. IV. (ed. Coloniæ 1532) p. 177; men deres Embeds Beskaffenhed bestemmes intetsteds nøiere. Geronter nævnes endnu inden Kleomenes's Død (Polyb. l. 4. c. 35.). Altsaa existerede de samtidig med Patronomerne, og disse vare intet Surrogat for hine.

store Egenskaber altid have forskaffet den indskrænkede Regent. En Revolution, som den Kleomeniske, kan sjelden fuldbyrdes uden Voldsomhed eller uden noget Skin af Uretfærdighed eller Uretfærdighed selv. Udskiftningerne i Lakonien synes at maatte medføre samme Fornærmelser af Eiendomsret [1]), som de agrariske Love i Rom, der bragte deres Ophavsmænd Fordærvelse. Der var dog den Forskjel, at de romerske Jorder vare ogsaa ved Kjøb og Salg komne i fremmede Hænder; og altsaa uretfærdigt at lade en lovmæssig Kjøber bøde uskyldig for den ældre Sælgers Anmasselser. I Lakonien derimod var det efter Epitadius's Lov blot ved Testamente, Lodseieren kunde tilvende en Fremmed sin Eiendom, og Uretfærdigheden var meest paa den unaturlige Lovgivers, den unaturlige Testators og den egennyttige indsatte Arvings Side. Havde denne i Løn kjøbt et Testamente til sin Fordeel og saaledes Eiendommen, saa var Kjøbet selv lovstridigt; Kleomenes vilde ophæve Gjelden, og her synes vist nok Uretfærdigheden større. Men de undertrykte Borgeres Gjeld flød ogsaa af hiin lovstridige Ophobningen af Statens Jorder i Enkeltes Hænder, og den gjeldbundne Borger i Sparta kunde ligesaalidt have det frie Borgersind eller begynde sine Jorders Drift eller være sikker paa sin Høst, som hine Gracchernes Clienter havde kunnet det, naar man ikke kom dem til Hjelp med en Attalus's Skatte. Kleomenes's Tale lader os endelig kaste et Blik paa hans politiske Forhold. Sparta skulde gjenreises; han frygtede i denne Henseende ikke mere for Achæerne; han nævner dem ikke engang. Det er Ætolernes ustyrlige Lidenskaber og politiske Rænker, og Illyrierne i de macedoniske

---

1) Overhoved maa man bemærke, at de lakoniske Jordlodder efter Lykurgs Anordning vare at ansee som Statsgodser, og at de, som besadde dem, snarere havde Brugs- end Eiendoms-Ret.

Kongers Hære, som viste sig farlige for Spartas Storhed og den peloponnesiske Halvøes Integritet.

Kleomenes skred, advaret ved Agis's ulykkelige Temporiseren, først og fremmest til Udstiftningen af Jorderne, som han fuldbragte uden at behøve haarde Forholdsregler. Han var selv den første, der gav sin Eiendom fra sig; hans Exempel fulgte Megistonus, alle hans Venner og tilsidst alle de øvrige Borgere. Enhver erholdt sin Lod lige med sin Medborger. Endogsaa de Landsforviste og frivillig Udvandrede bleve ikke udenfor Delingen, i det Haab, at hine turde føres tilbage, og at disse vilde vende tilbage til Fædrelandet, naar Rolighed og Orden var befæstet. Plutarch [1]) nævner ikke Loddernes Tal. Men da han tilføier, at Kleomenes gjorde Borgerne fuldtallige ved at optage dem af de Omkringboende, som behagede ham meest, og at han dannede et Corps af Tungtbevæbnede paa 4,000 Mand, saa er det rimeligt, at han har lagt Agis's Udstiftningsplan til Grund deelt Spartanernes egne Jorder i 4,500 Lodder og Lacedæmoniernes i 15,000 Lodder. De 500 Lodder over Tallet af de Tungtbevæbnede, der ikke udgjorde flere end 4,000 turde vel antages at have været de, der forbeholdtes de Udvandrede og Landsforviste, hvis disse vendte tilbage. Man maatte vel spørge, hvorfor Loddernes Tal blev saa meget mindre end det, Lykurg havde bestemt? Aarsagen laae formodentlig i de forandrede Statsforhold. Lakoniens Folkemængde var stærkt aftaget; og det var vanskeligt at finde endogsaa kuns 19,000 vaabendygtige Mænd. Den største Hær, Kleomenes opstillede, var paa 20,000 Mand [2]) og

---

1) Plutarch. Cleom. c. 11. περιοικοι betydede oprindelig Lakoniens gamle Beboere i Modsætning til Dorierne, siden i Almindelighed de lacedæmoniske Landboere i Modsætning til de egentlige Spartiater.

2) Polyb. l. 2. c. 15. Plutarch. Cleom. c. 27.

deriblandt fandtes en Deel Leietropper. Krigene havde lagt Lakonien øde; Ætolerne alene havde engang bortført derfra 50,000 Mennesker som Slaver [1]. Kleomenes havde endelig ikke kunnet skabe et meget større Antal af Borgere uden at gjøre Jordlodderne saameget mindre. Han vilde derved have altformeget ladet den forhen velhavende Borger føle Revolutionen. At trykke den lykurgiske Tid og Simplicitet frem i eet og alt, var neppe muligt Staten havde nu ogsaa Bidrag at kræve af sine Borgere, om ikke til andet saa dog til Underholdning af Leietropperne [2], hvilke Kleomenes ikke vovede at afskedige. Disse Bidrag kunde blot den større Lod afgive. Statsformuen maa altid tilintetgjøres hos et agerdyrkende Folk, naar Landeiendommene reduceres til et Minimum for Familiernes nødtørftige Underholdning. Mange smilede og talte om Kleomenes's Udstiftninger og Gjeldsanordninger som en taabelig Efterabelse af Lykurgs og Solons Reformer. Men den større Mængdes Bifald bragte dem til bedre Eftertanke. Almuen hos Achæerne selv begyndte at længes efter en Kleomenes, der vilde skjenke Jorden og befrie for Gjeld [3]. Endogsaa Heraklidens Maza [4]) og forslidte Kappe, hans Foragt for Rigdom og Tilbedelse af Fattigdom — for at bruge Aratus's egne Udtryk — bleve beundrede.

Kleomenes gik dernæst over til Reformerne i Sæderne og i Ungdommens Opdragelse, og heri var hans egen Lærer Sphærus ham meest behjelpelig. De fælleds Maaltider og Gymnasierne opstode igjen med passelige Forandringer. De

---

1) Polyb. l. 2. c. 15. Plutarch. Cleom. c. 27. Plut. Cleom. c. 18.

2) Endnu var ikke den Tractat med Ptolemæus Euergetes afsluttet, som sikkrede Kleomenes Underholdningen af hans Leietropper.

3) Plut. Cleom. c. 16. seq.

4) Den gamle spartanske Deig af Meel, æltet med Olie, Vand eller Melk.

fleste Spartanere underkastede sig frivillig en Orden, Statsopdragelse og Levemaade, som havde givet de agtede Forfædre Kraft og Marv. De ledige Timer adspredes Lege og lakonisk Underholdning, der end ikke i dette Aarhundrede forfeilede den Virkning, Lykurg havde tilsigtet. Dagen var iøvrigt helliget Vaabenøvelser, hvortil de Ældre anførte den opvoxende Ungdom. Spartaneren lærte igjen at svinge Sarissa'en i een Haand istedetfor at føre Landsen med tvende, og at bære Skjoldet i Skjoldknappen. Kleomenes selv var alles Lærer og Mynster i Tarvelighed, Popularitet og mandige Dyder. Hans hele Væsen syntes Grækerne kongeligt i dette Ords bedre Betydning hos dem. Andre Konger vilde synes ophøiede ved Rigdom og Pragt; deres Stolthed og Overmod var en Afsky. Spartas Konge brugte hverken Purpur eller prægtige Bærestole, eller Skarer af Tjenere og Drabanter. I hvilkensomhelst Dragt traadte han enhver venlig imøde, tog i Haanden, hilsede og talte med alle. Han prisedes som den eneste Mand af Herakles's Æt [1]) Han nød sit daglige Maaltid i Trikliniet, og det var tarveligt og lakonisk. Men naar han tog mod Gesandter eller Gjestevenner, gjorde han sit Bord større og noget bedre, ikke ved udsøgte Retter, men ved en større Anretning og mildere Viin. Ogsaa dadlede han een af sine Venner, der havde beværtet en Gjestven med den sorte Suppe og Maza, som Brug var ved Spartanernes Phiditier. Man burde ikke, sagde han, være altfor lakonisk mod Gjestevenner og Fremmede. Naar Bordet var borttaget, lod han sine Tjenere komme frem med en Trefod, hvorpaa hvilede et Kobberkar, fyldt med Viin, og Sølvskaaler for Gjesterne. Han elskede ikke lærde Bordsamtaler, men spurgte og fortalte, loe og skjemtede.

---

1) Denne ædle græske Herkomst (εὐγένεια) alene gav Kleomenes Fortrinet, naar Talen var om at vælge mellem ham og Macedoniens Konge som Hegemoner. Plutarch. Arat. c. 38.

Det er muligt, at hans Popularitet ikke altid var Natur, men at den udsprang af en konstig Stræben efter at vinde Hjerter; men vist nok havde han Ret, naar han selv sagde: „at det var kongeligere at vinde ved behagelig Omgang, trohjertet og sanddru Tale, end paa andre Kongers Viis at kjøbe Gunst for Penge og Gaver.“ For endnu at mildne dette Konge-Navn, der for Hellenerne saa ofte var eenstydigt med Tyrannens, og at rette sig ogsaa i denne Form efter Lykurgs Lov, lod han sin Broder Euklides udnævne til Medkonge. De regjerede og strede broderligt ved Siden af hinanden. Da hændte det sig den første og eneste Gang, at Sparta havde tvende Konger af een Linie 1).

Aratus vedblev, som vi have hørt, efter Slaget ved Ladokia at føre Kommandoen indtil Aarets Ende; han stolede paa, at Kleomenes selv, formedelst Omvæltningerne i Sparta, ikke turde vove sig udenfor Lakonien, inden den nye Regjering havde faaet Fasthed; han førte Achæerne for Orchomenus og var heldig nok til at slaae Megistonus, Kleomenes's Stedfader, med et Tab af 300 Mand og fange Feldtherren selv. Men Kleomenes søgte netop en Leilighed til at lære Achæerne at kjende hans nydannede Krigeres Aand og Mod. De Tropper, Aratus havde overvundet, vare nemlig hine Borgere af den gamle Stamme, som før Revolutionen vare efterladte i Arkadien. Kleomenes faldt altsaa ind i det Megalopolitanske, hærgede og gjorde stort Bytte. For ret at betegne Følelsen af egen Overmagt og sin Ringeagt for Achæerne, byggede han for en Skuespillertrop, der kom fra Messene, et Theater midt i fiendtligt Land, og sad sorgløs og saae Skuespil en heel Dag til Ende. Han elskede iøvrigt ikke slige Fornøielser, og hans Hær var til den Tid den eneste i Græken-

---

1) Plutarch. Cleom. c. 11. seq.

land, som ikke slæbte Mimer og Gjøglere, Dandserinder og Tonekunstnere med sig [1]).

I denne Storm havde Aratus sluppet Roret af Hænderne. Hyperbotas og Timoxenus, som bleve Strateger efter ham i de to paafølgende Aar, vare endnu mindre Kleomenes voxne. Mantineerne, som tre Aar forud havde overgivet sig til Achæerne og af dem vare blevne vel behandlede, indkaldte 224. Kleomenes og udjoge med ham den achæiske Besætning. Mantinea beholdt sin egen Forfatning. Kleomenes drog dybere ind i Arkadien og slog omsider Leir for Pheræ i Achaia [2]). Han vilde derved tvinge Achæerne til et Slag. Det lykkedes. Achæerne rykkede frem, og Kleomenes vandt den store Seir ved Hekatombæum i Nærheden af Dyme. Indtagelsen af Langon, som han overgav til Eleerne, var den nærmeste Følge af Seiren. Ptolemæus Energetes forlod nu Aratus og forbandt sig med Kleomenes, da han troede bedre ved dennes Hjelp at kunne modarbeide Macedonierne. Rimeligviis satte Subsidierne fra Ægypten Spartanerne i Stand til at føre Krigen med en Kraft, der ellers maatte synes utroelig, da Lakonien var et fattigt Land, og Kleomenes ikke feidede paa ætolisk Viis som en Røver [3]). Achæernes Stilling var fortvivlet; Aratus selv fortvivlede efter Slaget ved Hekatombæum. Achaia var næsten forsvarsløst og aabent for Kleomenes. Han havde mange Tilhængere i de med Achæerne forbundne Stæder. De fornemme Achæer vare misfornøiede med Aratus, og Almuen haabede at vinde ved en kleomenisk Revolution. Man maatte hver Dag befrygte et Angreb af Ætolerne paa den

---

1) Plutarch. Cleom. c. 12. Plut. Arat. c. 38.

2) Plut. Cleom. c. 14. Rimeligviis Pharæ (hos Polybius, Strabo og Plinius), syden for Patræ.

3) Efter Polybius l. 5. c. 35 maa man troe, at Ptolemæus underholdt hans Leietropper.

modsatte Side og havde ingen at sætte mod dem uden de langsomme Boeoter. Achæerne maatte ønske Fred. Kleomenes lovede den først paa mere moderate Vilkaar; men snart efter forlangte han under Navn af Hegemonie et Overherredømme; under denne Betingelse vilde han give Fanger og Land tilbage. Achæerne syntes villige ogsaa hertil og indbøde Kleomenes til at bivaane deres Forsamling i Lerna. Ulykkeligviis paadrog Kleomenes sig, ved uforsigtig at svælge koldt Vand paa en anstrængt Marsch, en Blodstyrtning, tabte Mælet, udsatte Sammenkomsten og lod sig bringe tilbage til Sparta efter at have sendt Achæerne deres anseeligste Krigsfanger. Han ophørte med alle Fiendtligheder. Derved vandt Aratus Tid til at udføre en Plan, han for længe siden havde udruget. Han havde baade Frygt for og Mistroe til Kleomenes; det nagede ham efter 33 Aars Virksomhed, Magt og Anseelse at tænke sig hans Værk og Navn tilintetgjort af en yngre Medbeiler. Han søgte derfor først at bringe Achæerne til en anden Beslutning; men da han mærkede, at Beundring og Frygt for Kleomenes og Haabet om bedre Tider under dennes Styrelse overveiede alle hans Grunde, saa greb han til et andet Middel, der var en consequent Statsmand og ægte Hellener uværdigt. Han havde selv udjaget Macedonerne af Peloponnes, sat Athenen i Frihed, erklæret sig for en Fiende af alle Konger og i sine Erindringsskrifter navnlig skildret Antigonus med sorte Farver; og dog besluttede han at indkalde denne Fyrste med hans Illyrier og Gallier hellere end vige Pladsen for en misundt Rival. Bekrandset sang han Pæaner og offrede Virak for en barbarisk Konge, medens han lod haant om en hellenisk Konge af Herkules's Stamme. Vist nok valgte han blandt twende Onder det største, da han overgav det achæiske Forbund til Macedoners Skyts. Erfaringen viste det, og Følgerne kunde ikke være

skjulte for hans klare Blik. Polybius [1]) undskylder ham med Nødvendigheden, hans Overbeviisning om Kleomenes's tyranniske Tænkemaade og hans Agtelse for Antigonus. Den upartiske Historie kan ikke lade nogen af disse Undskyldninger gjelde; Statsmanden bør ikke gaae ud fra sit eget Jeg, men fra en uegennyttig og af Lidenskaber uforstyrret Betragtning af Statens Interesse. Under Antigonus ventede Aratus at blive den Anden i Achaia, under Kleomenes uden Nummer [2]).

Længe holdt Aratus sin Plan skjult; han frygtede for at nedslaae Achæernes Mod, forbittre dem, og drive Kleomenes og Ætolerne til det Yderste for at spærre Antigonus Veien. Han maatte derfor ofte tale og handle mod sin Overbeviisning. Han sluttede, at Megalopolitanerne, der vare Kleomenes nærmest og ikke kunde vente Hjelp af Achæerne i disses egen hjelpeløse Tilstand, maatte være meest tilbøielige til at trygle om Bistand af Antigonus. Han aftalte derfor med Nikophanes og Kerkidas, hans fædrene Gjestevenner i Megalopolis, at disse skulde overtale deres Landsmænd til at sende Deputerede til Achæernes Forbundsforsamling og udvirke Tilladelse til at maatte anraabe Antigonus om Hjelp [3]). Nikophanes og Kerkidas udførte dette Ærinde og erholdt Fuldmagt til at underhandle baade med Achæer og Macedoner. De overbeviste Achæerne og gik fra disses Forsamling til Antigonus Dosons Hof. De forestillede denne Konge: „at Ætolerne og Kleomenes spillede under Dække med hinanden, og at deres Sammenrottelse var farlig ikke blot for Achaia, men for Macedonien; Achæerne kunde

1) l. 2. c. 47. og 51.
2) Plut. Cleom. c. 14—16. Plut. Arat. c. 38.
3) Efter Achæernes Love maatte ingen Forbundsstat separat sende Gesandter til fremmede Magter. Cfr. Schoock: Achaia vetus, i Gronovii thes. t. V. p. 2147.

ikke udholde Krigen mod begge. Ætolerne vare rovgjerrige, Kleomenes ærgjerrig; det var let at indsee, at ingen af dem vilde nøies med Peloponnes; hele Grækenland vilde de beherske, og dette kunde de ikke, før de havde tilintetgjort Macedonernes Herredømme. Nikophanes gav nu Antigonus at betænke, hvad der var bedst, enten forenet med Boeoter og Achæer at stride hiinsides Isthmen mod Kleomenes om Hegemoniet over Grækenland, eller i Thessalien at stride mod Ætoler og Lacedæmonier og derhos Achæer og Boeoter om Besiddelsen af Macedonien selv. Hvis Ætolerne af Agtelse for den Hjelp, Achæerne havde ydet dem mod hans Forgænger Demetrius, holdt sig i forstilt Roelighed, saa vilde Achæerne ene forsøge Krigens Lykke mod Kleomenes. Bleve de derimod angrebne af Ætolerne tillige, og Skjebnen var dem imod, saa bad man Kongen ikke forsømme det beleilige Øieblik og redde Peloponnes, medens det endnu stod til at redde; han kunde fuldkommen stole paa Achæernes Troskab og Taknemmelighed. Man bad ham endelig bestemme Tiden for hans Hjelp." Antigonus billigede Megalopolitanernes Andragende og medgav dem et skriftligt Løvte om at ville undsætte Megalopolis. Han synes endnu intet bestemt at have yttret til Fordeel for Achæerne; thi Afstaaelsen af Akrokorinth d. e. Nøglen til Peloponnes skulde være Betingelsen. Imidlertid, Nikophanes og Kerkidas gik frimodig med Antigonus's Brev til Achæernes Forsamling og opmuntrede disse til et Forbund med Antigonus. Aratus glædede sig over, at Planen var halv lykket, og at Antigonus foretrak Achæerne for Ætolerne. Han vilde helst kunne undvære Macedonernes Hjelp; men skulde den behøves, saa ønskede han, den maatte æskes af alle Achæer; thi han vilde nødig bære Skylden, hvis Antigonus, efter Kleomenes's Fald, gjorde nogen ubehagelig Forandring i den achæiske Forfatning. Saaledes lød ogsaa

hans Betænkning, da Megalopolitanerne forebragte deres Andragende i Achæernes Raad; først stræbe at hjelpe sig selv, var hans Ord, siden tye til Venners Hjelp. Det achæiske Folk hyldede hans Mening [1].

Maaskee var det denne Forbundsforsamling i Argos, under hvilken Kleomenes marscherede ned fra Tegea, og mange haabede, det vilde komme til Forlig. Dog Aratus havde allerede bestemt sig og bestemt Achæerne; han frygtede for Kleomenes's Nærværelse og personlige Indflydelse paa Folkestemningen, og forlangte paa Achæernes Vegne: at Kleomenes, hvis han vilde underhandle, enten skulde komme ene efter at have modtaget 300 Gidsler, eller ogsaa komme med sin Hær, men da give Møde ved Gymnasiet Kyllarabion udenfor Argos [2]. Kongen fandt denne Mistroe høist fornærmelig; „man burde have betinget saadant forud og ikke nu, han var ved Stadens Porte." Han yttrede sin Fortørnelse i et Brev til Achæerne, der indeholdt Klager over Aratus, og da denne gjengjeldte det med lignende Udtryk om Kleomenes; saa paafulgte en Krigserklæring fra dennes Side. Hans Vrede synes billig, hvis det er rigtigt, som Plutarch fortæller, [3] at han ogsaa denne Gang var indbudet af Achæerne til at komme for at modtage Anførselen. Dog turde her være en Forvexling med den ældre Indbydelse til Lerna. Kleomenes sendte sin Krigsherold til Aegium og ikke til Argos, hvor Achæerne

1) Ptol. l. 2. c. 47—51. Han distingverer mellem Achæernes *κοινον βυλευτηριον* og den større Folkeforsamling. Cfr. Plut. Arat. c. 38.

2) Det er bekjendt, at Achæerne iagttog megen Forsigtighed med at tilstæde Fremmede Adgang til deres Forsamlinger. Ingen fremmed Gesandt admitteredes, medmindre han først skriftlig havde underrettet Forsamlingen om sit Andragende Polyb. Excerpt. legat. XLI. c. 6. Man vilde ikke overraskes, have Betænkningstid og udelukke Speidere.

3) Plut. Arat. c. 39. Dette Sted stemmer ikke ganske med Fortællingen Plut. Cleom. c. 17. Plutarch bygger i Kleomenes's Liv og Levnet mere paa Phylarchus end i hans Aratus.

223. vare forsamlede. Han forsinkede derved deres Rustninger og faldt som et Lyn over Achaia, hvor der i mange Stæder viste sig Bevægelser til hans Fordeel. Han indtog Pellene, Phlius og Pentaleum. I Sicyon og Korinth havde han mange Venner, Frihed og Haabet om en egen selvstændig Forfatning dog endnu flere. Under disse Omstændigheder erholdt Aratus en dictatorisk Myndighed til at handle [1]. Han belagde disse Stæder med Tropper og omgav sig selv med en Livvagt; forhen havde han levet som en Fader blandt sine Børn. I hans egen Fædrestad Sicyon maatte han lade mange henrette. I Korinth vilde han tage samme Forholdsregler, men blev ved en Opstand af Folket nødt til at flygte til Sicyon. Korinthierne overgave sig og deres Bye til Kleomenes; dette Exempel fulgte flere Stæder ved den korinthiske Havbugt. Akrokorinth, som Kleopatras forsvarede med achæiske Tropper, blev tæt indsluttet af Spartanerne. Denne Fæstning beherskede Veien til Peloponnes og var den Betaling og det Pant, Antigonus betingede sig. Kleomenes gjorde endnu et Forsøg paa at vinde den og Aratus med det Gode. Han forbød strengt at røre Strategens Huus og Eiendom i Korinth og befalede Forvalterne at aflægge Aratus Regnskab for Bestyrelsen deraf. Han sendte privat Megistonus og Tripylus til Aratus og tilbød ham 12 Talenter aarlig, d. e. dobbelt saameget som Ptolemæus havde givet ham. Han foreslog ved Messenieren Tritymellus endnu engang et Forlig under Betingelse at udnævnes til Achæernes Anfører og i Fællig med dem at besætte Akrokorinth. Han lod ikke Aratus blive ubekjendt med Ptolemæus Euergetes's Ønsker, og de Forbindelser, han havde indgaaet med denne Fyrste. Kleomenes

1) Timoxenus gik af, og Aratus blev udnævnt til Strateg med uindskrænket Magt.

havde dengang allerede bemestret sig Argos. Medens Argiverne forlystede sig ved Skuespil, havde han ved Nattetid besteget den næsten utilgængelige Plads Aspis, som dominerede Theatret, og indjaget en saadan Skræk, at Byen overgav sig uden Sværdslag, stillede 20 Gidsler og erkjendte Spartas Hegemonie. Phlius, Kleone, Epidaurus, Hermione og Troezene havde modtaget spartansk Besætning. Korinth var i Kleomenes's Hænder. Talerne Euklides [1]) og Mikion dannede ham et mægtigt Partie i Athen, og Ætolerne stode slagfærdige. Uagtet alt dette blev Aratus urokkelig og lod Kleomenes svare paa hine Andragender blot disse Ord: „at han (Aratus) ikke raadede over Tingene, men Tingene over ham.“ Dette lakoniske Svar lød for Kleomenes ikke alene som et Afslag, men som en Spot. Han faldt ind i Sicyonien, hærgede Landet og holdt Aratus tre Maaneder indsluttet i Staden. Dog denne undgik hans Aarvaagenhed og fandt med sin unge Søn Veien til Ægium, hvor Achæerne atter havde forsamlet sig. Tiden var kommen, da det syntes umueligt at redde sig uden fremmed Hjelp; Korinthiernes Frafald havde givet et godt Paaskud til at berøve dem deres Bjergfæstning. Achæerne bragtes saaledes let til at stemme for den Beslutning at kalde Antigonus til Hjelp og overlevere ham Akrokorinth. Aratus's egen Søn afreiste med Decretet og Gidsler for Achæernes Troskab. Korinthierne plyndrede i deres Forbittrelse herover Aratus's Eiendomme og skjenkede Kleomenes hans Huus [2]).

Antigonus dvælede nu ikke længere; han brød op med 223.
20,000 Fodfolk og 1,400 Ryttere, og da Ætolerne spærrede ham den lige Vei gjennem Passet ved Thermopylæ, saa

---

1) Rigtigere maaskee Euryklidas efter Polybius (l. 5. c. 106.)

2) Plut. Cleom. c. 17-20. Plut. Arat. c. 39-43. Polyb. l. 2. c. 51. seq.

satte han over Euboea og nærmede sig Isthmen. I Pagæ (rimeligviis det megariske) mødte Aratus ham med Achæernes Demiurger og besvor Forbundspagten. Ingen hindrede Macedonerne i at bestige Bjerget Geranea paa den østlige Side af Isthmen; men her maatte de standse. Kleomenes havde opkastet en Vold og Grav fra Akrokorinth, som han holdt indsluttet, til Onia, et Bjerg og en Stad af samme Navn, ligeoverfor Geranea paa den modsatte Kyst af Isthmen. Bag denne Linie og paa disse Holder satte han sig fast og besluttede ikke at vove nogen Træfning, hvor Macedonerne kunde bruge deres øvede Phalanx, men blot at harcellere dem. Denne Forsvarsplan bragte Antigonus i Forlegenhed; han begyndte at mangle Levnetsmidler og kunde ikke bryde gjennem Linien. En Nat forsøgte han at snige sig igjennem ved den korinthiske Havn Lechæum. Men Kleomenes og de modige Korinthier sloge ham tilbage med Tab. Dog — denne Seir var ogsaa een af de sidste lykkelige Begivenheder i Kleomenes's Liv. Antigonus stod just i Begreb med at iværksætte en anden Angrebsplan, der fordrede længere Tid og Forberedelser. Han vilde drage ud til Forbjerget (maaskee Olmiæ), hvor der var et Junos Tempel, og derfra sætte sin Hær over til Sicyon, der endnu var i Achæernes Besiddelse. Kleomenes maatte derved nødes til at forlade sin Stilling. Men uventet kom det Budskab til Aratus fra Aristoteles, hans Gjesteven i Argos: at Argiverne fandt sig bedragne i deres Forventning om at see Gjelden udslettet af Kleomenes her som i Sparta, og vare villige til Frafald; Aristoteles forlangte blot et Hjelpecorps for at udjage Lacedæmonierne. Med Antigonus's Minde afseilede altsaa Aratus med 1,500 Mand til Epidaurus. Imidlertid havde Aristoteles draget Achæernes Strateg, Timoxenus, til sig med Tropper fra Sicyon, angrebet den spartanske Besætning i Argos og indsluttet

den i Borgen. Da Kleomenes erfarede dette, afsendte han først Megistonus, der havde modtaget Argivernes Overgivelse i sin Tid og hindret ham fra at udjage de mistænkte Borgere, med en Hær paa 2,000 Mand. Men Megistonus faldt, og den spartanske Besætning i Borgen, daglig ængstet, æskede daglig Hjelp af Kleomenes. Denne frygtede nu for at blive afskaaren, med Macedonierne foran sig og de seirende Argiver, Achæer og Sicyonier i Ryggen. Han saae i Tankerne Lakonien, som var blottet for Tropper, ødelagt og Sparta beleiret. Han opgav derfor Forsvaret af Isthmen og Korinth, som Antigonus besatte, og ilede til Argos, i hvis Gader han endnu fandt sine Tropper i Kamp med Borgerne. Det lykkedes ham ikke at indtage Byen ganske, og da han saae Antigonus's Ryttere strømme til Portene og Phalangen at skride med paa Sletten, saa trak han sig i god Orden tilbage til Mantinea. Antigonus drog fra Argos til Arkadien og udjog de spartanske Besætninger af alle faste Pladser fra Aegys til Belmina. Achæerne toge igjen, hvad der havde været deres. Aratus blev Argivernes Strateg [1]) og tillod dem at kjøle deres Hævn i forladte Medborgeres, endog den fortjente Aristomachus's Blod. Han overgav Antigonus Akrokorinth, og var opfindsom i at hylde sin Beskytter ved nye Æresbeviisninger og Concessioner. For at nævne kuns det, der angaaer denne Krigs Historie, saa forbød den achæiske Regjering [2]) enhver Underhandling med nogen anden Fyrste end Antigonus, skjenkede ham Korinth selv, lod hans Trop-

1) Enten traadte Argiverne ud af det achæiske Forbund, eller ogsaa man maa antage, at Strateg her betyder en enkelt Byes Krigshøvding, underordnet det høiere Forbunds-Strategie.

2) Jeg nævner her hellere den achæiske Regjering end Aratus; thi det er sandsynligt, at denne fik Skyld for meget, som skete, og som han ikke kunde forhindre. Han var heller ikke i dette Dieblik Achæernes, men Argivernes Strateg.

ver føde og besolde af Achæerne, tillod ham at besætte Orchomenus, i Argos at gjenreise Tyrannernes kuldkastede Billedstøtter og kuldkaste de Mænds, der havde taget Akrokorinth, undtagen Aratus's alene. Men intet syntes at geraade Achæer, Aratus og Antigonus til større Vanære end Mantineas Behandling. Kleomenes maatte ogsaa forlade dette Punkt; det faldt i Achæernes og Macedonernes Hænder. Achæerne hævnede sig paa de frafaldne Mantineer ved at dræbe, sælge som Slaver eller bortføre i Lænker de anseeligste Borgere; ogsaa Qvinder og Børn slæbtes i Trældom. Af Borgernes sammenranede Skatte toge de selv en Trediedeel og gave Macedonerne to Trediedele. Aratus decreterede, at Byen, som Antigonus skjenkede Argiverne, herefter skulde føre Giverens Navn. Endnu i Plutarchs Tid kaldtes den Antigonia. Antigonus synes i Virkeligheden at have adsplittet med Aratus's Minde det achæiske Forbund, forsaavidt dette gik udenfor det egentlige Achaias Grændser. Han forøgede sine egne Stridskræfter, medens Kleomenes tabte alle sine Udenværker, indskrænkedes til Lakonien og saae sig forladt af mange af hans egne Tropper, der overgave sig og de Punkter, de skulde forsvare, til Antigonus. [1])

Man har kaldet Kleomenes Despot, og dog laae den første Aarsag til hans Fald i hans milde Herskesystem. Han vilde være Hegemon, og ikke erobre noget Enevoldsherredømme. Han var for skaansom mod sine Fjender i de undertvungne Stæder, og da han lod disse tillige beholde deres ældre Forfatning, havde Modpartiet Raaderum. For ikke at fornærme de færre Modstandere forsømte han at vinde Mængden ved en Deling af Jorder og nye Gjeldsanordning. Han synes dernæst ikke til rette Tid at have sat sig i For-

1) Plut. Cleom. c. 20—22. Plut. Arat. c. 43—46. Polyb. l. 2. c. 52. seq.

bindelse med Ætolerne eller at have været standhaftig nok i sin kloge Forsvarsplan. Besiddelsen af Argos var sikkert mindre vigtig end Besiddelsen af Isthmen og en frie Communication med Ætolerne og Antigonus's Fjender norden for Isthmen. Da han fra Mantinea af var kommen til Tegea, traf ham et nyt Slag: han erfarede, at hans Gemalinde, som han elskede høit, var død. Sorgen bøiede ikke hans store Sjel; man saae ham uforandret give sine Krigsøverster Befalinger og sørge for Tegeas Sikkerhed. Ved næste Dags Frembrud gik han til Sparta, og efterat have blandet sine Taarer med sin Moders og sine Børns var han atter alt for Staten. Ptolemæus Euergetes lovede ham endnu virksommere Hjelp end hidtil, men forlangte hans Moder og Børn som Gidsler. Længe bandt sønlig Ærefrygt og faderlig Kjærlighed hans Tunge. Endelig erfarede Kratesikleia af een af hans Venner, hvad der trykkede ham, og sagde smilende til ham: „Er det dette min Søn, Du har undseet dig for at sige? hvorfor ikke sætte dette gamle Legeme, hvor det kan være Sparta nyttigt, før det opløses af Ælde?“ Spartanerinden talede her; men da hun kom til Tænarus og skulde stige ombord, talede Moderen. Hun kaldte Kleomenes ind i Neptuns Tempel, omfavnede ham, græd og sagde: „Her, Spartas Konge, tør vi græde. Ingen udenfor bør see vore Taarer eller noget Sparta uværdigt. Dette angaaer os ene. Lykken er der, hvor Dæmonen vinker.“ Hun besteg derpaa Skibet med Kleomenes's Børn og lod hurtig lette Ankret [1]).

Ogsaa Tegea, Orchomenus, Heræa og Telphusa overgave sig til Macedonerne. Det syntes umueligt, at det 222.
folketomme Lakonien længere kunde trodse Macedoniens og det halve Grækenlands forenede Styrke. Midlerne til at lønne

---

1) Plut. Cleom. c. 22.

de spartanske Borgere og Leietropper afhængte ganske af en fremmed Fyrstes Ædelmodighed eller Politik. Antigonus underhandlede med Ptolemæus om at tvinge Kleomenes til Fred ved at berøve ham disse Midler. Achæerne opfordrede paa deres Side Spartanerne til Forlig. Man troede almindelig, at Frygt for at fornærme Ptolemæus og udsætte hine Gidsler for hans Vrede, hvis Krigen ophørte uden hans Samtykke, endnu holdt Kleomenes fra at nedlægge Vaaben. Kratesikleja lod sig idetmindste dette fortælle strax efter hendes Ankomst til Alexandria. Hun skrev derfor til sin Søn: „at han maatte handle, som det anstod og gavnede Sparta, og ikke frygte Ptolemæus for en gammel Kjærlings og et Barns Skyld.“ Dog Kleomenes synes mindre for Alvor end for at dysse sine Fjender i Søvn at have laant Øre til deres Forslag. Hans frugtbare Aand fandt Udveie. Han skjenkede enhver Helot, som kunde give fem attiske Miner i Vederlag, Friheden, og samlede saaledes en Skat af 500 Talenter. Han blev derved istand til at ruste paa macedonisk endnu 2,000 Mand, som han kunde stille mod Antigonus's Leukaspider. Den macedoniske Konge derimod var, da han i Ægium havde ladet sig udnævne til Anfører for alle Allierede, saa tryg, at han mod Vinterens Begyndelse sendte alle sine Macedoner tilbage til Macedonien i Vinterqvarteer. Denne Sorgløshed benyttede Kleomenes. Megalopolis var dengang en By ikke mindre i Omfang end Sparta selv; men den var ved Krigene bleven berøvet sit unge Mandskab, var øde og fordrede en stor Besætning for at kunne forsvares. Megalopolitanerne stolede ganske paa Antigonus's Nærværelse. Dette vidste Kleomenes, og havde desuden knyttet hemmelige Forbindelser med nogle messeniske Flygtninge, der opholdt sig i Staden. Han forsynede sine Tropper med Levnetsmidler for 5 Dage og drog til Sellasia, som om det var hans Hensigt at hærge

Argolis. Men pludselig svingede han til Høire og marscherede over Rhoetium og Helikon til Megalopolis. Han skikkede forud sin Yndling og kjekke Fosterbroder, Pantius, med tvende Afdelinger af Lacedæmonerne, og fulgte hurtig efter. Pantius havde Befaling at bemestre sig et Mellemtaarn paa Byens Mure, som var mindst bevogtet; men han fandt ikke blot dette, men en heel Strækning af Murene ubevogtet. Han nedrev strax noget, underhuggede noget af Muren og dræbte dem, der vilde gjøre Modstand. Kleomenes ilede og var indenfor Murene, næsten førend Megalopolitanerne havde mærket Faren. Polybius giver Messeniernes Forræderie Skylden for det, Plutarch tilskriver Megalopolitanernes Uagtsomhed [1]). Nogle af Borgerne undflyede strax med deres Midler; andre, med den siden berømte Philopoemen i Spidsen, grebe til Vaaben, men udrettede intet videre, end at de skaffede hine Tid til at flye ad Veien til Messene. Kuns 1,000 Borgere bleve tilbage i Staden. Tvende af de meest anseete Megalopolitanere, ved Navn Lysandridas og Thearidas, førtes fangne frem for Kleomenes, bønfaldt ham nu at vise sig kongeligere end nogensinde, træde frem som en ulykkelig Stats Velgjører og befolke den med trofaste Allierede og Venner. Kleomenes stod længe tvivlraadig; endelig udbrød han: „det er betænkeligt her at være godtroende; dog lad Æren seire over Fordelen." Med disse Ord sendte han en Herold til Messene og tilbød Megalopolitanerne deres Bye paa det Vilkaar, at de skulde falde fra Achæerne og blive hans Venner. Lysandridas og Thearidas anbefalede Forslaget. Men den unge Philopoemen havde tidligt indsuget Aratus's Had til Kleomenes og allerede

---

1) Polyb. l. 2. c. 54. seq. c. 61. Plut. Cleom. c. 22. seq. Polybius holder sig til Aratus's Beretning; Plutarch til den kleomenisksindede Phylarchus.

vundet et Navn ved sin Fødebyes haabløse Forsvar; han forestillede Megalopolitanerne: „at det var en List af Kleomenes for ikke blot at faae Byen, men Borgerne tillige i sin Magt; at de vel skulde erholde en meget fastere Stad end den, som de opoffrede, og som de dog ikke kunde forsvare, naar den var udtømt." Hans Forestillinger seirede og Lysandridas og Thearidas bleve fordrevne fra Messene. Kleomenes havde hidtil intet rørt i Megalopolis; men da han erfarede dette, borttog han alt af Værdie, førte Billed-
222. støtter og Malerier til Sparta og lagde Staden øde. Phylarchus fortæller, at han gjorde 6,000 Talenter til Bytte, hvoraf han selv beholdt 2,000. Polybius [1]) mener, at en saa uhyre Sum ikke kunde inddrives af hele Peloponnes. Kleomenes lod intet uden de øde Mure tilbage; han fortrøstede sig ikke til at kunne forsvare disse mod Antigonus, og trak sig tilbage til Lakonien, beriget med Midler til Krigens Fortsættelse. Antigonus og Aratus sadde imidlertid i Aegium og holdt Raad med Achæerne. Ved Efterretningen om Megalopolis's Undergang besteg Aratus Talerstolen og holdt Kappen for sine Øine for at skjule sine Taarer og maaskee sin Skam. Man bød ham tale, og han sagde: at Megalopolis var ikke mere! Achæerne opløste deres Forsamling af Skræk, og Antigonus tog for silde en Beslutning, som han snart gjenkaldte, at samle sine i Vinterqvartererne adspredte Tropper og ile til Hjelp. Han gik til Argos med en svag Afdeling af Hæren. Derved fik Kleomenes, altid under Vaaben, Mod til at forsøge et andet Bovestykke. Henimod For-

1) l. 2. c. 62. Hvorvidt denne Megalopolitaner er Sandheden troe, naar han l. 2. c. 55. mener, at Kleomenes's haarde Adfærd havde sin Rod i gammelt Had, fordi Megalopolitanerne og Stymphalierne vare de eneste, hos hvilke han ingensinde havde fundet Tilhængere eller Forrædere, derom har Historien allerede sat os i Stand til at dømme.

aaret, medens Macedonerne endnu laae i Vinterleie, faldt han ind i Argolis; han haabede, enten at Skam vilde bringe Antigonus til at vove en ulige Kamp, eller at denne uden Kamp vilde blive uenig med Argiverne. Dette skeete; Argiverne samlede sig foran Kongens Bolig og forlangte enten Slag eller at han skulde affstaae Anførselen til kjækkere Mænd. Antigonus var døv for deres Raab; han vilde som forstandig Feldtherre hellere dadles end sætte Alt i Vove. Han blev indenfor Murene; Kleomenes stod udenfor og haanede sine Fjender, men maatte nøies med Bytte og vende tilbage uden den forventede Seir [1]).

Antigonus trak omsider sine Tropper sammen og rykkede frem til Tegea for derfra at bryde ind i Lakonien. Kleomenes forstyrrede ham endnu denne Plan. Bedre bekjendt med de snevre Veie eller Stier, som førte til eller fra hans Fædrelands Bjerge, omgik han Macedonerne, viste sig for Argos og nedhuggede Sæden paa de Marker, der skulde ernære Fjendernes Hær. Det havde staaet til ham at opbrænde Kyllarabion; men han forbød sine Krigere enhver hensigtsløs Ødelæggelse, og beviste derved, at han i billig Vrede, men ikke af ond Villie havde forstyrret Megalopolis. Antigonus ilede tilbage til Argos; men Kleomenes agtede ikke hans Komme, endskjøndt Macedonerne bag ham havde besat Bjergene og Høiderne. Kleomenes trodsede; han forlangte Nøglerne til Junos Tempel (Heræum) udenfor Argos for at offre til Gudinden, og bragte hende virkelig sit Offer ved Templets Fod. Han førte dristig sin Hær nord efter til Phlius, fordrev Fienderne fra Onogyrtus, og drog til Orchomenus. Han ødelagde Fiendens Land; endnu havde ingen

1) Plut. Cleom. 23. seq. Plut. Philopoem. c. 5. Polyb. l. 2, c. 54. seq. l. c.61. seq.

Fiende betraadt Lakonien. Det ualmindelige Feldtherre-Talent, han udfoldede, indgjød Spartanerne Mod og afnødte hans Modstandere Beundring. Han vilde seirrig have fuldendt sin Bane, naar han ikke havde manglet Midler til at betale talrige Leietropper og føde sine Spartanere, og naar Lykken blot to Dage havde tilladt ham at undgaae det afgjørende Slag ved Sellasia. Illyrierne havde nemlig just nu gjort Indfald i Macedonien. Efterretningen herom naaede Antigonus to Dage efter Slaget ved Sellasia og kaldte ham hovedkulds tilbage. Slaget vilde, hvis Efterretningen var kommen tidligere, ikke have fundet Sted, og Kleomenes havde kunnet foreskrive de forladte Achæer Fredens Vilkaar.

Kleomenes havde ved Forskandsninger og Forhugninger spærret alle Veie, der førte over det skovklædte Taygetus og de arkadiske Bjerge til Lakonien. Selv stillede han sig med Hovedarmeen, bestaaende af 20,000 Mand Lacedæmonier, Bundsforvandte og Leietropper, ved Sellasia, fordi han der ventede et Hovedangreb af Macedonerne. Passet ved Sellasia dannedes af tvende Bjerghøider, Eua og Olympus. Begge Høider befæstede han, besatte selv Olympus med sine Spartanere og Leietropper og lod sin Broder Eukleidas indtage Eua med det lacedæmoniske Landfolk og de Bundsforvandte. Langs med Floden Oenus, der slyngede sig gjennem det snevre Pas, stillede han sit Rytterie, understøttet af lette Tropper. Han havde, saalænge han holdt sin defensive Stilling, alle Terrainets Fordele paa sin Side. Men Antigonus havde flere, bedre rustede og maaskee mere øvede Tropper Han nærmede sig Sellasia i Spidsen for 13,300 Macedoner, 1,000 Agrianer, 1,750 Illyrier, 1000 Galater, 1,050 Akarnaner, 1,000 Megalopolitaner, 2,200 Boeoter og 3,300 Achæer, og slog Leir ved Floden Gorgylus, en Arm af Oenus, i

nogen Afstand fra Kleomenes, hvilken han, efter at have undersøgt hans Forsvarslinier, i flere Dage forgjeves udæskede til Kamp paa slet Mark Endelig besluttede han sig til at være den Angribende. Mod Eua stillede han først Macedonerne med Kobberskjolde (Chalkaspiderne) og Illyrierne, anførte af Alexander, Akmets Søn, og den berygtede Demetrius fra Pharus, bag disse Akarnaner og Kretenser og i Bagholdslinie 2,000 Achæer. Til dette Korps lænede sig 1,000 Achæer og ligesaamange Megalopolitanere og det macedoniske Rytterie, der skulde bekæmpe Kleomenes's Rytterie og lette Tropper ved Oenus. I denne Afdeling befandt sig Philopoemen. Selv satte han sig i Spidsen for Resten af Macedonerne og Leietropperne; Leietropperne fremmest og Macedonerne bag disse i tvende Linier, da Rummet ikke tillod at udfolde een Linie. Det var hans Villie, at Illyrierne, som om Natten havde taget Plads der, hvor Gorgylus berører Foden af Eua, og som dækkede Slagordenens ene Flanke, skulde gjøre det første Angreb, dog ikke før de saae et hvidt Klæde reist paa en macedonisk Landse at vaie fra Olympus. Ligeledes skulde Megalopolitanerne og Rytteriet, der vare bestemte til at understøtte dette Angreb, sidde stille, indtil Kongen løftede den store purpurrøde Fane (φοινικίς). De sidste løde Ordren; men de stridbare Illyrier lode sig friste af deres Anførere til et utidigt Anfald mod Lacedæmonierne. Derved opstod en Aabning i Linien, som Spartanernes lette Tropper der understøttede Rytteriet i Oenus-Dalen, benyttede til at falde Illyrierne i Ryggen, medens Euklidas selv var dem i Fronten, og det spartanske Rytterie sprængte mod de isolerede Achæer. Illyrierne kom i Uorden ved det dobbelte Angreb. Philopoemen advarede forgjeves Antigonus om Faren, og da hans Raab ikke hørtes, saa, skjøndt uden Kommando, vovede han i Spidsen for sine Landsmænd at sætte ind paa Fien-

derne, førend det befalede Signal var givet. Han vendte sig mod Spartanernes letbevæbnede Tropper, kastede dem overende med egen Livsfare og skaffede derved Illyrierne og Macedonerne frie Ryg og frie Hænder til at angribe Euklidas. En Feil af denne bragte Seiren ganske til at hælde til Philopoemens Side; thi istedetfor at benytte sin høiere Stilling til at angribe og bringe de fremrykkende Fiender i Uorden paa Opmarschen ad Eua, oppebiede han dem paa Toppen af Bjerget for sikkrere og lettere at kunne kaste dem ned af det Bratte. Illyrierne og Macedonerne bestege uskadte Høiden og kunde nu med Fordeel bruge deres tunge Vaaben. De fortrængte Euklidas og indtoge hans Stilling, og Lacedæmonerne havde samme Vanskelighed med at trække sig tilbage over de bratte Steder, som de kunde have lagt i Veien for de fremrykkende Fiender. Det achæiske Rytterie fægtede ligesaa lykkeligt, og Slagets endelige Udfald beroede paa Kampen mellem de tvende Konger. Kleomenes var ikke kommen Euklidas til Hjelp, hvilket og hele Slagets Tab Phylarchus tilskriver et Forræderie af en vis Demoteles, der bestukken af Antigonus ikke skal have adlydt sin egen Herres Ordre at undersøge, hvorledes det stod til med Afdelingen paa Eua. Kleomenes drev i Begyndelsen Macedonernes Phalanx fem Stadier tilbage. Men da han saae sin kjæreste Broder — som han selv sagde, et Mynster for Spartanernes Sønner og priset af Qvinder — omringet og i Livsfare, dennes Skare adsplittet, Rytterne paa Flugt, og alle Vaaben vendte mod Olympus: saa brød han igjennem sine Forskandsninger og vendte sin hele Styrke mod een Fløi af den fiendlige Hær. Kampen blev hedere. Længe holdt Spartanernes Mod Macedonernes bedre Vaaben Stangen. Men da disse sammenfældede deres Landser i den tætsluttede dobbelte Phalanx, bleve Spartanerne nødte til at forlade den sidste faste Stil-

ling. Flugt og Drab blev almindelig. Af Leietropperne faldt mange, men af de 6,000 Spartanere, Kleomenes førte i Slaget, bleve ikke flere end 200 i Live. Kongen selv undflyede til Sparta med nogle Ryttere [1]. 222.

Strax efter sin Ankomst raadte han alle de Borgere, han mødte, til at modtage Seirherren fredelig; selv vilde han i Liv og Død kuns tænke paa Spartas Bedste. Medens Spartanerinderne løbe deres fra Slaget hjemkomne Mænd imøde, modtoge deres Vaaben og lædskede deres Tørst, gik Kleomenes til sit øde Huus, kunde ikke sidde, skjøndt træt, og ikke drikke, skjøndt tørstig. Endnu i Pantseret, støttede han sig med Albuen mod en Pille. Dette var hans Hvile. Han gjennemløb i Tankerne alt, den Bane, han havde tilbagelagt, og den, der stod tilbage. Endnu Natten efter Slaget ilede han med sine Venner til Gythium og besteg et Skib; han seilede først til Cythera og derfra til en anden Øe Ægialia i den Tanke at sætte over til Cyrene og derfra drage til Ptolemæus's Hof. Hans Plan var fattet [2], nemlig i Alexandria at samle om sig alle Fiender af Antigonus og den nærværende Tingenes Orden og med Bistand af Ptolemæus at udspille sin gamle Rolle. Therykion, en høihjertet Spartaner i Kongens Følge, fattede ikke hans Plan og sagde i Eenrum til ham: „Vi have, o Fyrste, sluppet af Hænderne den skjønneste Lod, Døden i Slaget, skjøndt alle hørte os sige, at Antigonus ikke skulde overvinde Spartas Konge levende. Den Død, som kommer hiin nærmest, staaer endnu

1) Plut. Cleom. c. 28. Plut. Philop. c. 6. Polyb. l. 2. c. 65—69. Naar Polybius taler om en spartansk Phalanx, kan neppe menes andet end hine 2,000 Mand, som Kleomenes havde udrustet paa macedonisk Viis. Efter Justin. l. XXVIII. 4. blev der i alt 4,000 Mand tilbage af Kleomenes's Armee efter Slaget ved Sellasia.

2) Derfor havde han endnu før Slaget ved Sellasia Skibe liggende seilfærdige ved Gythium.

til os. Er det ingen Skam for Heraklider at bøie sig for Philips og Alexanders Sønner, saa kunne vi vist nok spare en lang Søereise ved at overgive os til Antigonus, der er saameget bedre end Ptolemæus, som en Macedoner er bedre end en Ægypter. Skulle vi for din Moders Skyld begive os til Ægypten, da betænk, hvilket herligt Syn, naar hun for Ptolemæus's Koner fremstiller sin Søn, engang Konge, nu Flygtning og Fange!" Kleomenes svarede ham: „at det var let at døe, og om det syntes ham mandigere ved Selvmord at undgaae en Flugt værre end den forrige? Mange Helte, større end han, havde maattet vige for en Fiendes Overmagt og Lykke. Den, som forsagede i Møie, for Folke-Mening og Dadbel, laae under for sin egen Feighed. Selvmord burde ikke være en Udvei til ikke at nødes til at handle, men Handling selv; det var altid skammeligt at leve og døe for sig selv alene. Han meente endelig, at hverken han selv eller Therykion burde opgive alt Haab om Fædrelandets Frelse; naar den sidste Gnist af Haab var udslukket, da var det en let Sag at gjøre Ende paa sin Tilværelse." Therykion modsagde ham ikke, men ved den første Leilighed, han fandt til at forlade Kleomenes, gik han ned til Ægialias Strandbred og ombragte sig selv. Kleomenes landede i Libyen, og ledsaget af Ptolemæus's Folk kom han til Alexandria. Imidlertid havde Antigonus indtaget Sparta; han viste der som i andre Stæder den Moderation, der udmærkede ham hans hele Regentliv igiennem [1]. Han gjengav Spartanerne deres Stat og deres Love, hvilke vare dem saa dyrebare, at de endnu eet hundrede Aar efter Christi Fødsel og maaskee længere bleve i Kraft, skjøndt Kleomenes's Scepter efter ham gik fra den ene Tyrans Haand i den andens. Paa den

---

1) Justin. l. XXVIII. 4.

tredie Dag efter Kæmpeslaget ved Sellasia forlod Antigonus Sparta efter at have offret til Guderne, og ilede over Tegea, Argos og Nemea tilbage til sit eget Rige, som Illyrierne hjemsøgte. 221.
Hans Død, som fulgte hurtig paa en Seir over disse Fiender, og Thronfølgeren Philips Ungdom syntes lykkelige Forbud for Gjenreisningen af Kleomenes's Throne. Men hans Skjæbne var da sængslet til en anden Fyrstes Liv [1].

Ptolemæus Euergetes levede endnu, da Kleomenes kom til Ægypten. Han var selv en Fyrste af store Egenskaber, og ærede dem hos andre. Han agtede Kleomenes og lærte snart at elske ham. Skinsyge mod det demetriske Huus og Herredømme over Hellas, saa tillokkende for alle græske Fyrster, der arvede Alexander den Stores Rige, bragte hans Politik i fuldkommen Samklang med Kleomenes's Ønsker. Han lovede at ville sende ham tilbage til Peloponnes med Penge og Skibe og indsætte ham i hans Kongedømme. Han anviste ham en aarlig Indtægt af 24 Talenter, hvorved Kleomenes blev i Stand til ikke blot at bestaae med sine Venner, men endog at dele med dem, der flygtede fra Grækenland til Ægypten. Men Ptolemæus Euergetes døde, før Expeditionen 221.
kunde fuldbyrdes, som man paastaaer, af Gift, hvilken hans unaturlige Søn og Efterfølger Ptolemæus Philopator skal have bibragt ham. Thronforandringen var Kleomenes smertelig. Naar den yngre Ptolemæus var meest ædrue, tog han sig af religiøse Fester, og overlod de vigtige Forretninger til hans Elskede Agathoklea og dennes Moder Oenanthe. Under Svælgerie og Qvinderegjering glemtes Kleomenes og Faderens

1) Plut. Cleom. c. 29. seq. Polyb. l. 2. c. 69. seq. Pausan. l. 2. c. 5. Philostrat. vit. Apollonii Tyanei l. IV. fortæller, at denne Thaumaturg endnu i Domitians Tid fandt Lykurgs Love i Kraft hos Spartanerne. Philopoemen afskaffede vel for en Tid Lykurgs Love, da han forenede Sparta med det achæiske Forbund; men efter Bevilling af Romerne reorganiserede Spartanerne snart efter deres Stat. Plut. Philop. c. 16.

Planer. I Begyndelsen troede man dog at kunne behøve og bruge ham. Ptolemæus's Broder Magas havde ved sin Moder megen Indflydelse hos Hæren. Man frygtede ham og besluttede hemmelig at rydde ham af Veien. [1]) Kleomenes blev indviet i Hemmeligheden, men undslog sig for al Deeltagelse. Han erklærede, at man meget mere maatte ønske Kongen flere Brødre, der kunde bestyrke hans Throne. Sosibius en meget formaaende Mand, erindrede ham om, at man ikke kunde stole paa Leietropperne, saalænge Magas levede. Kleomenes var uforsigtig nok til at hæve denne Indvending ved den Bemærkning, at flere end 3,000 Mand af disse Tropper vare Peloponnesiere, og 1,000 Mand vare Kretensere, alle ham hengivne og beredte til paa hans Vink at gribe til Vaaben. Hiin Vægring og denne Yttring gjorde ham baade forhadt og frygtelig i en Fyrstes Øine, der i Følelsen af sin tiltagende Svaghed og Usselhed blev med hver Dag mere feig eller mistroisk. De Farver, der fattedes i Kongens Skrækkebilleder, vidste andre at tilsætte. Kleomenes betragtedes som en Løve blandt Faarene i een og samme Fold. Sosibius dømte ham at være en uhændelig og farlig Mand, hvis han nødtes til at blive i Ægypten mod sin Villie, og en dristig Lykkeridder, der, velbekjendt med Ægyptens slette Tilstand, kunde blive Ptolemæus ligesaa frygtelig, hvis man lod ham fare. Det var en Achilles, der foragtede Gaver og Livets Behageligheder og længtes kun efter Kamp og Heltefærd [2]).

Under disse Omstændigheder turde Kleomenes ikke love sig nogen Understøttelse, saameget just nu Conjuncturerne i Grækenland lovede ham det bedste Udfald af det projecterede Tog. Lacedæmonierne vare indbyrdes uenige, dog Mængden

---

1) Han blev virkelig ombragt. Polyb. l. 2. c. 34 & 36.
2) Plut. Cleom. c. 32. seq.

af Folket enig i at ønske Kleomenes tilbage og følge hans Ideer med Hensyn til Achæer og Macedoner. Antigonus Doson døde, og hans Død gav Ætolerne Mod til at vise, hvorlidet de agtede Achæerne. De plyndrede Patræ og Dyme, og ødelagde Messene. Men netop disse for Kleomenes gunstige Conjuncturer vare for Sosibius en Grund til at holde ham lænkebunden i Alexandria. At afsende ham med Flaade og Subsidier vilde være en aldeles overflødig Udgift for Ptolemæus; thi den befrygtede Fare var borte med Antigonus's Liv. Der var efter dennes Død ingen Kleomenes værdig Modstander, som kunde hindre denne i selv at lægge Grækenland under sig og maaskee i Tiden at komme som Fiende fra Gythium til Alexandria. Kleomenes bad omsonst om Opfyldelsen af den ældre Ptolemæus's Løfte [1]); man vilde ikke engang tillade ham at drage bort alene med hans Venner. Han maa dog endnu have haabet en Forandring i Hoffets Sindelag, eftersom han ikke benyttede sin Indflydelse hos de græske Leietropper til sin Fordeel.

Til denne Tid kom hiin Messenier Nikagoras til Alexandria. Han havde solgt Kleomenes et Gods, men ikke faaet Kjøbesummen formedelst Kongens bestandige Pengeforlegenhed eller Krigens Mellemkomst. Ham mødte Kleomenes en Dag ved Havbredden og spurgte, hvad der bragte ham hid. Nikagoras svarede, at han bragte Ptolemæus skjønne Krigsheste. „Du skulde hellere, sagde Kleomenes med et Smiil, bringe ham Qvinder, der spille Sambuka, og kjælne Drenge; dem elsker Kongen høiere." Da Nikagoras nogle Dage efter erindrede Kleomenes om den ubetalte Fordring, og fik til Svar, at han (Kleomenes) intet havde tilovers fra egne Fornødenheder; saa gik han lige til Sosibius og forebragte ham hiin Spot. Sosibius hørte

1) Polyb. l. 4. c. 22. & 33. Plut. Arat c. 47. Plut. Cleom. c. 34.

gjerne dette; men for at sætte Ptolemæus's Vrede end mere i Bevægelse, overtalte han Nikagoras til, at han inden sin Afreise fra Alexandria skulde skrive Sosibius en Angivelse, som denne da vilde forelægge Ptolemæus. Det skete. I Brevet stod, „at Kleomenes, hvis man ikke udrustede ham anstændig og lod ham drage bort, vilde gjøre Oprør og bemægtige sig Cyrene.“ Brevet bragtes Ptolemæus efter fire Dages Forløb, og Kleomenes blev som Oprører indspærret i et stort Huus tilligemed hans Venner [1].

Ogsaa Friheden var tabt, og Fremtiden syntes stedse mørkere. Ptolemæus, Chrysermus's Søn og Kongens Ven, besøgte dog undertiden den fangne Fyrste og talte venligt med ham. Der opstod en vis Fortroelighed mellem dem, hvoraf Kleomenes synes at have taget Varsler for sin Befrielse. Men da denne en Dag var kommen efter Kleomenes's Begjering og, efter at have forsvaret Hoffets Handlemaade, vilde gaae bort, kom Kleomenes ud af sin Drøm. Han fulgte Ptolemæus til Fængslets Dør, og hørte denne, som ikke bemærkede hans Nærværelse, tiltale Vagten, „fordi den skjødesløst bevogtede et vildt og uregjerligt Dyr.“ Da fortvivlede Kleomenes omsider og sagde til sine Venner; „at det nu var Tid at hævne sig, døe Sparta værdigt og ikke vente som Offerdyr, der fødes for at slagtes. Det sømmede sig ikke, at en Herakliде, der havde forsmaaet Forlig med Antigonus, en krigersk og virksom Mand, skulde sidde og tøve, indtil en Konge, der agerede Almissesamler for Gudernes Moder, fik Tid til at myrde ham efter at have lagt Trommen til Side og fuldendt sine bacchiske Optog [2]. For at

1) Plut. Cleom. c. 35. Polyb. l. 5. c. 37. seq.

2) Polyb. l. 5. c. 38. lader ham apostrophere sine Venner med det bekjendte Vers:

Μη μαν αστουδει γε καὶ ἀκλειως ἀπολοιμην,
Ἀλλα μεγα ῥεξας τι καὶ ἐσσομενοισι πυθεσθαι.

faae frie Hænder til Hævn, fandt Kleomenes og hans Venner paa en List. Da Ptolemæus netop var reist til Kanopus, lode de det Rygte udsprede, at de skulde befries af Fængselet; og da efter Kongens Sædvane de Benaadede pleiede at beværtes og faae Gaver, saa lode de deres Bekjendte udenfor sørge for et Maaltid. Vagten troede sig allerede afløst, lod sig skuffe og saa rigelig tildele af Mad og Viin, medens Kleomenes sad til Bords med sine Venner, at den sov ind. Kleomenes skyndte sig saameget mere med at udføre sin Plan, som een af Medviderne stod i Forbindelse med et Fruentimmer i Staden, og man frygtede for at blive forraadt. Med sine Venner, 13 i Tallet, ilede han midt paa Dagen ud af sit Fængsel. Een af hans Venner, Hippotas, var halt og kunde ikke følge de andre; han bad dem derfor at dræbe sig og ikke forderve alt for et unyttigt Menneskes Skyld. Men de vare saa heldige at møde en Alexandriner med en Hest, som de toge og gave Hippotas. Derpaa fore de gjennem Alexandrias Gader med dragne Sværd, og kaldte Folket til Frihed. Ptolemæus, Chrysermus's Søn, og en anden Ptolemæus, der var Befalingsmand i Staden, bleve myrdede i Gaderne og deres Drabanter adspredte. De Sammensvorne ilede derpaa til Borgen for at opbryde Fængslerne og bruge Fangerne. Vagten lukkede Porten, og ikke een eneste Alexandriner løb Frihedsraabet. Kleomenes's Fortvivlelse steg til det Høieste. Han udraabte: „Jeg undres nu ikke over, at Qvinder beherske Mænd, der undflye Friheden,“ og opmuntrede sine Staldbrødre til at døe paa en deres Liv værdig Maade. Hippotas var den første, der udbad sig Døden af en Yngres Haand. Derpaa faldt Enhver af de Andre i sit eget Sværd. Pantius, der havde indtaget Megalopolis, var Kleomenes's Yndling og den skjønneste af de Unge,

blev paa Kongens Befaling sidst tilbage. Han skulde med sin Dolk prøve, om de Faldne virkelig vare døde og fuldende Drabet. Da Dolken havde overbeviist ham om, at ogsaa Kleomenes havde opgivet Aanden, kyssede han ham, satte sig ved hans Side og dræbte sig over hans Lig. Saaledes endte
220. Kleomenes sin hæderlige Bane. Hans sidste Handling røber maaskee Fortvivlelse, men ikke planløs Afsindighed. Begivenhederne have skildret ham; Historieskriverens Dom er overflødig. Dog bør vi tilføie, at en Historieskriver, der, som Achæer og Aratus's Forsvarer, var Kleomenes mindre gunstig, ikke har nægtet ham det Vidnesbyrd: at han var elskværdig i Omgang, af Naturen lykkelig begavet og skabt til at være Anfører og Konge [1].

Kleomenes's ældste Søn vilde ikke overleve sin Fader; han styrtede sig ned fra Taget af sin Boelig, men døde ikke efter Faldet. Ptolemæus sparede ham et nyt Forsøg. Efter at have ladet Faderens Lig indsye i en Hud og ophænge [2], gav han Befaling til at dræbe Børnene, Moderen, og hendes Qvinder. Børnene bleve først myrdede for Kratesikleias Øine, dernæst hun selv, og Kleomenes's egen Slægt var udslettet af Jorden [3].

Medens den faldne Løve hængte paa Pælen, bleve Ligets Vogtere en stor Slange vaer, som havde viklet sig om Kleomenes's Hoved, saa at den skjulte hans Ansigt og hindrede Rovfuglene i at nærme sig. Ved dette Syn blev ikke

---

1) Polyb. l. 5. c. 39.

2) Maaskee for at mærke ham som et vildt Dyr, Sosibius's Løve blandt blandt Faarene.

3) Plut. Cleom. c. 36—38. Hans Broder Euklidas faldt rimeligviis i Slaget ved Sellasia.

alene Ptolemæus greben af en overtroisk Rædsel over Tanken at have bragt en Gudernes Yndling af Dage, men Alexandrinerne besøgte Stedet og hilsede Kleomenes som Heros og Gudernes Søn. Ægyptens Vise beroligede Kongen og Folket: „Safterne nærmest Marven i det menneskelige Legeme avlede Slanger; derfor gave de Gamle deres Helte helst Drager i Følge“ [1]. I denne Fortælling af Plutarchus høre vi en Efterklang af Kleomenes's store Navn. De ægyptiske Vise have givet os et Bidrag til at forstaae, hvorfor Nordens Helte, hvis Troe ogsaa kom fra Østerlandene, malede Drager i deres Skjolde. Erindringen om Kleomenes levede i Sparta og beherskede i den Grad Spartanerne, at han ikke, skjøndt landflygtig, ophørte at være deres Konge før hans Død. Da Budskabet kom (i Begyndelsen af Aar 219) om hans Endeligt, valgtes først en nye Konge af Eurysthenidernes Huus, og Kleomenes's Ideer vedbleve at lede Regjeringen i Sparta [2].

Vi have i Skildringen af Kleomenes III's Liv og Bedrifter seet det achæiske Forbund paa dets Middagshøide; vi saae atter denne Magt at dale i en Tid af faa Aar, nærme sig sin Undergang og kuns ved en upolitisk Alliance at holde sig over den politiske Horizont. Vi have kortelig berørt Aarsagerne til hiin Stigen. Aarsagerne til Forbundets Fald give Stof til en mindre behagelig, men ligesaa lærerig historisk Betragtning, der her er paa sit rette Sted som Tillæg til Kleomenes's Biographie, fordi man blændet af en stor Mands Daad fristes til at finde Begivenhedernes Aarsag alene i hans Storhed og overseer Realiteter, der samvirkede med Personens Indflydelse paa Tingenes Gang. Aarsagerne til hiin Kata-

---

1) μαλιςα των ζωων τον δραχοντα τοις ἡρωσι συνοιχειωσαν. Plut. Cleom. c. 39.

2) Polyb. l. 4. c. 35. seq.

strophe i det achæiske Forbunds Historie ligge længere borte; men Følgerne viste sig senere. Det er ikke vor Hensigt at undersøge Forbundets Tilstand i en yngre Periode end den angivne eller de Aarsager, som medførte dets fuldkomne Opløsning af Romerne. Disse Aarsager ere tildeels af anden Natur og ligge mindre i Forbundets egen Forfatning end i Romernes Politik og Vælde. Mægtigere og bedre organiserede Stater end Achaia maatte bøie sig for Roms Ørne og Senat.

Om Achaias ældste Forfatning og Forbundets Historie indtil dets anden Stifter Aratus vides lidet mere end det, Polybius [1]) i Forbigaaende beretter derom som Indledning til hans pragmatiske Fremstilling. Da den ældre Forfatning blev Typus for den yngre, saa kan dog med Forsigtighed Billedet af hiin ligesom restaureres efter Forbundets yngre Historie.

Tisamenus, Orestes's Søn, blev af Herakliderne og Dorier forjaget fra Sparta, tyede paa Omveie til Ægialea og oprettede der en Throne for sin Slægt, der stod, indtil Achæerne, misfornøiede med Ogyges's Børn, gav sig en demokratisk Forfatning. Allerede disse Omvæltninger befæstede den gamle Skillevæg mellem de helleniske Stammer og Peloponnes og satte Grændser for Udvidelsen af det achæiske Demokratie. Dorierne og de med dem forbundne Ætoler leirede sig om Achaia paa alle Halvøens Kyster fra Sicyon indtil Elis. Det fattige Ægialea havde ikke mange Tillokkelser for Heraklider, og Arkadiens Bjerge dannede Udenværker om den lille Republik. Dog Arkadien var deelt i mange smaae Stater, der selv deelte sig i mægtige Naboers Interesse, og det blev efter sin Beliggenhed i Halvøens Midte Kamppladsen, hvor alle Peloponnesiere afgjorde deres Trætter.

---

1) l. 2. c. 38—43.

Det var et helvetisk Bjergland, men Indbyggerne ikke af helvetisk Aand. Achæerne kunde under disse Omstændigheder ikke haabe nogen politisk Storhed; de vare længe kloge nok til at skjule deres borgerlige Lykke i Mørke og deres Nationalhad mod Dorierne i politisk Uvirksomhed. Deres Statsforfatning, som forhen havde været indskrænket monarchisk med en Communalforfatning, hvori allerede laae Spiren til tolv Republikker, blev aldeles demokratisk og fremmed for de oligarchiske Principier, der ved Spartanernes Indflydelse stedse grebe videre om sig [1]. Det ældste Forbund bestod af tolv demokratiske Stæder: Patræ, Dyme, Pharæ, Tritæa, Leontium, Ægira, Pellene, Ægium, Bura, Cerynia, Olenus og Helice [2]. Den sidste blev før Slaget ved Leuktra opslugt af Havet; Olenus havde lige Skjæbne, og de andre havde i Handel og Agerdyrkning kuns ringe Hjelpekilder, fordi Vandene ikke vare sikkre og dybe paa denne Kyst af den korinthiske Havbugt, og fordi Landet af Naturen var tarvelig udstyret [3]. Forbundet var saaledes længe uden politisk Betydning, men dets Borgere lykkelige og tidlig agtede for deres Borgerdyder. Da de pythagoræiske Optimater vare blevne myrdede og Borgerkrigen rasede i store Grækenland, valgte Stæderne Kroton, Sybaris og Kaulon Achæerne til Voldgiftsmænd og indrettede deres Statsforfatning efter achæisk Mynster. Thebanerne og Lacedæmonierne overlode efter Slaget ved Leuktra deres endelig uafgjorte Strid om Hegemoniet til Achærne, den eneste neutrale og sindige Auctoritet. Det var borgerlig Agtelse og ikke Achærnes politiske Vægt, der bestemte Theba-

1) Idetmindste indtil den peloponnesiske Krigs Ende. Sammenlign Xenophont. Hellenica VIII. 30. seq.

2) De vare tolv, skjøndt ikke alle nævnes paa samme Maade af Herodot (I. 185), Strabo (VIII. 7), Polybius (II. 44), Pausanias (Ach. 26).

3) Plut. Arat. c. 9.

Planer. I Begyndelsen troede man dog at kunne behøve og bruge ham. Ptolemæus's Broder Magas havde ved sin Moder megen Indflydelse hos Hæren. Man frygtede ham og besluttede hemmelig at rydde ham af Veien. [1]) Kleomenes blev indviet i Hemmeligheden, men undslog sig for al Deeltagelse. Han erklærede, at man meget mere maatte ønske Kongen flere Brødre, der kunde bestyrke hans Throne. Sosibius en meget formaaende Mand, erindrede ham om, at man ikke kunde stole paa Leietropperne, saalænge Magas levede. Kleomenes var uforsigtig nok til at hæve denne Indvending ved den Bemærkning, at flere end 3,000 Mand af disse Tropper vare Peloponnesiere, og 1,000 Mand vare Kretensere, alle ham hengivne og beredte til paa hans Vink at gribe til Vaaben. Hiin Vægring og denne Yttring gjorde ham baade forhadt og frygtelig i en Fyrstes Øine, der i Følelsen af sin tiltagende Svaghed og Usselhed blev med hver Dag mere feig eller mistroisk. De Farver, der fattedes i Kongens Skrækkebilleder, vidste andre at tilsætte. Kleomenes betragtedes som en Løve blandt Faarene i een og samme Fold. Sosibius dømte ham at være en uhændelig og farlig Mand, hvis han nødtes til at blive i Ægypten mod sin Villie, og en dristig Lykkeridder, der, velbekjendt med Ægyptens slette Tilstand, kunde blive Ptolemæus ligesaa frygtelig, hvis man lod ham fare. Det var en Achilles, der foragtede Gaver og Livets Behageligheder og længtes kun efter Kamp og Heltefærd [2]).

Under disse Omstændigheder turde Kleomenes ikke love sig nogen Understøttelse, saameget just nu Conjuncturerne i Grækenland lovede ham det bedste Udfald af det projecterede Tog. Lacedæmonierne vare indbyrdes uenige, dog Mængden

---

1) Han blev virkelig ombragt. Polyb. l. 2. c. 34 & 36.
2) Plut. Cleom. c. 32. seq.

af Folket enig i at ønske Kleomenes tilbage og følge hans Ideer med Hensyn til Achæer og Macedoner. Antigonus Doson døde, og hans Død gav Ætolerne Mod til at vise, hvorlidet de agtede Achæerne. De plyndrede Patræ og Dyme, og ødelagde Messene. Men netop disse for Kleomenes gunstige Conjuncturer vare for Sosibius en Grund til at holde ham lænkebunden i Alexandria. At afsende ham med Flaade og Subsidier vilde være en aldeles overflødig Udgift for Ptolemæus; thi den befrygtede Fare var borte med Antigonus's Liv. Der var efter dennes Død ingen Kleomenes værdig Modstander, som kunde hindre denne i selv at lægge Grækenland under sig og maaskee i Tiden at komme som Fjende fra Gythium til Alexandria. Kleomenes bad omsonst om Opfyldelsen af den ældre Ptolemæus's Løfte [1]; man vilde ikke engang tillade ham at drage bort alene med hans Venner. Han maa dog endnu have haabet en Forandring i Hoffets Sindelag, eftersom han ikke benyttede sin Indflydelse hos de græske Leietropper til sin Fordeel.

Til denne Tid kom hiin Messenier Nikagoras til Alexandria. Han havde solgt Kleomenes et Gods, men ikke faaet Kjøbesummen formedelst Kongens bestandige Pengeforlegenhed eller Krigens Mellemkomst. Ham mødte Kleomenes en Dag ved Havbredden og spurgte, hvad der bragte ham hid. Nikagoras svarede, at han bragte Ptolemæus skjønne Krigsheste. „Du skulde hellere, sagde Kleomenes med et Smiil, bringe ham Qvinder, der spille Sambuka, og kjælne Drenge; dem elsker Kongen høiere.“ Da Nikagoras nogle Dage efter erindrede Kleomenes om den ubetalte Fordring, og fik til Svar, at han (Kleomenes) intet havde tilovers fra egne Fornødenheder; saa gik han lige til Sosibius og forebragte ham hiin Spot. Sosibius hørte

1) Polyb. l. 4. c. 22. & 33. Plut. Arat c. 47. Plut. Cleom. c. 34.

gjerne dette; men for at sætte Ptolemæus's Vrede end mere i Bevægelse, overtalte han Nikagoras til, at han inden sin Afreise fra Alexandria skulde skrive Sosibius en Angivelse, som denne da vilde forelægge Ptolemæus. Det skete. I Brevet stod, „at Kleomenes, hvis man ikke udrustede ham anstændig og lod ham drage bort, vilde gjøre Oprør og bemægtige sig Cyrene." Brevet bragtes Ptolemæus efter fire Dages Forløb, og Kleomenes blev som Oprører indspærret i et stort Huus tilligemed hans Venner [1].

Ogsaa Friheden var tabt, og Fremtiden syntes stedse mørkere. Ptolemæus, Chrysermus's Søn og Kongens Ven, besøgte dog undertiden den fangne Fyrste og talte venligt med ham. Der opstod en vis Fortrolighed mellem dem, hvoraf Kleomenes synes at have taget Varsler for sin Befrielse. Men da denne en Dag var kommen efter Kleomenes's Begjering og, efter at have forsvaret Hoffets Handlemaade, vilde gaae bort, kom Kleomenes ud af sin Drøm. Han fulgte Ptolemæus til Fængslets Dør, og hørte denne, som ikke bemærkede hans Nærværelse, tiltale Vagten, „fordi den skjødesløst bevogtede et vildt og uregjerligt Dyr." Da fortvivlede Kleomenes omsider og sagde til sine Venner; „at det nu var Tid at hævne sig, døe Sparta værdigt og ikke vente som Offerdyr, der fødes for at slagtes. Det sømmede sig ikke, at en Heraklide, der havde forsmaaet Forlig med Antigonus, en krigersk og virksom Mand, skulde sidde og tøve, indtil en Konge, der agerede Almissesamler for Gudernes Moder, fik Tid til at myrde ham efter at have lagt Trommen til Side og fuldendt sine bacchiske Optog [2]. For at

1) Plut. Cleom. c. 35. Polyb. l. 5. c. 37. seq.

2) Polyb. l. 5. c. 38. lader ham apostrophere sine Venner med det bekjendte Vers:

Μη μαν αστουδει γε καὶ ἀκλειως ἀπολοιμην,
Ἀλλα μεγα ρεξας τι καὶ ἐσσομενοισι πυθεσθαι.

faae frie Hænder til Hævn, fandt Kleomenes og hans Venner paa en List. Da Ptolemæus netop var reist til Kanopus, lode de det Rygte udsprede, at de skulde befries af Fængselet; og da efter Kongens Sædvane de Benaadede pleiede at beværtes og faae Gaver, saa lode de deres Bekjendte udenfor sørge for et Maaltid. Vagten troede sig allerede afløst, lod sig skuffe og saa rigelig tildele af Mad og Viin, medens Kleomenes sad til Bords med sine Venner, at den sov ind. Kleomenes skyndte sig saameget mere med at udføre sin Plan, som een af Medviderne stod i Forbindelse med et Fruentimmer i Staden, og man frygtede for at blive forraadt. Med sine Venner, 13 i Tallet, ilede han midt paa Dagen ud af sit Fængsel. Een af hans Venner, Hippotas, var halt og kunde ikke følge de andre; han bad dem derfor at dræbe sig og ikke fordærve alt for et unyttigt Menneskes Skyld. Men de vare saa heldige at møde en Alexandriner med en Hest, som de toge og gave Hippotas. Derpaa fore de gjennem Alexandrias Gader med dragne Sværd, og kaldte Folket til Frihed. Ptolemæus, Chrysermus's Søn, og en anden Ptolemæus, der var Befalingsmand i Staden, bleve myrdede i Gaderne og deres Drabanter adspredte. De Sammensvorne ilede derpaa til Borgen for at opbryde Fængslerne og bruge Fangerne. Vagten lukkede Porten, og ikke een eneste Alexandriner løb Frihedsraabet. Kleomenes's Fortvivlelse steg til det Høieste. Han udraabte: „Jeg undres nu ikke over, at Qvinder beherske Mænd, der undflye Friheden,“ og opmuntrede sine Staldbrødre til at døe paa en deres Liv værdig Maade. Hippotas var den første, der udbad sig Døden af en Yngres Haand. Derpaa faldt Enhver af de Andre i sit eget Sværd. Pantius, der havde indtaget Megalopolis, var Kleomenes's Yndling og den skjønneste af de Unge,

blev paa Kongens Befaling sidst tilbage. Han skulde med sin
Dolk prøve, om de Faldne virkelig vare døde og fuldende
Drabet. Da Dolken havde overbeviist ham om, at ogsaa
Kleomenes havde opgivet Aanden, kyssede han ham, satte sig
ved hans Side og dræbte sig over hans Lig. Saaledes endte
220. Kleomenes sin hæderlige Bane. Hans sidste Handling røber
maaskee Fortvivlelse, men ikke planløs Afsindighed. Begivenhederne
have skildret ham; Historieskriverens Dom er overflødig.
Dog bør vi tilføie, at en Historieskriver, der, som
Achæer og Aratus's Forsvarer, var Kleomenes mindre gunstig,
ikke har nægtet ham det Vidnesbyrd: at han var elskværdig
i Omgang, af Naturen lykkelig begavet og skabt til
at være Anfører og Konge [1].

Kleomenes's ældste Søn vilde ikke overleve sin Fader; han styrtede sig ned fra Taget af sin Boelig, men døde ikke efter Faldet. Ptolemæus sparede ham et nyt Forsøg. Efter at have ladet Faderens Lig indsye i en Hud og ophænge [2], gav han Befaling til at dræbe Børnene, Moderen, og hendes Qvinder. Børnene bleve først myrdede for Kratesikleias Øine, dernæst hun selv, og Kleomenes's egen Slægt var udslettet af Jorden [3].

Medens den faldne Løve hængte paa Pælen, bleve Ligets Vogtere en stor Slange vaer, som havde viklet sig om Kleomenes's Hoved, saa at den skjulte hans Ansigt og hindrede Rovfuglene i at nærme sig. Ved dette Syn blev ikke

1) Polyb. I. 5. c. 39.

2) Maaskee for at mærke ham som et vildt Dyr, Sosibius's Løve blandt blandt Faarene.

3) Plut. Cleom. c. 36—38. Hans Broder Euklidas faldt rimeligviis i Slaget ved Sellasia.

alene Ptolemæus greben af en overtroisk Rædsel over Tanken at have bragt en Gudernes Yndling af Dage, men Alexandrinerne besøgte Stedet og hilsede Kleomenes som Heros og Gudernes Søn. Ægyptens Vise beroligede Kongen og Folket: „Safterne nærmest Marven i det menneskelige Legeme avlede Slanger; derfor gave de Gamle deres Helte helst Drager i Følge“ [1]. I denne Fortælling af Plutarchus høre vi en Efterklang af Kleomenes's store Navn. De ægyptiske Vise have givet os et Bidrag til at forstaae, hvorfor Nordens Helte, hvis Troe ogsaa kom fra Østerlandene, malede Drager i deres Skjolde. Erindringen om Kleomenes levede i Sparta og beherskede i den Grad Spartanerne, at han ikke, skjøndt landflygtig, ophørte at være deres Konge før hans Død. Da Budskabet kom (i Begyndelsen af Aar 219) om hans Endeligt, valgtes først en nye Konge af Eurysthenidernes Huus, og Kleomenes's Ideer vedbleve at lede Regjeringen i Sparta [2].

Vi have i Skildringen af Kleomenes III's Liv og Bedrifter seet det achæiske Forbund paa dets Middagshøide; vi saae atter denne Magt at dale i en Tid af faa Aar, nærme sig sin Undergang og kuns ved en upolitisk Alliance at holde sig over den politiske Horizont. Vi have kortelig berørt Aarsagerne til hiin Stigen. Aarsagerne til Forbundets Fald give Stof til en mindre behagelig, men ligesaa lærerig historisk Betragtning, der her er paa sit rette Sted som Tillæg til Kleomenes's Biographie, fordi man blændet af en stor Mands Daad fristes til at finde Begivenhedernes Aarsag alene i hans Storhed og overseer Realiteter, der samvirkede med Personens Indflydelse paa Tingenes Gang. Aarsagerne til hiin Kata-

1) *μαλιςα των ζωων τον δρακοντα τοις ἡρωσι συνοικειωσαν.* Plut. Cleom. c. 39.

2) Polyb. l. 4. c. 35. seq.

strophe i det achæiske Forbunds Historie ligge længere borte; men Følgerne viste sig senere. Det er ikke vor Hensigt at undersøge Forbundets Tilstand i en yngre Periode end den angivne eller de Aarsager, som medførte dets fuldkomne Opløsning af Romerne. Disse Aarsager ere tildeels af anden Natur og ligge mindre i Forbundets egen Forfatning end i Romernes Politik og Vælde. Mægtigere og bedre organiserede Stater end Achaia maatte bøie sig for Roms Ørne og Senat.

Om Achaias ældste Forfatning og Forbundets Historie indtil dets anden Stifter Aratus vides lidet mere end det, Polybius [1]) i Forbigaaende beretter derom som Indledning til hans pragmatiske Fremstilling. Da den ældre Forfatning blev Typus for den yngre, saa kan dog med Forsigtighed Billedet af hiin ligesom restaureres efter Forbundets yngre Historie.

Tisamenus, Orestes's Søn, blev af Herakliderne og Dorier forjaget fra Sparta, tyede paa Omveie til Ægialea og oprettede der en Throne for sin Slægt, der stod, indtil Achæerne, misfornøiede med Ogyges's Børn, gav sig en demokratisk Forfatning. Allerede disse Omvæltninger befæstede den gamle Skillevæg mellem de helleniske Stammer og Peloponnes og satte Grændser for Udvidelsen af det achæiske Demokratie. Dorierne og de med dem forbundne Ætoler leirede sig om Achaia paa alle Halvøens Kyster fra Sicyon indtil Elis. Det fattige Ægialea havde ikke mange Tillokkelser for Heraklider, og Arkadiens Bjerge dannede Udenværker om den lille Republik. Dog Arkadien var deelt i mange smaae Stater, der selv deelte sig i mægtige Naboers Interesse, og det blev efter sin Beliggenhed i Halvøens Midte Kamppladsen, hvor alle Peloponnesiere afgjorde deres Trætter.

---

2) l. 2. c. 38—43.

Det var et helvetisk Bjergland, men Indbyggerne ikke af helvetisk Aand. Achæerne kunde under disse Omstændigheder ikke haabe nogen politisk Storhed; de vare længe kloge nok til at skjule deres borgerlige Lykke i Mørke og deres Nationalhad mod Dorierne i politisk Uvirksomhed. Deres Statsforfatning, som forhen havde været indskrænket monarchisk med en Communalforfatning, hvori allerede laae Spiren til tolv Republikker, blev aldeles demokratisk og fremmed for de oligarchiske Principier, der ved Spartanernes Indflydelse stedse grebe videre om sig [1]. Det ældste Forbund bestod af tolv demokratiske Stæder: Patræ, Dyme, Pharæ, Tritæa, Leontium, Ægira, Pellene, Ægium, Bura, Cerynia, Olenus og Helice [2]. Den sidste blev før Slaget ved Leuktra opslugt af Havet; Olenus havde lige Skjæbne, og de andre havde i Handel og Agerdyrkning kuns ringe Hjelpekilder, fordi Vandene ikke vare sikkre og dybe paa denne Kyst af den korinthiske Havbugt, og fordi Landet af Naturen var tarvelig udstyret [3]. Forbundet var saaledes længe uden politisk Betydning, men dets Borgere lykkelige og tidlig agtede for deres Borgerdyder. Da de pythagoræiske Optimater vare blevne myrdede og Borgerkrigen rasede i store Grækenland, valgte Stæderne Kroton, Sybaris og Kaulon Achæerne til Voldgiftsmænd og indrettede deres Statsforfatning efter achæisk Mynster. Thebanerne og Lacedæmonierne overlode efter Slaget ved Leuktra deres endelig uafgjorte Strid om Hegemoniet til Achæerne, den eneste neutrale og sindige Auctoritet. Det var borgerlig Agtelse og ikke Achæernes politiske Vægt, der bestemte Theba-

1) Idetmindste indtil den peloponnesiske Krigs Ende. Sammenlign Xenophont. Hellenica VIII. 30. seq.

2) De vare tolv, skjøndt ikke alle nævnes paa samme Maade af Herodot (I. 185), Strabo (VIII. 7), Polybius (II. 44), Pausanias (Ach. 26).

3) Plut. Arat. c. 9.

nernes Valg. Lacedæmonierne havde bestandig arbeidet mod Forbundets Fremvært. Hvad disse ikke havde formaaet, det udrettede den macedoniske Statskløgt. Philip og Alexander og endnu mere Kassander vidste at kaste Uenigheds Sæd i de achæiske Stæder, og Forbundet opløstes. Macedonerne fik Besætning i nogle Stæder og lode Tyranner qvæle Frihedsaanden i de andre. Demokratiet havde altsaa ogsaa her sin sædvanlige endelige Følge. Interesse, Tænkesæt, Cultur og borgerlige Vilkaar ere saa forskjellige mellem Individerne under en lige borgerlig Indflydelse, at de sjelden blive enige om Regjeringsgrundsætninger og fælleds Forholdsregler eller i Ening udøve samme. Demagoger og Partier staae frem af det borgerlige Chaos, vindes og ledes af Fremmede, og omsider bliver den fælleds Eiendom et Bytte for en Enkelt. Naar rene borgerlige Dyder og Enighed, saa usædvanlige hos en heel Nation, ere borte, saa er Demokratiets Kraft borte. Det Forbund, som bestaaer af demokratiske Stater, maa opløses formedelst Opløsningen i den enkelte Stat.

Opløsningen varede imidlertid ikke længe. Den 124de Olympiade var gunstig for Forbundets Gjenoprettelse. Adskillige af Alexander den Stores Arvinger endte deres Bane; Ptolemæus Soter, Lysimachus, Seleucus og Ptolemæus Ceraunus døde, Pyrrhus gik til Italien, og Macedonien blev et Bytte for galliske Horder og indvortes Uroligheder. Omtrent Aar 281 f. Ch. F. forenede Petræ, Dyme, Tritæa og Pharæ sig i et nyt Forbund, hvilket Ægierne tiltraadte efter at have udjaget den macedoniske Besætning, og dernæst Burierne og Cerynierne, efterat de havde fordrevet deres Tyranner. Disse syv Stæder gjenopretlede hver for sig den gamle demokratiske Forfatning og til Afgjørelse af fælleds Anliggender organiserede de en Forbundsforsamling, udnævnede efter Omgang en Kantsler (γραμματεύς) og tvende Strateger, som

havde Forbundets civile og militaire Sager under deres Bestyrelse. Aar 256 gjordes den Forandring, at Strategiet overlodes een Mand alene, da Erfaring viste, at Eenhed i intet er nødvendigere end i det Militaire. Aanden i Forbundet var god i nogle Decennier. De levende Principier vare: Lighed, saavel i hver Stad for sig som mellem alle Forbundsstæder indbyrdes, og Mildhed og Humanitet i Behandlingen af alle Sager. Forbundets oprindelige Tendents var blot at opretholde Landefreden i en Næverets Periode og beskytte Achaia mod Fremmede. Men Forfatningens Brøst og Mangler kom for Dagen, alt som den første Frihedsruus gik over, og Virkeligheden blev tilbage. Enighed, som er den første Betingelse for en foederativ Stats Bestandighed, beroede blot paa Frygten for en fælleds Fare eller Haabet om fælleds Fordeel; baade Frygten og Haabet maatte være nærværende og levende i Gemytterne, for at de individuelle Hensyn kunde underordnes det Almindeliges Tarv. Fordi Tiltrædelsen til Forbundet var frivillig, og ingen Stad og ingen Borger betragtede sig som tvungen under en frivillig Forening, derfor turde alle mene sig berettigede til at træde fra og til at lyde og ikke lyde efter Tykke, Beqvemmelighed og Fordeel. Sammenholdet beroede paa Aanden i Forbundsforsamlingen og et heldigt Valg af dygtige Mænd eller rettere eminente Genier til at beklæde Forbundets Øvrighedsposter — lykkelige eller tilfældige Conjuncturer, hvorover Staten som moralsk Person ikke var raadig.

Forbundsforsamlingen bestod af Deputerede fra alle Stæder. Maaden hvorpaa og Regelen hvorefter de Deputerede valgtes, er ikke bekjendt; imidlertid er det efter den Strid mellem Rige og Fattige, hvilken ogsaa Achaias Historie lægger for Dagen, rimeligt, at Formue og Bidrag til det Offent-

lige laae til Grund for Valget [1]. Census, saa billig den iøvrigt maatte være, førte altid til Rivninger og Factioner i Staternes Indre. Lighedsprincipet synes at fordre, at Mødet holdtes vexelviis i alle Forbundsstæder; Philopoemen ønskede denne Orden fastsat ved en egen Lov, og deri ligger et Beviis baade for, at denne Lighed var ønsket og ønskelig, og at den savnedes. Forbundets Historie indtil Aar 222 giver intet Exempel paa, at Forbundsforsamlingen har været holdt i andre Stæder end i Ægium, Sicyon, Argos, Nemea og Lerna. Ihvorvel nogle af disse Stæder efter deres Anseelse og andre efter deres Beliggenhed og daværende Forhold maatte ansees for de beqvemmeste til Møder [2], saa kunde vel ikke altid Tritæeren og Dymæeren og andre, der betragtede sig som Forbundets ældste Medlemmer, indsee Grunden, hvorfor de Yngre nøde Fordelen og Æren at see Forbundsdagene indenfor deres Mure. I disse Forsamlinger handledes om Fremmedes Optagelse i Forbundet, hvortil frævedes Samtykke af de gamle Stæder, om Krig, Fred, Forbund, Gesandtskaber, Bidragene til Forbundskassen, om Love, der skulde have forbindende Kraft for alle Confoedererede, kort sagt om alle fælleds Anliggender. I Forbundsforsamlingen valgtes Forbundets høiere Embedsmænd. Den havde den høieste dømmende Magt. De vigtigere Gjenstande synes først at være forelagte en mindre Comite og dernæst at være bragte for Forsamlingen af alle Deputerede: Plutarch og Polybius

1) Derfor kalder Livius de Deputerede principes Achæorum (Livius XXXII. 21. cfr. Polyb. XXXVIII 4.)

2) Ægium var som oftest Forsamlingstedet. Staden laae midt i Landet, succederede saa at sige Jonernes gamle Hovedstad Helike. I Ægium havde Forbundsguderne, Zeus Homaggrios og Demeter Panachæa, deres fornemste Helligdomme; Zeus's hellige Lund, Arnarion, egnede sig fortrinlig til offentlige Forsamlinger. Pausan. Ach. 24. Strabo VIII. 7. Liv. XXXVIII. 30.

gjøre idetmindste Forskiel mellem Synedriet (οἱ συνέδροι των Αχαιων, συνεδριον, βελη, το κοινον βουλευτηριον) og Mængden. Dersom de 10 Demiurger [1]), der tilligemed Strategen havde Forsædet i Forbundsforsamlingen, dannede denne snevrere Comite, saa var den permanent og coordineret den udøvende Magt i det Tidsløb, da ingen Forbundsforsamling in pleno holdtes; thi ordentligviis traadte denne ikke sammen undtagen Forsommer og Efteraar [2]). Raadets Beslutninger vare altid underkastede Folkets Prøvelse, Mishag og Daddel og synes undertiden at være ledede til Forbundets Fordærvelse af en enkelt meget formaaende Mand, der miskjendte Statens Ære og Vel. Havde hele Forsamlingen været permanent, vilde rimeligviis, især i den romerske Periode, meget Ondt været forebygget. Endog i den almindeltge Forsamling kunde det ikke altid undgaaes, at jo en enkelt Stad, dens Interesse, Fare o. s. v. fremherskede og førte til Foretagender eller Forsømmelser, som vare skadelige for det hele Forbund eller i al Fald mishagede andre Stæder [3]). Ofte styrede en enkelt Mands Stemme hele Hoben; personlig Anseelse og Veltalenhed bestak denne som andre Folkeforsamlinger; Øieblikket og Øieblikkets Følelser gjorde Udslaget; om Fædrelandssind eller Egennytte rørte Demagogens Stemme, om Viisdom eller Daarskab sad ham paa Tungen, derpaa beroede Forbundets Vel. De øieblikkelige Motiver maatte selv

---

1) Demiurgerne vare uden Tvivl for de enkelte Stæder, hvad Strateger vare for det hele Forbund. Derfor kaldes de Demiurgi civitatum Liv. XXXII. 22. At de kuns vare ti, hvorimod de gamle Stæders Tal antages at have været tolv, forklares let derved, at to af de gamle Stæder laae øde.

2) Polyb. II. 24. XXIII. 12. Overordentlige Forsamlinger kuns i overordentlige Tilfælde.

3) Sammenlign Polyb. IV. 60. Triteerne, Pharierne og Dymierne bables ikke her, forbi de havde hvervet en egen Hær til deres Forsvar, men forbi de nægtede Bidrag til Forbundskassen.

efter Loven bestemme alt; thi enhver Beslutning skulde tages inden tre Dages Forløb [1]). Denne Lov kunde neppe have anden Hensigt end den at hindre Uenighed og udelukke fremmed Indflydelse paa Folkets foranderlige Sind. Men enten maatte Beslutningen blive overilet eller ogsaa Folkets Repræsentanter traadte sammen kuns for at bifalde, hvad kuns Folkelederne havde overlagt. Man seer, hvor nær et idealsk Demokratie grændsede til et reelt Monarchie eller Oligarchie. Iøvrigt iagttoges i de achæiske Forsamlinger en vis Orden (νομος); de opragte Hænder bleve talte for at udfinde Majoriteten eller Minoriteten for en Beslutning [2]).

Kantsleren og Strategen skulde vælges efter Omgang og kaaredes i Forbundsforsamlingen [3]). Enhver nok saa liden achæisk Forbundsstad kunde gjøre Fordring paa, at disse Embedsmænd udgik fra dens Mure. Blev Fordringen opfyldt, hvad borgede for, at de mægtigere Stæder vilde agte Valget og lyde Manden? Overmagten var paa deres Side. Blev den ikke opfyldt, saa var der billig Grund til Misfornøielse; Lighedsprincipet var overtraadt; jo mere demokratisk en Statsforfatning er, desto mere hænger Borgeren i Former, den saakaldte borgerlige Ret og Ære, og glemmer det Væsentlige. Omgangsregelen maatte have den Følge, at ikke altid den dueligste Mand i Achaia kunde vælges, og da Eenhed i Plan og Udførelse og Fremgang i Foretagender tildeels beroede paa Strategens Hoved og Hjerte, Talent og Mod, saa kunde Regelens

1) Liv. l. XXXII. 20—30.

2) Om Forbundsforsamlingen kan eftersees: Polyb. l. 2. c. 46. 50. 55. 70. Plut. Arat. c. 35. 37. 41. 42. 45. 48. Plut. Cleom. c. 15. 17. 25. Plut. Philop. c. 8. 12. 17. cfr. Polyb. Excerpt. legat. XLI. c. 6. Ingen fremmed Gesandt turde fremstille sig i Forbundsforsamlingen, før han skriftlig havde anbraget derom og antydet sit Ærinde. Polyb. XXIII. 10. XXIV. 5.

3) Strategen navnlig ved Foraarsmødet.

Jagttagelse have farlige Resultater. Achæerne nødtes til at hæve sig over Loven og valgte til Strateg ikke blot flere Gange, men flere Aar i Rad een og samme Mand fra een og samme Bye. Aratus fra Sicyon var idetmindste sexten Gange Strateg; Lysiadas, Philopoemen og Lykortas, alle fra Megalopolis, beklædte ogsaa temmelig stadig denne Værdighed i deres Levetid og deres Daad retfærdiggjorde temmelig Valget Men ofte traf Lodded ubetydelige, undertiden uværdige og farlige Borgere af een eller anden achæisk Stad. Naar en Tyran nedlagde Scepteret og overgav sin Bye til Forbundet, belønnedes han ikke sjelden med Strategiet over Achaia og kunde ikke altid glemme sin forrige Herskervælde. Selv hiin Lysiadas, Megolopolitanernes gamle Behersker fandt sig vanskelig i den Orden aarviis at skifte med Aratus i Strategiet og nægtede Lydighed. Strategen havde kuns eet Aar Befalingen, og denne Indskrænkning var ikke overflødig; han havde en næsten uindskrænket Magt i Feldten og kunde let i en længere Embedstid befæste et Scepter i sin Haand. En stadig Plan kunde neppe ventes fulgt under den aarlige Omvexling af Krigsøverster; man søgte at raade Bod paa denne Vaklen ved en Overinspection af Forbundsraadet og et gjentaget Valg af samme Strateg. Naar Aratus uden Strateg fulgte Hæren og ofte foreskrev den virkelige Strateg, hvad denne skulde gjøre eller lade, saa er man beføiet til at troe, at han var Raadets Befuldmægtigede, [1]) som en venetiansk Proveditore i en yngre Tid. Forbundsforsamlingen besluttede Krig og Fred, bevilgede Midlerne til Krigens Førelse, og var Strategernes Dommer. Imidlertid fattes det ikke paa Beviser, at Strategen ikke alene har ordnet Krigsvæsenet,

---

1) Maaskee i hans Egenskab som Demiurgos for Staden Sicyon, ligesom senere i Qvalitet af Strateg eller Demiurgos for Staden Argos.

udkastet Planen for Feldtoget og udført den efter eget Skjønnende [1]), men ogsaa begyndt en Krig paa egen Haand og fortsat den uden at spørge Folket. Det forstaaer sig, han var ansvarlig for sit Forhold, og Forbundsforsamlingen havde Midlet i Hænderne til at standse hans Foretagender, naar den nægtede ham Krigsstyr. Egentlig var kun Krigsdepartementet Strategen underlagt; men da dette omfattede de fleste almindelige Forbundsanliggender, og Strategen altid havde Forsædet i Forbundsforsamlingen, naar han var tilstede, og som oftest indbødes til at møde; saa havde han det meste af den exekutive Magt og tillige stor Indflydelse paa Lovgivningen. Han kunde derhos tilsige overordentlige Forbundsforsamlinger. Hovedøiemedet for en foederativ Stat er det, at forsvare det Heles og hver enkelt Deels Frihed og Selvstændighed, og Krigsvæsenet maa saaledes være en Hovedgjenstand for Regjeringens Opmærksomhed, medens andre borgerlige Anliggender overlades til hver enkelt Forbundsstat at ordne saaledes, at de idetmindste ikke stride mod det Heles Tarv. Strategen maatte være udrustet med stor Myndighed; hans Magt var for liden, naar han ikke var enig med Forbundsforsamlingen, eller dennes Medlemmer med hinanden indbyrdes. Deliberationerne om Krig og Midlerne til at føre den forsinkede og lammede Operationerne. Medens Achæerne raadsloge, var Kleomenes ofte trængt ind i Hjertet af Achaia. Det kom i deslige Tilfælde altfor meget an paa Strategens personlige Anseelse, hans Evne og Villie til hurtig at bringe Enighed tilveie eller erstatte Mangelen af Enighed ved sit Talent og Herredømme over Soldaterne. Aratus var i 33 Aar et Exempel paa, hvorledes en udmærket og almindelig

---

1) Tempus et ratio administrandi belli libera prætori permissa sunt. Liv. XXXV. 25. Strategen udskrev Mandskabet og hævede Krigsstyr.

agtet Mand, endogsaa ofte i privat Stilling, kan beherske uenige Gemytter og lede dem mod eet Maal. Men ogsaa han fandt omsider Strategens lovlige Magt utilstrækkelig, og maatte af Forbundsforsamlingen lade sig udruste med en overordentlig dictatorisk Myndighed for at kunne qvæle Uenigheds- og Frafalds-Aanden i Forbundet. Han fik tillige den dømmende Magt og en Livvagt. Havde han været mindre Ven af Frihed og Fødeland, og havde han ikke havt en Kleomenes ligeover for sig, da havde det kuns kostet ham et Skridt endnu at blive Achaias Fyrste [1].

Aratus maatte som Autokrator selv afvige fra den Mildheds, Friheds- og Ligheds-Maxime, hvilken han som Forbundets anden Stifter havde gjort til Lov for den achæiske Regjering. Mildhed er vist nok en nødvendig Maxime, hvor alle ere lige eller ansee sig som lige og kjende ingen Tvang uden den, de paalægge sig selv; men det kan blive en farlig Maxime især i mindre roelige og lykkelige Perioder for en Stat. Aratus maatte udskjære Saar, for at ikke de sunde Lemmer skulde angribes. Lighed i borgerlige Kaar er i Ideen eller Theorien et tillokkende Begreb, men lidet anvendelig i Praxis. Alt og Alle ere og kunne ikke andet end være ulige i Staterne og deres Oekonomie som i Tingenes Natur. Lighed for Loven er billig, men Loven selv findes ikke altid billig af Optimaten. Almuen misforstod Lighedsprincipet ligesaavel i de achæiske Tider som i vort 16de og 18de Aarhundrede; det er meest udsat for Misforstaaelse i demokratiske Samfund; man er ikke tilbøielig til at fatte, hvorfor den Fattige deler Regjeringen med den Rige og dog ikke deler udvortes Kaar og Formuesanseelse med ham. Dette er

[1] Om Strategerne sammenlign Plut. Arat. c. 11. 16. 24. 30. 35. 37. seq. c. 39 40. seq. 47. seq. og Plut. Philop. c. 12.

den moralske Grund til Σεισαχθεια og agrariske Love. Det var ikke blot i Lakonien, at Almuen var gjeldbunden, uden Grundeiendomme, følte sig trykket og tilsidesat, misundte og hadede de formuende Borgere. Det samme var Tilfældet i Achaia, og blev det endnu mere, da Kleomenes havde begyndt at nivellere hinsides Taygetus. Aratus vidste længe at mane denne Tvedragts-Dæmon. Han opoffrede sin egen Formue for at bringe nogen Ligevægt i Medborgeres Kaar. Han, som afskyede Konger og deres Indflydelse paa Achaia, tilstod Ptolemæus Euergetes en Art Hegemonie over Forbundet. alene for at erholde, under Navn af Gave, Penge-Subsidier, hvilke han meest anvendte til at udslette Almuens Gjeld, indløse dens Grundeiendomme, og ved dette konstige Middel opretholde en fredelig Borgeraand [1]). Hvorledes stemmede dette Middel med den udtrykkelige Lov, som forbød Achæerne at modtage Gaver af fremmede Fyrster? [2]). Det kunde lykkes til en Tid at dæmpe Misfornøielsen paa denne Maade. Men Forbindelsen med Ptolemæus bristede, og den kleomeniske Reformation smittede. Uligheden i Formue var maaskee større og føltes mere i de achæiske Stæder, i Særdeleshed i Sicyon, Korinth og Argos, end i Lakonien, fordi en mere blomstrende Handel gjorde Forskjellen i Formue større, og fordi en større Velstand, Cultur og udvidede Handelsforhold havde gjort flere Nydelser til Fornødenheder hisset end i Sparta, hvor man endnu affecterede lykurgiske Sæder. Man maa troe det, siden Achæerne ikke engang i Feldten kunde undvære Skuespil, Mimer og Dandsere. Konstskolerne i Sicyon og Korinth havde udbredt en alminde lig Konstsands over denne Deel af Peloponnes. Konsterne vare vel mere

1) Plut. Arat. c. 9—15 c. 39. Plut. Cleom. c. 17.
2) Polyb. XXIII. 8, Excerpt. legat. XLI. c. 2.

i Statens Tjeneste dengang, end de ere det nu; men de prydede ikke blot Templer og Torve. Den rige Borger, der kunde skaffe sig Nydelser af enhver Art, blev Maal for den Fattiges Misundelse, der med samme Sands for Nydelser ikke forenede den samme Evne til at kjøbe dem [1]).

Statsforfatningens Mangler udviklede sig. De offentlige Sager bleve og mere indviklede; de forskjellige Stæders Interesser kom mere til at divergere; Enigheden blev vanskeligere at opretholde. De nye Forbundsstæder, navnlig Sicyon, Korinth, Argos og Megalopolis, maatte, ifølge deres Anseelse, langt overstemme de gamle Stæder, hvis fælleds Navn Forbundet bar. Allerede da Aratus havde forenet Sicyon med Achaia, behøvede han sin hele Statskonst og Klogskab, at ikke Sicyonierne skulde lade Achæerne føle deres Vægt, og disse troe deres almindelige Vel tilsidesat for Sicyons. Hine Stæder og endnu flere af anden Rang havde sluttet sig til det achæiske Forbund alene i den Hensigt ved denne Forbindelse at befrie sig for Tyranner og Trældom. De havde kun valgt det mindste af tvende Onder, det nemlig at underkaste sig et heelt demokratisk Forbunds Styrelse, hvori de selv grebe ind, istedetfor at lyde en Enevoldsherre. De kuldkastede Tyrannernes Billedstøtter og reiste deres Befriers i Stedet. Men aldrig saasnart forandrede Tingene sig, Frygten for Tyranner ophørte, noget dem ubehageligt tilstødte, nogen Svaghed yttrede sig i Forbundsregjeringen o. s. v, førend Kjærligheden til den ældre Frihed og Følelsen for en umiddelbar Selvstændighed vaagnede. Een Stemme i et heelt Forbunds Sager var ikke den gamle selvstændige Røst; den enkelte Stemme skjelnedes ikke i alles Samstemmen eller overdøvedes. Sicyonieren, Korinthieren og Argiveren vilde ikke

1) Plut. Arat. c. 6. 12. seq. 32. Plut. Cleom. c. 12, & 25. Plut. Philop. c. 9.

længere være Achæer, men Sicyonier, Korinthier og Argiver. Megalopolitanerne gjorde maaskee en Undtagelse under denne Frafaldsaand, der udviklede sig i den Kleomeniske Periode; men var det ikke ogsaa Hensynet til Megalopolis, der bragte Achæerne til at indkalde Antigonus Doson og gjøre hele Forbundet afhængigt af en fremmed Magt? Var det ikke den slette Politik af Aratus, som bevægede Korinthierne til at kaste sig i Kleomenes's Arme? De havde med Misfornøielse seet deres Borg Akrokorinth opfyldt med achæiske Tropper; at denne Nøgle til Peloponnes og Hellas blev overleveret en macedonisk Barbar, bragte dem til Raserie. Denne Fæstning, Korinths dominerende Beliggenhed og Handelsrigdom var Borgernes Stolthed; med et ringe Gebet havde Korinthierne forhen vovet at kaste Handsken til Athenienserne og Spartanere. Argiverne erindrede endnu den Tid, da de beilede med Spartanerne til Hegemoniet over Peloponnes. Enhver achæisk Stad havde sine Aner, saa at sige, og sine politiske Fordringer. Der er neppe noget Land i Europa, som mere end det gamle Hellas var af Naturen dannet til at udgjøre et politisk Heelt, og som dog vanskeligere lod sig sammensmelte til een Stat. Vi kalde Folket under en Eenhed med et fælleds Navn Hellener eller Græker; men Stammeforskjelligheden yttrede sig maaskee stærkere mellem de helleniske Stammer indbyrdes end mellem flere af Herkomst forskjellige Folkeslag. Den gamle pastorale Stammeforfatning udgrenede sig i et Land, hvor Bjerge i alle Retninger gave naturlige Grændser for lutter smaae Stater; den afløstes af en Mængde Republiker, der vare iversyge for deres Frihed og skinsyge mod hinanden indbyrdes. Da Aratus vilde drage Dorierne paa Peloponnes over til Achæerne, maalte han Nationalaanden efter den Grad af ægte hellenisk Aand, han selv besad, og det Had, hvoraf han besjeledes, mod Tyranner og

Barbarer. Han erfarede, at en fælleds Fare fra denne Side var Midlet til at forene Grækerne; men han maatte tillige erfare, at Enigheden ophørte med Faren. Saaledes opstode og opløstes Hegemonierne i og efter de persiske Tider; saaledes opstode og opløstes Confoederationerne i den macedoniske Periode. Det er klart, at Aratus maatte fordærve Aanden i det achæiske Forbund og opløse Baandet, idet han underordnede Achæerne den samme fiendtlige Magt, mod hvilken de havde forenet deres Baaben, og at helleniske Stæder maatte foretrække at ordne sig under Kleomenes's, en Hellenes, Hegemonie for at bekæmpe de macedoniske Halvbarbarer. Kleomenes skred frem med Hellenernes gamle politiske Ideer; Aratus afveg fra dem; hiin maatte have seiret i den endelige Kamp, naar ikke denne ved sin autokratiske Indflydelse og sit Navn havde conserveret sig et Partie, der aabnede den macedoniske Phalanx Adgangen til Peloponnes. Dog den endelige Fordeel blev ikke paa Aratus's Side; han beredte sin egen og Forbundets Fordærvelse.

Overhoved førtes Aratus af sine politiske Ideer for vidt og ud over en demokratisk foederativ Republiks naturlige Grændser. Denne bestaaer bedst mellem eensartede Stater og ved det Princip, blot at vedligeholde sig selv. Naar den forlader den defensive Stilling og stræber at udvide sig efter en mere omfattende Plan, miskjender den sit Øiemed og sine Kræfter og maa tidlig eller sildig opløses eller støbes i en anden Form. Aratus begyndte med at forjage Tyranner og Macedoner fra de Stæder, som nærmest omgave Achæerne. Dertil syntes Forbundets Kræfter vel beregnede og endnu vel anvendte, han havde heri Folkets Mening for sig; Taknemmelighed og egen Fordeel bragte mange Stæder til en frivillig Forening med Achaia. Men da den store Plan at befrie Peloponnes og Hellas førte ham til at ville

paatvinge Grækerne en Forbundsforfatning og af mange smaae Republiker danne eet Achaia, fandt han baade Achæernes Vaabenmagt og sine egne Feldtherretalenter utilstrækkelige; Meningen var ham imod. Han undsaae sig ikke for at lade Intriguer, Bestikkelser og List erstatte Mangelen af reelle Kræfter. Hans Politik syntes undertiden saa ufredelig og hans Veie saa krogede, at han paadrog Achæerne en haard Anklage som Fredsforstyrrere, og at han selv forspildte det gode Navn, som hans første Daad, Sicyons og Korinths Befrielse, havde forskaffet ham. Erobringer, gjorte paa hiin Maade, kunde umueltg være varige. Der dannede sig, som vi have seet, et stort Partie mod hans Person og store Coalitioner mod hans Forbund. Hans svagere Fiender forstærkede sig ved Allianccr med Ætoler, Eleer og Spartanere. Denne Modstand havde han ikke beregnet; han var ikke belavet paa Kamp med andre end med enkelte Mænd, Tyranner med leiede Drabanter — ikke hele Nationer i Masse. Sjelden seirede Achæerne i aaben Mark under hans Fane. Han færdedes helst i Mørket, undveg afgjørende Slag og blev mere end een Gang beskyldt for, at han af Feighed slap Seiren af Hænderne og af Jalousie ikke tillod Andres Mod og Talent at yttre sig frit. Achæerne syntes ikke at have været de bedste Krigere; de vare noget blødagtige og, da det var en Art Borgermilice fra frie Stæder, heller ikke vante til Krigstugt. De enkelte Stæder havde maaskee deres egen Krigsøverste under Strategens Overbefaling, Rytteriet sin Hipparch [1]. Achaias egne Tropper vare ikke talrige eller øvede nok til at møde Ætoler, Lacedæmonier og Eleer forenede. Man maatte holde Leietropper og kunde ikke underholde dem uden overordentlige Paalæg

---

1) Plut. Arat, c. 44. u. 49. Plut. Philop. c. 7. Polyb. l. 5. 64. nævner en Pharæer som Hypostrateg og til samme Tid en achæisk Hipparch.

eller Subsidier fra Ptolemæus [1]). Det feiler ikke, at jo Aratus maatte gjøre samme Erfaring som enhver, der forlader sig paa Leietropper. Saalænge han var den ædle og fredelige Statsmand, der blot havde Achaias Frihed og Enighed for Øie, var han lykkelig, æret og agtet. Da han vilde erobre Peloponnes og Hellas for sit Forbund, begyndte han at føle sin Mangel paa virkelig Evne, og blev beskæmmet. Da han i en upolitisk og maaskee uædel Opposition mod Kleomenes laae under for denne Helt og i sin Forlegenhed offrede Macedonerne alt, blev han, fra at have været Forbundets anden Stifter, dets Ødelægger og en Forræder af Grækenlands Frihed. Dersom det achæiske Forbund efter hans Afgang endnu i nogen Tid kunde vakle mellem Liv og Død, vel endogsaa under Philopoemens Strategie spille den ældre Rolle og erobre endnu mere af Peloponnes end i Aratus's lykkeligste Dage; saa var denne korte Glands ene at tilskrive hiin Feldtherre, hvis Duelighed langt overgik dennes. Men her er altsaa atter en Kjendsgjerning for, at det achæiske Forbunds Magt beroede mindre paa dets indvortes Fasthed end paa enkelte Mænd, som forstode at holde det tilsammen. Enhver Dag føder ikke store Mænd i et lidet Land, og den Stat, som hviler paa saadanne Piller, er ikke sikkert grundet. Hvis Achæerne havde, istedetfor en Forbundsstat, organiseret blot et defensivt Forbund mellem Grækenlands Republiker, i al Fald med et fast eller afvexlende Hegemonie af enkelte Stater, saa troer jeg ikke alene, at det achæiske Forbund vilde have bestaaet, men at Grækerne vilde have kunnet hævde deres Selvstændighed baade i Kampen mod Macedonerne og i den haardere mod Romerne. Politiken maa altid holde Skridt med Folkets Ideer og raadføre sig med Folkets Historie. Grækernes Ideal var den største Frihed i hver enkelt

1) Sammenl. Polyb. l. 4. 60.

Stat, og det Heles Uafhængighed af Fremmede. Dette Ideal vilde snarest være realiseret under et Hegemonie. Kleomenes synes derfor at have medet rigtigere end Aratus [1]).

Historien er Statsmandens og Lovgiverens sikkreste Veilederinde. Det er Facta, som prise eller fordømme Theorierne. Baade Lykurgus og Kleomenes og Aratus vilde det Bedste; de gik ud fra det Nærværende, og deres Beregninger havde en sikkrere Basis end Philosophens, der ikke sjelden helder til at opoffre de nærværende Generationer for tilkommende Generationers problematiske Lykke. Men den første feilede, fordi han gjorde det, han meente at være nærværende Slægters Tarv til eviggjeldende Regel for alle følgende; de sidste feilede, fordi de i at bedømme det Nærværende ikke raadførte sig med det Forbigangne. Historien lærer, at de bedste Institutioner ikke ere de, der give Mennesket den høiest mulige Grad af Lykke i et eller andet givet Moment, men derimod de, der give det størst mulige Antal af Generationer den størst muelige Sum af Lykke. At ville i en Menneskealder fremtrylle Idealet af den største borgerlige Lyksalighed er et pythagorisk Bovestykke, hvis Ubesindighed i og for sig selv er indlysende ved den historiske Betragtning af Oekonomien i den hele Verden, hvoraf Staterne kuns ere Stykker og Dele. Menneskeslægten er ikke paa een Gang løftet til det Trin, hvorpaa den nu staaer. Den høieste Verdens Styrelse har i Secler langsomt forberedet og ad mange Omveie ladet frie fornuftige Væsener opnaae en Grad af Fuldkommenhed og Lyksalighed, der endnu er uendelig langt fra den høiest muelige. Enhver Stat er som en lille Verden for sig, og Lykurg var ikke den eneste Lovgiver, der troede, at Idealet af det Bedste kunde

1) Polyb. l. 2, c. 43. seq. c. 47. seq. c. 51. Plut. Arat. c. 9. seq. 11. seq. 13. seq. c. 16. 24. seq. 30. 35. 39. seq. c. 41. seq. Plut. Cleom. c. 3. seq. c. 16. seq. c. 19. Plut. Philop. c. 7. seq.

opnaaes ved at isolere denne Mikrokosmos fra den øvrige Verden. Dog ligesom Borgerne indbyrdes, saaledes give og modtage Staterne indbyrdes, Ideer, Cultur, Midlerne til Lykke og Velstand o. s. v.; Fuldkommenhed og Lykke kan ikke skabes i een Stat, med mindre en vis Grad af samme idetmindste er tilstede i andre Stater, hvormed den naturlig er forbundet. Da nu ingen Lovgiver raader over Borgeraand og borgerlig Tragten i andre Stater end den, han agtede at omskabe, saa vilde allerede af den Grund et altfor idealsk Statssystem blive umueligt at realisere. Men ogsaa uden Hensyn til denne udvortes Hindring møder Planen uovervindelige Vanskeligheder i Staten selv. En Stat bestaaer af mange forskjellige og uligeartede Dele. Anlæg, Vilkaar og Interesser ere saa forskjellige, at alle Borgere ikke kunne gjøres lykkelige paa lige Maade. Spartanere og Lacedæmonier, Lodsarvingen og den Arveløse, Parthenieren og Heloten vare neppe enige i at prise Lykurgs og Kleomenes's Værk. Ikke heller smagte Aratus's Ideer den rige Borger i Korinth og den fattige i Dyme paa lige Maade. Gjerne gjør den offentlige Lykkes Skaber en Classe lykkelig, som ansees for den vigtigste, og troer da hele Massen lykkelig. Ofte forødte eller fordærvede Bestræbelsen efter at gjøre en Generation tilfreds eller lykkelig Midlerne til at virke velgjørende paa alle følgende. Da Aratus og Kleomenes i Kampen for Achaias og Spartas formeentlige Lykke udtømte begge Staters Kræfter og overgav dem kraftesløse i fremmede Hænder, opoffrede de upaatvivlelig det Tilkommende for det Nærværendes Skyld. Endelig er Staten et moralsk Samfund, der ligesaalidt som det enkelte Menneske vorder lykkeligt, før det er godt, saa gunstige end alle andre Omstændigheder monne være for dets Prosperitet, og denne Betingelse staaer det ikke i en Lovgivers Magt at tilveiebringe saa hurtig og fuldelig, som han ønsker det til Rea-

lisationen af sit Ideal. Dette indsaae mange af de gamle Lovgivere; de reformerede Troe og Sæder, før de reformerede Statsforfatningen; deres første Love reglerede Nationalopdragelsen. Men hvilede end saadanne Love paa et rigtigt moralsk Fundament, saa behøvede dog Værket Tid til at fuldendes. Det er saaledes beviist, at ikke de Institutioner ere de bedste, som ville give Mennesket den høieste Grad af Lykke i et eller andet givet Moment. Men Statsmanden og Lovgiveren kunde med Rette indvende: at kuns det Nærværende kjendes nøie nok; Fremtiden er mørk og anes kuns i Analogie med Fortidens Erfaringer; mange uforudseete Hindringer krydse de menneskelige Planer og gjøre Beregninger høist usikkre i en Vrimmel af frithandlende Væsener og i en Verden, der er som den er og ikke som den skal blive; det Nærværende maa derfor altid blive Hovedgjenstand for Nutidens Omhu. Disse Bemærkninger ere vist nok rigtige. Men just derfor er det bedst og sikkrest at følge Middelveien og saameget muligt de Regler, som aabenbare sig i den høiere Verdens Styrelse. Lovgiveren tør intet beregne paa øieblikkelig Fuldkommenhed, intet sætte som allerede fuldendt; han lægge kuns de simple Grundstene til det Gode og Store, som skal fuldendes. Disse Grundstene ere ikke vanskelige at finde for den sunde Sands veiledt af Historie og Statskundskab. Viser Fremtiden, at Bygningen ikke lader sig udføre just i den projecterede Retning, saa kan Grunden benyttes til et Værk i en anden lignende eller efter Tiderne mere afpasset Stiil. Alt er foranderligt og alle menneskelige Institutioner maa være foranderlige uden i de allersimpleste Grundformer. En Lovcodex maa være omtrent som en Decalogus, til hvis faa evige Bud der føier sig timelige Anordninger efter Tidernes Krav. Der er kuns faa Love, der kunne eller bør have den Kraft at raade over ufødte Slægters Villie.

Man bør dele og bruge det Nærværende saaledes, at Brugen af Tingene ikke formenes Efterslægten eller fordærves for den. Enhver Ting, enhver Eiendom i Staten er et arvet Laan fra Forfædrene og et fælleds Gode for Efterkommerne. Frihed til at handle er det første Element for fornuftige Udvikling; den er et Gode, hvorpaa Efterslægten har naturligt Krav, og som ikke ved mange evige Love tør betages samme.



VIII.

Om Trældom i Norden, dens Udspring, Kilder, Beskaffenhed og Ophør.

(En archæologisk Undersøgelse af H. F. J. Estrup, Kjøbenh. 1823. 8.)

Forerindring.

Nærværende Undersøgelse er en dansk Omarbeidelse af et ved Kiøbenhavns Universitet i Aaret 1814 kronet Priisskrivt, som ifølge et siden den Tid stadig fortsat Bekjendtskab med vor Oldtids Historie, Sæder og Skikke har modtaget Forbedringer, om end ikke et større Omfang. En Deel af disse Forbedringer, Rettelser og Tillæg skylder jeg den grundlærde Matthiæ Calonii dissertationes V de prisco in patria Sviogothica servorum jure, hvilke jeg ikke var i Stand til at tilveiebringe mig og benytte ved den første Bearbeidelse af mit Emne. Den nye Udgave af Schildener (Stralsund 1819) gjorde disse Dissertationer mindre sjeldne, og, eftersom jeg ikke selv er Lovkyndig, havde jeg nu baade i dem og vor Hurtigkarls Afhandling de servitutis, qvæ inter majores nostros invaluit, indole (Havniæ 1719) en meget frugtbar Veiledning til at sætte mig ind i den hele gamle skandinaviske Lovgivning, hvad Trællene angaaer. Dog haaber jeg, at den kyndige Læser vil finde, baade at jeg med Hensyn til

Lovene har drevet mine Undersøgelser selvstændigen, og at jeg ved at øse af de øvrige historiske Kilder og bruge Hjelpemidler, som mine Forgængere ikke efter deres Plan have raadført sig med, har fuldstændiggjort Forskningen. Jeg vover desaarsag at forelægge Publikum ogsaa min Bearbeidelse af en Materie, som for den oldnordiske Culturhistorie er af høi Interesse og Vigtighed.

Det er vel ubehageligt at dvæle ved Menneskehedens Skjændseler og see Mennesket berøve sig eller berøves Naturens herlige Gave, Friheden. Dog — denne Mark fattes heller ikke sine Blomster; thi Forskeren med et mere udvidet Blik fængsledes ikke her udelukkende af det i og for sig selv Hæslige; han seer det i dets Relationer, leder efter og finder dets Grund, Aarsager, Virkninger og Følger. Naar han, veiledt af Religion og Historie, omsider nærmer sig det ophøiede Punkt, hvorfra han kan overskue og forbinde Begivenhedernes Række, da høster han fuld Løn. Det Onde har i og for sig selv ikke Realitet for den Vise; det maa forgaae eller opløse sig til Godt. Historien fører Erfaringsbeviset herfor, hvad Trællevæsenet i Norden angaaer. Mørkets nødvendige Foster fortrængtes af det stærkere Lys, som den ved Kristendommen udviklede Cultur kastede over alle de gamle hæslige Skikkelser og forældede Former, der kuns passede sig for et hedensk Old.

Upaatvivlelig har Trældommen i Norden været mange Forandringer og Omvexlinger underkastet; men af Mangel paa Efterretninger kunne vi ikke forfølge dens Historie igjennem flere Perioder, og maae nøies med nu og da at antyde enkelte Forandringer. Om Tiderne før Othin vide vi intet; vi nødes til for en Deel ved Gisninger at nærme os til Trældommens Udspring, at forfølge dens Kilder og at ahne, hvilke Afvexlinger i Trællens Kaar Asernes Troe og Tæn-

lemaade har medført. Den sikkre Undersøgelse begynder først med det 11te Aarhundrede, da den kristelige Religion tilvandt sig Herredømmet i Skandinavien, og vi slutte med Midten af det 14de Aarhundrede, da den samme Religion sønderbrød Slavelænkerne. I dette Tidsrum bleve nemlig de Love givne, som ere vore paalideligste Kilder, eller bleve i det mindste samlede i denne Skikkelse, hvori vi have dem. I den skandinaviske Trældoms Historie er 10de og 11te Aarhundrede at ansee som Culminationsperioden; fra 12te Aarhundrede af nærmede sig Trællevæsenet sin Undergang. Det er vel et Fortrin, som vore Historiebøger og Sagaer have fremfor de fleste Middelalderens Annaler, at de ere frugtbarere for Culturhistorien; men de tør dog ikke uden Forsigtighed bruges i de Tidsrum, hvor Lovene forlade os. Krønikeskriverne have været altfor tilbøielige til at overføre deres Tids Begreber og Charakter paa Fortiden, at blande Sandhed med Digt, at lade Forfædrene tale og handle, som de selv vilde tale og handle. Dog yde vi dem fortjent Tak for mangt Exempel og mangen Efterretning, der baade tjener som forbindende Led i Undersøgelsen og giver Oplysning om Tidernes og Lovenes Aand. For Analogiens Skyld har jeg nu og da sammenlignet Germanernes, Romernes og andre gamle Folks Love med de skandinaviske, og iøvrigt nøiagtigen anført mine Kilder og Hjelpemidler med fornøden Kritik.

Capitel 1.

Om Trældoms Alder og første Optrin i Skandinavien.

Uhyrer skabes og fremstaae sjelden i deres hele Afskyelighed, men dannes og udvikle sig efterhaanden; saaledes ogsaa Trældom, hvis første Begyndelse man i det gamle Skandinavien som i den øvrige gamle Verden forgjeves stræber at efterspore. Den er en Plante, som mere hører hjemme paa østerlandsk Bund, og vore Forfædre førte den rimeligviis med sig fra den Egn, hvorfra deres Gudelære, deres Sagn, deres Sprog og Sæder vidne om, at de selv ere komne. Trældoms første Oprindelse kan ifølge de ældste historiske Monumenters Beskaffenhed aldrig blive Gjenstanden for en reen historisk Undersøgelse, men vel for et philosophisk-mythisk Forsøg, og et saadant besidde vi i et gammelt Eddisk Digt, kaldet Rigsthattr, Rigsmal [1]) Digteren lader Heimdal i Rigs Person vandre Jorden om og endelig komme til Ais Hytte, hvor han med hans Værts Kone Edda ɔ: den Bedagede, avlede en Søn, kaldet Thræl. Denne Thræl ægtede Thir ɔ: Trælinde og blev Stammefader til den ganske Trælle-Slægt. Paa lignende Maade havde Bønder og Jarler deres Udspring fra Rig. Torfæus [2]) forklarer Digtet historisk, som om en vis Rig skulde have inddeelt sine hidtil i en raae og forvirret Naturstand levende Undersaatter i visse Classer og paabudt hver især dens Pligter og Forretninger, fordi Samfundet uden en saadan Fordeling ikke kunde bestaae. Dog der behøves intet vidt Blik for at see, at hiin

---

1) Nyerup Danm. Culturhist. I p. 39. Corp. Eddicum Joh. Olav. T. 3 p. 2178.

2) Series reg. Dan. p. 371.

Standersforskjel ikke har reist sig til een og samme Tid og paa denne Maade. Jeg vilde hellere forklare Digtet som en philosophisk Mythe, hvorved Forfatteren har villet løse sig og andre den historiske Gaade: hvorledes det var gaaet til, at ikke alle Mennesker bleve lige hinanden. Hvem skulde man hellere tilskrive Trældom og Forskjel i Stænder end Guderne, som vare Altings Ophav og desuden maatte paatage sig Skylden for mangt Paafund, man gjerne vilde paanøde andre? Og hvem af Guderne skyldtes hint Skabelsesværk snarere end Heimdal, hvis Navn tyder hen til hele Naturens vegetative, skabende og frugtydende Kraft? Digtets Alder er ikke bestemt, men længere end til det 9de og 10de Aarhundrede, hvis Sæder det skildrer, kan det ikke gaae tilbage, og det afgjør ligesaalidt Trældoms høie Alder i Norden som flere Steder i Eddaerne [1]. Digterne have abstraheret fra deres egen Tidsalder for at udkaste Maleriet, og Digtene bevise kuns, at Digterne have tænkt sig Tingen saaledes. Det første historiske Beviis for Trældoms Alder i Norden, Trælles Tilværelse i de ældste Tider, hvorom endog Enkelte have tvivlet [2], og for Trællenes stigende Mængde finder jeg i Kong Skjolds Lov om Frigivelsers Indskrænkning [3], hvorom siden skal tales. Men Othin havde allerede dengang bevirket den Revolution i Norden, hvorved de skandinaviske Jægere, Nomader og Fiskere omdannedes til Krigere [4]. Da

1) Harbarths Sang XXIII. p. 102 (hvis ikke Stedet er interpoleret). Dæmes. C. 28, hvor Hels Trælle og Trælinder omtales.

2) Johannis Magni hist. l. 20 c. 24.

3) Saxon. hist. Dan. l. I p. 6.

4) Nordens Aboriginer, Jotherne, geraadede formodentlig ved Asernes Ankomst i Foragt, og forsaavidt de ikke sammensmeltede med Gotherne eller bleve fortrængte, i en Undertrykkelses Tilstand, som ikke var Trældom ulig. Den Gisning, at de bleve Stammen for Trællene her i Norden, er derfor ikke aldeles grundløs, saameget mindre som den Beskrivelse, vore

Agerdyrkningen tiltog med Folkemængden, og Krig og Søreverfærd skaffede Fanger i Mængde til at varetage hiin af fribaarne Mænd mindre agtede Syssel, da var det egentlig, at den Trældom, som beskrives i vore Love og Sagaer, og hvis mangehaande Rødder vi i det paafølgende ville efterføge, fæstede og udbredte sig over Skandinavien.

Capitel 2.

§ 1. Trældoms Kilder. De frivillige og de gjeldbundne Trælle. Krigsfangne og røvede Trælle. Slavehandel.

Maaderne, hvorpaa Trælle bleve til, vare næsten de samme hos alle Oldtidens Folkeslag, og blandt disse Maader pleier **Krigsfangenskab** at nævnes først; men overveier man, hvor umenneskelig de første Krige, som udsprungne af Hævn og Had, maae være førte, og at der dog hører nogen Cultur til, naar Seierherren sparer den Overvundne, saa kan Krig neppe have været den ældste Trældoms Kilde, endsige den rigeste. Slaverie er ikkuns en Udartning af Tyendevæsenet.

Da Menneskeslægten først havde ordnet sig i Samfund, maatte det strax blive en Nødvendighed for den Ringere og

---

Saga'er give af Trællene (de feige Sjele i de stærke, kuns til Slid og umandig Daad skikkede Legemer), ret vel passer sig til de othinianske Forestillinger om Jotherne. Jotherne maatte finde sig i de Sysler og i den Levemaade, som var under God-Jothernes Værdighed. Thor var sikkert tilbedet i Skandinavien før Othin; de foragtede Jother hørte til hans Himmel. Efter Eddas Forestillinger (Harbathsliodh XXXIII p. 102) havde Othin og Thor saaledes deelt Sjelene mellem sig, at Trælleslægten tilfaldt Thor. Skulde ikke denne Deling selv antyde Trællenes jothiske Herkomst?

Fattigere at søge Beskyttelse og Underholdning hos den Mægtigere og Rigere, imod at opfylde denne visse Betingelser. Den Fattige havde ofte kuns sit Legeme at byde og maatte saaledes sælge sine Kræfter til de laveste Forretninger. Jo større Nøden var, desto snarere maatte en saadan betinget, afhængig Tilstand kunne gaae over til Trældom i dette Ords rette Betydning. Naar Retten sad i Spydstagen, kunde ikke heller de Betingelser, hvorunder den Fortrykte muligen havde underkastet sig, være sikkre for Overtrædelser. I en Tid, da Agerdyrkning og Handel vare i sin Barndom, maatte en saadan Hungersnød, som under Domalds Regjering rasede i Sverrige [1]), ofte indtræffe og tvinge mangen, der ikke vilde udvandre, til at berøve sig sin personlige Frihed. Ikke sielden hændte det sig, at frit Tyende, som mishandledes, eller selv ved slet Opførsel var Skyld i en haard Medfart, eller havde Straf at vente sig, flygtede bort og, for at undgaae et omvankende Livs Elendighed, med Frihedens Tab underkastede sig en anden Herre [2]). Gjeld, som ved Spil var paadraget, trykkende Skatter og Byrder, Mægtiges Undertrykkelser bevægede mange blandt vore Forfædre, som blandt Germanerne og Gallerne [3]), til at give sig i frivillig Træl-

---

1) Yngl. S. c. 18.

2) At denne Art Trælle var den alderældste, mener J. Wilde (Svenska Statsforfatningars Hist p. 147) at kunne slutte med Grund af Trællenes gothiske Navn, Titborn, som betyder vanartig eller vanslægtende.

3) Tacit. de mor. German. c. 24. Aleam exercent tanta lucrandi perdendive temeritate, ut, cum omnia defecerint, extremo et novissimo jactu de libertate et corpore contendant. J. Cæsar. de bell. Gall. l. 6 c. 13: plerique, cum aut ære alieno aut magnitudine tributorum aut injuria potentiorum premuntur, sese in servitutem dicant nobilibus: in hos eadem omnia sunt jura, quæ dominis in servos. Potgießer anfører (commentar. juris German. de statu servor. l, I c. 1 § 9.) Exempler paa, at denne Art Trældom, som Tacitus paa anførte Sted omtaler, har fundet Sted i Tydskland endnu i 14de Aarhundrede.

dom. Netop de Lovsteder, som forbyde fribaaren Mand at maatte gjøre sig til frivillig Træl (Giäfthräälz), eller tage anden til Gjæfttræl, bevise, at den samme Art Trældom har bestaaet i Skandinavien, i det mindste i Sverrige [1]. Ofte paaførte Gjæsttrælskabet Herren Skam og den Trælbundne Foragt og større Plage [2]; ofte kunde vel Gjæsttrællene underhandle med den selvvalgte Eier om Tjeneste og Vilkaar. Kuns under sidste Forudsætning bliver det forklarligt, at mange af Had til deres egen Slægt gave sig til Gjæsttrælle, for at de paa denne Maade kunde overføre Arven til den, i hvis Vold de gave sig [3]. De saakaldte Flætføringer og dem, som i Middelalderen deels af Overtroe, deels for at have deres Underholdning og Sikkerhed mod Røverets-mænd, overgave sig frivillig til Kirker og Klostere, maa man vel vogte sig for at indskrive i de virkelige Trælles Tal [4].

Gjeldbundne turde Creditorer gjøre til Trælle, indtil de vare istand til at udbringe deres Tilgodehavende; dog maatte Debitor først tilbydes hans Paarørende til Indløsning. Dersom gjeldbunden Træl søgte Frelse ved Flugt, saa blev han virkelig Træl i Creditors Tjeneste; dog fik han et Slags Lønning (Orke, peculium), hvormed han i Tiden muligen kunde løse sig. Vilde han derimod ikke gjøre den Gjerning, som blev ham paalagt, eller hans Paarørende ikke frie ham, saa kunde Creditor lemlæste ham, som han

---

1) Uplands L. Kiøpm. B. C. 3 § 5. Østgoth. L. Arfd. B. C. 11.

2) Servos conditionis hujus per commercia tradunt, ut se quoque pudore victoriæ exsolvant. Tacit. Germ. l. c.

3) Dette troer i det mindste Calonius (de prisco servorum in Svio-Gothia jure ed. Schildener p. 13) at kunne bevise af flere Lovbud mod denne Uskik.

4) Kolderup Rosenvinges Grundrids af den danske Lovhistorie 1 p. 81 § 42. Cfr. Du Cange Gloss. sub voc. Oblatus.

vilde [1]. Man skulde neppe troe en saadan Umenneskelighed muelig, naar den ikke fandtes stadfæstet i andre Nordens Love [2]. Skaanske Lov billiger Principet, som ligger til Grund for hine haarde Gjeldslove, idet den tillader den, som havde løskjøbt en Fange, at holde ham tilbage, indtil han af den Løskjøbtes Beslægtede havde faaet sig Løsepengene erstattede [3]; men Valdemar I. ændsede de Misbrug, som kunde flyde af Creditorers Havesyge med Hensyn til den personlige Frihed. Vi have et Brev af A. 1182 fra denne Konge, hvori han befaler en vis Atla og Bare at løslade en Qvinde, som de havde bragt i Trældom paa Grund af en Fordring paa hendes Brødre, og truer med Straf, hvis de ikke adløde hans Befaling [4]. Aanden i Eriks sjellandske Lov er endnu mildere; thi den forbyder udtrykkelig at gjøre fattig Mand fredløs for Gjeld; naar han gjorde alt, hvad han havde Evne til, kunde der ikke forlanges mere [5]. Skaden af saa haarde Gjeldslove var ogsaa i ulykkelige Aar altfor øiensynlig. I

---

1) Hagen Adelst. Guleth. L. Frig. B. C. 15. Forresten erklærer samme Lov denne Art Trældom for mindre fuldstændig og varig, i det den forbyder tillige at gjøre Skyldnerens Børn til Trælle.

2) Jydske Lov III 6. 28. cfr. Legg. Bajuvar. tit. 11, 1 § 5. Heineccii element. juris germ. t. 1 p. 24. „Halfter und Hand."

3) L. 6 c. 8. cfr. Andreas Sunesens Paraphrase I. 6, 7.

4) Suhms Danm. Hist. T. 7 p. 656. cfr. p. 331 cfr. Kofod Anchers jurid. Skr. T. 2 p. 239. Det synes dog, som om Creditor i Debitors Fraværelse kunde holde sig til dennes Beslægtede.

5) 2 B. C. 56 (ed. Rosenvinge). Dette Sted, som ikke taler om, at Gjeldbundne kunde geraade i Trællelænker, synes at bevise, at denne Trældoms Kilde var stoppet til den Tid, Loven blev affattet, og at Slaveriet var i Aftagende. Den mildere Kristendoms Aand, som ogsaa i flere Punkter, der i det Følgende ville blive berørte, taler af denne Lov, synes mig at afgive Beviser mod Rosenvinges sindrige Hypothese angaaende den saakaldte nyesjellandske Lovs Alder.

Norge kunde en Fader give sit Barn mod dets Villie i Trældom, naar Gjelden ikke oversteg 3 Mark Sølv [1]).

Krigsfangne bleve Trælle, og jo videre Nordboerne færdedes paa deres Krigs- og Sørøver-Toge, desto rigere flød denne Kilde. Man maa tilstaae, at ene Haabet om, at den Fangne kunde vorde sin Overvinder til Nytte ved Arbeide, maatte bevæge denne til at spare den Overvundnes Liv [2]). Den Fangne kunde ikke optages som Borger hos det Folk, til hvis Fjender han hørte; han kunde heller ikke blandt Fremmede sikkre sig sit Udkomme; endnu mindre var der i hine Tider at tænke paa en ordentlig Forpleining og Udvexling af Krigsfanger. Enhver stred paa egen Bekostning, og Byttet blev hans Løn. Det kunde efter den Tids Sæder og Skikke ikke være anderledes, end at den Krigsfangne, som ikke udløstes, maatte blive i Trællestand hos sin Fjende. Vore gamle Love omtale ofte frie Mænd, der bleve ufrie (ufrelse) derved, at de som Krigsfangne bleve solgte [3]). Intet Lovsted indskrænker, saavidt mig bekjendt er, denne Maade at tilveiebringe sig Trælle; derimod søgte Lovene at sikkre dens Rettigheder, der blev løskjøbt af Fangenskab og Trældom, som var det Frelsmands Liv og Eiendom, det gialdt [4]).

Vore egne Sagaer og fremmede Kroniker ere rige paa Exempler til at oplyse hine Lovsteder. Estrith blev paa

---

1) Hag. Ad. Gul. L. Leys. B. C. 15. cfr. Taciti Annal. l. 4 c. 62, hvor der fortælles om Friserne, at de for at udrede en Skat, Romerne havde paalagt dem, solgte deres egne Ægtefæller og Børn som Slaver.

2) Vendere cum possis captivum, occidere noli. Serviet utiliter; sine, pascat durus aretque. Horat. ep. l. 1 ep. 16.

3) Skaan. L. 6, 8. Hag. Adel. Gul. L. Odelsløsn. B. C. 2 og Krist. B. C. 15 og Tyve B. C. 7. Hag. Hagensens Frosteth. L. 12, 35. Østgoth. L. Gipt. B. fl. 14 § 2 Gotl. L. C. 28 §§ 13—19.

4) F. E. Skaan. L. l. 6 c. 8 og Sunesens Paraphrase l. 6 c. 16.

Veien til Garderige tilligemed hendes Søn Oluf og dennes Fosterfader Thorolf opfanget af Esthiske Søerøvere. Estrith og Oluf bleve sparede og solgte paa Slavemarkedet; men Thorolf dræbte man, fordi han var for gammel til at trælle [1]). Edele, den svenske Kong Oluf Eriksens Medhustrue, kaldtes Ambat ɔ: Trælinde, fordi hun var røvet fra Venden af [2]). End ikke Fanger af den ypperste Herkomst bleve undtagne for denne sørgelige Skjebne. Den skotske Jarl Melduns Gemalinde Mirgiola, selv en irsk Konges Datter, maatte leve i Trællestand hos Sigurd Jarl, indtil hun af en vis Audr blev frigiven [3]). Ja det synes endog, som mægtige Fyrster satte en Ære i at være omgivne af Trælle af fornem og fyrstelig Æt; saa fortæller Snorro om Harald Haarfager [4]). Nordboernes vidtløftige Søetoge gave Leilighed nok til at mætte denne forfængelige Lyst, og alle Europas Nationer befolkede Nordens Slavemarkeder; dog vare de fleste udenlandske Trælle Englændere, Irlændere, Skotter, Vender [5]), Friser, Tydske og Franske [6]). Nogle have

---

1) Oluf Trygves. S. C. 5.

2) Oluf. Hell. S. C. 89. Qvinder gik man især ud paa at rane. cfr. Harald Haarbraades S. C. 19.

3) Landnamabog. 11, 16.

4) Harald Haarf. S. C. 4. Cfr. Oluf. Hell. S. C. 131.

5) F C. Hervarar S. C. 16 p. 158. Landnama B. 11, 12, 16 & 23. Oluf. Hell. S. C. 89.

6) De normanniske Kroniker fortælle paa hver Side om, hvorledes Normannerne paa deres Toge slæbte i Fangenskab og solgte frie Mænd, Geistlige og Munke, Qvinder og Børn. cfr. Duchesne Scr. Rer. Norm. p. 3, 4, 5, 14, 16 & 20. Guill. Gemmet. l. 1 c. 7. l. 2 c. 4. Rimeligviis have ogsaa Normannerne fra deres Toge til Spanien og Africa hjembragt mauriske Trælle; (Dudo S. Qvint. de mor. Norm. ap. Duchesne p. 151 sq.), og Werlauff (om Skandinavernes Bekjendtskab med den yvre naiske Halvøe i Skand. Litt. Selskabs Skr. 1814 p. 66 n. z.) formoder med Grund, at Sagnene her i Norden om Blaamænd kunne stamme fra dette Bekjendtskab. Eet af de Ogenavne, hvormed Trælle benævnes i Rigsthalr (Nyerups Culturh. 1 p. 41), er „Sorte."

meent, at de, som toges til Fange i Krig, efter vore Forfædres Indretninger tilkom Kongen [1]). Men man møder for mange Exempler paa, at i private Feider Byttet tilhørte som Løn den, der fangede det, til at man skulde kunne antage saadant. Det Wethemanske Kaperselskab, som under Kong Svend III oprettedes i Roeskilde, støttede sig paa offentlig Auctoritet, da Brødrene endog havde Ret til at bemægtige sig uden Eierens Tilladelse Skibe, som de fandt beqvemme til deres Øiemed. Selskabets Foretagender vare altsaa en Art offentlig Ledingsfærd, og dog deelte Folkene Byttet lige imellem sig, saa at den ringeste Roerkarl ikke fik mindre Part end Styrmanden [2]). Det eneste, man er beføiet til at antage, er, at de Fangne ere blevne deelte imellem Konge, Jarl og Soldater i offentlig Feide, naar Folk stred mod Folk.

Vore gamle Love fordømme Menneskeran (plagium) som uretfærdigt, fordi de i Almindelighed hylde den Grundsætning, at hvad der er en Mand fravendt, maa atter blive hans, naar han beviser sin Eiendomsret. Dersom altsaa fri Mand blev bortført i Trældom, og nogen beviste ham at være fri, og med to Vidner og Tolvmænds-Eed (Tylter-Eed) godtgjorde Plagium, da skulde den Trælbundne gaae frelst bort for ingen Penge. Ei heller kunde Børn, som Slavinde fødte, efterat have hævdet sin Frihedsret, tilbageholdes [3]). De norske Love ere endnu retfærdigere; thi hvo,

---

1) Kofod Ancher jurid Skr. T. 2 Afd. 1 § 10.

2) Saxon. Gram. hist. l. 14. p. 259 sq. Fangne maatte regnes med til Byttet; thi Guld og Sølv og Slaver regne Lovene blandt de kostbareste Ting. Østgøth. L. Gipt. B. fl. 18.

3) Skaan. L. 17, 11. Sunes. 17, 10 & 12. Men Træl, som saaledes flygtede bort for at bevise sin Ret til Frihed, maatte vel vogte sig for at falde i den uretmæssige Herres Hænder og af ham unddrages Rettens Kjendelse.

som solgte fri Mand eller efter bedre Vidende kjøbte en saadan, maatte bøde 40 Mark, og var den Frie geraadet i Hedningers Hænder, saa bødedes ikke blot de 40 Mark [1]), men den bortranede Mand maatte tilbagegives hans Beslægtede [2]). Geistligheden saae sig ofte istand til at understøtte Frihedens Sag derved, at den uskyldig Trælbundne ikke blot ved Eed, men ogsaa ved Jernbyrd kunde bryde sine Lænker [3]). Det er ikke vanskeligt at finde Beviser for, at saadant Plagium i Virkeligheden har fundet Sted og været anseet for ulovligt. Absalon skjenkede i sit Testamente [4]) en vis Christian Kok, som uretfærdigen var tagen og giort til Træl, hans Frihed; ligesaa frigav han de Qvinder med deres Børn, hvilke en vis Nicolaus Stabellarius fra Frie af havde giort til Trælle.

Mod Skibbrudne have vore Forfædre ofte glemt, hvad de skyldte Mennesket og helst den Ulykkelige, som Skjebnen kastede paa deres Kyster [5]); det er endog rimeligt, at den Skibbrudne nu og da blev den egennyttige Strandeiers Træl. Arnold fra Lybek bevidner i Anledning af Sildefangsten paa de skaanske Kyster, at det endnu under Knud VI. var Brug i Danmark at gjøre Skibbrudne til Slaver [6]). Og hvorledes skulde vel ogsaa Skandinaverne, hvis Kyster dertil bøde

1) En Mark holdt 3 Øre, en Øre 3 Ørtug og en Ørtug 3 Penninge. En veiet Mark Sølv holdt 8 Unzer og var i Begyndelsen liig den myntede Mark; men da Mynten blev forfalsket, iagttoge Handelsmændene nøie Forskjellen paa den veiede Mark og Tællingsmynten.

2) Hagen Adelst. Gul. L. Frig. C. 15.

3) Hagen Hag. Frosteth. L. XI 10.

4) Script. Rer. Dan. V. p. 425 sq. Skaanske Lov 17, 11 omtaler ogsaa Qvinde, som imod Ret og Billighed var belagt med Trældom, det være sig nu ved Ran eller paa anden ulovlig Maade.

5) Cfr. Ol. Trygvesſ. S. C. 36.

6) Chron. Slavor. l. 3 c. 5.

saa hyppig Anledning, være frie for en Umenneskelighed, som deres germaniske Naboer [1]), endogsaa de Geistlige, ikke undsage sig for at begaae? Erkebiskop Frederik erklærede Greven af Stade for sin Livegen paa Grund af, at Grevens Moder, da hun var frugtsommelig med denne, ved et Skibbrud, hun havde lidt paa Elben, var kommen i hans Vold [2]). Dog er det bekjendt nok, at yngre Love her i Norden begunstigede Skibbrudne saameget, at de endog selv kunde redde deres Gods [3]).

Inden vi forlade disse Trældommens Kilder, som regnes blandt de ældste og meest overflødige, ville vi undersøge Slavehandelens Retning i Norden. For Skandinaverne vare Trælle baade en Indførsels- og Udførsels-Artikel. Til Ansgars Tid solgte de Nordalbingiske Store Hedningerne (ved hvilke vel maae forstaaes de hedenske Danske) Mennesker, som de kunde offre paa Alterne [4]), og kan man troe Vilhelm af Malmesbury [5]), opkjøbte Knud den Stores Søster i England en Mængde unge Piger, hvilke hun atter sendte til Danmark, og gjorde sig en Vinding af at falbyde deres Skjønhed. De store Folkemøder i Norden vare forbundne med Markeder, hvor ogsaa Slaver forhandledes. Paa Brennøe Thing i Hagen Adelsteens Tid kjøbte sig Høskuld f. Ex. en irlandsk Kongedatter ved Navn Melkorka for 3 Mark Sølv [6]). Esthierne tilforhandlede sig ogsaa af Kjøbmænd Mennesker, som de offrede deres Guddomme [7]), og paa et

1) Potgiesser de statu servor. l. 1 c. 1 § 17.
2) Cleffel antiqq. c. 10 § 4 p. 362.
3) Eriks sjell. Lov 3 B. C. 61.
4) Adam. Brem. hist. eccl. l. 1 c. 24.
5) Rer. Gest. Regg. Angl. p. 82.
6) Laxdæl. S. i Müllers Sagabibl. 1 p. 199 sq. Torfæi hist. Norv. p. 2. l. 6 c. 19.
7) Adam. Brem. de situ Daniæ (ed. Mader) p. 224.

Slavemarked i Esthland var det netop, at Oluf Trygvesons Moder blev kjøbt af en Handelsmand Lodin [1]). I 9de Aarhundrede, da Normannerne hærjede alle Kyster, maa vel Udførselen af Trælle have været stærkest fra Norden, og vi finde ikke utydelige Beviser derpaa i Ansgars og Remberts Liv; hvormange Ulykkelige kjøbte ikke hine fromme Mænd frie for Slaveaaget [2])! I senere Tider derimod findes udtrykkelige Forbud mod Udførsel af Slaver i de norske Love: „Træl maa ikke sælges udenfor hans Fødeland" [3]). Naar der fortælles, at der fra de nordiske Folk kom Slaver til Derbent ved det caspiske Hav [4]), og at der ogsaa hos Romerne trællede Skarer af Nordboer [5]), saa maa man deels betænke, at de fleste af disse Slaver vare Germaner [6]), deels at Skandinavernes Naboer ofte øvede Gjengjeldelsesret imod deres nordiske Arvefjender og røvede Mennesker, hvormed de fyldte Slavemarkederne og forsynede Sydboerne. Efter Vendernes Røverier vare A. 1169 flere end 700 Danske tilfals paa et Marked i Meklenborg [7]), og Vilhelm af Sabina lod A. 1225 Korset prædike mod Beboerne af Øsel, tildeels fordi disse i Forening med Kurlænderne plyndrede paa de Skandinaviske Kyster og solgte de Fangne som Slaver [8]). Maaskee kunne

1) Oluf Trygves. S. C. 58.

2) Remberti vit. Ansgarii C. 7, 14, 30 i Langebek S. R. D. T. 1 p. 196 sqq. et ibid. T. 2 Vita Remberti C. 18 sqq.

3) Hag. Hagens. Frost L. XIII. C. 20. Cfr. Gul. L. Frig. C. 15.

4) Büschings Mag. T. 5 p. 307 & 316, efter Abulfeda.

5) Cfr. Böttigers Sabina p. 446.

6) Paulus Diacon. de gest. Longob. l. 1 c. 1. Ab hac ergo populosa Germania sæpe innumerabiles turmæ captivorum abductæ meridionalibus populis pretio distrahuntur. Man skjønner af flere endnu tilværende antike Slavestatuer i Roms Museer, at Trællene oftest vare af thracisk, celtisk eller germanisk Herkomst; thi Costumen, hele Beklædningen, er paa de fleste germanisk.

7) Helmold. Chron. Slavor. l. 2 c. 13.

8) Gruberi origin. Livoniæ p. 178. cfr. Oluf. Trygves. S. c. 58.

de saakaldte Folkemarkeder, f. Ex. det i Colding i Begyndelsen af October Maaned [1]), hvor Tjenestefolk af begge Kjøn opstille sig, lade sig tage i Øiesyn og faldbyde sig til de Lysthavende ofte for den blotte Vinterunderholdning, ansees for en efter Tidernes Aand og Tarv forandret Levning af de gamle Slavemarkeder.

§2. Børns Udsættelse; Forbrydelser; Fødsel. Trællenes Antal og Mængde.

Een af de værste Misbrug, der hos Skandinaverne som hos andre gamle Folk flød af den uindskrænkede Fader-Myndighed og af Mangel paa Følelse for Menneskeværd, var den ældgamle Ret til at udsætte Børn, som ved beskæmmende Fødsel eller Vanførhed kunde paaføre Familien Skam, eller som Nød og tiltagende Folkemængde gjorde det ønskeligt at skille sig af med [2]). Faderen frasagde sig ved denne Forskydelse al Ret til Barnet, og da hiin Tidsalder fattedes Anstalter, hvorved Staten tog sig af den ulykkelige Skabnings Opfostring i Haab om at opdrage sig en nyttig Borger, saa viste den fremmede Finder, som reddede Barnet for Kulde, vilde Dyr og Hungersdød, en Velgjerning, for hvilken han efter den Tids Charakter maatte hente sin Løn i Fostersønnens Tjeneste. Barnet kunde ogsaa vanskelig komme i anden Klasse end Tyendets eller blive Familielem, eftersom Fremmed efter Lovene ikke kunde tage Arv uden med de Nærpaarørendes Samtykke [3]). Det er derfor rimeligt, at i Skan-

1) Breve fra Colding, en topographisk Skizze af Prof. Lauber p. 111.

2) Erichsen de expositione infantum, i Anhanget til Gunlaug Ormstunga Saga. Fant de veteri gentium septentrionalium more exponendi infantes. Upsal. 1782.

3) Hag. Adelst. Gul. L. Arveb. c. 2.

dinavien som i Germanien [1]) udsatte Børn ofte ere blevne deus Trælle, som havde optaget dem. Dog denne Hedenolds Skik maatte med mange andre Barbariets Uvaner lidt efter lidt skye for den blide menneskekjerlige Aand, som Kristendommen bragte med sig. Da den rige Islænder Asbjørn ikke vilde knæsætte sin Søn, saa udraabte hans Kone: at en saadan Udaad var en Afskye for Almuesmænd, endsige for rige Fædre. Sirpat opdrog derefter som Fribaaren Asbjørns Søn, hvilken hun havde optaget [2]). Formedelst Omkostningerne ved Opdragelsen skjøttede man ikke synderlig om at tage udsat Barn til sig; thi man ansaae det jo tildeels af samme Grund for en Lyde ved Trælinde, som skulde sælges, at hun var med Barn [3]). Saalænge man kunde kjøbe en Arbeidstræl for 2 til 3 Mark, maatte den Maade at skaffe sig Fostre paa, holdes for en Byrde og Barmhjertigheds Gjerning. For Guds Skyld burde man optage udsatte Børn [4]), og naar fattig Kone efterlod sig Barn, saa maatte alle Sognets Beboere underholde det; men det Barn, som alle havde opdraget, var det ingen tilladt at bruge som sit eget [5]). Denne indskrænkende Bestemmelse røber ikke utydelig, at det nu og da var hændet, at enkelt Mand havde taget Trælletjeneste af

---

1) Potgiesser de stat. serv. l. 1 c. 1 § 13.

2) Finboge hin Stærkes S. c. 2 & 4 cfr. Watnsdæl. S. c. 37. Gunlaug Ormst S. c. 3 p. 37.

3) Hag. Adelst. Gul. L, Leys. c. 1. For Trællebarns Opdragelse maatte Herren sørge og undertiden sværge, at Barnet af ham var lagt i Bugge og Svøb, og at det var diet ved Moders Bryst. Vestg. L. Thiuve B. 16, 1; og efter en gammel norsk Kirkelov maatte en Herre bøde 3 Mark, naar han af Skjødesløshed lod Trællebarn omkomme (c. 6 hos Paus p. 213). Man skjønner heraf den Omhu, Lovene bare for Børns Opfostring.

4) Magnus Lagab. Kristr. c. 6 & 11; cfr. H. A. Gul. Frig. c. 7 om de saakaldte Gravgangsmænd.

5) Erkebiskop Jons Kirkeret c. 8 hos Paus t. 2 p. 114.

opfostret Barn. Naar man med Calonius [1]) tillige tør ansee det for afgjort, at Faderen per coactionem liberi capitis undertiden har gjort Børn, som vare fødte udenfor Ægteskab, og Beslægtede til sine Trælle, saa tør man vel ansee Børns Udsættelse for en Trældoms Kilde i det ældste Skandinavien.

En meget sikkrere Tilvæxt fik Trælleslægten i Norden ved Forbrydelser og Straffe. Livsstraffe vare meget usædvanlige hos vore Forfædre, og selv Fadermord udsonedes med Penge. Forbrydere bleve Trælle, mener Rothe [2]), fordi den Skyldige ved at trælle langt mere tjente den Fornærmede end ved at døe. Det var vel ofte saa, hvor ikke en Lidenskab mægtigere end Egennytten dicterede Straffen. Man satte ikke megen Priis paa Menneskets Liv; her og hisset kunde vel den leve med Othin, som havde maattet bløde for en andens Hævn; Trælleslægten derimod hørte Thor til [3]). Lænker vare i Grunden haardere Straf end Døden for fribaaren Mand. Da Knud bød Krigerne at binde hans oprørske Broder Oluf, svarede de: at de hellere vilde dræbe ham; thi bedre var det at udstaae det, som Naturen fordrede, end at straffes som en Træl. Og, lægger Saxo til [4]), Danske ansaae Baand og Fængsel for haardere Straf end Døden; thi denne er saameget berømmeligere end hiint, som der er Forskjel paa det, Naturen æsker, og det, som Vanheld bringer. Adam af Bremen nævner kuns tvende Straffe som brugelige hos de Danske: Henrettelse med Øxe og Trældom, af hvilke de foretrak hiin for denne. Hver

1) De prisco servorum in patria jure p. 16. cfr. Ostg. L. Ärf. B. fl. 14 & 16.

2) Europas Lehnsv. I p. 270.

3) Sæmunds Edda Harbarthsliod XXXIII p. 102.

4) Lib. XI. p. 339 b. O.

medførte Trældoms Straf for Qvinderne [1]. Adam maa enten have feilet eller ogsaa Lovene forandrede sig i dette Punkt; men Foragten for Trællelivet, som værre end Døden selv, ytrer han dog tydeligt at være characteristisk for Skandinavernes Criminallove. Mangen Forbrydelse syntes saa vanærende, at den kuns maatte kunne begaaes af en Træl, og retfærdigt altsaa, at Forbryderen nedsigdtes i en Stand, som han allerede ved sin Handlemaade hørte til. Forbrydelser som Mord og Tyverie fandt de gamle Lovgivere mere at angaae den Enkelte, som var krænket i sine Rettigheder, end det Offentlige, og man lod derfor helst hiin have Valget mellem den blodige Hævn og Bøders Modtagelse.

Den, som forbrød sin Frihed, blev enten Kongens Træl eller Privatmands. Hint var Tilfældet med Forbrydelser, som ellers fortjente Galgen [2]. Dersom nogen stjal, og blev overantvordet Kongens Ombudsmand, da blev han Træl i Kongens Gaard, dog saaledes, at han ikke kunde overlades Trediemand [3]. I denne Henseende synes da Kongens Trælle at have været bedre farne end Fostrene

---

1) De situ Daniæ c. 213; Et multa quidem alia tam in legibus quam in moribus æqvo bonoque contraria habent, ex quibus nil utile mihi visum est, ut dicerem, nisi quod mulieres, si constupratæ fuerint, statim venduntur. Alia non est ibi species poenæ præter securim et servitutem — — — et cum damnatus fuerit, lætum esse gloria est; nam lacrymas et planctum cæteraque compunctionis genera, quæ nos salubria censemus, ita abominantur Dani, ut nec pro peccatis nec pro caris defunctis ulli flere liceat; — decollari malunt quam verberari.

2) Andreas Sunes. VI. 8 cfr. Gam. Sjell. L. 111, 13.

3) Skaan. L. VI, 9 og VII. 15, Hurtigkarl de indole servit. p. 10. anfører ogsaa som Beviis for, at Forbrydere forvirkede deres Personer til Kongen, et Sted af Jydske Lov III, 2, ifølge hvilket Kongen kunde tilegne sig eller frigive den Træl, som i Herrens Sted gik i Leding. Men Beviset har kun en meget middelbar Kraft, eftersom i Loven tales om Træl og ikke om Fribaaren, som ved Misgjerning forbrød sin Frihed.

(hjemfødte Trælle), da hine blot ved Frigivelse burde afhændes. Blandt Kong Frodes gamle Love var ogsaa den: at, hvis fribaaren Qvinde forbandt sig med Træl, skulde hun berøves sin Frihed og dele hans Kaar [1]; og tage vi de norske Love paa Raad, saa blev hun ved saadant ulige Giftermaal Kongens Slavinde. Harald Haarfager befalede, at fribaaren Qvinde, som gjorde sig skyldig i Utugt, skulde være Kongens Slavinde [2]. Denne haarde Lov blev ophævet; men naar det var ved Træl, at Frelsqvinde lod sig besvangre, gjeldte Straffen, med mindre hun løste sig med 3 Marks Bøder, det er at sige med den Sum, der almindeligviis betaltes for Trælinde [3]. Var det gjeldbunden Qvinde, som paa denne Maade forsaae sig, saa kunde Kongens Ombudsmand ikke bemægtige sig hendes Person, førend Gjelden var betalt [4]; uden Tvivl paa det at ikke Creditor skulde fornærmes i sin Ret til hendes Gods og Person. Ogsaa yngre Love tale om hiin Forbrydelse i samme Aand. Naar f. Ex. fribaaren Qvinde ikke vilde angive Barnefaderen, skulde hun stævnes for Retten, og Træl nævnes som Fader til det Barn, hun havde født [5].

Privatmand derimod kunde tilegne sig den Skyldige som Træl, naar denne ikke kunde udrede de bestemte Bøder. Denne Straf flyder altsaa egentlig af de haarde Gjeldslove,

---

1) Saxon. Gram. l. 5 p. 85. Hermed stemmer de Ripuariske Frankers Lov tit. 58 § 18: Si ingenua Ripuaria servum Ripuarium secuta fuerit, et parentes consentire noluerint, offeratur ei a rege seu comite spatha et conucula; quod si spatham acceperit, servum interficiat, sin autem conuculam, in servitio perseveret.

2) Schønning Norg. Hist. t. 2 p. 20; cfr. Adam. Brem. de situ Daniæ c. 213: Mulieres si construpratæ fuerint, statim venduntur.

3) Hag. Ad. Gul. L. Manhelg. c. 48.

4) Ibid. Frig. c. 15.

5) Magn. Lagab. Gul. L. Kirkeret c. 1.

som vi ovenfor have omtalt [1]. Alt beroede nemlig paa Mulcten. Naar en Qvinde stjal, da kunde efter de gothiske Love [2]) den Bestjaalne spare hendes Liv og tage Bøder; men kunde hun ikke selv erlægge disse eller andre for hende, saa maatte hun blive dens Trælinde, som vilde betale Bøderne for Tyveriet, hvilke skyldtes den Bestjaalne og Kongen og Herredet. Dersom Troldqvinde ikke kunde udrede de hende paaliggende Bøder af 4 Mark, saa maatte enhver, som lystede, tage hende til Slavinde [3]. Hurtigkarl vil af den gamle danske Ret [4]) bestyrke den i de svenske Love tydeligere udtalte Bestemmelse: at Personer kunde til Privatmand forvirke deres Legemer. Men fordi Træl, som havde forbrudt sig mod fri Mand, ofte gaves den i Vold, mod hvem han havde forbrudt sig, deraf følger ikke, at det samme gjaldt om Frelsmand, som forbrød sig; thi det vil i det følgende vise sig, at Trælle vare ligesom Undtagelser fra Statens Love og overladte Huusherrens vilkaarlige Behandling. Bestemtere ere et Par Steder i de norske Love. Frigiven Qvinde, som var frugtsommelig ved Træl, geraadede atter under den forrige Herres Aag [5]), og den Frigivne, som lod det fattes paa den Ærbødighed, han skyldte sin forrige Huusbonde, tabte ligeledes sin Frihed [6]).

---

1) Hag. Ad. Gul. Frig. c. 15.

2) Stiernhöök de jure Sveogoth. p. 205; cfr. Calonius de jure servor. p. 19. Østg. L. Datham. B. 37 fl.

3) Paus Saml. t. 2 p. 302 c 32.

4) De indole serv. p. 11, hvor anføres Skaan. L. VI, 3, Gam. sjell. L. III, 11 & 12, 20 Cap. om Urbotamaal og Nye sjell. L. III, 2 (efter Rosenvinges Udg. 2 B. c. 32). Jeg nægter ikke, at dette Sted beviser, hvorlunde Trældommen, da denne Lov blev given, ganske bestod paa gammel Viis, og Trælle betragtedes som Herrens Fæ, hvorfor denne skulde være ansvarlig; cfr. s. L. 2 B. c. 77.

5) Hag. Ad. Gul. L. Manh. c. 48.

6) Ibid. Frig. B. c. 10

Størst var de hjemfødte Trælles Tal, og dem røre Lovene meest. De øvrige Kilder fløde sammen og dannede Strømmen, men udtørredes hurtigere ved Oplysningens Straaler; den Kilde derimod, som vi nu skulle omtale, holdt Strømmen vedlige endnu længere Tid. Først efterhaanden kunde Lovene bringe det derhen, at frie Agerdyrkere og Tjenestefolk traadte i Stedet for de forhen nødvendige Slaver; de hjemfødte Trælle maatte, indtil Lovene havde frembragt deres Virkning, bestaae som den sidste Rest af et nødvendigt Onde. Hjemfødte Trælle, som vi ville kalde Fostrer, fandtes hos alle Folk, som eiede Trælle; thi, naar Huusbonden havde sin Slave med samme Ret og paa samme Viis som Mark og Qvæg, hvad skulde da hindre ham i at besidde hvilkesomhelst Frugter af hiin som af disse? Hertil kom, at Herren syntes med Billighed i Trællebørnenes Arbeide at tage Betaling for Omkostningerne ved deres Opfostring.

I Bestemmelserne om, hvilket Barn var at ansee som trælbaaret (thyboret [1]), ere de danske og norske Love forskjellige fra de svenske, eller synes at være det. Det var i Middelalderen en gammel Regel, som maaskee for en Deel havde sin Grund i Agtelsen for Qvindekjønnet: „at Moderslív frigjør og adler Livegne og Uadelige [2].“ I Danmark fulgte efter Andreas Sunesens Lovfortolkning [3]) Fosteret Moderens Stand, saa at den var Fri, hvis Moder var fri, om end Faderen var i Trællestand, og den Træl, hvis Moder var ufri, om end Faderen var nok saa ædelbaaren. Det er saa langt fra, at

1) cfr. Hag. Abelst. Gul. L. Frig c 15.

2) Le ventre affranchit et ennoblit serfs et roturiers. Derimod heed det ogsaa undertiden: das Kind gehört der ärgern Hand (legg. Ripuar. tit. 58 § 2 og Specul. Suabic. ap. Senckenberg c. 328 § 2). Andensteds heed det: at Barnet fulgte Faderens Kaar. Specul. Saxon. l. 3 art. 62; cfr. legg. Aleman. c. 18 § 2.

3) Paraph. l. VI c. 5.

Skaanske Lov modsiger Sunesens Auctoritet, naar den hævder Børn, der vare fødte af Qvinde, som ulovlig var bleven trælbunden, deres Frihed [1]), at den meget mere her antyder et særligt Tilfælde, i hvilket Billighed bød at afvige fra den almindelige Regel: partus sequitur ventrem. Uægte Børn, som Huusbonden avlede med sin Slavinde, maatte desaarsag, for at nyde Frelsmands Rettigheder, først frigives og legitimeres, og vare endda ikke ganske lige med Fribaarne [2]). Ogsaa i den gamle sjellandske Lov findes hiin almindelige Regel stadfæstet [3]), og ligesaa i de ældste norske Love; thi vel heed det, at trælbunden Skyldners Barn ikke turde belægges med Trældom [4]); men Grunden var, fordi denne Art Trældom ansaaes for mindre fuldstændig og varig, da Creditor havde Ret over Skyldneren mere som over et Pant, end som over en Eiendom. Derimod byder samme Lov, at Trælindens Barn skulde høre til hendes Eiers Tyende, hvis Frelsmand, hvilken hun monne udlægge som Barnefader, forstødte det. Vedkjendte denne sig Barnet, saa blev det hans thyborne Barn, og det maatte forblive i Trældom, med mindre det inden trende Julemærker blev frigivet [5]). Jeg har anseet det fornødent, saa udførligen at forsvare Andreas Sunesens Paastand, fordi den skarpsindige Calonius paa Grund af de svenske Loves Modsigelser har villet omstøde den og opstille herimod den Regel som gjeldende i den skandinaviske Lovgivning: „at Barn fulgte den bedre Side og dem, som

1) l. VI, 11; cfr. Nye sjell. Lov. V, 12. Den som ulovlig var bleven trælbunden, kunde jo ikke med Rette ansees for Trælqvinde.
2) Skaan. L. III, 3 bete ey mer for thäs Giärningä än forä annat annöthoghith hionä. II, 45; cfr. Skaan. L. VI, 7. l. III, 12.
3) Gam. Sjel. L. II, 45; Skaan. L. VI. 7. III, 12.
4) Hag Ad. Gul. Frig c. 15.
5) Gul L. Leys. c. 1.

frels ere" [1]). Reglen lyder vel saa i den østgoth. Lov [2]); dog saaledes, at Trælindens Barn, som i 7 Aar blev hos sin Moder, maatte forblive i ufri Stand [3]). Fribaaren Fader maatte ogsaa, for at erstatte dominium ventris, løskjøbe de Børn, han med en fremmed Slavinde havde avlet; hendes Herre maatte jo holdes skadesløs deels for den Tid, hun formedelst Svangerskab unddroges sin Tjeneste, deels ogsaa for Omkostningerne ved det spæde Barns Opfostring. Uplandsloven gaaer endnu nogle Skridt videre i sin Mildhed mod trælbaaret Barn [4]). Men man maa bemærke, at denne Modsigelse imellem de danske og svenske Love for en Deel falder bort, naar man tager Hensyn til Lovenes Alder. Uplandsloven og de østgothiske Love, saadanne som de ere komne til os, ere meget yngre end de gamle danske Love, og arbeidede ved flere milde kristelige Indskrænkninger paa at qvæle Trældommen og at oplive den borgerlige Frihed tilligemed den kristelige. Desuden røber Gotlands Loven, at Sunesens Regel ogsaa maa have været gjeldende i Sverrige. Den forudsætter nemlig Geistlige af Trælleslægt, og bestemmer med Hensyn til dem: at de, hvis de vare lærde, i Retstilfælde skulde ansees lige med Fribaarne, men hvis de vare ulærde, følge Moderens Kaar [5]). Ogsaa Historien stadfæster Reglens Gyldighed. Thorkel Krafla, som Thorgrim havde avlet med Slavinden Vereydr, maatte trælle, indtil hans Fader gav ham Frihed som Løn for Thorkel Silfres

---

1) De prisco serv. in patria jure p. 28. Ganginbarn a bäträ Halvo; fylghin thäm fräls äre. Calonius opponerer heri ogsaa imod Stjernhööк de jure Sveog. p. 206 & 228.

2) Gipt. B. 29 ß.

3) Østg. Urfd. B. 14 ß.

4) Arfd. B. c. 19 p 39.

5) C. 5 fylgin mothur kyni sinu.

Drab [1]. Sønner kaldte sig undertiden med deres Mødres Navne her i Norden. Jeg vil ikke anføre Svend Estrithsens Navn til Exempel, thi dette kunde være en denominiatio a parte potiori, men Peder Bodilsen (Stephanii not. ad Saxon. p. 231) og andre.

Paa disse forskjellige Veie samlede og vedligeholdt sig Trællehobene i Skandinavien; men vor Historie har, saavidt jeg veed, kuns ved eet Exempel godtgjort, at Trælle ved deres Mængde kunde blive farlige for Staten; den nævner os en Spartacus i Trællen Tunne, som i Spidsen for en Slavehær bekrigede Eigil, og først ved Hjelp af den danske Konge Frode hiin Frække kunde overvindes [2]. Hos Romerne bleve Slaverne Yppighedens og Ladhedens Tjenere; ingen saa ubetydelig Forretning, ingen saa smaalig Nydelse, at den forkjælede Romer jo behøvede en Sværm af Haandlangere [3]. Vore Forfædres tarvelige Sæder og Sysler behøvede kuns et lidet Tjenerskab. Krige ydede Romerne en saadan Overflødighed af Slaver, at man i Luculs Leir kunde kjøbe en Træl for 4 Drachmer. Men endskjønt Skandinaverne førte Vaaben ligesaa vidt som hine, saa vare deres Krige dog af en ganske anden Art; de vilde plyndre, hine erobre. Massernes Sammenstød vare mere adspredte og voldsomme, og deres Skibe kunde ikke rumme halv saamange Fanger, som en Legion kunde slæbe med sig. Ofte lode de Fangerne slippe; da f. Ex. Islænderen Gunnar havde overvundet og fældet Fribytterne Kolskjæg og Halgrim, sendte han

1) Vatnsdæla S. c. 37 & 42.

2) Snorro Yngl. S. c. 30.

3) Pignor. de servis p. 449 o. a. St. servi admissionales, cubicularii, vestiarii, tonsores, prægustatores, balneatores, vindemiatores, cellarii, gladiatores etc.

deres Folk hjem med Klæder og Vaaben [1]. Som færre og nyttigere, vare Trællene ogsaa forholdsviis dyrere i Norden end i Syden; en stærk Træl betaltes med 3 Mark Sølv, og 1½ til 2 Mark var den almindelige Priis [2]. Cato betalte aldrig nogen Slave høiere end med 1800 Drachmer; Ingvilde Faverkind blev solgt for 600 Mark [3]. En privat Romer turde eie 10,000 Slaver [4], og Cæcilius disponerede i hans Testamente over 4000 Slaver [5]; den mægtige Erling Skjalgsen underholdt kuns 30 Trælle paa sin Gaard; thi flere behøvede han ikke til sit Agerbrug [6]. Det lykkedes ikke de skandinaviske Trælle som de romerske Slaver, at fortrænge de frie, men fattige Borgere fra Landeiendommene. Om end en talrig Hob af Trælle, helst af fornem Byrd, nu og da ansaaes for en Prydelse for Kongernes Gaarde [7], saa var de frie Mænds Tal dog større, og Kongen omgav sig hellere med vilde Bærserker end med dyriske Gladiatorer.

Capitel 3.

Om Trællenes Navne, forskjellige Classer og Anseelser.

Denne Undersøgelse har ikke blot etymologisk Værd, men er af real Vigtighed. Navnenes Etymologier ville lede til

1) Njals S. c. 30.
2) Egils S. 83 p. 714.
3) Svarfdæla S. Müllers Sag. Bibl. 1 p. 305.
4) Athenæi. Deipnos. l. VI c. 20
5) Plin. hist. nat. l. 33 c. 10 (47.)
6) Oluf Hell. S. c. 22.
7) Harald Haarf. S. c. 40. Slaver regnedes nemlig blandt de kostbareste Ting. Ostg. L. Gipt. B. fl. 18.

bedre at kjende Væsenet af det, som derved udtrykkes, føre os ind i de skandinaviske Trælles Oekonomie, Clasſer og Inddelinger, og berede Overgangen til at skildre deres huuslige og borgerlige Forfatning. Den almindelige Benævnelse for Slaven i Norden var Thräl, om end Sæle var det ældre [1], og hvad enten det betyder et Menneske opfostret i Nød [2] eller et Menneske under Tugt [3], saa maler det Slavens Kaar. Giäfthräl kaldtes den, som frivillig gav sig under Svøben; den, som saaledes kunde frasige sig en Skandinavs kostbareste Eiendom, Friheden, fortjente vel den Foragt, der hvilede paa ham; og vise Lovgivere fandt derfor, at en Giäftræls Drab kuns burde bødes med det Halve imod andre [4] Til Thræl svarer Femininet Ambat, Ambuth Trælqvinde; saaledes havde Oluf Eriksen i Sverrige en Medhustrue, Edele, som kaldtes Ambat ɔ: Trælinde, fordi hun var røvet fra Venden [5]. Man har tænkt sig forskjellige Stammeord til denne Benævnelse, som alle udtrykke Tyendegjerning [6]. Sætisambuth heed i

1) Dolmers Hirdskraa c. 24 p. 246.

2) Joh. Olav. corp. Edd. (ms.) III p. 2191, af thraa Bedrøvelse, og æll den, som skal opfostres.

3) Ihre Gloss. sub. v. „Träl" efter det angelsaxiske threan at ræse, hvoraf threale Tugt. I Hervarar S. c. 17 p. 162 (ed. Verelii) forekomme Thræl og Thy tilsammen, og det sidste Navn udleder Verelius af thia, at holde i Ave.

4) Ostg. L. Drap. B. fl. 17 § 2. Dertil mener da og, som ovenfor er bemærket, Wilde (Svenska Statsf. Hist. p. 147), at Trællenes gothiske Navn Titborn (ɔ: vanartig, vanslægtet) tager Hensyn.

5) Oluf. Hell. S. c. 89.

6) Cleffel (Antiq. Germ. sept. c. 1, § 20 p. 73) sammenligner det med Ambot (af anbua tilberede), som betyder Krigs- eller Huusredskaber. I Skaan. L. V, 10 hedder det mandlige Lem Anbudä i Brokom. I Otfried af Weißenburgs (+ 870) poetiske Bibeloversættelse (Evang. 1, 35) hedder at arbeide ambahten. Nu omstunder kaldes vanskeligt Arbeide af Hollænderne Ambagt, og det tydske Amt (Ambt) og det danske Embede maa vel have samme Rod.

vore Love en Terne, som, befriet fra haardere Trællearbeide, sad ved Fruens Side og agtedes høiere [1]). I Ulphilas's Bibeloversættelse og i Celternes Sprog [2]) forekommer endog Andbbaht i masculin Bemærkelse om Tjenere, og Festus, omendskjøndt han har forfeilet det rette Etymon, forklarer Cæsars Ambactum ved servum circumactum [3]). I Rigsthattr kaldes Kone, som havde ægtet Træl, Thyr (masc. Thirr, Træl.)

Ordet Hion synes hos vore Forfædre at have havt en ligesaa udvidet Betydning som Romernes familia [4]), og indbefattede tillige Trællene [5]). Men for dog at adskille denne Classe af Hion fra det lønnede Tyende (Leiehion), tilføies ofte Adjectivet annøthug, som har været forklaret paa flere Maader [6]). Annøthug Hion og annødoghä Hionä ere eenstydige med ofräls Hion, folckfräls Man, Kunu, Fullkynnader, o. a. Trældom heed

---

1) Skaan. L. XIII, 8; cfr. Sunesen XIII, 6 og Gamm. Sjell. L. 111, 12 Mod hende forbrødes mere.

2) Joh. 18, 18. Tharuh stothun skalkos jah andbahtos haurja waurkiandans ɔ: men Trælle og Tjenere stode ved Kulilden. (Keisler antiq. celt. et sept. exerc. 11 § 49 p. 288.)

3) De verb. sign. s. voc. Ambactus. Cæsar. Bell. Gall. l. VI c. 15 omtaler disse ambacti saaledes: atque eqvitum, ut quisque est genere copiisque amplissimus, ita plurimos circum se ambactos clientesque habet. Om end ikke ambacti her betyder Trælle, saa dog en Art livegne Mænd. Festus's Derivation har en alt for romersk Grund, quia servi manumittendi circumagi solerent.

4) Jydske L. 1, 5 og Skaan. L. 1, 7 hedder Ægtefælle Hion, og Ægteskab heed Hionelag.

5) Njals S. c. 36—38. Skaan. L. VI, 10-12 og Hustrællene Hemhion, Hemuhion; cfr. Calonii diss. p. 10.

6) Ostersen mener, at det betyder unyttig, andre uvillig, nødtvungen, og atter andre derivere det af An eller And, Høsten, forbi Herren da meest behøvede Trællen. Ihre mener, at det snarere burde læses anaudig, arm (af an uden og aud Eiendom). Anaud skulde betyde enhver Elendighed. Germanerne kaldte ogsaa deres Livegne Armelüte.

Annsdoghandom, annsthug Stånd. Af Ordene Mansal og Mankaup (som bruges om Trælles Salg og Kjøb) skjønnes, at Ordet Man har været brugt istedetfor Thræl (Ihre sub voc. Man T. 2. p. 127). Man modsættes Herre som Træl modsættes Bonde.

I de gamle Bøger forekomme hyppig Trælle, som kaldes Fostre, Fosturmen. Fostre betyder en Fostersøn, f. Ex. Hagen Athalsteins Fostre, Fostra en Fosterfader, og Fostru en Fostermoder. Naar man ikke vil antage, at hine Trælle hedde saaledes, fordi de af Huusbonden vare satte til at opfostre hans Børn eller at betjene og omgaaes disse [1]), saa maa man vel med Calonius [2]) ansee Fostrene i Lovene at gjelde det samme som de hjemfødte Trælle eller det hos Herren opfostrede Hjemhion. Hvorom alting er, disse Fostrer havde særegne Fortrin og vare i visse Maader lige med Frigivne; de gjaldt 8 Mark Sølv, naar andre Trælle kuns gjaldt tvende [3]); de kunde som Fribaarne vidne og møde paa Thinge; ja de kunde endogsaa indgaae Ægteskab med Frie [4]).

Brythie, Brydie synes oprindeligen at have bemærket en Art Overtræl eller Trællefoged, som forestod Arbeidstrællene og tildeelte dem deres Føde [5]). Siden blev Ordet ikke nogen udelukkende Benævnelse for Trælle og skiftede

---

1) Verelii not. ad Gauthr. S. p. 19. Vist er det, at de ofte bleve Barnet skjenkede som Tanfe ɔ: den Gave, som Barnet fik af Faderen, naar de første Tænder brøde frem. Herrauds og Bos. S. c. 14; cfr. Engelstoft om Qvindekjønnets Kaar p. 40.

2) Diss. p. 33 Masc. Fostre, Fæmin. Fostra.

3) Østg L. Drap. fl. 16. Vatham. fl. 16.

4) Østg. L. Gipt. fl. 29.

5) Af brytia, at uddele, saaledes f. Ex. Gauthr. S. c. 31 brytia Kong rafnum ok eirni ɔ: at give Kongen Ravne og Gribbe til Føde.

Bemærkelse, da ogsaa Fribaarne toges til Brydier eller Avlsfogeder [1]).

Det er allerede af disse Ordforklaringer aabenbart, at der var Forskjel paa Trælle hos vore Forfædre, og at de hos dem vare af forskjellig Rang og Orden. Dette ville vi nu med de gamle Loves Bistand undersøge noget nøiere. Sætisambuth, Fostrene og Brydierne vare ikke de eneste Trælle, som havde Forrettigheder; i de norske Love nævnes ved Siden af Bryde ogsaa Thion (fmlgn. thiona, tjene) som den bedste Træl, og Sæta [2]) og Deigia eller Deia som den bedste Slavinde [3]). Disse Slaver gjaldt tre Ører, naar de af ringere Orden kuns gjaldt tvende [4]). Ligesom Bryde og Thion synes at have været saadanne Tjenestemænd, der forestode Huustyendet og Gaardsavlen, helst i Herrens Fraværelse, saaledes synes det og, som om Sæta og Deia vare Tjenesteqvinder, der havde Tilsyn med Trælinderne, Meierie (endnu skal paa sine Steder en Meierske kaldes Bodeie), Qværn og Bagerse, helst i Herskabets Fraværelse, og ligesaalidt som Sætisambuth [5]) selv lagde Haand paa det ringere Trællearbeide. Af flere Steder hos Snorro, som siden skal bemærkes, seer man, hvor vel Bryde og Thion stode sig som Fogeder paa Kongernes Gaarde, endskjøndt de vare og ansaaes for Trælle. De kunde i Huusbondens Fraværelse gjøre sig mange Fordele, og deres Lod var saa misundelsesværdig, at

---

1) Ostg. L. Vinsord. B. c. 12; cfr. Kofoed Anchers jur. Sk. t. 2 p. 531 sq. 535, 542 not; Calonii dissert. p. 42 not. b.

2) Sæta udlægges i et Sted af Snorros Edda, som Pans (Saml. 1 p. 169) anføier, saaledes: Sæta heitir su Kona, er Bondi hennar er af Landi farin; thvi hun situr epter ɔ: den Kone heder Sæta, hvis Bonde er af Landet faren, efterdi hun sidder tilbage.

3) Hag. Adel. Gul. L. Manhelg. c. 48.

4) Frost. L. XIII c. 21; cfr. Hag. Ad. Gul. Levs. c. 15.

5) Gamm. Sjell. L. III, 12

Fribaarne, for at naae denne kongelige Betjening, ikke lode sig afskrække ved den Trælleforagt, som en Tidlang vedblev at hvile paa disse Gaardsfogeder. Deie forekommer ligesom Bryde i en fornemmere Betydning om dem, som vare i Fællig med Huusbonden eller Huusfruen [1]. Og Frelsqvinde har vel i senere Tider ligesaalidt forsmaaet at hedde Deie, som Frelsmand at hedde Bryde.

Senere Tider og yngre Love optoge mange germaniske Vedtægter, og da indførtes ogsaa den i Tydskland bestaaende Inddeling af Livegne i Fiscalini, som vare Kongernes og de Fornemmes, Ministeriales ecclesiastici, som vare Kirkens Eiendom, og de Private af ringere Orden [2]. De første bestyrede enten Kongernes, Bispernes, Jarlernes, Hertugernes Eiendomme, eller ogsaa de regnedes blandt Hoffolkene, og forekomme under flere dertil sigtende Benævnelser, f. Ex. Konungs, Jarls og Biskups Madher, Härtugha Man; Svenar, Herrasvenar, Skutulsvenar, Kärtisvenar, Hestasvenar, Smasvenar, Hirdränge, Hofdränge ic. Ecclesiastici eller Kirkens Trælle [3], vare bundne til Kirkens Grundeiendomme, og maae vel adskilles fra dem, som vare i den høiere Geistligheds private Tjeneste. Saadanne omtales oftere i gamle Diplomer [4]. Hine mini-

---

1) Eriks sjell. L. 3 B. c. 19; cfr. 2 B. c. 68.

2) Potgiesser l. 1 c. 3 § 4; cfr. Du Cange sub voc. Oblatus og Ministerialis.

3) Geistlighedens Trælle forekomme meget tidlig i vor Historie, f. Ex. i Otto IIIs Keiserbrev af 977 til Fordeel for Bisperne i Slesvig, Ribe, Aarhuus og Odensee, hvis Brevet ellers er ægte: — Servos vero et colonos in eorum proprietatibus habitantes nulli nisi episcopis servituros ab omni etiam juris nostri servitio absolvimus et sub nullius banno vel disciplina illos nisi sub illarum ecclesiarum advocatis esse volumus. Vid. Holbergs Danm. Hist. 1. p. 102.

4) F. Ex. af Aar 1135 haves et Diplom udstædt af den Roeskildske Biskop Eskil, hvori omtales en curia, som Peder Bodilsen tilligemed den familia

steriales skattedes meget høiere end de ringere Privates Trælle, og næsten lige med Fribaarne, som heller ikke uagtet Ufrælsnavnet, hvormed Betjeningen var stemplet, altid forsmaaede slige Hoftjenester. Kongerne toge høiere Bøder (Thukkabot) for deres Mænd end Bisskop og Hertug; disse atter høiere end den ringere Øvrighed, og denne atter høiere end Privatmand [1]).

Man seer altsaa, at den forskjellige Anseelse, hvori Slaverne stode hos vore Forfædre, deels beroede paa de Personers Rang, som de tjente, deels paa den Maade, hvorpaa de vare blevne Trælle, deels paa deres Dygtighed og den Gjerning, de toge vare, deels ogsaa paa Herrens Gunst og Lune; Gunnar belønnede sin Træl for den Raskhed, hvormed han bragte Budskab om Fjendens Angreb, med den Tilladelse, at han ikke skulde forrette anden Gjerning end den, han selv lystede [2]). Det skjønnes allerede, at Taciti Paastand om Germanernes Trælle [3]) ikkuns halvt lader sig anvende paa Skandinavernes; thi disse vare baade deelte i Classer efter deres Forretninger, og kunde langt fra ikke alle betragtes som en Art Fæstebønder. At vore Forfædre tillige havde Huustrælle, som foretoge al deres Gjerning, den mindste

og de Agre, som dertil hørte, skjenkede S. Benedicts Kloster i Ringsted. Stephanii not. ad Saxon. p. 231.

1) Østg. L. Drap. B. 14 fl. Calonii dissert. p. 40 sq.

2) Njals S. c. 54.

3) De mor. Germ. c. 25. Servis non in nostrum morem descriptis per familiam ministeriis utuntur. Suam quisque sedem, suos penates regit. Frumenti modum dominus, aut pecoris aut vestis ut colono injungit, et servus hactenus paret. Cætera domus officia uxor et liberi exsequuntur. Tacitus lod sig ofte føre vild i sine Sammenligninger imellem Germanernes og Romernes Sæder; hans Foragt for disse var ligesom hans Agtelse for hine altfor stor. Hans Skildring kan ikke passe paa alle Germanernes Trælle, men kuns paa dem, der kom vore Brydier nærmest.

som den største, efter Huusbondens Vink, og ikke i nogen Maade vare uafhængige, kuns de udrededе hvad de skulde udrede, behøver næsten intet Beviis. Da Hagen Adelsteen paa Frostething vilde paabyde Christendommen, var det jo en Hovedgrund mod dens Antagelse, at Trællene efter den nye Religions Bud den syvende Dag skulde være frie for Arbeide og dem selv overladte [1]. Agerdyrkning var aldrig, end ikke i det meest krigerske Old, i saadan Foragt hos vore Forfædre, at Jorderne ganske overlodes Trællene. Da Stærkodder havde faaet sit Banesaar, forlangte han netop at forbindes af en Agerdyrker, fordi han ansaae dennes Sysſel for at være den hæderligste [2]. Naar Bonden ikke selv kunde bestride sin Gaardsavl, og derfor overlod Opsynet til sin Brydie og Deigia, saa agtedes disse næsten lige med Fribaarne, vare de end af Trælleæt; og han gjorde heller sin Frigivne end Trællen til sin Fæstebonde [3]. Erling Skjalgsen gav sine Trælle Leilighed til at erhverve sig deres Frihed, betroede dem som Frigivne Sildefiskeriet og gav dem Skove at oprydde og dyrke [4]. De store Almindingers Indtagelse forskaffede Leilighed til ogsaa i Danmark at boesætte Frigivne paa samme Viis.

1) Snorro Hag. God. S. c. 17.
2) Saxon. l. VI p. 112.
3) Smlgn. Hag Hag Frost L. XIII, 23 og Uplands L. Kjøpm. B. c 3 § 3 & 4.
4) Oluf. Hell. S. c. 22.

Capitel 4.

Om Trællenes huuslige Forfatning [1]. § 1. Huusbondens Ringeagt for hans Træl. Dennes Sysler, Arbeider og Levemaade.

For den upartiske Forsker viser sig Slavernes Behandling i Norden langt mildere, end den findes at have været hos Romerne, og om end dette Phænomen ikke af tusinde Exempler kundgjorde sig, saa kunde man dog af en Sammenligning imellem Romernes og Skandinavernes Sæder slutte, at det maatte være saa. Krigslykken overvældede hine med en Overflødighed af Slaver, som maatte undertrykkes for ikke at blive farlige baade for den Enkelte og for Staten. Rigdomme, Yppighed, Overmod, den hele Sædernes Fordærvelse, som Lovene til Trods indsneg sig i det private Liv, ja endogsaa den Cultur, som udvidede Afstanden mellem Herre og Træl, maatte gjøre Romerne til Barbarer mod deres Slaver [2]. Othins Religion omskabte vist nok Skandinaverne til Krigere, men ikke til Erobrere. Krigene berigede og adlede dem, og gjorde tillige ved de vundne Skatte Uligheden i Stænderne større end den var forhen; men af mange Grunde, som det ikke her vilde være Stedet at anføre,

---

1) Trællenes huuslige og borgerlige Forfatning griber saaledes ind i hinanden, at jeg engang for alle maa bede om Undskyldning, hvis Orden nu og da skulde savnes i Fremstillingen. Skildringen af Skandinavernes Foragt for deres Trælle maatte vel snarere gives som et Resultat efter hele Undersøgelsen; men paa den anden Side fører ogsaa en almindelig Skildring heraf os lettere ind i Lovenes Aand og synes derfor at burde forudskikkes. Naar Facta tydelig og fuldstændig ere givne, finder jeg overhoved, at det er en Historieskrivers Pligt at lade den tænkende Læser selv uddrage Resultaterne.

2) Smlgn. f. Ex. Senec. ep. 47. Juven. sat. VI. Donatus ad Terent. Phorm. Act. II sc. I. Tacit. annal. l. 14 c. 43, og om man ønsker en fuldstændig Skildring, Pignor. de servis (især p 9) og Burigny om Ro-

kunde aldrig Sydens Levemaade blive hjemme paa skandinavisk Bund. Agerdyrkning og Fiskerie, som formedelst den tiltagende Folkemængde blev mere nødvendige Sysler, overlodes meest de Ufrie, fordi Krige og Søetoge bortkaldte de fribaarne Mænd; deres Sysler bleve med Tiden mere agtede, og ligesom Trællene ikke vare Overdaadighedens Tjenere, men Agerdyrkere, saaledes aabnede Culturen heller intet Svælg imellem Herre og Tjener, førend Christendommen hidbragte den bedre Oplysning og efterhaanden indsatte ethvert Menneske i dets Rettigheder. Men vinder end Skandinavien ved en Sammenligning med Hensyn til Slavernes Behandling, saa er det dog umiskjendeligt, at Nordboen foragtede sine Trælle i samme Grad, som han satte Priis paa Friheden, og at denne Foragt forledte ham til en romersk Grusomhed mod disse Vil-megir (ↄ: Uslinger, som de kaldes i Før Skirnis), paa hvilken Historien ikke fattes Exempler. Heidrek ansaae det for den skammeligste Død, at dræbes af Trælle, som Othin spaaede ham, og Hervara, Angantyrs Datter, fortrød høiligen paa, at man udgav hende for Trælledatter [1]). Hvor dyb en Foragt udtaler sig ikke af Fabelen hos Snorro, at Trønderne valgte Hunden, da Eisten den Onde gav at vælge imellem en Hund og en Træl til Konge [2]). Da Rognvald Jarl i Møre opfordrede til et Tog mod Færøerne, og Einar, som han havde avlet med en Slavinde, tilbød sin Tjeneste, svarede Faderen: at han ikke slog sin Liid til ham, eftersom han paa mødrene

---

mernes Trælle og Frigivne i t 55 & 57 af Mém. de l'academie des inscript. Romerne holdt deres Slaver for secundum quasi hominum genus, som Florus yttrer (Hist. Rom. l. 3 c. 20).

1) Hervarar S. c. 16 & c. 6.

2) Hag. God. S. c. 13.

Side var af Trælleæt [1]). Den saarede Stærkodder vilde ikke tage imod Hjelp af en Mand, som havde ægtet en Trælqvinde, og som arbeidede hos dennes Huusbonde for at løse hende af Trældom [2]). Erling Skjalgsen, som ellers behandlede sine Trælle saa menneskelig, sagde til en vis Asbjørn, som var kommen for at kjøbe Korn, at han kunde handle med hans Trælle, naar det ikke var ham om at gjøre, hvem han afkjøbte Kornet [3]). At arbeide med Trælle holdtes for en Skam; idetmindste vrededes Thiostolf høiligen paa Glum, fordi han bad ham gaae hen med Trællene at opsøge Qvæget [4]). Sørøveren Ingolf meente, det var en Følge af Hjorleifs Foragt for Offringerne, at Guderne havde ladet denne omkomme for Trællehaand, en den kjække Mand uværdig Dødsmaade [5]). Derimod legede man med Trællenes Liv. Ketilbjørn den Gamle lod de Trælle dræbe, som havde nedgravet hans Skatte, paa det at Sagen kunde blive skjult [6]), og Kare lod den Træl aflive, som han selv havde ansporet til en Fjendes Drab [7]). Man tvang Trælle til Misgjerninger; saaledes truede Halgerda Melkolf med Døden, hvis han ikke vilde stjæle til hende [8]).

Vore Forfædre meente, at Slaviskheden prægede sig saaledes endog i Trællens Udvortes, at man letteligt kunde kjende og skjelne ham fra den Fribaarne. Den svenske Konge

1) Landnam. IV, 8; cfr. Har. Haarf. S. c. 37.
2) Saxon. l. VI p. 112: cuius opera Starcatherus idcirco se uti nolle perhibuit, quod erubescendo connubii genere serviles sibi concivisset amplexus.
3) Oluf Hell. S. c. 123.
4) Nials S. c. 16.
5) Landnam. I, 7.
6) Ibid. V, 12.
7) Ibid. II, 1.
8) Nials S. c. 47.

Nils stødte i Sarland paa en Hjord, vogtet af Trælle; iblandt disse befandt sig Yrsa, som han ægtede, „da han af hendes Yndighed og Forstand let skjønnede, at hun ikke var Slavinde“ [1]). Da Regner, Hundings Søn, for bedre at være skjult, nærmede sig sin Elskerinde Svanhvide, Haddings Datter, i Trælledragt, røbede han sig for hende ved sit straalende Blik og sin Skjønhed, som hun meente vidnede imod hans Trællevæsen. Men Regner indvendte dog: at Trældom ikke altid var uden Manddom, og at en ussel Dragt ofte skjulte en tapper og stærk Haand [2]). Gunnar kunde see paa Trællen Hjaltes Hjerte, som man bar frem for ham, at det var feig Mands Hjerte; „see nu skjælver det, sagde han, og dog en halv Gang mindre, end da det laae i hans Bryst“ [3]). Trællenes Hæslighed betydes i Rigsmaal [4]) ved en Hob Øgenavne, f. Ex. Krogryg, Snubling, Sorte, Klunte, Kludrer, Skjender, Plump, Dovning.

Træl var hos vore Forfædre et af de fornærmeligste Skjeldsord; thi naar Frigiven var et Uqvemsord imod Frelsmand, liig det at beskylde nogen for Sodomiterie, Giftblanderie ꝛc. [5]), hvor dybt saarede da ikke Trællenavnet [6])? Derfor harmede sig Thiostolf saameget over, at Glum kaldte ham en bortløben Træl: „jeg skal mage det saa, svarede han, at Du ikke skal kalde mig for Træl; for Dig skal jeg ikke staae tilbage!“ [7]).

Othin selv ansaae Trællene udygtige til saliggjørende,

---

1) Yngl. S. c. 32.
2) Saxon. l. 2 p. 23.
3) Volsung. S. Müllers Bibl. t. 2 p. 76.
4) Nyerup Danm. Culturhistorie I p. 41.
5) Vestg. L. de luit. leg. c. 10 p. 35; cfr. Söderm. L. Manh. 34 ſ. Østg. L. Bygd. ſk. 38.
6) Hag. Ad. Gul. L. Manh. c. 47.
7) Nials S. c. 27; cfr. Vatnsdæl. S. c. 44.

krigersk Daad, tog Heltene til sig og overlod Thor Trælleslægten [1]; og Bjarke, Rolf Krages Kæmpe, meente og, at han i Valhalla skulde være fri for Samfund med Trælle [2]. Graven selv gjorde Forskjel paa Fribaaren og Træl; naar hiin blev prægtigen høilagt, saa kastedes denne i en Dysse eller Døs, blev lagt i en Grube under et Gjerde eller paa et afsides Sted, og tildækket med Riis, Steen, Gruus eller hvad der var ved Haanden [3]. Selv i Kristendommens Tid maatte Trælle efter Kirkeretten begraves uden for Kirkegaarden lige med Ubodsmænd, Mordbrændere, Røvere o. a. [4]. Undertiden vilde Herren end ikke taale den troe Træl, som med ham gav sig i Døden, ved sin Side i Graven. En hengiven Træl vilde ikke overleve en vis Asmund og lod sig med ham begrave i et Skib; men det varede ikke længe, før Thora, Asmunds Enke, ryddede Skibet for Trællens Liig paa Grund af, at hendes Mand i Drømme havde viist sig for hende og klaget over, at Følgesvenden var ham til Besvær [5].

Dog maa man tilstaae, at Nordboerne ikke altid bortstødte deres Trælle, naar disse vilde yde dem denne sidste Pligt og Ære; og at det oftere er hændet, at Trællen fulgte Herren i Døden uden synderligt Haab om med ham at kunne dele Valhallas Glæder, er et ligesaa hæderligt Vidnesbyrd for Herren som for Trællen. Den østerlandske Skik,

1) Harbarthsliotħ XXXIII p. 102.

2) Saxo (l. 11 c. 36) lader ham synge som saa: Non humile obscurumve genus, non funera plebis Pluto rapit vilesque animas, sed fata potentum Implicat et claris complet Phlegetonta figuris.

3) See Thorlacius populäre Aufsätze, übers. von Sander p. 226 not.

4) Magni Lagab. Kristenret c. 37. Joh. Finnæi tentamen circa jus eccles., quod priscum vocatur p. 37. Herimod synes at stride Eyrbyggia S. c. 53, hvorefter Thorods Træl blev begravet paa Kirkegaarden.

5) Landnam. II c. 6.

at den Afdøde tog det Kostbareste med sig i Graven, have vore Forfædre ogsaa forplantet til Norden; og var det end ikke Pligt [1]), saa var det dog ikke uden Exempler, at de skandinaviske Qvinder, som fordum Panthea [2]), belede Grav og Baal med den henfarne Mand eller Elsker [3]). Hyppigen toges Vaaben, Heste, Jagthunde, Klæder, Smykker, Slaver og Slavinder med i Graven. Det Baal, hvorpaa Baldur blev lagt, besteg tillige hans troe Tjener Litur [4]). Da Signe skilte sig af med det Liv, som uden Hagbarth var hende intet, saa gjorde sig hendes Terner et Baal af hendes Jomfrubuur [5]); og Brynhilde vilde, at der med hendes Liig skulde foruden twende Høge brændes fire af hendes Folk, to ved hendes Hoved og to ved hendes Fødder [6]). Kjerlighed og Troskab, vel ogsaa den forfængelige Ære af en pragtfuld Bisættelse, foranledigede ligesaameget dette Dødningeoffer hos Skandinaverne som den for saamange Oldtidens Folk [7]) fælles Idee: at de jordiske Forhold vedbleve hisset, og at Manes

1) Cfr. Thorlacius de matrim. vet. bor. p. 111 og Engelstoft om Qvindef. p. 199 fgd.

2) Cyropæd. l. VII c. 3, 14—18. Af dette Sted synes det, som man i Persien ogsaa brugte at opkaste Gravhøie med opreiste Mindestene. Panthea og de Tjenere, som med hende toge sig af Dage, bleve lagte i saadanne Høie.

3) Ingeborg, Inges Datter, aflivede sig, da hun saae Orvarod komme med den elskede Hjalmars Liig; og Orvarod lagde de Elskende i een Høi. Bartholin de causis contemtæ mortis l. 11 c. 10 p. 508.

4) Eddæ 1 fab. 43. Lignende Skik havde de gamle Galler (Cæsar de bell. Gall. l. VI c. 19) og Preusser (Petr. Dusburgens. chron. Pruss. Part. III c. 5).

5) Saxon. l. VII p. 131. Bartholin l. c.

6) Volsunga S. c. 40. Müllers Sag. Bibl. II p. 71 sq. Det er vist nok et saare mærkeligt Sted, og Høgen viser sig her som i andre Folks Myther som et Udødeligheds Symbol.

7) Cfr. Pott comm. ad 1 Ep. Petri, excurs. III de descensu ad inferos p. 331 sqq.

forlystede sig med de samme Ting som de Dødelige. Hvad kunde være Herren kjærere end at træde ind i Valhalla, omgivet af troe Svende, med hans seierrige Vaaben, kjære Jagthunde? Kan man bygge paa Gauthreks Saga, saa maa Trællen vel ogsaa have havt noget Haab om, i Herrens Selskab at aabne sig Valhallas Porte, som Othin ellers havde lukket for ham. Da Skarpnartung nemlig for at see Othin styrtede sig ned fra en Klippe, Æternisstapa kaldet [1]), saa tillod han en Træl, hvis Troskab han vilde belønne, at søge samme Død, paa det at han ikke skulde forskydes af Othin.

Saalidet agtedes Trællenes Blod, at det som Dyrenes flød paa de hedenske Altere. Lovene antyde noksom, at Trællen kuns var at ansee som Herrens Fæe. Gudernes Gunst og Vrede fordrede de dyrebareste Offere, og Menneskeoffere ere derfor ligesaa gamle næsten som Religionen selv. Om de med Othin ere indbragte i Norden, kan vel neppe afgjøres [2]); men det fortælles, at den svenske Konge Domald allerede lod sig offre i Upsal for at afvende en treaarig Misvæxt [3]), og at Ane i hans Levetid slagtede 9 Sønner paa Altrene [4]). Med det store Alheriar-Thing i Upsal, hvor der raadsloges om de vigtigste Anliggender, var forbundet en stor Offerfest, kaldet Hofudblot [5]). Menneskeofferne bleve enten styrtede fra Klippen eller i et Hul, som

1) Gauth. S. c. 2 p. 2. Klippen heed saa, fordi ved slige Nedstyrtelser Æten formindskedes.

2) Rothe mener det i Europas Lehnsvæs. t. 1 p. 168 efter Saxo hist. l. 3 p. 42.

3) Yngl. S. c. 18.

4) Ibid, c. 29.

5) Yngl. S. c. 18. Schefferi Upsal. antiq. c. 10. Verelius ad Hervarar S. p. 124 & p. 3.

kaldtes Blotkelda [1], eller de qvaltes og bleve ophængte i den hellige Lund, eller ogsaa man knækkede Rygraden med en skarp Steen ved Siden af Afgudstemplet [2]; baade Gudernes Billedstøtter og de Tilstædeværende bleve besprengte med Blodet. Adam af Bremen støtter sig i sin Beretning om Upsalas Offerlund paa et Dienvidne, som i den talte 72 Mennesker ophængte i Træerne [3]. Ditmar af Merseburg beskriver disse Menneskeoffringer endnu gyseligere, og fortæller, at Normannerne og de Danske aarligen slagtede Guderne 99 Mennesker, og at Henrik Fuglefænger omsider satte en Grændse for denne Umenneskelighed [4]. Menneskeoffringerne i Norden ere visse nok, og ligesom kuns den allerhøieste Nød kunde bringe en Domald, Ane, Hagen Jarl [5] til at offre det kjæreste Liv, saaledes kan man antage, at de usleste Mennesker, Forbrydere, Krigsfangne og kjøbte Trælle almindeligviis maatte bløde for Offerkniven [6]. Estherne offrede til deres Afguder Mennesker, som de kjøbte af Slavehandlere [7]. Uden Tvivl i samme Diemed solgte Nordalbingerne i Ansgars Tid Kristne til Hedningerne [8], og da kristne Slaver sikkerligen vare det kjæreste Offer, som kunde bringes de fortørnede Guder, hvis Altre og Templer Chri-

1) Angaaende disse Huller og Offerkelder see Magnussen om Løstan p. 138 sq. 152. Münter Odinische Religion, i Stäudlins og Tzschirners Archiv für Kirchengeschichte 5 B. 1 St p. 57 sqq.
2) Arngrimi Crymogæa l. 1 c. 6 sq. Schønings Norg. Hist. t. 2 p 345; Boltens Ditmarf. Gesch. t. 1 p. 263.
3) De situ Daniæ c. 94.
4) Annal. l. 1 p. 327 ap. Leibnitinm; cfr. Dudo S. Qvint, de moribus Norm. l. 1 p. 62, i Duchesne Scr. Rer. Norm.
5) Bartholin. de caus. cont. mort. l. 2 c. 1 p. 229.
6) Schefferi Ups. p. 136; cfr. de Gothl. Love c. 1 p. 48; Stephanii not. ad Saxon. p. 92; Taciti Annal. I c. 61.
7) Adam. Brem. de situ Daniæ c. 224.
8) Remberti vit. Anschar. c. 7 og Ad. Brem. hist. eccles. l. 1 c. 7.

fine dagligdags undergrov, saa var der dobbelt Grund til Forbudet mod at sælge Hedningene Trælle [1]). Da Trønderne vilde twinge Oluf Trygvesen til at offre, svarede han: „at han skulde offre, ikke Trælle, som de vare vante til, men det største Offer, som seet var, Landets ypperste Mænd" [2]). Alf lovede Troldqvinden Hulda, at han vilde offre Trællen Svart, hvis hun bragte ham hans Datter Gavløge tilbage og tog Hævn over dennes Ransmand, Vikar [3]).

Dette kan være nok til foreløbigen at bestemme vore Forfædres Begreber om Trælle og forklare den Aand, hvori vi siden skulle see Lovene tale om deres Forhold til deres Herrer og Staten. Men spørge vi, om Trællene virkeligen i deres Forhold have fortjent den Foragt, hvormed den hele Stand var stemplet, saa kunne vi kuns med Exempler føre Beviset for og imod deres Moralitet, og Dommen maa blive ligesaa uafgjørende som enhver almindelig Dom, der flyder af det Enkeltes Betragtning. Med Friheden forsvinder Livets Lyst og Virksomhed, og Lænker nedtynge baade Legeme og Aand. Med Trælle-Opdragelse og Trællearbeide følger Trællesind, og den, som udelukkes af Samfundet og berøves sine naturlige Rettigheder og Bevæggrundene til alt Ædelt og Godt, maa vel omsider tabe sin bedre Natur og blive værdig den Foragt, hvortil han ikke af Naturen var født, men ved en umenneskelig Skjebne bestemt. Trælles Troløshed blev Ordsprog i Norden: Illt er at eyge thrál fyrer einka Win [4]). En Kolls og Skørres Utaknemme-

1) Bonifacii epp. ed. Serrar. ep. 122; cfr. epist. Ansgarii adBonifacium i Harduini conc. t. 3 p. 1869 B.

2) Oluf Trygvef. S. c. 74; cfr. Eyrbyggia S. c. 10.

3) Skand. Museum 1805 t. 1 p. 292.

4) Forklares saaledes i Not. Stephanii ad Saxon. l. V. p. 75: Inconsultum est, cui servitium in summa amicitia est. Stedet hos Saxo l. c. lyder saaledes: Decipitur quisquis servum sibi poscit amicum, sæpe solet Domino verna nocere suo.

lighed og Grusomhed selv mod den retskafne, milde Huusbonde [1]) hørte dog ikke til Dagens Orden; og forresten voldte vel Herrens Tyrannie og Trællens Kjerlighed til Frihed den meste saakaldte Troløshed, som lægges denne til Last [2]). Da Huusbonden efter Lovene kunde tillade sig alt imod Trællen og Trællen ikke kunde søge sin Ret, saa maatte Bedømmelsen af dennes Moralitet blive ligesaa vilkaarlig som hans Behandling og hele Tilværelse. Sagaerne have ogsaa foreviget mangen ædel Daad af Trælle [3]), som vi bør veie imod Beskyldningen for Troløshed, Nederdrægtighed, Feighed, Ladhed og hvad andet, der lægges den hele Stand til Last.

De skandinaviske Slavers Usselhed træder ogsaa frem af deres Sysler og hele Levemaade. Rigsthattr, som giver en kort Skildring af Trællenes daglige Liv, fortæller vel, at Træl levede lykkelig med sin Trælkone; men der er iøvrigt ingen Grund til at slutte det af den Maade, hvorpaa deres Levemaade skildres: at snoe Bastreeb, binde Byrder, slæbe Riis til Huset, grave Tørv, sætte Gjerde og vogte Sviin nævnes som deres Gjerning; det ædlere Markarbeide derimod ikke. Iblandt de Navne, som tillægges Trælqvinderne, forekommer Saarlæg. Det er bekjendt nok, at de nordiske Qvinder mere pleiede Lægekonsten end Mændene [4]); men saa gjerne Helten lod den frie, ædle Qvinde gyde Lægedom i sine Saar, saa ugjerne tog han vel imod Hjelp af en Trælqvindes Haand; idetmindste forsmaaede Stærkodder

1) Skandin. Mus. 1808 1 B. p. 329. Landnama I, 17.
2) F. Ex. Eyrbyggia S. c. 26, 31. 43. Landnam. II, 24. Skand Mus. ibid. p 85.
3) F. Ex. Finboge hinum Rama S. c 32. Landnama I, 8. II. 6 sq.
4) „Ad matres et conjuges vulnera ferunt," skriver Tacitus om Germanerne (de mor. Germ. c. 7); cfr. Oluf Hell. S. 247.

en saadan Hjelp [1]. Naar Trællene røgtede Qvæget, slog Høe, brændte Kul, huggede Brænde, fældede Træer, beredede Salt og gave sig paa Fiskefangst [2], saa toge Trælinderne Husets indre Anliggender vare. At male og bage var en dem egen Forretning [3]; hvorfor ogsaa Lövene gjorde det til et Særkjende for Sætisambuth eller Fruerpigen, at hun hverken malede eller bagede [4]. Man brugte Trællene til at udsætte Børn, stjæle og myrde [5], og Bøddelforretningerne synes overhoved at have været dem overdragne, endskjøndt man ogsaa finder, at Dommeren selv eller Actor og hans Nærpaarørende have exeqveret Dommene. Oluf den Hellige lod Asbjørn dræbe [6], og Harald Gille Magnus den Blinde lemlæste ved Trælle [7]. Da Hagen Jarl vilde offre sin Søn Erling, maatte Trællen Karker skjære ham Struben over [8]. Magnus Barfod lod den oprørske Eigil hænge ved sine Slaver [9]. Men at bløde for Træls Haand ansaae Thorkil Leyresøn for en saa stor Skam, at han tillige med de øvrige Jomsvikinger, som efter det ulykkelige Slag i Hjøringesfjord skulde henrettes, kuns bad sig forskaanet for at dræbes af Træl [10].

---

1) Saxon. VI p. 112.

2) Yngling. S. c. 32. Eyrbyggia S. c. 18, 30, 35. Landnam. II, 23.

3) I Grottesangen (see det femte af Thorlacii specimina ad antiq. boreales pertinentia) ere tvende Slavinder sysselsatte med at male; cfr. Suhm Danm. Hist. 1 p. 253 og 257.

4) Gamm. sjell. L. III, 12.

5) Landnam. II, 1. V, 6. Skand. Mus. 1805. I p. 280. Nials S. c. 47.

6) Oluf Hell. S. c. 126.

7) Harald Gill. S. c. 8.

8) Barth. de caus. cont. mort. II c. 1 p. 229.

9) Magnus Barf. S. c. 6.

10) Jomsviking. S. c. 39. Ellers seer man af dette Sted, at nogle Trælle bandt Forbrydernes lange Haar om Stokke, imedens Bøddelen forrettede Executionen.

Enhver Træl havde sig sin Dagsgjerning tilmaalt, som han maatte have fra Haanden, før han om Aftenen torde søge sin Hvile ved Baalilden [1]). Ikke alle Herrer vare ligesaa ansomme og billige i at tilveie Slaverne deres Dags Byrder. Endskjøndt Sørøveren Hjorlef havde en Arbeidsøxe, saa spændte han dog sine Trælle for Plougen [2]). Islænderen Arnkill lod sine Trælle arbeide langt ud paa Natten, og dog begræd de hans Død, dengang han ved Snorros List var omkommen [3]). Da Hagen den Gode paa Frostething anbefalede Hvile og Faste den 7de Dag i Ugen, knurrede ogsaa Trællene, fordi de ikke kunde arbeide, naar de efter den nye Religions Lov skulde faste; de frygtede Fasten, fordi de vare overbeviste om, at de ligefuldt maatte arbeide [4]).

Vi have allerede forhen seet, at Trælle kunde opnaae mere ansete Betjeninger, og at Hoffolkene oprindelig vare tagne af deres Classe. Tunne var Ane den Gamles Træl, og dog hans Raad og Skattemester, og da han af Anes Efterfølger Egil blev stødt ud blandt de øvrige Trælle, blev han sin Konge en farlig Fjende [5]). Kongerne satte ofte deres ufrie Tjenere til Gaardsfogeder; saaledes boede Thorer Sæl som Oluf den Helliges Foged paa Gaarden Øgvaldsnæs, og han var dog kuns Træl; just derfor raadte Thorer Hund Asbjørn Sælsbane, at han ikke skulde attraae Thorer Sæls Fogderie; han vilde derved blive anseet som Kongens Træl og Thorers Ligemand [6]). Disse Fogeder, der neppe

1) Eyrbyggia S. c. 51 sq.
2) Landnam. I, 6.
3) Eyrbygg. S. c. 37.
4) Hag. God. S. c. 17.
5) Yngl. S. c. 30.
6) Oluf Hell S. c. 122 & c. 28.

kunne gjelde for Embedsmænd i Staten, men vare Kongernes private Tjenere, toge sig en Myndighed til, som faldt de frie Nordboer til Besvær; og Stein Skaftesøn, som dræbte Thorgeir, Foged paa en anden af Olufs Gaarde i Orkedalen, var vel ikke den eneste, der nægtede „at ville adlyde Kongens Træl“ [1]). Disse Fogedposter bleve dog allerede i Olufs Tid attraaede af fribaarne Mænd; saa anseelige vare de [2]). Ogsaa private Folk ophøiede deres Trælle til Ære og Værdighed. Geirmund, Hiors Søn, en navnkundig Fribytter, der flyttede til Island, satte sine tre Slaver Kiaran, Bjørn og Atle over ligesaamange Gaarde, hvilke han anlagde paa Øen; skjenkede endog siden Atle Friheden og den Gaard, han bestyrede [3])

Om Trællenes Pleie og Levemaade er os iøvrigt kuns lidet bekjendt. I hine ældste, tarvelige Tider var der sikkert liden Forskjel paa Herre og Træl i saa Henseende; hiin sov i samme Stue, paa samme Straae og Huder, som denne. Siden tilveiebragte Levemaadens Forfinelse Affondringer. Husbonden maatte faderlig opfostre Trælqvindens Barn; thi naar han vilde bevise sin Ret til en Fostre, maatte han efter Loven sværge, at den Hjemfødning, som han gjorde Paastand paa, af ham selv var lagt i Vugge, Svøb og ved Moderens Bryst [4]), og efter en gammel norsk Kirkelov [5]) maatte Herren bøde 3 Mark, hvis han af Skjødesløshed lod Trællens Barn omkomme. Naar man sammenligner disse Bud med den gamle Ret til at udsætte endogsaa ægte Børn, saa kan man ikke miskjende Kristendommens Indflydelse.

---

1) Oluf Hell. S. c. 149.
2) Ibid. c. 173.
3) Landnam. II, c. 20 & 28.
4) Vestg. L. Thiuv. B. 16, 1.
5) c. 9 hos Paus p. 213.

Ikke sjelden tilstedede vore Forfædre deres Trælle Adgang til Festligheder, Drikkelag, Bryllupper, Gravøl o. a.; og da Trællene lettere vare udsatte for Fornærmelser, som kunde forstyrre deres Glæde, saa ansaae Lovene Forurettelser, som ved slige Leiligheder tilføiedes dem, med samme Straf, som vare de Fribaarne [1]). Paa de store Fester bleve de ogsaa festlig beværtede. Jæmtelænderen Thorer skjenkede i den glade Juul saa rigeligen Øl og Mjød for sine Trælle, at Thorod, Snorros Søn, som de skulde bevogte, undslyede [2]). Paa Island var det Skik, efter Høsletten at give Arbeiderne et Faar at slagte [3]). Iøvrigt var det Huusfruen, som tog Tyendets Forpleining vare [4]).

Der var engang foreslaaet i Rom at udmærke Slaverne ved en særegen Dragt; men man bemærkede, at det vilde være farligt, saaledes at gjøre dem opmærksomme paa deres Tal [5]). Vi vide heller ikke, om Trællene i Skandinavien have baaret noget Mærke paa deres Stand, uden forsaavidt de som de fattigste vare usleſt klædte. Af Peder Syvs Ordsprog: „Brogløs Mand og naadløs (?) Qvinde due ei meget“ lader sig intet slutte. Jeg veed heller ikke, hvorvidt de tre Mærker, hvoraf Hamleth skjønnede den engelske Dronning at være af Trælleæt, lade sig overføre paa Nordens Trælqvinder. De vare: at hun tildækkede sit Hoved, at hun opkiltrede sig, naar hun gik, at hun stangede sine Tænder og tyggede Levningerne, som havde siddet mellem Tænderne [6]).

---

1) F. Ex. efter Vestg. L. Mandr. B. 7. 1. Jøderne og Romerne lode ogsaa ved Fester deres Trælle gjøre sig til Gode.

2) Oluf Hell. S. c. 151; cfr. Eyrbygg. S. c. 31.

3) Oluf Hell. S. c. 221.

4) Thorlacius de matrimon. vet. bor. p. 280.

5) Qvantum periculum immineret, si servi nostri se numerare cœpissent. Seneca de clementia l. 1 c. 24.

6) Saxon. l. III p. 53.

Om Slavindernes Gjerning krævede, at de ikke kunde lade Haaret hænge frit, eller de med Klæde dækkede Hovedet for ikke at forraade en skaldet Isse, eller ogsaa for ikke at dele med de fribaarne Qvinder et langt, nedbølgende Haars Prydelse, tør jeg ikke afgjøre. Hos Franker og Burgunder vare afskaarne Lokker et Trældoms Mærke, Germanerne ragede Hovedet paa Ægteskabsbrydere [1], og Nordboerne satte saa stor Priis paa en rig og skjøn Haarvært, at een af de i Hjørunge-Slaget fangne Jomsvikinger i sin Dødsstund kuns bad, at man behændig vilde gribe hans afhuggede Hoved, for at de gule Lokker ikke skulde besudles med Blod [2]. Det er derfor rimeligt, at den skandinaviske Træl maatte gaae med skaldet Hoved. Forresten var han vel klædt i Skind og uldne Klæder som menig Mand [3]; Otkel gav sin Broders Træl, Melkolf, Kniv og Bælte og en heel Klædning til Foræring [4], og Høetyv og Kniv vare Trællenes sædvanlige Vaaben [5]. Dog har Calonius vel ikke saa ganske Ret, naar han nægter, at Trælle turde bære Folkvapn ɔ: Sværd, Øxe, Hjelm, Skjold, Brynie og Bue [6]; i det mindste nævner Gisla Saga en Træl, som eiede Sværd. Vi ville nu raadføre os med Lovene.

---

1) Potgiesser de statu serv. l. 3 c. 4 & 8. Ogsaa hos Grækerne og andre Oldtidens Folkeslag maatte Slaverne afklippe deres Haar, hvorsomhelst de Frie lod deres voxe, og at rage Hovedet var endnu hyppigere et Tegn paa Sorg. Af slavisk Ydmyghed tildeels havde jo den geistlige Tonsur sin Oprindelse.

2) Oluf Trygves. S. c. 46.

3) Cfr. G. C. Fleischer schediasma de pelliceo veterum Danorum vestitu. Haun. 1707.

4) Nials S. c. 47.

5) Yngl. S. c. 24.

6) De prisco serv. jure p. 102 not. a.

§ 2. Om de Rettigheder, som Lovene tilstode Herren med Hensyn til hans Træl og det deraf flydende Forhold imellem Herre og Træl.

Man maatte af det foregaaende slutte, at Huusbonden [1]) havde uindskrænket Raadighed over sin Træl, og det var sikkerlig ogsaa Tilfældet i hiin ældste Tid, som fattedes en kristelig Lovgivning. Selv de Love, som ere Secler yngre end Ansgarius, gaae ud fra den Grundsætning, at Trællen var Herrens Fæe [2]). Dersom en Træl blev dræbt, forbredes samme Eed, som om andet Fæe var omkommet [3]), og dersom Oxe eller Træl gjorde Qvæget Skade, skulde der kun erlægges halve Bøder [4]). Den gothiske Ret byder Trælle at kjøbes som Heste med Vin og Vittne [5]). Herrens Eiendomsret over Trællen var saa ubetinget, at denne kunde overlades i Bøder [6]). Heraf fulgte, at Huusbonden i alle Maader maatte være ansvarlig for Trællens Forbrydelser og med Bøder afkjøbe den Straf, som tilkom denne, hvis han ikke hellere vilde overgive ham til de Fornærmedes Hævn [7]).

Ligesom Germanerne ustraffet pleiede at dræbe deres Trælle [8]), saaledes havde og de gamle Skandinaver Hals

1) At Huusmoderens Myndighed over Tyendet var mindre uindskrænket, følger af Qvindernes underordnede Stilling i Skandinavien, cfr. Thorlacius de matrim. vet. bor. p. 206. Saaledes synes Qvinden ikke at have øvet jus vitæ et necis mod andre Trælle end mod dem, som særligen hørte til hendes Boe (Gripr); cfr. Engelstoft om Qvindek. p. 256 sq. og Volsunga. S. c. 40.

2) I den germaniske Ret kaldes Trællen Herrens pecunia. Capitular. ed. Lindenbrog. l. VI, c. 11. vid. in Cod. Legum antiq. p.984.

3) Skaan. L. V, 31.

4) Froste L. IV, 13; cfr. Biarkøe R. c. 58.

5) Ostg. L. Vinsorb. B. fl. 1.

6) Hag. Ad. Gul. L. Manh. c. 73 og Odelsløsn. B. c. 2.

7) Eriks sjell. L. 2 B. c. 32 & 77 ed. Rosenvinge.

8) Taciti Germ. l. c. servos occidere solent impetu et ira, nisi qvod impune. Cfr. Capitular. ed. Lindenbrog l. VI. c. 11.

og Haand over deres. Derfor tie Love, som fastsætte Bøder for en fremmed Træls Drab, ganske, naar Talen er om egen Træl. Det Tab, Herren leed ved at berøve sig Slaven, mentes at være ham Straf nok. Den Uplandske Lov, saa mild og kristelig den end er, frikjender ikke blot Herren, men ogsaa hans Kone og Børn fra al Brøde, naar en Træl blev saaret eller dræbt [1]; og dog skyldes Kristendommen de Formildelser, som fandt Sted i den grusomme Herre-Ret. Ketilbjørn og Kare myrdede ustraffet deres Slaver [2]; men Islands yngre Love undtoge Festdagene, paa hvilke slig Misgjerning ikke uhævnet turde begaaes [3]. Efterhaanden belagde man den Herre, som blev sin Træls Morder, med Bod og haardere Kirkestraf; thi hvis han ikke skriftede og bødede paa denne Maade, maatte han for Loven gjelde som Manddraber. Ja paa sine Steder kunde det end ikke hjelpe Herren, at han nægtede Mordet, naar det døde Legeme dog bar Mærke af Saaret [4]. I Visbye, hvor borgerlig og kristelig Frihedsaand trivedes ved Handel og Samqvem med mere dannede Folk, blev Grumhed imod Trælle straffet med halve Bøder mod dem, hvormed lignende Udaad mod en Fribaaren udsonedes [5].

Kunde Huusbonden straffe sin Træl paa Livet, saa kunde han ogsaa mishandle og lemlæste ham. Paa historiske Exempler fattes det ikke, og Lovene hjemle eller forudsætte denne Ret. I jydske Lov kaldes den, der er saa forslaaet, at han ikke kan reise sig af Stedet, thrælbarth, og samme Udtryk

1) Manh. B. c. 6.
2) Landnam. V, 12; II, 1.
3) Arnesens Indl. til den Island. Rettergang c. 2. § 13 p. 40.
4) Biarkøe R. c. 59 (cfr. Hag. Hag. Frost. IV, 15); Hag. Adel. Gul. Manh. c. 82.
5) Visbye R. l. II, c. 38 § 11.

forekommer ved Siden af fothtrodh i svenske Love [1]), hvilke endog ere nærved at udlee den Træl, som klagede over, at han var bleven hudstrøgen [2]). Den, som oprev Næseborene paa nogen, blev anseet med haard Straf, fordi saadant Mærke egnede sig Trællen og ingenlunde den frie Mand [3]).

Over Trællenes Gods havde Herren samme Raadighed som over hans Liv og Legeme. Hvo vilde forbyde Eieren at høste al den Frugt af hans Fæe, som han kunde? — Trællene kunde vel ifølge Vedtægt med Herrens Tilladelse erhverve sig Gods, men ikke hævde sig i Besiddelsen af det Erhvervede; „alt hvad annöthug hion avler i Bondens Hævd, dermed har Bonden at gjøre, hvad han vil" [4]). Den Eiendom, som Trællen kunde erhverve sig, og som svarede til de romerske Slavers peculium, kaldte vore Forfædre Orke. Calonius indskrænker denne Eiendomsret til de blotte Fostrer; paa hvilken Grund, indseer jeg ikke [5]). Hvorledes skulde Trællen kunne kjøbe sin Frihed, hvis han ikke eiede Orke [6])? Dem, som paa den Maade vandt deres Frihed, kalder Ailnothus „Løskjøbte for deres tjente Løn ved egen Sveed og Møie" [7]). Hiin Eiendomsret maa vel heller ikke overalt have været saa usikker, som Skaanske Lov fremstiller den;

---

1) Jydske Lov l. 3 c. 32; cfr. Jus Christophorian. Drapm. B. 16. Thrælbarth kommer af thræl og bard eller bardur, slaaet (af bärja, at slaae)

2) Vestg. L. Bard. B. 6.

3) Gammel sjell. L II, 5; cfr. Capitl. om Utbotamaal Art. 18.

4) Skaan. L. l. IV, 13; cfr. Sunesens Paraphrase VI, 15.

5) Dissert. p 84.

6) Efter de bajerske Love (tit. XV c. 7) kunde Trællen ikke kjøbe sig fri med sit Gods (som jo tilhørte Herren), med mindre Herren gav sit Minde dertil.

7) „Proprii sudoris labore, pretio acquisito redemtos" Vit. S. Canuti c. 14, i Langebek Scr. Rer. D. III p. 352.

Gisle S. (S. 1) fortæller endogsaa om en Træl, der eiede et Sværd, hvilket hans Herre forgjeves stræbte at afkjøbe ham. Naar Trællen endvidere maatte betale sin Brud Fæstensgave (Mynde) og undertiden udrede Bøder [1]), saa forudsætte jo Lovene i Almindelighed, at Trællen havde Eiendom. Denne Eiendom skaffede han sig paa forskjellige Maader. I Norge i det mindste gav Herren sin Slave Løn; thi hvis Creditor tvang sin Debitor til Trællegjerning, saa paalægge Lovene ham at give denne Orke som en Træl [2]). Naar det foreskrevne Dagsværk var til Ende, tillod Erling Skjalgsen sine Slaver at arbeide for dem selv; gav dem endogsaa Agerland at opdyrke, for at de ved egen Fortjeneste kunde vinde sig Frihed. Ogsaa de Frigivne tog han sig af, men Løsesummen, de maatte give, anvendte han til at kjøbe nye Trælle. Derfor havde Erlings Trælle Korn at sælge [3]); og det var vel ikke den eneste Handel, hvoraf Trælle havde Leilighed til at gjøre sig Fordele. I Almindelighed oppebar Huusbonden alle de Bøder, som forbrødes mod hans Træl; men naar denne ledsagede hiin i Kirke, paa Thinge og til Gilde, og Freden brødes mod ham paa disse tre Steder, saa hævede han selv den ellevte Deel af Bøderne [4]); en sparsom Indkægtskilde, men dog een! — Trællens Gods fulgte ham, naar han blev afhændet, men derfor maatte ogsaa den nye Herre drage Omsorg for Børnene. Dette og den Forskjel, der i Kjøb og Salg gjordes paa Træl, som eiede Orke, og den, som intet eiede [5]), antyder noksom, at

1) Hag. Ab. Gul. L. Ægtesk. B. c. 4 og Frigiv. B. c 8. Krist. B. c. 15, 17, 19. Vestg. L. Bard. B. c. 5. Upl. L. Manh. c. 15.
2) Hag. Ab. Gul. L. Frig B. c 15.
3) Oluf Hell. S. c. 22 & 123. Dog synes Trælles Handel ikke at være lovlig efter H. A. Gul. L. Ægtesk. B c. 6; Frig. B. c. 5. Skaan L VII, 5.
4) H. A. Gul. L. Manh. c. 48; cfr. Frost. L. XIII, 21.
5) H. A. Gul. L. Frig. B. c. 1.

Slavens Eiendomsret var precair og ufuldkommen, saa ufuldkommen, at de ikke turde testamentere bort, end ikke til gudeligt Brug [1].

Det behøver intet Beviis, at Herren havde Lov til at sælge sine Trælle; dog med Undtagelse af dem, som kuns til en Tid og betingelsesviis vare trælbundne. Den f. Ex., som afhændede sin Debitor, med mindre denne havde søgt at undvige, kom i 40 Marks Bøder [2]. De, som trællede i Kongens Gaard, torde heller ikke sælges [3]. Ogsaa var der i Norge en menneskekjærlig Lov, som under 3 Marks Straf forbød at sælge Træl udenfor Landets Grændser, hvis han ikke ved een eller anden grov Forbrydelse, f. Ex. Barnemord, havde paadraget sig en saadan Tugtelse [4]. Denne Lov kunde have adskillige Bihensigter: det være sig, at man ikke vilde berøve dem, som efter en Tids Forløb havde Haab om at naae Friheden i deres Hjem, Leiligheden dertil, eller at man vilde forebygge, at de nødvendige Trælles Tal formindskedes, endnu mere, at kristen Træl kom i Hedningers Vold [5]. Lovene betrygge paa forskjellige Maader den, som kjøbte en Træl, for Sælgerens Svig [6]; saaledes f. Ex. maatte Sælgeren paatage sig at opfostre alle de Børn, som Trællen havde Kjøberen uafvidende, og Trællen selv af sit Orke bidrage til Opfostringen [7].

Ligesom Husbonden kunde sælge sin Træl, saa kunde

---

1) Jur. eccles. Island. Arnæan. c. 10.
2) Hag. Ab. Frig. c. 15.
3) Skaan. L. V, 9.
4) Froste L. XIII. 20; cfr. H. A. Gul. Christ. B. c. 21.
5) Hag. Ab. Gul Frig. c. 15; cfr. Adam Brem. de situ Daniæ c. 44 & Potgiess. de statu serv. II c. 4 § 13-15.
6) H. H. Frost. L. IV, 18. Upl. L. Kjøpm. B. c. 3. Stiernhöök de jure Sveog. p. 210.
7) H. A. Gul. Frig c. 1.

han og bortskjænke ham; Slaver regnedes undertiden blandt de ypperste Gaver. Da Atles Gemalinde havde stødt ham Staalet i Brystet, forekastede han hende Utaknemmelighed, eftersom han i Fæstensgave havde skjenket hende Guld, Sølv, 30 Slaver og 7 Slavinder [1]).

Fornærmelser, som vederføres en Træl, agtedes mere at være tilføiede Huusbonden end den Fornærmede, og da det var Herrens Tab, hvis Trællen i den Grad var mishandlet, at han ikke kunde forrette sin Gjerning, og da Trællen ikkuns havde en precair Eiendomsret, saa tilkom de faldende Bøder den i sin Træl fornærmede Huusbonde; idetmindste vare Undtagelserne ikkuns faa. Men i at bestemme Bøderne for Trælle og Trælles Værdie ere de gamle Love meget afvigende. Den skaanske, de norske og gothiske Love fastsætte Mulcten for en Træls Drab til 3 Mark [2]); men den gamle sjellandske Lov, i Medhold med de ældste svenske Love, kuns til 2 Mark [3]). Vestmanna-Loven lyder paa 3½ Mark; men den Uplandske Lov, som i Christendommens Aand arbeidede paa at gjengive Slaven hans Menneske-Rettigheder, hævede Bøderne for Træls Drab til 7 Mark, og bød, at, i hvadsomhelst en Træl forskyldte eller leed, skulde han agtes lige med den fribaarne Mand [4]). Upaatvivleligen har den seirende Christendom eller, hvad dermed er eenstydigt i hiin Tid, Hierarchiet bevirket denne Forandring i Bestemmelsen af en Træls Værdie. Ogsaa paa Island vare Bøderne for en Slaves Drab forskjellige. Da Arnkil havde dræbt nogle af Thorolfs Trælle, blev han dømt til at betale 12 Unzer Sølv

1) I det Eddiske Digt Atlamal v. 93.
2) Skaan. L. VI, 1. Østg. L. Drapam. Fl. 16 § 1 og Vestg. L. Manddr. c. 14.
3) G. Sjell. L. III, 12. Stjernhøøk p. 211.
4) Manh. c. 6 § 8 sq.

for hver [1]; og dog var det lovbestemt, at den, som fældede anden Mands Træl, efter tre Dages Forløb skulde erstatte Huusbonden hans Tab med 3 Unzer Sølv [2]. Efter denne Lov føiede sig Thord og Bjørn fra Breidvik, da de for at hævne et Mordanslag havde styrtet Thorbrands Træl i Eigilskords Svælg. Trælqvinden vurderedes som oftest kuns til een Mark [3]. Iøvrigt gjøre Lovene, som fornemmelig tilsigtede at holde Herren skadesløs, Forskjel paa de bedre Slaver: Bryde, Thion, Sæte o. a. og de ringere i Bestemmelsen af Bøder [4]. Skaanske Lov hjemler de Beslægtede Ret til at hæve fulde Bøder for Drabet af krigsfangen Mand, som var geraadet i Trældom, naar de kuns erstattede hans Herre Kjøbesummen. Var det derimod en Konges Træl, saa tilfaldt Bøderne Kongen og ikke de Paarørende, med mindre han alt skulde have været frigiven, før han dræbtes [5]. At det var Lovenes Øiemed blot at betrygge Huusbonden og ikke Trællen, røbe ogsaa tydelig Bestemmelserne angaaende Træls Lemlæstelse. Naar nogen f. Ex. afhuggede Trællen en Haand, skulde han betale 1½ Mark i Bøder; afhuggede han dem begge, skulde Bøden være lige med den for en Træls Ombringelse [6]. Dersom nogen saarede eller lemlæstede en Træl, maatte han ikke alene betale Huusbonden Dagværks Spilde og Lægeløn (Daghswærkis Spial oc Läkisgift), men ogsaa føde Trællen, saalænge han var sengelig-

1) Eyrbyggia S. c. 31.
2) Eyrbygg. S. c. 43; cfr. Niàls S. c. 36.
3) Torfæi hist. Norv. P. 2. l. 6 c. 16 p. 207.
4) Skaan. L VI c. 1 Frost. L. XIII, 21. H. A. Gul. L. Frig. B. c. 15 Manh. c. 48. Biark. c. 55 Vestg. L. Mandbr. c. 14 p 51 l. 4 c. 8.
5) Skaan. L. VI, 9: da kunde de mäla äfter hanum.
6) Skaan. L VI, 1.

gende [1]), hvortil undertiden kom en særegen Bøde, kaldet Thokkä, for den Haan, som var Herren tilføiet i Trællens Person. Disse Thokkä-Bøder forhøiedes, hvis Herren havde selv været Vidne til Fornærmelsen. Heraf følger naturligviis, at Bøderne ogsaa maatte blive forskjellige efter Herrens Stand og Vilkaar; Konge og Bisköp krævede dem høiere end den ringere Borger. Ret mærkelig er med Hensyn til Lovenes Aand den Bestemmelse: at den frie Mand, som slog en Træl, vel skulde erlægge Herren tvende Ører i Bøde, hvis denne slog igien, men at Herren paa den anden Side skulde udsone Trællens Slag med trende Mark [2]). Leiede nogen anden Mands Træl, og udsatte ham for Fare, saa han maatte omkomme; havde Eieren Ret til at kræve Vederlag, med mindre Leieren havde udsat sig for en lignende Fare. Ligesaa kunde, naar den leiede Træl flygtede bort, eller ved Qvæg og paa anden Maade leed Skade paa Liv og Lemmer, Bonden fordre sig Tabet godtgjort [3]). Blot for at sikkre Herrens Gods stræbte ogsaa Lovene at forebygge, at anden Mand misbrugte hans Trælqvinde; thi denne selv ansaae vore Forfædre ikke for krænket, og forgjeves leder man i vor gamle Lovgivning om et Bud som det, Knud den Store udstædte i England: at den Slavinde, som Herren selv havde krænket, skulde være fri [4]). Tvende Ører eller, hvis det var en Sæthis Ambuth, sex Ører, var al den Straf, hvormed vore Love belagde den, som besvangrede en

1) H. A Gul. L. Manh. c 65. Vestg. L. om Vaade, c. 3 p. 46. Skaan. L. VI, 1. Frost. L. III, 54. Gamm. Sjell. L. III, 12; cfr. Koefod Ancher Lovh. t. 1 p. 118.

2) Gamm. Sjell. L. II'. 12; cfr. Frost. L. III, 59.

3) H. A. Gul. L. Frig. c. 13. Skaan. L. V, 22 og Sunes. Paraphr. VI, 4.

4) Hans Engelske Love c 51. Et saadant Lovbud fandtes ogsaa hos Longobarderne. Georgisch corp. juris Germ. ant. col. 1106.

Slavinde [1]. Døde hun i Barselseng, saa havde Huusbonden ikke alene Krav paa Erstatning for lucrum cessans, men for den Afdødes fulde Værdie; og i dette Fald kalder den Østgoth. Lov Slavinden dyrebarere end den Frelste [2]. Dog kunde Krænkeren frie sig fra al Straf ved 3 eller 6 Mænds Eed [3]. Bøderne forhøiedes til 3 Mark, hvis Trælqvinden var taget med Vold [4].

At Trællen undertiden oppebar en Deel af Bøderne, som forbrødes mod ham, er ovenfor viist. Den vise Hagen Hagensen tillagde den forurettede Slave selv Mulcten, naar Fornrettelsen var kommen fra en Slave [5]; havde derimod Frelsmand brudt Trællens Fred, deeltes Bøderne imellem Kongen og Huusbonden, og den Fornærmede blev ikke fri for Straf, hvis end Trællen havde gjort Modstand [6].

Baade med Hensyn til den offentlige Sikkerhed og til Eiendomsretten vaagede Lovene over, at ikke en Træl skulde ved Flugt søge sin Frihed. Huusbonden kunde hente sin bortløbne Slave endogsaa i Kongens og Erkebispens Gaard, ved endog bruge Magten [7]. Den som paagreb en bortløben (lopstig) Træl inden Laugsdømmets Grændser og overgav ham til hans Herre, fik tvende Ører til Priis; udenfor Grændserne en halv Mark [8]. Uplandsloven tilstod Paa-

1) Gamm. sjell. L. III, 12; cfr. Skaan. L. XIII, 8 og Sunes. XIII, 6. Vestg. L. Gipt. c. 6 § 3.
2) Ithöm döda, warder annödugh gildare än then frälsta. Østg. L. Arfd. fl. 15.
3) Sjell. L III, 12.
4) Ibid.
5) Frost. L XIII, 21.
6) Frost. L. III, 59.
7) Skaan. L. VI, 12; cfr. Nye sjell. L. V, 12. H. H. Frost. L. XII, 35 og H. A. Gul. Frig. c. 12.
8) Gamm. sjell. L. III 12; cfr. Vestg. L. Thinsv. B. c. 18.

griberen en Tredیedeel af Trællens Værdie [1]. Lovene vare dog saa menneskelige, at de, efter Andreas Sunesens Fortolkning, vilde sætte Grændse for Herrens vilkaarlige Hævn, naar Frihedslyst havde bevæget en Træl til at undvige; Lovene tilkom det at dictere Straffen [2]. Dog maa man tilstaae, at Sunesens Forklaring ikke letteligt lader sig bringe i Overeensstemmelse med Huusbondens uindskrænkede Myndighed i mange andre Tilfælde. Dersom Herren selv ikke gjorde de fornødne Foranstaltninger til at bringe den bortløbne Træl tilbage, saa paalaae det Kongens Foged at lade denne paagribe, og hvis han ikke af Herren sattes i Frihed, tillige afstraffe [3]. At give en Slave Leilighed til at undvige, maatte Loven derhos ændse med Straf.

Inden vi forlade denne Undersøgelse om det gjensidige Forhold mellem Herre og Træl, maae vi endnu tage Hensyn baade til Maaderne, hvorpaa dennes Overtrædelser straffedes, og de Forpligtelser, som Lovene havde paalagt Herren mod hans Slave.

Saavel den legemlige Straf, som de Bøder, hvormed en Slave belagdes, vare naturligviis meget forskjellige fra dem, der hvilede paa den frie Mand; iøvrigt gjøre Lovene Forskjel paa Trællens egen Skyld og paa det, som han forbrød i Ledtog med sin Herre eller efter dennes Befaling og Tilskyndelse.

Innocentius III befalede A. 1206 i et Brev til Erkebispen af Lund (Porthan access. ad recensionem bullarii Celsii p. 3): at Trælle, som vare excommunicerede, fordi de havde lagt Haand paa geistlig Mand, skulde i Rom selv

1) Manh. c. 53.
2) A. Sunes. VI, 12.
3) Frost. L. XII, 35.

lands [1]). Udsatte derimod Trællen sit Barn, bødede han med Ryggen og 6 Ører [2]). Fredløs blev Trællen, hvis han satte Ild paa anden Mands Eiendom eller slog en Fribaaren; dog kunde Bonden i hiint Tilfælde frie ham med Tremænds Eed (Lyrittereed), og i dette ved anden Udsoning [3]). At arbeide paa Festdage eller spise Kjød paa Festdage maatte en Træl efter den norske Kirkeret afbøde med Huden eller Mulct, og dersom han uden sin Huusbondes Minde aad Hestekjød, saa skulde han sælges bort af Kongens Lande [4]). Dette som andre Lovbud tilkjendegiver noksom, at kuns den Brøde tilregnedes Trællen, hvorom Herren var uvidende. Desto mere maa man undres over, at Gulethingsloven (Manh. c. 4) tilstædede at kaste Skylden paa Trællen, naar han var i Følge med 4 Fribaarne paa samme Vei, og een af disse fire blev ihjelslagen. Hos en Træl forudsatte Loven det værste. De gamle svenske Love fastsætte ofte Dødsstraf for Trælle, sjeldnere Landsflygtighed [5]), en Lod, som den Ufrie maaskee oftere vilde frivillig foretrække for Lænkerne hjemme. Dersom en Træl dræbte sin Huusherre, dennes Kone eller Børn, dømtes han til Steile og Hjul, og hans Gods deeltes mellem Kongen, Klageren og Distriktet [6]); ranede han sin Herres Gods og blev greben i Gjerningen, straffedes han paa Livet [7]). Baade i Mord- og Tyvs-Sager lod den svenske Lovgivning den milde Regel gjelde: at Træl-

---

1) H. A. Gul. L. Krist. c. 21. Altsaa kunde hjemfødt Træl ikke sædvanlig afhændes udenlands til Ære for den norske Lovgivning.

2) Magnus Lagab. Gul. L. Kirker. c. 2.

3) H. A. Gul. Landsl. c. 28 og Manh. c 54.

4) H. A. Gul. L. Krist. c. 15, 17 & 19.

5) Østg. L. Edzör fl. 15 § 2.

6) Upl. L. Manh. c. 15.

7) Vestg. L. Thiufv. B. c. 20.

greben i Tyveriet, saa var Forbryderen Galgen vis [1]. Hudstrygning var den gængse Straf for Slavens mindre Forseelser, hvis han f. Ex. reed paa anden Mands Hest uden Forlov eller begik Helligdagsbrøde [2].

I det hele taget stemmer den gamle norske Lovgivning heri overeens med den danske. Naar en hjemfødt Træl beskyldtes for Tyverie, bødede han med Livet, hvis Bonden ikke frelste ham med tre Mænds Eed; men anden Træl maatte Bonden i saa Tilfælde hudflette. Hjemfødt Trælqvinde mistede for første Gang begaaet Tyverie det ene Øre, for anden Gang det andet; men stjal hun tredie Gang, skar man Næsen af hende; „hun heed da Stufa og Nufa (ↄ: Næseløs og Ørenløs [3]) og kunde siden stjæle saalænge hun gad“ [4]. Træl, som stjal i Ledtog med fribaaren Mand, dømtes fri for Brøde, fordi Loven ansaae ham for tvungen af denne [5]. Ved Tortur turde ikke nogen Træl tvinges til Bekjendelse, men beskyldte han med Uret Frelsmand, maatte han med Livet bøde for sin Formastelse [6].

En Trælinde blev fredløs, naar hun fødte dødfødt Barn i Dølgsmaal, og ikke med egen og tvende Qvinders Eed kunde frie sig fra Beskyldning for Barnemord [7]. Dræbte en Træl sit Barn, paalaae det Herren at lade ham pidske inden fem Dage (før Femt) eller udlevere ham til Kongens Mænd; og Herren kunde, hvis han vilde, sælge ham uden-

1) Skaan. L. VII, c. 20.

2) Nye sjell. L. IV, 26 Skaan. Kirkeret c. 18. Een af de Misbrug, som Christendommens Forkyndere først og meest ivrede imod her i Norden, var Trælle-Arbeide paa Festdagene. Remberti vit. S. Ansgarii c. 31.

3) Stufa af Stufur ↄ: en lemlæstet Ting, og Nufa af Nef en Næse.

4) H. A. Gul. L. Tyve B. c. 7. Hvis Texten ellers er rigtig.

5) Ibid. c. 9.

6) Ibid. c. 10.

7) Heidsivia Kirkeret hos Paus t. 2 p. 275.

lands [1]. Udsatte derimod Trællen sit Barn, bødede han med Ryggen og 6 Ører [2]. Fredløs blev Trællen, hvis han satte Ild paa anden Mands Eiendom eller slog en Fribaaren; dog kunde Bonden i hiint Tilfælde frie ham med Tremænds Eed (Lyrittereed), og i dette ved anden Udsoning [3]. At arbeide paa Festdage eller spise Kjød paa Festdage maatte en Træl efter den norske Kirkeret afbøde med Huden eller Mulct, og dersom han uden sin Huusbondes Minde aad Hestekjød, saa skulde han sælges bort af Kongens Lande [4]. Dette som andre Lovbud tilkjendegiver noksom, at kuns den Brøde tilregnedes Trællen, hvorom Herren var uvidende. Desto mere maa man undres over, at Gulethingsloven (Manh. c. 4) tilstædede at kaste Skylden paa Trællen, naar han var i Følge med 4 Fribaarne paa samme Vei, og een af disse fire blev ihjelslagen. Hos en Træl forudsatte Loven det værste. De gamle svenske Love fastsætte ofte Dødsstraf for Trælle, sjeldnere Landsflygtighed [5], en Lod, som den Ufrie maaskee oftere vilde frivillig foretrække for Lænkerne hjemme. Dersom en Træl dræbte sin Huusherre, dennes Kone eller Børn, dømtes han til Steile og Hjul, og hans Gods deeltes mellem Kongen, Klageren og Distriktet [6]; ranede han sin Herres Gods og blev greben i Gjerningen, straffedes han paa Livet [7]. Baade i Mord- og Tyvs-Sager lod den svenske Lovgivning den milde Regel gjelde: at Træl-

1) H. A. Gul. L. Krist. c. 21. Altsaa kunde hjemfødt Træl ikke sædvanlig afhændes udenlands til Ære for den norske Lovgivning.

2) Magnus Lagab. Gul. L. Kirker. c. 2.

3) H. A. Gul. Landsl. c. 28 og Manh. c 54.

4) H. A. Gul. L. Krist. c. 15, 17 & 19.

5) Östg. L. Edzör fl. 15 § 2.

6) Upl. L. Manh. c. 15.

7) Vestg. L. Thiufv. B. c. 20.

len maatte frifindes for den Brøde, der blev begaaet i Selskab med den Fribaarne [1]; thi denne forudsattes at have Magt baade til at tvinge til og at afholde fra Gjerningen.

I Almindelighed kunne følgende Bemærkninger gjøres med Hensyn til Trælles Afstraffelse: at ligesom vore gamle Love pleiede at foretrække Bøder for legemlig Straf, saaledes maatte i Særdeleshed med Hensyn til Trælle Livsstraffe være sjeldnere; thi det var jo egentlig Bonden, som led, naar hans Livegne berøvedes Livet. For at dog det Offentlige kunde betrygges mod den laveste Pøbels Tøilesløshed, maatte Herren, efter at have udredet den tilbørlige Skadeserstatning, selv ræpse Træellens Overtrædelser. Ligesom Herren oppebar de Bøder, som forbrødes mod hans Tjenere, saaledes maatte han ogsaa bøde for det, denne forbrød mod Andre. Fornærmelser, begaaede af fribaaren Mand mod Trælle, betragtede Lovene ikke som tilføiede disse (thi de vare kuns Bil- Megir vilia corpora), men som tilføiede Huusbonden; ligemeget derfor, om Træellen selv var fornærmet, dræbt forsætlig eller af Vaade [2].

Af denne Lovenes Synsmaade følge tildeels de vigtige Forpligtelser, som hvilede paa Huusbonden med Hensyn til hans ufrie Tyende. Han maatte være Staten ansvarlig for Træellens Gjerninger (worthe there Gerning) [3]. Blev Frelsmand dræbt af en Slave, saa havde Herren Valget, om han vilde betale 9 Mark, eller ikkuns 6 Mark, og i dette Tilfælde overgive Slaven til den Myrdedes Beslægtede at straffes og medhandles, som disse fandt for godt [4]. Den

1) Østg. L. Drapb. fl. 8. Vestg. L. Tiupt. c. 2.
2) Cfr. Calonii dissert. p. 143.
3) Jydske Lov I, 32; cfr. Upl. L. Manh. c. 44. § 4. Vestg. L. Mandbr. 14 Rätlos. B. 13, 2. Frost. L. XIII, 35.
4) Skaan. L. VI, 3. Træellens lovbestemte Bæed var nemlig 3 Mark.

nye sjellandske Lov tilstæder ikke første Udvei, og befaler Herren, hvis Trællen, som skulde overgives, undveg, enten med Eed at bekræfte, at han var uvidende om Undvigelsen eller ogsaa at erlægge fulde Manddrabs-Bøder [1]). For Overtrædelser, hvorved Frelsmand forbrød 40 Mark, dicterer den skaanske Lov for Trællen kuns 9 Mark, og der lægges til: at Kongen, med Undtagelse af Manddrab, ikke vilde, at Træl dømtes i høiere Bøder end 3 Mark [2]). Dette Lovsted har sine Vanskeligheder, fordi Mord sjeldnere straffedes med 40 Mark, og derimod andre Forbrydelser vare belagte med saa høie Bøder [3]). Andreas Sunesen mener, at de sidste Tillæg tyde hen til en Formildelse, som Kong Valdemar har gjort i den ældre Lovs Strenghed [4]). Dersom en Træl slog fribaaren Mand, maatte Huusbonden betale 3 Mark eller overgive Trællen i Klagerens Vold og med 12 Mænds Eed bekræfte, at Tingen var skeet mod hans Vidende og Villie. Undslog han sig for Eeden, var han forpligtet til at erlægge 6 Mark; ja hans Straf blev endog den samme, som om han selv havde været Forbryderen. End ikke det, at Herren var uvidende om Gjerningen, hævede Brøden; thi han burde efter Lovens eget Udtryk bedre have tæmmet sin Træl [5]). For Tyverie begaaet af en Træl bødede Herren ligeledes [6]). Laae Trællen i med Frelsqvinde, bødede Herren med 3 Mark uden at udlevere Gjerningsmanden til

1) L. III, 13.
2) L. VI, 4.
3) F. Ex. dersom en Træl bandt eller lemlæstede en Fribaaren, eller voldtog hans Kone.
4) L. V, 8; cfr Hurtigkarl de servitutis indole p. 20.
5) G. sjell. L. II, 20; III, 12 Skaan. L. VI, 3 og om Urbotamaal art. 34.
6) Skaan. L. VII, 19 sq. cfr. Sunes. VII 13.

Afstraffelse. Kort sagt: hvad Skade der skete ved Trællen, kom paa Herrens Regning [1]. Saavidt de danske Love.

De norske Love have særegne Bestemmelser for den hjemfødde (indenlandske) Træl og for den udlændiske: for hiin maatte Herren staae for Ord og Eed i alt, hvori han forsaae sig i Ord og Gjerning; denne derimod var Herren forpligtet til at overantvorde i Sagsøgerens Hænder og lade ham pines til Sandheds Erkjendelse, dog saaledes, at Trællen ikke blev derved ringere i Værdie eller til sin Gjerning, naar Bonden fik ham tilbage [2]. Naar Trællen blev beskyldt for Drab, kunde Huusbonden værge for ham med samme Eed som for sig selv, men i Tilfælde af at hans Eed befandtes ugyldig, blev Herren fredløs. Vægrede sig Herren for at aflægge Eeden, maatte han enten frasige sig Trællen, eller, naar Dommen faldt imod denne, bøde 40 Mark [3]; thi han kunde ikke med Rette ansees for Ophavsmand til Drabet. I eet og alt bødede Herren for sin Slave [4]. Slog denne fribaaren Mand, maatte Huusbonden enten forsone den Fornærmede eller gjøre Slaven fredløs [5]. Dersom Trællen arbeidede de hellige Dage paa Bondens Befaling, maatte denne bøde 6 Ører; dersom det hændtes Bonden uafvidende, blev Trællen pidsket, og hiin maatte alligevel betale 3 Ører i Mulct [6]. Iøvrigt var det ikke altid Herrens, men nu og da Trællens Pligt, selv at udrede Bøderne for Helligdagsarbeide, Barns Udsættelse

1) Sunes. l. VI, 3.
2) H. H. Frost. L. XII, 35.
3) H. A. Gul. L. Manh. c. 13.
4) H. A. Gul. L. Frig. c. 1.
5) Ejusd. Manh. c. 54.
6) Magn. Lag. Gul. L. Kirkeret c. 28; cfr. Joh. Finnæi tentamen circa jus eccles., qvod Vicensium sive priscum appellant p. 52.

o. a.[1]. Naar Trællen bortog anden Mands Skib og Hest, maatte han finde sig i de Prygl og Mishandlinger, han derved kunde paadrage sig; men Huusbonden var ikke pligtig at svare Bøder for ham [2]; hvilket dog ikke forholdt sig saaledes i ældre Tider, da Trællene stode i et nøiere Undergivenheds Forhold til Herren [3]. De fleste anførte Lovsteder synes overhoved at bevise, at de norske Trælle i 12te og følgende Aarhundrede mere synes at være dragne ud af den egentlige Slavestand og ind under de borgerlige Forhold end til samme Tid Trællene i Danmark. — Ogsaa Leding skulde den norske Huusbonde svare for sin Træl [4], med mindre Sygdom paafaldt denne, i hvilket Tilfælde Herren skulde lovbyde ham paa Thinge, og vilde ingen modtage ham, skjøndt han var under 40 Aar, saa svaredes ingen Leding for ham [5]. Kirkeretten gik endnu videre i at paabyrde Ansvar for Trællen; thi dersom denne stak Ild paa en Kirke, eller udgjød Blod paa Kirkegaarden, vare alle Bønder i Sognet, som eiede Trælle, pligtige at erstatte Brøden [6]. Med flere historiske Exempler kunde denne Huusbondens Ansvarlighed, som Lovene saa omhyggelig indskjærpe, godtgjøres. Da f. Ex. Gipar Anakols Træl havde dræbt Thorgils Træl, og Anakol ikke vilde betale Bøderne derfor, saa lod Thorgil Morderen ombringe [7].

1) H. A. Gul. L. Krist. c. 15, 17, 19; Kirkeretten c. 2 hos Paus t. 1 p. 10.
2) H. H. Frost. L. XII, 39 Aafang ɔ: Bøder, som den Forurettede tager for saadan ham tilføiet Skade.
3) H. A. Gul. L. Landsleie c. 21.
4) Leding havde i hine Tiders Sprog forskjellige Betydninger: 1) Krigstog, 2) Ledingslama eller Skatten til at udrede Krigsfornødenheder, 3) Forpligtelse til at gjøre Krigstjeneste. Ledingsfald eller Herbanheed Bøderne for at have forsømt eller unddraget sig Krigstjenesten.
5) H. A. Gul. L. Ledingsb. c. 4.
6) C. 26 sq. i Paus Samling t. 2 p. 295.
7) Skandin. Mus. 4 Aarg. 1808 p. 310.

Ogsaa efter de svenske Love maatte Herren betale Bøderne for sin Træl, dersom denne fældte fribaaren Mand [1]. Da Fornærmelse af en Træl egentlig ikke kunde gravere som den af en Fribaaren, og den Fornærmede følgelig hellere end Hævn (noxæ datio) attraaede Bøder, stræbte Østgøtha-Loven ved en vanærende Straf at tvinge Huusbonden til at betale Bøder for sin Træl, og derved forebygge, at han ikke af utidig Karrighed og Umenneskelighed overlod denne til Sagsøgerens vilkaarlige Behandling: Trællen, som havde gjort sig skyldig i Mordet, blev nemlig ophængt i et Vastreeb for Bondens Dør, maatte hænge der og stinke, indtil Rebet raadnede og brast [2]. Vestmanna Loven kjender ikke denne haanlige Straf, og befaler blot Huusbonden at overgive Morderen til den Myrdedes Slægt og betale hvad Trællen var værd, dog saaledes, at Bøderne fordobledes, hvis Trællen, som skulde overgives, undveg [3]. Den Træl, der ved Slag eller paa anden Maade krænkede en Fribaaren, var skyldig til Døden, og Huusbonden maatte dertil betale Kjøbesummen for ham i Bøder: for en simpel Træl 3 Mark og for Fostre 8 Mark [4]. Ogsaa i Sverrige have undertiden Trællene selv udredet Bøder [5].

Ligesom de fleste Lovbud af en mildere Aand med Hensyn til Trælle skyldes Kristendommen, saaledes ogsaa de Forpligtelser, der hvilede paa Huusherren mod Trælqvindens Barn. Dette skulde han pleie, indtil Barnefaderen blev udlagt, og lod han Barnet omkomme, maatte han bøde 3

1) Vestg. L. Mandbr. c. 14.

2) Edzör Fl. 16.

3) Stiernhöök de jure Sveogoth. p. 215.

4) Østg. L. Vatham. 16 og Drapam. 16 fl.

5) Vestg. L. om forsætl. Saar c. 5.

Mark [1]). Den, som kjøbte en frugtsommelig Slavinde, skulde sørge for hendes Foster; men de Børn, som en Træl havde uden Kjøberens Vidende, tilkom det baade Trællen selv, hvis han eiede Orke, og Sælgeren at drage Omsorg for. Trælindens Barn, som en fribaaren Mand erkjendte for sit, afstødes ham som thyboret ɔ: trælbaaret Barn; men fralagde han sig det edeligen, gjaldt hans Eed. Bedgik han siden, at han havde svoret falsk, maatte han bøde fuld Vederlag for Barnet, der efter Regelen: at Barn følger Moderen [2]), tilhørte dennes Herre. Bar han nu Barnet til Kirke, før det var trende Julenætter gammelt, og gav det sin Frelse, saa havde det lige Ret med Faderen og fødtes op i hans Slægt [3]). Vestgötha Loven paalægger Husbonden at sørge for Trællens Barn, indtil det kunde dreie Qværn og malke Koe [4]). Islænderne ansaae det længe for Ret at udsætte Trælqvindens Børn, som kunde være dem til Byrde [5]); men denne Uskik arbeidede den kristelige Religion paa at fortrænge ved vise Love [6]).

Capitel 5.

Om det Forhold, hvori de skandinaviske Trælle betragtedes at staae til Staten.

Som Herrens Fæe (res domini) kunde Staten egentlig ikke tilegne sig nogen Ret over Trællen som saadan, og lige-

---

1) Kirkeretten c. 6 hos Paus t. 2 p. 213.
2) Cfr. Sjell. L. II, 45.
3) H. A. Gul. Frig. c. 1.
4) Gipt. B. c. 6 § 4.
5) Vatnsdæl. S. c. 37.
6) H. A. Gul. Kristr. c. 21. Magn. Lag. Gul. Kirkeret c. 2.

som denne ingen Forpligtelse havde mod det Offentlige, saaledes havde han heller ingen Rettighed som Borger. Trælle vare hverken manhelger eller fridhelger uden som Husbondens Fæe [1]). Grundsætningen følger af de omhandlede huuslige Forhold, og er endnu tydeligere udtrykt hos Snorro [2]). Oluf den Hellige havde nemlig udstædt et Forbud mod at udføre Korn fra det sydlige Norge, og da desaarsag Asbjørn Sælsbane kom til Erling Skjalgsen for at kjøbe Korn, henviste denne Kjøberen til sine Trælle for at handle med dem; „thi de vare ikke i Lov og Landsret med andre Mænd", og han meente da paa denne Maade bedst at kunne unddrage sig Kongens Forbud. Paa denne Grund retfærdiggjorde sig ogsaa Asbjørn, da han af Thorer Sæl, Kongens Foged, blev draget til Ansvar for at have overtraadt Loven.

Mange af de Gamle have dømt, at Slægtskabsforbindelser ligesaalidt kunde finde Sted imellem Slaver som imellem Dyr, og som en Følge deraf gaves der hos de færreste Folk i Oldtiden Love mod Blodskam og altfor nære Ægteskabsforbindelser mellem Slaver, der i saa Henseende gjorde en Undtagelse fra den borgerlige Tugt og moralske Orden. Selv den Slave, som ægtede Moder eller Søster, dømte ikke Rabbinerne skyldig; bekjendte han sig end til den mosaiske Troe, Hebræer var han dog ikke [3]). Egentlige Ægteskaber kunde da Trællen ikke heller indgaae [4]). Med Herrens Tilladelse kunde han vel tage sig en Hustru blandt Trælqvinderne; men Forbindelsen var mere at betragte som en

1) Ofts. L. Arfd. K. 17.
2) Oluf Hell. S. c. 123.
3) Selden de jure Hebræor. l. 5 c. 17.
4) Servine uxorem ducent, aut poscent sibi? Novum attulerunt, quod fit nusquam gentium. Plauti Prolog. Casinæ v. 69 sq.

Samboen [contubernium, som Romerne kaldte det] end som et Ægteskab. Denne Formening var den almindelige, endog længe efterat Kristendommen havde indført Vielse og andre Skikke, for at hellige Ægteskabet efter Guds Lov og gjøre det til noget mere end en borgerlig Part [1]. Vore Forfædres Begreber vare i denne Henseende ganske lige Romernes og Barbarernes. Dersom Træl og Trælqvinde, efter at være frigivne, boe tilsammen, siger H. A. Gulethingslov [2], tilhøre de to Trediedele af Godset hiin og kuns den tredie Part denne. Og en saadan Træl kalder Østgothloven [3] Kæpsi d. e. Bislopper. Til slig Samboen var Herrens Minde nødvendigt [4]. Først i det trettende Aarhundrede bragte Kristendommen det derhen, at Ægteskab mellem Trælle, som maatte være sluttet uden Huusbondens Samtykke, ikke turde opløses uden Biskoppens Kjendelse. Uplandsloven paalægger Ægteskabs-Vielse ogsaa for Trælle, og den nyesjellandske Lov taler om Frelsmands og Trælindes Vielse [5], et Skridt fremad for at gjengive den tjenende Classe Menneskerettigheder og bringe den paa den Plads i Religions- og Borger-Samfundet, hvorfra den var udstødt. Eftersom Døttre i Norden hørte med til Faderens Eiendom, maatte

---

1) Robertson histoire de Charles V [Maastr. 1775] t. 2 p. 65. Potgiess. de statu serv. l. 2 c. 2 § 10 sq.

2) Frigiv. B. c. 8.

3) Ærfd. B. c. 18; smlgn det tydske Kebsweib.

4) H. A. Gul. L. Frig. c. 5 Upl. L. Ærfd. B. 19. Østg. L. Gipt. 29. Vestg. L. Gipt. 2. Forsømte Trællen at erholde denne Tilladelse, udsatte han sig for den meest barbariske Medhandling. Gregorius Turonensis (hist. Franc. l. 5 c. 3) fortæller om en frankisk Huusbonde, der havde en Slave og Slavinde, som mod hans Villie havde ægtet hinanden: at han, uagtet de i Kirken havde søgt Frelse for hans Hævn, og han havde lovet Præsten ikke at opløse deres Ægteskab, dog lod de Elskende kaste i en Grube, og først, da Slavinden havde opgivet Aanden, Slaven atter udgrave.

5) Upl. L. Kirk. B. 9; cfr. Ærfd. B. 19. Nye siell. L. V, 11.

Hustruen kjøbes. Kjøbesummen, hvilken Faderen eller Giftingsmanden oprindelig tilegnede sig, tilfaldt i senere Tider Bruden under Navn af Mund, Mundur, Fæstningafæ. Denne Skik gjaldt ligeledes for Slaverne. Trællen skulde give sin Brud Munde, om end aldrig saa lidet [1]), og dersom en Frigiven gav hverken Trælqvinden, som han ægtede, hendes Morgengave eller hendes Beslægtede noget, saa blev hun bortfæstet mod det Halve af Mandens Gods [2]). Da Trællen ogsaa maatte i det mindste i visse Egne betale Huusbonden en Skyld, naar han ægtede dennes Slavinde, og Børnene desuden bleve Bondens Eiendom [3]), saa har vel Herren som oftest ikke været utilboielig til at indvilge i Trællenes Givtermaalsforbindelser.

Skandinaverne udkaarede sig gjerne Ægtefæller, som ikke vare ringere af Fødsel [4]). Den fribaarne Mand beilede vel ofte til en Kongedatter; men at ægte en Trælqvinde var ham en Skjændsel, og Lovene selv søgte at forebygge, at ikke Ætten paa den Maade blev besmittet [5]). Saxo omtaler blandt Kong Frodes Love denne: at Frelsqvinde skulde træde ind i Trællestand, hvis hun gav en Træl sit Ja [6]), og Adam af Bremen sigter til lignende Bud, naar han fortæller, at de Danske ved Love havde sørget for, at ingen i Ægteskab skulde gaae uden for sin Stand: den Ædelbaarne skulde ægte den Ædelbaarne, Trællen Tyvælqvinden; men dersom nogen tog sig en Hustru over sin Stand, maatte han med

1) H. A. Gul. L. Frig. c. 8.
2) Vestg. L. Gipt. c. 2.
3) Ibid. § 6.
4) Engelstoft om Qvindekjønnets Kaar i Norden p. 118 og 126.
5) Ligesom hos de germaniske Folk. Legg. Wisigoth. l. III, 2. Legg. Salic. tit. XIV § 11. Legg. Ripuar. LVIII § 15 sq.
6) L. V. p. 35.

Livets Tab udsone sin Brøde [1]. Dog at disse haarde Love skulde have staaet ved Magt i Danmark flere Aarhundreder efter Kristendommens Indførelse [2], modbeviser baade Historien i Almindelighed og Lovhistorien i Særdeleshed. Saa vanærende Ægteskabsforbindelser med Trælle endog ansaaes, kunde de dog i paafølgende Tider ustraffet sluttes. Dronning Hermuntrude bebreidede Hamleth, at han havde ægtet en Slavinde, „fordi den kloge Mand i Ægteskab burde see ikke paa Skjønhed, men paa Herkomst [3]. Den saarede Stærkodder forsmaaede en Ynglings Hjelp, fordi han havde ægtet en Trælqvinde, og nu gjorde Markarbeide hos hendes Herre for at tjene hende frie [4]. Heraf sees, at slige Ægteskaber ikke egentlig vare forbudne, og at Trælqvinden under saadanne Omstændigheder med Huusbondens Tilladelse maatte løses af Trældom: hvilket ved mange flere Exempler kan godtgjøres [5]. Dersom Frelsmand ægtede sin Slavinde, eller ogsaa gav den Fribaarne sin Træl eller Trælqvinde til Ægte, erklærede han disse med det samme for frie og deres Afkom ligesaa [6]. Dog ganske uændset lod ikke den svenske Lovgivning den frie Qvindes Giftermaal med Træl; hun udstødtes derved af Familiens Skjød (ganger avogh ut af ätt sinne), og kunde af sine Forældre ikke vente anden Medgivt end den, man pleiede at skjenke hjemfødte Trælle [7]. Men lovligt Ægteskab (Laga Giptning)

---

1) L. 1. c 5.

2) Det er Cleffels Paastand. Antiqq. Germ. sept. c. 1 § 2.

3) Saxon. Gram. l. IV. p 57.

4) Ibid. l. VI p. 112.

5) Cfr. Thorlacius de matrimoniis vet. boreal. p. 46 og de der anførte Beviissteder.

6) Östg. L. Gipt. fl. 29. Upl. L. Ärfd. c. 19.

7) Westmanna L. Ärfd. 14 fl. Upl. L. Ärfd fl. 19 § 2 Östg. L. Gipt. fl. 19 § 1.

var og kaldtes alligevel en saadan ulige Forbindelse [1]). Foruden Huusbondens Samtykke udfordredes ogsaa, naar Trælbaaren ægtede en Fri, at dennes Beslægtede gave deres Minde til Pagten; og de Børn, som Frelsqvinde fødte i dette Ægteskab, betragtedes heller ikke af Lovene som aldeles løste af Trældom; thi hverken de, endskjøndt de hedde Frelsfolk, eller Trælle kunde arve efter hende, naar hun døde, med mindre Huusbonden gav dem noget af sin gode Villie. Var Moderen Trælqvinde, men Faderen fri, kunde Børnene efter sjellandske Lov slet ikke arve, fordi de hørte til Moderens Stand og vare Trælle [2]). De svenske Love, der, som ovenfor er berørt, fulgte mildere Grundsætninger med Hensyn til Trællebørn og deres Udstammelse, tilstode dem dog i saa Tilfælde en Deel af Arven [3]). Ægteskabet ansaaes for ugyldigt og opløst, naar en Fribaaren ægtede en Trælbaaren uden at vide, at denne var det [4]). Det Gods, som Frelsqvinde og Træl havde erhvervet sig i deres Ægteskab, tilhørte hiin, om end Huusbonden gjorde Paastand paa sin Træl [5]). Aldeles intet kunde hindre den Frigivne i at tage en Trælqvinde til Ægte [6]).

Vi komme nu til at undersøge, om Trælle kunde tjene i Krigen. At føre Vaaben og Værge for Fædrelandet var i Norden et altfor hæderligt Kald, til at det kunde være andre end Fribaarne betroet. Man kunde heller ikke vel formode, at den usle Træl med samme Kiækhed skulde stride

---

1) Dal. L. Gipt. fl. 7.
2) Gamle sjell. L. III, 12.
3) Östg. L. Gipt. 29. Stiernhöök p. 224.
4) Finni Johann. hist. eccles. Isl. t. 1 p. 246; cfr. Potgiesser de statu serv. l. II c. 11 § 40 p. 250.
5) Nye sjell. L. V. 11, efter Rosenvinges Udgave III c. 17.
6) Vestg. L. Gipt. c. 2.

for sine Lænker som Huusbonden for sin Arne. Hvortil kunde ogsaa ikke Slaverne bringes af Kjerlighed til Frihed og af Had til Herrerne, hvis man gav dem Vaaben i Hænderne? — Vor Historie kjender ogsaa en Slavekrig, den nemlig, som Tunne i Spidsen for en Trællehob førte med Kong Eigil, og som først ved Bistand af den danske Konge Frode hin Frække kunde tilendebringes [1]). I Begyndelsen, da Slaverne vare færre, vare de mindre frygtede, og de Frie tryggere. Svenske toge ikke i Betænkning at give Trællene deres Vaaben i Forvaring [2]). Siden da disses Tal voxte, da de bleve mere sysselsatte med Markarbeide end med Huusgjerning, da Othins Religion gjorde Krigshaandværket mere hæderligt, og Skandinaverne mere lystne efter Krig og Vikingsfærd, mere haarde og overmodige mod dem iblandt dem, som ikke vare Krigere: saa maatte man baade af Agtelse for Vaaben og af Forsigtighed udelukke Trællene fra Ledingsfærd. Dog maa Reglen have havt Undtagelser; thi hvorfor skulde vel ellers Emmas Encomiast særdeles have bemærket, at der paa Knud den Stores Flaade hverken fandtes Træl eller Frigiven [3])? Blandt Kong Frodes Love var ogsaa den: at, naar en Træl udmærkede sig i første Slaglinie, skulde han have sin Frihed til Belønning [4]). Da Oluf Trygvesen drog til Trondhjem for at twinge Folket til at afsværge Hedenskabet, samlede Trønderne en Hær be-

---

1) Snorro Yngl. S. c. 30.

2) Tacit. de mor. German. c. 44: Apud Sviones arma non in promiscuo, sed clausa sub custode et quidem servo, quia subitos hostium incursus prohiberet oceanus. Mig tykkes ikke, at Reenhjelm (Not. ad Thorst. Viking. S. p. 76—80) med Rette erklærer denne Taciti Beretning for falsk.

3) Script. Rer. Dan. t. 2 p. 481.

4) Saxon. Gram. l. 5 p. 85.

staaende af Frie og af Trælle [1]). I et lignende Fald gik de oprørske Bønder Oluf den Hellige imøde med en Hær af frie Mænd og Trælle [2]). Naar man med disse historiske Data sevnfører Lovstederne, saa tør man vel ikke ganske med Calonius [3]) indskrænke Trællens Væbning i Norden til de Nødvendigheds-Tilfælde, som Religions- og Borger-Krige medførte. Naar Ør [4]) udskikkedes, vare alle Vaabendygtige forpligtede til at møde, baade Bonde og Træl (efter H. A. Guletingslov), ellers bleve de fredløse; og dersom Trællen fældede en Fiende, blev han fri til Belønning [5]). I Danmark selv kunde Huusbonden ikke sende Trællen i Leding i sit Sted; hvis han gjorde det, blev Trællen enten Kongens eller fik sin Frihed [6]). Dette Bud var dog ikke ganske udelukkende. Med Hærførerens Tilladelse kunde nemlig Trællen sendes i Felden, i det mindste som Madsvend ɔ: bruges til at lave Mad, øse Vand og anden Opvartning. Som Øse-Svende maatte der kun være fire Trælle paa et Skib med 40 Mands Besætning. Skikkede Herren paa anden Maade sin Træl i Leding, saa havde han Trællen forbrudt til Kongens Gaard, og maatte ovenikjøbet bøde, fordi han ikke selv gik i Leding [7]). Efter Lovene kunde

1) Oluf. Trygvef. S. c. 72.

2) Oluf Hell. S. c. 228.

3) Calonii diss. de prisco serv. in patria jure p. 107 ed. Schildener.

4) Heror kaldtes en Jernpiil, som ved Rygtet om fiendtligt Overfald sendtes omkring til Ombudsmændene, hvilke atter skikkede Ør eller Træpile om i Districtet for at vare det vaabendygtige Folk; cfr. Oluf Trygvef. S. c. 40.

5) Ledingsb. c. 18; cfr. Hirdskraa c. 24 og Magn. Lag. Gul. Ledingsb. c. 3, hvor Budet lyder ligesom i den gamle Gulethingslov, paa det nær, at Trællen ikke belønnedes med sin Frihed.

6) Jydske Lov III, 2.

7) Nye sjell. L. V, 12 ed. Rosenvinge III, 18.

Trællene i Almindelighed ikke arve [1]), saameget mindre som ikke engang den Frigivnes Børn havde Arveret [2]). Derfor paastod ogsaa Bergaunund, at Eigils Kone som Trælbaaren ikke kunde arve [3]). Børn, som Hausbonden havde avlet med sin Trælqvinde og frigivet, kunde i Danmark efter en dem overdraget Ret tiltræde Faderens Eiendom [4]). Ellers betragtedes saadanne andenstedes som uægte Børn avlede med Frille, og vare som saadanne udelukkede fra Arv [5]). Thorkil Krafla, som Thorgrim havde avlet med sin Trælinde, fik ikke Arv, skjøndt Faderen for at belønne hans Kjækhed havde lyst ham i Kuld og Kjøn [6]).

Da Trællene ikke vare raadige over deres Eiendom, og sjelden kunde have Eiendom, var det dem naturligviis ogsaa formeent at testamentere bort, endogsaa til gudeligt Brug, og det uagtet det var den Frihed og Lighed begunstigende Kristendom, der egentlig havde indført testamentariske Dispositioner i Norden [7]). Trælle kunde efter Lovene ikke kontrahere, sælge eller kjøbe uden en Kniv alene [8]); men historiske Exempler, som ovenfor ere anførte, tale dog imod dette Buds Almeengyldighed. De kunde ikke stille Borgen for nogen [9]) som de, der vare bestandigen umyndige, heller

1) Jydsk. L. I, 23. S. siell. L. III, 12. Nye siell. L, III, 29. Upl. L. Arfd. c. 19. Østg. L. Gipt. 19, 1 og Arfd. 13.

2) H. A. Gul. Frig. c. 7 og 9.

3) Müller Sagabibl. I p. 115.

4) S. siell. L. III, 12.

5) Vestg. L. Arfd. c. 8 § 3 og 5.

6) Vatnsdæl. S. c. 43. (sub. fin.)

7) Jur. eccles. Island. Arnæan. c. 10. Jur. eccles. archiep. Johannis c. 17 hos Paus t. 2 p. 123.

8) Skaan. L. VII, 15. H. A. Gul. L. Ægteskabsb. c. 6 cfr. Frig. B. c. 5.

9) Jydske L. II, c. 64.

ikke paatage sig Formynderskaber [1], endnu mindre beklæde Dommersæder [2].

Vidner vare af dobbelt Art. enten egentlige Vidner om en Tings Sandhed eller Edgårdsmænd, Laggårdsmænd, der ifølge rimelige Slutninger eller moralsk Overbeviisning om Actors eller den Skyldiges Redelighed bekræftede, at Tingen stod til Troende, eller rettere, at den Eed, Anklageren eller den Skyldige havde svaret, var sand. Mistroe og Ringeagt gjorde, at Trælle ikke kunde være Edgårdsmænd. I første Tilfælde derimod anfører Calonius [3] enkelte Undtagelser f. Ex., naar Talen var om: hvo der af Arvinger havde været den længst levende? om frugtsommelig Kone havde født levende Barn efter Mandens Død? om Præst ved Sygdom havde været forhindret i at forrette Nadveren? Ihvorvel Norges gamle Love ogsaa i Almindelighed antage, at Trælle ikke kunne aflægge Eed og Vidnesbyrd [4], saa gjøre dog ogsaa de Undtagelser: Træl og Trælinde kunde ligesaafuldt som Frelsmand bære Vidne om Hjemsøgning, hvis f. Ex. Bonde eller Bondes Søn blev myrdet hjemme i sit Huus [5]; og den Frigivne maatte ligeledes aflægge Vidnesbyrd om Ting, som han havde havt Leilighed til at lære at kjende, imedens han var Træl [6].

Til Templerne og Kirkerne, til de store Folkefester og Thingene havde Trællen kuns Adgang i Herrens Følge og med hans Orlov [7]. Trællenes borgerlige Rettigheder vare

---

1) Jydske L. I, 31 cfr Vestg. L. Arfd. 7.
2) Hag. Ad. Gul. L. Odelsb. c. 2. H. Hag. Frost. L. XII, 14 Gothl. Stadzl. c. 1 § 4.
3) dissert. p. 131.
4) H. A. Gul. L. Landsleieb. c. 15 H. Hag. Frost. L. XII, 7.
5) H. H. Frost. III, 4.
6) H. A. Gul. Landsl. c. 15.
7) Cfr. Hagen d. Godes S. c. 16. Calonius p. 119-124. Herefter er

altsaa kuns meget faa og ubetydelige. Af Herrens Vilkaarlighed havde de at vente baade Naade og Unaade, undtagen i de Tilfælde Lovene havde gjort Indskrænkninger og overtaget Mæglingen mellem Herre og Tjener. Trællene vare og bleve, indtil deres Navn forsvinder af Lovene og Aarbøgerne, Bondens og ikke Statens Mænd.

Capitel. 6.

Om Frigivelse og Frigivelsesmaaderne.

Det behøver intet Beviis, at Herren kunde give sin Træl Frihed; thi hvorfor skulde han ikke kunne skille sig ved sin lovlige Eiendom? Derimod synes det ikke, som Huusmoderen har kunnet frigive, da hun jo selv var Bonden undergiven [1]. Alligevel nævner Sagaerne flere Qvinders Frigivne, f. Ex. Sigtryg, Algerdes Frigivne [2]. Friheden var den herligste Gave, hvormed en Herre kunde belønne Slavens Troskab, Duelighed og prøvede Mod [3]. De Trælle, som eiedes af Klostere og Kirker, kunde efter flere Kirkemøders Beslut-

---

let at rette det Feilagtige, som findes i Rühs's Fremstilling af Trællenes Kaar: Geschichte Schwedens t. 1 p. 60. At begraves paa Kirkegaard og opnaae geistlige Embeder blev ikke Trællene forundt, saalænge de vare Trælle. Men i Gudstjeneste, Daab, Nadvere, Vielse, Confirmation, den sidste Salvelse o a, gjorde Kristendommen dem deelagtige ligesaavel som det frie Folk. Cfr. H. A. Gul. Manh. c. 48. Frost. XIII, 21. Nye sjell. L. V, 11.

1) Thorlac. de matrimon. bor. p. 265,

2) Nials S. c. 39 p. 59.

3) S. Landnam. I, 8. II, 7 Eyrbygg. S. c. 31. Svarfdæl. S. og Jomsviking. S. i Müllers Bibl. II p. 303 og III p. 38. Hag. Ad. Gul. L. Ledingsb. c. 18.

ninger ikke frigives uden ifølge fælles Overeenskomst mellem Biskoppen, Abbeden og Kirkeværgerne; thi geistligt Gods maatte efter Kirkens Lov allermindst spredes og forødes. Paa den anden Side var Geistligheden ikke saa skaansom over verdslig Eiendom, at de jo tilveiebragte Trælbaarne Frihed ved at optage dem i den geistlige Stand eller i Klosterne, saasnart de ved Lærdom eller paa anden Maade gjorde sig fortjente dertil [1]. Ofte blev Herren mod sin Villie forpligtet til at frigive Slaven, naar nogen f. Ex. med Tolvmænds Eed og tvende Vidner kunde godtgjøre, at hiin ulovlig var belagt med Trældom [2]; og Kongen kunde erklære den Træl for fri, som Herren ulovligen havde i sit Sted skikket i Leding [3].

Med det Orke (peculium), som gode Herrer tillode deres Slaver at erhverve sig i deres Tjeneste, kunde disse ikke sjelden kjøbe sig deres Frihed, og Lovene begunstigede slige Frikjøbelser [4]. Erling Skjalgsens Trælle kunde allerede i deres første eller andet Tjenesteaar kjøbe sig frie for den fastsatte Løsepenge, han ved Agerfæste og Aftengjerning gav dem Leilighed til at samle [5]. Dog da, som vi ovenfor have beviist, al Trællens Eiendom, selverhvervet eller ikke, egentlig var Huusbondens, maatte en saadan Frikjøbelse mere betragtes som en frivillig Skjænk eller Naade af denne [6]. Først, naar Trællen havde erlagt den halve Løsesum, kunde

---

1) Muratorii antiqq. Ital. t. 1 p. 841; cfr. Gotl. L. c. 5.
2) Skaan. L. VI, 10. Var den Forurettede Trælinde, erklæredes tillige de Børn, hun i hendes Fangenskab havde født, for frie.
3) Jydske L. III, 2.
4) Cfr. Ælnothi vit. S. Canuti c. 14. S. R. D. III p. 382. Saxon. l. VI p. 112. H. A Gul. Frig. c. 5. Skaan. L. VI, 5.
5) Oluf Hell. S. c. 22.
6) Legg. Bajuv. tit. XV c. 7 forbyder ogsaa Trællen at erhverve sig Friheden ved sit peculium, med mindre Herren dertil gav sit Minde.

der gives ham Frelse; thi fik han Friheden før den Tid, betragtedes han endnu som Træl, og ingen kunde virke sig fredløs paa ham uden netop Huusbonden selv [1]. Herren havde endnu saamegen Raadighed over hans Person, at han ved Hug og Slag kunde afnøde ham den resterende Halvdeel af Kjøbesummen [2].

Beslægtede kjøbte ofte og kunde efter Loven kjøbe Slaven fri, for at udslette den Skamplet, som ved hans Trældom hvilede paa Familien [3]. De ældre Love fastsatte da 3 Mark som Løsepenge, men de yngre overlade det til Bonden, baade om han vilde give Frelse, og hvormeget han vilde kræve i Løsen [4]. Vore Forfædre laae Ættens Reenhed saa meget paa Hjerte, at visse Love endogsaa under 9 Marks Bøder formeente Huusbonden at forholde de Beslægtede Trællen, naar disse med tvende Vidner godtgjorde, at de ifølge Ætledning havde Ret til at frelse ham, og naar de bøde Eieren 2 Mark reent Sølv [5]. Men Løseren maatte paa den anden Side med Eed bekræfte, at han for egne Penge og ikke for den Trælbundnes kjøbte denne fri, og at han ikke vilde gjøre ham til sin egen Slave, men til Frelsmand [6]. For at Bonden ikke skulde lide formeget Tab, var derhos forordnet, at en saadan Frikjøbelse ikke maatte finde Sted i Saaenings- og Høstens Tid, med mindre man kunde sætte Arbeidsfolk i Trællens Sted [7]. Saalænge Sagen endnu var uafgjort for Domstolen, betragtedes de Forurettelser, hvilke Herren

1) H. H. Frost. L. III, 53.
2) H. A. Gul. L. Frig. c. 5.
3) Skaan. L. VI, 10.
4) Andr. Sunes. VI, 9.
5) Vestg. L. Ärfd. c. 20; cfr. Ostg. L. Arfd. fl. 17.
6) Stiernhöök p. 222: at wir lösum han, til lyne och kundra Manna.
7) Ostg. L. Ärfd. fl. 21.

tilføiede Trællen, som begaaede mod Frelsmand, og paa den anden Side var ikke heller Herren, men de Beslægtede, som gjorde Paastand paa Trællens Frelse, pligtige til at betale de Bøder, hvilke denne maatte forvirke [1]. Hverken Træl eller Frigiven eller Mand, som selv havde kjødt sig Frelse, havde Lov til at frikjøbe Slaven [2]. Dersom Frelsmand vilde ægte en Trælqvinde, maatte han, som forhen er viist, frikjøbe hende; ja Uplandsloven byder ikke blot Trælqvinden, men ogsaa hendes Afkom at være fri, hvis en Fribaaren havde ægtet hende med Lovens og Huusbondens Tilladelse [3]. Da i det mindste de yngre svenske Love erkjende Grundsætningen: at Barnet hørte til den bedre Side (gange å Barn a bättri Alff), saa fulgte deraf, at de Børn, hvilke Bonden avlede med egen Slavinde, maatte gives Frelse, og de, som han avlede med fremmed Slavinde, kjøbes frie. Hermed stemmer overeens, hvad Gulethingsloven bestemmer angaaende thyboret Barn [4].

Ved Hævd kunde en Træl i Norge ligesom hos Romerne vinde sin Frihed, hvis han nemlig i 20 Aar havde været i upaatalt Besiddelse af Frelsmands Rettigheder (med Hensyn til Kjøb, Salg, Reiser, Ægteskab [5]).

Vi komme nu til at omtale Skikkene, der iagttoges ved Frigivelse. Oprindelig vare neppe Frigivelser forbundne med nogensomhelst Ceremonie eller offentlig Kundgjørelse [6].

1) Stiernhöök p. 221.
2) Ostg. L. Ärfd. fl. 18.
3) Ärfd. c. 19.
4) H. A. Gul. L. Frig. c. 1.
5) H. A. Gul. L. Frig. c. 5.
6) Om de allerældste Frigivelsesskikke vide vi aldeles intet, og desto mere have vi, for dog at slutte os til noget, Ret til at raadføre os med Nabofolkenes Sædvaner. Paulus Diaconus (gest. Long. l. I c. 13) omtaler en manumissio per sagittam hos Longobarderne, da de for at forøge An-

steen fandt man det fornødent, ved offentlig Auctoritet at betrygge den Frigivne mod en villkaarlig Behandling af den forhenværende Huusbonde, og indførte da de tvende Hovedclasser af Frigivelser, nemlig: paa Thinge og i Kirke. Den første Frigivelsesmaade synes ikke at have fundet Sted i Norge, men i Danmark og Sverrige. Herren eller den nærmeste Arving førte den frigivne eller løskjøbte Træl paa Thinget, og frasagde sig sin Eiendomsret over ham. Hverpaa en anden optog ham blandt sine Clienter, saa at sige, og svarede for hans Handlemaade [1]. Hvorledes det har forholdt sig med den norske Frigivelsesskik: at sætte Trællen paa Kiste [2], vover jeg ikke at bestemme: men den synes ikke at have været meget forskjellig fra den anden i hele Norden vedtagne, at føre Trællen til Kirke, hvilken med Kristendommen kom i Brug her som andensteds [3].

Man ledte Trællen frem til Alteret, lagde Evangeliebogen paa hans Hoved og kundgjorde hans Frihed for Menigheden [4]. Det er bekjendt, at Romerne ogsaa brugte, i Feronias Tempel at paasætte den Frigivne en Hat, som

tallet af deres Krigere frigave en Deel Slaver. De hidrørende Ord lyde saaledes: ut rata eorum haberi posset libertas, sanciunt more solito per sagittam, immurmurantes nihilominus ob rei firmitatem quædam patria verba. Dette Sted er saameget mærkeligere, som Frigivelsens Ritus ellers findes ganske anderledes bestemt og beskrevet i de senere Longobardiske Love.

1) Skaan. L. VI, 5 Vestg L. Årfd. c. 20.

2) H. A. Gul. L. Frig. c. 5. Da Hagen Adelsteens Lov er blandet med Tillæg af et senere kristeligt Old, saa kunde her maaskee menes Reliqvie-Kisten. Man svor over Helgenes skrinlagte Been. Cfr. Rosenvinge dissert. de usu iuramenti § 18 p. 167.

3) Cfr. Potgiess. de statu serv. l. 4 c. 4. Legg. Ripuar. tit. 58 § 1 & 12. Hos Lacedæmonerne og Romerne foretoges ogsaa Frigivelser ved Templer.

4) Andr. Suneſ. VI, 5. Nye sjell. L III, 16 ed. Rosenvinge. H A. Gul. Frig. c. 6.

et Symbol paa Frihed [1]. Da Hatten ogsaa hos vore Forfædre gjaldt for et Frihedssmykke, og der i Østgothe-Loven forekommer det Udtryk, frälz og fridhätta [2]: saa er det ikke usandsynligt, at denne Ceremonie ogsaa har fundet Sted i Norden, ihvorvel det er besynderligt nok, at den ikke er nøiere omtalt.

Jo mere Geistligheden anbefalede Frigivelser som et Gud og den Korsfæstede velbehageligt Offer til Sjælens Frelse [2], desto hyppigere bleve Frigivelser i Kirken. Desaarsag blev det meget sædvanligt, at man ved Testamente efterlod Trælle deres Frihed til Arv. Biskop Absalons Testamente afgiver Exempler herpaa [3]. Den Afdødes Villie maatte da paa Begravelsesdagen selv [4] kundgjøres for de Tilstedeværende. De Frommes Offere synes at være blevne altfor skadelige for Eiendomsretten, og yngre Love forbøde desaarsag paa denne Maade at formindske Arven til mindre end det Halve; men hvis Arvingerne ellers paastode Frigivelser at være ulovlige, kunde den Frigivne med tvende Vidner og Tyltereed bevise sin Ret; og naar denne Eed var aflagt, skulde dens Ord, som førte Beviset for Trællens Frigivelse, gjelde mere end dens, som paastod, at Frigivelsen var ulovlig [5]. Frihedsgaven hørte til dem, som ikke kunde tages tilbage; men dersom Giveren kom i stor Nød og Trang, kunde han af den Frigivne forlange Opfostringspenge be-

1) Servius ad Æneid. l. VIII, 564.
2) Østg. L. Ärfd. B. 24.
3) Cfr. Østg. L. Ärfd. B. 6.
4) Script. R. D. V., p. 125.
5) Sunes. VI, 5; cfr. Stiernhöök p. 219.
6) Nye siell. L. III, 16 og 18.

talte [1]), og den Frigivne maatte sædvanlig, endog efter Frelsen, arbeide 12 Maaneder for sin Patron [2]).

De gamle Norske havde en dem egen Frigivelsesskik, nemlig det saakaldte Frelseøl eller det Gjestebud, som den Frigivne maatte anrette, og dertil indbyde Patronen, men ingen, som ansaaes for dennes Fjende. Alle de Indbudne skulde have rigelig deres Øl; Frelsmand maatte skjære Hovedet af den Vædder, som slagtedes, og Herren derpaa med egen Haand tage Halsløsenet af Trællens Hals. Naar Herren havde taget det øverste Sæde, bød Trællen ham 6 Ører for sin Frihed; tog Herren end ikke imod samme, var det dog som om han havde modtaget dem. Hvis Patronen nægtede at indfinde sig ved Frelseøllet, fordi han vilde formene Trællen hans Frihed, maatte den Frigivne med tvende Vidner bekræfte, at han havde været indbuden; hans Plads stod ledig og de 6 Ører bødes, som om han virkelig var tilstede. Herren kunde sende en Anden i sit Sted; men var Ingen beskikket til at modtage Løsepengene, gjemtes de til næste Dag, og frembares da ved Natmaal, Kl. 9 om Aftenen. Bleve de ikke endda modtagne, opbevaredes de, indtil Herren selv hentede dem. Og dermed var Frelseøllet lovligen tilendebragt [3]), og den Frigivne, som med tvende Vidner kunde bevise, at han saaledes havde givet sit Frelseøl, nød alle en Frigivens Rettigheder [4]). Ellers var han, som det Følgende vil vise, udsat for en vilkaarlig Behandling af Huusbonden i Fremtiden. Ikke blot de, som frigaves i Kirke eller paa Kiste eller af Kongen, men ogsaa Trælqvin-

---

1) H. A. Gul. L. Arvb. c. 15.

2) Ibid. Frig. c. 5.

3) H. A. Gul. L. Frig. c. 6. f. H. Frost. L XI, 12.

4) H. H. Frost L. XI c. 12.

des Barn, der havde faaet Frelse, før det var tre Aar gammelt, og de, hvilke Herren havde erklæret skatte- og skyldfrie, bleve fritagne for at gjøre deres Frelseøl [1]).

Oldtiden elskede vel høiligen Ceremonier og Skandinaverne Gilder; men der maa dog have været en særlig Grund til hiin Skik i Norge. Jeg har tænkt mig den saaledes i Sammenligning med Romernes manumissio per mensam s. convivium. Det ansaaes for Skam at sidde til Bords med Træl; naar Bonden derfor værdigede Trællen at drikke af Bæger med sig, erklærede han ham med det samme for Frelsmand, og kunde ikke svige det givne Frihedsløvte. Maaskee har man ogsaa tænkt sig det som nyttigt og nødvendigt, at Trællen ikke blev sin egen Mand, før han var i Stand til at udrede de til et Frelseøl fornødne Udgivter. Jeg støtter mig heri paa et Lovbud, der siger, at den Frigivne, endskjøndt han havde gjort sit Frelseøl, skulde vende tilbage til Herrens Værge, hvis han geraadede i yderste Armod [2]). Kong Skjold skal efter Saxos Fortælling [3]) først have gjort Indskrænkning i Frigivelser. Man kan med Meursius ingenlunde slutte, at Skjold først har indført Frigivelsesskikken; og heller ikke synes mig, at Stephanius [4]) rettelig forklarer Ordet rescindere paa dette Sted ved at betage Ret til at frigive. Det vil ikke sige andet end at gjøre tilstaaede Frigivelser ugyldige; thi ellers kunde det ikke hedde

1) H. A. Gul. L. Frig. c. 5.

2) H. A. Gul. L. Frig. c. 7.

3) L. I p. 6: Primus rescindendarum manumissionum legem edidit. Servi, quem libertate donaverat, clandestinis insidiis petitus, acrem pœnam exegit, tanquam in omnium libertorum pœnam unius crimen redundare posset.

4) Not. ad Saxon. p. 32. Stephanius støtter sig paa Valerii Max. II. 2 c. 6 & 7, hvor dog manumissiones rescindi blot betyder manumissum in servitutem revocari.

in pænam omnium libertorum, men maatte hebbe in pænam omnium servorum. Trællene bleve jo egentlig straffede ved at betage Huusbonden Ret til at frigive, og ikke de Frigivne, som Skjold vilde hævne sig paa. Skjolds Lov synes mig ganske at stemme med Gulethings-Loven Frig. c. 1, ifølge hvilket en Frigiven, som havde viist Uærbødighed og Trods mod sin Patron, atter maatte vende tilbage under Trældoms Aaget [1]).

Capitel 7.

Om Skandinavernes Frigivne.

Leysingiar kaldte vore Forfædre dem, som havde kjøbt sig frie, og Frialsgiafa dem, som ved Velgjerning havde faaet deres Frihed [2]). Begges Kaar kunne ikke kortere beskrives end med Taciti Ord: „De Frigivne ere ikke meget over Trællene" [3]). Knud den Hellige gav de Frigivne en fuldstændigere Frihed [4]). At forstaae Ælnothi Beretning herom saaledes, som om Knud havde gjort det til en varig Lov, at Frigivne skulde nyde lige Rettigheder med Fribaarne [5]), det forbyder os Kundskaben om den Forfatning, hvori vi forefinde de Frigivne i Valdemarernes Tid. Den

1) Cfr. Kofod Anchers jur. Skr. t. 2 p. 249.
2) Cfr. Joh. Finnæi tentamen circa jus eccles., quod Vicensium vocant p. 37.
3) De moribus Germ. c. 25: liberti non multum supra servos.
4) Ælnothi vit. S. Canuti i Scr. R. D. III p. 352. Canutus S. publicæ libertati adjudicauit servos manumissos et proprii sudoris labore pretio acquisito redemtos.
5) Kof. Ancher jur. Skr. t. I p. 58.

var, som Tacitus siger, virkelig ikke meget bedre end Trællenes.

Den Frigivne var ikke ganske fredhellig eller sin egen Mand; han maatte derfor kaste sig under en Fribaarens Patronat, der hævede tredie Delen af de Bøder, som forvirkedes mod den Frigivne; men ogsaa maatte betale tredie Delen af de Bøder, hvori denne faldt. Naar den Frigivne blev dræbt af en Fribaaren, bødedes ikkuns det Halve mod Frelsmand, ligesom den Frigivne selv kuns betalte halve Bøder for Frelsmands Drab. Den Frigivne, hvis Patron Ingen vilde være, betalte for Drab blot Lindebot ɔ: tredie Delen af den Mulct, der bødedes for Manddrab af Træl [1]. Statsslaven, som ved Øvrighedens Raade var bleven frigiven, betragtedes forsaavidt lige med andre Borgere, at der for hans Drab erlagdes fulde Bøder [2].

I de norske Love omhandles den Frigivnes Pligter og Rettigheder vidtløftigere. I disse gjøres Forskjel paa de Frigivne, som vare i Clientel [thyrmeft] [3], og dem, som havde gjort deres Frelseøl. For Patronens Ret og Myndighed vare fritagne saavel Herrens thyborne Barn, hvem Frelse var given inden det tredie Aar, som ogsaa de, der havde udredet Løsepenge og Frelseøl, og endelig den, som en Sømand havde frikjøbt paa sine Reiser, saalænge han levede; døde han derimod, uden at have gjort sit Frelseøl, arvede Patronen ham [4].

Den Frigivne, som havde gjort sit Frelseøl, kunde raade

1) Skaan. L. VI, 5, 6, 7; cfr. Sunes. V, 10 og Hadorphs Interpretation af Lindebot.

2) Skaan. L. VI, 9.

3) Thyrmsel heed Patronens Privilegium.

4) H. Hag. Frost. L. XII, 42. XI, 10 & 14.

for sit Kjøb og sit Ægteskab [1]) og efterlade Arv til sine Børn, naar hans Kone som Frigiven ogsaa havde gjort sit Frelseøl. Men bleve disse Børn forældreløse og kom i yderste Armod, saa grov man paa Kirkegaarden en Grav og lod dem omkomme i den, som Gravgangsmænd; dog paalaae det Patronen som en Barmhjertighedspligt at optage og fostre den, som aandede længst. Skikken lader sig vanskelig bringe i Overeenstemmelse med de ellers milde Bud om Børns Udsættelse. Dersom den frigivne Mand havde gjort sit Frelseøl og ikke hans frigivne Kone, arvede Børnene begge; men ikke, hvis Forholdet var omvendt. Derimod gjeldte med Hensyn til Arv Reglen: at Barnet gaaer til Moderens Side, naar Frelsqvinden havde Børn med frigiven Mand. Kunde denne efter Moderens Død ikke underholde Børnene, maatte Moderens Familie antage sig disse, og den Frigivne, uagtet han havde gjort sit Frelseøl, vende tilbage til Herrens Huus [2]). Frostethingsloven tilkjender den Frigivne og hans Patron de to Trediedele af Børn og Arv, men Moderen ikkuns den tredie Part; og denne Konens Deel blev fri for Thyrmselen eller Patronens Ret og Myndighed. Den Frigivne, som ved Frelseøl eller vidnesfast (med Trygdom) havde kjøbt sig Frelse, kunde arve sin Søn, Datter og sin Frigivne. Naar de 6 Mænd, efter hvilke den Frigivnes Afkom kunde tage Arv, vare døde, arvede Patronen og hans Efterkommere indtil 9de Led, men siden Kongen [3]). Lykkeligst var det thybaarne Barn, som Faderen havde frigivet før dets tredie Aar; det havde næsten

1) H. A. Gul. L. Frig. c. 6.
2) H. A Gul. L. Frig c. 7.
3) H. H. Frost. L. XI. 11; cfr. H. A. Gul. L. Arv. B. c. 1 No. 14.

fuld Arveret [1]), ihvorvel det hævede ringere Bøder end den Fribaarne [2]).

De Patronen hørige Frigivne (Thyrmsle-Mænd) kunde ikke sidde i Dom [3]), ikke slutte Kjøb eller Ægteskab uden Herrens Tilladelse [4]). Frigivne Børn vare i Almindelighed bedre anseete end deres Forældre: hvor f. Ex. den Frigivne kuns oppebar 6 Ører i Bøder, hævede hans Søn 8 Ører [5]); men havde ingen af Forældrene gjort deres Frelseøl, saa havde Børnene ikke større Ret end Faderen, og maatte efter Lovens Ord „arbeide for Karle og Kjerlinge" [6]). Tvende Brødre, opfostrede og frigivne af een og samme Herre, kunde tage Arv efter hinanden, naar de havde levet tilsammen; men deres Børn toge ingen Arv, naar ikke Frelseøllet var beredet [7]). Eyrbyggia S. beretter en mærkelig Retssag, som sætter de Frigivnes Arveret og Undergivenhedsforhold i Lys: Thorbrands Sønner havde en Frigiven, ved Navn Ulf, som havde overgivet sig tilligemed sin Eiendom i en vis Arnkils Hænder, og var bleven hans Vernadr Madur (Vornede, verna) [8]). Thorbrands Sønner fortrøde herpaa,

1) H. A. Gul. L. Arveb. c. 1 & 15. Frost. L. X, 7 og XI, 17.

2) H. H. Frost. L. XII, 42.

3) H. H. Frost. L. XII, 14.

4) H. A. Gul. L. Frig. c. 6.

5) Sammest. Manh. c. 50; cfr. Biarkøret c. 67 og H. A. Gul. L. Frig. c. 10, hvor der ogsaa i andre Henseender gjøres Forskjel paa Frigiven og Frigivens Søn.

6) H. A. Gul. L. Frig. c. 7. Hurtigkarl de indole servitutis etc. p. 46 synes mig urigtigen at forklare dette Udtryk saaledes, som om disse libertini atter geraadede i egentlig Trældom.

7) H. A. Gul. L. Frig. c. 9.

8) Her som ofte andensteds i Lovene forekommer Vornede i en ganske anden Betydning, end den, som blev den gjeldende i Danmark i 16de Aarhundrede. Ordet kommer af Vern, Beskyttelse, og antyder blot Patronatsrettigheden eller Thyrmselen.

fordi de paastode Arveret ikke blot til Ulfs egen Eiendom, men ogsaa til det, som denne havde arvet efter sin Broder, Orlig, ligeledes deres Frigivne; de klagede for Dommeren, men denne dømte, at han ikke kunde tage sig af Sagen, fordi Arnkil var kommen dem i Forkjøbet ved at tage Ulfs Gods i Besiddelse [1]. Dommeren erkjendte da med det samme, at deres Arveret iøvrigt var lovlig.

Den Frigivne, som ikke havde kjøbt Thyrmselen (Trælle-Vilkaar) af sig, kunde leie saameget Agerland, han netop kunde behøve, og kjøbe Sædekorn dertil, men for hans øvrige Kjøb raadede Patronen [2]. Dette Lovsted viser, at man ikke skal tænke sig de Frigivne som egentligt Huustyende eller Herrens Arbeidsfolk. De kunde drive borgerlige Haandteringer og Næringsveie [3]; de vare som Romernes Frigivne ofte nutricii og pædagogi, saaledes som Thord, en Frigivens Søn (Leysingiason), der opfostrede Nials Børn [4]. Men fordi det ikke var billigt, at Herren ganske tabte al Fordeel, den Frigivne havde ydet ham som Træl, vedligeholdtes et vist Underdanigheds Forhold; og fordi den Frigivne ikke med eet kunde løfte sig over sin Trællestand [5]) eller havde Evne til at bestaae som en fri Borger, fandt Lovene det fornødent at twinge ham ind under Patronatet, og lade ham ved en vis Afhængighed betale det Skyts og den Opsigt, som var ham nødvendig. Uplandsloven synes at see igjennem Fingre med Herren, naar han af Begjerlighed efter den Frigivnes Gods vilde drage ham under sig;

1) Eyrbyggia S. c. 31.
2) H. H Frost. L. XIII, 23; cfr. H. A. Gul. L. Frig. c. 6.
3) Oluf Hell. S. c. 22.
4) Nials S. c. 39 p. 59.
5) Man kjendte i de ældste Tider kun tvende Stænder: Frie og Trælle, og Overgangen fra de sidste til de første, turde ikke gjøres alt for pludselig; cfr. Rothe om Nordens Statsforfatning t. 2 p. 282.

men kunde den Frigivne med Vidner godtgjøre (gôdhâ sik), at han havde leiet sig Agerland, og at han altsaa ikke behøvede det strenge Patronat, taalte Loven ikke sligt Indgreb af Herren [1].

Der hvilede Stavnsbaand paa de Frigivne, og uden Herrens Tilladelse kunde de ikke forlade Fylket [2]. Man tør derfor ikke antage, at Fremmede, som ved Ran, Krigsfangenskab, Kjøb vare geraadede i Trældom hos Skandinaverne, hyppigen have tyet tilbage til deres Fødeland og Hjemstavn efter deres Frigivelse. Den Frigivne, som lod det fattes paa Ærbødighed, eller viste Utaknemmelighed imod sin forrige Herre, blev atter Træl til Straf [3]; men naar den Frigivnes Søn paa samme Maade forsaae sig, maatte han anden Gang betale den af hans Fader givne Løsepenge [4]. Man troede ikke, at den kunde blive nyttig Borger, som ikke forstod at være fri eller at opføre sig anstændig i de huuslige Forhold [5]. De Frigivne betalte og modtoge Bøder for tilføiede Fornærmelser, men disse vare meget forskjellige, eftersom den Frigivne havde gjort sit Frelseøl eller ikke, og sædvanlig vare de kuns halv saa store som de, hvilke den Fribaarne dømtes i eller hævede [6].

Dette Capitel om Frigivne, deres Kaar, Rettigheder og Pligter fortjente en meget videre Udførelse. Her skulde

1) Upl. L. Kjøpmal. B. c. 3 § 3 sq.
2) H. A. Gul. L. Frig. c. 11.
3) Cfr. Saxon. l. I p. 6.
4) H. A. Gul. L. Frig. c. 10.
5) Valer. Max. l. II. c. 6 § 6: Supersedeo te habere civem tanti muneris impium æstimatorem, nec adduci possum, ut credam urbi utilem, quem domui scelestum cerno; abi igitur et esto servus, qvoniam liber esse nescisti. Saa sagde en atheniensisk Herre til en uværdig Frigiven. Samme Lov gjeldte hos Franker og Burgunder; cfr. Potgiesser de statu servor. l. IV c. 15 § 2.
6) H. A. Gul. L. Manh. c. 35 & 50, Frost. L. III, 51 og XII, 30. Biarkøer. c. 37 & 39. Vestg. L. Drapm. c. 2. Vard. B. c. 5.

kuns vises, at de Frigivne vare langt fra Frelsmands Stand, og vi vilde derved bane Overgangen til den følgende Undersøgelse om Trældommens Aftagelse og Ophør i Norden.

Capitel 8.

Om Aarsagerne til den egentlige Trældoms Afskaffelse i Norden, dens Aftagelse og Ophør.

Saa behagelig denne Undersøgelse er, saa vanskelig er den tillige. Trældoms første Oprindelse er indhyllet i Mørke; dens Ophør i Norden er det ikke mindre; thi har end Sverrige en bestemt Lov at opvise, som udtrykkelig ophævede Slaveriet i enkelte Provindser, saa lader sig dog ikke i Danmark og Norge Tidspunktet angive, da Trældom ophørte. Sammensmeltningen af den frie og ufrie Stand iværksattes efterhaanden og umærkeligen, var ikke Frugten af et enkelt Lovbud, men et Værk af den fremskridende kristelige Oplysning. En historisk Deduction maa lede os til at finde baade Aarsagerne til Trældommens Ophør hos vore Forfædre og Tidsalderen, i hvilken den ophørte.

Asien var Skandinavernes Moder, og blev ogsaa ved Othin og Kristus deres Opdragerinde. Trældoms Mørke og Frihedens Lys forplantedes begge didfra til Norden. Forgjeves søge vi, medens kristelige Stater endnu ikke gaves, efter Templer til Menneskelighedens Priis og Ære; den milde Kristendom frarev Voldsmændene deres Sceptre, hvad enten de vare Huus-Tyranner, eller borgerlige og politiske Despoter. Ogsaa denne Velgjerning har man villet

frakjende Kristendommen; man har lagt samme til Last, at den ikke strax løste Menneskeslægten af dens legemlige som af de aandelige Slavelænker. Hvad kunde være daarligere og mindre hensigtsmæssigt, end om vor guddommelige Religionsstifter blot ved den Kraft, som et Religionsbud har, havde villet omstyrte en Bygning, som Moses og de viseste Lovgivere før ham knap havde rystet; en Bygning, som var grundet paa Ælde og hele Oldtidens Charakter, Sæder og borgerlige Indretninger, og som først kunde nedbrydes med Barbariet, naar Tidens Fylde var kommen, Sæderne formildede, Egennytten og de smaalige Lidenskaber, hvorved Slaveriet fandt Næring, bragte til Taushed. Man maatte være varsom for at bane sig den rette Vei til Maalet, klog for at naae det, og skaansom for ikke at gjøre Adepterne kjede af Frihedens Lære. Reformationshistorien har viist, hvorledes denne Lære kan misforstaaes og misbruges. Slaverne vilde muligen have fornyet Erindringen om Spartacus's Tid, og Kristus kun slet have anbefalet sig den gamle Verden ved at forstyrre den borgerlige Roe og Orden, som en utidig Friheds-Herold.

Den kristelige Religion opstiller netop de Grundsætninger, som, overalt udbredte og antagne, overalt maatte udrydde Slaveriet med Rode; den egen er Ideen om en himmelsk Fader, som med lige Kjerlighed omfatter alle, baade den Frie og Trællen, og om en Frelser som ved sit Blod løskjøbte alle. I Gudsriget, han stiftede, gjaldt hverken Herre eller Træl; i Guds Billede vare alle skabte, og alle vare kaldte. Evangeliets Ord maatte virke saameget mere til Frihed og Frelse for Trællene, som det forstodes egentlig, der var fremsat uegentligt [1]); og allerede Constantins Love

[1]) Concilierne opmuntrede til at løskjøbe kristne Trælle af Jødernes og Hedningernes Vold: „Nefas est, ut, quos Christus sanguinis sui effusi-

angaaende Trælle og Frigivelser visse Ordenes og Lærens Kraft. Kristendommen medførte et Hierarchie, som var frugtbart paa onde og gode Ting; men skjøndt det virkede mindre ved Troe end ved Overtroe, mindre af Kjærlighed til det Gode end af ukristelig Begjerlighed, mindre ved Oplysning end ved Skræk, saa har det dog fremvirket borgerlig Frihed og tæmmet verdsligt Overmod. Vildhed, Egennytte, Had og andre Lidenskaber vare de egentlige Kilder, hvorfra Trældom udflød. Kristendommen stoppede efterhaanden disse Kilder ved dens moralske Love. Ved Religionen dannedes Sæderne, og ved disse de borgerlige Love, hvilke da omsider maatte faae Religionens Præg. De othinianske Sæder omskiftedes med de kristelige; de othinianske Love og Indretninger ombyttedes med de kristelige. Vi ville nu i Historien finde Stadfæstelse paa disse Sætninger med Hensyn til Trældommens Afskaffelse i Norden.

Ifølge den ved Kristendommen forplantede Oplysning fremblomstrede Handel, Agerdyrkning, Haandværker og fredelige Konster i Norden i Særdeleshed fra det 11te Aarhun-

---

one redemit, vinculis Judæorum et gentilium sint irretiti (Harduini Conc. t. VI p. 781). Caveatur diligenter, ne illam animam perdat, quam dominus noster suo sangvine mercatus est (ibid. p. 775). Trælle maatte ikke sælges udenfor Distriktet; „pietatis enim maximæ est et religionis intuitus, ut captivitatis vinculum omnino a Christianis redimatur“ (Harduin. Concil. t. III. p. 949). Paa Kirkemødet til Aachen Aar 816 findes Trældoms Udspring i Arvesynden [Ibid. t. IV p. 1115]. Gregor den Store [Moral. in Job. l. V c. 12] udtaler paa en skjøn og kristelig Maade Religionens Tendents til at gjenoprette Menneskets naturlige Frihed. Disse ere hans Ord: cum redemtor noster, totius conditor naturæ, ad hoc propitiatus, humanam carnem voluerit assumere, ut divinitatis suæ gratia diremto, quo tenebantur captivi, vinculo pristinæ nos restitueret libertati; salubriter agitur, si homines, quos ab initio natura liberos protulit, et jus gentium jugo substituit servitutis, ei, qua nati fuerant, manumittentis beneficio libertati reddantur.

drede af. Alt som Sæderne bleve fredeligere og mildere, aftog den Grumhed og Planløshed, hvormed Krigene hidtil vare førte; Stats-Interesse og Stats-Krige traadte i Stedet for de private Foretagender og Feider. Den Krigsfangne havde engang kuns Valget imellem Død eller Trældom; siden tørstede Seierherren mere efter Land og Gods end efter Blod og Slaver. Forhen drog Nordboen selv ud paa Sørøvertog, siden for at hæmme Sørøverier [1]. Kristendommens Aand har præget sig i det Roeskildske (Bethemans) Caperselskabs Statuter [2]. Knud den Hellige skal allerede have forbudet Sørøverier, og han revsede en vis Eigil, der havde overtraadt Forbudet, med de Ord: at Sørøverie var en hedensk Uvane [3]. De normanniske Sørøvertoge ophørte ogsaa i 11te Aarhundrede. Vaaben og Vikingefærd forsynede da ikke saa rigelig som i den hedenske Tidsalder Norden med krigsfangne Trælle, og Slavemarkederne bleve efterhaanden tomme.

Hvis Børns Udsættelse var en Kilde til Trældom, saa tilkommer ogsaa kristelige Love den Roes, lidt efter lidt at have stoppet dette Tilløb [4].

At løskjøbe Fangne og Trælle af Hedningernes Hænder fremstillede allerede Nordens Apostel Ansgarius som en from og Gud velbehagelig Gjerning, og foregik med sit eget Exempel. De Kristne i Nordalbingien havde atter bragt i

1) Njals S. c. 30.

2) Saxon. l. XIV p. 260.

3) Bartholin. de causis contemtæ a Danis adh. gent. mortis l. II c. 9 p. 453, efter Knytlingasaga; cfr. Krantzii Dan. l. I. c. 39. Ælnothus p. 1401 i Westph. Monum. Rer. Cimbr. t. IV. Commentar. de Egillo sub Canuto Sancto Bornholmiæ præfecto, ed. Birger. Thorlacius 1812.

4) H. A. Gul. L. Krist. c. 21. Magn. Lag. Gul. L Kirker. c. 2. Dfkg. L. Krist. c. 26. Vestmann. L. Krist. c. 25; cfr. Manh. c. 25.

Trældom nogle kristne Slaver, der vare flygtede til dem fra Hedningernes Land. Ansgar ikke blot nødte Herrerne til at frigive de Ulykkelige, men bevirkede en Lov: at herefter skulde de, der gjorde sig skyldig i slig Rovgjerrighed ikke retfærdiggjøre sig med Eed og Vidner, men enten den Sigtede eller den Fangne, som anklagede Voldsmanden, stille sig under Guds Dom (judicium Dei) [1]. Ordalierne hørte som bekjendt til de fromme Bedragerier, hvorved Geistligheden sattes i Stand til at hjælpe den fortrykte Uskyldighed, og i dette Tilfælde den Trælbundne. Ogsaa Rembert, Ansgars værdige Efterfølger, lignede heri sin Lærer, at han lindrede Slavernes Kaar. Knud den Hellige frigav og løskjøbte, hvor han kunde det [2]. Gulethingsloven befalede ethvert Fylke at frikjøbe en Træl aarligen paa Thinget, og Frostethingsloven begunstiger meget den Træl, som en Normand havde frikjøbt paa sine Reiser [3]. Geistligheden beforbrede, lettede og høitideliggjorde Frigivelser, ikke blot ved de forhen omtalte manumissiones ad altare et in ecclesia [4], men ogsaa ved at indskjærpe Frigivelser som Gud velbehagelige Handlinger, hvorved man sørgede for sin egen og Forfædrenes Sjels Frelse (pro timore omnipotentis Dei et redemtione et remedio auimæ suæ et suorum) — Udtryk, som ofte forekomme i Middelalderens Diplomer [5]. Naar en Fyrste vilde yde Forsynet sin Tak for en oppebaa-

---

1) Vit. S. Ansgarii c. 32; cfr. Skaan. L. VII 19. H. A. Gul. L. Krist. c. 23 & 31.

2) Suhms Handelshist. p. 109.

3) H. A. Gul. L. Krist. c. 3 sq. H. H. Frost. L. XI, 13.

4) Cfr. Robertson hist. of Charl. V. Vol. I. p. 321 sqq. Basel, 1788.

5) Du Cange Gloss. sub voc. Servus, Vol. 6 p. 451. Exempler kunne findes i Muratorii antiqq. Ital. I p. 853. Det synes endog (ibid. p. 481), som om Geistligheden med Herrens Vidende, men mod hans Villie, ofte har løst Patronatsbaandene.

ren Velgjerning, f. Ex. ved en Søns Fødsel, ved sin Thronbestigelse o. d., frigav han ikke sjeldnere nogle Slaver end han berigede Kirker og Klostere [1]. Trælle fik ved Testamente hyppigen deres Frihed, hvilket vi her i Norden ogsaa vide af Biskop Absalons Exempel [2]; og saadanne fromme Dispositioner, som en Døende gjorde for sin Sjels Frelse, forbød Paven at krænkes under Straf af Bansættelse; saa siger den norske Kirkeret [3].

Vi have ofte havt Leilighed til at bemærke, hvor gjerne Lovene, befrugtede af Kristendommens Aand, lindrede Trællenes Kaar f. Ex. ved at forbyde Trællearbeide paa Festdagene [4]. Clerisiet lærte Skandinaverne at agte den samme Naturens Værdighed og den samme aandelige Bestemmelse hos Trællen som hos den Fribaarne. Som Kristne gjaldt begge lige [5]. Paa Trællen kunde forbrydes Kirkefred, Thinge- og Gilde-Fred, naar han fulgte sin Herre til Kirke, paa Thinge og til Gilde. Paa disse trende Steder forøgedes Retten for enhver Mand til halvt mere end ellers, og af Bøderne tog Trællen det Halve. Kirkens Bønner og Velsignelser kom ligesaa fuldt Trællen til Gode som Frelsmand, og Sacramenterne bleve hiin til Deel som denne [6]. Ved Daaben indlemmedes han i det kristelige Samfund, og Nadveren knyttede Broderbaandet mellem ham og den frie

---

1) Marculfi formul. l. I c. 39.

2) Scr. Rer. Dan. t. V p. 422—56.

3) C. 9 i Pontopp. ann. eccles. Dan. t. I sub fin.

4) Allerede Ansgarius gjorde Begyndelsen hermed. Remberti vit. Ansg. c. 31. Trælle kunde i flere Tilfælde retfærdiggjøre sig ved Jernbyrd. Skaan. L. VII, 19. H. A. Gul. L, Krist. c. 23 & 31. Herren maatte ikke lade Trællebarn omkomme: Kirkelov hos Paus p. 213 c. 6.

5) H. A. Gul. L. Manh. c. 48.

6) Vestg. L. Kirk. 13, 2 sq. Helsing. L. Kirk. II. Upl. L. Kirk. 9. Vestg. L. Kirk. 12.

Mand. Den canoniske Ret tillod ikke gjerne, at Trælle optoges i den geistlige Stand [1]. Heri aandede Hierarchiet ikke saa frit. Dog var det ikke Stolthed og Ringeagt alene, som gav Anstødet; den Geistlige maatte ikke være bundet til det Verdslige ved saadanne Baand, hvorved Trællen var det. De huuslige Forhold vilde forstyrres, og Geistligheden gjøre sig forhadt ved altfor frit at aabne Kirker og Klostere for de Ufrie. Alligevel saae Geistligheden ofte igjennem Fingre hermed; naar f. Ex. Trælles Sønner med Flid havde lagt sig efter Videnskaberne, bleve de undertiden med Herrens Vidende og Villie optagne i den geistlige Stand og i Klostrene [2]. Hertil sigter visselig et meget mærkeligt Sted i den gotlandske Lov [3], som siger: at Præster med deres Koner og Børn, hvis de vare lærde, skulde i Retstilfælde ansees lige med Frie, men hvis de vare ulærde følge Moderens Kaar. Loven synes da at forudsætte, at Ufrie kunde være Præster.

Klostrene paastode Asylret her i Norden som andensteds, endskjøndt den jydske Lov gjorde Indskrænkninger i denne Ret [4]; og Excommunicationsstraf hvilede paa den, der voldelig antastede en Mand, der havde overgivet sig til Kirkernes og Klostrenes Skyts [5]. Ligesom de atheniensiske Trælle fandt et Tilflugtssted ved Thesei Grav, saaledes de skandinaviske i Kirkens Skjød. Men man tog dog i Mid-

1) Concil. Chalced. can. 4: cum fastigio sacerdotii non bene componitur servilis vilitas.

2) Muratorii antiqq. Ital. t. I p. 841.

3) C. 5.

4) l. 2 c. 23.

5) Finni Joh. hist. eccl. Isl. I p. 241. Pontopp. Annal. eccl. I p. 517 Hamsfort. chron. i Scr. Rer. Dan. I p. 286 sq. En Træl, som i 3 Aar havde mod sin Herres Vidende opholdt sig i et Kloster, kunde efter de germaniske Love ikke stødes tilbage i Trældom; Potgiess. l. IV c. 12 § 4.

befalderen Hensyn til, at Trælle og Trælqvinder ikke altfor jevnligen kunde tage imod Tonsur og Slør, for at ikke Gaardene skulde ligge øde [1].

Det hellige Raserie, som fra 11te Aarhundrede, drev saamange Sværme af fromme Kristne og Lykkeriddere til det forjættede Land, bemestrede sig ogsaa Nordboerne, og skjøndt man har frakjendt Skandinavernes Korstoge og Valfarter den velgjørende Indflydelse paa at fremme Stændernes Frihed [2], som med Rette tillægges de hellige Krige, Frankerne foretoge sig; saa kan jeg dog ikke andet end mene at vore Forfædres Toge saavel til Palæstina som mod Vender og Esther [3], ikke lidet have bidraget til at formindske Slavestanden i Norden. Efter Kirkens Bud turde man ikke formene nogen en saadan Fart „formedelst Kjerlighed og Gudsfrygt" [4]. Ikke Fromhed saameget som Lyst til Frihed maatte gjøre Trællene dette Bud kjært. Conrad Botho fortæller, idet han beskriver det Tilløb, som Peter af Amiens havde: at Slaver og Piger løbe af deres Tjeneste for at lyde det hellige Kald [5]. Hertil slog sig ved de hellige Krige Pest og Landfarsot, som gjorde Landet og Avlsgaar-

---

1) Carl den Store i Tillæggene til de longobardiske Love. Muratorii Scr. Rer. Ital. t. I part. 2 p. 113 Antiqq. Ital. I p. 842 Robertson hist. de Charl. V t. 2 p. 147.

2) Münter Bemerkungen über die Theilnahme der Nord. Völker an den Kreuzzügen i hans Beyträge p. 377 og Reformationshistorie I p. 163.

3) Vilhelm af Sabina prædikede endog A. 1225 paa Gulland Korset imod de Øselske Søerøvere, fordi de bortførte Fangne i Trælbom. Gruber Origin. Livoniæ p. 178.

4) Mabillon Mus. Ital. t. 2 part. 2 p. 13.

5) De Knechte und Megede lepen van orem Denste unde malden in ore Varren eyne Gous dat gelikeden se dem hilligen Geyste so de mislone kam in de lant. Chron. Brunsvic. ad a. 1094. Leibnitii Scr. Rer. Brunsvic. t. 3 p. 330.

dene endnu mere øde [1]). De bortgangne Trælle bleve Frelsfolk, og Bonden maatte vel, for at holde de øvrige tilbage, forunde dem bedre og billigere Vilkaar. Tyendet blev mere frit, fordi det blev sjeldnere og nødvendigere til at bestride Avlingen ved de forladte Gaarde. Naar Bonden drog paa Korstoge, solgte han ofte sin Eiendom for at tilveiebringe sig Reiseomkostninger, og mangen Træl fik da forønsket Leilighed til at kjøbe sig fri. Eller ogsaa han bortskjenkede sin Eiendom og frigav sine Trælle til Sjelens Frelse og i Haab om en bedre Eiendeel i det forjættede Land [2]). Skete end ikke dette, saa satte dog Huusbondens Fraværelse og Død den Livegne paa mange Maader i Stand til at forbedre sine Kaar ved Hjemstavnen. Jo mindre Deel et Folk tog i disse hellige Krige, desto mindre kjendelige maatte naturligviis disse Virkninger være; men ganske at ville ophæve dem for Norden strider imod al historisk Analogie, og jeg mener, at det frie, leiede Tyende, som efter Korstogenes Tid hyppigen omtales i Sagaerne og de gamle Love, ikke mindst skylder dem sin Opkomst. Korstogene beforbrede desuden Handel og Industrie; de begunstigede, som bekjendt, Borgerfrihed. Stæderne kom i Veiret, jo mere Lehnsbaandene løsnedes, og Herrestandens Vælde aftog, idet mindste for en Tid. Stæderne vare saa ivrige i at hævde den gjenvundne Frihed, og stolede saameget paa deres Mure og de frie Borgeres Arme, at de, naar en Slave tog sin Tilflugt til dem, erklærede ham for fri Mand, naar han ikke inden et Aar blev tilbageforbret [3]). Om ikke Korstogene saa

1) Vedel Simonsen om Nordens Valfarter og Korstoge p. 219 sqq.
2) Cfr. Meister Geschichte der Hierarchie und ihrer heiligen Kriege p. 416.
3) Statut. Humbert. Bellijoc. i Dacherii Spicil. vol. 9 p. 182. 185 og 493; cfr. Guiberts Vidnesbyrd i Du Cange Gloss. sub voc. Communia, og Denina delle rivoluzioni d'Italia t. 2 p. 319 sq. Venezia 1779.

umiddelbart her i Norden havde Indflydelse paa Stædernes Opkomst og Borgernes Frihedssind, saa virkede de dog middelbart igjennem Hanseforbundet. Den Visbyske Statsret var af alle Trællene meest gunstig. Ogsaa Fyrsternes og Biskoppernes Vælde og Hoffernes Glands voxede ved Korstogene, og denne Glands faldt tilbage paa dem, der vare dem nærmest, endogsaa paa deres Trælle. Kongens og Biskoppens Trælle gjaldt mere end Undersaatternes, og omsider kom deres Ministeriales til at staae ved Siden af Frelsmand [1]. Endnu maa jeg til Bekræftelse paa Meget af det Anførte beraabe mig paa et Sted i Indledningen til H. Hagensens Frostethingslov [2]: „Det er os bekjendt, hedder det, at ved intet ødes vort Rige mere end derved, at man ikke kan faae Arbeidsfolk udi Herredet, efterdi alle ville nu fare i Kjøbfærder, og ingen arbeide for Bønderne. Thi ville vi have det forbudet, at nogen Mand farer i Kjøbfærder, som mindre Gods eier end til 3 Mark, og skal dette Forbud vare fra Paaske og til Michelsmisse hvert Aar; men fra Michelsmisse og siden al Vinteren maa enhver fare i Fred med det, som Gud haver givet ham, hvad enten det er mere eller mindre." Hvorledes Skandinavernes Korstoge, ledede af Hierarchiets mildere Bud, mere umiddelbart have bidraget til at ophæve Trællestanden, er af mig andensteds [3] godtgjort. Det er mueligt, at Hierarchiet meget før kunde have omstyrtet Trældomsbygningen, naar ikke de Geistlige selv, blevne til verdslige Herrer, ogsaa havde fundet deres Fordeel

1) Cfr. Upl. L. Thingm. B. 7. 3. Manh 6. 9.

2) Hos Paus t. 2 p. 10; cfr. Torfæi hist. Norv. P. IV p. 509.

3) Comment, de gestis legationibusque Guillelmi Sabini p. 21 & 105 sqq. og Symb. crit. ad illustr. hist. eccl. sept. p. 35 sq. i J. Müllers nye theol. Bibl. t. 3; cfr. Gruber Orig. Livon. p. 178.

ved nogenlunde at opretholde den, skjøndt under et andet Navn [1]).

Vi ville nu nøiere med Hensyn til Skandinavien oplyse, hvorledes Trældommen virkelig ifølge de angivne Aarsager er aftaget og omsider afskaffet eller af sig selv ophørt. Det er atter Lovene, som her fornemmelig skulle veilede os ved Spørgsmaalet om, hvordanne Sæderne vare til en given Tid, og hvorledes de siden bleve forandrede. Undersøgelsen er vanskeligst og mindst tilfredsstillende, hvad Danmark angaaer.

Endnu i Knud den Stores Tid vare Sæderne saa raae, at Kongens Søster i Danmark drev en ordentlig Handel med Slavinder [2]). Knud den Hellige løskjøbte Slaver, forbedrede de Frigivnes Kaar og havde foresat sig ganske at ophæve Trældom i sine Stater, men Folkeopstanden og en altfor tidlig Død tilintetgjorde en Plan, til hvis Udførelse Tidsalderen endnu ikke var moden [3]). I disse den fromme men ukloge Fyrstes Bestræbelser kan man ikke miskjende det kristelige Hierarchies velgjørende Indflydelse paa Sædernes Forædling. Endskjøndt den skaanske Lov, som i Begyndelsen af 13de Aarhundrede er bragt i sin nærværende Form, og den sjellandske Lov, som er noget yngre, begge vidne om, at Trældom endnu i 12te Aarhundrede var almindelig udbredt over Danmark, saa røbe dog de i dem tagne Bestemmelser [4]) angaaende dem, der ved Fangenskab vare geraadede i Slaverie (Bestemmelser, hvorved denne Trældoms Kilde erklæres for mindre lovmæssig), den mildere Aand, som begyndte at yttre sig i Lovene. Den jydske Lov, som blev given Aar

---

1) Cfr. Muratorii Antiqq. Ital. I p. 843 og Du Cange sub voc. Oblatus.
2) Willielmi Malmesbur. Rer. Gest. Reg. Angliæ p. 82.
3) Ælnothi vit. S. Canuti c. 14; Scr. Rer. Dan. III p. 352; cfr. Gebhardi Danm. Hist. II p. 72.
4) Skaan. L. IV, 8. Sunes. IV, 16.

1240, har meget om Trælle, men endnu mere om leiet Tyende (lighe hion) [1], og viser derved, at det egentlige Slaverie var i kjendelig Aftagende, endskjøndt den saakaldte nye sjellandske Lov, hvilken sædvanlig tillægges Kong Erik Menved, uagtet flere mildere Anordninger til Fordeel for Trællen [2], dog røber, at Slaveriet endnu bestod i Danmark. Da imidlertid paafølgende Love med Tavshed forbigaae Huustrællene, saa er det at formode, at den egentlige Trældom er ophørt her til Lands med det 14de Aarhundrede. At de danske Love ikke saameget som de norske og svenske begunstigede Frigivelser, og at Trældom ikke her ved noget udtrykkeligt Bud blev ophævet, vil Rothe [3] forklare derved: at Danmark deeltes i store Eiendomme mellem Hærmændene og Geistligheden; at de Mægtige overlode deres Trælle de mindre Godser at bestyre og dyrke mod Hoverie og Landskyld; at disse derfor langt snarere kunde forbedre deres Kaar end i Odelslandene, hvor de maatte trælle mere umiddelbart under Huusbondens Øine; at de geistlige og verdslige Herrer, jo mægtigere de bleve, desto heller indrettede deres Huusholdning paa Fyrsters Viis, forkastede Trælle og brugte fribaarne Tjenere som Chorkarle, Skutilsvende, Hirdmænd, Knaper &c., og at Loven desaarsag ikke behøvede at ophæve en Trældom, der af sig selv ophørte eller gik over i et mildere Slaverie. Denne Forklaring synes mig baade utilstrækkelig og urigtig. Lehnsvæsenet existerede sikkerlig før i Norge end i Danmark [4],

---

1) F. Ex. l. 2 c. 82; l. 3 c. 2.

2) F. Ex. den, der begunstiger dem, hvis Frihed blev omtvistet l. 5 c. 10 efter Rosenvinges Udgave l. 3 c. 16.

3) Nordens Statsforf. t. 2 p. 82 sq.

4) I senere Tider blev der vel i Norge ved en Lov fastsat, at Kronens Gods ikke maatte forlenes anden Adel end Prindserne og Kongens nærmeste Slægt; men denne Art Lehnsmænd indrettede just derfor snarest sin Huusholdning paa Fyrsteviis, og skabte en mildere Trællestand.

og vi have seet, at det meget hyppigere var Tilfældet der end hos os, at Herrerne overlode deres Trælle Jorder at opdyrke mod Afgivter. Hvad der med Hensyn til Huustjenere kunde gjelde om den mægtigere Adel og Geistlighed: at den nemlig satte mere Priis paa frie Betjente, kunde ikke gjelde om den ringere Bonde. Endelig er det beviist, at Vornedskabet i Danmark er af langt yngre Oprindelse end den egentlige Trældom, og derfor ikke kan ansees som en umiddelbar og strax paafølgende Udartning af denne. Vornedskabet var væsentlig forskjelligt fra Trældom [1]). De Vornede kunde vel ikke uden Huusbondens Minde forlade deres Fødestavn; de maatte tage hvilken Gaard, Huus og Tjeneste Herren vilde; men de kunde ikke sælges uden med Grunden, som de dyrkede; de kunde arve, forbryde deres Gods og dømmes i Bøder [2]). Trældom fandt Sted i alle Danmarks Provindser, Vornedskab ikkuns paa Sjelland, Lolland og Falster. Fra Jydland udvandrede ofte Bønderkarlene, ihvorvel disse Udvandringer lignede Rømninger [3]). Spor til Vornedskabet finder man endelig her i Danmark ikke førend i det 16de Aarhundrede [4]), og det er først Christian V's Lov, der hævder Vornedskab som en R e t t i g h e d. De gamle Trælle hæftede ikke til Grunden eller solgtes med Grunden; de hæftede til Personerne, men ikke til Eiendomme; de hørte

---

1) Man maa ikke lade sig veilede af Ordet V o r n e d e selv, forbi dette ogsaa brugtes i Lovene og Sagaerne om Frigivne. Paa saadanne Steder skal Vornede ikke betegne andet end en Frigvien, som har kastet sig under en anden Mands Skyts, eller er under hans Thyrmsel.

2) Mandix Landvæsensret (Kjøbenhavn 1813) t. I p. 71 og 79.

3) Engelstoft om Christian IV's mislykkede Forsøg paa at afskaffe Vornedskabet. Skand. Litt. Selskabs Skrifter 1813 p. 10 not. Østersons Glossar sub: Vornede, og Hertzholmii parerga serv. p. 101.

4) Mandix l. c. p 71.

til de mobile, og ikke til de immobile Ting [1]. Der er da hverken med Hensyn til Tiden eller Beskaffenheden Grund til at ansee Bornedskabet i nogle af Danmarks Provindser som en Fortsættelse af den ældgamle Trældom for hvis Ophør vi derfor ligesaalidt kunne nøiagtig bestemme Tidspunktet, som vi kunde det for dens Begyndelse. Kristendommen har overskaaret Slavebaandene, efter at have gjort dem brøstfældige, dette kunne vi sige med Vished.

I Norge er denne Religionens Virkning meget kjendeligere i Lovene. Hagen Adelsteins Lov skyldes ikke dens Navner alene i den Skikkelse, i hvilken den haves, men tillige Oluf den Hellige, Magnus den Gode, Oluf Kyrre og den Magnus Erlingsen, under hvis Regjering Hierarchiet grundfæstede sig i Norge. Denne Lov røber vel, at Trældom stod ved Magt i Landet endnu i 12te Aarhundrede, men den omtaler dog hyppigen frit og leiet Tyende eller Huusfolk ved Siden af Trællene [2]. Een af dens Balker, kaldet Leysingsløg, har aabenbaret det Øiemed at gjøre Frigivelser lettere og ubrødeligere. En Træls Frigivelse hørte til de Gaver, som ikke uden den haardeste Nødvendighed turde tages tilbage [3]. Oluf Kyrre forordnede i samme Lov, at af Taknemmelighed mod Gud ethvert Fylke aarligen skulde paa Guløe skaffe en Træl sin Frihed den første Søndag, efterat man var kommet til Thinget, idet man udredede de 6 Ører, hvilke Trællen skulde yde Patronen for sin Frihed. Forsømtes denne Pietets Handling inden Julen, maatte de Mænd, som burde frelse Trællen, bøde 12 Ører til Biskop-

---

1) Calonii dissert. p. 46—53 ed. Schildener. Ogsaa her henvises servitus adscriptitia blandt en meget yngre Tids Indretninger

2) F. Er. Ledingsb. c. 2.

3) Arveb. c. 15.

ven, og ligefuldt kiøbe en Træl fri [1]. Den samme Lov gjorde et Skridt videre til at forkorte det uhyre Mellemrum imellem Frelsmand og Træl ved at tildele begge lige høie Saarbøder [2].

Hagen Hagensens Frostethingslov, given mod Midten af det 13de Aarhundrede, indeholder færre Bestemmelser angaaende Trælle end Gulethingsloven og flere angaaende Arbeidsfolk og Dagløннere, der vare saa frie og ubundne, at Loven, for ikke at Bonden skulde mangle de nødvendige Avlskarle, maatte forebygge, at de ikke altfor hyppigen skulde tye til de fremblomstrende Kiøbstæder og drive Kiøbsted-Næring [3]. Ogsaa denne Lov fremstiller det som en Fromhedsgjerning at frikjøbe og frelsgive Trælle [4], og understøtter Geistlighedens Bestræbelser for at gjøre Trællen ved høitidelige Leiligheder fredhellig som Frelsmand [5]. Der medgik flere Aarhundreder, inden det kunde lykkes Geistligheden at fravriste Herren det saakaldte „Hals og Haand“ over sin Træl. Man søgte omhyggeligen at forebygge Clerisiets Indblanding i Livssager [6]. Dette havde ikkuns den geistlige Bod at modsætte Huusbondens Voldsomhed; dersom altsaa denne havde ombragt sin Træl, samme Dag angivet

1) Kristenret c. 3 sq. Paus I p. 9 not. a. citerer et Sted af en anden Kristenret, ifølge hvilket Bønderne imod Bøder til Erkebispen lovede, istedet for at give denne Træl fri, at forbedre Veie og Broer. Ogsaa dette Arbeide ansaaes som en Pietets Handling „for at tjene Gud og til Sjelens Frelse“; og jeg bemærker det her som et Tillæg til Biskop Gregoires lærde Recherches sur les congrégations hospitalières des frères pontifes. Paris 1818, hvor han p. 53 sqq. berører denne Ordens Existence i Skandinavien.

2) Manhelgeb c. 65.

3) Paus t. 2 p. 10; cfr. Torfæi hist. rer. Norv. P. IV p. 509.

4) Frost. XI, 13.

5) III. c. 59.

6) Lagerbrings Svea Rik. Hist. III p. 49 not. 9; cfr. t. II p. 651 not. 1.

Mordet og bødet til Gud og Kirken, blev han fri for videre Straf [1]). Erkebiskop Jons Kirkeret bærer ligesom Frostethingsloven Vidne om, at Trældommen bestod i Norge endnu A. 1270 [2]), og destomindre tør jeg med nogle Lærde [3]) slutte, at vi ved Enden af 13de Aarhundrede staae ved Grændsen af dens Ophør i Norge; saameget mindre, som den af Magnus Lagabæter forbedrede Gulethingslov af Aar 1274 endnu omtaler Trælle [4]). Vist nok ere Yttringerne heri om Trælle kuns Gjenklang af de gamle Love, og naar man sammenligner denne nye Gulethingslov med den ældre, saa er det klart nok, at Trældommen laae ligesom paa sit Yderste. Den hele Leysingslov er f. Ex. borte af Magnus Lagabæters Gulethingslov, og de haarde Gjeldslove, som medførte Trældom, ere heri formildede [5]). Trælle havdes i Norge endnu, da Oluf Margrethes Søn regjerede [6]); men det 14de Aarhundrede er dog at ansee for Undergangsperioden for Trældom i Norge saavelsom i Danmark.

Nials Saga, een af de troværdigste og for Culturhistorien rigeste Sagaer, som synes at være skreven i 11te Aarhundrede [7]) og skildrer det 10de og 11te Seculums Sæder

---

1) H. H. Frost. IV c. 15; cfr. Biarkøer. c. 59. Geistligheden bestemte denne Poenitentse meget forskjellig. Reginon. disciplin. eccles. l. 2 c. 25. Act. Conc. Illiberit. c. 5; cfr. Capitul. Ludovici Pii et Lotharii c. 30. Efter Regino (l. 2 c. 10) skulde Biskopperne paa deres Visitationer nøie undersøge, om Herren havde tilladt sig at ombringe deres Slaver, for siden at paalægge Poenitentsen.

2) C. 17: Trælle, Døve og Dumme maatte ikke gjøre Testamente, forbi de ikke vare sig selv raadige.

3) Hurtigkarl de indol. serv. p. 48.

4) Udfareb. eller Landværn b. c. 3.

5) H. A. Gul. L. Leys. c. 15; smgln. med M. L. Gul. Kjøbeb. c. 5.

6) Suhms Udtog af Danm. Hist. Werlauffs Udg. p. 76. Jeg veed iøvrigt ikke, hvorpaa Forfatteren støtter sig.

7) Müllers Sagabibl. I p. 61.

paa Island og i Norge, oplyser med mange Exempler, hvor tidlig Trældom paa Island gik over i frit Tyendevæsen, saaledes at Gjæstrælle og Huuskarle omtrent betydede det Samme. Da Koll, Gunnars Karl, havde ombragt Svart, Njals Karl, bødede Gunnar det samme, som der efter de islandske Vedtægter [1]) bødedes for en Træls Drab [2]); og da Atle, som Bergthora, Njals Hustru, havde fæstet til Karl, dræbte Koll, betaltes samme Bøder [3]). Skarphedin kalder dog baade Koll og Atle Trælle, og Sagaens 38te Cap. har til Overskrivt: Vig Atla Thræls ɔ: Trællen Atles Drab. Den samme Atle bad Njal, at hans Død, hvis han skulde blive dræbt, ikke maatte blive sonet med Trællebøder [4]). Halgerda bebreidede dog siden Gunnar, at han ved at betale for høie Bøder for Atles Drab, havde erklæret og erkjendt denne for Frelsmand. At Atle og andre i denne Saga nævnede Karle dog ikke vare virkelige Trælle eller fastbundne til Herrens Tieneste, sees deraf, at Njal forgjeves bad Atle om at drage bort og skifte Herre [5]). Det er alligevel sandsynligt, at Trældom liig andre hedenske Instituter bestod længere paa Island end i det øvrige Skandinavien.

Hvad Sverrige angaaer, er Undersøgelsen meget lettere; thi Lovene have ikke blot efterhaanden antaget en Trældommen modsat Charakter, men vi have derhos et udtrykkeligt Kongebud, som erklærede Slaveriet for afskaffet i nogle af Rigets Provindser, Men at Cardinal Vilhelm af Sabina, som paa den Skenningske Synode 1248 grundfæstede Hierarchiet i Sverrige, umiddelbart har paaskyndet Trældoms Af-

1) Eyrbyggiaf. c. 31 og 43.
2) Njals S. c. 36 cfr. c. 9.
3) Ibid, c. 37. Avlskarlene kaldes her Trælle ɔ: Tyende.
4) Ibid. c. 38.
5) Ibid. c. 38.

skaffelse i dette Land, er en ubeviist Paastand af Stiernhöök [1]). Den Vestgothiske Ret ansees for den ældste af de tilbageblevne svenske Love, og taler ikke heller om Trælle i den milde, kristelige Aand, som de Østgothiske og Uplandske Love bære Præget af. De sidste ere givne eller i det mindste forbedrede af Birger Jarl henved Aar 1295. De fastsætte begge Regelen: at Fostret følger den bedre Side [2]). Den Uplandske Criminalret gjør kuns liden Forskjel paa Trællen og den Frie [3]), og stræber at hindre Patronen i at kalde sin Frigivne tilbage i Trældomsaag [4]). Birger Jarl forbød nogen at give sig til Giæstræl, eller modtage Gjæstræl, og efterdi Christus, da han solgtes, løskjøbte alle, vilde Birger ikke taale, at Kristen solgte Kristen. Den Kristne, som saaledes maatte være bleven Træl, skulde frelsgives, og Kjøbesummen erstattes Kjøberen [5]). Denne Lov, nøiagtig overholdt, maatte efter faa Menneskealderes Forløb berede Trældommen dens Undergang, eftersom det var gaaet af Brug at gjøre Krigsfanger til Trælle, og den svenske Lovgivning heller ikke fastsatte Trældoms Straf for Forbrydelser og Gjeld. Der blev kuns en Green tilbage af det forældede Træe: de tilbageblevne Slaver og de trælbaarne Børn, som hverken havde fribaaren Fader eller fribaaren Moder [6]). Det er en urigtig Paastand, at Uplandsloven har afskaffet Trældom, da meget mere det hele 19de Cap. af Arvebogen

1) Stiernhöök de jure Sveonum et Gothorum p. 227; cfr. mine symbol: ad illustrandam hist. eccles. sept. c. 3, i J. Møllers nye theolog. Bibliothek t. 3. Comm. de legationibus Guillelmi Sabini p. 105 sqq.

2) Upl. L. Ärfd. c. 19 cfr. Østg. L. Gipt. fl. 29 Arfd. fl. 14.

3) Manh. c. 6; cfr. Ärfd. c. 22 [Thvat ofräls Folck liuter ällä gjör, the wart sva gält i botum sum allir frälsir].

4) Kjøpmal. c. 3.

5) Østg. L. Ärfd. c. II. Upl. L. Kjøpmal. c. 3.

6) Uplandsl. Arfd. c. 19.

handlede om Trælles Ægteskaber, og Loven endnu erklærer Bonden, hans Hustru og Børn skyldfrie, hvis de lagde Haand paa deres Træl [1]; men den gav Trællevæsenet det næstsidste Stød. Da Magnus Eriksen Aar 1335 red i Eriksgata [2], udstædte han et Decret, ifølge hvilket i Provindserne Westergothland og Værmeland, hvilke længst synes at have bibeholdt Trællestanden, Ingen, født af kristelige Forældre, længere maatte være eller hedde Træl eller Ambut, og det til Ære for Jomfrue Marie og til Frelse for Kongens Faders og Farbroders Sjele [3]. Et saa hæderligt og gudfrygtigt Exempel fulgtes upaatvivlelig i Rigets øvrige Dele, hvis der endnu hist og her var en Levning tilbage af det fordums Slaverie.

Skandinaviens Culturhistorie leder os følgelig til det Resultat, at Kristendommen har kuldkastet Trældom i Norden i det 14de kristelige Aarhundrede. I sydlige Lande, skjøndt Kirkens Hovedstad meget nærmere, bestod Trældom og Slavehandel meget længere [4].

---

1) Manh. c. 6 § 9.

2) I Wilde Svenska Statsförfattn. Hist. p. 146. I Messenii Scondia illustr. t. 3 p. 7 henføres Begivenheden til Aar 1334, og Loven forvexles med Birgers Forbud mod Trælles Salg.

3) Hadorphs Saml. til Biarköeretten p. 10 §. 9. Lagerbring t. 2 p. 707; t. 3 p. 281.

4) Cfr. Daru histoire de Venise t. 3 p. 23 sq.

Indhold.

IX.

Absalon som Helt, Statsmand og Biskop.

Et biographisk Forsøg af H. F. J. Estrup. Sorøe 1826. 8.

Enhver dansk Borger veed noget at fortælle om Bisköp Absalon; men Fædrelandshistorien har dog hidtil savnet en fuldstændig Biographie af ham, der samler til eet Billede de mange adspredte Træk. Saxo Grammaticus har med smaalig Nøiagtighed optegnet endnu flere Omstændigheder i Absalons Krigerliv end dem, som her ere fortalte. Men Stoffet er udtømt, forsaavidt det forekom Forfatteren at være værd at benytte, og forsaavidt Kilderne have været ham bekjendte, brugbare og tilgængelige.

Den Afbildning af Absalons Liigsteen, som følger Skriftet, er ikke aldeles nøiagtig i det Enkelte, endskjøndt den giver i Almindelighed en ret god Forestilling om dette seeværdige Mindesmærke. De tvende symbolske Figurer, som staae paa Fodstykket hver paa sin Side af den springende Hjort, Absalons Skjoldmærke, skulle forestille: til venstre Side en Caricatur, der i høire Haand holder en Steen eller Kugle tæt mod Brystet, og i venstre Haand ligeledes holder en Steen over Hovedet. Figuren paa høire Side af Hjorten forestiller en Mand, der holder Fingeren op for Munden, ret ligesom han vilde sige til sin Gjenboe (maaskee en latterlig-



gjort Vender): »Du anstrænger dig forgjeves for at tæmme den springende Hjort.« Absalons Hoved er især mislykket i Afbildningen. For at ikke Portraitet skal modsige den Idee, som Bogens Læsere maaskee ville gjøre sig om Helten, staaer hans Brystbillede foran Titelbladet, nøiagtig optaget efter Liigstenen selv.

Der gives Tider, til hvilke Fortidens store Mænd helst ligesom træde frem af deres Grave og kræve deres Mindestene af en erkjendtlig Efterslægt. En saadan Tid er for Absalon denne, da et Academie reiser sig paa hans Klosters Ruiner. Dette biographiske Forsøg være derfor helliget hans Skygge og dermed anbefalet til alle Fædrelandet hengivne Borgere.

Sorøe den 1ste Juni 1826.

H. F. J. Estrup.

Absalon var en Green af en kraftfuld Stamme, som i fremfarne Tider havde skjenket Danmark tappre Mænd, Kongerne vise Raadgivere og Kirken fromme Tjenere. Vore Krøniker kaste dog kun et sparsomt Lys over Stammens allerældste Historie [1]; endogsaa Saxo Grammaticus, der havde sine bedste Efterretninger fra Absalon selv og iøvrigt var meget opmærksom paa alt, hvad der kunde forhøie dette Navns Glands, lader os i Uvished. Eftersom Tokke Trylle, der levede i det 10de Aarhundrede, hørte til Slægten, saa havde Absalon blandt sine Forfædre [2] Jomsborgs Lovgiver Palnatoke, som opførte et Værn for hedensk Troe og gammelnordiske Sæder paa den samme Kyst, hvor een af hans Efterkommere i femte Led plantede Christuskorset og nedbrød vendiske Afgudsbilleder. Absalons Oldefader Tokke Trylle [3])

1) Blandt de urigtige Forestillinger om Absalons Herkomst er ogsaa den, at at han skulde nedstamme fra en Islænder ved Navn Ref, som af Svend Estrithsen fik en Forlehning i Danmark. Men Sagaen Kroka Ref c. 14, hvorpaa denne Formodning bygges af Brynjolf Svendsen (i hans skrevne Anmærkninger til Saxo. Arna-Magn. No. 456. 4), er aldeles fabelagtig. Müllers Sagabibliothek I. p. 357. Fra Svend Estrithsens Tid kjendes desuden Absalons Forfædre meget nøie.

2) Stamtavlerne, som ere tilføiede Genealog. Absalonis archiepiscopi et cognatorum Script. i R. D. IV. p. 345. Morten Pedersen: Erkebiskop Absalons Herkomst og adelig Stamme.

3) Hvilken nogle (Vedel Simonsen: Hist. Undersøgelse om Vikingesædet Jomsborg p. 118 fgd.) urigtig ansee for samme Person som Palnatoke. Tidsregningen strider mod denne Mening; Tokke Trylle var Kristen, Palnatoke derimod nidkjær Tilhænger af Odin.

omtales som den første af Slægten, der lod sig døbe [1]). Det er saa ofte sagt og skrevet, at Absalon var af de Hviders Slægt [2]). Men Oldtiden kjendte ikke faste Slægtnavne; Sønnen føiede Faderens Navn til sit eget eller udmærkede det ved et Tilnavn efter een eller anden Egenskab, Bedrift eller Hændelse. Paa Absalons Stamtavle staae saaledes Tilnavnene: Rygh, Snare, Belg, Mule, Suerlyngh o. s. v., men ikke Hvide som noget Slægtnavn. Ikke heller giver noget paalideligt Mindesmærke Absalon selv dette Navn [3]). Derimod er det vist, at Tokke Trylles Søn og Absalons Farfader Skjalm havde Tilnavnet Hvide. Denne var een af Kong Svend Estrithsens ypperste Mænd [4]) og viste en saadan Hengivenhed for Kongehuset, at Erik Eiegod ikke troede at kunne overgive sin Søn Knud Lavard i troere Hænder end i hans [5]) Han blev Knuds Fosterfader, og saaledes knyttedes og sammenslyngedes de Baand, der i tre eller fire Menneskealdere fængslede Knud Lavards Slægt og Rigets Skjebne til Skjalm Hvides Huus. Skjalm var Fader til en talrig Familie. Hans Sønner, opdragne med Knud Lavard, stræbte at vise denne deres Fosterbroder den sidste Kjærligheds Pligt, da han var bleven snigmyrdet af Magnus Nielsen. Forhindrede heri lode de sig dog ikke afskrække fra at anklage hans Banemand paa Tinge [6]).

---

1) Den berømte eller de berømte Othinkarer, Bisköpper i Ribe, skulle ogsaa have hørt til Absalons Forfædre. Adam. Brem. hist. eccl. l. II. c. 16. & 26. Morten Pedersen l. c.

2) Catal. Pontif. Lund. S. R. D. IV. p. 141. Stephanii not. ad Saxon. p. 3.

3) O. Sperling testament. Absalonis. S. R. D. V. p. 428.

4) Saxon. Gramm. (ed. Stephanii) p. 206 sq.

5) Chron. Sialland. S. R. D. II. p. 607. Th. Geysmer. comp. hist. Dan. ibid. p. 367.

6) Saxo p. 240, cfr. p. 269.

Een af disse Skjalm Hvides Sønner var Ascer Rygh (d. er den Rige eller den Laadne), som boede paa Gaarden Fjennesløvlille [1]) ikke langt fra Sorø. Et gammelt Sagn fortæller: at Ascer engang, han drog i Leding mod Kong Sverker i Sverrige eller paa andet Tog [2]) paalagde sin Hustru Inge, en Qvinde af kongeligt Blod [3]), som just var frugtsommelig, at hun skulde pryde Kirken i Fjennesløv, hvis Bygning han havde begyndt eller udvidet, med et Taarn, dersom hun i hans Fraværelse fødte ham en Søn; dersom hun derimod fødte en Datter, skulde Kirken blive uden Taarn. Da hun nu nedkom med tvende Sønner, saa reiste hun tvende Taarne, der bebudede Ascer ved hans Hjemkomst, hvad der var hændet [4]). Den ene af disse Tvillingbrødre [5]) fik Navnet Esbern og siden Tilnavnet Snare formedelst den Raadsnildhed og Hurtig-

---

1) See Tillægget om Fjennesløvlille.

2) Thi Toget mod Sverker foretoges først Aar 1153. Snarere vilde jeg tænke mig Navnet Rex Suerker forvexlet med Rex Sueciæ, og henføre Toget til den urolige Tid i Sverrige efter Kong Inge den Yngres Død Aar 1129. En Deel af Gotherne valgte nemlig Magnus Nielsen til Konge; de Øvrige satte mod ham en Modkonge Ragvald, som Magnus bekjæmpede, formodentlig med Bistand af Danske. Ved denne Leilighed foretog Knud Lavard sig et Søtog til Sverrige, maaskee ledsaget af Ascer. Saxo, p. 235 sq.

3) Maaskee en Datterdatter af Knud den Hellige. Paa hendes Side var Absalon beslægtet med Erkebiskop Eskil. Catalog. illustrium Soræ sepult. S. R. D. IV. p. 540; cfr. Suhm Danm. Hist. VII. p. 446.

4) Morten Pedersen Absalons Herkomst p. 35. Liber donat. Monast. Sor. S. R. D. 1V. p. 466. not. q. Det ene af disse Tvilling-Taarne styrtede ned, og Ole Karsemose, Abbed i Soer, lod opføre 1561 eet Taarn istedet for de tvende.

5) Et Sted hos Saxo (p. 296 ed. Steph.), hvor Esbern nævnes som ældre Broder (natu præstans) har for Sperling (not. ad test. Abs. p. 430 S. R. D. t. V.) været Grund til at nægte denne Tvillingfødsel. Men selv af Tvillingbrødre kunde vel den, som først saae Lyset, siges at have Fortrinet i Fødsel og Alderens Forrettigheder (privilegia ætatis).

hed, hvormed han under Farer kom sit høie Mod til Hjelp. Axel var den andens Navn, hvilket han som Klerk efter Tidens Brug ombyttede med det latinske Absalon [1]). Det var Aaret 1128, som skjenkede Danmark dets Absalon; Dagen er ikke bekjendt [2]). Tre Aar derefter kom Valdemar, Knud Lavards Søn, til Verden og tilbragte sine første Barndoms Aar i Rusland [3]); det er derfor kuns ifølge den fælles Opdragelse, at han kaldes Esberns og Absalons Melkebroder [4]). Han og Fosterbrødre tilbragte altsaa deres første Ungdoms Aar tilsammen og lagde i Sorøes venlige Egne, hvor Fader og Fosterfader boede, Grunden til det faste Venskab, der blev en Støtte for dem alle i den stormfulde Tid, hvori de levede og virkede. Ascer Rygh var en from Mand og har vel tidlig indgydt den unge Absalon den Iver for Religionen, af hvilken han selv var besjelet, og som efter de Tiders Maade udvortes viste sig i Gavmildhed mod Kirker og Klostre. Paa en fra Fædrene arvet Grund havde hans ældre Broder Tokke lagt den første Steen under det siden saa berømte Kloster i Sorøe [5]). Ascer Rygh fortsatte Bygningen af den første liden Klosterkirke; men før

1) Skrives Absalon, Absolon, Absilom. At Axel (hvilket skal betyde Allsæll, d. e. den som er riig paa alt) var Absalons danske Navn, vil man formode af de Steders Navn, der formenes at være opkaldte efter ham. Sperling l. c. p. 428—30. Pontoppidan Kirchenh. Dänem. I. p. 286. sq. Herved er dog at bemærke, at intet Beviis herfor kan anføres af noget Diplom, og at Beviset selv dreier sig i en Cirkel.

2) Da Absalon døde A. 1201 og var da 73 Aar gammel (Chron. Siall. i S. R. D. II. p. 673), saa maa han være født A. 1123.

3) Hamsfort. series Reg. Dan. S. R. D. I. p. 39. Knytlinga Saga S. c. 93.

4) Absalon collacteus Waldemari (Saxo p. 271). Esbernus Waldemaro ob pueritiæ et educationis societatem percarus (sammest. p. 272).

5) Hamsfort chronol. rer. Dan. S. R. D. I. p. 276. Morten Pedersen om Tokke, Ebbe og Ascer, Skjalms Sønner.

den var fuldendt, blev han med sin Hustrues Samtykke Munk (af den hellige Benedicts Orden) i Klosteret, og tretten Dage efter Kirkens Indvielse døde han og blev begravet under dens Tag [1]). Da Aarbøgerne angive Aar 1151 som Aaret for Sorøe Klosters første Stiftelse [2]), saa døde Ascer formodentlig i dette Aar eller maaskee tidligere; thi Esbern og Absalon vare endnu ikke vorne, da de bleve faderløse [3]). Moderen Inge levede endnu efter Aar 1157 [4]); og indtil dette Aar tier Historien næsten om Absalon.

Det var Brug, at unge Danske, som Fødsel eller Tilbøielighed bestemte for en høiere geistlig Virkekreds, søgte ved berømte Høiskoler i fremmede Lande den Dannelse, de ikke kunde opnaae hjemme. Nogle tyede til Hildesheim [5]), de fleste til de navnkundigere Skoler i Paris og i saadan Mængde, at der allerede i 12te Aarhundrede fandtes et særeget Collegium for danske Studerende [6]). Blandt de sidste var Absalon. Under sit Ophold i Paris indgik han et nøie Venskab med Vilhelm, den siden bekjendte Abbed i Ebelholt, dengang Canonicus regularis i den hellige Genovevas Klo-

---

1) Liber donat. Monast. Sor. S. R. D. IV. p. 466 og 540. Her et Beviis mod det gamle Sagn, at Ascer Rygh skulde ligge begravet i den lille Høi i Nærheden af Fjenneslev, som Bønderne kalde Barnehøi.

2) Annal. Bartholin. S. R. D. I. p. 340.

3) Liber donat. l. c. p. 467.

4) Saxo. p. 277.

5) Der var f. Ex. Erkebiskop Eskil oplært. Exordium Ord. Cisterc. S. R. D. II. p. 638. V. 481.

6) Vita Gunneri episcopi Viberg. S. R. D. V. p. 574—77; cfr. Crevier hist. de l'université de Paris I. p. 270. II. p. 282. Engelstoft om Fremmedes Studeringer i Paris i 12te og 13de Aarh. Skand. Mus. 5 Hæfte p. 54 sq. I Paris uddannede sig ogsaa Absalons Fætter Peder Sunesen til at beklæde Bispestolen i Roeskilde efter ham. Epistol. Wilhelmi Abbatis. S. R. D. VI. p. 50.

ster, hvor Abbeden Odo da fredede om Lærdom og gode Sæder [1]). Eftersom Canonici regulares, og med dem Vilhelm, ikke indtoge dette Kloster før Aar 1148 [2]), saa er det rimeligt, at Absalons Ophold i Paris falder ind ved samme Tid omtrent. De Danske i Paris lagde sig i Almindelighed efter Theologie, canonisk og romersk Ret og de frie Konster [3]), og vendte tilbage til Fædrelandet med det hæderlige Navn af Paris-Klerke. Absalon kaldtes ikke blot Klerk, men den bedste Klerk [4]). Det var i Petrus den Lombarders Tidsalder, han studerede i Paris, og han forsømte vist ikke at besøge de scholastiske Høresale, efterdi han selv i sine ældre Aar opmuntrede sin Fætterson Peder Sunesen til ogsaa at samle denne verdslige Viisdom paa disse Steder [5]). De Breve, han har udstedt som Biskop og Erkebiskop, og hans Forbedring af den danske Kirkeret røbe idetmindste nogen lærd theologisk Dannelse. Han besad Haandskrifter af gamle romerske Classikere. Historien dyrkedes ikke paa den Tid som Videnskab ved Høiskolerne; men som han elskede sit Fødeland, saa elskede han dets Historie. Han var udrustet med en sjelden Veltalenhed, hvad enten den var en Gave af Naturen eller en Frugt af Flid. Hans Tunge var

---

1) Vita S. Wilhelmi Abbatis S. R. D. V. p. 470. Stephanii proleg. ad Saxon. p. 15. c. XI.

2) Histoire du clergé seculier et regulier. Amstelod. 1716. 8. t. I. p. 149.

3) Vit. Gunneri. l. c. Grammatik, Dialectik, Rhetorik, Arithmetik, Musik, Geometrie og Astronomie (septem artes liberales, trivium & quadrivium). Arnold. Lubec. ed. Bangert l. III. c. 5. n. 2. Dani Parisiis facti sunt boni Decretistæ & Legistæ.

4) Knytlinga S. c. 119. I een af Gravskrifterne til hans Minde hedder det: Fortior exstiterit an *doctior*, ambigit omnis.

5) Vi see dette af et Brev fra Stephan af Tournay til Absalon af Aar 1180. Stephan billigede ikke Absalons Ønske, „fordi paa de feculaire Høresale Ord solgtes og Stridigheder yppedes." Suhm VII. p. 631.

som et tveægget Sværd. Med den straffede han Valdemar selv; med den bragte han Orden tilbage paa det sjællandske Landsting, hidtil en Skueplads for Kiv og Slagsmaal [1]. Han afnødte endog sine Fjender den Tilstaaelse, at han talte med guddommelig Røst [2]. Sine Kundskaber og Færdigheder bar han dog saa lidet til Skue og vidste saa vel at frembrage dem til rette Tid, at mange, der hidtil havde holdt ham baade for dum og maalløs — for at bruge Saxos Udtryk — maatte med Forundring bekjende, at de havde taget feil af Manden. Naturen havde dertil udrustet ham med et stærkt Legeme, som han hærdede mod Besværligheder, Kulde og Hede. Legemsøvelser udgjorde en væsentlig Deel af Nordboens Opdragelse. Han forstod ikke blot at færdes med Vaaben og tumle sin Hest som den bedste, men han kunde endogsaa svømme i fuld Rustning og redde andre fra Døden Bølgerne til samme Tid, som han stred for egen Frelse. Naar han i Feldten ikke løftede sin Stridsøxe mod Fjendens Nakke, var det hans Lyst og Vane at bevæge sig ved at fælde Træer, hugge Brænde o. s. v. [3]. Dette er, hvad vi vide om Absalons Herkomst, og saadan havde hans Opdragelse været, da han i sit 29de Aar første Gang træder frem i Historien som handlende.

Maaskee har Absalon indtil Aar 1157 tilbragt sit Liv paa Reiser i fremmede Lande. Det vilde uden denne For-

---

1) Eloquentiæ quoque ejus præsidia Sialandenses salutaria senserunt. Nam domesticas conciones, ad vim et rixam usque litigiosas, moderatione sua ad pacatiorem habitum perduxit. Tantaque ejus facundiæ ornamenta fuere, ut etc. Saxo p. 281. Han forstod det latinske Sprog, som det synes, ogsaa det tydske Sprog (Saxo p. 392 sq., cfr. p. 352), men ikke det slaviske Tungemaal (Saxo p. 325. cfr. p. 333).

2) Saxo p. 367. 377 o. a. St.

3) Saxo p. 357. cfr. p. 287—345. Knytlinga S. c. 115 & 119.

udsætning være ubegribeligt, at han, Kong Valdemars trofaste Ven og Ledsager, ikke skulde under Thronstridighederne efter Erik Lams Død være nævnet og omtalt i Saxos Historie, som er forfattet under hans Øine, med hans Understøttelse og — kan man sige — til hans Forevigelse. I hiint Aar, da Svend Grathe efter en treaarig Landflygtighed havde fattet det Anslag ved Hjelp af Saxens Hertug Henrik Løve og Bremens Erkebiskop Hartvig at erobre Danmark, og i denne Hensigt var brudt igjennem Dannevirke ind i Sønderjylland, skikkede Valdemar Absalon over til Sjælland for at lade Knud Magnusen underrette om Faren og paaskynde hans Tilbagereise fra Sverrige [1]. Begge Kongerne Svend og Valdemar holdt kort efter et Freds- og Delings-Møde i St. Albani Kirke i Odense, og ingen af Valdemars Mænd var der tilstede uden Absalon alene [2]; saameget var han allerede dengang betroet. Dette Møde og Svends Eder havde, som bekjendt, ingen Frugt; endnu samme Aar anrettedes i Roeskilde det berygtede Gjestebud, paa hvis tredie Aften — det var St. Laurentii Aften den 9de August — Svend Grathe ved leiede Mordere tænkte at befrie sig fra begge sine Medbeilere, Knud og Valdemar, og tillige fra deres hengivne Venner. Valdemar slap med et dybt Saar; men Knud faldt for en vis Ditlevs Haand. Absalon var tilfældigviis ikke i Gjestesalen under dette blodige Optrin. Valdemars og Knud Magnusens andre Venner tænkte kun paa deres egen Frelse i den Overbeviisning, at begge Konger vare myrdede. Absalon besluttede ikke at skilles fra Valdemar, om han end maatte være falden. Han ilede derfor ind i den blodige Sal for at opsøge sin Konge

1) Saxo p. 271.
2) Ibid. p. 273.

død eller levende. Morderne vare borte; men han fandt en Døende, som han indsluttede i sine Arme. Han troede det var Valdemars Liig og vilde uden Hensyn til egen Fare — Morderne vare endnu i Nærheden — ikke slippe det kjære Legeme. Omsider opdagede han, det var Knud, tog sin Skindkaabe af Skuldrene og lagde den under hans Hoved. Han spurgte ham, „om der var Liv tilbage; havde han kuns Kræfter, saa stod Veien til Frelse endnu aaben.“ Men i samme Øieblik opgav Knud sin Aand i hans Skjød. Han bragte den Faldnes Liig i Sikkerhed, reddede endnu nogle af hans Folk og fandt selv uskadt Veien igjennem Svends bevæbnede Skare, indtil han var kommen til den søndre Port paa Trinitatis Kirkegaard. Her mødte ham nye Farer; allerede svingedes Sværdet over hans Hoved; men hans egen Behændighed i at undvige Slaget og hans Frænde Asley, een af Svends Mænd, reddede ham fra Døden. Han iledc i den mørke Nat udaf Roeskilde til Ramsøe [1]; en Bonde overlod ham en frisk Hest, og han begav sig nu først til sin Søster Ingefrid [2], som var gift med een af Valdemars troeste Tilhængere ved Navn Peder, og derfra til sin Moder Inge, som rimeligviis dengang boede i Fjenneslevlille eller paa et Sted kaldet Buathorp [3]. Inge følte større Sorg over Knuds Drab og Valdemars Saar end Glæde over sin Søns Frelse; thi hun var en Qvinde Fædrelandet og Kongehuset vel saa hengiven som nogen Mand af Skjalm Hvides Slægt. Valdemar havde imidlertid paa sin Flugt

---

1) Formodentlig Ramsøemagle i Gadstrup Sogn, Ramsøeherred.

2) Monum. Soran. S. R. D. IV. p. 543 & 550.

3) Hvis man vil slutte saaledes af Knytlinga S. c. 115. Jeg vilde ved Buathorp da snarest forstaae Butterup, ikke langt fra Holbek; thi ogsaa i denne Egn besad Absalons Fader betydelige Eiendomme. S. R. D. IV p. 473.

erfaret i Ramsøe, at Absalon var reden til sin Moder, søgte og fandt ham der, og lod sine Saar forbinde. Fulgt af trende Staldbrødre, formodentlig Absalon, Esbern Snare og Peder, gik han til Freysmose [1]) og derfra til Overfartsstedet Vig [2]), hvor Esbern Snare skaffede ham et Skib, paa hvilket han satte over til Jylland. Absalons Moder og Søster lode de Skibe bore i Sænk og gjøre ubrugelige, med hvilke Svend Grathe vilde forfølge det undslupne Offer [3]). Om Absalon fulgte Valdemar paa Flugten til Jylland og bivaanede Slaget paa Grathe-Hede, der skaffede Valdemar Hævn over den troløse Svend og Eneherredømmet i Danmarks Rige, derom taler Krøniken ikke i tydelige Udtryk. Men hans Hengivenhed for Valdemar og Hensynet til egen Sikkerhed lader formode det.

De hedenske Vender paa Kysterne af Nordtydskland havde, saalænge Danske strede mod Danske indenrigs, og kuns faa fredede om Kysterne, næsten uhindrede lagt en tredie Deel af Danmark øde [4]). Ingen turde boe nærved det Hav, over hvilket danske Flaader forhen havde hjemsøgt Venderne i eget Land. Saavidt var det kommet, at danske Konger havde maattet kjøbe sariske Hertuger til at holde Venderne i Ave [5]), og at danske Borgere ved Forræderie

---

1) Saxos Bemærkning, at Valdemar paa sin Flugt undveg Skove og Moradser, fordi Fjenderne paa saadanne Steder snarest vilde efterspore ham, forbyder vel at tænke, efter Suhm VI. p. 259 sq., paa Freesmosen i Fjennesløv Sogn. Freysmose synes desuden efter Knytlinga l. c. at have været en Bye.

2) Maaskee Hærvig eller Kallundborg-Vig. I denne Egn havde nemlig Esbern Snare Eiendomme og byggede Kallundborg Slot.

3) Saxo p. 275 sq. Knytlinga S. c. 115, hvorefter det synes, som Absalon deelte Flugt og Farer med Valdemar.

4) Saxo p. 280. 282.

5) Kantzows Pomerania (udg. af Kosegarten. Greifsw. 1816) I. p. 140, Helmold. chron. Slav. I. c. 86. II. c. 6.

mod deres egne Landsmænd tilhandlede sig Sikkerhed for Liv og Eiendom. I det 12te Aarhundrede, som var Vidne til saamange Triumpher af kristeligt Riddermod, opmuntrede Paverne ogsaa Nordens Fyrster til Korstog mod Hedningerne i deres egne Lande eller i Naboelaget [1]. Danske kunde ikke paa nogen bedre Maade tilkjæmpe sig Syndsforladelse og Himmelen selv end ved en hellig Krig, der til samme Tid blev en Hævnkrig mod deres Arvefjende. Valdemars Feider mod Venderne, i Særdeleshed mod Ryboerne [2], de vildeste af alle Vender, havde fuldkommen Udseendet baade af Ødelæggelseskrige og Korstoge. Valdemar selv beskrev i et Brev til Pave Alexander III sine Toge til Rygen som Korstoge mod et hedensk Folk, der voldte alle omkringboende Kristne Fare og Fortræd. Paven yttrer i samme Tone i sit Svar, at Kongen „efter Himmelens Indskydelser, udrustet med Kristi Vaaben og Troens Skjold, beskjærmet af Guds Naade" havde lagt Rygen under Kristi Lov og sit eget Herredømme [3]. Som Søn af en Martyr maatte Valdemar seire i saadan Kamp; saa dømte Hoben [4], og Udfaldet stadfæstede det. Fædrelandets Nød, dets Hævn, dets Ære, Tidsalderens religiøse Synsmaade — disse Forestillinger virkede paa Absalon og virkede med dobbelt Kraft, da Statsmanden og

1) Eugen IIIs Bulle af Aar 1147, og Alexander IIIs Bulle til de tre nordiske Folk, i Pontoppidans dän. Kircheng. I. p. 263 og 369. Gruber orig. Livon. p. 234.

2) Saaledes kalder jeg Indbyggerne paa Rygen; thi saaledes kaldes de i vore egne Kroniker, f. Ex. i Annal. Esrom. S. R. D. I. p. 241. Slavi, qui dicuntur Röbo; cfr. Sjæll. Kirkeret (Thorkelins Samling af Kirkelove) p. 21. I tydske Kroniker hedde de Rygier eller Raner. Corner chron. nov. Eccard. corp. hist. II. p. 731. sq.

3) Alexander IIIs Bulle af 1169 i Thorkelin Diplomat. Arna-Magnæan. I. p. 251, hvorved Rygen lagdes under Roeskilde Stift.

4) Vita S. Wilhelmi Abbatis S. R. D. V. p. 470.

Krigeren tillige blev Bisskop. Først naar Venderne havde omstiftet deres hedenske Troe og Sæder med den mildere Kristendom, deres Kræfter vare lammede, og deres Nakke bøiet under Aaget, først da kunde Danmark være vis paa en evig Fred. Enhver Tidsalder har sin egen Charakter og sine egne moralske Forestillinger, og enhver Begivenhed sine særegne Aarsager og Anledninger. Efter denne Charakter, disse Forestillinger og de virkende Aarsager bør de Mænd bedømmes, som træde frem i Tidsalderen og gribe ind i dens Tildragelser. Det blev ingen givet ganske at løsrive sig fra sin Tidsalder. Det blev ikke heller Absalon givet. Skulde derfor hans Handlemaade og hans undertiden haarde Fremfærd mod de ulykkelige Vender ikke svare til vor Tids Begreber om en kristelig Helt og Bisskop, da bør det ikke glemmes, at han var en dansk Helt og Bisskop af det 12te Aarhundrede efter Kristi Byrd.

Da Valdemar var bleven Enekonge, besluttede han strax, i Slutningen af Aar 1157 eller Foraaret 1158, at drage mod Venderne og lagde sig med sin Flaade under Øen Masnet mellem Sjælland og Falster [1]). Men Frygten for Venderne havde saaledes bemægtiget sig alle Danske, Høie og Lave, at de under mangehaande Forevendinger bevægede Kongen fra hans Forehavende. „Fjenderne havde faaet Underretning om Toget, saa sagde man, og havde samlet deres Magt; det fattedes paa Krigsfornødenheder; det var ikke klogt at sætte hele Landet i Fare ved at vove saamange tappre Mænds Liv.“ Da Absalon, som var med Flaaden, hørte om denne feige Tale og Valdemars forandrede Beslutning, saa satte han over til dennes Skib, og under

1) En sædvanlig Samlingsplads, formodentlig fordi Vordingborg, hvor Valdemar saa gjerne opholdt sig, laae i Nærheden.

Skin af at skjemte — thi han var en munter Mand — bebreidede ham hans Svaghed: „Fuldfør da dit Forsæt med de Feige, siden Du ikke vil sætte de Tappre i Vove. Du vil saaledes enten vinde med Fordeel eller tabe uden Skade; thi hvad kan det skade, at Du mister de Feige?" [1]).

Valdemar reiste tilbage til Roeskilde, hvor Borgerne imidlertid havde gjort sig skyldige i store Uordener, ihjelslaget Fremmede og plyndret den kongelige Myntmesters Huus. Bisskop Ascer var død [2]); Geistligheden og Borgerne kunde ikke blive enige om Valget af en ny Bisskop. Valdemar ønskede, at Valget maatte træffe Absalon, ikke blot fordi han undte sin Ven denne høie Værdighed, men ogsaa fordi han i en Tid, da Bisskopper ikke bluedes ved at bruge det verdslige som det gandelige Sværd mod Landets Fyrster [3]), vilde vide den næstøverste Magt i den danske Kirke i en Vens Hænder. Formodentlig med Hensyn til dette Ønske tilgav han Borgerne hine Uordener, og traadte derpaa ind til Capitlet, som i Trinitatis Kirke raadslog om Valget af en Bisskop. Bispevalg vare i 12te Aarhundrede sædvanlig overladte til vedkommende Domcapitler; men Kongerne vare dog ikke udelukkede fra al Indflydelse derpaa [4]). Valdemar sagde til de forsamlede Geistlige: „at, skiøndt han formeente sig at være beføiet til at handle efter eget Godtbefindende i en Kirkes Anliggender, som af hans Forfædre var bygget og pry-

---

1) Saxo p. 280.

2) Efter nogle 1150, efter andre 1156. Stephanii proleg. ad Saxon. c. 13. Rimeligviis Aar 1150. Suhm VII. p. 11.

3) Beviset herpaa er Bisskop Eskils Adfærd under Kongerne Erik Emund, Erik Lam og Svend Grathe.

4) Dette skjønnes ikke blot af nærværende Valgmødes Historie, men ogsaa af den Tilladelse, Valdemar I. folgte Capitlet i Ribe Aar 1171 efter Bisskop Radulphs Død, nemlig af trende foreslagne Abbeder at vælge een til Bisskop. Suhm VII. p. 383.

det, saa var han dog ikke sindet at gjøre noget Indgreb i Kirkens Ret til at vælge sine Tjenere, en Ret, som efter Kirkeloven ansaaes uafhængig af Kongens Villie; hans Nærværelse skulde derfor ikke lægge noget Baand paa Valgets Frihed." Domherrerne takkede og traadte til en Side; de udsaae sig tre Candidater og føiede til dem Absalon som den fierde „for hans Dyds Skyld," og man tør vel lægge til, for Kongens Skyld, om hvis Ønsker de vel vare underrettede. Absalon havde vel en geistlig Dannelse, var Klerk [1]); men han havde neppe gjennemgaaet de lavere Trin, som førte til en Bispestol. Man kunde ikke haabe, at Kirkens Vel hos ham vilde gjelde mere end Statens. Var han end langt ude beslægtet med den mægtige Erkebiskop Eskil i Lund, saa var han dog altformeget Valdemars Ven til at han kunde blive Eskils. Efterat Capitlet havde nævnet de fire Candidater, saa anordnede Kongen, at der skulde lægges paa Bordet fire Bøger, i hvilke Stemmerne stiltiende, uden videre Beraad og Overtalelse, skriftlig skulde indføres: „Det var det rigtigste at skrive sin Mening, før man fremsagde den." Og see — alle Stemmerne faldt til Fordeel for Absalon. Saaledes blev Absalon Bisskop i Roeskilde Aar 1158 [2]). Krøniken har fornemmelig optegnet hans Bedrifter som Kriger og Statsmand; men det fattes dog ikke paa Beviser,

---

1) Navnet Klerk betyder dog ikke altid theologisk Dannelse, men Lærdom i Almindelighed. Order. Vital. hist. eccles. l. III. Duchesne S. R. N. p. 464 sq. p. 477. Tescelinus Clericus; Rodulphus cognomine Clericus, quia peritia literarnm atque aliarum artium imbutus erat.

2) Saxo p. 281. Petri Olai annal. dan. S. R. D. I. p. 177. Ellers angive de fleste Aarbøger Aar 1157. Efter Petri Olai egen Regning var han Bisskop i alt 44 Aar og een Maaned. Hans Dødsdag var 21de Marts 1201. Han maatte saaledes være bleven Bisskop i Roeskilde i Februar 1157. Imidlertid kan dog Aaret 1158 bedre forenes med Chronologien de foregaaende Begivenheder.

at han værdig har opfyldt ogsaa sine geistlige Embedspligter.

Absalon lagde ikke Sværdet bort, fordi han førte Bispestaven. Den romerske Kirke saae i Almindelighed ikke gierne, at Geistlige droge i Leding, og forbød det endogsaa udtrykkelig [1]). Dog derfra maatte undtages Krige med Hedninger og Kjættere. Absalon meente, at Statens Fjender vare Kirkens, og at det ikke mindre var hans Pligt at sikkre Alterne mod Overfald af hedenske Vender end at vaage over Gudstjenesten. Han lod sin forfaldne Bispegaard ligge i Gruus og byggede sin Løvhytte ved Kysten, for at kunne holde Vagt; i denne lave Bolig gjenreiste han, som Saxo skriver [2]), de nedrevne Arnesteder. End ikke under Vinters Hjerte skaanede han sig, at han jo krydsede mod Sørøvere. Hans Kjerlighed til Fædrelandet kjendte intet Hensyn til egen Beqvemmelighed. Løverdagen før Palmesøndag den 4de April 1159 indviede han sit nye Embede ved en Seir over en Hob Vender, som havde gjort Landgang paa Sjælland. Bisper underholdt dengang egne bevæbnede Mænd [3]). Med atten saadanne skal han ved Boeslund [4]) have nedlagt Mandskabet af 24 vendiske Skibe, saa at kuns faa undflyede til en nærliggende Skov. Han selv mistede kuns een Mand.

Endnu det samme Aar besluttede Valdemar sig til en

---

1) See den pavelige Bulle til den trondhjemske Erkebiskop Erik af 1184 i Thorkelin. Diplom. II. p. 13.

2) P. 287: cujus tam humilis mansio convulsos patriæ penates erexit. Mon Saxo her skulde sigte til det første Anlæg af Kjøbenhavns Slot?

3) Huuskarle, Thorkarle, milites domestici, pueri, equites; cfr. Jydske Lov III. 20, hvor Biskoppens Styresmænd omtales. Bisperne vilde i alt være Kongerne lige, og havde deres egne Lehnsmænd (homines). Kofod Anchers danske Lehnsret, c. 2 § 38.

4) Saxo p. 282. Suhm VII. p. 32 anseer dette Sted for at være det samme som Boeslunde i Slagelse Herred.

Ødelæggelseskrig mod sine egne Undersaatter paa Falster. Sjællænderne bare Nag til dem og overvældede dem med mange Beskyldninger, sande og usande: „De havde haanet Kongen og holdt med hans Fiender: de havde solgt sig til Venderne og gave disse hemmelige Efterretninger.“ Det var den anden sørgelige Følge af en tiaarig Borgerkrig og Thronstrid, at Danske havde glemt at betragte og elske hverandre som Landsmænd og eet Folk. Skaaninger, Sjællændere og Jyder havde forhen hver havt sin Konge; nu misundte og hadede de hinanden under een Konges Scepter. Valdemar havde allerede overdraget Absalon en vigtig Deel af Anførselen i denne Hævnkrig, da en heftig Feber overfaldt ham i Ringsted og afvendte hans Forsæt. Han kaldte Absalon til sig og overgav sig til hans Pleie. Tilsidst syntes ingen at kunne hjælpe uden Gud alene, og Absalon meddeelte ham Sacramentet. Valdemar følte sig snart bedre; men Sorgen over hans endnu mislige Tilstand havde nær kastet Vennen paa Sygeleiet. Absalon vedblev dog uagtet sit eget Ildebefindende at pleie Valdemar, og han skjulte sin egen Tilstand, at ikke gjensidig Bekymring skulde forværre det Onde. Begge kom til Sundhed og Kræfter, fortrøde deres grusomme Anslag mod Falsterboerne og besluttede heller at vende deres Vaaben mod Fiender end mod Borgere [1]).

Absalon, Esbern, Suno og Peder Thenia, alle statskloge og kjække Mænd, vare Valdemars bestandige Raadgivere. Dem alene betroede han Planen til forestaaende Krig; thi Folket, hvis Stemme vore gamle Konger gjerne hørte paa Tinge [2]), var endnu ikke afvænnet fra sin Skræk

1) Saxo p. 282. Krantzii Vandal. l. IV. c. 32.

2) Heri og med Ledingspligten var dog foregaaet en stor Forandring siden Erik Eiegods Tid; cfr. Jahn om Nordens Krigsvæsen i Middelalderen p. 69 sq.

for Venderne; ogsaa meente Valdemar, at Krig vel burde føres med forenede Kræfter af Alle, men efter Overlæg med Faa. Der samlede sig i Hast og hemmelig en Flaade paa 260 Skibe ved Landøre, der hvor nu Landskrone er beliggende, for uventet at gieste Rygen. Planen var at bruge Aarer og ikke Seil og saaledes, uden at Fienderne bleve Flaaden vaer, nærme sig og sætte Ild paa Arcona, hvis Indbyggere i Tillid til den beskyttende Guddom Svantevit laae ubekymrede indenfor deres Træevolde. Absalon roede forud med syv Skibe for at udspeide Rygen; men da han var kommen hen under denne Øe, erfarede han af Søefolkene, at den Deel af Flaaden, paa hvilken Kongen befandt sig, havde sat Seil til, og han anede nu, at Valdemar var bleven sit Forsæt utro. Baade forundret og misfornøiet beqvemmede ogsaa han sig til at vende om, og opsøgte Kongen i en Havn ved Møen. Det bedrøvede ham, at Valdemar, hvem han havde tiltroet større Fasthed og Mod, saa slet benyttede sig af den gode Leilighed, Krigernes Ild og de Fordele, Veiret bød. Da han traadte i Land, mødte ham Esbern, Peder og Suno, lige harmfulde over det Forefaldne. Valdemar kaldte dem for sig og undredes over deres mørke Aasyn: „Farten var begyndt for sildig; næste Morgen tidlig vilde Planen langt lettere kunne iværksættes; Natten var bestemt til Hvile, Dagen til Arbeide.“ Vennerne taug, men da Valdemar vilde vide deres Mening, saa bade de øvrige Absalon at være deres Tolk. Denne, ligesaa varm, rask og heftig, som Valdemar var kold, langsom og sindig, udbrød i frimodige Bebreidelser. Hans Charakter og Forhold til Kongen og Tidsalderens utvungne Tænkemaade maae undskylde ham. „Hvi undres Du, sagde han, at vi tie? Sorgen betager os Mælet ved at see Dig forlade Ærens Vei. Du er en lydende Tjener og ikke Her-

ren, og Du lyder saadanne, hvilke det er ligemeget, om Ære eller Skjændsel ligger paa din Vei. Dette er det andet Tog, som Du har begyndt, siden Du, befriet fra dine Medbeilere, fører Scepteret alene, og ikke lader Du dette fare med mindre Vanære end det første. Vi forsømme det beleilige Øieblik, og, da ingen Nødvendighed har tvunget os dertil, ville vi forgjeves undskylde vor Feighed med Nødvendigheden. Vil Du saaledes hævne dit Folk og begynde din Regjering under saadanne Varsler? — Disse og flere bittre Ord [1]) lod Absalon falde; Vreden malede sig i Valdemars Blik; men han styrede sig og svarede blot: „at han havde flere Vidner paa sin Uforsagthed; Absalon kunde endnu ikke opvise nogen Daad at stille ved Siden af hans.“ Han ilede til sit Skib, og Absalon tilraabte ham endnu: „at han ikke burde vredes over gavnlige Paamindelser; bedre var det at belæres af en redelig Ven end hemmelig at bagtales.“ En fire Dages Storm adsplittede derefter Flaaden, og Valdemars Vrede fik Tid til at afkjøles. Absalon skulde agte paa, naar Veiret igjen vilde tillade at lægge Aarer over Borde og fornye Toget. En Morgen, da han efter Sædvane havde holdt Gudstjeneste paa sit Skib, berettede han Kongen, at man nu, skjøndt meget vanskelig, kunde bruge Aarer. „Lader os ikke tøve“ sagde Valdemar, og da Absalon spottende bemærkede, at det vilde blive et smukt Tog, naar man atter skulde vende om paa Halvveien, saa betalte Kongen ham

1) At denne og flere af Absalons Taler hos hans Panegyrist Saxo af denne ere digterisk udsmykkede kan ikke omtvivles. Men Kjærnen er der vel. De tvende sidste Bøger af Saxos Krønike ere at betragte mindre som en Danmarks Historie end som et Epos, i hvilket Helten Absalon, ikke Bispen, spiller Hovedrollen. Deraf kan det ogsaa forklares, at saa mange Begivenheder i Valdemars indvortes Regjering og saa mange for os, men ikke for Saxo, interessante Handlinger af Absalon som Bispop ikke berøres i hans Krønike.

hans Spot: „det kunde jo være ret godt; han kunde da, naar han var vendt tilbage, faae at vide af Absalon, hvad Folk bestilte i Venden!" Absalon havde nemlig heller ikke naaet det foreskrevne Maal. Toget gik for sig paany, og Absalon var i Spidsen med sine Skibe: den forreste, naar man drog mod Fjenden, den sidste paa Tilbagetog, saa var hans Vane. Han arbeidede sig igjennem det oprørte Hav og tvang Valdemar ved sit Exempel til at følge efter. Mange af de danske Snekker kunde ikke overvinde Bølgernes Magt og maatte vende tilbage; men den følgende Dag ved Morgengry naaede Absalon med faa Skibe Øen Hiddense (Hythim) paa den vestlige Kant af Rygen. Han lod Kysten udspeide ved den berømte Vetheman, Stifteren af det roeskildske Kaperselskab [1]), som fandt Havnene uden Skibe, Landet trygt og Qvæget græssende ved Stranden uden Vogter. Endelig naaede Valdemar Absalon med 60 Skibe i alt, og lagde sig træt af den møisommelige Fart til at sove paa dennes Skib. Tvende ædelbaarne, men feige, Hallændere vilde vække Kongen for at faae Orlov til at drage hjem, fordi de manglede Proviant. Absalon afviste dem med Foragt og Trudsler: „de kunde med væbnet Haand tage sig Levnetsmidler; og forlode de Leding, da havde de efter Loven forbrudt Liv og Gods." De droge dog hjem, og flere i Krigsraadet vare af den Mening, at man ikke med Sikkerhed kunde angribe Fjenden. Valdemar lod sig da nøie med at ødelægge Landskabet Barth, der ved et smalt Sund var adskilt fra Rygen. Absalon, som anførte den ene Afdeling af Hæren, fulgte heri sin Konges Exempel. Paa Tilbagetoget seilede han i bageste Linie for at dække Flaaden, som blev forfulgt af Ryboernes Skibe. Da den største

1) Saxo p. 259 sq.

Deel af de danske Skibe adspredte sig slagne af Storm eller af Frygt for at miste det gjorte Bytte; saa vilde Kongens og Absalons Undergang have været uundgaaelig, naar ikke Peder, ældre og sindigere end den ungdommelige Absalon, havde raadet til at folde og forkorte Seilene, paa det at de langsommere seilende Skibe kunde forene sig med Kongens og Absalons. Vendernes Angreb og List mislykkedes denne Gang; men de Danske havde og forfeilet deres Diemærke, Rygens faste Borg Arcona, og dette var ikke Absalons Skyld [1])

Hiin Strid gjorde intet Brud paa Valdemars og Absalons Venskab. Hvad der fjerner smaae Sjele fra hinanden, bringer ofte store Sjele hinanden endnu nærmere. Store Konger vide at vælge store Mænd til Raadgivere, beholde og benytte dem. Da Valdemar endnu i samme Efteraar 1159 begav sig paa et nyt Tog til Kysterne omkring Arcona, var Absalon stedse ved hans Side. Et Slag blev vundet, og mange Heltegierninger viste, at de Danske igjen havde vænnet sig til at see Venderne under Øine, og at Ryboerne havde alt at befrygte af den nye Tingenes Orden. De sendte derfor i det følgende Aar (1160), da Valdemar rustede sig paany, en forstandig Mand ved Navn Dombor til Sjælland for at underhandle om Fred. Absalon tog imod denne Udsending og beholdt hans Skib for at betjene sig deraf i Krigen; Mandskabet skaffede han efter den Tids Skik fæstet Qvarteer og Underholdning, indtil Krigen var til Ende. De Danske og Venderne havde nemlig for Skik at tilbageholde dem, som de gjensidig afskikkede til hinanden i Feiders Tid, for at ikke saadanne under Navn af Gesandter

1) Saxo p. 283—89; Knytlinga S. c. 119 med noget forandrede Omstændigheder. Rantzov p. 134.

skulde tjene som Speidere. Dombor blev derfor af Absalon ført for Valdemar; men da imidlertid Uveir og Mangel paa Levnetsmidler forhalede det forestaaende Tog, og der viste sig Spor af Mytterie i den danske Hær, fornemmelig blandt Jyderne, saa skiftede Dombor Rolle: han bad ikke længere om Fred, ikke heller paa samme Vilkaar som forhen. Absalon forlangte Betryggelse for de allerede gjorte Tilbud. Dombor bød sig da paa vendisk Viis til at ville bekræfte Forliget ved at kaste en Steen i Havet, hvorved betegnedes, at han ønskede, Fredens Overtræder maatte finde sin Grav i Bølgerne. Absalon forkastede denne Borgen som hedensk Tant, og forlangte Gidsler. Da nu Dombor krævede det samme, saa gav Absalon ham i Vrede det stolte Svar: „at Ryboerne fordum sendte Danske baade Gidsler, Penge og Skibe; men aldrig var det hørt, at Danske havde tilstaaet saadant." Gesandten mindede ham da om; „hvor dybt Danmark var sunken, og hvormeget Lykken havde vendt sig; hine Dage vare forbi." Disse Paamindelser saarede Absalons Fædrelandskjærlighed; men han tvang sin Harme og bragte Valdemar Dombors Fredsforslag. Det blev forkastet, og Valdemar indgik nu det første Forbund med Saxens Hertug Henrik Løve for at ydmyge og undertvinge Venderne [1]).

Uveir hindrede bestandig det forestaaende Tog; Absalon laae i Isefjorden og kunde formedelst Modvind ikke støde til den øvrige Flaade. Norges Konge Inge var i nøie Venskabsforbund med Valdemar og havde sendt ham til Foræring et konstig udarbeidet Drageskib, hvilket Absalon i Roeskilde skulde bemande med Roerkarle og føre til den fælles Samlingsplads. I hvormeget Inge end fortrøstede sig til Valdemars Venskab, saa ansaae Absalon det dog for uan-

1) Saxo p. 289 sq.; cfr. Böttiger: Heinrich der Löwe p. 197.

stændigt at føie ham, da han engang forlangte udleverede nogle af hans Fjendes Hagen Herdebreds Tilhængere, der havde søgt Skjul i Sjællands Skove [1]). Imedens Absalon en Dag sad i Bagstavnen af sit Skib, utaalmodig over, at han, som altid pleiede at være den første, skulde dennegang blive den sidste paa Samlingsstedet, overfaldt Søvnen ham. Det forekom ham da i Drømme, at han gik paa Strandbredden med Bisp Tokke af Børglum, og at denne tre Gange gjentog for ham den Psalme, som pleiede at afsynges Julenat, og bad ham høre nøie efter. Drømmen havde præget sig saa levende i Absalons Sjel, at han, da han vaagnede, betragtede den som en virkelig Hændelse. Han var — formodentlig efter den Betydning, han lagde i Psalmens Ord — saa overbeviist om, at den følgende Dag vilde bringe Medbør, at han forud befalede Søfolkene reise Masten paa Kongens Drageskib og indtage Mundforraad. Som han anede, saa skete det: Vinden blev gunstig; han seilede forbi Gabet af Isefjorden og forenede sig med en Afdeling af Flaaden, der ligeledes var ved Vind og Veir bleven forhindret i at seile forud. Kongens Drageskib, som havde lidt ved Stormen, lod han istandsætte og pryde med gyldne Knapper paa Forstavnen, og mødte omsider Valdemar ved Øen Masnet. Derfra seilede de sammen til Øen Pøl [2]) udenfor det nuværende Wismar for at angribe den obotritiske Fyrste Niclot paa samme Tid, som Henrik Løve fra en anden Kant gjorde Indfald i Meklenborg. Niclot faldt, og nogle Dage derefter drog Valdemar og Absalon til et Møde med Saxens Hertug for at gjøre Aftale om videre

---

1) Dette var vel hændet kort forhen Aar 1160; cfr. Hagen Herdebreds S. c. 12.

2) Hos Saxo: provincia Pola, d. e. maaskee Polabingien.

Foretagender. Henrik Løve, som ellers ikke var nogen Ven af Biskopper, ærede den Mand, hvilken han saae Valdemar ære med sit Venskab; han anrettede i sit Telt et prægtigt Gjestebud for Kongen, til hvilket Absalon blev indbuden og foruden ham ingen af Kongens Følge. Da Valdemar fra denne Sammenkomst var vendt tilbage til sin Leir (formodentlig i Nærheden af Pøl), ønskede han ved et sikkert Bud at underrettes om, hvor han atter kunde træffe Hertug Henrik for endnu at afhandle noget med ham. Sandsynligviis attraaede Valdemar allerede dengang Henriks Minde eller Hjelp til Erobringen af Rygen. Alle Kongens Mænd undsloge sig for den farlige Reise gjennem fjendtligt Land, kuns ikke Absalon. Han havde, som han pleiede til Tidsfordriv, været ude i Skoven at hugge Brænde, da han hørte om Kongens Ærinde, og han var strax villig til at udføre det. Han blev ledsaget af sine egne Paarørende, paa hvem han kunde forlade sig, og af den obotritiske Prinds Prislav, der som Ven af de Kristne havde maattet flye sit Fædreland og havde ægtet Valdemars Søster. Han tilendebragte sin Sendelse uden at tøve længere end fornødent hos Henrik Løve og uden at ville tage imod den Bedækning, som denne tilbød ham paa Tilbageveien 1). Stormodig ansaae han det for hæderligere at overgive sin egen og Staldbrødres Frelse til Lykken end til fremmed Skyts. Ved List og Mod kom han uskadt tilbage [illegible] til Valdemars Skibsstade. Den danske Flaade satte nu Øster paa ind til Floden Gudakre, formodentlig Varnov i Meklenborg 2). Kongens Skib stak for dybt til at løbe op ad Floden; Absa-

1) „Fra Brunsvig" skriver Knytlinga S. c. 119; men der opholdt Henrik sig neppe dengang.

2) Krantzii Dan. l. VI. c. 9.

lon seilede desaarsag forud med de letteste Snekker. Da han kom til et Sted, hvor Varnov udvider sig og bliver til en Søe, fandt han Gabet spærret af en fjendtlig Flaade. Han vilde være den angribende; men hans Skibe kom paa Grund, og Venderne havde dertil den Fordeel, at de fra deres Skibe kunde sende en Regn af Pile hen over de danske Søfolk, som vare sprungne i Floden for at lette Skibene over Grundene. Desuagtet bleve de fjendtlige Skibe forbrevne eller erobrede og Landet hærjet. Ved denne Seir banede Absalon for Valdemar Veien til Rostok, som blev forladt af sine Borgere og opbrændt; de Danske kunde nu iværksætte deres Forening med Saxerne. Imedens Mandskabet var beskjæftiget med at plyndre i Egnen af Svolder, havde en rygisk og pommersk Flaade fattet det Anslag at ødelægge de forladte Skibe; men Planen blev røbet og mislykkedes ganske. Saaledes nærmede Valdemar sig Rygen og kom til Valung [1]). Her indfandt sig atter Dombor for at bede om Fred. Absalon forbød alle og enhver at tilbyde ham noget Skib, for at man ikke skulde synes at være begjerlig efter Freden. Dombor maatte paa eget Skib søge Absalon, bad ham mægle Forlig mellem Valdemar og Ryborrne, bød Gidsler og mangt et Føielighedꝭ Offer Men Absalon lod, som han ikke forstod ham, og begyndte istedetfor andet Svar at opregne alle de danske Øer, som laae øde; han stiklede paa Dombors forrige høie Tale og Sammenligninger mellem det ødelagte Danmark og det blomstrende Rygen. Endelig lod han sig bevæge ved Dombors Forestillinger og skaffede ved sin Forbøn hos Valdemar Ryboerne en

---

1) Suhm VII. p. 73 synes herved at forstaae Schaprode paa Rygen. Efter Knytlinga S. c. 120, som gjør Forskjel paa Valong, Falong og Scaparod, troer jeg snarere at derved menes en Deel af Forpommern ved Svolder, som maaskee dengang laae under Rygen.

Fred, der lignede en fuldkommen Underkastelse. Den danske Flaade seilede efter vel forrettet Sag tilbage til Danmark [1]).

Efter sin Tilbagekomst reiste Bisp Absalon sig et fredeligt Mindesmærke i sin Fødeegn. Han fuldendte sin Faders og Farbroders Værk, Klosteret i Soer, som, et ringe Benedictiner-Convent i Begyndelsen, ved hans og hans Families gavmilde Bestræbelser blev eet af de anseeligste Cistercienser-Abbedier i hele Norden. Det turde her være det rette Sted at afbryde Fortællingen om hans Krigsbedrifter, og ikke blot omtale denne mærkværdige Stiftelse, men, hvad dermed staaer i Forbindelse, Absalons Omhu for Klostervæsenet og hans Fortjenester af Fædrelandets Historie og Lovgivningsværker.

Munkevæsenet var saa nøie indsluttet i denne Tidsalders Forestillinger om Hellighed, gode Gjerninger og Salighed, saa nøie sammenhængende med den katholske Cultus og en saa kraftig Støtte for Religion og Hierarchie, at enhver nidkjær Biskop maatte være en nidkjær Beskytter af samme. Absalon var Biskop; han levede i Korstogenes og den hellige Bernhards Alder; hans nærmeste Foresatte Eskil, Erkebiskop i Lund, var selv en Beundrer af Bernhard og Cistercienserordenens Fader i Danmark. Absalon troede ikke at kunne gjøre nogen Gud velbehageligere Anvendelse af de betydelige Midler, som han havde arvet fra sine Forfædre, eller som af Kirken vare ham betroede, end naar han lod dem tilflyde Kirker og Klostere. Denne Tankegang ligger ogsaa i hans mange Gavebreve til forskjellige Klostere, f. Ex. Aas, Esrom, Eskilsøe eller Ebelholt, Ringsted, St. Maria

---

1) Saxo p. 293—96.

Kloster i Roeskilde, Rydala Kloster, Sorøe o. a. [1]). Da han, skriver han, uden egen Fortjeneste ved Forsynets Raade var kommen til Kirkens Styrelse, saa burde han frugtbargjøre Herrens Viingaard, som længe havde været gold, udbrede og mangfoldiggjøre dens Grene med den Høiestes Bistand, og naar en rigere Evne fattedes, dog med levende Kjerlighed og Beredvillighed komme den udtømte Haand til Hjelp; den, som befandtes troe over lidet, skulde paa den yderste Dag høste Salighedes Løn; han gjorde hvad han kunde, mindre end han burde. For ikke at synes efterladen, troede han sig i Særdeleshed forpligtet til med faderlig Omhu at trøste Kristi Fattige (Munke, Nonner) o. s. v." At det hedenske Væsen fra Danmark af Kulde forsynes med kristelige Lærere, var maaskee for Absalon en Bevæggrund mere til at begunstige Klostervæsenets Fremvært. Men at denne Forkjerlighed for Munkestanden ikke hindrede ham i at vaage med Strenghed over Klostertugt, sætte Grændser for Abbeders Graadighed og for utidig og ubillig Gavmildhed mod Klostere [2]), og at han vilde paa den værdigste Maade beskjæftige Munkene; derpaa har han efterladt sig flere Beviser, som i hans følgende Liv ville træde frem.

Benedictinerne bleve aldrig i Danmark, hvad de bleve i andre Lande, udmærkede ved Lærdom og kristelig Vandel. Ogsaa det gamle Benedictinerkloster i Sorøe trængte til en Reform eller Gjenopreisning allerede tyve Aar efter dets

---

1) Rhyzelii Monasteriologia Svio-Goth. p. 357. Thorkelin Dipl. I. p. 17, 21, 29, 31, 41 sq., 48, 52, 276. Danske Mag. I., 70. S. R. D. VI. p. 40 sq., p. 282 o. a. St. Suhm VII. p. 97, 426, 472 o. a. St.

2) Hans sjællandske Kirkeret (Thorkelins Samling af Kirkelove p. 16) tillader en friſk Mand at fare i Kloster med hele sin Hovedlod. Men paa Sotteseng turde ingen give mere end sin halve Eiendom til Gud; cfr. Suhm VIII. p. 430 sq.

Stiftelse. Absalon lod derfor komme Cistercienfermunke [1]) fra Esrom til det Kloster, han fornyede eller anlagde paa den fædrene Grund og indviede den 13de Junii Aar 1161 til Jomfrue Maria. Dette Kloster blev et af de rigeste i Landet, og dets Abbeder deilede med dem af Esrom, Ringsted og Antvorskov til den første Rang. Det anbefalede sig udvortes ved skjønne Bygninger [2]). Det meste, Absalon skjenkede det nye Kloster, var af hans betydelige private Formue, 28 store Jordeiendomme [3]) foruden andre Gaver. „Som en troe Forvalter over Kirkens Eiendom" ansaae han sig ogsaa beføiet til med pavelig Tilladelse at tillægge Klosteret adskillige Indkomster af Roeskilde Stifts Gods [4]). Han fik sine Munke befriede for al kongelig Tjeneste og Tyngder. Ved Gaver, fordeelagtige Ombytninger og betryggende Stadfæstelser skaffede han dem rigeligt Udkomme og et sorgfrit Ophold i een af Sjællands skjønneste Egne. Han kunde med Rette kalde sig sine Munkes Fader [5]). Men som Erfaringen allerede dengang havde viist, at Klosterbrødre pleiede i ørkesløse Nydelser at henleve den Tid, som skulde

1) Dog synes Soreekloster indtil Aar 1181 at have vaklet, og først i dette Aar at have sluttet sig til Cistercienserordenen efter Absalons Bestemmelse. Ind. diplom. Monast. Sor. S. R. D. IV. p. 559.

2) Müllers Sagabibl. III. p. 471 efter Jon Halthorsens Saga.

3) Magni Matthiæ series episcop. Lund. p. 45 sq.

4) F. Ex. et Boel i Bimmerløv og Skylsveregh. Lib. Donat. S. R. D. IV. p. 470; saaledes ogsaa hele Tienden af Ringsted Herred, og derfor siden Tienden af syv Kirkesogne og tvende Capeller. En samtidig Haand har sat i Marginen af hans Gavebrev de Ord: His decimis sumus spoliati! Dipl. Arna.-Magn. I. p. 250 sq. Var det en Sorøes Munk, der klagede over dette Tab, eller maaskee rettere Een, der klagede paa Roeskilde Stifts Vegne?

5) Chron. Sial. S. R. D. II. p. 624. Annal. Barth. ibid. I. p. 340. Chron. Erici Regis I. p. 163. Lib. Donat. Monast. Sor. ibid. IV. p. 466 sq. Thorkelin Dipl. l. c. Suhm VII. p. 97 (efter MSS. Barth.) p. 400 o. a. St.

være Arbeide, religiøse og videnskabelige Sysler helliget, saa skal han have indskjærpet Cisterciensermunkene i Sorø den Pligt at skrive Fædrelandets Historie. Denne Forpligtelse skal have været indlemmet i Klosterets Fundationsbrev [1]). Tvivl herimod er opstaaet ved Fortalen til Broder Nielses danske Riimkrønike [2]), hvor det hedder:

Thet er oss brødre y Soer pa sagt,
at oss schulle rente were tillagt,
thet wij schulle chrønicken scriffue;
thet er doch ey i sandhet saa.
men kunde wij nogen rente faa,
wij wille thet gjerne bedriffue.

Egentlig nægter dog Broder Niels i disse Vers ikke Sagen selv, men blot dette, at der skulde være Munkene nogen særlig Rente tillagt for at skrive Krøniken. For at Lysten til Studeringer ikke skulde fattes Næring og Fliden Hjelpemidler, skjenkede Absalon ogsaa en Deel Bøger til Klosteret. I det mindste paalagde han i sit Testament Saxo Grammaticus at afgive til Sorøe nogle Bøger, som han havde laant ham [3]), og ligeledes gav han Munkene en Pergaments Codex, som indeholdt Justins Historie [4]). Mun-

1) Hvitfelds Krønike 2 D. p. 167; Stephanii prolegom. ad Saxonem p. 19.

2) Molbechs Udgave p. XLVIII.

3) S. R. D. V. p. 425. Ogsaa Lunde Kirke skjenkede han nogle Bøger (Lib. daticus Lund. S. R. D. III. p. 498) og maa have besiddet et Bibliothek efter de Tiders Maal og Maade.

4) Annal. Sorani S. R. D. V. p. 446. Denne Codex har den Paategning: Liber S. Mariæ de Sora per manum domini Absalonis archiepiscopi Hvilket Udtryk dog ikke er at forstaae saaledes, at Absalon selv med egen Haand skulde have afskrevet denne Justinus. Meningen er, at Sorøe Kloster modtog Bogen af hans Haand. En Codex af Valerius Maximus, som findes i Kongens Bibliothek, har samme Paategning: per manum Absalonis (Suhm VIII. p. 598). Maaskee begge ere ved Absalons

kene have slet efterkommet denne Befaling — saa er den almindelige Mening, endskjøndt Tab og Forglemmelse af saa mange historiske Mindesmærker fra Danmarks Middelalder i og for sig selv svækker Gyldigheden af denne Dom. Imidlertid fattes det dog ikke ganske paa Aarbøger og andre historiske Arbeider, som med mere eller mindre Sikkerhed kunne tilskrives Cistercienserne i Sorøe. Dertil hører: Annales Sorani fra Aar 1202 til 1347 [1]), Liber donationum Monasterii Sorensis, Catalogus eorum, qui Soræ sepulti sunt [2]), Summa fundationis Monasterii Sorensis, Series abbatum Monasterii Sorensis, Genealogia Absalonis, Index diplomatarii Sorensis tilligemed andre af de Monumenta varia Sorana, som ere samlede i S. R. D. t. IV. Broder Niels eller Nigels, den almindelig antagne Forfatter af den danske Riimkrønike, var en Cisterciensermunk i Sorøe, som levede i Slutningen af 15de Aarhundrede [3]). Morten Pedersen, den halvtredsindstyvende Abbed (Aar 1565) i det hendøende Convent, skrev, ligesom Klostrerets Gravskrift, en liden Bog om Erkebiskop Absalons og Hr. Esbern Snares Herkomst og adelige Stamme, samt om Sorøe Klosters første Fundation. Maaskee er den bekjendte Chronicon Danorum

Omsorg afskrevne i Paris. Maaskee den sidste netop var een af de Bøger, Saxo Grammaticus maatte aflevere til Sorøe; vist er det, at Saxo dannede sin Stil efter Valerius Maximus. Lutter Gisninger. Sorøe Klosters dobbelte Brand har fortæret dets litteraire Skatte og med det samme vist nok mange Beviser baade paa Absalons og Klosterbrødrenes lærde Flid.

1) S. R. D. V. p. 456.

2) Hvori den Efterretning: Absalon transtulit ossa Schelmonis Hvide avi sui et filii ejus Tuchonis de ecclesia Fienneslöfille in ecclesiam *nostram*. Kuns en Sorøe Munk kunde kalde Kirken „vor." Index diplomatarii Monasterii Sorensis er forfattet af Jacob, Abbed i Sorøe, Aar 1494, S. R. D. IV. p. 560.

3) Danske Mag. I. p. 30. Molbechs Udgave. Dedicationen p. 50 not. 8.

et præcipue Siallandiæ [1]), et Værk af en Cistercienfermunk i Soer, som levede i 13de Aarhundrede. Dens Forfatter omtaler gjerne Cistercienserordenen og sammes Lys, den hellige Bernhard; han beraaber sig ofte paa og berømmer Saros Historie; han giver mange særegne Efterretninger om Soröe Kloster, omtaler f. Ex. udførligere end andre Absalons Begravelse i Klosterkirken og Klosterets Brand Aar 1247.

Men om end ikke Munkene i Sorøe have røgtet hiint Kald saa godt, som Absalon ønskede det, saa ere dog Saxo Grammaticus's og maaskee Svend Aagesens Arbeider hæderlige Mindesmærker om hans Iver for Fædrelandshistorien. Begge levede paa hans Tid; Saxo var Klerk og Skriver i Erkebispens Tjeneste, Svend var Kannik i Lund [2]). Begge levede sammen og med Absalon, hvem de ogsaa ledsagede paa hans Toge mod Venderne [3]), fordi han elskede lærde Mænd, der kunde optegne hans og de Danskes Bedrifter; begge bleve af ham understøttede og opmuntrede til at skrive Historien. Dette lader sig sige med Vished om Saxo [4]) og med Rimelighed om Svend Aagesen; thi da Absalon fortalte denne, idet han nærmede sig sin egen Tids Historie, at hans Contubernal Saxo havde i Sinde at behandle dette Tidsrum udførligere og i et pynteligt Foredrag, saa nedlagde han Pennen [5]). Absalon synes altsaa at have ledet hans Ar-

---

1) Udgivet af Arnas Magnæus. Leipz. 1695. 8. S. R. D. II. p. 602 sq.

2) Stephanii Proleg. p. 19. O. Sperling test. Absal. S. R. D. V. p. 425—450. Sven. Aggon. comp. hist. Dan. S. R. D. III. cfr. I, 43.

3) Sven. Agg. hist. c. 4. p. 10. Saxo taler i de sidste Bøger af sin Historie med et Liv og en Udførlighed, der røber et Diensvidne til Absalons Bedrifter.

4) Saxonis præf. ad Andream Sunonis p. 1.

5) Hist. c. 5. Quorum (Svend Estrithsens Sønner) gesta superfluum duxi plene recolere, ne crebrius idem repetitum fastidium pareret

beide. Saxo selv tilstaaer, at Absalon havde opmuntret andre til lignende Foretagender [1]. Da Svend Aagesen i den ældste danske Historie følger en anden Hypothese end Saxo, og ligesom stiller sig mod denne for at rette og oplyse Historien efter andre Synsmaader, og derimod er mindre indholdsrig, hvor Saxo bliver udførligere og troværdigere, saa synes det rimeligt, at Absalon, en Ven ogsaa af den islandske Saga [2], har opfordret Svend til at give sit simple og korte Begreb af den ældste Historie og derimod raadet ham til at standse, hvor Saxo, mindre kritisk, men mere aandfuld, ikke saa let kunde feile, men bedre skildre. Hvo veed, om Svend, nær beslægtet med Erkebiskop Eskil og Vidne til det skaanske Oprør, vilde saa ømt som Saxo have berørt og fremstillet, hvad der kunde betragtes som Skyggesiden i Absalons Handlinger, og om ikke denne vilde hellere see sit Navn foreviget blot af sin egen hengivne og veltalende Klerk. Begge Historieskrivere synes at have begyndt paa deres Arbeider 1177; thi begge tale i deres Indledninger om Absalon som Erkebisp [3]. Men fordi Svend Aagesen omtaler det som en Beslutning af Saxo at ville vidtløftigere udføre Historien fra Svend Estrithsen af, deraf følger ikke, at Saxo jo før den Tid kunde have skrevet de første Bøger af sin Historie, og Svend eller idetmindste Absalon være underrettet baade om hans Hypotheser og om hans Skrivemaade.

---

legentibus, quum illustri archipræsule Absalone referente contubernalis meus Saxo elegantiori stylo omninm gesta prolixius exponere decreverit.

1) Saxon. præf. l. c.

2) Saxo p. 316.

3) Saxon. præf. & Stephanii prol. c. 13. Sven. Agg. hist. c. 5. Endskjøndt Beviset, hvad Saxo angaaer, er mindre afgjørende; thi fordi han i en Fortale til Andreas Sunesen kalder Absalon Erkebisp, kunde han

„Da Absalon saae andre Folk i Europa at prunke med deres Krøniker og i dem mindes deres Fædre, skriver Saxo, saa vilde han ikke, at Danmark skulde staae tilbage;" derfor paalagde han Saxo at skrive dets Historie; derfore maaskee just ogsaa paa Latin, for at Fremmede kunde læse den, ikke fordi Absalon tilsidesatte Modersmaalet. Det synes at maatte have været ham magtpaaliggende, at Fremmede kunde læse, hvorledes man i Danmark tænkte om og forklarede adskillige stridige Puncter, f. Ex. Danmarks formeentlige Lehnsforhold til Tydskland og Ret til Besiddelsen af Rygen og Pommern. Han understøttede Saxo med Bøger og Penge [1]) og ikke blot ved egne Bedrifter, hvortil Saxo var Vidne, men ogsaa ved Sagn og mundtlige Beretninger om andres Daad forsynede han ham med Stof til et for den Tid mesterligt Arbeide [2]).

Som Skandinaviens Konger, ogsaa Valdemar den Store, og ypperste Mænd havde deres Skalder, saaledes havde ogsaa Absalon i sin Tjeneste en sagakyndig Islænder ved Navn Arnold, en sindrig Mand, som ofte anede mere end andre kunde vide. Han var Absalon saa troe, at han ikke vilde bytte hans Selskab med Valdemars, og forlod ikke

---

gierne have lagt den første Haand paa sit Værk, medens hans Beskytter var Biskop i Roeskilde.

1) Test. Abs. l. c.

2) Præf. p. 2. Nec minus Absalonis asserta sectando, quæ vel ipse gessit vel ab aliis gesta prodiderit, docili animo styloque complecti curæ habui, venerandæ ejus narrationis documentum perinde ac aliquod divinum mysterium amplexatus. I Historien selv beraaber han sig paa Absalons Vidnesbyrd, f. Ex. l. XI. p. 206. Quæ res veri fidem excederet, si non Absalon autor suis eam relatibus tradidisset. Dahlmann (Forschungen auf dem Gebiete der Geschichte p. 163) er tilboielig til at antage, at Saxo har benyttet skriftlige Optegnelser af Absalon. Men de anførte Steder synes ikke at betegne andet end en mundtlig Overleverelse.

gjerne sin Herre, mindst naar han drog i Ledingsfærd; da morede han ham ved Sagn og Fortællinger, af hvilke han besad et stort Forraad [1]. Arnolds Beretninger og maaskee Sagaer, som han kunde have bragt med sig fra Island, kom sikkert ogsaa Saxo til gode [2].

Absalon var opmærksom paa Oldtidens Mindesmærker. Om det end kunde bevises, at mangen Bauta- og Runesteen fandt sin Plads i de Kirker, som opførtes af ham eller efter hans Raad [3], og saaledes er bleven ødelagt for Oldgranskerne; saa reddedes vel ogsaa mange ved en Plads i de hellige Mure. Bestræbelser for at bringe tilbage det gamle Kjæmpeliv, ordnet efter kristelige Love, kunde vel ikke altid lykkes. Religionen kom i større Modsætning til Oldtidens Sæder, jo mere Hierarchiet uddannede sig. Et saadant Forsøg paa at ordne Kjæmpelivet var den gamle Vitherlagsret. Denne Lov vilde formodentlig have været tabt, mener Svend Aagesen [4], hvis ikke Absalon med sin sædvanlige Videbegjerlighed havde, efter Overlæg med Kong Knud VI, i Tide eftersporet og samlet Bladene, der indeholdt den danske Original og ladet samme, maaskee udtogsviis, indført i en egen lille Rulle [5]. Herefter udarbeidede Svend Aagesen, dertil vistnok opfordret ogsaa af Absalon, sin latinske Udgave med adskillige historiske Tillæg, og dette noget senere end han skrev sin Danmarks Historie [6], som han sluttede Aar 1187.

For Lovene, i Særdeleshed dem, der bestemte den

---

1) Saxo p. 316.
2) Præf. Saxon. p. 2; cfr. P. Müllers kritiske Undersøgelser om Danmarks og Norges Sagnhistorie p. 8 sq.
3) Pontoppidan mener det (Kirchengesch. I. p. 242).
4) Prooem. hist. legum castrensium Canuti Magni, S. R. D. III. p. 142.
5) Exiguum volumen; matricula.
6) Cfr. hist. Dan. c. 5.

danske Kirkes Forhold til Staten, bar Absalon som Bisskop megen Omsorg, og havde megen Deel i deres Affattelse. Erkebisskop Eskil udstædte paa et Møde i Lund eller i det gamle Steenhuus mellem Dalbye og Lund den skaanske Kirkeret [1]). Efter et gammelt Haandskrift af samme Kirkeret [2]) blev den forfattet af Eskil og Absalon med Kong Valdemars gode Villie. Det er ikke klart, hvorledes Absalon som Bisskop af Roeskilde kan nævnes deelagtig med Erkebispen i en skaansk Kirkelov. Maaskee har Eskil anseet Absalon for at være kyndigere i den canoniske Ret, et Studium som ikke dreves, da han blev dannet ved Skolen i Hildesheim. Maaskee han selv dengang har været ueens med Valdemar, ikke har villet forøge Stoffet til Strid, og derfor ønsket, at Absalon dicterede Loven. Maaskee Valdemar har forlangt Absalon som Medhjelper ifølge den Andeel, som endnu tilstodes Kongerne i Kirkerettens Bestemmelse. Denne Lov var imidlertid provincial, og den indeholdt Tilladelser (f. Ex. den at rense sig fra Beskyldningen for Drab og Troldom ved Jernbyrd [3]), som ikke kunde bestaae med den canoniske Ret. Dette bevægede vel Absalon til nogle Aar derefter (1171) at give den sjællandske Kirkeret, der aldeles er at betragte som hans Værk. Men om denne Lov og om de Varebøger, han (1188) lod skrive for at tilveiebringe Eensformighed i Gudstjenesten over hele Riget, derom mere til sin Tid.

Da Pave Hadrian IV var død (1159), deelte den romerske Kirke sig i tvende Partier, af hvilke det ene med Kei-

---

1) Aaret for dens Udstædelse varierer mellem 1160—1163 i Julii eller August Maaned. Kof. Anchers samlede Skrifter I. p. 107 sq. Suhm VII. p. 91 sq.

2) Thorkelins Samling af Kirkelove p. 12.

3) c. 15; Thorkelin l. c.

fer Frederik Barbarossa i Spidsen valgte Octavian, Cardinal af St. Cecilia, til Pave under Navn af Victor IV, det andet derimod, som havde Fleertallet af Cardinalerne for sig, udraabte Roland, Keiserens Fiende, under Navn af Alexander III. Denne geistlige Valgstrid blev aldeles politisk, fordi der egentlig trættedes, om den romerske Pave eller den romerske Keiser skulde raade i Kristenheden, og den satte hele Kristenheden i Bevægelse [1]. Kong Valdemar hældede meest til Victors og Keiserens Side. Cistercienserordenen var Alexander hengiven og maatte derfor lide mange Forfølgelser af Keiseren [2]. Denne Omstændighed virkede rimeligviis meest paa Erkebiskop Eskil, Ordenens store Velynder, og han drog Geistligheden i Danmark over paa Alexanders Partie. Under denne Røre troede ikke Erkebispen en Skat sikker, som han havde nedlagt et Sted i Frankerige, formodentlig i Cistercienser-Abbediet Clairvaux, der efter sin Beliggenhed i Burgundien laae Keiseren altfor nær. Nogle Afsendinge skulde hjemføre Skatten, men bleve underveis udplyndrede i Holsteen. Eskil bad Kong Valdemar at skaffe de bortranede Kostbarheder tilbage. Men da Kongen syntes at tage sig denne Sag lidet til Hjerte, saa undsaae Erkebispen sig ikke for at erklære ham Medvider i Ranet og til Hævn at bandlyse i Slesvigs Domkirke Stedets Biskop Occo, Kongens Yndling, fordi denne havde ladet sig sin Værdighed tildele af den schismatiske Pave Victor. Han begav sig derfra til Sjælland og udøste for Absalon sin Harme og sine Klager over Valdemar, „som levede i Forbindelse med en kjettersk Biskop og havde behandlet Ranets Sag med Spot og

---

1) Raumer Geschichte der Hohenstaufen II. p. 123 sq.
2) Chron. Albert. Stad. (ed. Helmstadii 1587) p. 191. ad a. 1159. Helmold. chron. Slav. I. c. 90. Leibnitii S. R. Brunsvic. I. p. 834.

Lunkenhed, ikke med den Iver, der sømmede sig for Kirkens Værge; han havde derfor i Sinde at feide mod Kongen; han var vant til at herske og ikke til at bøie sig for Fyrster; ogsaa vilde det ikke fattes ham paa mægtige Venner." Absalon befandt sig her i en vanskelig Stilling: paa den ene Side Valdemar, hans Konge og Ven, anklaget for et Forhold, hvilket han som Bisskop maatte misbillige; paa den anden Side en opbragt Primas og apostolisk Legat, som han skyldte Lydighed. Han besluttede sig til at være Mægler og foreholdt Eskil i milde Udtryk hans Vildfarelse: „Valdemar var ikke i Stand til en uværdig Handlemaade; hans Uskyldighed lod sig formode af flere Omstændigheder; han havde ikke antaget sig Occo af Venskab for det schismatiske Partie, men formedelst det Uvenskab, der fandt Sted mellem ham og Erkebispen. Kom det til Krig, saa vilde Eskil snart tælle blandt sine Fjender dem, hvilke han nu ansaae for sine Venner. Dersom Eskil vilde bemyndige ham dertil, saa haabede han at tilveiebringe Fred og Enighed." Eskil svarede hertil: „at han ikke var kommen at bede Roeskildes Biskop om Raad, men for at adspørge ham, om han kunde regne paa hans Hjelp i Krigen." Absalon vaklede ikke længe mellem den Eed, han havde svoret Erkebispen, og den Troskab, han havde tilsagt Valdemar. „Den Eed, jeg har aflagt til Dig," sagde han, „forbinder mig ikke til at føre Herreskjold mod den, jeg skylder Troskab og Kjerlighed. Eden byder mig snarere at vare Dig mod Ondt og Ulykker end at føre Dig bag Lyset ved bedragerske Løfter. Forhen, saalænge Konge stod mod Konge her i Landet, var det en let Sag at sætte sig op mod Konger; men nu regjerer Valdemar uden Medbeiler. Et fælles Angreb vil kuns volde et fælles Tab. Et saadant Forsøg, ikke det første af denne

Art, vil blive Dig til mindre Vanære end mig, som derved vilde betale Venskab med afskyelig Utaknemmelighed." Dette Afslag opflammede end stærkere Eskils Vrede. Han paalagde Absalon efter hans Lydighedseed at overbringe Kongen hans Bud og Trudsler. Denne Befaling maatte Absalon underkaste sig, men han nægtede standhaftig at ville være Overbringer af Valdemars Svar, for ikke at gjelde som den, der stiftede Fjendskab mellem Kirke og Stat. Eskil gav ham Cisterzienserabbeden Gerhard af Esrom til Ledsager for at være vis paa, at han nøiagtig udrettede sit Ærinde. Erkebispens Mandat var affattet i saa bittre Udtryk, at Absalon søgte at give dem et mildere Anstrøg. Desuagtet blev Valdemar mod Sædvane harmfuld i Sind ved at høre det. „Eskil er vant til at drikke de forrige Kongers Blod," sagde han, „nu tørster han efter mit." Svaret røbede hans Vrede og hvad Erkebispen kunde vente sig. Eskil tabte Modet, flygtede til Berend og maatte med mange Opoffrelser kjøbe sig Fred og Tilgivelse, efterat Valdemar ved List og Magt havde bemestret sig hans Fæstning i den lethriske Mose [1]). Disse Tildragelser synes at være indtrufne i Aaret 1161, og den skaanske Kirkeret at have været een af Forsoningens Frugter. Snart efter forlod Eskil Landet og tilbragte de syv følgende Aar paa en Reise til Clairvaux og Jerusalem. Frygt for Valdemars Ugunst bevægede ham især til denne Beslutning. Dette skjønnes af tvende Breve (af Aar 1166) fra Pave Alexander III til Valdemar og Absalon. Paven anmoder Absalon hos Kongen at bevirke Eskils Tilbagekaldelse;

---

1) Saxo p. 298 sq. Denne Fæstning menes at have været Søborg eller Eskilsøe, Elleholm eller Esrom. Suhm VII. p. 89. Vandal: Jægerspriis's Mindesmærker I. p. 105.

„han vilde i Fremtiden blive Kongen troe, Riget og Kirken nyttig [1]."

I Foraaaret 1162 ledsagede Absalon Valdemar paa hans sjette Tog til Venden: Hensigten var at erobre Circipanien (Forpommern). Flaaden lagde til Øen Strele eller Danholm, hvorfra Absalon begav sig til Ryboernes Ting og fordrede tractatmæssig Hjelp til at indtage den faste Stad Volgast. Ryboerne føiede sig efter Absalons Forlangende, og Indbyggerne i Volgast ydmygede sig: de lovede at lukke Penefloden og ikke at udsende Sørøverskibe. Imidlertid arbeidede Saxerne paa at overtale Ryboerne til at kaste sig under Henrik Løves Skyts; men deres Forslag optoges med Haan. Saaledes lagdes paa dette Tog den første Grund til Uvenskabet mellem Valdemar og Henrik [2]. Efter Togets Ende krydsede Absalon med en Deel af Flaaden under Øerne for at dække Kysterne mod Sørøvere; men blev uventet bortkaldt fra sin Post.

Pave Victor havde imidlertid ikke været uvirksom: ved Breve og Legater søgte han at drage Valdemar end mere over paa sit Partie. Kongens Skriver Radulph var bleven skikket til Keiser Frederiks Hof for at udforske den rette Sammenhæng med det omtvistede Pavevalg. Ved Æresbeviisninger, glatte Ord og gode Løfter lod han sig bestikke og bestak ved sin Tilbagekomst atter sin Herre, saa at denne fik Lyst til at følge Keiserens Indbydelse til en Sammenkomst; personlig vilde han overbevise sig om et Anliggende, paa hvilket hele Kristenhedens Vel beroede. Valdemar betroede Absalon sit Forsæt og indbød ham til Følgeskab paa

1) Necrolog. Lund. S. R. D. III. p. 434. cfr. I. p. 425. No, V & X. Suhm VII. p. 212 sq.

2) Knytlinga. S. c. 120 og Saxo p. 300, hvilken sidste dog ikke omtaler Absalons Nærværelse paa dette Tog.

Reisen. Men Absalon erindrede sig, hvor magtpaaliggende det forhen havde været Keiseren at kunne indlemme Danmark i det tydske Rige, og han vidste maaskee tillige, at Bremens Erkebiskop Hartvig ogsaa vilde indfinde sig ved dette Møde for at tilvinde sig ved Keiserens og Pavens Bistand det tabte Primat over Biskopperne i Norden. Allerede forhen havde Keiseren, som ikke uden Grund ansaae denne Udvidelse af en tydsk Biskops Dioeces for en Udvidelse af det tydske Rige selv, givet den bremiske Metropolitan Ret [1]). Omstændighederne vare nu saameget gunstigere for Hartvig, som Eskil havde paadraget sig baade Valdemars og Keiserens og Victors Unaade, og de danske Konger havde følt sig langt mere besværede af Prælaterne i Lund end nogensinde af dem i Bremen. Ogsaa viste Følgen, at Hartvig virkelig indfandt sig, forebragte sine Klager og smigrede for Pave, Keiser og Konge [2]). Hvorom alting er, Absalon forbandede Keiserens List: „Man kunde ikke stole paa hans Løfter og burde ikke indlade sig med en Fyrste, der, ikke af Retfærdskjerlighed, holdt dem under Armene, som vare den retmæssige Pave (Alexander) imod; Reisens Omkostninger og Besværligheder kunde han desuden ikke bære, og burde i en Samvittighedssag ikke sætte sin egen Sjels Frelse i Vove." Kongen svarede: „at Reisens Omkostninger vilde han paatage sig, og at han ikke var mindre bekymret for sin Sjels Frelse end Absalon for sin; men just derfor behøvede han ham, at han, hvis det skulde saa være, kunde rive ham løs fra Victors Partie." Absalon vedblev at vægre sig; men da Valdemar bebreidede ham hans Utaknemmelighed, saa

---

1) See Keiserens Brev af Aar 1158 i mine Symbol. crit. ad illustrandam hist. eccles. septent. p. 23 sq.

2) Albert. Stad. ad a. 1163 p. 191. Krantzii Metropol. l. VI. c. 46.

seirede atter Venskabets Følelser. „Ingen legemlig Fare, sagde, han, skal bringe mig til at svigte Dig; men naar det gjelder Sjelen, bør vi frygte Gud mere end Mennesker. Dog, skjøndt jeg øiner Klippen, saa vil jeg, for at redde din Sjel fra Vildfarelse, ikke frygte for at hilde min egen."

Det var i September Aar 1162, at Absalon i Valdemars Følge begav sig til Launes i Burgundien ved Saonefloden [1], hvorhen Keiser Frederik havde tilsagt Mødet. Uagtet Absalons Forestilliger gjorde Esbern Snare underveis endnu et Forsøg paa at afvende Valdemars Forsæt. Han blev afviist i Vrede, og Reisen gik videre gjennem Holsten over Elben til Bremen. Saxens Herrer og Erkebiskop Hartvig, ingen uden Hensigt, sluttede sig til Følget. Endelig naaede de Metz og Launes. Dagen efter Ankomsten fremstillede Absalon og Rudolph sig for Keiseren, hvem de ved Kantsleren Reinold af Cøln bragte Dannerkongens Hilsen. Frederik anstillede sig fortørnet over, at Kongen indfandt sig saa silde, forglemmende hvad han var Keiseren skyldig som Lehnsmand af det romerske Rige. Absalon svarede kjækt: „at det havde været sømmeligere, om Keiseren havde betjent sig af saadanne Benævnelser og Udeladelser før Kongens Afreise, hvilken han ved prægtige Løfter havde fremskyndet." Keiseren studsede og spurgte da, hvem han havde gjort disse Løfter? — „Her staaer Manden," sagde Absalon og pegede paa Radulph, „som ved foregivne Løfter af Dig har lokket

1) Leona. S Jean de Laone. Helmold. I. c. 91. Hermanni Corneri chron. ap. Eccard. II. p. 722. Saxo (p. 300 sq.) nævner Metz som Stedet for Mødet, og synes heri for Raumer (Gesch. d. Hohenstaufen, t. II. 2 Beil. p. 535; cfr. p. 173 not.) at afvige fra andre Kroniker. Men Saxo skriver dog ikke, at Valdemar traf Keiseren i Metz; han omtaler først, at Valdemar kom til Metz og dernæst til Keiseren. Den tilsyneladende Modsigelse mellem Saxo og andre Annalister falder saaledes bort.

min Herre hid." Keiseren nægtede nu, at han havde lovet nogetsomhelst, og Radulph turde ikke modsige ham; hvorfor Absalon æskede for Valdemar sikkert Leide tilbage til hans Rige. Dette afslog Keiseren, og Valdemar indsaae omsider, med hvor megen Grund Absalon havde fraraadet ham Reisen. Nær havde han efter dennes Raad udført den Plan at flygte over Grændsen til Frankerige; men det lykkedes imidlertid den kloge Frederik at overtale ham til en betinget personlig Lehnsforpligtelse [1]). Kort efter aabnede Pave Victor det egentlige Kirkemøde, for hvis Skyld Prælater og Fyrster vare hidkaldte. Men da han, efterat have talt sin egen Sag, vilde skride til at lyse Kirkens Band over sin Modstander Alexander, saa forlod Valdemar efter Absalons Vink Forsamlingen, efterfulgt af Absalon selv, hvem Victors Trudsler ikke kunde holde tilbage. Som Tilhænger af Alexander kunde han ikke være kommen hid i anden Hensigt end den at ledsage Kongen, hvilken man derfor, meente han, ikke kunde forbyde ham at følge. Derimod kunde Absalon ved sit Forbud ikke forebygge, at jo en vis Livo af den schismatiske Pave lod sig vie til Bisp i Odense. Tilbagereisen gik over Besançon, Trier og Mainz tilbage til Danmark. Ved Absalons Mellemhandling forligede Grev Adolph af Holsten sig med Kong Valdemar og svor ham Huldskab og Troskab [2]). Frederik Barbarossa havde under disse Begiven-

---

1) Saxo l. c. bliver her Hovedkilden; hans Beretning, som afviger fra de tydske Annalisters (cfr. Albert. Stad. ad a. 1163), hjemles ved Absalons Vidnesbyrd. Valdemar meente, Lehnsforpligtelsen gjeldte Venden; Keiseren sigtede til Danmark. Saaledes lader sig vel de forskjellige Beretninger forene. Ved det Venden, som Keiseren skal have lovet at underlægge Valdemar, maa dog forstaaes Rygen og dertil grændsende Dele af Pommern alene; thi ellers maatte Henrik Løve være bleven fornærmet af Keiseren.

2) Saxo p. 304.

heder saa tydelig lagt sine Planer for Dagen, at Absalon let formaaede Valdemar til ligesaa tydelig at betegne sit Riges Grændse; han befæstede den gamle Grændsevold Dannevirke, der saalænge havde været et Bolværk for Rigets Selvstændighed. Arbeidet begyndte Aar 1163 og fortsattes i mange Aar. Der blev opført som Udenværk for Jordvolden en Steenmuur med murede Taarne istedetfor Træeskandser; og hvis man kan lide paa en eensidig Beretning har Absalon ladet Muren opføre meest paa egen Bekostning [1]). Valdemars Throne befæstedes endmere derved, at hans Dronning Sophia fødte ham en Søn, som Absalon efter sin Hjemkomst døbte (1163) i Overværelse af den svenske Hertug Guttorm [2]). Denne Søn fik i Daaben Knud Lavards Navn, nedstammede ogsaa paa mødrene Side fra Svend Estrithsen, blev ligesom Absalons Fostersøn og af ham viet til Kronen. Alle disse Titler betegnede Knud allerede fra Vuggen af som en Støtte for Valdemars Dynastie.

Obotriternes Fyrste Pribislav og de pommerske Fyrster Bugislav og Kasimir begyndte at røre sig. Henrik Løve sluttede da et nøiere Forbund med Kong Valdemar om at undertvinge alle Vender. Til samme Tid (1164), som Saxerne droge seierrige gjennem det nuværende Meklenborg, seilede den danske Flaade til Rygen. Absalon fik Befaling at fordre Hjelpetropper af Ryboerne, hvis Troskab, ikke betrygget uden ved nogle faa Gidsler, var noget mistænkt. Han traadte frem paa det rygiske Landsting, blev hædret

---

1) Sven. Agg. hist. S. R. D. I. p. 63, cfr. p. 117 & 163. Hamsfort. catal. episcop. Roeskild. S. R. D. VII. p. 158. Danske Riimkrønike p. 200.. Hvitfeld I. p. 207. Suhm VII. p. 670 sq. Adskillige Skribenter henføre denne Bygnings Begyndelse til Aar 1158, andre til Aar 1178. Dutzen Untersuchung über die Alterthümer Schleswigs p, 180 sq.
2) Petri Olai excerpt. S. R. D. II. p. 233.

med det ypperste Sæde og forebragte sit Ærinde ved Hjelp af en Tolk, thi han forstod ikke Vendernes Sprog. Da hændte det sig, at en Nyboe red bort med en Hest, som tilhørte een af de Danske, der vare i Absalons Følge. Dette blev Absalon forebragt og af denne atter paaanket for Landstinget. De forsamlede Nyboer, forbittrede over en Uredelighed, som kastede Skygge paa hele Folket, adspredte sig i Hast og satte efter Gjerningsmanden. Men da dennes Paarørende imidlertid lovede at skaffe Hesten tilveie, saa lykkedes det Absalon igjen at samle den adspredte Hob. Den Bestjaalne fik sin Hest tilbage med en Irettesættelse, fordi han havde været dum nok til at lade sig bedrage, og Absalon udrettede, hvad der var ham overdraget: den rygiske Fyrste Tetislav lovede med et Antal Skibe at støde til den danske Flaade, som var seilet op ad Penefloden. Absalon ilede tilbage til Hæren, var med at besætte det af sine Indbyggere forladte Volgast, og bortryddede de Pæle, som Venderne havde nedrammet i Penefloden for at hindre de Danskes Fremskriden. Fjendens Forsøg paa at skade Flaaden i den snevre Rende bleve frugtesløse, og Valdemar kunde nu i Nærheden af Stolpe iværksætte sin Forbindelse med Saxerne. Kongen ansaae Besiddelsen af Volgast for saa vigtig, at han vilde befolke det med danske Nyebyggere og sætte Absalon, Svend, siden Biskop i Aarhuus, og sin egen Søn Christopher til Borgherrer i samme, og forsyne Byen rigelig med alle Fornødenheder. Men faa havde Lyst til at vælge sig et saa farligt Opholdsted midt i et fjendtligt Land. Kuns Sjællænderne vare villige til at blive der med Absalon. Man kunde vel spørge, hvorledes Absalon kunde være Biskop i Roeskilde og Befalingsmand i Volgast til samme Tid? — Venderne bleve tvungne til Fred; Volgast blev deelt mellem Tetislav, som Befalingsmand paa Valdemars Vegne, Priß-

lav, Niclots Søn, og Kasimir paa det Vilkaar, at Penes Munding skulde være lukket for de Sørøvere, som derfra pleiede at begaae Strandhug paa de danske Kyster. Denne Fred blev dog ikke længe overholdt [1]). Paa Reisen tilbage til Danmark lagde Valdemar ind under Øen Strele og holdt Ting med sin Hær alene. Efter Absalons og Høvdingers Raad gav han her sin Søn Knud Kongenavn. Absalon havde vundet Hæren for denne Plan; dette er klart nok [2]); men det er ogsaa vist, at Folket ved dette Indgreb af et aristokratisk Partie blev fornærmet i sin gamle Sædvane og Ret til at vælge af Kongehuset, hvilken Prinds det selv vilde. Alt blev saa vel forberedet for Knud, at Svend Aagesen noget senere kunde skrive: at han ved Arveret kom til Regjeringen efter sin Fader.

Dog een Stemme løftede sig mod Knuds Thronfølge og Medregentskab. Buris, en Prinds af Blodet, som nedstammede fra Svend Estrithsen, troede sig ligesaa berettiget til den danske Krone som Valdemar og hans Sønner. Han nægtede først, under adskillige Forevendinger, at ville hylde Knud i Valdemars, den rette Konges, Levetid, og traadte siden i Roeskilde aabenbar frem med sin Paastand paa Riget. Absalon havde seet saameget Borgerblod flyde; de gamle Saar blødte endnu. Skaaninger, Sjællændere, de mindre Øers Beboere og Jyderne havde ikke glemt det gamle Fiendskab eller Skinsygen mod hinanden. Venderne vare ikke afkræftede. Henrik Løve misundte Valdemar, og Keiseren, som havde benyttet de forrige Thronstridigheder, vilde ikke lade

1) Saxo p. 208 sq. Kantzov I. p. 149—156; denne Skribent bemærker, at Valdemar blev en Tidlang liggende i Volgast, og foretog sig derfra et Tog til Preussen, hvor han gjorde Erobringer for sig selv og for Kristendommen.

2) Af Saxos Fortælling og af Knytlinga Saga c. 120.

en nye Borgerkrig ubenyttet til at anmasse sig Overherredømmet over Danmark. Absalon bevægede derfor Valdemar til at aflede Uveiret for denne Gang derved, at han forlenede Buris med en betydelig Deel af Jylland. Men Buris fandt sig ikke tilfredsstillet, og lagde paa ny Raad op mod Valdemars Throne og Liv; Leiligheden dertil syntes beqvem, da Valdemar kom i Strid ogsaa med Erling Skakke i Norge [1]).

For den Bistand, som Valdemar forhen havde lovet og formodentlig ydet Kong Magnus Erlingsøn i Norge, havde dennes Fader Erling Skakke forpligtet sig til af afstaae Vigen til Danmark [2]). Men med Vikveringernes Minde havde Erling unddraget sig for denne Forpligtelse [3]), og Valdemar besluttede derfor at tugte ham, om muligt med Tabet af hele Norge. I Foraaret 1165 seilede han ledsaget af Absalon med en betydelig Krigsmagt til Vigen; men han fandt Indbyggernes Stemning at være sig aldeles imod; Togets Besværligheder og Mangel paa Levnetsmidler foraarsagede Misfornøielse hos Krigerne. Kongen forsømte at revse den første Yttring af Uvillie og Forsagthed, og maatte desaarsag høre billige Bebreidelser af Absalon. Denne netop gav Folket Skylden for, at han ved den Indflydelse, hans Raad havde hos Valdemar, forlængede Toget. Der skete et formeligt Angreb paa Absalons Skib; men Oprørerne bleve drevne paa Flugten, og Valdemar ansaae dem tilstrækkelig afstraffede

---

1) Den følgende Fremstilling af disse Begivenheder afviger i Tidsfølgen ikke blot fra Ordenen hos Saxo, men ogsaa fra Suhms og Christianis chronologiske Disposition af Tildragelserne. Det er ikke her Stedet at føre Beviserne for disse Afvigelser. Maaskee vil der siden gives Leilighed til omstændelig at afhandle denne Materie.

2) Magnus Erlingsſ. S. hos Snorro c. 2.

3) Ibid. c. 23—28. cfr. Saxo p. 312—318. S. R. D. III. p. 64 & 260. Westphal. Monum. ined. I. p. 1405.

ved den Skam, at de havde maattet flye. Han erklærede da, at han hellere vilde vende sine Vaaben mod de hedenske Lande østerleden end ihjelslaae kristne Mænd i Norge, og seilede med dette Forsæt tilbage til Danmark. Men imidlertid fattede Erling og Buris ogsaa deres Planer; de sammensvore sig mod Valdemar, og Erling lovede at komme med sin Flaade Buris til Hjelp, medens Kongen var i Ledingsfærd mod Venderne.

Valdemar og Henrik Løve havde begge sat deres Ærgjerrighed et Maal; hiin betragtede Venden næsten som et Arvelod efter Knud Lavard; denne var det endnu tidligere kommen i Sinde, paa Slavernes Bekostning at oprette sig en af Tydskland uafhængig Throne ved Østersøens Kyster [1]. Den ene vilde bruge den anden som et Middel til at naae egne Hensigter; men begge kom til den Erfaring, at de kuns ved at række hinanden Hænderne og enes om Byttet kunde naae Maalet. Denne Tids Historie omtaler derfor saa ofte Forbindelser, Brud og Forsoninger mellem disse Fyrster. Valdemar skal efter sit sidste Tog have forlangt af Henrik, at denne skulde dele med ham det erobrede Meklenborg. Men Henrik, fortørnet over Fordringen og gjennemskuende Valdemars Hensigter, ophidsede Ryboerne til Frafald. Denne Troløshed foranledigede nærmest det paafølgende Tog til Rygen i Sommeren 1156. Absalon var først paa Færde med Sjællænderne og maatte ligge syv Dage ved Hiddensø og bie paa Kongen. Endelig kom Valdemar og de hærjede i Fælledsskab Landskabet Wittov paa den nordlige Kyst af Rygen. Men da man hellere vilde stride med Ryboerne partieviis end med alle paa een Gang, saa blev Absalon om

---

1) Böttigers Heinrich d. Löwe p. 229, 59 o. a. St.

Natten stikket forud fra Havnen Por eller Vør [1]) til Jyu-dar paa Øens Sydkyst. Absalon udrettede saa rask sit Ærinde, at hele denne Egn indtil Karents var udplyndret, førend Valdemar kunde støde til ham. Da han fra Karents vilde med Byttet vende tilbage til sine Skibe, blev han eftersat af en Hob Fjender, som han ved en fremtet Flugt søgte at lokke hen paa en Plads omgivet af Vadsteder for desto sikkrere at tilintetgjøre dem. Træfningen blev virkelig almindelig, idet tvende sjællandske Krigere, belæssede med Bytte, bleve overfaldne af nogle rygiske Ryttere og efterhaanden undsatte af alle deres tililende Landsmænd. Fjenderne bleve slagne; men deres Forfølgelse hindredes netop ved de samme Vadsteder, der efter Absalons Plan skulde have afskaaret Flugten. Der faldt 1100 Ryboer, og det er vel denne Seir, de Esromske Aarbøger fortælle, at Absalon vandt Kristi Himmelfarts Dag den 2 Juni 1165 [2]). Da Valdemar kom, fandt han intet for sig at gjøre; han ønskede Absalon til Lykke, at han med faa havde udrettet saameget, og vendte tilbage tilbage til Danmark med det Forsæt at gjæste Rygen atter i Høstens Tid.

Hans og Absalons Nærværelse behøvedes ogsaa i Danmark. Buris's Plan blev vel i Tide opdaget, Ophavsmanden fængslet og afstraffet [3]); men Erling Skakke udeblev ikke. Han borttog en stor Deel jydske Skibe i Dyrsaa og ødelagde den derved liggende Kjøbstad (Grenaae). Herfra sei-

---

1) Suhm VII. p. 200 sq. holder Por for at være Proner Wik. Milbahn i Noten til Kanzov I. p. 258 har derimod tænkt paa die Glewitzer Fehr, hvorfra dengang Hovedfærgen var fra Karents til Pommern.

2) S. R. D. I. p. 241. Knytlinga S. c. 121. Kanzov c. 121. Kanzov I. c. henfører ogsaa Begivenheden til A. 1165.

3) Om hans Fængsel og Straf; cfr. Dutzens Untersuchung über die Alterthümer Schleswigs p. 55—57 i Anledning af Jurisborg ved Slesvig.

lede den norske Flaade til den liden Bye Hafn (Kjøbenhavn), men blev af den hjemkomne Absalon forhindret i at iværksætte nogen Landgang. Nordmændene brystede sig meget af deres gode Buer; dem til Trods leirede sig Absalon med femten af fine Folk ved Strandbredden og stillede sig til Maal for deres Pile, som alle feilede under Baadenes Slingren. Erling ønskede den følgende Dag en Samtale med Absalon; begge skulde mødes med lige Vaaben og lige Følge; men Erling kom med flere Folk, end Aftalen tilstedede, og maatte høre den fortjente Bebreidelse, „at han, en graahærdet og forsagt Mand, vilde tillade sig en saadan Uforsigtighed, hvorved han vilde have givet sit Liv til Priis, naar ikke de Danske tænkte ædlere end han.“ Erling undskyldte sin Forseelse og erholdt Tilladelse til at forsyne sine Skibe med frisk Vand. Han landede endnu een Gang paa Nordkysten af Sjælland, blev der overfaldet af Absalons Ryttere og vendte saa tilbage til Norge [1]).

I Høstens Tid droge de Danske efter deres Plan atter til Rygen for at ødelægge Sæden paa Markerne og derved berøve Indbyggerne Midlerne til at forsvare sig i deres faste Stæder. Ryboerne indsluttede sig indenfor Arconas Volde, medens Valdemars Krigsmagt besatte Halvøen Jasmund. Absalon var nu som altid den første, der viste de andre Veien til Ære og Bytte; de kjekkeste Mænd tyede derfor til hans Fane. Denne Gang synes ingen Leilighed at ville byde sig til Slag; han sendte altsaa sit Rytterie ud paa Plyndringer, og beholdt kuns nogle faa tilbage hos sig. Uventet hørte han, at en Afdeling af hans Folk var bleven indsluttet af Fjenderne; han reiste strax Fanen og ilede til Hjelp uden at agte paa det ringe Antal, han førte mod

---

1) Saxo og Magn. Erlingſ. S. l. c.

Fienden, og uden at ville tøve, indtil de adspredte Ryttere kunde samle sig. Hans raske Beslutning blev belønnet med en herlig Seir og det aabne Land blev udplyndret indtil Gore Klint [1]. Ryboerne mærkede nu, at de vare skuffede af Saxerne, og bade Valdemar om Fred paa Den Strele; de fik den mod Penge og Gidsler [2].

I det samme Aar (1165) kom Abbed Wilhelm til Danmark; hans Navn har Klosterkrøniken optegnet blandt de fortjente Mænd, og Legenden blandt de Hellige. I et Convent paa Eskilsøe, ikke langt fra Roeskilde, vare de derværende regulaire Kanniker saa aldeles afvegne fra Reglen, at kuns Navnet og Dragten var tilbage. Wilhelm, from og streng i Sæder, var den Mand, hvem Absalon behøvede for at forbedre Klostervæsen og Klostertugt i Stiftet [3]; ham havde han under sit Ophold i Paris lært at kjende og agte fortrinligen blandt de regulaire Kanniker i St. Genovevas Kloster. Det er en Anbefaling baade for Absalon og Wilhelm, at det der stiftede Bekjendtskab blev til et fortroligt Venskab. Som det synes efter Overlæg med Erkebiskop Eskil [4], sendte Absalon Saxo, Provst i Roeskilde (forskjellig fra Historieskriveren) Aar 1161 til Paris for at indbyde Wilhelm, der ogsaa af Kjerlighed til Absalon lod sig overtale [5]. Ubekjendte Aarsager forsinkede hans Afreise til Dan-

1) Formodentlig det østlige Næs af Halvøen Mönkguth, hvor Landsbyen Gören ligger.

2) Saxo p. 310—313.

3) Epist. Wilh. II, 50. S. R. D. VI.

4) Petri Olai annal. S. R. D. I. p. 177 ad a. 1161. Breve chron. Dan. ibid III. p. 629 tilskriver endogsaa Eskil alene den Fortjeneste at have hidkaldt Wilhelm. cfr. Thorkel. dipl. I. p. 31.

5) „Illius fidei, constantiæ et amoris gratia, cujus fere orbi universo celebre nomen innotuit, archipontificis Absolonis, apud quem amor amicorum nullo tempore consenescit, quod liberalitas et munifi-

mark. Først Aar 1165 kom han til Sjælland med tre andre Munke, blev i Ringsted festlig modtaget af Valdemar og Absalon, og af dem ledsaget til Roeskilde [1]). Det tilsigtede Diemed blev ogsaa opnaaet; Wilhelm reformerede som Abbed Klosteret paa Eskilsøe, der siden (1176) i Anledning af en Fare, hvori Absalon havde været paa en Overfart til Øen, og af andre Aarsager blev forflyttet til Ebelholt (St. Thomæ de Paraclito) [2]). Egen Duelighed og Absalons Anbefalinger skaffede Wilhelm megen Indflydelse i den danske Kirkes og Stats Anliggender. Absalon pleiede omhyggelig den nye Stiftelse, besøgte ofte Wilhelm og berigede hans Kloster. Og syntes end stundom Wilhelm, at hans Ven glemte at betænke hans Kloster med nye Gaver [3]), saa vise Gavebrevene dog, at Absalon kuns heri som i andet vilde iagttage et vist Maadehold [4]). Af Taknemmelighed for mange oppebaarne Velgjerninger stiftede ogsaa Brødrene i Ebelholt til Frelse for Absalons Sjel en aarlig Mindefest, paa hvilken de beværtede Fattige [5]). Ligesaa strengt som Absalon selv opfyldte sine Pligter, fordrede han dem opfyldte af andre. Engang (1185) ønskede Wilhelm at drage til Paris, ogsaa for at besøge een af Absalons Paarørende, Peder Sunesen, som studerede sammesteds; men fordi det var i Pintseugen, turde han ikke vente sig Absalons Tilladelse til denne Reise [6]).

---

centia veri amoris terminos nunquam excedere novit, quod virtus animi possessorem suum a probitate bonorum nunquam degenerare permittit." Wilhelms egne Udtryk i et af hans Breve. S. R. D. VII p. 40—43. cfr. Stephanii proleg. ad Saxon. c. XI.

1) Ep. l. c. p. 79 not. e. Vita S. Wilhelmi S. R D. V. p. 470 sq.

2) Suhm VIII. p. 589.

3) Wilhelmi epist l. c. p. 40, 57, 68.

4) Diplom. ad Monast. in Eskilsöe et Ebelholt pertinentia S. R. D. VI. p. 132 sq. Ep. Wilh. p. 37. Thorkel. dipl. I. p. 31, 41, 48 o. a. St

5) Wilhelm. ep. p. 79.

6) Ep. l. c. p. 50.

Dette være nok til Oplysning om Absalons aandelige Forbindelser med Wilhelm, af hvem han ogsaa betjente sig i andre Anliggender, f. Ex. siden i Processen for Dronning Ingeborg. Disse Forbindelser, de ældre med Genovevas Kloster, deraf flydende Bekjendtskab med de virksomme franske Abbeder Petrus Cellensis og Stephan, siden Biskop af Tournai [1]), og fremfor alt Absalons store Bedrifter udbredte hans Navn og Berømmelse over fremmede Lande.

Valdemar gav tidlig sine Sønner Skjold og Harnisk, og lod dem øve sig i Krig under duelige Anførere. Tidlig paa Foraaret Aar 1166 sendte han sin Søn Christopher mod Venderne, ledsaget af Absalon, og paalagde ham i alt at følge dennes Befalinger. Toget gjaldt Circipanerne, et vildt Folkeslag, som boede paa den venstre Side af Penefloden [2]) og dengang formodentlig hørte under Rygen. Tiden syntes beleilig til at tugte de circipaniske Sørøvere, fordi Henrik Løve truedes med Krig af mægtige Fiender i Tydskland. De Danske landede ved Svolder og ødelagde med Ild og Sværd Landskabet Barth. Dette var i Hovedsagen alt, hvad der blev udrettet. Tilbagetoget til Skibene dækkede Absalon med 40 Ryttere alene og jog med dette ringe Antal de eftersættende Fiender paa Flugten. Han kjendte ikke selv til Frygt, ikke heller tillod han sine Folk at vise Tegn til nogen Frygt, som kunde give Forfølgerne Mod. Naar han derfor slog en Broe, saa lod han den ikke afbryde for Fienden. Hvor klog Forsigtighed pleiede at redde andre Hærførere, der banede Absalon sig Veien ved uforfærdet Mod. Dette Feldttog var iøvrigt eet af Absalons besværligste. Kul-

1) Cfr. Suhm VII. p. 557 sq.
2) Helmold. I. c. 2, Corner. ap. Eccard II. p. 731 sq.

thi intet Sted var ham beqvemmere til at opfylde hans Kald baade som Biskop i Sjælland og Beskytter af Kysterne. Valdemar havde skjenket ham Stedet og ved en nye Donation tilskjødede han Roeskilde Stift Slottet med tilliggende Landsbyer [1]; dog forbeholdt han sig Eiendommen, saalænge han selv levede. Efter Sagnet skal Absalon ogsaa have opført Gjorsløv Slot i Stevnsherred. Dette Herred laae for en Deel til Roeskilde Stift [2]; Bygningen synes opført af Kridtsteen fra Møen, hvor Absalon besad Elmelunde Slot med Tilliggende, og Stedet synes ikke at have været uskikket til en Strandborg mod Venderne. Imidlertid nævnes dog Peder Jensen Jodehat, der døde som Bisköp af Roeskilde Aar 1416, Grundlægger af Slottet Gjordsleff [3]. Efter et lignende Sagn skal i en firekantet Skandse paa Trappendahls Mark, Marstal Sogn paa Ærøe, tæt ved Søen fordum have staaet et firekantet Taarn, bygget paa Absalons Befaling til Værn mod Sørøvere. Levningerne af Skandsen sees endnu [4]. Esbern Snare stod ikke tilbage for sin Broder; han byggede Kallundborg Slot ved Hervig.

Henrik Løve havde lykkelig adsplittet det store Forbund, som havde dannet sig mod ham i Nordtydskland, og vendte tilbage til den ældre Plan at underlægge sig hele Venden [5].

---

1) Uterslev, Serslev, Solbjerg, Vandløse, Vierslev, Valdbye, et Boel i Brøndshøi, Embrup, Gjentofte, Mørkøie, Vierum, Hustrukiøb, Dyred, Burgby og Nærum. Urban IIIs Confirmationsbulle, dat. Viterbii 12 Kal. Nov. 1186. Pontopp. I. p. 464. Hvitfeld II. p. 167. Thorkel. dipl. I. p. 167.

2) Hvitfeld Bispekrønike p. 45. Pontoppidan I. p. 213.

3) Danske Magaz. V. p. 75, cfr. Weinwichs Beskrivelse af Stevns p. 13. Imidlertid kunde Taarnet, aldeles indrettet som franske Donjons (Dangiones) fra 11te Aarhundrede, maaskee være ældre end Sidefløiene, og derfor ansees som Absalons Værk.

4) Danske Atlas VII. p. 452.

5) Helmold II. c. 7—10. III. c. 2.

Med denne Side vendte sig ogsaa Valdemars og Absalons Opmærksomhed. En Mand, ved Navn Gotskalk, som forstod Vendernes Sprog og var yndet af dem, tilbød Absalon at ville paa en Reise til Pommern sætte Splid imellem Henrik Løve og de pommerske Fyrster: „han kjendte Venderne og vilde vide at føre sig deres ustadige Sind til Nytte; han vilde godtgjøre dem, hvad de havde at vente sig af Saxernes Venskab". Absalon samtykkede i hans Plan, men besvor ham ikke at give Venderne falske Løfter i de Danskes Navn; „jeg elsker Redelighed, føiede han til, og veed, at mit Fødeland er fuldt af kjække Mænd, der bruge Vaaben og ikke Svig til sit Forsvar". Gotskalks Sendelse lykkedes ham saa vel, at Henrik Løve atter indsaae, hvorlidt han uden Overeenskomst med Valdemar kunde fremme sin Plan, og besluttede derfor ved sine Vasaller i Meklenborg og Pommern at understøtte Valdemars Anslag mod Rygen, hvis Indbyggere atter havde brudt Freden. De pommerske Fyrster vare villige til at lette Foretagendet mod Rygen, naar Valdemar vilde lade dem beholde Volgast. Ryboerne søgte nu forgjeves ved Affendinge at afvende det truende Anfald af mange forenede Fyrster [1]). I Foraaret 1168 [2]) lavede Valdemar sig til at tugte dem. Den blev hærjet paa alle Kanter, uden at Indbyggerne vilde byde sig til Slag; de indsluttede sig i deres faste Stæder. Man besluttede sig altsaa til at beleire Arcona, et Pant paa Landets Frihed og Uafhængighed; her var Svantevits Billede, den frelsende Guddom; her boede den mægtige Offerpræst, som havde at byde over Folket og Fyrsten selv og altid gav Varsel og Tegn til Ufred med de Kristne. Fæstningen laae paa Spidsen af et Næs, hvis steile Fjeld-

1) Saxo p. 317—19. Kantzov I. p. 160.
2) Helmold II. c. 13.

vægge, bestyllede af Havet, dannede naturlige og ubestigelige Mure paa den østlige, sydlige og nordlige Side. Mod Vesten, hvor Næsset hængte sammen med Wittow (Withora) beskyttedes Byen ved en 50 Alen høi Vold, hvis Fod var opkastet Jord, og hvis øvrige Masse bestod af Jord og Bjelker tilsammen. Paa den nordre Side vældede en Kilde, hvortil førte en befæstet Vei. Svantevits prægtige Tempel stod paa en fri Plads midt i Byen. Kunde det lykkes at bestige hine Volde og forstyrre dette Tempel, saa meente Absalon Valdemars Herredømme og Kristendommens Seir at være grundfæstet paa Rygen. Den lille Øe Withora var adskilt fra den egentlige Øe ved et snevert Sund, hvilket den danske Flaade først spærrede for at afskjære de Beleirede Samfærselen med de øvrige Ryboer. Dernæst lod Absalon bringe Tømmer sammen til Beleiringsredskaber, afstak og afdeelte Leirene paa Landtungen i en Linie fra Hav til Hav. Arconas Forsvarere vare heller ikke uvirksomme; de opdyngede Jord foran Fæstningsporten mod Landsiden, men stolede nu ogsaa saa tillidsfulde paa denne Befæstning, at de forsømte Bevogtningen af det Taarn, som hvilede over Voldporten. Jordmassen sank sammen og efterlod et Gab mellem Taarnet og den foran Porten opkastede Vold. Opdagelsen heraf førte en dristig Krigsmand [1]) sig til Nytte. Understøttet af sine Staldbrødre gjorde han sig Stige og Fodfæste ved at stikke Spyd ind i Græstørven, steg op og sammendyngede i Gabet en Mængde Halm, hvilken han stak i Brand, og antændte derved Fodstykkerne af Taarnet og Taarnet selv. Absalon ilede til og fremskyndte Ødelæggelsen. Arconas Besætning kunde ikke blive Herre over Ilden, der efterhaanden ogsaa fortærede de med Træe befæstede Volde. Hæren

1) Kantzov I. p. 170 vil, at det var en pommersk Kriger.

beredte sig imidlertid til at storme, og i sin Fortvivlelse kastede mangen Arconas Borger sig i Luerne. Under denne Forvirring anraabte een af de Beleirede, fra Volden af, Absalon om en Samtale; han bad ham holde inde med Stormen, for at man kunde faae Tid til at tænke paa Overgivelse. Absalon samtykkede i en Stilstand paa det Vilkaar, at de Beleirede under samme skulde afholde sig fra at slukke Ilden. Arcona indvilligede heri, og Absalon forelagde nu Valdemar og hans Raad Betingelserne; de bleve antagne, fordi Ilden uden Vaaben og Sværdslag imidlertid arbeidede paa Fæstningens Fald. Omsider vilde Arcona capitulere: Svantevits Billede skulde udleveres tilligemed den Templet tillagte hellige Skat, de kristne Fanger frigives uden Løsepenge, den kristelige Religion indføres efter dansk Ritus, og alle Afgudstemplernes faste Eiendomme henlægges til kristelige Præsters Underholdning; Arconenserne skulde desuden efter foregaaende Varsel stille Leding under den danske Fane, aarlig svare i Skat 40 Sølvpenge af hvert Par Øxne og give 40 Gidsler til Sikkerhed. Det danske Krigsfolk havde ikke Grund til at være fornøiet med disse Vilkaar. Krigerne fik ikke Sold; de maatte forsyne sig selv med Vaaben og Proviant og forsømte imidlertid deres Gjerning hjemme; det var derfor billigt, at Byttet blev dem til Deel; de havde haabet at komme til at plyndre det rige Arcona og tage blodig Hævn over de forhadte Sørøvere. Misfornøielsen gik saavidt, at man truede med at forlade Fanerne. Valdemar sammenkaldte desaarsag et Krigsraad; han vilde høre dets og navnlig Absalons Mening. Absalon erklærede da: „at Byen vel kunde indtages, men først efter en lang Beleiring; den øverste Træevold var vel fortæret af Luerne; men den nederste Jordvold var endnu stærk nok til Forsvar. Dersom man ikke viste Skaansel mod Arcona, saa vilde de

øvrige Stæder paa Rygen gjøre fortvivlet Modstand; Mildhed vilde have den modsatte Virkning. Ihvorvel han indsaae, at hans Hensigter maatte mistydes af Folket, saa var det dog hans Mening, at man ikke burde forkaste Capitulationen. Men dersom Valdemar og de Øvrige vare af anden Mening, saa fordrede Redelighed, at man gav de udleverede Gidsler tilbage." Absalons Raad blev understøttet af Erkebiskop Eskil, paa hvem ikke Aarene endnu tyngede saa stærkt, at han jo kunde føre Sværdet i en hellig Krig; det blev ligesaa kraftig understøttet af Biskop Svend af Aarhuus, Biskop Berno af Meklenborg, de pommerske Fyrster og af Pribislav, Obotriternes Fyrste: „Krigen, sagde man, var begyndt ogsaa for at kristne Indbyggerne; men dræbte man dem, saa overgav man dem ikke i Guds, men i Djævelens Haand." Den 15 Junii paa St. Vitus's Dag tog Valdemar mod Arconas Overgivelse paa de foreslagne Betingelser, der unægtelig begunstigede Kirken mere end Hæren. Til Erindring om Dagen og Helgenen, der hidførte Svantevits Fald, skal Absolon have anordnet, at St. Vitus's Festdag skulde holdes hellig paa Sjælland [1]). Gidslerne bleve overleverede til Absalon, og Capitulationen nøie opfyldt: Svantevits Billede blev brændt, hans Tempel ødelagt, en kristelig Kirke opreist paa Templets Grund, og kristelige Præster beskikkede. Tretten til fexten hundrede Arconensere skulle være blevne døbte ved Absalons Forsorg [2]).

En Karentiner, ved Navn Granza, som under Beleiringen havde opholdt sig i Arcona, bad Absalon, at han for at forebygge Karents (Garz) Undergang maatte underrette sine Medborgere om det, som var hændet Arcona. Dette

1) Suhm VII. p. 309.

2) Saxo p. 319—25. Knytlinga S c. 122. Langebek I. p. 175.

indrømmede Absalon, dog saaledes, at der tilstodes ham kuns een Dags Frist til at bringe Staden til Overgivelse. Efter at have plantet Korset indenfor Arconas Volde, seilede Absalon med 30 Skibe til det egentlige Rygen for at handle om denne Sag. Granza mødte paa det bestemte Sted i Følge med Øens Fyrste Tetislav og ypperste Mænd, hvilke Absalon tilbageholdt paa sit Skib, indtil Valdemar var kommen med den øvrige Deel af den danske Flaade. Karents erholdt samme Vilkaar som Arcona, og Absalon drog ledsaget af Biskop Svend og Jarmer, Tetislavs Broder, derhen for at see Vilkaarene opfyldte; de øvrige fornemme Ryboer lod han til desto større Sikkerhed for sin Person blive tilbage i Esbern Snares Forvaring. Han tog ikke flere end tredive af sine egne Bevæbnede med sig, og af disse lod han endogsaa nogle gaae efter Karentinernes Begjering, for at de ikke skulde yppe Trætte med Borgerne. Da nu Biskop Svend saae 6000 Stridsmænd i Harnisk at drage ud af Karents og opstille sig ved Veien, som de Danske skulde passere, saa anede han Forræderie. Men Absalon beholdt sin Fatning og bød ogsaa ham at være uden Frygt: „disse vare udgangne for at vise deres Underkastelse; havde de ondt i Sinde, saa vilde de i Byen selv langt bedre have kunnet udføre deres Anslag." Høvdingens Mod meddeelte sig til hans Ledsagere med den Magt, som store Mønstere altid have over Hoben. Med Seirherrens Miner skrede de frem, sættende deres Lid til Absalon alene, og da de vare komne forbi det Morads, som omgav Karents, henunder Byens Volde, saa kastede de karentinske Stridsmænd sig paa Jorden, og reiste sig først, for at følge efter, da Absalon var draget forbi med sine Mænd; de hadede ham ikke som en Fiende, men ærede ham som en Fredsmægler. Afguderne Rugievith, Porveit og Poronutz havde hver sit Tempel i

Karents, og i Templerne stode deres Billedstøtter. Disse befalede Absalon sine Folk at omhugge og Indbyggerne selv at opbrænde; men tillod, at de maatte slæbes udenfor den tætbebyggede By, for at Ilden ikke skulde forplante sig videre. Karentinerne bade sig forskaanede for at lægge Haand paa deres Guder, af Frygt for at miste de Lemmer, hvormed de forsyndede sig mod det Hellige. Absalon mindede dem om de Guders Afmagt, som ikke formaaede at hjelpe sig selv; og de adløde. Istedetfor de tre Afgudstempler indviede Absalon trende Pladser til kristelige Kirker. Elleve Kirkegaarde skal han i alt have indviet og bygget ligesaamange Kirker; 900 Personer lode sig døbe i Karents [1]). Langt ud paa Natten vendte han tilbage til Skibene, ikke uden Bytte for sig selv; idetmindste melder hans Testamente [2]), at han skjenkede Frue Margarethe, Andreas Sunesens Søster, tvende Skaaler, som havde tilhørt Rygens Guder. Trende Nætter havde han tilbragt uden Søvn, og hans Øine vare blevne saa svage, at han ikke kunde see. Men disse vaagne Nætter lønnedes med herlige lyse Dage: det velsignede Kors indtog de frygtelige Afguders Sted, og Folket blev døbt, men dog ikke tvunget til Daab, hvilket skjønnes deraf, at paa dette Tog kuns 5000 Ryboere bleve døbte; siden flere [3]). Absalon havde midlertidig indsat nogle Skrivere og Tjenere, som fulgte Hæren, til at forrette Gudstjenesten. Efter Hjemkomsten til sit Bispesæde indviede han nye Præster, hvilke han skikkede over til Rygen og forsynede med Klæder, Bøger og det Nødvendige til deres Underholdning. Han ydede

1) Knytlinga S. c. 123. Helmold II. c. 12.

2) S. R. D. V. p. 424.

3) A. 1170. Rugia ad fidem Christi conversa et XVII. Kal. Julii baptizatus est Jarimarus cum cæteris Sclavis. S. R. D. III. p. 260.

dette af sine egne Midler, for at Folket, som skulde undervises, ikke skulde føle sig tynget ved Christi Aag [1]. Endnu et Par Aar og Rygen var ganske vundet for Religionen og for Danmark, hvis Kyster ved denne Erobring betryggedes og Grændser udvidedes. Men ogsaa sit eget Stift udvidede Absalon, idet Pave Alexander III ved en egen Bulle til Fordeel for Absalon, hvem han kalder „Kirkens faste Støtte," lagde efter Valdemars, Eskils og Ryboernes egen Begjæring Rygen under Roeskilde Stol i det Geistlige — „dog andre Kirkers Ret uforkrænket, hvis de maatte have nogen" [2]. Til Forklaring af denne forbeholdende Indskrænkning tjener dette: Absalon havde strax efter Rygens Undertvingelse skikket sin Klerk Valter til Rom for at arbeide med Biskop Berno af Meklenborg. Berno havde og været med paa Toget og bidraget meget til Rygens Omvendelse — den altfor patriotiske Saxo nævner ham ikke —; han ansøgte baade hos Keiser og Pave om, at Rygen, saavidt samme tilhørte Hertugen af Saxen, maatte lægges under det meklenborgske (schwerinske) Stift. Hans Ansøgning bønhørtes ogsaa siden, men formodentlig blot med Hensyn til Rugia cismarina eller Fyrstendømmet Rygen paa det faste Land [3].

Dette og andre lykkelige Tog til Venden forøgede i flere Henseender den danske Kirkes Glands. De fleste af Danmarks Kirker vare opførte af Træe og Leer fra Knud den Stores Tid af og tildeels opbrændte af Sørøvere. Valdemar lod dem opføre af Steen og Kalk og tække med Bly; han anvendte dertil en Deel af det vendiske Bytte [4]

1) Saxo p. 225—29. Knytlinga S. l. c.

2) Bullen dat. 11 Nov. A. 1168. Thork. diplom. I. p. 251. Pontoppidan I. p. 407 sq. Hvitfeld I. p. 108.

3) Suhm VII. p. 298 sq.

4) Men han sparede heller ikke sine Undersaatters Sved til dette Diemed, som det skaanske Opror viste. Chron. Sjæll. S. R. D. II. p. 621.

efter Tilskyndelse af Absalon, som til dette fromme Øiemed offrede ogsaa meget af sin private Formue. Et særeget Beviis herfor, skjøndt af noget senere Datum. er Indskriften i Aasum Kirke i Skaane, saa lydende: Kristus, Mariæ Søn, hjelp dem, som ere din Kirke gode, Absalon Erkebisp og Asbjørn Mule![1]) Esbern Mule var en Sønnesøn af Esbern Snare; formodentlig har han fuldendt Kirkens Bygning, som Absalon begyndte. Efter gamle Sagn har Absalon ogsaa ladet Brønshøi Kirke opføre[2]). Dette Mønster fattedes ikke Efterlignere i den ridderlige Slægt, som var født med Absalon og opdraget med eller ved ham. Aldrig tilflød der Kirker og Klostere rigere Gaver end fra Midten af tolvte indtil Midten af trettende Aarhundrede; det var lykkelige Aar, hvormed Landet velsignedes efter Arconas Fald. De gamle Saar lægedes; Agrene bare ikke længere deres Sæd for at mætte Vikinger; Velstanden tiltog hjemme, Agtelsen for det danske Navn i fremmede Lande Nationalaanden vaagnede atter og udgød sig igjennem de Afløb, som Korstoge mod Vender aabnede, i ridderlige Foretagender og gode Gjerninger efter den Tids Begreber. Fortjenesten tilkommer Valdemar den Store og hans endnu større Raadgiver Absalon. Denne Fortjeneste bør ikke veies paa vor Tids Vægtskaal. Ogsaa maa det vel betænkes, at Venden skulde tildeels fra Danmark forsynes med kristelige Lærere; Kirken maatte derfor her hjemme udvides og Klostere bygges, der kunde vorde Mødre til andre i hedenske Lande.

For den Hjelp, Henrik Løve havde ydet ved Obotriternes Fyrste Pribislav, havde han betinget sig Halvdelen

---

1) Wormii Monument. p. 171. Helvaderi sylv. chron. circuli balthici p. 85. Pontopp. I. p. 242. cfr. Cypræi annal. episc. Slesv. p. 94.
2) Hofmanns Fundat. VII. p. 16.

af de Gidsler og Penge, som Ryboerne maatte erlægge Denne Betingelse opfyldte Valdemar ikke; de pommerske Fyrster Bugislav og Kasimir fordrede ogsaa forgjeves Andeel i Byttet. Derfor indbød Henrik Venderne til at gjøre sig betalte ved Plyndringer paa de danske Øer; og Indbydelsen havde den Virkning, at der paa een Markedsdag i Meklenborg falbødes 700 danske Fanger [1]). Valdemar greb til kraftige Modanstalter; han udtog den fjerde Deel af Krigsskibene [2]) for idelig at holde Vagt ved Kysterne, og Overanførselen over disse Skibe, der bleve bemandede med lutter ugifte Sømænd, som ikke Længsel efter Hjemmet kaldte fra Tjenesten, betroede han sin Søn Christopher, Absalon og Esbern Snare. Disse lode sig ikke nøie med at beskytte de danske Farvande, men hjemsøgte ogsaa fjerne Kyster af Venden for at gjøre Jagt paa Sørøvere. Saaledes lagde de til Øsel og udplyndrede denne Øe. De erfarede her, at furlandske Søerøvere laae ved Øen Møn (mellem Øsel og Lifland); de fandt dem ogsaa her og leverede dem et blodigt Slag i Havnen Jarnloke [3]). Men maaskee var Absalon ikke med i dette Slag; ellers skulde vel Saxo have fundet Leilighed til at omtale hans Bedrifter ved Siden af den kjække Esbern Snares. Maaskee havde han forladt Christopher for at anføre en anden Afdeling af Flaaden eller for at vende tilbage til sit Bispesæde [4]).

---

1) Helmold II. c. 13. Kantzov I. p. 183.

2) Knytlinga S. c. 123 siger: et Skib af hvert Herred.

3) Ved Eyland i Knytlinga S. l. c. forstaaer jeg ikke Øland, men Øsel, som Islænderne ogsaa kaldte Eysysel; og ved Møn forstaaer jeg ikke den danske Øe, men den liflandske af samme Navn. Derved synes de Vanskeligheder at falde bort, som Suhm VII. p. 319 finder i Knytlinga S. Fortælling.

4) Saxo p. 328 sq.

Det samme Aar (1169) i Absalons Historie er betegnet ved et mislykket Forsøg paa at forplante Cartheusermunke til Danmark. Erkebiskop Eskil indkaldte fra Frankerige en Colonie af dem, som kom hertil, maaskee allerede Aar 1163, under Anførsel af en vis Roger. Absalon indrømmede dem Asserboe (mellem Arresøe og Havet); men de fandt ikke Stedet beqvemt, og droge atter bort. Asserboe, som Absalon havde tilbyttet sig fra Esrom, blev da mod andet Gods atter bortbyttet til Sorøe-Kloster [1].

Valdemar tænkte sig ikke blot som Søn, men ogsaa som Konge forherliget ved Knud Lavards Martyrkrone; han dømte ikke med Uret, at Meningen om Faderens Hellighed, stadfæstet af Paven og kundgjort i Kirken, vilde befæste Sønnens og Sønnesønnens Throne. Han havde i denne Anledning skikket Gesandter til Rom, som vendte tilbage med den forlangte Canonisations-Bevilling. En Herredag [2] blev da udskreven til Ringsted St. Hans Dag 1170. Alle Rigets Biskopper og blandt disse Absalon, en Mængde Geistlige, Adel og meget Folk indfandt sig ved denne Fest foruden Erkebiskop Stephan af Upsal, der havde bragt Pavens Bulle, og Helge af Opsloe. Hertug Knud Lavard blev høitidelig skrinlagt, og Knud, Valdemars Søn, salvet og kronet af Erkebiskop Eskil [3]. I denne Anledning blev Ringstedkloster betænkt med rige Gaver og gode Privilegier; og Absalon stod ikke heri tilbage for Valdemar og Eskil [4].

---

1) Suhm VII. p. 148 og 305. Lib. don. Mon. Sor. S. R. D. IV. p. 469 not. i.

2) Saa mener den aristokratiske Saxo; Knytlinga S. c. 124 synes at medtage Folket, saa det blev en Rigsdag.

3) Annal. Esrom. S. R. D. I. p. 241. Saxo p. 329 & 31. Thorkel. dipl. I. p. 27.

4) Thorkel. dipl. I. p. 29. Hamsfort. chron. secund. S. R. D. I. p. 279.

Fra Ringsted synes Absalon at være reist til Sorøe; thi Abbed, Munke og Læge i Soer have underskrevet det Brev, han til samme Tid har udstædt om et Mageskifte med Klosteret Esrom angaaende Skoven og Byen Thumathorp [1]). Valdemar reiste efter Høitiden i Ringsted til Jylland, maaskee for der at gjentage eller lade bekræfte Kroningsacten. Absalon fulgte ham paa denne Reise, men vendte tidligere tilbage, og mødte ved Isefjorden Erling Skakke. Bisskop Helge af Opsloe var kommen til Ringsted blandt andet ogsaa for at mægle Fred eller bevirke et Fredsmøde mellem Valdemar og Erling. Det sidste skete. Absalon drog med Erling tilbage til Jylland og fandt Valdemar i Randers. I første Sammenkomst mødte Erling en saa kold og haard Modtagelse, at han ved Absalon udbad sig blot en uhindret Tilbagereise; dog Absalon beroligede ham: „han havde ikke mere at frygte for i Danmark end i sit eget Land [2]).“ Erling forblev i Danmark, medens Esbern Snare gik som Gidsel til Norge. Underhandlingerne knyttedes paa ny og endtes (1171) dermed, at Erling erkjendte sig som Jarl i Vigen for en Vasal af Valdemar og tilstod dennes Søn en Slags Exspectance paa Norge [3]).

De pommerske Fyrster vare ikke Valdemar gode, som ovenfor er sagt; de lode deres Harme løs mod Rygen, plyndrede paa Sjælland og havde opbragt de Skibe, som overførte fra Norge Gesandter og Gaver i Anledning af Knuds Skrinlæggelse. Gesandterne havde ikke kunnet løse sig uden med store Summer [4]). Alt dette besluttede Valdemar i Es-

1) Suhm VII. p. 332.
2) Magnus Erl. S. c. 29 fortæller uden videre Omstændigheder, at Erling erholdt det Leide, han forlangte.
3) Saxo p. 331 sq. Knytlinga S. c. 124.
4) Kanzow I. p. 186.

teraaret 1170 at hævne. Henrik Løve var dengang for dybt indviklet i det tydske Riges Anliggender til at kunne antage sig Kasimir og Bugislav, hvis Sag det iøvrigt var ham magtpaaliggende at forsvare [1]. Forstærket med rygianske Skibe seilede den danske Flaade gjennem Svinemynde og plyndrede Omegnen af Julin. Medens Søfolkene her vare sysselsatte med at bortrydde de Pæle, som for Fiskeriets Skyld vare nedrammede i Strømmen, og med at afbryde en Skibsbroe, der fra Julins Mure løb ud i Floden, bleve de overfaldne af denne Byes Indvaanere. Men Absalon kastede sig med sine Mænd i Baade, og under en Regn af fjendtlige Spyd, som fæstede sig tæt i hans Skjold, drev han Angrebet tilbage, afbrød Broen og banede for Flaaden Veien til Staden Cammin, hvis Beleiring man dog fandt det tilraadeligt at opgive og derimod atter at søge den aabne Søe igjennem Divenovs Flodrende. Absalon blev udseet til at løse de vanskelige Opgaver: nu skulde han undersøge Vandenes Dybde, nu finde Steder beqvemme til Landgang; han betegnede Flaaden dens Løb ved at fæste Pæle i Strømmen eller knytte Knuder paa Sivene. Overalt virksom, udskeiede han under et Streiftog paa Øen Wollin fra den Bane, Valdemar havde forskrevet ham, tildeels for at undsætte Magnus, Erik Lams Søn, der omringet af en fiendlig Hob svævede i den yderste Fare. Men han formildede snart Kongens Fortrydelse ved at drive foran sig ind i Leiren det herlige Bytte af Fangne og Qvæg, som han havde gjort. Man fandt omsider, at Flaaden ikke kunde formedelst Skjær og Grunde sætte gjennem Divenov; Kasimir og Bugislav havde imidlertid med Skibe og Tropper spærret ogsaa Farten gjennem Renden ved Julin. I denne farlige Stilling tabte Fol-

---

1) Saxo p. 337. Böttiger Heinr. d. Løve p. 301.

Fra Ringsted synes Absalon at være reist til Sorø; thi Abbed, Munke og Læge i Soer have underskrevet det Brev, han til samme Tid har udstædt om et Mageskifte med Klosteret Esrom angaaende Skoven og Byen Thumathorp [1]. Valdemar reiste efter Høitiden i Ringsted til Jylland, maaskee for der at gjentage eller lade bekræfte Kroningsacten. Absalon fulgte ham paa denne Reise, men vendte tidligere tilbage, og mødte ved Issefjorden Erling Skakke. Bisskop Helge af Opsloe var kommen til Ringsted blandt andet ogsaa for at mægle Fred eller bevirke et Fredsmøde mellem Valdemar og Erling. Det sidste skete. Absalon drog med Erling tilbage til Jylland og fandt Valdemar i Randers. I første Sammenkomst mødte Erling en saa kold og haard Modtagelse, at han ved Absalon udbad sig blot en uhindret Tilbagereise; dog Absalon beroligede ham: „han havde ikke mere at frygte for i Danmark end i sit eget Land [2]." Erling forblev i Danmark, medens Esbern Snare gik som Gidsel til Norge. Underhandlingerne knyttedes paa ny og endtes (1171) dermed, at Erling erkjendte sig som Jarl i Vigen for en Vasal af Valdemar og tilstod dennes Søn en Slags Exspectance paa Norge [3].

De pommerske Fyrster vare ikke Valdemar gode, som ovenfor er sagt; de lode deres Harme løs mod Rygen, plyndrede paa Sjælland og havde opbragt de Skibe, som overførte fra Norge Gesandter og Gaver i Anledning af Knuds Skrinlæggelse. Gesandterne havde ikke kunnet løse sig uden med store Summer [4]. Alt dette besluttede Valdemar i Ef-

---

1) Suhm VII. p. 332.

2) Magnus Erl. S. c. 29 fortæller uden videre Omstændigheder, at Erling erholdt det Leide, han forlangte.

3) Saxo p. 331 sq. Knytlinga S. c. 124.

4) Kantzow I. p. 186.

jublede og udraabte, at nu var Steenbaandet sprængt; de ophøiede Absalon ligesaameget, som de forhen havde villet nedtrykke ham. Men han følte sig løftet over Mængdens Dom, ligesaa rolig ved at høre sin Roes som nylig sin Dadel. Bugislav trak sig tilbage, og Julins Borgere indsluttede sig bag deres Mure uden at forurolige de Danske paa dette Tog, der iøvrigt bragte Absalon nye Farer og nye Triumpher. Han fangede paa dette Tog en vendisk Speider, som maatte løse sig med 100 Mark Sølv. Henimod alle Helgenes Fest seilede Absalon tilbage til Sjælland, og tilbragte Resten af Aaret 1170 i Fred [1]) og, som han pleiede, paa sit Slot i Kjøbenhavn, hvor han d. 10 Dec. s. A. undertegnede det Brev, ved hvilket Valdemar tilskjødede Esrom Kloster Steenholt med Agre og Enge [2]).

Det var ikke blot Pommeranerne, men ogsaa Venderne i Vagrien, som efter Henrik Løves Opfordring havde plyndret paa de danske Kyster. Maaskee havde endogsaa Sønderjylland, skjøndt Henrik selv var i Baiern, at befrygte et Indfald af dennes Vasaller i Holsten og Saxen. For at hævne hiint og afværge dette, skikkede Valdemar i Foraaret 1171 sin Søn Christopher og Absalon mod Bramnesierne i Omegnen af Oldenburg [3]) i Vagrien. Disse fandt Understøttelse

---

tilskrive Pommeranerne Fordelen i denne Træfning. Kantzov beskylder Saxo for Partiskhed for sine Danske. Imidlertid viser dog Udfaldet, at det ikke lykkedes Fjenden at afskjære de Danske Tilbagetoget.

1) Saxo p. 333—36. Knytlinga S. c. 124; cfr. Helmold II. c. 13.

2) Thorkel. dipl. p. 30.

3) Kaldet af de Danske Brandehuus, Brandeborg ɔ: den store Bye (Stargard) Helmold II. 13. Brammesii hos Saxo anseer jeg for en feilagtig Læsemaade istedetfor Bramnesii ɔ: Beboere af Brand-Næs eller Brandehuus Næs; saaledes kunde vel den Deel af Oldenburger-Landet, som løber ud ved Grossenbrode, kaldes. I Knytlinga S. c. 124 hedder Stedet Bramnes.

hos Herrerne i Polalbingien og den mindreaarige Greve Adolph III i Holsten, der ikke holdt Freden med Danmark længere end Henrik Løve vilde det. Dan danske Flaade samlede sig ved Masnedøe. Erkebiskop Eskil, nylig hjemkommen fra en Valfart til Jerusalem, kom seilende med skaanske Skibe, da man vilde aabne Toget For ikke at fornærme den gamle Primas underrettede Absalon ham om sit Forehavende. Eskil priste Værket og bad, at han skjøndt graahærdet Olding maatte blande sig i denne Ungdoms Leg. De styrede da sammen til Laaland og derfra til Bramnesiernes Land. Indbyggerne i Oldenborg havde forladt deres Bye, paa hvis Mure de ikke stolede, og taget deres Tilflugt til en Kirke udenfor. Saa begjerlige end Absalons Krigere vare efter at hævne sig, fordi Bramnesierne havde ødelagt nogle ryelandske Skibe, der gjorde Toget med; saa bare de dog Ærefrygt for og skaanede det hellige Tag, hvorunder Fjenden havde søgt Frelse. Imidlertid havde Horne og Marchrad [1], der af Adolph II vare indsatte til Formyndere for hans Søn, samlet en betydelig Hær af Obotriter og Saxer for at komme Vagrien til Hjelp. En Afdeling af de danske Tropper var ved en Strøm [2] bleven afsondret fra Hovedcorpset og var i Begreb med at oprives. Absalon saae Faren og satte, da Faneføreren nølede, først over Strømmen med sin Hest; ved sit Exempel drog han de andre efter sig. En Høi skjulte ham for Fienderne; men da disse, modig angrebne af den afskaarne Trop, hvis ringe Tal de foragtede, saae Absalons Hær rykke frem over Høien, saa flyede de i største Uorden til alle Sider. Denne lette Seir, de Danskes Mildhed mod de Slagne, hvilke de an-

1) Cfr. Helmold I. c. 86.

2) Dannau, Dannauersee.

saae det for ukristeligt at berøve Livet, fordi de vare Kristne, og fremfor alt Absalons Navn bragte Gynzel af Schwerin og Henrik Loves øvrige Lehnsmænd tilbage fra det Forsæt, med en mægtig Hær at forsøge deres Kræfter mod Dannevirke og at bryde ind i Sønderjylland [1]).

Fra Bramnæs seilede Absalon tilbage Syden om Falster og stødte ved Geitis-ey (Gjedserodde) paa Valdemar og en dansk Flaade, der agtede sig til Circipanien. Han sluttede sig til Toget, foer ned til Strele og trængte i Forpommern frem til Tribbesens og Atripidem Efter at have med megen Møie passeret en Hængemose, nærmede Tropperne sig en Bye [2]), der var beliggende midt i en Søe og derfor ikke ved Konst meget befæstet. Den eneste Broe, som førte dertil, havde Otmar, Byens Høvedsmand, ladet afbryde. Absalon vendte just tilbage fra et Streiftog, medens Valdemar var i Begreb med at lade slaae en ny Broe, og ved hans Anviisning og Opmuntring rykkede Værket hurtig saa vidt frem, at Otmar beqvemmede sig til at bede om Fred. Valdemar, hvis Forsigtighed stundom grændsede til Frygt, laante Øre til Otmars Forslag, menende, at Venderne ved Nattens Komme let kunde sætte Ild paa Broen. Men Absalons Kjækhed og Kløgt gav Sagen et andet Udseende. Ved djerve Ord afnødte han Kongen det Løfte, intet at afgjøre med Otmar uden hans Vidende. Han bragte den danske Tolk til at give Fjendens Forslag en modsat Mening, og opflammede sine Krigeres Mod ved at love dem Byens Plyndring. Dette Løfte virkede især; Tropperne naaede Øen og bestormede et Taarn, som de Beleirede havde opført. Imidlertid brast den svage Broe under Byrden af de tilstimlede Krigs-

---

1) Saxo p. 341—44.
2) Saxo navngiver den ikke. Suhm VII. p. 371 mener, det var Tribbesees.

folk. Absalon styrtede i Vandet tilligemed mange andre. Skjøndt betynget af sin Rustning reddede han dog ved sin Færdighed i at svømme ikke blot sit eget Liv, men ogsaa mange af hans Krigsbrødres. Byen blev indtaget, Mandene nedsablede, og Qvinderne førte i Fangenskab og Trældom. Efter disse Bedrifter drog man tilbage til Danmark [1].

Ved St. Hansdags Tid samme Sommer (1171) bilagde Valdemar og Henrik Løve deres Strid i en Sammenkomst ved Eideren. Valdemar maatte i meget føie sin Medbeiler [2]. Henrik var stolt og mødte Kongen med en Stolthed, som maatte krænke den høihjertede Absalon, der ogsaa bivaanede Mødet. Venskabet mellem begge Fyrster skulde besegles ved en Ægteskabsforbindelse mellem Valdemars Søn Knud og Henriks Datter Gertrud. Henrik bad Absalon som den, han meest stolede paa i Danmarks Rige, at han vilde tage mod Bruden. Absalon kunde dengang formedelst Sygdom ikke opfylde hans Bøn. Næste Juul skikkede Hertugen sin Datter til Slesvig og lod medfølge et smigrende Brev til Biskoppen [3]. Paa Tilbageveien fra hiint Møde ved Eideren seilede Absalon forbi Stevnsklint, hvor han ladede sit Skib med smaae Stene at bruge som Skyts paa hans Borg ved Kjøbenhavn, og seilede dermed til Bestemmelsesstedet Da han her var gaaet i Bad, hørte han nogle af sine Folk, som stode udenfor, tale om et Skib, der kom Norden fra seilende gjennem Sundet. Han formodede, det maatte være en Sørøver, steg strax ud af Ba-

---

1) Knytlinga S c. 124. Saxo p. 344—46.

2) Helmold l. II. c. not. Han skal ikke blot have erholdt det halve af Bytte og Gidsler fra Rygen, men endogsaa Halvdelen af Rygen selv, dog formodentlig kuns Rugia cismarina.

3) Knytlinga S. l. c. Suhm VII. p. 377.

det, lod ved Hornet sine Roerkarle sammenkalde og gjorde Jagt paa Skibet. Efter en haardnakket Modstand og mange snilde Vendinger bleve Søerøverne overvældede, og de af dem, som ikke havde fundet Graven i Bølgerne eller vare faldne for Absalons Pile, bleve fangede, halshuggede, og deres Hoveder satte paa Stager til Skræk og Varsel for alle Vikinger, der fore forbi Axels Borg [1].

De sjællandske Bønder klagede over, at de gamle Kirkelove og Vedtægter vare dem for haarde. Bisskop Absalon stævnede i denne Anledning Bondealmuen til et Møde i Ringsted Lund. Resultatet blev den sjællandske Kirkeret, som udstædtes i Juli 1171, eet Aar, tre Uger og tre Dage, efterat Hertug Knud var bleven skrinlagt [2]. Bønderne erholdt maaskee derved de Formildelser, som de ønskede; men de paalagde sig nu lovmæssig et haardt Aag, idet de forpligtede sig til Vederlag at yde tredobbelt Tiende af al deres Lod og føre samme usvigelig til et bestemt Sted i Kirkesognet. Den Strenghed, hvormed Absalon paalagde og affordrede Tiende, en Strenghed, der siden førte til Borgerkrig, er netop een af de faa Pletter, man har villet finde i hans Handlemaade. Men bliver det en Plet, naar man sætter sig ind i Tiden og hans Forhold? Statens og Kirkens Interesser, saa nøie de end burde og maaskee troedes allerede at være forenede, vare dengang meget deelte. Absalon var Statens, men endnu mere Kirkens Tjener. Han handlede ikke efter Egennyttens Indskydelser, men efter de hierarchiske Grundsætninger, hvortil han som Bisskop bekjendte sig. I

1) Saxo p. 345 sq. Deraf maaskee det Navn Stegelborg eller Steileborg, hvormed castrum de Hafn har været belagt efter nogles Formening. Pontopp. orig. Hafn. p. 25.

2) Slutningen af Kirkeretten i Tho.kelins Samling p. 25; cfr. Hamsfort S. R. D. I. p. 278. Hvitfeld I. p. 109.

Anledning af hiin hans vigtige Kirkelov, som gjeldte i Landet, indtil Kong Christian III udfærdigede sin Kirkeordinants, synes han at have stadfæstet Benedictinerklosteret i Ringsted adskillige Herligheder og skjenket samme Tienden af Beenløse for to Mark Sølv aarlig at erlægge [1]).

Kasimir og Bugislav havde vel kastet sig under Henrik Løve af Frygt for de Danske; men dette befriede dem dog ikke for et Angreb af disse i Sommeren 1173 [2]). Valdemar vidste vel, at de forgjeves haabede Bistand af Saxerne. Toget gjeldte fornemmelig det faste Stettin (Burstaborg) Absalon blev vildledt af en Fører, som meente Stettinerne det vel, og flakkende om paa Oderflodens Bugtninger kom han mod Sædvane sildt til det bestemte Sted. Stettin overgav sig til Valdemar, og Flaaden seilede atter tilbage til Rygen, hvor en tredie Deel af Skibene skulde blive tilbage for at være Ryboerne til Beskyttelse i Fiskefangstens Tid [3]). Knud, Prislavs Søn, fik Befaling at overtage Anførselen over denne Afdeling; men han undslog sig derfor: „han besad kuns det lille Laaland, og dette Lehn var ikke saameget værd, at han for dets Skyld vilde udsætte sig for stor Fare; man kunde jo overdrage Befalingen til Bisperne, som havde den afgjørende Stemme i alt og værdigedes af Kongen en

1) Suhm VII. p. 382; cfr. Thorkel. dipl. I. p. 29.

2) Suhm VII. p. 397 henfører dette Tog til Aar 1172; men da Knytlinga S. c. 125 udtrykkelig melder, at det foretoges Sommeren efterat Henrik Løve var kommen tilbage fra sin Reise til det hellige Land, paa hvilken han havde været fra Aar 1172 til Begyndelsen af 1173, saa maa Toget være foretaget Aar 1173, og, som det synes, med Henriks Minde ifølge en Samtale med Valdemar; cfr. Saxo p. 341. Kantzov I. 194, vildledt af Saxo, henfører derimod Toget til Aar 1178 eller 1179.,

3) Sildefangsten ved Rygen indtraf i November; Helmold II. c. 12. Det er derfor rimeligt, som Knyt. S. c. 125 beretter, at Burstaborg blev længe beleiret.

større Opmærksomhed end han." Valdemar svarede: „at han havde kuns smaae Forlehninger, fordi han ikke fortjente dem større; iøvrigt var der vel den blandt Bisperne, som vilde lyde Kaldet." Han lod derpaa Absalon komme og efterat have meddeelt ham hiin Samtale spurgte han ham, om de kongelige Skibe vare udrustede og i god Stand. Absalon tilbød strax sin Tjeneste, hvis en Biskop kunde være Befalingsmanden; „det vilde ligne en Desertion, om man seilede hjem og lod Kongen blive tilbage." Valdemar tog med Glæde mod hans Tilbud og berømmede hans Ridkjærhed. En vis Thorbern, som ved Absalons Forbøn var kommen tilbage til sit Fødeland, efterat have været landsflygtig, Peder Thorstensen af Pedersborg, Sune, Esbern Snare og Biskop Svend af Aarhuus fandtes beredvillige til at dele Faren med Absalon; og Fjenderne rørte sig ikke, saalænge de laae ved Rygen. Øens Fyrster Tetislav og dennes Broder Jarmer kom og takkede Absalon for den udviste Tieneste. De medbragte Foræringer af Levnetsmidler for hans Folk; men han vilde kuns modtage en liden Deel Sild af Ryboernes Fangst, og selv dette blot for ikke at synes uhøflig mod Giverne. Paa Tilbagereisen til Danmark bleve nogle Skibe af hans Flaade, der styrede Syden om Fyen, overfaldne og ødelagte af Sørøvere. Absalon søgte Hævn, men fandt kuns Vragene af de ødelagte Skibe. End mere opirret ved dette Syn deelte han sin Flaade i flere Escadrer for desto ivrigere og sikkrere at jage efter Røverne. Selv lagde han sig under Øen Masnet. Han saae her en Mand vinke og ligesom indbyde ham til en Samtale; han satte derfor i Land paa en Baad. Manden var en Vender, som Absalon havde leiet for 12 Mark aarlig til at udspeide og gjøre Anmeldelser, naar Venderne vilde drive Hærværk. Absalon bebreidede ham, at han denne Gang ikke havde holdt Ord. Han undskyldte

sig dermed, at denne Sørøverflaade var løbet ud, førend hiin Handel var sluttet mellem dem, og lod iøvrigt Absalon vide, at han agtede sig hjem heelt ubeleiligt, da Venderne just havde samlet en stor Flaade til et Tog mod Danmark. Absalon stævnede ham desaarsag til at møde sig sjette Dagen derefter ved Møens Klint og bringe Efterretning om, naar og hvor denne Flaade vilde gjøre Landgang. Speideren sneg sig nu bort, førend Absalons øvrige Skibe lagde til Land, for at hans Haandværk ikke skulde blive røbet. Absalon fortalte sine Folk, hvad han havde erfaret, og at man gjorde ilde i at drage hjem; han formeente, at man enten skulde forstærke Flaaden og med den gaae Fjenderne imøde, eller ved Rytterie bevogte Kysterne, eller ogsaa man burde underrette Kystboerne om Vendernes Anslag, for at de i Tide kunde redde sig til det Indre af Landet. Den sidste Udvei fandt alle vanærende, den anden usikker, og de valgte eenstemmig den første at maale sig med Sørøverne.

Absalon reiste derefter til Roeskilde for nogle Forretningers Skyld — hvilke, nævner Historien ikke. Da han derfra vendte tilbage til sine Skibe, var Kulden stegen til den Grad, at Folkene, som skulde føre Proviant til Skibene, ikke kunde bruge Vogne, fordi Hjulene frøse fast, men maatte læsse alt paa Hestene og med stor Besværlighed tilfods drive dem til Havnen, hvor Flaaden laae. Absalon beklagede, idet han red forbi nogle af dem, at de for Fædrelandets Skyld maatte lide saa meget ondt. De svarede: „at de bare med Lyst et Onde, hvilket de foretrak for den Skjebne at sidde som Trælle paa Sørøvernes Roerbænke.“ Da Absalon var kommen til Møen, erfarede han af Speideren, at den venviste Flaade vilde lægge ind i Noret ved Kjeldbye paa Møen, efterat have sat sit Rytterie i Land paa den sydlige og Fodfolket paa den nordlige Kyst af Øen; saaledes vilde man

fra alle Kanter paa een Gang omspænde Beboerne. Absalon fattede da den Plan at tage Post ved Kosterøe, slaae den fiendtlige Flaade, og derpaa oprive Tropperne, der efter Flaadens Tab ingen Udvei havde til Flugt. Venderne tøvede med at komme, og Absalon reiste imidlertid til Falster, hvor han efterlod to Skibe for at holde Øie med Fjendernes Bevægelser; han lovede Mandskabet paa disse Skibe, at det skulde blive løskjøbt paa hele Flaadens Bekostning, hvis det faldt i Vendernes Hænder. Men Anføreren paa det ene Skib forsikkrede, at denne Forsorg ikke skulde blive nødvendig. Efter disse Forberedelser seilede Absalon tilbage til Koster. Men Guenmar, en Falsterboe, som stod i Forbindelse med Fædrelandets Fjender, og dog tjente paa dets Flaade, var indviet i Planen, og da Venderne, som nu havde forladt Havnen Svald for at iværksætte deres Forehavende, i hans Huus og af hans Tjenestetyende erfarede, hvad de Danske havde fore, saa forandrede de deres Plan, og Absalons mislykkedes. De seilede til Grønsund og lode det blive ved at omhugge et Kors, som Beboerne havde reist ved Stranden. Endnu samme Nat satte Absalon efter dem, eftersom Venderne havde for Skik at færdes før Dagens Frembrud og da at ile bort. Den 6 December, St. Nicolai Dag, fik han dem i Sigte. Han saae dem hellere, end de ham; thi ved det blotte Syn af hans Flaade toge de Flugten, og da Aarerne ikke kunde hjælpe dem hurtigt nok afsted, satte de Seil til. Der reiste sig et saadant Uveir, at mange kuldseilede. Denne Storm hindrede Absalon, der i Tide havde søgt Læe under Falster, i at forfølge dem. To af Vendernes Skibe faldt i den rygiske Fyrste Jarmers Hænder; han sendte Absalon det ene af disse som Seiersløn; thi han tilskrev ham Erobringen af begge. Det var en mærkelig Dag; fra nu af og saalænge Absalon levede, vovede Venderne ikke at hjem-

søge Danmarks Kyster. Det befandt sig, at han, den utrættelige Helt, paa tre Maaneder nær havde tilbragt det hele Aar paa Tog mod Venderne. Valdemar holdt nu ogsaa Freden i lang Tid [1]). Derfor nævner Krøniken heller ikke Absalons Navn i det følgende Aar (1174) uden forsaavidt, at han vidnesfast og med sit Brev og Indsegl har stadfæstet Klostrene i Esrom og Nestved adskillige kongelige Gaver [2]). I Anledning af et Skjøde til Esrom opholdt han sig i Lund d. 25 Februar s. A. [3]).

Borgerlige Uroligheder forstyrrede Freden hjemme, da Magnus, Erik Lams Søn, som Valdemar havde taget til Fange i Slaget paa Grathe Hede og benaadet med Livet og mange Velgjerninger, i Aaret 1175 indlod sig med Karl og Knud, Nærpaarørende [4]) af Erkebiskop Eskil, i en Sammensværgelse mod Kongens Throne og Liv. Den hele Plan blev røbet ved en holstensk Eneboer. Karl, hvad enten han ikke vidste dette eller tænkte saaledes at dække sit Forehavende, bad Absalon, sin Beslægtede [5]), at udvirke hos Kongen en Forlening for ham. Paa denne Forbøn lovede Valdemar af sin Kasse at ville lønne Karl, indtil der maatte blive et eller andet Lehn ledigt, og han dulgte for Absalon, hvad der om hans Paarørende var kommet for Dagen. Men da han i Roeskilde havde hørt Messen til Ende i Trefoldighedskirken, kaldte han Absalon til en

---

1) Saxo p. 337—41. Knytlinga S. c. 125. Fred fra 1174 til 1177.
2) Suhm VII. p. 433 sq.
3) Thorkel. dipl. I. p. 36.
4) Suhm VII. p. 442 mener: Dattersønner af Erkebispen.
5) Nogle have troet, at Absalons Moder var Faster til Knud og Karl og en Datter af Cæcilia, Knud den Helliges Datter; Suhm VII. p. 15. Saa meget synes vist, at baade Absalon, Knud og Karl nedstammede paa mødrene Side fra Svend Estrithsen. See Slægttavlen hos Suhm VII. p. 3.

Side, og lod Angiveren af Sammensværgelsen træde frem. Denne var forlegen ved at gjentage sit Udsagn i Paahør af Absalon, de Sammensvornes Slægtning. Men Valdemar betog ham Frygten: „Troskab og Hengivenhed for Kongen overveiede hos Absalon alle Hensyn til Blodet.“ Angiveren sagde da alt og gik bort. Kongen udbrød i Klager og Suk over at finde Forrædere blandt dem, som burde være ham nærmest: „han indsaae, det var ligesaa farligt for hans Liv at opsætte Straffen, som farligt for hans Rygte at haste med Hævnen uden foregaaende Dom, da Folket ikke kjendte Misgjerningens Natur.“ Absalon billigede disse Betragtninger, og raadede Valdemar at overlade Hævnen til Forsynet, ved hvis Styrelse Forræderiet allerede var blevet magtesløst og end mere vilde komme for Lyset. Iøvrigt bad han ham Dag og Nat at lade sin Person bevogte af Væbnede. Valdemar lovede at følge dette Raad og reiste fra Roeskilde ledsaget af Absalon, ved hvis Forbøn Karl erholdt et nyt Løfte paa en Forlening i Jylland. Dette Løfte var Forræderen meget kjærkomment; thi han ansaae det som et sikkert Tegn paa, at hans Veie endnu vare skjulte. Valdemar var nær bleven et Offer for sin egen Uforsigtighed, da han ikke efter Absalons Raad lod sin Person bevogte nøie nok. Uden dog at nævne de Sammensvorne maatte han tilkjendegive sin Livvagt den Fare, hvori han svævede, og det kunde omsider ikke blive Magnus, Karl og Knud ubekjendt, at de vare røbede; de røbede sig selv end mere ved at undvige. Magnus tyede til Henrik Løves Hof, og kuns ved Absalons Forsikkring om Leide kunde han bevæges til at vende tilbage for at forsvare sin Sag. Han indfandt sig og var sikker under Absalons Tag; men tvende opfangede Breve lagde imidlertid Forræderiet endnu tydeligere for Dagen. Ledsaget af sin Beskytter mødte han for Valdemar i Landsbyen Vibye, en Fjerdingvei Sy-

den for Aarhuus, og maatte paa Tinge svare til de gjorte Beskyldninger. Brevene bleve fremlagte og bandt hans Tunge. Men at hans Tavshed kom til at gjelde som en Tilstaaelse, afværgede Absalon: „det var intet Under, sagde han, om den Anklagede ikke kunde øieblikkelig finde et Svar paa en uventet Beskyldning; det maatte tillades ham at træde til en Side og raadføre sig med et Par Venner om sit Forsvar." Denne Udvei greb Magnus begjerlig og kaldte Absalon til en Side tilligemed Tokke, Bisp af Børglum. Denne erkjendte, at Brevene vare skrevne af Magnus's Haandskriver Lambert, og den Anklagede maatte da vedgaae sin Forbrydelse. Absalon kunde nu ikke give ham andet Raad end det at bede Kongen om Udsættelse i Sagen indtil næste Dag og imidlertid at udvirke sig Naade, inden han gik til Bekjendelse. Valdemar og de andre Herrer, som vare paa Tinge, droge, da ogsaa denne Frist var tilstaaet, til en rig Bonde Unnos Gaard. Underveis vilde Magnus aabenbare Absalon hele Forræderiets Sammenhæng; men denne vilde ikke høre en Bekjendelse, som efter hans geistlige Embedes Natur maatte faae Udseendet af et Skriftemaal; han bad ham derfor i denne Sag at gjøre Esbern og Sune til sine Fortroelige; „de vare trofaste Mænd, der ikke vilde misbruge hans Oprigtighed." Da disse nu virkelig havde givet Absalon deres Ord paa, at de vilde tie med det, Magnus aabenbarede dem, saa fortalte denne hele Sammensværgelsens Historie med mange hidtil ubekjendte Omstændigheder, og nævnede Medviderne. Imidlertid var man kommen til Unnos Gaard. Absalon gik da ind til Kongen og forestillede ham; „at det ikke var let at overbevise Magnus og ikke sikkert for denne at gaae til Bekjendelse, naar han ikke var vis paa Benaadning; de Medskyldige vilde stræbe at dække deres Brøde, hvis han blev straffet." Disse Forestillinger

bevægede Valdemar til at love Magnus Tilgivelse, og denne tilstod alt. Derimod kunde Absalon ved de Forbønner, han indlagde i Erkebiskop Eskils Navn, ikke erholde Naade for denne Dattersønner [1]; de bleve landflygtige. Dette skete i Aaret 1176. Det følgende Aar, medens Valdemar holdt Paaskehøitiden i Roeskilde, bleve nye Forbindelser opdagede mellem Magnus, Knud og Karl. Deres Mellembud Thormer blev sat i Fængsel hos Absalon, Magnus blev nu bevogtet som Statsfange i Leire [2]. Men Knud og Karl havde endnu ikke udspillet deres Rolle, hvorom mere siden.

Aar 1176 d. 25 October paa den hellige Crispini og Crispiniani Fest [3] blev en vis Margaretha, beslægtet med Absalon og maaskee Sune Ebbesens Datter [4], hængt af sin Mand Herlog i Byen Ølsie (Ølsemagle) nærved Kjøge; det skulde lade, som om hun havde ombragt sig selv. Som en Selvmorderske blev hun jordet paa vild Mark; men en himmelsk Ild flammede ved Nattetid over hendes Grav og vidnede om hendes Uskyldighed. Dette Jertegn blev Biskop Absalon forebragt; men han vilde ikke troe paa Sagnet, førend han havde overbeviist sig. Han afskikkede fra Roeskilde nogle paalidelige Mænd for at undersøge Sagen, og disse bekræftede Fortællingerne. Glad over, at sligt var hændet i hans Stift, overlagde han nærmere med Abbederne Simon af Soer og Richard af Ringsted og med andre forstandige Mænd, hvad der var herved at gjøre. Herlog tilstod sin Misgjerning formedelst de hyppige Undere,

1) Saxo p. 348—55.

2) Suhm VII. p. 495 sq.

3) Nogle, f. Ex. Petrus Olai chron. reg. Dan. S. R. D. I. p. 121, henføre Begivenheden til Aar 1177.

4) Suhm VII. p. 505.

som skete ved hans Kones Grav [1]), og blev ved Absalons Mægling udsonet med den Myrdedes Slægtninge. Derpaa reiste Absalon selv, ledsaget af en nysgjerrig Hob, til Margarethas Hvilested. Hendes Liig blev opgravet, aftvættet og lagt paa Baaren, som, fulgt af Absalon, Geistligheden og meget Folk, bares til Roeskilde under Fakkelskin og Lovsange. Liget blev derpaa bisat i St. Maria Klosterkirke og et hæderligt Gravminde opreist for den nye Helgeninde [2]). Absalon skjenkede til St. Maria Cistercienser Nonnekloster i Roeskilde, foruden den tredie Deel af det Offer, som faldt paa Margarethas Grav ved Stranden, ogsaa de tvende Kirker Sengeløse og Gadstrup.. Dette Kloster var ham kjært, ogsaa fordi tvende af hans Fastere, Magga og Margaretha, havde henlevet deres Aar i samme. Af Offeret, som maatte falde paa den hellige Margarethas Grav i Klosterkirken, skjenkede han Sorøe Kloster den tredie Deel [3]). Nogle Maaneder derefter deeltog Absalon med Valdemar i Stiftelsen af det berømte og rige Antvorskov Kloster, som efter de rimeligste Angivelser er bleven indviet i Februar Aar 1177, helliget Treenigheden, Jomfru Maria, St. Clemens og St. Hans den Døber og overladt til de saakaldte Hospitals-Brødre af St. Johannes Orden [4]).

---

1) Chron. Siall. S. R. D. II p. 624 beklager meget naivt, at man intet veed om Margarethes Undergjerninger. Hun blev agtet hellig, men aldrig canoniseret. Hun var Beata, men ikke Sancta.

2) Translatio S. Margarethæ Roeskildensis i S. R. D. V. p. 302 sq.

3) Thorhel. dipl. I. p. 42; cfr. p. 257. Suhm VII. p. 528; cfr. t. V. p. 208. At Absalon til Margarethes Ære skulde have stiftet i Roeskilde et St. Margarethe Kloster af Cistercienserordenen, som Pontoppidan (I. p. 443 efter en Cod. ms. bibl. Hafn.) antager, er ubeviisligt, og sandsynligviis en Forvexling med St. Maria Klosteret.

4) Suhm VII. p. 504. Smlgn. Indskriften i Pontopp. Marmor. Dan. I. p. 142, hvor MCCXX fejlagtigt staaer istedetfor MCLXX; Stiftelsen henføres af Petrus Olai til Aar 1170.

Inden vi forlade Absalon som Biskop af Roeskilde alene, bør endnu omtales et Tog mod Venderne, hvilket han bivaanede Aar 1177. Sørøverne havde udplyndret Kong Valdemars Gesandter, der skulde overbringe nogle Foræringer fra hans Svigerfader [1]), og nægtede at udlevere det Ranede. Dette var Anledning nok til ny Feide mod Pommeranerne, som Valdemar nu angreb i Forening med Henrik Løve. De Danske satte Ild paa Julin [2]) og Gutzkov, hvis Indbyggere søgte Skjul ved Flugt, men bleve ved en Forræder, som Absalon havde underkjøbt, opdagede og grebne. Det Qvæg, som gjordes til Bytte, bemægtigede sig Sjællænderne alene; hvorfor Absalon som disses Anfører maatte høre ilde af de andre, der troede sig ligesaa berettigede til Bytte. Landet blev saa ynkelig tilredet, at Svalerne, berøvede de Huse, under hvis Tag de vare vante at boe, satte sig i Hobetal paa Roer og Forstavne af de danske Skibe. De samme Scener fornyedes i Egnen af Volgast og Cammin, som Valdemar gjorde sig forgjeves Umage for at erobre. Han og Absalon vendte snart derefter tilbage til Danmark; thi Henrik Løve havde erfaret Følgerne af sit Brud med Keiser Frederik, og at Bisp Ulrik af Halberstadt var falden ind i hans Lande; han befandt sig desuden i en mislig Stilling, indsluttet mellem Demin, som han beleirede, og en pommersk Hær, som var kommen til Undsætning; han maatte derfor beqvemme sig til at slutte Fred med de pom-

1) Hans Svigerfader Bolobar var dengang død: Vedel oversætter derfor Saxos socer ved Svoger. Andre forstaae herved hans Søn, Knuds Svigerfader, Henrik Løve. Suhm VII. p. 497 not.

2) Kantzov I. p. 187 sq. fortæller, at Indbyggerne selv satte Ild paa Julin og flygtede til Cammin.

merske Fyrster. Den af ham indgaaede Fred havde de Danskes Tilbagetog til Følge [1]).

Erkebiskop Eskil, som for ikke længe siden var kommen tilbage fra en Reise til Clairvaux, græmmede sig saameget over sine Dattersønners Opførsel og Skjebne, at han faldt i haard Sygdom. Ønsket at nedlægge Bispestaven vaagnede hos ham paany. Han havde forsynet sig med Pave Alexander IIIs Tilladelse til at maatte resignere og selv bestemme sin Eftermand, betroede Valdemar sit Forsæt og indbød ham tilligemed dem, han vilde tage med, at bivaane efter en Maaneds Forløb det Kirkemøde, paa hvilket han vilde fratræde Erkesædet i Lund og vælge sin Eftermand. At ikke Frygt for at blive valgt skulde afholde nogen fra at komme, bad han Valdemar at fortie Sagen — han kjendte Absalons Sindelag. Snart tilkjendegav han dog Folket paa Tinge sin Beslutning, i saa rørende Udtryk, at mange fældede Taarer. Absalon, som just havde holdt Paaskefesten (1177) i Roeskilde, lod han hente ved egne dertil udskikkede Heste og indrømmede ham Værelse i Bispegaarden i Lund. Alt forundrede den nysankomne Gjest; han spurgte Eskil, hvormed han saaledes havde bedrøvet Folket, og hørte nu: at Alderdom og Sorger havde gjort Eskil kjed af Embede og Fædreland, og at han, for at efterkomme et Løfte til den hellige Bernhard, havde i Sinde at henleve de faa Dage, han havde tilbage, i Klosteret Clairvaux. Da nu Rigets Bisper vare komne sammen i St. Laurentii Domkirke, fremviste Eskil de Kostbarheder, hvormed han i sin Embedstid havde beriget Kirkens Skat, og talte meget om den Nidkjerhed, med hvilken han under mange Besværligheder havde røgtet sit Kald. Da han endvidere paa Valdemars Tiltale

---

1) Rantzov l. c. Saxo p. 259 sq.

havde erklæret, at han frivillig uden Tvang og uden Had til Kongen frasagde sig dette Kald, og at denne som verdsligt Overhoved havde opfyldt sine Pligter mod Kirken; saa oplæste han den pavelige Bevilling og nedlagde paa Alteret Ring og Stav. Derpaa oplæste han et andet paveligt Brev, der tillod ham i Egenskab af apostolisk Legat at udnævne sin Efterfølger; han tilføiede dog, at han ikke vilde gjøre Indgreb i Geistlighedens Valgret. Men da Kongen i Folkets Navn og Geistligheden opfordrede ham til selv at bestemme Valget, saa sagde han: „at han skyldte Gud og Kirken at vælge den dueligste Hyrde; men dersom han nævnede en Mand, der med Ære beklædte et bispeligt Embede og ofte havde vovet Liv og Blod for Fædrelandet, saa udsatte han sig for at gjøre en Ven og Nærpaarørende meget imod." Der fattedes nu kuns Navnet, for at alle kunde vide med Vished, hvem han meente. Eskil udraabte da: „Jeg kaarer Bispen af Roeskilde, mig i nære Forhold og Eder af Rygtet vel bekjendt."

Mange Stemmer gave Eskils Valg deres Bifald. Men Absalon reiste sig og erklærede: „at denne Byrde var for tung for hans Skuldre, og at han paa ingen Maade kunde føre over sit Hjerte at forlade den Kirke, hvis Hyrde han havde været i Nødens Tid, og som han just nu efter megen Anstrængelse havde bragt i en lykkelig Forfatning." Valgkapitlet havde hidtil tiet; men opfordrede af Eskil til at erklære, hvem de vilde overantvorde Staven, raabte alle Domherrer med een Mund: „Absalon! Absalon!" og ikke nøiede hermed, lagde de Haand paa den Udvalgte for at trække ham hen til Bispesædet, som de havde bestemt ham. Eskil selv og Valdemar vare ikke sene til at hjelpe dem. Der begyndtes imidlertid paa den Kirkesang, som brugtes ved slige Leiligheder, og alt Folket stemmede i med udtrykkende sin Glæde

over Valget. Skaaningerne saae nemlig ikke gjerne, at Erkebispens Værdighed gik over til en anden Familie; derfor var Eskil i sin Tid bleven valgt, og derfor glædede de sig nu, da Valget traf hans Paarørende [1]. Men Absalon modsatte sig alles Bestræbelser med hele sin Legemskraft og slog flere til Jorden. Der opstod en formelig Kamp — eneste i sit Slags — og Støien overdøvede Sangen. Endelig henslæbt til Sædet var han ikke at formaae til at sætte sig. Valdemar og Eskil overhængte ham med deres Bønner, at han dog ikke maatte støde fra sig det Kald, hvortil han af Gud var kaldet, og derved fornærme Kirkens Hoihed. Dog nei! deres Bønner bleve frugtesløse. Han udbad sig Tilladelse til at tale og udraabte med Styrke de afgjørende Ord: „Jeg appellerer til Rom!" Niels, Decanus for Domcapitlet i Roeskilde, stod hos og forkyndte ligeledes: „at han appellerede til Paven for den Vold, som blev tilføiet hans Biskop." Eskil paa sin Side forsikkrede i Vrede, at han vel skulde vide at understøtte Valgherrernes Sag, og man skulde faae at see, hvis Stemme der gjaldt meest i Rom. Efter at have forrettet Messen paalagde han Absalon at lyse Velsignelsen for ved denne Handling at twinge ham til at træde i sit Sted; han sagde, at han efter sin Resignation ikke kunde selv forrette denne Handling. Men Absalon lod sig ikke hilde i Snaren, og svarede, at Eskil som apostolisk Legat ikke blot havde Ret til at lyse Velsignelsen, men kunde ikke engang overføre denne Ret paa en ringere Geistlig. Der forsøgtes endnu flere Midler til at overtale Manden, men uden Frugt. Eskil kaldte ham til sig og faldt ham til Fode med Bønner og Taarer; han befalede sine mange Ryttere i pragtfulde Rustninger at sværge ham Troskab, og viste ham de Kost-

[1]) Cfr. Saxo p. 251.

barheder, han vilde efterlade Lunde Kirke. Absalon blev ubevægelig, og den gamle Eskil svor da i Vrede, at han nu vilde efterlade ham til Kirkens og eget Brug Mindre, end han havde tænkt, og at han skulde komme til at fortryde sin Egensindighed. Imidlertid skjenkede han dog Absalon et Guldbæger og besøgte ham paa hans Slot i Kjøbenhavn, da han i Foraaret 1178 tiltraadte sin Reise til Clairvaux. Absalon paa sin Side viste den gamle Pilgrim megen Omhed: han lagde en varm Muursteen i et Skrin med Huller ved Oldingens iiskolde Fødder og skaffede ham derved Ratteroe; han ledsagede ham paa sit eget Skib til Slesvig; han bød ham en Sølvskaal i Skjenk ved Afskeden; men Eskil forsmaaede Gaven, sigende, at han fra nu af ikke behøvede sligt, gav med Taarer Absalon og de Tilstædeværende sit Levvel, og satte sig i en Vogn, som Absalon havde ladet gjøre for ham, da han formedelst sin høie Alder ikke kunde taale at ride.

Valdemars og det lundske Capitels Affendinge gik til Rom for at hente Pavens Befaling, at Absalon skulde lyde Valget. Undervejs lode de sig i Clairvaux medgive Brev fra Eskil, hvori denne understøttede deres Begjering. Men ogsaa Absalon sendte sine Talsmænd til Rom for at afvende Valget, og med dem fulgte det roeskildske Capitels Affendinge. Alle vendte tilbage med glade Budskaber: „Absalon skulde modtage Lunde Stift og derhos beholde Roeskilde Stift," saa var Pavens Villie. I denne Anledning kom en pavelig Legat, ved Navn Galandus, til Danmark; han kaldte det lundske Clerisie til Roeskilde, forelæste Pavens Bulle og truede Absalon med Kirkens Band, hvis han ikke føiede sig efter Lundestifts Valg og modtog dets Lydighedseed. Absalon gav efter, og Galandus iførte ham snart efter i Lunds Domkirke det Pallium, som han havde medbragt fra Rom,

og som Paven af særdeles Agtelse [1]) tildeelte ham uden Godtgjørelse. Næste Dag saae Galandus ham indvie Ormer til Bisskop i Ribe [2]). Det var i Fastens Tid Aar 1178, at Absalon blev indviet som Erkebisp i Lund, Primas over Sverrige og det apostoliske Sædes Legat; men valgt dertil var han allerede Aar 1177 [3]). Han forlod ikke Sjælland: han opholdt sig der sædvanlig [4]).

Det var et udmærket og hidtil det eneste Exempel paa, at een Mand var blevet hædret med tvende saa vigtige og saa indbringende geistlige Embeder [5]). Siden bleve saadanne Exempler hyppigere.. Absalon havde tvende Bispedømmer at bestyre og desforuden som Erkebisp og Primas at føre over den hele danske Kirke og tildeels over den svenske et Overssyn, som maatte nedbøie mindre stærke Skuldere end hans. At ordinere Bisskopper, iføre dem Palliet, krone Konger, dette var det mindste Tillæg i Forretninger, som det nye Valg gav ham. Men at være Overdommer i alle geistlige Sager, lede de større Kirkemøder, ordne Kirkens vigtigere Anliggender, være underrettet om disse og føre den vidtløftige Brevverling med Pave og Fyrste, Bisskop og Abbed, dette blev det vigtigere og møisommeligere i hans Kald. Man maatte derfor snarere undres over endnu nogle Aar at see Absalon færdes som Statsmand og Feldtherre, end at han,

1) Knytlinga S. c. 126. Knud den Store skal dog allerede have udvirket for sit Riges Erkebisskopper, at de intet betalte i Rom for Pallium. Wilh. Malmesbur. l. II. c. 2.

2) Saxo p. 355–61. Denne Homerus eller Ormer er vel at adskille fra en yngre Orm, der A. 1185 var Bisskop i Ribe. Kalls Anm. i Suhm VIII. p. 111.

3) For Aaret 1177 tale Absalons Breve i Thorkel. Dipl. I. p. 42 & 48, hvis Aarstallene under disse Breve ere rigtige.

4) Saxo p. 377, idetmindste indtil Aar 1191.

5) Spondani epit. annal. Baron. t. II. p. 585 ad A. 1177; cfr. Neumann de primatu Lundensi c. I. o. a. St.

hvilket en sparsommere Omtale i Historien beføier til at antage, snart indskrænkede sig til sit geistlige Kald, og efterat have fulgt Valdemar den Store til Graven og ført Knud VI gjennem Umyndighedens Aar gjerne overlod Statens Roer i yngre og mere ledige Hænder. Da han besteg Lundestol, talte han halvhundrede Aar. Men forøgede den nye Værdighed hans Byrder, saa gav den ham ogsaa fyrstelig Anseelse og fyrstelige Indkomster. Et halvt Seculum efter Absalons Død ansloges den lundske Erkebiskops Indtægter til 8000 Guldgylden aarlig [1]). Hertil kom nu Indtægterne af Sjællands Bispedømme med Rygen, hvilke næst Lundestifts vare de betydeligste. Med Værdigheden fulgte Myntrettighed. Der er funden Mynter i Lund med A paa Aversen og med Bispestav og Stjerner paa Reversen, hvilke ikke uden Grund henføres til Absalon [2]). Erkebispen i Lund skal have havt 36 Lehn, og Bispoppen i Roeskilde 43 Lehn at bortgive [3]). Absalon blev med saadan Magt i Stand til at underholde

1) Neumann de primatu Lundensi c. 1. Münters Reformations-Historie I. p. 39 sq. Den offentlige Angivelse i Jacob Erlandsens Tid løb paa 6000 Mark Sterling.

2) Lagerbring Svea-Rikes Hist. II. p. 266 I den kgl. danske Samling af Mynter (Beskrivelsen over Samlingen p. 69) findes under No. 12 af Mynterne fra Valdemar Is Tid en Sølvmynt, som formodes at være af Absalon. Paa Aversen: et Brystbillede med Bispehue, holdende i venstre Haand en Bispestav, bag Hovedet en Laurbærkrands, alt i en Cirkel, og, som det synes, med en Omskrift, der er udslettet. Paa Reversen: et Kors med et Punkt i hver Vinkel, indfattet i en dobbelt Cirkel. — Andre Mynter i samme Samling kunne maaskee ogsaa tillægges Absalon, f. Ex No. 20 og No. 21 (ibid. p. 70). No. 20 har det dobbelte Kors paa Aversen og Bispestaven paa Reversen, og synes derfor at tyde hen til Absalons dobbelte Værdighed som Erkebiskop af Lund og som Biskop af Roeskilde. Hvis dette Mærke er rigtigt, saa kan det ikke passe paa nogen anden Biskop i Danmark end Absalon alene.

3) Hvitfeld i Fortalen til Bispekrøniken Vare disse Lehn end ikke saa betydelige i Absalons Tid, saa omtales dog allerede Biskoppens Styresmænd i Jydske Lov III., 20.

mange Bevæbnede, og han viste under det skaanske Oprør, at han med sit eget Sværd og sine egne Krigere kunde uden Bistand af kongelige Tropper overhugge vanskelige Knuder. De lundske Primater lode det dobbelte Kors bære foran sig som Udmærkelsestegn. Dette førte nu ogsaa Absalon i Feldten [1]). Hierarchiet havde allerede i den Grad udviklet sig i Norden, at Kirken kuns med løse Traade hængte sammen med Staten, og at Erkebispen kunde og turde maale sig med Kongen. Imidlertid kunde Berørelsespuncterne mellem Statens og Kirkens Overhoveder blive mange, altsom de hver for sig opfattede og vilde bestemme gjensidige Forhold. Absalon vidste, fordi han vilde det, i de fleste Henseender at gjøre den klogeste og bedste Anvendelse af sin Magt; og Valdemar kunde ikke ønske denne Magt i bedre Hænder end hans. Sit nye Embede begyndte iøvrigt Absalon dermed, at han confirmerede, hvad Eskil, Valdemar og han selv havde tilstaaet Esrom, Ebelholt og andre Klostere, og tilføiede nye Gunstbeviisninger saavel mod hine som mod andre Klostere, f. Ex. Maria-Klosteret i Roeskilde og det nye Præmonstratenser-Convent i Bæ [2]).

Venderne havde endnu ikke erstattet det bortrøvede Gods og endogsaa i Aaret 1178 plyndret paa Rygen og de danske Øer [3]). Valdemar fornyede derfor Krigen og betroede Anførselen til Erkebiskop Absalon og sin egen Søn Knud, hvis Magt i Feldten han derved vilde befæste; selv turde han ikke forlade Riget, fordi de ovennævnte Oprørere Karl og Knud truede med et Indfald fra Sverrige. Vi-

1) Saxo p. 365. Lagerbring l. c.
2) Thorkel. dipl. I. p. 42, 44, 48, 52, 258; cfr. Suhm VII. p. 258 sq. Confirmations- og Gave-Breve, alle fra Aarene 1177 og 1178. Brevet Bæ angaaende henfører dog Suhm VIII. p. 689 til Aar 1182.
3) Kanşov I. p. 190.

skop Frederik af Slesvig skulde støde til Flaaden med de sønderjydske Skibe, men havde det Uheld at kuldseile og tilsætte Livet. Dette var eet af de haardeste Stød, som traf Absalons Hjerte; Frederik var hans Ven; alle begrædte hans Død, Absalon meest af alle; han gav ham et Hvilested i Sorøe Klosterkirke [1]. Den samlede Flaade seilede fra Falster til Ostrozna [2], hvor Fienderne uforvarende bleve overrumplede og Landet ødelagt. Fra Ostrozna gik Toget op ad Pene til Wolgast, for hvis Mure Flaaden lagde sig, men seilede snart videre og hærjede kuns Landet uden at indlade sig i Slag eller Beleiringer. Da Kasimir og Bugislav saae deres Fyrstendømme lagt øde ved denne Maade at føre Krig paa, saa bade de om Fred; de lovede at betale Absalon og Knud hver 100 Mark [3]) og Kongen 2000 Mark for den Skade, de havde tilføiet ham, og de forpligtede sig til at løslade de fangne Gesandter. Disse Betingelser forelagde Absalon Krigsraadet til Betænkning. Vilkaarene vare fordeelagtige, men Krigens Fortsættelse endnu fordeelagtigere; thi Venderne vare nu saa udmattede, at de snart maatte underkaste sig." Krigsøversterne meente, man maatte lade den offentlige Stemme afgjøre Valget mellem Krig og Fred. Esbern Snare blev skikket forud for at melde Valdemar, som var paa Jagt paa Møen, Togets Udfald, for at han ikke skulde forfærdes ved Flaadens uforventede Hjemkomst efter ni Dages Fraværelse. Men ogsaa Valdemar ansaae Krig fordeelagtigere end Fred [4]. Hans Frygt for Knud og Karl havde imidlertid ikke været

---

1) Ved den sydlige Side henimod Choret af den gamle Klosterkirke. Cypræi annal. episcop. Slesv. p. 191 sq. Stephanii not. ad Saxon. p. 249.
2) Det samme, efter Kantzov I. p. 189, som Wusterhausen mellem Wolgast og Greifswalde.
3) Knytlinga S. c. 126 skriver 500 Mark.
4) Saxo p. 361—73.

ugrundet. Endnu det samme Aar (1179) gjorde de fra Sverrige Indfald i Halland og Skaane; men Knud blev fanget og Karl faldt. I Skaane opbrændte de mellem Lund og Dalbye en Gaard, som tilhørte Absalon [1]. Deres Skjebne gik ham til Hjerte, og mange maatte vel ansee den for haard; derhen tyde disse Ord i et Brev fra Abbed Peter af Celles til Absalon: „Til en klog Mand er det nok at nævne, hvad der i Eders Fædreland skeer mod Eders Formands (Eskils, Peters Ven) Dattersønner [2].“ Disse Uroligheder droge Absalon til Skaane. Den 4 Mai A. 1180 bekræftede han i Lund de Privilegier, som Valdemar havde forundt St. Knuds Kirke i Odense [3].

I Sommeren 1180 havde Henrik Løve, for hvem Solen allerede var begyndt at dale, sit sidste Møde ved Eideren med Valdemar. Han bad denne ikke forlade sig i Kampen mod Keiser Frederik. Men Valdemar nægtede ham Hjelp, medmindre han vilde give Gud tilbage, hvad han havde røvet fra Kirker og Biskopper. Det synes, som det kunde være Absalon, der her talede gjennem Valdemars Mund. Saxo fortæller vel ikke udtrykkelig, at Erkebispen bivaanede Mødet; men da han umiddelbart, efterat have omtalt dette, melder om Absalon i Sønderjylland og om hans Tilbagekomst til Sjælland, saa er det rimeligt, at denne har ledsaget Valdemar ogsaa denne Gang. Da han nu vendte tilbage til Sjælland, erfarede han, at Skaaningerne havde gjort Oprør og forgrebet sig paa de kongelige Lehnsmænd og Oppebørselsbetjente. Man havde seet et Varsel for denne

1) Chytræi monumenta, quæ in Scania inveniuntur; i Lagerbrings Monument. Scanens, I. part. III. p. 279.

2) Gruber. orig. Livoniæ. p. 233 diplom.

3) Thorkel. dipl. I. p. 263.

Ulykke deri, at en stor Mængde Muus brød frem af det Indre fra Sønderjylland og, efterat have skaaret Absalons Klæder, kastede sig i Slien. Sikkrere Varsel vilde det have været for Absalon, om han forud havde taget i Betragtning den billige Grund, Skaaningerne havde til Misfornøielse. De fandt sig tilsidesatte for Sjællænderne. Vel havde de efter eget Ønske faaet en Erkebisp af Eskils Slægt, men en Erkebisp, hvem Kongens og Kirkens Bedste laae nærmere end Bøndernes, og som drog sine egne Landsmænd frem paa den skaanske Adels Bekostning. Bønderne skulde foruden den forhadte Tiende til Geistligheden erlægge betydelige Afgifter til Kongen; ovenikjøbet maatte de trælle i Steengruber og Skove for at sammenslæbe Materialier til Opførelse af Kirker og andet kirkeligt Arbeide. Absalon havde imod Skaaningernes Ønske indsat nogle fornemme Sjællændere, blandt hvilke hans egen Broder Esbern Snare og Fætter Sune Ebbesen, til Forvaltere eller Lehnsmænd paa de erkebiskoppelige Godser i Skaane, og da disse paabøde de østlige Skaaninger at slæbe nogle fældede Træer til et bestemt Sted, fordi man i den Egn ikke kunde bruge Heste: saa brød Misfornøielsen ud i et aabenbart Oprør [1]. Det begyndte i østre Gyngeherred, og tog en voldsom Gang. Skaaningerne forlangte ikke blot, at de sjællandske Fogeder skulde bortfjernes, men ogsaa at Tiender og Byrder skulde afskaffes, Erkebispens Embede ophøre som overflødigt og Præsterne givte sig. Man vilde med eet løse alle hierarchiske Baand.

Nogle meente, at Absalon bedst i egen Person kunde qvæle Oprøret i Fødselen, og at han derfor skulde hurtig begive sig over til Skaane. Esbern og Sune fraraadede ham

---

1) Chron. Sjæll. S. R. D. I. p. 621 ad a. 1180. Saxo fortier alt, som i denne Sag kunde kaste Skygge paa Absalon.

dette, fordi det var de Fornemme i Landet, som havde ophidset Almuen og udkastet en Plan til hans Fordærvelse. De skaanske Affendinge derimod forsikkrede, at Uveiret ikke kunde dæmpes uden hans Nærværelse, og Absalon, hvis Hjerte ikke kjendte til Frygt, lovede at komme: „Kongen var hans Velgjører, sagde han: om saa skulde være, vilde han gjerne offre ham sit Liv.“ Han skikkede Bud forud at stævne Skaanes ypperste Mænd til et Møde i Lund; selv ilede han efter, væbnet med Standhaftighed mod Almuens Raserie. Skaaningerne klagede over uretfærdig Behandling, larmede og vilde ikke høre Paamindelser. Absalon meente det derfor raadeligst at dele dem i tre særskilte Hobe efter Syslerne og tilsagde hver Hob til et særskilt Ting, hvor han lovede at ville afhjelpe Klagerne. Det nærmeste Møde var det med Sønderskaaningerne; han maatte her sætte den kongelige Lehnsmand Peder Eversen ved sin Side for at beskytte ham mod Bønderne. Hele den følgende Dag gik hen med at undersøge Klagerne, og han fortjente sig Folkets Tak ved billige Domme. Imidlertid erfarede han, at Oprørerne havde berammet en Sammenkomst til Hvitabek. For nøiere at udforske Sagen begav han sig til Sigosthøe [1]), hvorfra han affendte til Hvitabek nogle, som skulde berolige Mængden. Men være sig af Frygt eller Svig, talte disse Affendinge Hoben efter Munden, eller rettere bestyrkede samme i Oprørsplanen: „Erkebispen og Lehnsmændene, hedde det nu, vante til at plage Bønderne, ville ikke komme til os.“

---

1) Maaskee en Øe i Farsherred, hvorpaa nuomstunder Søfdeberg ligger. Der stod fordum en Gaard, tilhørende Erkebispen. Lagerbring II. p. 268 mener, Hvitabek kunde være Heekilla i Kiaby Sogn, Villands Herred, og at Sigostøe kunde være Ifvøe. Ogsaa Ifvøe maa vel have særligt ligget til Erkesædet, eftersom Absalons Eftermand Andreas Sunesen tilbragte her sine sidste Aar. Suhm IX. p. 476.

Nogle af de Afsendte ilede tilbage til Absalon forfulgte af Oprørernes Pile og forkyndte ham, at Hoben var i Begreb med at plyndre hans Eiendomme. Ved denne Efterretning begyndte Absalons Krigsmænd at ruste og forskandse sig paa Sigosthøe, hvor han siden opførte en Borg Nogle raadede til at underkaste sig en Beleiring, andre, at man skulde gaae Fienden imøde. Absalon forkastede begge Raad; thi han havde ikke tilstrækkeligt Forraad til at udholde en Beleiring, og atter erindrede han sig, at han som Fredens Tjener og Folkets Fader og Hyrde ikke burde besmitte sig med Folkets Blod: han vilde hellere, hvad han lettelig kunde, uden Blodsudgydelse jage en uordentlig sammenløben og slet anført Hob fra hinanden. Han forbød sine Ryttere at bruge skarpe Vaaben; med Korset i Spidsen angreb og adspredte han den forreste Trop. Rytterne lode sig nøie med at afprygle Hovedmændene for Oprøret, som de havde fanget. Absalon drog derpaa uden Hinder tilbage til Lund; men Almuen udøste efter hans Bortgang sin Harme over hans Gaard paa Sigosthøe. Nogle af hine Afsendinge, der saa utroe havde røgtet deres Ærinde, vendte nu tilbage og gjengjeldte de billige Bebreidelser, hvormed de modtoges, med det eenfoldige eller ildemeente Raad, at Absalon gjorde bedst i at forstikke sig i Skaane, indtil han kunde faae en væbnet Magt samlet. Han svarede: „han var ikke vant til at krybe i Skjul, og ansaae det for hæderligere at tye til sin faste Borg paa Sjælland.“ Saa gjorde han, og begav sig herfra til Samsøe, hvor Valdemar opholdt sig for Jagtens Skyld.

Her modtog Kongen den første Efterretning om det skaanske Oprør. Han vilde strax gribe til voldsomme Forholdsregler; men Absalon formildede hans Sind, og bad ham udsætte Hævnen, indtil han havde hørt de skaanske Mænd, som vilde møde for hans Domstoel i Fyen. Den

skaanske Adel havde een Hensigt, den nemlig at faae de danske Lehusmænd bortfjernede, Almuen derimod, som den havde ophidset og udseet til Redskab for hiin Plan, atter andre Øiemed. Det var Adelens Udsendinge, der nu vilde indlade sig i Underhandlinger, og foreløbig bade Absalon at bevæge Kongen til at berøve de Fremmede, Esbern, Sune, Saxo og Aage deres Forlehninger og at overdrage samme til indfødte Skaaninger: „paa denne Maade vilde et Oprør, som Fremmedes Overmod alene havde stiftet, af sig selv ophøre. Men Absalon, Kongemagtens og den geistlige Vældes standhaftige Forfægter, svarede: „at han hellere vilde udsætte sig for Folkets Raserie end ved en saadan Anmodning arbeide mod Kongedømmets igjennem Aarhundreder hævdede Ret til efter eget Tykke at bortgive Lehn." Det er muligt, at han tænkte, hvad han ikke sagde, at den i en historisk Udvikling begrundede Skillevæg, som fandtes mellem Rigets forskjellige Provindser, og som Valdemars Forkjærlighed for Sjælland og for Absalons Slægt end mere havde befæstet, vilde blive høiere og farligere for Rigets Eenhed, hvis man føiede Skaaningerne i at bortjage Landsmænd, som om de vare Fremmede. Hvorom alt er, de skaanske Affendinge forbittrede over hans Afslag ønskede, at Ødelæggelsens Ild maatte komme over hans Hoved. Ham alene fremstillede Avind og Had som Ophav til Skaaningernes retfærdige Misfornøielse. Da de derpaa af Kongen selv bleve adspurgte om Midlerne til at dæmpe Oprøret, saa raadede de ham at skrive Skaanes Mænd til i milde Udtryk med iblandede Trudsler. Dette Brev havde den Virkning, som de tilsigtede: Folket endmere opbragt over de stiklende Yttringer afskaffede alle Afgifter og Tiender til Erkebispen; de vilde, at Erkebispens Embede skulde gaae ind som overflødigt, og Præsterne gifte sig. Ved det sidste Forlangende bleve de længst hængende; idetmindste

lyste Pave Clemens III endnu i Aaret 1189 Kirkens Band over dem, fordi de vilde have Præsternes Coelibat ophævet"[1]). Det hele tolvte Aarhundrede løb til Ende, inden Gregor VIIs Lov vandt fuldkommen Seir i Danmark, endskjøndt den allerede Aar 1120 var bleven paabudet her. Den fandt Modstand ikke blot af Verdslige, men ogsaa af Geistlige. Efter en rimelig Formodning har Erkebiskop Eskil selv engang været gift Kanniken Boe Ketilson i Viborg blev A. 1176 forjaget, fordi han ikke vilde lade sig den Ret betage at leve gift [2]). Absalon selv synes at have havt megen Fortræd af sin egen Geistlighed, da han vilde twinge den til at bevare Kydskhedsløftet, og han gav derved Arnold af Lybek Stof til end større Lovtaler over sin Kydskhed [3]).

Valdemar besluttede nu at lade Vaabnene dømme, og satte med Hær og Flaade over til Helsingborg. Han lod Absalon være blandt de sidste, som stege i Land. Nogle skaanske Fiskere anfaldt med Steenkast Erkebispens Skib, og mange af de paa Tinge forsamlede Mænd forlode Kongen og hastede til Stranden for at byde Absalon en lignende Velkomst. Men Valdemar ilede ham til Hjelp og befriede ham fra videre Fornærmelser. Skaaningerne gjentoge lydelig deres Fordringer, at Absalon og de fremmede Lehnsmænd

---

1) Centur. Magdeb. XII. p. 10 sq. Genebrardi chronograph. l. IV. p. 621: In Danis quidam persvadere conantur populo, ut sacerdotibus matrimonium decernat, et vix hoc schisma a Waldemaro rege repressum est. Dette er en ret mærkelig Yttring, som tyder hen til, at Almuen lod sig ophidse af formaaende Mænd til at modsætte sig Hierarchiets Fremskridt.

2) Pontopp. Kirchengesch. I. 444.

3) Arnold. Lub. l. III. c. 5. Decore castitatis vernabat. Hic quoque cum apostolo *subditos suos* æmulans Dei æmulatione, dum eos ad costodiam castitatis arguendo, obsecrando, increpando informaret, multas et graves contradictiones a quibusdam pertulit.

og Fogeder skulde bortfjernes; dem havde man og ikke Kongen. Denne Fordring understøttede Jyderne i Kongens Hær af Afsky for Tiendevæsenet, som nylig var blevet indført i Sjælland og Skaane. Endskjøndt Absalons egne Ryttere forsikkrede, at de vel skulde vide at bevogte deres Herre i Skaane uden Bistand af kongelige Tropper; saa bevægede dog Jydernes Murren Valdemar til at kalde Absalon til en Side og formaae ham til ikke at drage dybere ind i Landet, men snarere tilbage til Sjælland. Absalon formodede vel, at han fraværende vilde blive Maalet for mange Beskyldninger, men lovede dog at vilke følge Valdemars velmeente Raad, og lod efter dennes Begjering ogsaa sine Ryttere blive tilbage til Forstærkning for den kongelige Hær. Rytterne forlode ugjerne deres kjære Herre.

Skaaningerne talte med Vaaben i Hænderne deres Sag. Ved slige Leiligheder lod man sig ikke ganske berøve den gamle Ret at møde væbnet paa Tinge. Med denne Ret tabte Folket meget af sin Indflydelse paa offentlige Anliggender. Aristokrater og pavelige Legater stræbte lovmæssig at afvæbne Folket; fordi Vaaben, hedde det, medførte Slagsmaal og Uorden [1]), men i Grunden, fordi et væbnet Folk var Aristokratie og Hierarchie til Hinder. Ogsaa havde Valdemar af denne Aarsag megen Møie med at styre Skaaningerne paa dette Ting og maatte høre mange haarde og ærerørige Beskyldninger mod Absalon. Jyderne i Hæren, der ligesom Skaaningerne misundte Sjælland den Forkjærlighed, Regjeringen viste dette Land, pustede kuns til Ilden istedetfor at dæmpe den. Under disse Omstændigheder tog Valdemar nogle udvalgte Mænd af Skaaneland med sig over til Helsingør. Absalon retfærdiggjorte sig for disse med sei-

1) Cfr. Saxo p. 281.

rende Veltalenhed, saa at de fra hans Anklagere bleve hans Beundrere. Men ogsaa dette Forsøg blev frugtesløst; thi disse Mænd kunde intet afgjøre uden deres Landsmænds Samtykke, ikkeheller bleve de i Stand til at dæmpe Almuens kogende Sind. Man havde fuldt og fast besluttet hverken at ville yde Tiende eller opfylde andre Kirkelovens Fordringer [1]. I næste Præstemøde lod derfor Absalon forkynde, at alle Kirker i Skaane skulde lukkes og al Kirketjeneste ophøre, hvis Menighederne fremdeles vægrede sig ved at yde Tienden. Ved Efterretningen herom stimlede Hoben til St. Laurentii Domkirke i Lund, og lod de tvende Geistlige, som lyste Interdictet i Erkebispens Navn, vide: „at Præsterne havde Menighederne og ikke Biskoppen at takke for deres Underholdning; derfor skulde de enten vedblive at forrette Gudstjenesten eller ogsaa forlade Landet, og vilde de ingen af Delene, saa skulde de ikke blot miste deres Brød, men bøde paa Kroppen." Dog da de Geistlige standhaftig forsikkrede, at hverken Frygt for Død eller Elendighed skulde kunne bringe dem fra at fuldbyrde Erkebispens Band, saa nedstemte Mængden den høie Tone, hvori den havde talt, og bad om Opsættelse i Interdictet, indtil man havde underhandlet med Erkebispen. Denne Opsættelse blev tilstaaet; men desuagtet bleve Oprørerne ved at plyndre Kongens og Absalons Gods.

I Fastens Tid det følgende Aar (1181) satte Valdemar med sin Hær over til Skaane; Absalon ilede til Lund for efter Sædvane at indvie den hellige Salve, og opholdt sig sammesteds i nogle Dage i Kongens Selskab. Da dette rygtedes, lode de nordre Skaaninger og Hallænderne Budstikken løbe, og samlede deres Styrke. Deres og Kongens

1) Saxo p. 368 sq.

Folk mødtes ved Dysiebroe [1]) i Nærheden af Landsbyen Anneløf. Absalon bad, man vilde bruge Kjæppe istedetfor Vaaben; men Valdemar svarede, det var ikke med Hunde, han havde at slaaes. Bondehæren blev heller ikke slaaet uden haardnakket Modstand. Man drog derpaa mod de østlige Skaaninger, og stødte paa Samme ved Gjetinge Broe [2]). Men strækkede ved Dysiefaldet — saa kaldtes hiint Nederlag — bade Oprørerne om Naade. Absalon prædikede Mildhed mod dem, som faldt til Føie; men om Eftergivelse af Tienden vilde han dog intet høre. Da mindedes Kongen om Knud den Hellige og hans Skjebne, og bad Absalon at føie sig i dette Punct. Men Erkebispen vilde intet bortgive af Kirkens Rettighed; „hvis Kongen gav efter for Almuen, saa vilde han selv uden Hjelp af andre vide at indkræve sin Tiendeskyld." Valdemar ærede hans Fasthed, men bad ham tøve idetmindste; „ved Klogskab kunde vindes, hvad ikke kunde vindes ved Vaabenmagt." Høimodig lovede da Absalon til Gjengjeld for Tiende, hvilken han ikke kunde afstaae, at ville frasige sig Nydelsen af andre Indkomster, som de forrige Erkebisper havde oppebaaret. Hvilke disse Indkomster vare, melder Saxo ikke; ogsaa fortier han om sin Helt, hvad den sjællandske Krønike [3]) beretter: at Kong Valdemar fratog Hovedmændene for Opstanden saameget Gods, at Absalon fik deraf ikke aleneste, hvad han havde mistet, men mere til. Uroelighederne bleve for den Gang stillede.

Absalon træder i disse Begivenheder frem mere som Kirkens Mand end som Folkets Ven. Kirken maatte i saadanne Forhold være for ham over Staten og over alle Hen-

---

1) Dysie kaldes nu Saxaae, Sydost for Landskrone.

2) Gaarstange Sogn, Torneherred.

3) S. R. D. II. p. 621.

syn til Lægmands billige Fordringer. Han havde selv tillige med sin Forgiænger Eskil og med Valdemars Samtykke givet den skaanske Kirkeret, som paalagde Bønderne at yde Tiende af al deres Sæd [1]) Og vil man iøvrigt vide hans Tanker om den geistlige Stands Høihed og den samme tilkommende jordiske Løn, da læse man det Brev, hvorved han under Trudsel af Band mod Overtræderne stadfæstede A. 1187 Tiendevæsenet i Slesvig [2]); „Herren, skriver han, for at forbarme sig over den fordærvede Menneskeslægt, sendte Apostle, apostoliske Mænd og andre Præster, som med guddommelig Føde skulde vederqvæge de menneskelige Hjerter. Saadanne det guddommelige Ords Forkyndere vilde Herren skulde elskes og æres fortrinlig, sigende: „Den, som rører Eder, rører min Øiesteen," og paa et andet Sted: „I maae ikke røre mine Salvede og fornærme mine Propheter! — Han vilde, at saadanne skulde have ikke blot himmelsk, men jordisk Løn, saa at de, som saae det Aandelige, skulde høste den verdslige Fordeel deraf, nemlig Tiende og Offer. Disse den hellig Aands Talerør anbefaler den hellige Augustinus med disse Ord: „Hvo, som ønsker sine Synders Forladelse, han betale Tiende!" og paa et andet Sted: „Hvo, som yder Tiende, skal ikke blot erholde overflødig Kornhøst, men ogsaa Frelse for Sjel og Legeme" o. s. v. Ingen vil vel dadle Absalon for, at han handlede i Kirkens Aand og efter sit Embedes Pligter. Men vist nok er det at beklage, at han uden at ane Følgerne hjalp til at binde den Svøbe, som Adel og Geistlighed siden førte over Konge og Land. At han ikke selv var eller tykkedes om at være den despotiske Hierarch, viste forhen hans Forhold som Mægler mellem Val-

1) Thorkelins Samling af Kirkelove p. 12; cfr. p. 34 sq.
2) Thorkel. dipl. I. p. 160.

demar og Eskil. Der samlede sig i hans Tid og ved hans Indflydelse om Kongens Person en Deel høitbetroede Mænd tildeels af hans egen Slægt; selv var han i Spidsen for dem. De raadede Valdemar og Knud, raadede med dem, og endte med at raade over Kongerne. Exemplet paa et Dannehof meest bestaaende af Absalons Slægt giver det Møde, Kong Knud VI Aar 1188 sammenkaldte i Odense [1]. Der dannede sig en fuldkommen Lehnsadel og en arvelig Lehnsadel. Forandringen i Danmarks Folkeforfatning efter Valdemar den Stores Tid er saa pludselig og kjendelig til Bøndernes Skade, det tolvte og trettende Aarhundredes Love ere saa talende for denne Forandring, og Modsætninger mellem Høvdinger og den ringe Almue saa tydelige i Saxos Fortællinger om Absalon, at man vist ikke farer meget vild fra Sandheden ved at tillægge Absalon og hans Raad en væsentlig Andeel i denne Forandring. Hans Bestræbelser gik vel ud fra Ideen om den bedste Regjering: den, som er i den bedste Mands Hænder, understøttet af de bedste Mænd. Saamegen Kraft, som der boede i Absalon, kunde ikke tænkes afsondret fra Følelsen og Bevidstheden af egen Kraft. Almuen eller idetmindste Almuen i Skaane dømte hans Iver for Kirkens Gods at have sin Rod i Gjerrighed. En Gjenlyd af denne Dom er et islandsk Sagn, der blot som Sagn maa finde sin Plads her. Der fortælles da: at Absalon var en dravelig Mand, men stærk efter Penge. Til Bispestolen i Lund var henlagt Halvdelen af en ypperlig Agers Afgrøde; den anden Halvdeel tilhørte en Bonde. Absalon vilde gjerne udkjøbe Bonden; men denne vilde ikke skille sig ved Jorden,

1) S. R. D. V. p. 346 sq. Ingen vil i det mindste nægte, at Esbern Snare og Absalons Slægt her spillede Hovedrollen. Endskjøndt dette Møde snarest maatte benævnes et Dannehof, saa lignede det dog en senere Tids Herredage. Herom mere siden.

fordi den var hans Arvelod. Endelig foreslog Erkebispen, at man skulde dele Ageren istedetfor dens Afgrøde. Bonden kjed af Fælledsskabet samtykkede. Men da de nu en smuk Sommerdag skulde ved at spænde Toug over Ageren dele den, hændte det sig, at Erkebispen, som selv holdt i den ene Ende af Touget, fordi han ikke vilde betroe Delingen til nogen anden, raabte til Bonden, at han skulde stramme Touget; denne strammede da saa voldsomt, at Erkebispen faldt og stødte sig blodig paa en Steen. Absalon skal da have paastaaet, at Bonden brugte Svig, og at han for udøvet Vold mod en Erkebisp var falden i Pavens Band, hvis han ikke vilde underkaste sig Kirkens Dom. Bonden voldgav sin Sag til Erkebispen af Frygt for Bandet, og Ageren blev ham fradømt. Da nu samme Bonde kom paa sit Yderste, lovede han den Præst, som rækkede ham Sacramentet, sin bedste Hest med Saddel og Bidsel, paa Vilkaar, at han efter hans Død skulde begive sig til Absalon og indstævne denne at møde for Guds Domstol og forsvare sin Handlemaade med Ageren. Det skete, og i samme Øieblik, Erkebispen havde hørt Stævningen, faldt han død ned af sin Stol. Samme Dag efter Aftenbønnen hørte Brødrene i Soer en klagende Stemme lyde fra Kirkens Alter og anraabe dem om deres Forbøn med de Ord: „Sora! Sora! pro me supplex ora! [1]). Denne Begivenhed udbredte Rædsel over hele Landet og blev til Advarsel for Bondeplagere. Munkenes Bønner kunde ikke hjelpe Erkebispen, føier Sagnet til; thi han var allerede i Helvede [2])

1) D. e. O Soer! Soer! bed ydmyg for min Sjel!

2) Suhm VII. p. 596. Müllers Sagabibl. III. p. 471 sq., efter et Udtrag af Jon Halthorsens Saga iblandt de Arna-Magnæanske Haandskrifter. Sagnet røber iøvrigt sin Upaalidelighed derved, at det forestiller Absalon som den, der døde pludselig, og ikke i Soroe, da det tvertimod er bekjendt,

Absalon skjenkede Skaaningerne intet af Kirkens Rettigheder. Ligesaalidt veg han noget Skridt tilbage, naar Spørgsmaalet var om at udøve den omtvistede Myndighed, der var Erkebispen i Lund tilstaaet som Sverriges Primas og apostolisk Legat. I sidste Egenskab skrev han Aar 1180 til alle de gode Mænd som boede i Nythingia, Weringia (Werend) og Finnedhia (Finveden), og lyste Band over alle, som antastede Nydala Kloster i Smaaland, og lagde Haand paa en Conversus, endsige paa Munk og Klerk. „Begge Sværd," skriver han, „baade det geistlige og det verdslige, ere Geistligheden betroede. De, som faldt i hiint Band, kunde ikke faae Afløsning af nogen, om det end var en Bisp eller Erkebisp [1]), uden af Paven selv eller af hans Legat Erkebispen i Lund" [2]).

I Sommeren Aar 1181 havde Kong Valdemar en Sammenkomst i Lybek med Keiser Frederik Barbarossa [3]). Ved Udsigten til glimrende Svogerskab, som især blendede Dronning Sophia, og ved herlige og tomme Løfter blev Valdemar overtalt til at erklære sig for Keiseren og imod Henrik Løve. Det er uvist, om Absalon var tilstede ved denne Sammenkomst; det er rimeligt, at han ikke billigede hine Forbindelser: han kunde intet godt vente sig af Henrik Lø-

et, han døde paa Sottesæng og netop i Sorøe Kloster. Munkene i Sorøe havde vel heller ikke ladet sig forlyde med Ting, der vidnede om deres Patrons Brøde og deres egen Uformuenhed til at frelse hans Sjel. Maaskee dog noget sandt ligger til Grund for Sagnet. Men anderledes lyder det Eftermæle, Arnold af Lybek (l. IV. c. 18) satte ham ved at omtale hans Død: „Det ganske Danmark, skriver han, sørgede over hans Død, og anbefalede ham til Jesus Christus, al Freds Stifter, eftersom han i sin Tid havde forligt mange, der vare uenige."

1) Han sigter ved denne Indskrænkning til Erkebispen i Upsal.

2) Suhm VII. p. 602 efter Langeb. Dipl. MS.

3) Saxo p. 369 sq. Raumers Gesch. d. Hohenst. II. p. 269.

ves fuldkomne Fald og Keiserens fuldkomne Seir, og han tilraadte siden Knud VI en modsat Fremgangsmaade mod Keiseren. De pommerske Fyrster vare vel i Lybek med Valdemars Samtykke af Keiseren overtalte til at lade sig erklære for tydske Rigsfyrster med Hertug-Titel og til at svige Henrik Løve; men de befrygtede dog, at Keiseren havde lovet at forhjelpe Valdemar til Herredømmet over hele Venden [1]. De opførte derfor tvende Fæstninger ved Svinemynde; Peneflodens Munding ansaae de noksom bevogtet ved den faste Stad Volgast. Den Bistand, de ventede af Keiseren, fik de ikke. Han troede sig ved deres Feide med Danmark saameget sikkrere for, at de ikke skulde hjelpe Henrik Løve. Hine Befæstninger laae Valdemar i Veien; men deres Indtagelse var mislig. Han vilde ikke vove sin egen Ære og overdrog derfor (1182) til sin Søn Knud, Absalon, Esbern og Sune at forstyrre Vendernes Værker. Absalon paatog sig gjerne at anføre Folket af Sjælland og Skaane, men undslog sig for at drage med Jyderne. Kongen blev fortørnet over hans Vægring, og erklærede nu at ville selv anføre sin Hær, skjøndt han ikke befandt sig vel. Virkelig steg hans Ildebefindende til den Grad, at han ifølge sine Venners Overtalelser begav sig tilbage til Vordingborg. Som Absalon havde anet, saaledes gik det: Jyderne i Kongens Hær gjorde Opstand. For at de ikke uden Tilladelse skulde forlade Flaaden, og i Tilfælde af Kongens Død maaskee gjøre Thronfølgen usikker for Knud, naar de vare komne hjem, saa gaves hele Hæren Orlov ligesom med Kongens Minde. Knud seilede derpaa med Absalon, Esbern og Sune tilbage til Vordingborg for at oppebie Udfaldet af Valdemars Sygdom. Kon-

1) Kantzov I. p. 195 sq; cfr. den danske Riimkronike, Molbechs Udgave p. 202.

gen saae igjennem sit Kammervindue Skibene og blev ængstelig over dette Syn. Sygdommen forværrede sig; han lod som intet var, men følte Døden i Lemmerne, opsatte sin sidste Villie og aflagde for Absalon sin sidste Bekjendelse. En slet Læge, Abbed Johannes, ydede slet Hjelp, og Valdemar døde den 12 Mai 1182. Hans Liig blev ført til Ringsted og bisat i den Kirke, hvor hans Fader var bleven skrinlagt. Mænd og Qvinder begrædte den store Konge. Absalon skulde bede og læse Messen for den Henfarnes Sjel; men Graaden qvalte hans Stemme, og hans Taarer vædede Alteret. „Den store Kjærlighed til Valdemar gjør det begribeligt, at en saa stor Mand kunde overvældes af Sorg. Forsynet vilde ikke, at tvende Lys skulde udslukkes paa een Dag; det bevarede Absalon til endnu større Bedrifter, til Frelse for Danmark og for den unge Knud.“ Saaledes ender Saxo sin Skildring af Valdemars og Absalons Venskab.

Endskjøndt Knud, Valdemars Søn, i Faderens levende Live var valgt til hans Medregent og Eftermand, dog noget eensidig, saa raadede Absalon ham dog at reise efter gamle Tiders Sædvane om i Riget, lade sig hylde paa Tinge og tage sin Faders Mænd i Eed og Tjeneste. Denne Hylding syntes heller ikke overflødig. Baade Jyder og Skaaninger vare misfornøiede med den forrige Regjering; de sidste i Særdeleshed brændte af Begjerlighed efter at hævne deres Beslægtede, som vare faldne i Slaget ved Dysiebroe [1]. Medens Knud var i Jylland, satte Absalon over til Skaane for at tale de Misfornøiede tilrette. Ingen vilde høre ham. Hovedmanden for den nye Opstand, ved Navn Aage Tobiassen, satte Skaaningerne i Harnisk, og Absalon maatte ile tilbage til Sjælland. Oprørerne fore frem med Ild og

1) Saxo p. 373 sq.

Sværd, og forjoge de danske Lehnsmænd, blandt hvilke Esbern Snare [1]; omsider udkaarede de til Konge en vis Harald Skreng af kongelig Byrd, maaskee en Sønnesøns Søn af Erik Eiegod. Harald kom, understøttet af den svenske Konge Knud Eriksen og Birger Jarl [2], med en Hær fra Sverrige, tabte Slaget ved Lumme Aae ikke langt fra Lund og flyede didhen, hvorfra han var kommen. Men Almuen fortsatte dog Oprøret, indtil Absalon var ilet til med friske Tropper fra Sjælland; da faldt dens Mod. Med opløftet Fane traadte Erkebispen frem i Oprørernes Forsamling, og paabød igjen de Anordninger, som de havde omstødt. Skaaningerne nedlagde deres Vaaben. Medens Kong Knud sad paa Urnehoved Ting, blev han af Absalon ved Esbern Snare underrettet om Uroelighederne i Skaane og deres Udfald. I Begyndelsen af Aaret 1183 drog han til Skaane og agtede med Ild og Sværd at ødelægge hele Frosteherred, Oprørets rette Hjem; men ved Absalons Forbønner lod han sig bevæge til blot med Pengebøder at straffe dem, som vare gaaede over til Harald Skreng; de øvrige benaadede han.

Disse Aar i Absalons Liv randt ikke bort, uden at han jo betegnede dem med geistlige Indstiftelser. Om det var i Aaret 1182, han doterede et nyt Præmonstratenser-Abbedie i Bæ i Skaane, maa ansees som tvivlsomt [3]. Den 24 August 1183 stadfæstede han alt, hvad Biskop Svend af Aarhuus havde skjenket Cistercienserne i Øm Kloster (Tyrsting Herred, Skanderborg Amt) [4]. Til samme Aar synes

1) Heraf sees, at Skaaningernes Besværinger fra forrige Oprør af ikke vare blevne afhjulpne. De vilde ikke lyde sjællandske Herrer.

2) Lagerbring II. p. 200.

3) Thorkel. dipl. I. p. 258 taler for 1178; Suhm VIII. p. 11; cfr. p. 689 for 1182.

4) Exord. Caræ Insulæ S. R. D. V. p. 251 sq; cfr. Suhm VIII. p. 690.

hans betydelige Gaver til Kannikernes Bord i Roeskilde at maatte henføres, nemlig nogle Eiendomme i Tune, Vindinge, Ingelslund, Hemmeløv, Krontorp, Vallensbæk med en Mølle og Tiender og Halvdelen af Skoven Bogenæs. Kannikerne erholdt tillige kongelig Rettighed over Brydier og Bønder og Strandrettigheder [1]). Alt maaskee en Belønning for den Hengivenhed, Domcapitlet i Roeskilde havde lagt for Dagen, da det stred med Capitlet i Lund om at beholde Absalon som Biskop.

Vigtigere for Riget var Absalons Virksomhed, da Keiser Frederik Barbarossa paa mange Maader, ved Gesandter, Løfter og Trudsler kaldte Kong Knud til sit Hof for at aflægge Lehnseden, saasom hans Fader havde svoret den. Strax efter Valdemars Død kom et Gesandtskab. Med Absalons Ord svarede Knud: „det stod til Keiseren at lægge et Stykke Land til det frie Danmark, og med Hensyn til saadant Land vilde han erkjende sig for en Vasal af det romerske Rige [2]).“ Iøvrigt afslog han standhaftig enhver Opfordring. Endelig kom Knuds egen Svoger, Greve Sigfrid af Orlamünde, i Keiserens Ærinde. Han mødte Knuds Mænd ved Eideren, Rigets Grændse [3]), talte meget om sin Hengivenhed for Danmarks Konge og om Keiserens store Magt, — hvor hæderligt at være et Lem af hans Rigshof; han bad Absalon, Esbern og Sune at fraraade Knud,

---

1) Pontoppidan I. p. 460 efter MS. Lucoppid. Pave Lucius IIIs Bekræftelsesbrev herpaa er af A. 1184.

2) Knytlinga S. c. 128.

3) Her synes Mødet at have været efter Corner. chron. nov. hos Eccard II. p. 766. Outzen Untersf. über die Alterthümer Schleswigs p 149 antager ikke uden Grund, at de hyppige Sammenkomster ved Eideren mellem tydske og danske Fyrster, som omtales hos Saxo, have fundet Sted paa den Ø, paa hvilken Rendsborg (die Altstadt) er bygget.

deres Myndling, en Krig med den mægtige Keiser, som kunde skille ham ved Riget. Absalon svarede: „at han vist nok vilde raade den unge Konge til det bedste, og ønskede ham Keiserens Venskab, hans egen Høihed ubeskaaren. Valdemar havde søgt Frederiks Venskab og intet fundet bedrageligere end hans Løfter. Kongen var ligesaa god Herre over Danmark som Keiseren over det romerske Rige." Sigfrid truede, og Absalon føiede til: „Troer Du, at Danmark er som Thyringen et let Bytte for Keiseren at tage, naar han det vil? Gaae og hils din Herre, at Danmarks Konge ikke agter at vise ham mindste Lydighed." Keiseren søgte nu at hævne sig ved andre. Hertug Bernhard af Saxen, som havde faaet en Deel af Henrik Løves Lande, vilde herske paa dennes Viis, og gjorde sig derved adskillige Herrer i Holsten, Lauenborg og Meklenborg til Fiender [1]. Blandt disse var ogsaa den vendiske Fyrste Niclot. Mod ham stod Borvin i Meklenborg. De Danske og Hertug Jarmer af Rygen holdt med Niclot; Borvin fandt Bistand hos Hertug Bugislav af Pommern. Denne Bugislav hadede og frygtede de Danske, og han hadede Jarmer, fordi han havde været disse behjelpelig i at hærje Venden [2]; han paatog sig derfor gjerne Keiserens Hævn mod Danmark og angreb efter flere skrømtede Underhandlinger Jarmer med en Flaade af 500 Skibe [3].

I Februar 1184 var Absalon i Lund og bekræftede der en vis Peder Stalles Gavebrev til Esrom Kloster lydende paa det Halve af Godset Sande [4]. Da han kom tilbage til Sjælland fik han Jarmers Budskab om hiint Overfald

1) Raumer Gesch. d. Hohenst II. p. 280.
2) Arnold. Lub. III. c. 7.
3) Saxo p. 376 sq.
4) Thorkel. dipl. I. p. 56.

af Bugislav; han lod strax opbyde det unge Mandskab paa Øen og samlede baade store og smaae, Handels- og Fribytter-Skibe [1]; han lod alle og enhver tage dem, de kunde. Det samme Opbud skikkede han til Øerne ved Sjælland. Ogsaa Skaaninger og Fyenboer bød han inden sex Dages Forløb at indfinde sig paa Samlingsstedet, formodentlig Grønsund, men hvis Tiden var dem for kort, da at blive hjemme; thi længere Frist end hine sex Dage kunde ikke indrømmes til Udrustningen. Opbudet røber, med hvilken Myndighed Absalon handlede, ligesom en af Valdemar i den unge Mands Mindreaarighed beskikket Rigsforstander. Alle mødte enten før eller til den bestemte Tid undtagen de af Skaane og Fyen, hvem Skyndingen ikke tillod at udruste flere end tyve Skibe. Med saamegen Hurtighed iværksatte Absalon Toget, at Kong Knud, som var i Jylland, da han fik Budskabet, ikke kunde komme tidlig nok til at drage med. Det var Pintsedag Aar 1184, at Flaaden afseilede til Hiddensø. Bugislav laae dengang ved Kostø under Rygen og saae sig selv og sine Folk tilgode under Sviir og Gjestebud. Siden fortalte Rygtet, at han havde lagt sig ved Strele for at gjøre Landgang. Absalon underrettet herom ved rygelandske Bud greb Fanen, stævnede til Land og kaldte Skibsførerne sammen. Med kraftige Ord oplivede han deres og Troppernes Mod, lovende dem den visse Seir; en Drøm havde bebudet ham den. Krigerne brændte af Lyst til at maale sig med Venderne og see Drømmen opfyldt. Mørket stod allerede paa, og lave Grunde gjorde Farten usikker igjennem Sun-

1) Her sigtes vel til det roeskildske Broderselskabs Skibe; thi andet Fribytterie var neppe dengang tilladt. Iøvrigt viser sig i denne Opbudsmaade intet Spor til, at Indretningen med Styreshavne dengang fandt Sted. Maaskee er den yngre. Maaskee den (efter dens Hjemmel, jydske Lov) blot gjaldt for Jylland.

det i Mørke. Absalon oppebiede derfor den følgende Morgen, og lettede da Anker. Men en rhelandsk Seiler standsede atter Flaaden i sin Fart ved det Budskab, at Bugislav endnu laae ved Kostø, og man vidste ikke, hvor han vilde begynde sit Angreb. Absalon lagde derfor ind til Drecce Strand [1]). Her berettede Ryboerne, villedede af en Taage, som havde unddraget Fienden for deres Blik, at Bugislav var seilet hjem, og de bade Absalon at møde Jarmer i Darsous Havn [2]). Jarmer var dog ikke her, men sendte et Bud til Absalon, som var gaaet i Land for at holde Gudstjeneste, med den Efterretning, at den pommerske Flaade nærmede sig, og at kuns den tykke Taage var i Veien for at see den. Absalon afbrød da Gudstjenesten og seilede mod Fienden. Da Pommeranerne bleve Skibene vaer, troede de, det var Borvin, som kom dem til Hjelp med de vestlige Vender; de tænkte ikke paa, at de Danske kunde være komne saa tidlig. Bugislav selv meente, det var den rygiske Flaade, og gav Befaling med 150 Skibe at omseile den; de øvrige Skibe lod han lægge sig i Slagorden. De Anseilende skulde ikke lettelig komme tilbage igjen, meente Absalon, og satte selv først ind paa dem. Sunc anbefalede ham Sindighed og at give Folkene Tid til at væbne sig; men han saae, at just nu var det beleilige Øieblik til at angribe Fienderne, som formodentlig laae i Bugten ved Darsin og kunde hverken flygte eller stride med Sikkerhed. Krigerne maatte iføre sig deres Rustninger, medens Skibene roedes frem. Intet af alt dette kunde Pommeranerne tydelig skjelne formedelst Taagen. Men alligevel de nærmede sig, kunde de modige Krigere

1) Nu Drigge, en liden Halvøe paa Rygen mellem Gammel- og Nye Færge.
2) Drasin eller Darsin mellem Eldena og Ludvigsburg i Forpommern, som dengang laae under Rygen.

ikke tæmme sig, at de jo løftede Fanerne og istemmede en høi Krigssang. Aldrig pleiede Fiender at blive Absalons Banner vaer, før de flyede; dette røbede ogsaa denne Gang Manden og indjog Pommeranerne en panisk Skræk, saa at de i største Skynding lettede Anker. Mange, som ikke kunde flygte hurtig nok, kastede sig i Søen og fandt deres Grav i Bølgerne. Atten af de største Skibe sank under Byrden af den Mængde, der stimlede sammen paa dem. Mandskabet af hundrede Skibe flygtede op paa Landet. Fem og tredive Skibe syntes endnu at ville holde Stand; men da Absalon med syv Skibe alene, uden at oppebie Resten af Flaaden, bød dem Spidsen, saa kastede Besætningen Vaaben og Heste over Bord for at lette Skibene og lode sig forfølge indtil Penefloden. Mod Aftens Tid vendte Absalon tilbage til sin Flaade træt af at forfølge. Han forsmaaede Deel i Byttet: „dette hørte Tropperne til, sagde han; Æren ham." Hele den fiendtlige Flaade faldt i Seirherrens Hænder saa nær som de atten Skibe, der vare sunkne, og de fem og tredive, som undkom. Den følgende Dag stødte atten Skibe fra Skaane til Flaaden; Absalon skjønnede paa deres Villie og Iver for at komme til rette Tid til Kampen og gav dem Deel i Byttet. Det var en let Seir, som fuldkommen gjorde Ende paa Vendernes Sørøverier og skaffede Danmark Herredømmet over Venden. Den var saa let og besynderlig, at man ikke bør forundre sig over, at pommerske Krøniker tilskrive Uveir, hvad Saxo, der synes dem partisk for Danmark og mod Bugislav, tilskriver Absalons Navn og Arm [1]. Men Seiren bar endnu herligere Frugter: den berøvede Keiseren alt Haab om at gjøre Danmark til et tydsk Rigslehn; dens Rygte forplantede sig med utrolig Hurtighed

1) Kantzow I. p. 206 og 213.

til Constantinopel selv, som Absalon erfarede ved nogle af hans Ryttere, der havde tjent blandt Væringerne i denne Bye. Seirherren affendte tvende Bud, det ene til Bugislav, krævede store Offere af ham, at han dermed kunde afkjøbe Kong Knuds Vrede. Bugislav lod ham takke for hans Raad, og lovede at ville handle derefter. Det andet Bud, ved Navn Tage, en ædelbaaren Mand fra Fyen, afgik til Kong Knud i Jylland med Efterretningen om Seiren og med Bugislavs Telt, som var bleven Absalon til Deel. Knud lod Tage udraabe Seiren paa Tinget i Viborg, og alle fik da Lyst til at fare med paa et nyt Tog til Pommern inden Høstens Tid, saaledes som Absalon havde foreslaaet, at ikke Venderne skulde kunne samle Kræfter.

Paa dette Tog ledsagede Knud selv Absalon i Julii Maaned Aar 1184 [1]). Indbyggerne af Volgast havde tilstoppet Penes Mundinger med store Stene for at hindre den danske Flaades Fremgang. Disse maatte bortryddes; Absalon var ogsaa her den første til at springe i Vandet og lægge Haand paa Arbeidet. Snart skredes til Beleiringen af Byen. Under en Regn af Pile og Stene stege de Danske i Vandet, for at optage de Pæle, Indbyggerne i Volgast havde nedrammet. Ved mange Bøininger maatte Absalon selv søge at undgaae Fjendens Skud. En Vende kjendte ham paa hans Skjoldmærke — maaskee den springende Hjort [2]) — og viste sine Staldbrødre Maalet, hvorefter de skulde sigte. Absalon blev opmærksom paa sin Livsfare, men slog det hen i Spøg: „Venderne ere opmærksomme for min Person“ sagde han. Et Forsøg af Esbern Snare at sætte Ild paa Volgast mis-

1) Knytlinga S. c. 129.
2) Efter Morten Pedersen var Absalons Skjoldmærke en guul Hjort med røde Takker i blaat Feldt, besaaet med 21 gule Stjerner.

lykkedes; omsider blev man kjed af en frugtesløs Beleiring og gav sig til at plyndre Landet. Bugislav smeddede imidlertid et Anslag mod Absalons Liv. Han udbad sig en Samtale med ham og fastsatte dertil en vis Time og sit eget Telt. En Normand, ved Navn Erling, anede Svig derunder, efter en Drøm, han havde havt, og meddeelte Absalon sin Frygt. Dette bestemte Absalon til at forlange, at Bugislav skulde komme til ham, eftersom en Hertug var ringere end en Erkebisp. Bugislav undskyldte sig og røbede derved, som man meente, sin Hensigt. Absalon vendte altsaa tilbage til sit Skibstade og fik Befaling af Knud at indtage Julins District og Fæstningerne ved Svinemynde. Det første udførte han selv; Fæstningerne fandt Esbern Snare forladte og opbrændte dem. Der var nu intet tilbage at plyndre paa aaben Mark: Knud besluttede derfor at drage hjem og atter at gjæste Landet i Høstens Tid, naar Laderne vare blevne fyldte [1]).

Det ifete. I September 1184 drog Knud over Tribsefes til Lübchin og Demmin. Engang skikkede han Absalon med en Trop Ryttere at plyndre en rig Bye, som var besat af en stor Mængde Fjender. I vidtudstrakte Rækker lod Erkebispen sine Ryttere trække op for at indbilde Besætningen, at de vare desto flere. Venderne gave da Byen til Priis og trak sig tilbage til en nærliggende Skov. Absalon frygtede dog for et Overfald af den overlegne Mængde; han lod derfor sine Mænd partieviis snige sig bort og atter for Fjendens Øine vende tilbage. Han udrettede ved denne List, at Venderne troede, han erholdt Forstærkninger; hans Ryttere fik Roe til at plyndre den rige Bye, hvor de fandt saameget Bytte, at de maatte brænde, hvad de ikke kunde slæbe

1) Saxo p. 382 sq.

med sig. Derpaa vendte han tilbage til Knud, som over Lubin rykkede tilbage ad Peenefloden til.

En Fred, som Bugislav bød, blev forkastet, og efterat have tilbragt Vinteren i Danmark foretog Absalon sig i Foraaret 1185 et nyt Tog til Pommern, paa hvilket Grotzvin [1]) og et stort Strøg af Landet blev ødelagt. Da Cammin selv, hvor Bugislav residerede, stod Fare for at indtages, saa bad han Absalon og Jarmer at komme til sig og mægle Freden med Kongen Absalon troede ham ikke mere og nægtede at ville underhandle om Fred, inden det omliggende Land var bleven ødelagt med Ild og Sværd; deels vilde han ikke for intet have gjort det lange Tog, deels frygtede han, at Bugislav kuns vilde tilsnige sig Frist for at samle Kræfter. Bugislav bad da blot for Kirkerne i Cammin, og at man for deres Skyld vilde spare Byen. Denne Bøn kunde Erkebispen ikke afslaae; men Landet ødelagde han. Bugislav erholdt frit Leide til at komme sammen med Kong Knud og omsider Freden paa haarde Vilkaar, blandt andre disse: at han skulde tage sit Hertugdømme til Lehn af Danmark og erlægge betydelige Bøder f. Ex. 800 Mark Sølv til Absalon [2]). Det var ikke mere end billigt, at Absalon tracterede Hertugen ved Fredsgildet; han blev saa vel tracteret, at han maatte bæres til sit Telt og fik 40 Mand til sin Bevogtning under Rusen. Saxo lader ham derfor berømme Absalons Omhyggelighed. Den danske Flaade havde sit Stade ikke langt fra Jomsborg, og ved denne Leilighed skulle de gamle Mure være blevne aldeles sløifede af Absalon. Svend Aagesen skriver, at han selv var Vidne dertil. Dog er det mueligt at, denne Begivenhed hændte sig allerede under for-

---

1) Ved Goricke saaes Ruinerne af Grotzvin i Rantzovs Tid (I. p. 209.)
2) Knytlinga S. c. 129. Lehnstagelsen omtaler ikke Rantzov I. p. 210.

rige Tog [1]). Omtrent ved Aaret 1187 ender Saxo destoværre Fortællingen om sin Helt [2]). Absalons øvrige Levnetsløb bestaaer af smaalig samlede Brudstykker. Det synes virkelig, som om hine Bedrifter vare de sidste i hans Krigerliv og Kronen for dem alle, og at Saxo derfor just her har afskaaret sin Fortællings Traad. Efter denne Tid skjenkede Absalon det geistlige Kald sin hele Opmærksomhed, men træder ogsaa nu og da frem som Statsmand i vanskelige Stillinger. Men det store Formaal, for hvis Skyld han havde ombyttet Krumstaven med Sværdet, var ikke ogsaa dette opnaaet? Danmarks indvortes Fred, dets Selvstændighed og Ære var hævdet, Venderne bøiede under Kristendommens Lov og Danmarks Aag, og Valdemars Scepter befæstet i Knuds Haand.

Absalon opholdt sig helst paa Sjælland uden dog ganske at forlade sit Bispesæde i Lund. Her underskrev han Kong Knuds Gavebrev af Aar 1186 til St. Laurentii Kirke og Kloster i Lund [3]), og havde vel ogsaa sin Deel i Gaven. Didhen sammenkaldte han Aar 1187 et nationalt Kirkemøde for at tilveiebringe Eensformighed i Gudstjenesten over hele hans Erkestift. Den ene Kirke holdt nemlig ikke Skik med den anden i Sang og Læsning over alt Riget, sandsynligviis fordi de første kristelige Lærere og Biskopper vare komne snart fra Hamborg snart fra England snart andetsteds fra [4]). De danske Bisper eller lærde Kanniker mødte da i Lund og

1) Vedel Simonsen om Jomsborg p. 172.

2) Ogsaa her omtrent forlade Knytlinga Sagas Forfatter og Svend Aagesen os.

3) Stobæus de numis et sigillis Lund. p. 69. St. Laurentii Domkirke prydede Absalon selv med kostbare Lysekroner, store Klokker og mange andre Smykker. Arnold. Lub. IV. c. 18; cfr. Lib. donat. Lund. S. R. D. III. p. 35.

4) Münter Magaz. für Kirchengesch. Nord. II. B. 3 St. p. 13.

affattede efter Overeenskomst med Absalon Breviarier og Farebøger over det, som skulde læses og synges daglig, til Aattesang og Aftensang [1]), i hver Kirke efter den Skik, som holdtes i andre kristelige Lande, dog nogenledes forandret, hvor de danske Helgenes Dage indtraf [2]). Siden foranstaltedes Stiftsmøder i samme Øiemed. Et saadan afholdt Biskop Orm i Ribe Aar 1188 og udfærdigede en Farebog for Ribestift [3]). Dog synes ikke fuldkommen Eensformighed efter Absalons Ønske at have været opnaaet. Af kristelig Ydmyghed lod Absalon sætte et Crucifix over Bispestolen, som stod foran i Choret af hans egen Domkirke; den Ærefrygt, som kommende og gaaende viste ham, skulde saaledes synes at vises alene den Korsfæstede [4]).

Blandt de danske Helgene, hvis Festdage bleve betegnede i Absalons Farebøger, var formodentlig ogsaa St. Kjeld, Provst i Viborg. Man fortalte mange underlige Ting om denne Mand, medens han levede. Som Kannik i Viborg var han formedelst sin Dyd og sine Kundskaber en Gjenstand for ryggesløse Embedsbrødres Spot og Nid; omsider blev han Aar 1150 ombragt af onde Mennesker, medens han i Asmildkloster ved Viborg, hvormed han havde Opsigt, læste sine Kannikerimer. Han blev derfor Aar 1188 indskreven i Helgentallet, og et eget Capel indrettet ham til Ære i Viborg Domkirke; under Hvælvingen hængte i gyldne Kjæder

---

1) Horæ canonicæ, matutinæ et vespertinæ. Navnet Farebog udledes af at fare, fordi man skulde have den med sig, hvor man foer.

2) Hvitfeld 2 P. p. 148. Petri Olai annal. S.R.D.I. p. 178 sq. Ejusd. chron. ibid. p. 121; cfr. t. VI. p. 624. Arnold. Lub. IV. c. 18. Magn. Matthiæ catal. episc. Lund. ed. Bartholin p. 51. Nogle henføre iøvrigt Begivenheden til 1188 eller 1189, fordi der medgik Tid, inden de nye Farebøger kunde indføres i hvert enkelt Stift.

3) Hvitfeld Bispekrøn. p. 20.

4) Arnold. Lub. IV c. 18.

den Kiste (St. Kjelds Ark), som gjemte hans Been, og Lamper brændte her Dag og Nat. Alt dette skete ved Absalon; thi den 9 Junii Aar 1188 kom Befaling til ham fra Pave Clemens III, at han skulde undersøge Kjelds Levnet og Undergjerninger, og som apostolisk Legat foranstalte hans Canonisation efter foregaaende Undersøgelse. Dog synes Handlingen ikke at være foretaget før den 11 Julii [1]).

Aar 1187 bemestrede Saladin sig Jerusalem og Frelserens Grav. Pave Gregor VIII opfordrede nu mere end nogensinde den hele Kristenhed til Korstog. Hans Affendinge kom til Danmark, just som Kong Knud ved Juletid 1188 holdt et Dannehof i Odense, hvortil han havde kaldt alle Fornemme, Biskopper, Lehnsmænd (officiales) og kloge Mænd, for at raadslaae om Rigets Anliggender. Efter denne Indbydelses Beskaffenhed kan det ikke omtvivles, at jo Absalon ogsaa var tilstede. Forsamlingen synes især at have bestaaet af Erkebispens Suffraganer og Slægtninge, og den bliver derved mærkelig i det danske Aristocraties Historie. At den ikke var et Ting eller Folkemøde, sees ogsaa deraf, at man, for at gjøre den herfra udstædte Opfordring til et Korstog almindelig, fandt det nødvendigt at lade Pavens Brev oplæse fra Prædikestolene og bekjendtgjøre paa Gader og Stræder. Da Pavens Bud havde skildret det hellige Lands Farer og aflokket Forsamlingen mange Suk og Taarer, tog Esbern Snare, ikke Absalon, Ordet og understøttede Opfordringen med al den Ild, der pleiede at besjele hans

---

1) Vita S. Ketilli S. R. D. IV. p. 432; cfr. Fant S. R. S. I. p. 52. Ved Viborg Domkirkes Brand Aar 1726 fandtes omkring de gamle Kannikestole følgende Indskrift:

O Ketille bone, noster reverende Patrone,
Fac te propitium per vetus officium.

Dette vetus officium var maaskee efter Absalons Farebog.

Foretagender. Femten af de ypperste Mænd, som vare tilstede, lode sig henrive, og blandt disse femten lod fem sig korse. Deres Navne vare Aage, Stig Hvides Søn, Alexander, Absalons Søsterson, Haagen, en Broder- eller Søsterson af Børglums Bisstop Tokke, Peder Palnesen, Palne Hvides Søn, og Svend Torkildsen — alle, som det synes, hørende til Absalons Familiestamme [1]), alle besjelede af hans Aand. Disse Korsfareres Skjebne [2]) angaaer os ikke videre her. Kong Knud fandt det ikke raadeligt selv at gribe Korset; deels var der i Norden Hedninger nok at omvende og undertvinge [3]); han behøvede ikke i Østerland at opsøge Korsets Fjender; deels behøvedes hans Nærværelse i Pommern. Hertug Bugislav havde Aar 1188 paa sin Dødsseng indsat Knud til Formynder for sine Børn. Imidlertid vilde Pommeranerne ikke erkjende dette Formynderskab. Dette var Anledningen til et nyt Tog hiinsides Havet i Begyndelsen af Sommeren 1189. Formodningen for, at Absalon førte Hæren til Pommern [4]), er uden Hjemmel af de mange Aarbøger.

Absalon hævdede med Fasthed sin Værdighed som Primas over Sverrige. Erkebisperne i Bremen kunde ikke glemme Tabet af den anseeligste Deel af deres Dioeces, og arbeidede paa at bringe Erkebispen i Upsal og hans Lydbisper til at rive sig løs fra Knud og begive sig under bremisk Kirkehøihed. Erkebisperne i Upsal ønskede paa deres Side gierne

1) De profectione Danorum in terram Sanctam S. R. D. V. p. 346 sq.

2) See Vedel Simonsen om Nordens Valfarter og Korstoge p. 111—123.

3) Cfr. Chron. Siall. ad a. 1191 og den islandske Annalist S. R. D. III. p. 69 om Toget A. 1192 til det hedenske Finland. Ligeledes Togene mod de hedenske Esthlændere A. 1196. S. R. D. III. p. 261. Gruber. origin. Livon. p. 1 sq. & p. 9. Paa intet af disse Tog synes Absalon at have gjort Følge.

4) Suhm VIII. p. 184. S. R. D. II. p. 633. III. p. 361.

at unddrage sig fra Lundestols Primat og synes i deres Bestræbelser at have været understøttede af Sverriges Konger, der klogelig indsaae, hvad der kunde flyde af hiin Lydighed mod en Metropolitan i et fremmed Rige, hvis Konger vare kun altfor tilbøielige til at skaffe sig Indflydelse i Sverrige. Man læse nøie et allerede ovenfor anført [1]) Brev af Absalon dem angaaende, som maatte forgribe sig mod Rydale Kloster i Smaaland, hvorlunde han som Primas truer ogsaa med det verdslige Sværd, og som apostolisk Legat hæver sig over enhver, om det end var en Erkebisp, og man vil finde, at baade Prælaterne i Upsal og Kongerne i Sverrige ikke uden Grund frygtede for Virkningerne af en saadan Myndighed. Hine forskjellige, hinanden modsatte Interesser yttrede sig endnu oftere i Absalons Embedstid. Imellem Aarene 1180 og 1184 [2]), altsom Erkebiskop Stephan i Upsala nærmede sig sit Endeligt († 1185), ansaae Sigfrid, Erkebisp i Bremen, Tiden beleilig til at gjøre gammel Ret gjeldende; han tvang under Trudsel af Fangenskab en svensk Biskop Johannes, som paa en Reise drog over Bremen, til at sværge sig Lydighed som den svenske Kirkes retmæssige Overhoved [3]). Saameget end det upsalske Capitel ved Affendinge til Curien i Rom søgte at forebygge det, saa maatte dog nogle Aar senere (A. 1186) Johannes, Cisterciensermunk i Alvastra Kloster, som det havde valgt i Stephans Sted til Erkebisp i Upsala, lade sig indvie og modtage Pallium af Absalons Hænder [4]). Da denne Johannes var bleven ombragt af esthlandske Søerøvere (1187),

1) Suhm VII. p. 602.
2) Ikke Aar 1185, som Suhm VIII. p. 142 antager; thi Sigfrid var ikke Erkebisp i Bremen længere end til 1184.
3) Krantzii Metrop. l. VII. c. 4.
4) Messenii Scond. II., 13. Pontoppidan I. p 464.

saa maatte Peder, hans Efterfølger i Erkesædet, finde sig i, paa lige Maade at blive indsat af Absalon [1]). Denne Peder vovede mod Absalons Forbud at indvie tvende Præster til Bisskopper, skjøndt de vare uægte fødte og altsaa efter det lateranske Conciliums Beslutninger ikke kunde modtage Consecrationen. Absalon afsatte disse Bisper. En tredies Indsættelse af samme Art havde han forhindret. Den Strid, som herover reiste sig, og Absalons Klage foranledigede Pave Innocentius III til at stadfæste Lundestols Primat og at bemyndige Absalon til at overrække Peders Eftermand, Oluf Lambatunga (1198), det Pallium, som Absalons Udsending Tobias bragte fra Rom. Ogsaa paakjendte samme Pave, i et Brev af 5 Dec. s. A. til den nye Erkebisskop Oluf ovennævnte Strid i det hele taget til Absalons Fordeel, dog med nogle Modificationer: „Oluf skulde nemlig undersøge Striden mellem Erkebisperne Absalon og Peder, afsætte hine Bisper (som altsaa ikke havde føiet sig efter Absalons Afsættelsesdom) og suspendere dem, som havde udvalgt dem. Vilde Oluf ikke rette sig herefter, saa var der meddeelt Erkebispen i Lund Befaling til at udføre Pavens Villie" [2]). Hvorlidet iøvrigt foregaaende Advarsler havde frugtet, røber Absalons Klagebrev til Paven [3]): „Sjelden fandt han som Sverriges Primas den Lydighed, der tilkom ham. Erkebispen i Upsal og hans Lydbisper vilde ikke efter Stævninger fra Lund indfinde sig; de undskyldte deres Udeblivelse med kongelige Befalinger, der holdt dem tilbage. Alt gik ustraffet hen i dette Rige, fordi man nægtede Primas hans Ret til

---

1) Fant. Script. Rer. Suec. I. p. 40. Suhm VIII. p. 182.

2) Celsii bullar. p. 47. Suhm VIII. p. 474 sq. Innocentii epp. ap. Baluz. I. p. 374, 419, 444.

3) Blandt Abbed Vilhelms Breve II., 88. S. R. D. VI. p. 77. Af Aar 1198.

at raade Bod paa Uordener. Han bad derfor Paven, at han vilde indskjærpe den svenske Geistlighed Hørighed med Hensyn til lovlige Stævninger fra Lundestol."

Absalon modtog ofte smigrende Beviser paa pavelig Høiagtelse. Udtryk deraf findes i Pave Coelestinus IIIs Brev af Aar 1191, hvori han tillod ham at meddele den ridderlige Biskop Svend af Aarhuus, Cistercienfernes varme Beskytter, Absalons Ven og ligesom han Helt og Elsker af Videnskabelighed, den forlangte Afsked og tillige at anvise ham Naadepenge af Stiftets Midler [1]. Vi anføre ikke disse Udtryk; thi Handlinger tale langt mere om hans Fortjeneste. Ogsaa han følte sig ligesom Svend træt af et daadfuldt Livs Møie og stundede til Hvile. Han var nu 63 Aar gammel og besluttede formedelst Alder og Svagelighed (Aar 1191) at frasige sig Roeskildestift, som af særdeles Naade havde i hans Person været forenet med Erkestiftet. Ogsaa ønskede han at see sin Fættersøn Peder Sunesen, dertil anbefalet ikke blot ved Lærdom og Duelighed, men ogsaa af den formaaende Stephan af Tournai, som sin Eftermand i Roeskilde. Denne Peder Sunesens Broder, den lærde Andreas, hvis Studier i fremmede Lande Absalon formodentlig har ledet, ligesom han havde ledet Peders, blev, vel ikke uden hans Indflydelse, Provst i Roeskilde, Kong Knuds Kantsler og omsider (1201) Erkebiskop i Lund. Ogsaa Bispedømmer bleve saaledes arvelige i Skjalm Hvides Slægt [2]. Hine Ønsker af Absalon bleve opfyldte Aar 1191 eller følgende Aar [3], og med Til-

1) Brevet hos Suhm VIII. p. 229.

2) Peder og Skelmo, Bogns Sønner af Pedersborg, bleve, den ene efter den anden, Biskopper i Aarhuus. De vare Absalons Næstsødskendebørn, og ligge begravne i Sorøe Kirke ved deres mægtige Beskytters Fødder.

3) Allerede Aar 1192 nævnes Peder som hans Efterfølger. Petri Olai ann. Dan. S. R. D. I. p. 180. Erici Reg. ibid. p. 164. Hamsfort. chron. ibid. p. 283.

føiende, som mere end alt udmærkede den Fratrædende. I en Bulle af 20 Marts 1193 stadfæstede nemlig Pave Coelestinus III Absalons Gave til Roeskilde Stift af Kjøbenhavns Slot med Tilliggende. „Han skulde dog selv besidde Slottet, saalænge han levede, og ingen af de efterfølgende Bisper maatte afhænde det fra Stiftet. Og efterdi, saa lyder Bullens Ord, Vi have hørt, at Rigets Anliggender og Sjællands Vel ofte kræve din Nærværelse paa denne Øe: saa anordne Vi ved nærværende Brev, at hvo som helst der retmæssig maatte blive valgt til Bisskop i Sjælland, med ham skal Du, saa ofte Du vil komme, have fælleds Bord, og han vise dig skyldig Ærefrygt som en Familiefader; i sine egne Forretninger skal han følge dine Raad og Anordninger. Ligesom Sønnen sin Fader, skal han, saa ofte Du vil, og Nødvendigheden kræver det, lydig staae Dig bi udi Skaane til at bestride dit Kald. Dette have Vi billigen tilstaaet Dig for din Person, og skal da denne Forbindelse mellem Dig og Bisskopperne af Roeskilde ophøre med din Død [1]." Sjællands Bisskop blev ham altsaa tilforordnet som Medhjelp, og virkelig finde vi, at Peder Sunesen ogsaa i Kamp for Fædrelandet har røgtet Absalons gamle Kald, dog ikke med hans Kyndighed og Lykke. Men Absalon fandt ikke den Roe, han trængte til, og ophørte heller ikke med kraftfuld Haand at gribe ind saavel i Statens som i Kirkens Anliggender; uroelige Tider forestode begge.

Erik, Erkebisskop i Trondhjem, turde ikke uden særlig Tilladelse af Paven krone Sverre til Konge i Norge efter hans Ønske, og han fandt sig ikke beføiet til heri at vise nogen Gunst. Sverre vilde ikke lade de Bestemmelser, som Erkebisp Eistein havde aflokket Erling Skakke, staae ved

1) Thorkel. dipl. I. p. 65 sq.

Magt; han vilde ikke taale, at Erkebispen forøgede sine Rettigheder og Indkomster, eller at han tog flere end 30 Mand Bevæbnede med paa sine Reiser. I den Strid, som herover opkom, vilde Sverre henholde sig til de ældre Landslove; Erik derimod appellerede til Eisteins Lov, kaldet Guldfjeren, og til den canoniske Ret. Da nu Kongen erklærede alle de Mænd fredløse, som Erkebispen holdt over det Antal, Skraaen tilstædede, saa flygtede denne med alle sine Mænd og det Gods, han kunde føre med sig, til Danmark Aar 1191, søgte og fandt Beskyttelse hos Erkebispen i Lund. Absalon underholdt ikke blot Erik, men ti Mænd til hans Tjeneste [1]. Da han s. A. den 26 Oct. indviede Gumløse Kirke (Gyngeherred i Skaane), forherligede den trondhjemske Prælat Handlingen ved sin Nærværelse. Blandt de Reliqvier, som Stifteren Thrugot Ketilsen nedlagde paa sin Kirkes Alter, maatte det være Absalon behageligt at see nogle Levninger af sin Frænke St. Margaretha [2]. Paa lige Maade havde Absalon forhen aabnet et Fristed for den svenske Biskop Stenar af Verio, da han af ubekjendte Aarsager maatte flygte af Land og Stift [3]. Enhver Leilighed til at træde frem som de nordiske Kirkers Beskytter mod Vold og Uret kunde ikke andet end være Erkebispen i Lund velkommen. Absalon kaldte sig ikke eller var Norges Primas med samme Ret som Sverriges: Erik selv havde hentet sit Pallium i Rom og ikke i Lund. Men de norske Biskoppers Skjul under Absalons Vinger var det ikke en Hylding af

---

1) Sverres Saga c. 112 sq. c. 126. S. R. D. VI. p. 21. Anecdoton ad historiam Suerreri, ed. Werlauff p. XXXV. sq.

2) S. R. D. V. p. 377.

3) Lagerbring II. p. 279. Da Stenar Aar 1180 har underskrevet et Brev, som Absalon udstædte i Lund (Stephanii proleg. ad Saxon. c. II. p. 18), saa var dette Aar formodentlig hans Landflygtighedstid.

hans Magt og mere end en Drøm fra hiin Tid, da det hele Skandinavien laae under Lundestol? Men desuden kunde en Konge, saa djærv og fast som Sverre, blive farlig for hele Hierarchiet i Norden. Han havde styrtet Erling Skakke og Magnus Erlingsen, Danmarks Vasaller eller Clienter, og vilde ikke træde i samme Forhold til den danske Krone, hvori hine havde staaet. Ogsaa dette kunde bestemme Erik og hans Lydbisper til at søge Beskyttelse i Danmark, og bestemme Knud og Absalon til at give den. Fra Lund af sendte Erik sine Klager over Sverre til Curien i Rom og skrev tillige om den Agtelse og Godhed, hvormed han blev behandlet og underholdt af Erkebispen i Lund. Absalon understøttede hans Klager [1]. Deres forenede Bestræbelser havde den Virkning, at Sverre blev sat i Band (1194), og Bandbullen blev hver Søndag oplæst fra Choret i alle danske Kirker [2]. Ogsaa Kong Knud lod sig ved Absalons og Pavens Forestillinger [3] overtale til at gjøre den norske Kirkes Sag til sin og det danske Riges. Uagtet alt dette blev dog Sverre kronet og salvet til Konge af den i Bergen forsamlede Geistlighed [4]. Efterhaanden forsamlede sig alligevel det norske Cleresie om Absalon Poul, udvalgt Biskop af Skalholt, drog med Sverres Minde og Leidebrev til Lund, hvor han boede hos Absalon, og blev af ham indviet den 22 April Aar 1195; Erkebiskop Erik kunde formedelst Blindhed ikke selv forrette Handlingen. Allerede tidligere vare de norske Lydbisper af Erik nedkaldte til Danmark; men Sverre havde vidst at fængsle deres Interesse til sin, indtil det rygtedes, at Paven havde bandlyst alle de Prælater,

1) Brevene findes blandt Abbed Vilhelms. S. R. D. VI. p. 21.
2) Sverres S. c. 121.
3) Pavens Brev til Knud hos Pontoppidan. I. p. 494.
4) Sverres S. c. 123.

der mod hans Villie havde bivaanet Kongens Kroning. Da slog Samvittigheden de Frafaldne, og fire norske Bisper flygtede til Erik og Absalon og udsonede sig med dem. De fik alle deres Ophold af Absalons Haand, have med ham underskrevet det fornyede Fundationsbrev for Sorøe Kloster og bleve betænkte med Gaver i hans Testament [1]. Blandt disse Bisper var ogsaa den uroelige, hævnesyge og ærgjerrige Niels af Opslo, som understøttet af de Danske stillede sig i Spidsen for Baglerne og gjorde Sverre lang og haardnakket Modstand [2]. Striden endtes ikke førend med Sverres Død, da ogsaa Absalon laae i Graven. Hagen, Sverres Søn, kaldte efter sin døende Faders Raad Bisperne tilbage fra Danmark og forligte sig med dem [3]. Hvordan end Absalon var beføiet til at ansee Sverres Handlemaade efter den geistlige Ret, saa maa den upartiske Historie ikke blot i Almindelighed give denne Fyrste en hæderlig Plads blandt Norges Konger, men ogsaa det Vidnesbyrd, at han gjorde vel i at ville bringe de overmodige Erkebisper i Trondhjem tilbage til deres Pligt som Undersaatter og ordne Kirken under Staten. Det synes derimod, som Absalon denne Gang glemte Staten for Kirkens Skyld, og indviklede Danmark i Striden med den store Sverre til en meget uheldig Tid. Thi af hine Aarsager og af Had til Absalon synes Sverre at have understøttet den slesvigske Biskop Valdemar i hans Oprør mod Knud VI.

Denne Valdemar udgav sig for en uægte Søn af Knud Magnussen. Hvorledes det end iøvrigt forholdt sig med hans Moders Vidnesbyrd desangaaende, saa erkjendte dog

---

1) S. R. D. IV. p. 554. t. V. p. 424.
2) Sverres S. c. 128 sq.
3) Hagen Sverresens S. c. I. Thorkel. dipl. t. II. p. 18

Kong Knud sit Slægtskab med ham [1]). Ved kongelig Gunst var han bleven Biskop i Slesvig og havde faaet sit Bispedømmes Indkomster anseeligt forøgede. Hertil bidrog ogsaa Absalon sit, idet han (1187) stadfæstede ham Tienden i Slesvigs Stift, som brugeligt var i andre Stifter. Inden trende Varsler skulde Tienden erlægges eller Bandsættelsen paafølge. Erkebispens Anordning, understøttet af Kongens Magt, gjorde sin Virkning; før den Tid havde Bønderne i Sønderjylland ikke været at formaae til at betale Tiende [2]). Bisskop Valdemar besad desuden store efter sin Fader Knud Magnussen arvede Rigdomme. Men opdraget i Kongeslægten og sin høie Byrd bevidst fandt han sit Bispedømme for trangt og higede efter verdslig Magt. Med Herredømmet over Ditmarsken gjorde han Begyndelsen. Erkebisskop Hartvig af Bremen havde undertvunget og belagt dette Land med Pengebøder, som ikke kunde udredes. Ditmarskerne afrystede Aaget og kastede sig under Valdemar i Slesvig (1188): „de havde lovet at tjene St. Peder, sagde de, og kunde derfor ligesaavel tiene St. Peder i Slesvig som i Bremen [3]).“ De lovede sig ved denne Underkastelse Bistand ikke blot af den rige Bisskop, men ogsaa af Kong Knud. Endogsaa Statholderskabet over Sønderjylland, hvilket synes at have været de nærmeste kongelige Prindser forbeholdt, var Valdemar i lang Tid betroet. Men da denne Værdighed blev ham berøvet og overdraget til Kongens Broder Valdemar og han desuden af andre Varsler mærkede, at Scepteret hældede til denne Side; saa vaagnede hos ham ærgjerrige Drømme

1) Cypræi annal. episc. Slesv. c. 27 p. 200. Pontoppidan I. p. 456. I Documentet kalder Kongen ham sin consobrinum.

2) Cypræus c. 33. Thorkel. I. p. 60. Kong Valdemar IIs Brev til Pave Innocentius III. Baluz. VIII. p. 192.

3) Arnold. Lub. III. c. 21. Cypræus p. 207 sq.

om at kunne i Tiden bemægtige sig Riget, hvortil han ansaae sig ligesaa berettiget som Knud selv. Han knyttede Forbindelse med Keiser Henrik VI, som ikke var Danmark god, og blev ved hans Indflydelse og de bremiske Domherrers Valg Erkebiskop i Bremen. Kong Knud kunde ikke være ligegyldig ved denne Tilvært i en Medbeilers Magt. Ogsaa Absalon havde som Primas i Norden Aarsag til at være misfornøiet med det nye Valg; thi man paastod, at Domherrerne havde valgt Valdemar, fordi de haabede ved ham at bringe Legats Værdigheden og Primatet over de nordiske Kirker tilbage til Bremen [1]. Det synes som Kongen og Absalon have været heldige nok i at hindre ham fra at tiltræde og benytte sin Værdighed. Herved blev Valdemar formodentlig endmere tilskyndet til at bestyrke sig ved Forbindelsen med Rigets Fiender, Markgreve Otto af Brandenborg, Hertug Bernhard af Saxen og Grev Adolph af Holsten [2]. Men i Bevidstheden af sin Svaghed og sine onde Hensigter flygtede han (1192), uden at være nødt dertil [3], til Kong Sverre i Norge, og søgte Hjelp saavel hos ham som hos den svenske Konge Knud Eriksen, hvis Thronrival Sverker II var paa mødrene Siden beslægtet med det danske Kongehuus, blev opfostret i Danmark og ægtede i dette Land en Beslægtet af Erkebiskop Absalon, nemlig Ebbe Sunesens Datter Benedicta [4]. I Norge havde Biskop Valdemar mægtige Paarørende og en endnu mægtigere Beskytter i Sverre, der var Kong Knud, Absalon og alle Erkebiskop Eriks Venner

1) Krantzii Metrop. l. VII. c. 31.

2) Cfr. Arnold. Lub. III. c. 20.

3) Annal. Esrom. S. R. D. I. p. 242.

4) Lagerbring II. p. 286; cfr. p. 202 not. 4. Imidlertid er det vel muligt, at der bør læses Regem Suerre istedetfor Sueciæ, naar der meldes om Valdemars Flugt til Kongen af Sverrige.

af Hjertet fiendsk. I det følgende Aar (1193) landede han i Sønderjylland med en norsk Flaade, og antog Titel af Konge i Danmark og Bisskop i Slesvig;, til samme Tid rykkede Grev Adolph frem med sin Hær. Nogle af Bisskoppens formeente Venner, blandt hvis Navne det smerter at læse Absalons, forestilte ham da: „at han ikke kunde være Konge og Bisskop paa een Gang; at han snarere ved Klogskab end ved Vaabenmagt kunde naae sit Maal; Rigets Store vilde tale hans Sag hos Kongen, af hvis Naade han kunde vente sig sin Værdighed tilbage [1]) og forøgede Indkomster o. s. v.“ Valdemar lod sig hilde i Snaren, begav sig med eller uden Leide til Kong Knud og lod sine Tropper gaae fra hinanden. Han blev den 2 August 1193 lagt i Lænker og Baand paa Brønlund Slot (Arnold skriver Burlund) nærved Apenrade; herfra blev han bragt til Nordborg og endelig i Statsfængslet paa Søeborg i det nordlige Sjælland [2]). At en Bisskop var bleven fængslet og paa en saa uværdig Maade, kunde ikke være Paven ligegyldigt. Absalon og hans Lydbisper tilligemed den virksomme Abbed Vilhelm af Ebelholt gjorde sig derfor megen Umage for at retfærdiggjøre Kongens Handlemaade for den romerske Curie: „han kunde for den offentlige Roeligheds Skyld ikke have handlet anderledes [3]).“ I denne Anledning og for at stifte Fred mellem de nordiske Riger, kom Cynthius (Cencius, Cenci), Cardinalpræst af St. Laurentius til Lucina, til Danmark som pavelig Legat, men synes ikke at have udrettet noget til Fordeel for Valdemar [4]).

---

1) Formodentlig var Ditmarsken ham ogsaa frataget. Arnold. Lub. IV. c. 22. Suhm. VIII. p. 261.

2) Arnold. Lub. IV. c. 17. S. R. D. III. p. 261. Krantzii Dan. l. VII. c. 7. Cypræus l. c.

3) Epist. Wilhelm. Abb. S. R. D. VI. p. 41, 58.

4) Suhm VIII. p. 285. Münter Mag. für Kirchengesch. Nordens I. p. 32.

Derimod stadfæstede Cencius Absalons Gave af Kjøbenhavns Lehn til Roeskilde Stift [1]). Aasalon forstod at behandle Curien og dens Legater. Valdemar opgav ikke sine Fordringer paa Deel i Riget foruden sit Bispedømme, og forblev i sit Fængsel lang Tid, efterat Kong Knud og Absalon havde veget Pladsen. Han blev først befriet Aar 1206, og Kong Valdemar Seier maatte fortryde hans Løsladelse. Imidlertid er det mærkeligt, at Pave Innocentius III i sit Brev (af Aar 1203) til Valdemar II, hvori han anholder om Biskoppens Befrielse, ikke omtaler den uretfærdige eller underfundige Maade, paa hvilken han var taget til Fange, ikke heller nævner Absalon, men blot dadler Kong Knud, „fordi han havde behandlet en salvet Biskop som en ringe Træl, lagt hans Fødder i Stok og hans Hænder i Bolt og Jern, istedetfor at stille ham for det romerske Sædes Domstol. Herved havde Kongen givet andre Fyrster et farligt Exempel paa at fornærme Geistlighedens Friheder." Paven undskyldte iøvrigt ikke Biskoppens Forhold, men formaner Kong Valdemar til Forlig og en mildere Fremgangsmaade for sit Rygtes og Frelses Skyld og for sin Broders Sjels Bedste" [2]). Det var formodentlig den retsindige Innocentius ubekjendt, at Kong Knud gik i Absalons Ledebaand.

Som det synes, i Anledning af Biskop Valdemars Fængsling [3]), men ogsaa for at handle om et Korstog og i Kong Sverres og Dronning Ingeborgs Sag, drog Cardinal Fidentius til Danmark Aar 1196, og betegnede paa pavelige Legaters Viis sine Veie med Plyndringer fra Geistlige og Klostermænd. Med Samtykke og Bistand af Biskop Pe-

---

1) Thorkelin dipl. I. p. 65 sq.

2) Suhm IX. p. 16—18. Innocentius's Brev efter Raynald. annal. XIII. 1203 n. 64 ad a. og Du Theil i denne Paves Breve t. VI. 104.

3) Hvitfeld p. 163, 174.

der i Roeskilde stillede Fidentius sine Fordringer navnlig til Abbederne under Trudsel af Afsættelse. I denne Nød skjød Abbed Vilhelm af Ebelholt sig ind under Absalons Varetægt og forestilte denne i et Brev [1]: „at Kornforraaden var i dette A. (1196) mindre end ellers; Brødet burde ikke rives fra de Fattige for at kastes for Ulvene. Han selv (Vilhelm) og Brødrene i Ebelholt maatte æde Brød med Avner i, som var ei Engle- men Heste-Føde; og dette selv havde de ikke engang havt, hvis ikke Absalon med sin sædvanlige Gavmildhed var kommen dem til Hjelp. For ham, deres Velgjører, læste de unge Munke daglig Messer uden Ophør og til bestemte Timer Dag og Nat Psalmer, Herrens Bøn og Collecter. Vilde end andre Abbeder af Frygt for Afsættelse fylde Cardinalens Pose og indstille sig for ham, han (Vilhelm) vilde det dog ikke, men hellere vende tilbage til sit Fædreland, hvor Brødet ikke vilde fattes ham, og han haabede da, at Absalon vilde antage sig hans efterladte Børn." Vilhelm klager fremdeles over Bispernes Daarskab, som kappedes een med 100 Mark, en anden med 50 og atter en tredie med 30 Mark at mætte den graadige Ulv. Det kunde være nok at give Legater frit Underhold med fire Heste og fire Mark Sølv. Han slutter med den Bøn til Absalon, at han, som altid havde givet til de Fattige, dog ikke maa følge hine Bispers Mønster, men tage Abbederne i sin Beskyttelse." Hvorvidt Absalon har agtet paa dette Brev, vides ikke; men Vilhelm blev snarere, end han havde tænkt, befriet for Fidentius; thi en pludselig Død bortrykkede ham paa hans Reise i Skaane d. 19 Februar 1197, og han blev begravet i St. Laurentii Kirke i Lund [2]). I samme

1) Epist. I. 25. i S. R. D. VI. p. 21.
2) Annal. Esrom. S. R. D. I. p. 243. Lib. dat. Lund. ibid. III. p. 488.

Stund døde Biskop Thorer og Mester Richard, der af Kong Sverre vare skikkede til Rom og nu vare vendte tilbage i Cardinalens Følge. Rygtet gik, at de alle vare ved et Maaltid blevne forgivne af en skaansk Præst [1]. Stege Fidentius's Udsuelser til den Høide, at man paa denne Maade vilde befrie sig for ham? Frygtede den trondhjemske Erkebiskop Erik, som levede i Absalons Gaard, at Legaten vilde blive en villig Dommer, som Sverre havde vundet eller kunde vinde? Fidentius's, Thorers og Richards pludselige Død til een og samme Tid bliver altid mistænkelig [2].

Et ikke uvigtigt Statsanliggende beskjæftigede Absalon i hans sidste Leveaar, uden at han dog oplevede dets endelige Afgjørelse. Aar 1193 beilede Philip August, Konge af Frankerige, til den danske Prindsesse Ingeborg, Knud VIs Søster, og forlangte i Medgift Overdragelsen af de danske Kongers gamle Fordringer paa Englands Rige; han forlangte endvidere en dansk Hjelpehær og Flaade paa eet Aar for at give disse Fordringer Kraft. Udsigten til Erobringer hiinsides Havet var indbydende nok, medens Englands Konge, Richard Løvehjerte, var Keiser Henrik VIs Fange. Kong Knud overlagde Philips Andragende med sit Statsraad og fornemmelig med Absalon. Saameget end denne i andre Henseender bifaldt Partiet, saameget fraraadede han dog Kongen at udstyre sin Søster paa den forlangte Maade:

---

1) Sverres S. c. 128.

2) Fortalen til Norske Kongers Krønike t. IV. (ed. Thorlacius & Werlauff) p. XXI vælter Mistanken for Mordet paa Sverre selv. Men hvorfor skulde vel han lade sine egne Affendinge myrde? Den Bulle af Innocentius III (1198), hvori Paven omtaler disse Affendinge og det falske Pavebrev, Sverre havde produceret, melder ikke et Ord, som kunde kaste Mistanken paa Sverre. Epist. ed. Baluz. I., 382 & 226. Er det rimeligt, at ikke Erik skulde have gjort Anmeldelse i Rom om denne Forbrydelse af sin Fiende, hvis han havde turdet det?

„Danmark havde Fjender nok i sine Naboer og Venderne; det vilde ikke være klogt at kaste sig i en dobbelt Fare ved at angribe uden skjellig Grund et kristeligt, uskyldigt Folk, som desuden var rigt og mægtigt.“ Ifølge disse Forestillinger lod Knud det beroe derved, at han bortskikkede Bruden blot med et Pengeudstyr. Det er bekjendt [1]), at Philip August derefter pludselig fattede Lede for sin unge Gemalinde og forskjød hende, beraabende sig paa Slægtskab med hende i forbudne Led; han forlangte lovformelig Skilsmisse. Den unge, ulykkelige Ingeborgs Skjæbne gjorde Opsigt og fandt Deeltagelse overalt, meest i hendes Fædreland. Hendes Sag angik ikke blot Staten, dens Ære og en Ulykkeligs Forsvar; den hørte ogsaa under det geistlige Ting. Absalon brevvexlede derom med den virksomme Abbed Vilhelm af Ebelholt. I hans Navn tilskreves de franske Prælater for at overtyde dem om Urigtigheden af det paaberaabte Slægtskab. Han forfattede og afsendte Aar 1194 til Rom det Slægtregister, som skulde overbevise ogsaa Paven om Philips Uret [2]). Absalon fortsatte vel sine Bestræbelser for Ingeborg de følgende Aar [3]); men det synes dog, som han og Kong Knud efterhaanden tabte deres Varme for hende eller tabte hendes Sag af Sigte formedelst andre Anliggender. Men forladt af alle andre, blev hun dog ikke forladt af den standhaftige Pave Innocentius III, som tilsidst bevirkede hendes Gjenforening med Philip August (1213).

---

1) I Særdeleshed af Engelstofts Undersøgelse: Philip August og Dronning Ingeborg. Kjøbenh. 1801, hvortil vi maae henvise alle, som ønske at gjøre sig nøiere bekjendte med denne Sag. Her er kun Stedet at berøre Absalons Deel i Forhandlingerne. A. Kall blev Fædrelandet de videre Oplysninger skyldig, hvilke han i Fortalen til Suhms Hist. t. VIII. havde lovet at ville tilføie denne mærkværdige Sag.

2) Wilhelm. ep. II. S. R. D. VI. p. 41. 85 o. a. St.

3) Engelstoft p. 178 sq.

Fra samme Pave haves trende Breve til Absalon af Aar 1198. Ved det ene (af 13 Nov.) stadfæstede han Erkebispens Bestemmelser angaaende Kjøbenhavns Slot og underliggende Gods, alt som det forhen var bevilget. Det andet (af 16 Nov.) var foranledjget ved en Forestilling af Absalon: „hvorlunde mange havde paa en ondskabsfuld Maade hindret Opfyldelsen af Gaver, som paa Sotteseng eller paa andre Maader bleve tillagte Kirker og Klostere." Testamenter vare ikke meget brugelige i Danmark. Naar man vilde tilskjøde Jordegods til helligt Brug, pleiede man at tage Jord og indsvøbe samme i en Flig af Kjortelen, som blev holdt af en Bisskop eller anden Prælat, eller ogsaa man indsvøbte Jorden i et Stykke Tøi og lagde den paa Alteret i Vidners Paasyn Denne gamle Vedtægt (scotatio) anordnede Paven nu at skulle gjelde fremdeles og betragtes ikke saameget som et Beviis for Gaven selv som for dens Overgivelse. Denne Bulles Overtrædere skulde straffes med Band uden Appel [1]). Af det tredie Brev (af 9 Dec.) sees, hvilke Excesser Brødre af Johanniterordenen tillode sig her i Landet, naar de tryglede om Almisse til Korstog: til Vicarier indsattes ryggesløse Mennesker, som besmittede sig selv med Laster, Kirken med Blod og vare ulydige mod Bisperne under falske Foregivender af paveligt Privilegium. Saadanne Excesser blev det Absalon overdraget at ændse med al den Myndighed, som var lagt i hans Hænder [2]).

Der er intet bedre Beviis for Absalons Svagelighed end det, at ikke han, men hans Fætter Bisskop Peder af

1) Maaskee har en Tilbagetagelse af en Ebelholt tilskjødet Jord, hvilken Vilhelm tilmeldte Absalon (epist. II. 18), nærmest givet Anledning til denne Erklæring.

2) Suhm VIII. p. 430—32.

Roeskilde anførte den danske Hær mod Otto af Brandenburg, da denne Fyrste (1198) foresatte sig at uddrive de Danske af Pommern. Der er heller intet sikkrere Beviis for Absalons Fraværelse end det slette Udfald af Toget, paa hvilket Peder blev fanget [1]), og nær havde forødet Frugten af de Laurbær, Absalon her havde høstet i sine yngre Aar. Dog dette Tog var intet Korstog mod Hedninger. Saadanne laae endnu den gamle Erkebisp paa Hjertet. Da derfor Albert, Kannik i Bremen, blev (1198) udvalgt til Biskop i Livland og i Norden, og især paa Gulland samlede sig en Korshær mod de hedenske Liflænder, lod Absalon ham ikke savne Understøttelse [2]).

Absalon følte sine Dages Ende at nærme sig, og alle hans Tanker, hele hans Kjerlighed vendte sig mod det Sted, hvor han vilde ret egentlig samles med sine Fædre. Sorøe var hans fædrene Gods; i Klosterkirken hvilede hans Faders og Moders Been; dibhen lod han fra Fjenneslev Kirke bringe Levningerne af Skjalm Hvide og Tokke og indmure i een af Kirkens Piller [3]); der ønskede han selv at gaae til Hvile. Biskop Peder Sunesen kunde derfor med Rette i det Brev (af A. 1202), hvori han stadfæstede Absalons Gaver til Sorøe Kloster, sige om denne Stiftelse, „at den var oprettet af hans Forfædre som en Begravelse for hans Slægt" [4]). Klosteret havde Aar 1193 lidt ved Ildsvaade. For at komme det til Hjelp navnlig med Bygningstømmer, Jern og Salt, skjenkede Absalon det (Aar 1197) Landsbyen Thoaker i Halland med Tilliggende, samt hans Deel af

1) Arnold. Lub. VI. c. 9.
2) Gruber. origin. Livon. p. 15 sq. 224.
3) S. R. D. IV. p. 540, 569, 570.
4) In sepulturam nostræ cognationis fundatum. Thorkel. dipl. I. p. 79.

Tienden [1]. Han stadfæstede Klosteret alle dets Eiendomme. Som Biskop i Roeskilde havde han engang tillagt samme hele Bispetienden af Ringsted Herred. Men da den Forandring var skeet med Tiendetagelsen, at den ikke længere betaltes med Penge, men oppebares i Korn, og Roeskilde Stift, som ikke længere var hans, derover leed et altfor betydeligt Tab; saa gjorde han denne Indskrænkning i den første Gave, at han istedetfor hele Tienden anviste Klosteret Tienden blot af syv Sogne og tvende Capeller i samme Herred, og lagde dertil den tredie Deel, som tilkom ham selv, af det Offer, der faldt paa St. Margarethas Alter i Maria Kirken i Roeskilde [2]. Hertil føiede han Aar 1199 fire Godser af sin fædrene Arv nemlig: Holbek, Lesfiøholm, Eriksløv og Krenketorp med Tilliggende [3]. Denne Gave bekræftede han den 8de Junii s. A. paa sit Slot i Kjøbenhavn i Overværelse af sin Broder Esbern Snare, dennes tvende Sønner, Absalon Feeth og Johannes, og Søstersøn Alexander. Han, Esbern og deres Fætter Suno Ebbesen bestemte Klosteret det Halve af deres Arvegods og andre Midler [4]. Til samme Tid rimeligviis eller Aar 1200 har han og Esbern Snare udfærdiget det fuldstændige Fundationsbrev for alt det, som de selv og deres Familie havde skjenket til Sorøe [5]. Aar 1200 forundte Absalon Lygum Kloster i Ribestift adskillige Friheder [6], og samme Aar den 28 Dec. underskrev han i Lund Kong Knuds Anord-

1) S. R. D. IV. p. 471. 568. Thorkel. dipl. I. p. 73.

2) S. R. D. IV. p. 567. Thorkel. I. p. 276 sq.

3) S. R. D. IV. p. 473.

4) Suhm VIII. p. 483.

5) S. R. D. IV. p. 533 sq., hvor Indholdet, desværre kuns summarisk, er angivet, og Tiden ikke heller bestemt.

6) Suhm VIII. p. 518. Pontopp. I. p. 440.

ning om Drab, ved hvilken de sædvanlige Drabsbøder og Straffe skjærpedes [1]. Disse ere de sidste Handlinger af hans geistlige Virksomhed. Allerede i Aaret 1200 begyndte han som en 73aarig Olding at skrante. Han begav sig til Sorøe for der at vente paa sin Død [2], og opsatte paa Sygeleiet sin sidste Villie i Overværelse af sin Broder Esbern, Gaufrid, Abbed i Soer, Provsterne Tokke og Aage, Magister Johannes, Præsten Aufrid, hans Capellan Thord, hans Kæmmerer Hagen, hans Drabanter Paul og Simon, og Henrik, Conversus fra Soer. Ved dette Testament, med Sperlings Oplysninger et herligt Bidrag til den Tids Culturhistorie [3], efterlod han til Sorøe Kloster sin hele fædrene Arv undtagen Fjennesløv, som Esbern beholdt. Han betænkte desuden Aas Kloster i Halland (en Datter af Sorøe Kloster), St. Laurentii Kirke og Kloster i Lund, de landflygtige norske Bisper, Kong Knud, Klosteret Ebelholt, de Fattige, adskillige Geistlige, blandt hvilke Saxo Grammaticus, mange af hans egne Paarørende og Tjenere. Han satte ogsaa adskillige Trælbundne i Frihed, hvilket ansaaes for en Gud velbehagelig Handling til Sjelens Frelse.

Natten til St. Benedicti Dag den 21 Marts Aar 1201 døde Absalon i Sorøe Kloster, og hans Dødsdag mindedes fra Slægt til Slægt med Bøn og Messe af Brødrene i Soer. Hans Been bleve lagte paa det helligste Sted i Kirken foran Jomfrue Marias Høialter [4]. I nogle Aar laae Ascer Rygh ved hans Side. Men da den gamle Klosterkirke brændte Aar 1247, bleve Benene af de Døde adspredte. Aar 1285

1) Bring: Monument. Scanens. I. p. 88 sq.
2) Arnold. Lub. IV. c. 18.
3) O. Sperling: Test. Absolonis i S. R. D. V. p. 424 sq.
4) Chron. Siall. S. R. D. II. p. 624. Lib. dat. Lund. ibid. III. p. 498.

reiste sig nu den nuværende store Maria-Kirke af Asken: da lod Abbed Niels den Tredie Levningerne af Absalon samle saa godt, som muligt, flytte til den nye Kirke og Dagen efter alle Sjeles Fest bisætte i Hoialterets Presbyterium [1]. Hans Grav var først af Træe, og Indskriften paa eller over samme synes efter den sjællandske Krønike og rimelige Formodninger at have været følgende [2]:

Absalon hic specie, Samson re, mente Salomon,
Nomine sub trino tres tegit iste lapis.
Terrarum terror teritur nunc terra. Potentes
Terreat hoc ejus esse, fuisse, fore.
Hoc Absolonem tumulo post fata reclusit
Ultimus humanæ conditionis honos.
Hic Primas, sua prima tenens, docet ultima cunctis
Ingruere, et nullum posse manere diu.
Corpore nactus humum, lustrat spiramine cælum;
In duo divisus gaudet habere duo.
Pax patris patriæque parens hoc pulvere pausat,
Certa salus populi, plebis opima quies.
Virtutis specimen, justi pater, auctor honesti,
Militiæ robur, religionis apex,

1) Catal. illustr. Soræ sepult. S. R. D. IV. 540. Pontoppidan I. p. 296. Absalons Gravsteen er formodentlig ikke, som Suhm VIII. p. 584. mener, bleven forrykket, men vel Alteret selv saaledes, at Graven nu er bagved og ikke foran Alteret.

2) S. R. D. IV. p.570. Pontopp. Marmora Dan. I. p. 148. Kirchenh. I. p. 297 sq. Jeg holder for, at de fire Stropher i chron. Siall. l. c. høre til de øvrige, som Suhm VIII. p. 586 henfører til hans ældste Epitaphium. Mange andre satte ham Gravminder, f. Ex. Biskop Lage Urne. Et Gravvers tillægges Saxo Grammaticus (O. Wormii monum. dan. p. 173), maaskee fordi Morten Pedersen i Absalons Slægtregister p. 61 har sat S. G. under samme. Latiniteten synes at forraade, at dette Epicedium ikke kan være flydt af den elegante Saxos Pen.

Hostibus excidium, tutamen civibus, æqui
Arbiter, armorum gloria, pacis amor.

Kong Christian III lod A. 1536 denne Grav aabne i sin Nærværelse, og fandt man da, at Absalon efter Benene at dømme maatte have været en meget høi og anseelig Mand; han skal da have ligget heel og holden [1]) i sin geistlige Ornat med en Ring paa Fingeren, en Saphir indfattet i Guld. Denne Ring vilde Kongen forære til Bisskop Palladius; men han kastede den i Graven sigende: „det var Uret at plyndre fromme Mænds Mindesmærker!" Christian III lod da strax Graven lukke og lægge en Steen med Indskrift paa over samme [2]). Denne Begivenhed, hiin Yttring af Palladius, Kirkens Brand og Gravens Forstyrelse Aar 1247 berettigede noget at tvivle om, at de Levninger og Efterladenskaber af Absalon, som gjemtes paa Konstkammeret og ere kobberstukne i Museum Regium (S. II. Sect. V ad tab. XXV n. 30 31. P. II Sect. III tab. I n. 10), virkelig skulle være fundne og udtagne af Graven. Snarere maatte de vel have været

---

1) Efter Svanings Beretning i Bartholins utrykte Annaler, Aar 1201. Suhm VIII. p. 485.

2) Da denne Fortælling beroer paa Yttringer af Herman Chytræus fra Bæ i hans Epos over den danske Historie, kaldet Daniades (l. III), som endnu ligger utrykt blandt MS. Rostg. paa Universitetsbibliotheket i Kjøbenhavn, saa maae disse faa Vers her finde en Plads:

Sunt illius ossa
So ensi mandata solo: Christianus in oras
Tertius ut nostras venit, sceptroque potitus
Daniaco fuit, Archi cupit lustrare sepulcrum
Præsulis et cineres; tumulo venerandus aperto
Absalon ornatu sacro mox cernitur; ejus
Annulus in digito cyano pretiosus et auro est
Inventus, quem Rex lustratum lumine donat
Palladio. Pius antistes monumenta piorum

opbevarede i Klosteret selv [1]. Om adskillige af disse Reliqviers Ægthed kunde der vel af andre Grunde være Spørgsmaal. Bispeinsignierne, der udgives for Absalons, kunde de ikke meget snarere have været Erkebiskop Andreas Sunesens? Om ham vides idetmindste, at han skjenkede alle sine erkebiskoppelige Værdighedstegn til Sorøe Kloster [2].

I Anledning af hiin Begivenhed og, som det synes, efter Christians Villie prydede denne Konges høitbetroede Mand, Abbed Henrik Christierns Søn af Soer, A. 1536 Absalons Grav med den Marmorsteen, som endnu ligger bag Høialteret [3] og med fire Candelabrer, som ere bortkomne. Om Steinen læses denne Indskrift:

Affirmat spoliare nefas; mox projicit orbem
In tumbam, secum, dicens, suus annulus esto!
Christianus tumulumqve monet mox claudier atque
Huic superimponi signatum carmine saxum.

1) Det sees af et Brev fra Kong Frederik III. til Overhofmester J. Rosenkrands ms. d. 12 Dec. 1653, at Biskop Absalons Bæger dengang fandtes i Academiets Inventarium, og efter Kongens Befaling skulde forblive uomgjort. I Anledning af den Aflevering, Skolens Forstander Johannes Stephanius gjorde A. 1623, da Christian IVs adelige Academie skulde oprettes, findes i det haandskrevne „Inventarium og Beskrelse ꝛc." omtalt Biskop Absalons Kammer i den gamle Klosterbygning og deri værende Documenter. Maaskee dette Kammer har gjemt Reliqvierne. Dengang havdes ogsaa Sorøe Klosters Fundationsbrev.

2) Lib. don. Sor. S. R. D. IV. p. 474.

3) Der fortælles, at Absalons Efterkommere for at vedligeholde hans Erindring have givet mange tildeels falske Afbildninger af hans Person. Gebhardi Danm. Hist. II. p. 153 not 66. Men er noget Billede at stole paa, da maatte det vel være det, som findes paa hans Liigsteen i hans eget Kloster. Jeg har ladet denne Mindesteen stikke i Kobber efter den berømte Abildgaards Tegning. Det Billede, som findes hos Westphalen Monum. incd. III. p. 260., er efter en Camee (ectypum), som tilhørte Laurentius Foss, Læge i Sorøe A. 1693.



Stund døde Bisskop Thorer og Mester Richard, der af Kong Sverre vare skikkede til Rom og nu vare vendte tilbage i Cardinalens Følge. Rygtet gik, at de alle vare ved et Maaltid blevne forgivne af en skaansk Præst [1]). Stege Fidentius's Udsuelser til den Høide, at man paa denne Maade vilde befrie sig for ham? Frygtede den trondhjemske Erkebisskop Erik, som levede i Absalons Gaard, at Legaten vilde blive en villig Dommer, som Sverre havde vundet eller kunde vinde? Fidentius's, Thorers og Richards pludselige Død til een og samme Tid bliver altid mistænkelig [2]).

Et ikke uvigtigt Statsanliggende beskjæftigede Absalon i hans sidste Leveaar, uden at han dog oplevede dets endelige Afgjørelse. Aar 1193 beilede Philip August, Konge af Frankerige, til den danske Prindsesse Ingeborg, Knud VIs Søster, og forlangte i Medgift Overdragelsen af de danske Kongers gamle Fordringer paa Englands Rige; han forlangte endvidere en dansk Hjelpehær og Flaade paa eet Aar for at give disse Fordringer Kraft. Udsigten til Erobringer hiinsides Havet var indbydende nok, medens Englands Konge, Richard Løvehjerte, var Keiser Henrik VIs Fange. Kong Knud overlagde Philips Andragende med sit Statsraad og fornemmelig med Absalon. Saameget end denne i andre Henseender bifaldt Partiet, saameget fraraadede han dog Kongen at udstyre sin Søster paa den forlangte Maade:

---

1) Sverres S. c. 128.

2) Fortalen til Norske Kongers Krønike t. IV. (ed. Thorlacius & Werlauff) p. XXI vælter Mistanken for Mordet paa Sverre selv. Men hvorfor skulde vel han lade sine egne Affendinge myrde? Den Bulle af Innocentius III (1198), hvori Paven omtaler disse Affendinge og det falske Pavebrev, Sverre havde produceret, melder ikke et Ord, som kunde kaste Mistanken paa Sverre. Epist. ed. Baluz. I., 382 & 226. Er det rimeligt, at ikke Erik skulde have gjort Anmeldelse i Rom om denne Forbrydelse af sin Fiende, hvis han havde turdet det?

„Danmark havde Fjender nok i sine Naboer og Venderne; det vilde ikke være klogt at kaste sig i en dobbelt Fare ved at angribe uden skjellig Grund et kristeligt, uskyldigt Folk, som desuden var rigt og mægtigt." Ifølge disse Forestillinger lod Knud det beroe derved, at han bortskikkede Bruden blot med et Pengeudstyr. Det er bekjendt [1], at Philip August derefter pludselig fattede Lede for sin unge Gemalinde og forskjød hende, beraabende sig paa Slægtskab med hende i forbudne Led; han forlangte lovformelig Skilsmisse. Den unge, ulykkelige Ingeborgs Skjæbne gjorde Opsigt og fandt Deeltagelse overalt, meest i hendes Fædreland. Hendes Sag angik ikke blot Staten, dens Ære og en Ulykkeligs Forsvar; den hørte ogsaa under det geistlige Ting. Absalon brevvexlede derom med den virksomme Abbed Wilhelm af Ebelholt. I hans Navn tilskreves de franske Prælater for at overtyde dem om Urigtigheden af det paaberaabte Slægtskab. Han forfattede og affendte Aar 1194 til Rom det Slægtregister, som skulde overbevise ogsaa Paven om Philips Uret [2]. Absalon fortsatte vel sine Bestræbelser for Ingeborg de følgende Aar [3]; men det synes dog, som han og Kong Knud efterhaanden tabte deres Varme for hende eller tabte hendes Sag af Sigte formedelst andre Anliggender. Men forladt af alle andre, blev hun dog ikke forladt af den standhaftige Pave Innocentius III, som tilsidst bevirkede hendes Gjenforening med Philip August (1213).

---

1) I Særdeleshed af Engelstofts Undersøgelse: Philip August og Dronning Ingeborg. Kjøbenh. 1801, hvortil vi maae henvise alle, som ønske at gjøre sig nøiere bekjendte med denne Sag. Her er kun Stedet at berøre Absalons Deel i Forhandlingerne. A. Kall blev Fædrelandet de videre Oplysninger skyldig, hvilke han i Fortalen til Suhms Hist. t. VIII. havde lovet at ville tilføie denne mærkværdige Sag.

2) Wilhelm. ep. II. S. R. D. VI. p. 41. 85 o. a. St.

3) Engelstoft p. 178 sq.

Farbroder Tokke ikke allerede havde henlagt denne Landsbye til det vordende Convent [1]), til sin Broder Esbern Snare. Eiendommen forblev i Esberns Familie indtil Aar 1343, da Frue Christine, gift med Ridder Johannes Hvitting af Ridløse, der i fjerde Led nedstammede fra Esbern Snares Datter Ingeborg, deels gav deels pantsatte den med Marker, Enge, Græsgange og Skove til Sorøe Kloster for 200 Mark Sølv fiin Cølnsk Vægt. Ifølge denne Forhandling blev Eiendommen Aar 1378 paa et Landsting i Roeskilde lovformelig tilkjendt Klosteret af Kong Oluf tilligemed Engen Bispsholmen [2]). En Eng syden for Landsbyen Alsted, omsluttet af tvende Arme af Alstedaae, kaldes endnu Bispsholmen, og har rimeligviis sit Navn efter dens navnkundigste Besidder, Erkebiskop Absalon. Da hiin Afstaaelse af Frue Christine halv skulde gjelde som en Gave (eleemosyna) til Klosteret, saa maa Eiendommen, for en saa høi Sum og efter det fjortende Aarhundredes Priser paa Landeiendomme, have været betydelig. At Brødrene i Soer have fredet om Absalons Fødested, det er mere end sandsynligt, og at man i Slutningen af 16de Aarhundrede endnu kunde paavise Stedet, det røber Morten Pedersens Beretning; thi han skriver, at det findes „nu norden for Kirken i Fjenneslev." Udparcelleringssystemet kjendte Middelalderen ikke. Det var meget mere i det vorende Adelsaristokraties Aand at samle Landeiendommene i store Masser og tilvende dem saadanne Fordele og Friheder, hvormed Adel og Geistlighed efterhaanden bleve privilegerede. Det er derfor ikke troeligt, at en betydelig Sædegaard, som var gaaet i Arv i Skjalm Hvides Slægt og endelig tilfaldt et fortrinlig beneficeret Kloster, skulde være

1) Morten Pedersen S. 3.
2) Lib. don. Mon. Sor. S. R. D. IV. p. 480.

bleven adsplittet. Omtrent en Fjerdingvei N. Nordvest for Fjenneslev Kirke ligger den gamle Herregaard Mørup, hvis Eiere i en for Sorøe Skole uheldig Tid endogsaa kom i Besiddelse af Fjenneslev Kirke. Enhver Formodning for, at denne Herregaard muligen kunde være Skjalm Hvides Stammesæde, falder bort ved den Bemærkning: at Mørup i Sorøe Klosters Gavebog forekommer under dette sit gamle Navn (mansio Möthorp cum silva adjacenti) blandt de Landeiendomme, som Johannes af Pedersborg, en Datters Dattersøn af Skjalm Hvide, bortbyttede til Sorøe Kloster mod andet Gods [1]), og dernæst at Fjenneslevlille nævnes i samme Gavebog som forskjellig fra Møthorp. Derimod findes i Fjenneslevlille Sogn en meget betydelig Bondegaard, som efter den ældste tilværende Jordebog over Sorøe Skoles Gods af Aar 1732 staaer for noget over 23 Tønder Hartkorn. Den brændte i Slutningen af forrige Aarhundrede og blev udflyttet, men laae forhen lige nord for Fjenneslev Kirke saaledes, at den med sin liden Hauge berørte umiddelbart Kirkegaardsdiget. Endnu sees den øde Tomt meget tydeligt i dens fulde Udstrækning. At den afbrændte Gaard selv var Absalons Fædrenegaard, vil ingen lettelig paastaae; men Spørgsmaalet er ogsaa kuns om Pladsen, og for denne tale foruden ovenanførte Bemærkninger adskillige topographiske Overeensstemmelser, paa hvilke Amtsprovst Flemmer i Alsted har havt den Godhed at gjøre Forfatteren opmærksom.

Det er rimeligt, at Absalons Forfædre (Ascer Rygh har neppe lagt den første Grundsteen under Kirken) have bygget Fjenneslev Kirke paa Gaardens Grund, nær ved dog Syden for samme efter hiin Tids Anskuelser om den Plads, der egnede sig for Guds Huus. Dette Mærke stemmer med

1) S. R. D. IV. p. 475.

Beliggenheden af Tomten. Hertil kommer den Synderlighed, at, skjøndt Kirkegaarden ellers har været forsynet med Indgange til trende Sider, har der dog fra Arilds Tid været og er endnu en egen Kirkegaardslaage, der fører mod Nord ud til Tomten, saaledes som man kunde tænke sig, at Ascer Rygh havde ønsket sig en egen og nær Adgang til sin Kirke. Mørups Eiere have benyttet denne Kirkelaage; men det indsees ikke, hvorfore de skulde have anbragt den, da de kunde have forbeholdt sig den vestre Kirkegaardsport, der var dem ligesaa beqvem. Hvorimod, som det følgende vil vise, hiin Laage berører umiddelbart Grunden af en gammel Bygning, som laae Kirkediget endnu nærmere end den afbrændte Bondegaard, hvis Tomt 70 Alen i Længden og 50 Alen i Bredden — efter et gammelt Opmaalingskaart — begynder omtrent 20 Alen fra Kirkediget.

Ihvorvel det 12te Aarhundredes Avlsgaarde ikke kunne formodes at have været byggede som adelige Borge af en yngre Tidsalder, og der altsaa kuns var lidet Haab om at finde i Jordens Skjød afgjørende Beviser for Beliggenheden af Absalons Fødested; saa lod dog Forfatteren med H. E. Geh. Conferentsraad Stemanns Tilladelse i denne Sommer foranstalte Eftergravninger, og de lykkedes over Forventning. I det sydvestlige Hjørne af Tomten stødte Arbeiderne paa en tilhugget Kridtsteen, dernæst i to Alens Dybde paa et Alen bredt Lag af Flintesteen med iblandet Mørtel, formodentlig bestemt til at holde Fugtighed fra Grunden. Denne Grund bøiede sig om i en Firkant og ved at følge den trængte Arbeiderne ind i en Kjelder, opsat lodret med næsten som tilhugne Kampesteen og brolagt i Bunden ligeledes med Kampesteen. Den Væg af Kjelderen, som er Kirken nærmest, staaer kuns et Par Alen fra Kirkediget og dens Hjørne nærved Kirkegaardslaagen. Kjelderen er 2½ Alen

dyb og dens Bredde noget over 10 Alen. Dens Længde kunde ikke undersøges videre end i et Strøg af 13 Alen og altsaa Bygningens Grundrids ikke udfindes, fordi Kampesteens-Muren fortsætter sit Løb under Landeveien, som gaaer til Alsted. I Kjelderen, som var fyldt med løs Jord og Stene, opdagedes intet uden i Bunden en Vandrende bygget af dertil strøgne Teglsteen af en usædvanlig Form og Dimension, indfurede med en Rende i Midten saaledes, at den ene lagt ovenpaa den anden dannede en rund Pibe. Denne Rende førte fra den ydre Side af Grunden gjennem Kjelderen ud igjennem en Steenkiste til den modsatte Side, ved hvis Afdækning der ogsaa fandtes løs Jord, som om her kunde have været en Vandbeholdning. Kampesteensmurene vare overalt meget nøiagtig og fast satte med Kalk i en Alens Tykkelse. Paa andre Steder af Tomten førte Eftergravningerne ikke til lignende Resultater. De øvrige Længder af Bygningen vare vel Udhuse uden saa fast Grundvold, og de simple Grundstene ere maaskee borttagne til andet Brug. Hvor Kjelderen fandtes, der laae den afbrændte Gaards Lade. Saadanne Kjeldere bruger overhoved ikke den simple Bonde. Det er tilhobe Steen uden Skrift; Visheden fattes; men Sandsynligheden er der, at vi nu atter, uden at feile meget, kunne paapege den store Absalons Fødested.

Tillæg om Absalons Grav i Sorøe Kirke af Udgiverne.

Da nærværende Skrift udkom i Aaret 1826, kunde Forfatteren endnu ikke omtale, eller benytte Resultaterne af den Undersøgelse af Erkebiskop Absalons Grav i Sorøe Kirke, som i det følgende Aar 1827, samtidigen med det nye Academies Indvielse, blev den 22de og 23de Mai foretagen af en dertil allerhøiest udnævnt Commission og i Overværelse af flere dertil indbudne Lærde og Videnskabsmænd, over hvilken Undersøgelse derefter en udførlig, med Forerindring og oplysende Anmærkninger, samt med to Kobbertavler, ledsaget Beretning blev udgivet (Kjøbenh. 1829. 14 S. 4.), hvilken siden er indrykket i Nye danske Magazin 6te B. S. 81 ff. Af denne officielle Beretning meddeles derfor her udtogsviis efterfølgende Notizer som Supplement til de af Forf. om Absalons Grav i Sorøe Kirke og den tidligere foretagne Undersøgelse af samme m. v. meddeelte Efterretninger, i det for Øvrigt henvises til den fuldstændigere Undersøgelsesact og Beretning selv. Foreløbig skal bemærkes, at den nærmeste Anledning til nysnævnte allerhøieste Befaling angaaende Aabning og Undersøgelse af Absalons Grav var denne. I det kongelige Konstmuseum i Kjøbenhavn — forhen saakaldet Konstkammer — forevistes til Skue et Cranium og tvende derved lagte Dødningbeen, som efter Catalogen over det forrige Konstkammer angaves at være Hovedskallen og Been af den i Danmarks Historie navnkundige Erkebiskop Absalon. Hs. Maj. Kong Frederik den Sjette fandt ved nærmere at gjøre sig bekjendt med det paa Ny ordnede Museum en saadan Foreviisning besynderlig og upassende, og blev paa samme Tid opmærksom paa en af nogle i Historien Sagkyndige yttret Tanke om det lidet

Rimelige i, at Absalons Hoved og Been nogensinde skulde være blevne adsplittede fra hans Legeme og udtagne af Graven, hvorimod det snarere kunde antages, at det, som forevistes, kunde have været et Cranium og tvende overkors liggende Been, der som et Memento mori kunde have været fundne i et af Absalons Værelser i Sorøe Kloster og tilligemed andre ham tilhørende Ting derfra være bragte til det forrige Konstkammer. Hs. Majestæt besluttede da, at det ved en Aabning af Absalons Grav i Liighed med den, som i Kong Christian den Tredies Tid blev foretaget i Aaret 1536, skulde undersøges, om bemeldte Cranium og Been virkelig vare adskilte fra Erkebiskop Absalons Legeme, i hvilket Fald de da skulde nedlægges i Graven som der oprindelig hjemmehørende.

Bag Alteret vistes nu det Sted, hvor en efter Indskriften i Aaret 1536 paalagt Liigsteen betegnede, at Absalons Grav skulde være. Alle ældre Efterretninger angive imidlertid og gjøre utvivlsomt, at Absalon er bleven begravet foran Høialteret. Naar altsaa Liigstenen over den ved samme betegnede Grav nu paavistes bag Høialteret, saa maatte enten Graven eller Alteret siden den Tid være bleven flyttet. Undersøgelsen bragte det snart til fuldkommen Vished, at, som ogsaa af Forf. (S. 470) formodet, det var Alteret og ikke Graven, der havde forandret Sted, og at denne er kommen til at faae Plads bag ved Alteret derved, at Alteret er blevet rykket længere frem, hvilket sandsynligen kan antages at være skeet, da i Kong Frederik den Tredies Tid en ny Altertavle (den nuværende) blev forfærdiget og opsat. Øverst laae et løst Dække af sammenhæftede Brædder og under samme ovennævnte i Aaret 1536 paalagte Liigsteen, ligeledes løs og ubefæstet, een Tomme over det nuværende Chorgulv, paa en muret, med en Tvermuur i to

Fordybninger deelt, Ramme af samme Omfang og i samme Retning som Stenen. Under denne Ramme eller Indfatning fandtes et Lag af Gruus eller Sand, der opfyldte en Fordybning af 18½ Tomme, efter hvis Bortryddelse et Gulv af brændte, fiirkantede, tildeels i Ruder lagte, konstigen figurerede og glasserede Muursteen kom tilsyne. Dette lod tilstrækkeligen slutte, at hele Choret i Tidens Løb er blevet forhøiet med et nyt Gulv, hvilken Forhøielse kan formodes at være skeet i Aaret 1778, da Kirken og Choret fik en betydelig Reparation, saafremt den ikke muligen skriver sig allerede fra Kong Frederik den Tredies Tid, da den nye Altertavle blev opsat; at man nu først var kommen til det gamle Chorgulv, og at den nu 18 Tommer høiere, i løs og ubefæstet Tilstand fundne, Liigsteen oprindeligen der havde ligget, men siden var bleven flyttet iveiret til det nye Chorgulv.

Efterat man derved var ledet paa Spor til at finde den rette, dybere liggende, Grav og nu havde opbrudt hiint ældste tilsynekomne Muursteensgulv, stødte man atter paa en muret Gravramme eller Indfatning, i Form liig den førstfundne, med en Tvermuur, der overskar Fordybningen i Midten, og røbede, at denne Indfatning havde været dækket med en overliggende Steen, som derved skulde understøttes. Efterat have ryddet Fordybningen for det Gruus, Steen og Kul, hvormed den var opfyldt, og da man i Bunden deraf stødte paa en flad Steen, greb man til at nedbryde Tvermuren for at fortsætte Undersøgelsen og opdagede da, at den murede Ramme igjen var opført paa en dybere liggende, der kun var forskjellig fra den øverste derved, at Bredden her var størst oppe ved Alteret. Saaledes afdækkedes 1 Alen 9½ Tomme under det andet Gulv en stor Liigsteen af Marmor, der fandtes brudt paa to Steder, uden Indskrift eller Skulpturarbeide. Da den var hævet iveiret, viste der sig i

en muret Indfatning, hvorpaa Stenen havde hvilet, en Blyplade, i den ene Ende noget bredere end i den anden, med en ombøiet Kant, der ligesom ved et Æskelaag omsluttede en Blykiste af samme Form (Beretn. Tab. I. Fig. C.), hvilket Blylaag oprindelig havde været befæstet til Blykisten med smaae Tapper, men nu laae løst og kunde optages uden Vanskelighed. Blykisten selv sluttede sig til den murede Indfatning; den til Hovedet afpassede Fordybning vendte mod Vest, og i en mod Fødderne aftagende Bredde strakte Kisten sig mod Østen i en Længde af 3 Alen og 11 Tommer (Beretning. Tab. I. Fig. B.).

Da Blylaaget var aftaget, viste sig Omridsene af et Legeme i en over Skelettet sammenfoldet Paaklædning, der ved nærmere Undersøgelse skjønnedes at være en geistlig Ornat (Beretn. Tab. I. Fig. A., som viser Graven i Gjennemsnit og Ligets Leie i Kisten), og iøvrigt forefandtes nu i Kisten følgende Gjenstande: 1) en paa Liget hvilende Sølv-Kirkekalk (Beretn. Tab. I. Fig. D.) og 2) en i denne liggende Guldring, indfattet med en blot for oven afrundet Stjernesaphir (Beretn. Tab. I. Fig. C.). Denne Guldring, hvis Vidde vidner om Tykkelsen af den Finger, paa hvilken den har siddet, er upaatvivlelig den samme, som i Beretningen af 1536 siges da at være bleven optagen og igjen nedlagt i Graven (ovenfor S. 471); 3) en for det Meste hensmuldret Bispestav af Been, hvilende i den høire Arm langs med Kroppen (Beretn. Tab. I. Fig. F.); 4) et Stykke Klædemon, som laae over Brystet, med Levninger af et paasyet Kors af Guldtraad; 5) en Sandal af Læder, det Øverste af Silketøi, med Guldtraadsprydelse indvævet i Silke forpaa m. m.; og da tillige — Nr. 9 i Beretningen — adskillige større og mindre, tildeels meget forkalkede, Stykker af en bøiet Blyplade af langagtig firkantet Form, som laae omtrent ved Ligets

Skuldre og maa antages saaledes at være bleven i Kisten nedlagt. Den øverste Deel fik man nogenledes fuldstændig igjen sat sammen, men den nedre Deel var næsten aldeles fortæret. Paa Pladen var indgravet en nu tildeels med Pladen bortsmuldret og saaledes ufuldstændig Indskrift, af hvilken følgende Ord ved nøiere Granskning udfandtes:

HIC JACET ABSALON ARCHIEPISCOPVS ASCERI
FILIV. . IR. . NVS ET PIVS QVI HOC CLAVSTRVM FVN
DAV . . . . NIS LOCVPLETAVIT HABVIT
. . . . DENSI AN . . . . . ARCHI
EPIS . . . . I. ANNOS X . . . .
EST IN DIE . . . . . CTI ANN . . . .
DOMINI M.CC .

I den anførte Beretning er, Anmærkn. 15 S. 11, gjort Forsøg paa at udfylde nogle af Lacunerne og de utydelige Steder af Gravskriften, saaledes som de formodes at kunne restitueres.

At en saadan Plade og Indskrift var bleven funden og læst ved den tidligere Aabning i Christian den Tredies Tid, derom indeholdes Intet i de Efterretninger, som haves, ligesom denne Indskrift ei heller nogensteds findes beskrevet eller omtalt. Indskriften maatte dog dengang have kunnet læses tydeligere og fuldstændigere end nu. Dersom Blypladen var forbleven i Graven, vilde den, saa stærkt den nu allerede var angreben, vistnok om faa Aar have været ganske hensmuldret. For nu saavidt muligt at bevare de optagne Stykker fra yderligere Fordærvelse, bleve de, forinden de med de øvrige optagne Sager henlagdes i det nedenfor omtalte Skab, kogte i Olie og da anbragte saaledes, at de kunne besees uden at man behøver at berøre dem. Det skal iøvrigt med Hensyn til den sædvanlige, ogsaa af Forf. S. 469 fulgte, dog ikke uden Afvigelse i Annalerne forekommende, Angivelse af 1201 som Absalons Dødsaar (cfr. Suhm VIII S. 580), endnu her tilføies, at, efter den i Beretningen

Not. 15 derom gjorte Bemærkning, den omhandlede Inscription kun viser tydeligen Aaret 1200.

Hvad nu det Spørgsmaal angaaer, som egentlig havde foranlediget den kongelige Befaling, nemlig hvorledes det forholdt sig med de foregivne Levninger af Absalons Hoved og Been, som forevistes paa Konstkammeret eller nu det kongelige Museum, da førte den paa Stedet anstillede Undersøgelse snart til Visshed om, at disse aldrig have hørt til Skelettet, eller derfra ere blevne adskilte. De tilstædeværende Sagkyndige fandt alle de mindre Been i Over- og Forhovedet, som høre dertil, saavel som Underkjævebenet med Spor af Tandhullerne etc., og erkjendte tydelig flere Dele af Baghovedet, saa det er vist, at der i Graven fandtes flere af de Been, som vare ved det Cranium, der bevaredes paa det kongelige Museum. Og da ogsaa den øvrige Deel af Skelettet: Ryghvirvlerne, Overbenene, Bækkenet, Laarbeen, Skinnebeen og Knæeskaller laae temmelig uforstyrrede og ganske i den sædvanlige Stilling, saa har heller intet af de tvende, det ommeldte Cranium vedlagte, Been hørt til dette Legeme. Og da nu saaledes den foretagne Undersøgelse klarligen beviste, at Absalons Liig i Graven hverken har været berøvet Hovedet eller Benene, saa maa det nu ansees een Gang for alle afgiort, at det i Konstmuseet hidtil forevilste Cranium med hoslagte Been, hvilke Anatomerne endog have befundet at være begge af høire Laar, aldeles urigtigen have været angivne for at have tilhørt Absalons Legeme.

Samtlige de af Graven optagne Sager, og deriblandt Levningerne af Blypladen og dennes Inscription, bleve ifølge Hs. Majestæts Befaling henlagte i et til dette Øiemed i Muren tæt ved Graven i Sorøe Kirke indsat stærkt Skab af Jern, hvortil skulde haves tre forskjellige Nøgler, og i dette Skab opbevares samme nu tilligemed de fra Konstmuseet erholdte

Hovedskal og Dødningebeen, de sidste med en Paaskrift om Urigtigheden af Sagnet, at de vare Dele af Absalons Legeme. Ligeledes blev efter samme allerhøieste Befaling, forinden Graven igjen tillukkedes, i denne nedlagt et i et Glasrør indsluttet, af Geheimestatsminister O. Malling og Biskop F. Münter som Commissionens første Medlemmer underskrevet, Document, som angav, hvad der var foranstaltet, tilligemed en Afskrift af Undersøgelsesacten, hvis Original blev taget til Gjemme i det geheime Archiv.

Endnu skal bemærkes, at, da man i den Abildgaardske Samling af Tegninger, som bevares ved Museet for de nordiske Oldsager, har en Aftegning af den Blyplade med Inscription, som i Aaret 1774 blev funden ved Skjalm Hvides Been i hans (tilligemed Tokke's) da opdagede Kiste i Sorøe Kirke*), have Udgiverne af den omhandlede Beretning derefter ladet samme nøiagtigen afstikke (Tab. II. Fig. 1.), for at vise hvor stor Overeensstemmelse der er i Bogstavernes Form paa denne lidt ældre og den i Absalons Grav fundne Plade.

*) Blypladen bevaredes efter den Tid i det forrige Academies Bibliothek, og forgik tilligemed dette i Branden 1813. Jvf. Beretn. Anm. 15 S. 12.

Ende paa første Deel.

